

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Helsingin yliopisto

Johanna Enqvist

SUOJELLUT MUISTOT

Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi Metsätalon salissa 6 perjantaina 10. kesäkuuta 2016 klo 12.

Kannen kuvat: Johanna Enqvist

Taitto: Johanna Enqvist & Juulia Juutilainen

Julkaisija: Helsingin yliopisto

Painopaikka: Unigrafia

Helsinki 2016

ISBN 978-951-51-2241-4 (nid.)

ISBN 978-951-51-2242-1 (PDF)

Abstract

PROTECTED MEMORIES

Language, Concepts and Ideology of Archaeological Heritage Governance

The dissertation explores the key concepts of archaeological heritage management in Finland: their aspects, definitions and meanings, the history of the concepts and especially the contemporary, official discourse surrounding them – the ways in which people represent, talk and write about ‘archaeological heritage’ [arkeologinen perintö] and ‘ancient remains’ [muinaisjäännös]. The social context of the study was focused on the Finnish archaeologists who worked in the intersecting fields of heritage management and academic archaeology. The texts, produced by the archaeologists, were analysed by means of critical discourse analysis; the findings of the analysis were compared to one of the most important contributions in the development of critical heritage studies: Laurajane Smith's (2005) theory of the authorized heritage discourse (AHD).

The study dissects the ideologies, identities and interaction which are constructed and maintained by the Finnish AHD. Consistent with Smith's arguments, the Finnish AHD appears as an ideological construction that is dominated by heritage officials and experts, and thus excludes other members of society from taking part in the processes that define heritage. The world view of the AHD represents reality as being divided into indisputable and naturalized conceptual categories, as well as into the quantitative results of measurements and numbers in the pursuit of scientific rigour. Archaeological heritage is defined and evaluated by the experts as material objects whose physical integrity, interpretation and representation of which archaeologists control. The AHD is maintained in the network of official texts which concatenate and refer to each other. The vital intertextual element of these texts is derived from the Finnish Antiquities Act, prepared in the 1950s, which carries the connotations of nationalism and a juridical discourse. The social significance of heritage management, protection and research of archaeological heritage is thus reduced to obeying the law in the AHD.

The results and the conclusions of the study, concerning the historical contingency, causes, effects and action of the official heritage discourse, are vital in order to promote the more inclusive and participatory heritage practices in Finland in the future, ‘the democratised heritage discourse’, which consists in the emancipatory interest of the research.

Keywords: archaeological heritage, heritage management, authorised heritage discourse, critical discourse analysis, concepts.

Esipuhe

Tämä väitöskirja on omistettu Suomen arkeologiyhteisölle, joka tulee aina olemaan ammatillinen perheeni – se ”synkeänväriinen rantu elämän räsymatossa” – kuten eräs alan jättänyt kollegani arkeologimenneisyyttään luonnehti. Tutkimukseni versoi alkujaan pettymyksistä, turhautumisesta ja voimattomuuden tunteesta, jotka päätin onnekseni kanavoida rakentavasti ankaraan tieteenharjoittamiseen. Väitöstutkimukseni myötä tunnen löytäneeni sekä oman identiteettini perinnön tutkijana että mielekkään tavan vaikuttaa yhteiskuntaan ja asioihin, joita pidän tärkeinä.

Kiitän työni ohjaajia Mika Laventoa ja Tuija Rankamaa yhteisestä matkasta ja arvokkaista kommentteista tutkimuksen eri vaiheissa sekä erityisesti Isto Huvilaa, joka hyppäsi ohjaajana kyytiin vauhdissa, mutta oli heti niin sanotusti kartalla ja osasi suvereenisti neuvoa, miten parhaiten pääsemme perille. Kiitän käsikirjoitukseni esitarkastajia Katriina Siivosta ja Vesa-Pekka Hervaa rakentavista huomautuksista, jotka auttoivat hiomaan tekstin lopulliseen muotoonsa. Tekstejäni ovat matkan varrella kommentoineet lukuisat ihmiset, muun muassa Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen tutkijaseminaarissa (2012–2015), Memornet-tohtoriohjelman tapaamisissa (2012–2014), historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelman kesäkoulussa (2014 ja 2015) sekä arkeologian pohjoismaisen tutkijakoulun seminaareissa Göteborgissa (2013) ja Oxfordissa (2016), joiden kaikkien avusta olen kiitollinen.

Anonyymit haastateltavani, arvostan suunnattomasti sitä, että annoitte minulle aikaanne ja ajatuksianne. Op in jokaiselta teistä ja tulin entistäkin vakuuttuneemmaksi siitä, että avain toisten ihmisten ymmärtämiseen, keskinäiseen kunnioitukseen ja demokraattisena yhteisönä toimimiseen on henkilökohtaisissa kohtaamisissa, avoimessa keskustelussa ja ennen kaikkea kuuntelussa. Toivon tehneeni oikeutta näkemyksillenne.

Väitöskirjani ei olisi valmistunut suunnittelemassani aikataulussa ilman rahoitusta, joka mahdollisti kolmeksi vuodeksi täydellisen keskittymisen tutkimustyöhön. Työskentelin vuodet 2013–2014 Suomen Kulttuurirahaston apurahan turvin ja viimeisen vuoden, helmikuuhun 2016 asti, Helsingin yliopiston historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelman palkallisena tohtorikoulutettavana. Kiitän lämpimästi tohtoriohjelman johtoryhmää ja sen johtajaa Kirsi Saarikangasta tästä ainutlaatuisesta tilaisuudesta, myös työn valmistumista siivittäneenä ja itselleni tarpeellisena tunnustuksena tutkimukseni merkityksellisyydelle.

Olen loputtoman kiitollinen perheelleni, turvaverkolle ja perustalle, jonka varaan kaikki rakentuu. Kiitos äiti ja isä, horjumattomasta tuestanne ja siitä, että sain kasvaa uskomaan, että pystyn mihin tahansa. Kiitos siskoni Elina ja Kristiina, The Fabulous Enqvist Girls -hetkistä, jotka tarjosivat tarpeellisia irtiottoja tutkimustyön tiukasta otteesta. Kiitos sielunsiskoni Juulia, haukansilmäisestä oikoluvusta, kieliasun loppusilauksesta ja korvaamattomasta avusta väitöskirjan kannen taittamisessa. Kiitos Ville ja Anna, ystävyyydestä, vanhemmuuden vastuun jakamisesta ja influenssarokotuksista. Kiitos Mikko, rakkaudestasi ja älystäsi, kannustuksesta ja kritiikistä, päättymättömästä keskustelustamme ja siitä, että tajuat. Ja rakas poikani Julius, kiitos kitaramusiikista.

Helsingin Käpylässä 16. toukokuuta 2016

Johanna Enqvist

Sisällysluettelo

I OSA, JOHDATUS AIHEESEEN	11
1 JOHDANTO JA TUTKIMUKSEN TAUSTA	12
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet.....	14
1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaus.....	19
1.3 Keskeiset tutkimuskäsitteet.....	24
1.3.1 Tieto.....	25
1.3.2 Valta.....	29
1.3.3 Diskurssi	33
1.3.4 Representaatio.....	38
1.3.5 Käsitteen käsite.....	41
1.4 Tutkimuksellinen kehys	46
1.4.1 Kriittinen perinnön tutkimus.....	51
1.4.2 Perinnön tutkimus Suomessa.....	56
II OSA, HISTORIALLINEN TARKASTELU	61
2 INSTITUUTIO-, AATE- JA OPPIHISTORIALLINEN TAUSTA	62
2.1 Muinaismuistohallinnon historia ja organisoituminen Suomessa.....	65
2.1.1 Varhaista muinaismuistojen suojelua ja lainsäädäntöä 1600–1808.....	66
2.1.2 Kansallisen muinaismuistohallinnon synty 1809–1916.....	67
2.1.3 Muinaismuistohallinto järjestellään virastoksi 1917–1939	67
2.1.4 Muinaismuistolain valmistelu 1945–1963	70
2.1.5 Muinaistieteellisestä toimikunnasta Museovirastoksi 1964–1980.....	71
2.1.6 Työryhmiä, uudistuksia ja muutoksia 1981–1999	76
2.1.7 Kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön hallinnointi 2000-luvulla	79
2.2 Suomalaisen arkeologian tieteenhistoria.....	85

2.2.1	Kulttuurihistoriallinen suuntaus ja kansallinen muinaistiede 1809–1916.....	88
2.2.2	Suomalaisen arkeologian itsenäistyminen 1917–1939.....	93
2.2.3	Positivismi ja funktionalistis-prosessualistinen arkeologia 1945–1963.....	96
2.2.4	Prosessualismi ja luonnontieteellinen arkeologia 1964–1980.....	99
2.2.5	Postprosessualismi ja suomalaisen arkeologian itsekritiikki 1981–1999.....	102
2.2.6	Arkeologian moninaistuminen ja uudet suuntauokset 2000-luvulla	109
3	KÄSITEHISTORIALLINEN ANALYYSI.....	119
3.1	Muinaismuisto, muinaisjäännös ja kiinteä muinaisjäännös.....	122
3.1.1	Wanhat monumentit ja muistomerkit 1600–1809	123
3.1.2	Vanhoinjäännöksistä muinaisjäännöksiksi 1809–1917.....	125
3.1.3	Muinaisjäännös sekä muistin että tiedon lähteenä 1917–1939.....	127
3.1.4	Kiinteän muinaisjäännöksen käsite synty 1945–1963.....	129
3.1.5	Ongelmia MML:n soveltamisessa ja käsitteistössä 1964–1980.....	133
3.1.6	Arvottavia luokitteluja ja uutta terminologiaa 1981–1999.....	140
3.1.7	Muinaisjäännökset arkeologisenä kulttuuriperintönä 2000-luvulla	144
3.2	Perintö ja kulttuuriperintö.....	152
3.2.1	Kulttuuriperintö kansallisen identiteetin luoja 1809–1939.....	155
3.2.2	Kulttuuriperintö ja luonnonperintö hallinnan käsitteiksi 1945–1999.....	157
3.2.3	Kulttuuriperintö/perintö tutkimuksen ja suojelun kohteena 2000-luvulla....	164
3.3	Kulttuuriympäristö.....	173
3.3.1	Kulttuuriympäristö ympäristön suunnittelussa 1964–1980.....	177
3.3.2	Kulttuuriympäristö vakiintuu ja yleistyy 1981–1999.....	182
3.3.3	Kulttuuriympäristö perinnön hallintana 2000-luvulla	188
	III OSA, DISKURSSIANALYYTTINEN TARKASTELU	196
4	ANALYYSIMENETELMÄ JA KÄSITTEELLISET TYÖKALUT	196
4.1	Kriittisen diskurssintutkimuksen lähtökohdat ja periaatteet.....	200

4.2	Monikerroksinen konteksti	205
4.3	Diskurssijärjestys ja diskursiiviset käytänteet.....	210
4.3.1	Nimeäminen, luokittelu ja kuvaaminen	212
4.3.2	Intertekstuaalisuus	214
4.3.3	Interdiskursiivisuus.....	217
4.3.4	Modaalisuus	219
5	AINEISTON VALINTA, KÄSITTELY JA ESITTELY.....	221
5.1	Aineiston valinnan periaatteet.....	223
5.2	Aineiston käsittely.....	227
5.3	Luonnollinen tekstiaineisto.....	228
5.3.1	Viranomaislausunnot	229
5.3.2	Tiedotteet	235
5.3.3	Verkkosivustot.....	240
5.4	Tutkimushaastattelut	243
5.5	Avaintekstit	248
5.5.1	Muinaismuistolaki	249
5.5.2	Muinaisjäännösrekisteri	253
6	DISKURSSIANALYYSI.....	257
6.1	Henkilökonteksti – osallistujat, roolit ja toimijuudet.....	259
6.2	Representationaaliset merkitykset – maailman esittäminen	264
6.2.1	Taksonomisesti luokiteltu ja arvoitettu maailma	265
6.2.2	Arkeologit arkeologisen kulttuuriperinnön omistaja-vartijoina.....	278
6.2.3	Tieto toiminnan tuotteena, kohteena ja tarkoituksena	283
6.3	Vuorovaikutukselliset merkitykset – subjektit ja vuorovaikutus.....	287
6.3.1	Toimijat ja toiminnan kohteet.....	288
6.3.2	Arkeologiyhteisön sisäinen vuorovaikutus.....	297
6.3.3	Arkeologioiden suhde yhteiskuntaan.....	309

6.4	Tekstuaaliset merkitykset – tekstien rakentuminen.....	327
6.4.1	Intertekstuaalisuuden ainekset ja diskurssijärjestys	327
6.4.2	Ketjutettu ja uudelleenkontekstualisoitu tieto	341
IV OSA, TULOKSET JA ARVIONTI	.....	346
7	TULKINNAT JA JOHTOPÄÄTÖKSET	346
7.1	Perintödiskurssi ideologiana.....	347
7.1.1	Perintödiskurssin käsitejärjestelmä	348
7.1.2	Perintödiskurssin maailmankuva.....	361
7.2	Perintödiskurssi vuorovaikutuksena	368
7.3	Perintödiskurssi toimintana	372
8	POHDINTA.....	378
8.1	Tutkimuksen arviointi.....	378
8.2	Tutkimustulokset suhteessa lähtökohtiin ja ennakko-oletuksiin	383
8.3	Jatkotutkimus ja -kysymykset	388
9	LOPUKSI.....	390
LÄHDELUETTELO	.....	392
LIITTEET	.....	452
Liite 1.	Instituutio-, aate- ja oppihistoriallinen kronologia	453
Liite 2.	Luettelo tutkimuksen primääriaineistosta.....	463
Liite 3.	Haastattelupyyntö	471
Liite 4.	Haastattelukysymykset	472

Käytetyt lyhenteet

APD = auktorisoitu perintödiskurssi

ARTI = Museoviraston arkisto- ja tietopalvelut -osasto

CIDOC = International Committee for Documentation (ICOM)

ICOM = International Council of Museums [Kansainvälinen museoneuvosto]

IUCN = International Union for Conservation of Nature [Kansainvälinen luonnonsuojeluliitto]

KMO = Kansallinen metsäohjelma

KYH = Museoviraston kulttuuriympäristön hoito -osasto

KYS = Museoviraston kulttuuriympäristön suojelu -osasto

MML = muinaismuistolaki (295/1963)

MMM = maa- ja metsätalousministeriö

MRL = maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999)

OKM = opetus- ja kulttuuriministeriö

RKY = Museoviraston laatima valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen inventointi

SARKS = Suomen arkeologinen seura ry.

UNESCO = United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö]

VAT = Valtioneuvoston vahvistamat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet

YK = Yhdistyneet kansakunnat

YM = ympäristöministeriö

I OSA, JOHDATUS AIHEESEEN

”Muisti, elämän kaikista tarpeellisimmin hyvä – . Eikä ihmisessä ole mitään muuta yhtä särkevää.” – Plinius Vanhempi (Polkunen 2003),

”Vähä on miehen nuoruudesta, nuoruudesta, vanhuudesta! Kumpi on tiedolta parempi, muistannalta mahtavampi, sep’ on tiellä seisokahan, toinen tieltä siirtykähän.”
– Kalevala (3. runo),

”Who controls the past controls the future: who controls the present controls the past.”
– George Orwell (1949/2000),

”Miksi muistamme menneisyyden mutta emme tulevaisuutta? Luonnonlait eivät tee eroa menneisyyden ja tulevaisuuden välillä.” – Stephen Hawking (1988).

Varhaisin muistoni muinaisjäännöksen kohtaamisesta sijoittuu 80-luvun alkuun ja Espoon Soukkaan, jossa asuimme perheeni kanssa. Olin kyläilemässä ystäväni luona Ristiniemen vastarakennetulla asuinalueella, ja tutkimme uutta ympäristöä 9-vuotiaiden innolla ja uteliaisuudella. Päädyimme lopulta kiviröykkiölle, joka oli merkitty metallisella kyltillä:

MUINAISJÄÄNNÖS
LAIN SUOJAAMA

Ystäväni tiesi kertoa, että kyseessä on muinainen hauta, johon ei saa kajota tai koskea. Hiljennimme siis tarkastelemaan vaikuttavaa rakennelmaa kunnioittavan etäisyyden päästä. Muistan ihailleen ja samalla pelänneeni kivistä kasatun haudan mykkyyttä, jonka ajattelin kätkevän kauan sitten kadonneiden ihmisten salaisia tarkoituksia ja heidän kuolleiden rakkaidensa hajonneita luita. Olisin halunnut kokea kivien painon, koskea samoja kiviä, jotka joku oli valinnut, kantanut ja asettanut paikalleen muistoksi, merkiksi tai suojaksi. Tahdoin tietää, kuka, kenelle ja miksi.

Palasin samaisen jäännöksen äärelle seuraavan kerran 1990-luvulla aloitettuani arkeologian opiskelut sekä jälleen vuonna 2013, nyt väitöskirjan tekijänä. Jokaisella kerralla tapasin samat kivet, tutussa paikassa, mutta kuitenkin kolme erilaista muinaisjäännöstä. Kulloisetkin muistoni, tietoni ja tunteeni vaikuttivat siihen, kuinka

koin tuon materiaalisesta todellisuudesta rajatun ja muinaisjäännökseksi nimetyn maailman osan.

Arkeologia on yksi keino lähestyä sitä mysteeriä, jonka menneisyyden jäännösten, kadonneen ja kuitenkin läsnä olevan, kohtaaminen luo. Arkeologit ovat kiinnostuneita mennyttä koskevasta tiedosta, faktoista, joiden varaan rakennetaan mahdollisimman totuudellinen kuva siitä, mitä on ollut. Arkeologia ei ole kuitenkaan pystynyt selittämään niitä tunteita, joita koin lapsena muinaisen haudan äärellä tai myöhemmin arkeologina, kun lopulta sain pidellä kädessäni tuntemattoman ihmisen tuhansia vuosia sitten huolellisesti hiomaa kivistä. Arkeologia ei myöskään pohdi sitä, kuinka menneisyyttä ja sen materiaalisia jäännöksiä kuvaavat esitykset heijastavat nykyisyyttä ja itseämme tai sitä, kuinka ne vaikuttavat tässä hetkessä sekä tulevaisuudessa eläviin ihmisiin – siihen mitä me ihmisenä olemisesta ajattelemme. Siksi tämä tutkimus ei ole arkeologinen.

1 JOHDANTO JA TUTKIMUKSEN TAUSTA

Tutkimukseni aiheena on arkeologisen kulttuuriperinnön (myös arkeologinen perintö) ja muinaisjäännöksen käsitteiden olemus, määrittely ja merkitykset – tavat, joilla näistä käsitteistä puhutaan ja kirjoitetaan 2010-luvun Suomessa. Tarkastelun sosiaalisena viitekehyksenä on suomalainen arkeologyhteisö, joka työskentelee sekä akateemisen arkeologian että muinaismuistohallinnon¹ aloilla. Arkeologian tieteenalaan kiinnittyvät 'akatemia' ja 'hallinto' limittyvät monin tavoin toisiinsa, mutta edustavat kuitenkin erillisiä, useiden organisaatioiden kautta toimivia yhteiskunnallisia instituutioita. Analysoin sekä suomalaisessa muinaismuistohallinnossa että akateemisen arkeologian piirissä tuotettujen tekstien avulla muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteiden historiaa sekä nykyisen hallinnollisen diskurssin² ominaispiirteitä, joita vertaan kansainvälisessä kriittisessä perinnön tutkimuksessa muodostettuun käsitykseen

---

¹ Muinaismuistohallinto oli Mikko Härön (2010a: 151) mukaan vanhentunut ilmaisu jo vuonna 1972 Museovirastoa luotaessa. Härö katsoo, että viimeistään Museoviraston synnystä alkaen olisi luontevinta käyttää termejä kulttuuriympäristö- tai kulttuuriperintöhallinto, kuten nykyisin useimmiten tehdään. Erillistä, pelkästään arkeologisten kohteiden suojelusta vastaavaa organisaatiota tai osastoa ei valtionhallinnossa enää ole, mutta käytän tässä yhteydessä kuitenkin sanaa muinaismuistohallinto viitatakseen täsmällisemmin nimenomaan arkeologista kulttuuriperintöä ja muinaisjäännöksiä koskevaan hallinnolliseen toimintaan ja toimijoihin.

² Avaan diskurssin käsitettä tarkemmin alaluvussa 1.3.3. Kielitoimiston sanakirja antaa diskurssille määritelmät: 1. jotakin alaa koskevien vuorovaikutustapojen kokonaisuus sekä 2. keskustelu, teksti (Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy 2014).

”auktorisoidusta perintödiskurssista” (APD) (engl. *Authorized Heritage Discourse*, *AHD*).

APD viittaa länsimaiseen, viralliseen ja vallitsevaan, asiantuntija- ja viranomaislähtöiseen tapaan määrittellä ’perintö’³ (engl. *heritage*) sekä käytäntöihin ja dokumentteihin, joiden kautta tätä institutionaalista määritelmää ylläpidetään ja esitetään (Smith 2006, 2012a). Erittelen ja kuvaan väitöskirjassani siis suomalaista versiota APD:sta, erityisesti arkeologisen kulttuuriperinnön näkökulmasta. APD:n vaihtoehdoksi määrittelen ’demokratisoidun perintödiskurssin’, jonka voi ymmärtää myös tutkimukseeni sisältyväksi emansipatoriseksi tavoitteeksi. Tutkimusasetelmaani sisältyy lisäksi oleellinen erottelu perintödiskurssin sekä arkeologian tieteellisen diskurssin välillä (ks. myös Enqvist 2014). Vaikka arkeologit esiintyvät tutkimuksessani APD:n ensisijaisina toimijoina ja rakentajina, perintödiskurssia ja arkeologian tieteellistä diskurssia erottavat erilaiset päämäärät, sisällöt, aiheet ja avainkäsitteet (ks. 3.2.3).

Väitöskirjani tutkimusongelma, tavoitteet ja menetelmät nousevat arkeologian (FM 2004) ja viestinnän opintojeni (perus- ja aineopinnot 2009–2012) lisäksi työkokemuksestani, suomalaista arkeologian alaa jo pitkään puhuttaneista kysymyksistä sekä konkreettisista tutkimus- ja kehitystarpeista. Olen pohtinut käytännössä väitöskirjani kysymystä muinaisjäännösten sekä arkeologisen kulttuuriperinnön määrittelystä työskennellessäni Museoviraston arkeologisissa kenttätyöprojekteissa sekä hallintovirkamiehenä vuosina 1996–2011. Henkilökohtaisella historiallani yhtenä suomalaisen arkeologiyhteisön jäsenistä on ollut tietysti myös merkityksensä, kun olen koonnut, analysoinut ja tulkinnut aineistoani. Olen ollut osaltani tuottamassa tutkimiani tekstejä ja sidoksissa niihin konteksteihin ja ideologioihin, joista toimintaamme ohjaavat diskursiiviset viitekehykset kumpuavat. En siten voi itsekään täysin irrottautua alamme diskursseista, mutta olen tietoinen omasta asemastani, sen vaikutuksista sekä siitä aiheutuvista rajoituksista.

---

³ Suomen kielessä samaan käsitteeseen on viitattu yleensä termillä kulttuuriperintö, vaikka englannin kielen *heritage* kattaa sekä kulttuuri- että luonnonperinnön (ks. myös Aarnipuu 2008: 17). Toisaalta em. jako on lähinnä hallinnon lanseeraama käytännöllinen luokittelu, joka on omaksuttu kansainvälisten sopimusten, erityisesti Unescon (1972) maailmanperintösopimuksen myötä (esim. Carman 2002). Luonnonperinnön voidaan ajatella olevan aina myös kulttuuriperintöä siinä mielessä, että se on ihmisten ja kulttuurisesti rakentuneiden instituutioiden lähtökohdista määritettyä (esim. Vilkkuna 2007: 16). Käsitteiden perinnön/kulttuuriperinnön käsitteen määrittelyä ja historiaa alaluvussa 3.2.

Tutkimustani voi kuvata myös etnografiseksi tutkimukseksi omassa yhteisössäni, jolloin vahvuuteni ovat samalla heikkouksiani tutkijana. Minulla on osin tiedostamatontakin taustatietoa tutkimukseni kohteena olevista asioista, ilmiöistä ja ihmisistä, mutta kaikkia oletuksia on mahdotonta ilmaista tyhjentävästi. Toisaalta nämä samat pohjatiedot ovat välttämättömiä asioiden ja ilmiöiden yhteyksien sekä ihmisten toiminnan ymmärtämiseksi.

Primääriaineistoon soveltamani analyysimenetelmän, kriittisen diskurssianalyysin, pyrkimyksenä on kyseenalaistaa itsestäänselvyksiä ja paljastaa valtasuhteita. En ole analyysin tekijänä kuitenkaan neutraali havainnoija, vaan teen tulkintoja omiin taustaoletuksiini pohjautuen ja luon samalla itse sosiaalista todellisuutta (ks. esim. Vaara & Laine 2006: 161). Asemani on erityislaatuinen, koska yhteisöäni koskevan ”kulttuurisen tiedon kantajana” tunnen kokemuksen kautta ne muodolliset ja epämuodolliset prosessit, joissa suomalaisen arkeologiyhteisön säännöt muodostuvat (vrt. Katila & Meriläinen 2006: 145). Nämä säännöt eivät kuitenkaan avaudu itsestään julkilausuttaviksi, vaan niiden eksplikointi on mahdollista vain tietoisien, systemaattisten ja analyttisten tutkimuksen avulla.

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Tutkimusaiheeni sai alkunsa kiinnostuksestani kulttuuriperinnön hallinnossa käytettyjen keskeisten käsitteiden määrittelyyn sekä erilaisten hallinnollisten luokittelujen muodostumiseen ja kriteereihin. Osallistuin vuosina 2009–2011 Euroopan neuvoston HEREIN-verkoston (*European Heritage Network*), Museoviraston ja Sanastokeskuksen (TSK) yhteiseen hankkeeseen, joka tähtäsi eurooppalaista kulttuuriperintöpolitiikkaa käsittelevän monikielisen tesaauruksen⁴ luomiseen. Tesaauruksen tarkoituksena oli helpottaa viestintää luomalla termien käyttöä koskeva ohjeistus. Kunnianhimoinen tavoite jäi kokonaisuutena toteutumatta, mutta suomenkielinen sanasto julkaistiin nimellä ”Eurooppalaisen kulttuuriperintöpolitiikan sanasto” (Euroopan neuvosto ym. 2011).

Työskentely sanaston parissa oli monella tavalla valaisevaa. Opin sanasto- ja termityön perusteet sekä vakuutuin siitä, että tiettyä alaa koskevien sanastojen, tesaaurusten tai

---

⁴ Tesaaurus on asiasanasto, jossa asiasanojen yhteydessä ilmaistaan niiden suhteet muihin asiasanoihin ja ohjaustermeihin (Sanastokeskus TSK 2005).

ontologioiden⁵ luominen on tarpeellista, mikäli haluamme hyödyntää ulottuvillamme olevia tietomassoja mahdollisimman tehokkaasti tai yksinkertaisesti ymmärtää toisiamme paremmin. Monikielisessä ja monialaisessa työryhmässä konkretisoituivat niin termien kääntämiseen liittyvät ongelmat kuin sekin, että arkeologit, arkkitehdit tai taidehistorioitsijat voivat liittää yhteen ja samaan sanaan monia erilaisia käsityksiä ja määritelmiä. Käytämme siis usein samoja sanoja, mutta puhumme eri asioista – yksiselitteisesti oikeaa merkitystä ei ole. Oleellista oli myös havaita, että käsitteistömme on vahvasti sidoksissa kansainvälisellä ja kansallisella tasolla toimiviin instituutioihin: sopimuksiin, lainsäädäntöön, tieteenalojen välisiin jakoihin, tutkimuksen ja hallinnon organisaatioihin, niiden historiaan ja rakenteisiin.

Käsitteille voidaan antaa aukikirjoitettuja ja ohjaavia määritelmiä, mutta käytännössä merkitys muodostuu aina epäsuorien määrittelyjen, käytön, käyttöyhteyden ja uudelleentulkintojen kautta. Kun tietyt tavat puhua ja kirjoittaa muinaisjäänöksistä tai kulttuuriperinnöstä ovat usein vallitsevia tietyissä konteksteissa, saattavat ne tällöin muodostua kyseenalaistamattomiksi, normaaleilta ja luonnollisilta vaikuttaviksi käsityksiksi asioiden luonteesta. Tavoitteenani on purkaa näitä itsestään selvinä näyttäytyviä oletuksia ja osoittaa niiden yhteys taustalla vaikuttaviin ideologioihin sekä ideologioita ylläpitäviin rakenteisiin.

Tarkoitus ei ole siis löytää tutkimuksen kohteena olevien käsitteiden 'oikeita' merkityksiä, vaan analysoida sitä, mitkä merkitykset ovat vallitsevia ja mitkä taas marginaalisia tietyissä tilanteissa ja miksi näin on. Luon katseen menneisyyteen: muinaisjäänöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteiden historiaan sekä niihin käsitteverkostoihin, joiden osana nämä käsitteet tällä hetkellä saavat merkityksensä (II osa). Käsitteitä rakentavaa diskurssia yritän puolestaan tavoittaa jatkuvasti ohikiitävässä nykyisyydessä (III osa).

Tutkimukseni keskeinen tieteenfilosofinen ja analyttinen lähtökohta on, että vaikka muinaisjäänöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteillä yleensä viitataan maailmassa oleviin aineellisiin olioihin, ne ovat ensisijaisesti sosiaalisesti rakentuneita,

---

⁵ Ontologia on (informaatitieteissä) koneen ja ihmisen tulkittavissa oleva, yhteisesti sovittu, täsmällinen kuvaus sovellusalueen käsitteistä ja näiden välisistä suhteista. Ontologioita käytetään erityisesti osana internetin semanttista verkkoa (engl. *semantic web*) mm. älykkäissä semanttisissa verkkopalveluissa. Ontologiat muodostetaan usein olemassa olevien sanastojen avulla. (Sanastokeskus TSK 2005.)

muuttuvia ja historiallisia konstruktioita⁶. Käsitteiden merkitys on siis riippuvainen historiallisesta, yhteiskunnallisesta, kulttuurisesta sekä sosiaalisesta viitekehystä (Hacking 1999/2009: 14) – tutkimuskäsitteellä ilmaistuna diskurssista (ks. 1.3.3). Käsitteiden merkityssisältö voi vaihdella niin paljon, että saattaa olla perusteltua puhua useista erilaisista kulttuuriperinnön tai muinaisjäännöksen käsitteistä. Käsitteiden eroavaisuuksia, niiden erilaisia ontologisia ja epistemologisia lähtökohtia tai sitoutumista kontekstiinsa ei kuitenkaan yleensä tiedosteta. Vaihtuviin käsitteisiin myös viitataan yhdellä ja samalla termillä, mikä aiheuttaa käytännön tilanteissa sekaannuksia ja väärinymmärryksiä sekä vaikeuttaa keskustelua.

Tutkimukseni primääriaineisto koostuu teksteistä, ja tutkin aihettani kielen avulla. Oletan kuitenkin, että on olemassa ainakin osittain kielenulkoinen ilmiö tai ilmiökimppu, 'perintö' tai 'perintöprosessi' (ks. 3.2.3), jota esitetään ja kielellisestään – representoidaan⁷ – monin tavoin. Ilmiönä se on universaali, mutta kulttuurisesti väritynyt muistamiseen ja muisteluun, identiteettiin, paikan ja ajan kokemiseen, tiedon siirtämiseen, elämän ja maailman merkityksellistämiseen liittyvä prosessi, joka toimii sekä yksilöiden että yhteisöjen tasolla, yksityisesti ja julkisesti. Se on tapa vuorovaikuttaa maailman ja muiden ihmisten kanssa ja on sellaisena sukua hengellisille uskomuksille ja rituaaleille, taiteen luomiselle ja kokemiselle tai luonnon esteettiselle arvostamiselle (vrt. esim. Von Bonsdorff 1996; Carlson 2000; Puolakka 2015).

Perintöprosessin tyhjentävä rajaaminen ja erittely on yhtä mahdotonta kuin on luokitella taide tai esteettiset elämykset muista ihmisenä olemisen tavoista erillisiksi ja tiivistää ne täsmällisiksi kielellisiksi määritelmiksi (ks. myös 1.3.5). Toisaalta perintöä, kuten taidettakin, on mahdollista tarkastella tietyn historiallisen, yhteiskunnallisen, kulttuurisen ja sosiaalisen viitekehysten rajaamana institutionalisoituna ilmiönä (ks. esim. Sivula 2010). Arkeologisen kulttuuriperinnön suojelu ja hallinnointi 2010-luvun Suomessa edustaa tällaista tapausta, jota lähestyn ilmiöön liittyvien kielellisten esitysten – tekstien – kautta.

---

⁶ Filosofit Ian Hacking (1999/2009: 20) on pelkistänyt sosiaalisten konstruktioiden tutkimuksen kahteen toisistaan eroavaan tapaan, joista rajoitetumpi esittää rajattuja väitteitä tietyn X:n sosiaalisesta rakentumisesta, eikä edellytä laajaa oletusta kaiken eletyn kokemuksen ja asutetun maailman sosiaalisesti rakentuneesta luonteesta. Rajatumman näkökulman, kuten tämän tutkimuksenkin lähtökohta on, että X:n ei tarvitsisi olla olemassa tai sen ei tarvitse olla lainkaan sellainen kuin se on. X ei ole siis välttämätön seuraus asioiden luonteesta. (Hacking 1999/2009: 20.)

⁷ Aavaan representaation eli edustamisen/esittämisen käsitettä tarkemmin alaluvussa 1.3.4.

Analysoimani kielelliset esitykset ja muut muinaisjäännösten tai kulttuuriperinnön representaatiot valottavat tietyn, institutionaalisessa kontekstissa toimivan perintöprosessin piirteitä ja ovat itsessään sosiaalista todellisuutta luovia tekoja. Ne rakentavat osaltaan viitekehystä, jonka ohjaamana muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteitä käytetään ja ymmärretään. Tämä viitekehys eli diskurssi sääntöineen syntyy ja vaikuttaa siinä yhteydessä, jossa esitys luodaan, mutta myös kaikissa niissä tilanteissa, joissa se vastaanotetaan ja tulkitaan. Kielen mikrotason avulla on siis mahdollista tarkastella perintöä makrotasolla yhteiskunnallisena, sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä konteksteissa, jotka olen valinnut ja rajannut.

Kielellisen tason analysointi ei välttämättä vie lähemmäksi itse ilmiön, perintöprosessin, perimmäisen olemuksen tuntemista tai varsinkaan sen perinpohjaista määrittelyä kokonaisvaltaisena inhimillisenä kokemuksena (vrt. esim. Dewey 1934/2005). Etenkin kun empiirisen analyysini kohteena ovat tavallaan tähän ilmiöön viittaavat representaatiot, eikä jatkuvasti elävä ja muuttuva, liikkeessä oleva todellisuus (vrt. Törrönen 2010: 276). Tarkasteluni kohdistuu ennemminkin siihen, mitä 'esitetään olevan' kuin siihen, mitä 'on'. Ontologiset käsitykset muinaisjäännösten tai perinnön olemuksesta sitoutuvat edelleen epistemologisiin ja aksiologisiin näkemyksiin siitä, millaiseksi muinaisjäännöksiä tai perintöä koskeva tieto ymmärretään ja millaisia arvoja niihin liitetään. Näiden sitoumusten kautta määrittäyty esimerkiksi se, mikä nähdään institutionalisoidun perinnön ja sen suojelun yhteiskunnallisena tavoitteena.

David Lowenthal (1998: 4) on huomauttanut, että perintö ja historia palvelevat erilaisia tarkoituksia. Sama pätee perintöön ja arkeologiaan. Arkeologia tieteenä, muinaisjäännösten ja kulttuuriperinnön tutkimus sekä suojelu ovat sosiaalisia ja kulttuurisia toimintoja, joilla on paljon yhteistä. Niillä on kuitenkin myös perustavia eroja, joiden ymmärtäminen on oleellista, jotta rakentava keskustelu toimijoiden keskinäisistä rooleista ja tehtävistä tai yhteisten tavoitteiden hahmottelu olisi mahdollista (ks. esim. Henson 2009; Waterton & Smith 2009a, 2009b; Watson 2009). Väitän, että näihin erillisiin ja erilaisiin, mutta samalla yhteenkietoutuneisiin ja yhteneväisiin toimintoihin viittaavien käsitteiden välisten erojen hämärtyminen on osaltaan syynä akateemisen arkeologian ja muinaismuistohallinnon ristiriitaan, joka on yksi tutkimukseni ennako-oletuksista⁸.

---

⁸ Esioletus yhtäältä tutkimukseen ja toisaalta suojeluun keskittyneiden instituutioiden välisestä vastakkainasettelusta perustuu omaan 'kulttuuriseen' tietooni ja kokemuksiini suomalaisen

Akateemisen arkeologian ja muinaismuistohallinnon kamppailu on Suomessa ilmennyt muun muassa asiantuntijuuden olemukseen ja merkitykseen sekä suojelun ja tutkimuksen rooleihin ja perusteluihin liittyvinä vastakkainasetteluina alan sisäisessä, säännöllisesti kärjistyvässä keskustelussa. Muinaisjäännösten juridinen määrittelyvalta on muinaismuistolain (MML 295/1963) mukaan kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelusta vastaavalla viranomaisella eli Museovirastolla. Akateemisen tiedeyhteisön jäsenet ovat kuitenkin toistuvasti kyseenalaistaneet tämän vallan, viraston toimintatavat ja legitiimin aseman perustana pitämänsä tieteellisen kompetenssin (ks. esim. Ikäheimo 2009; Lahelma 2013; Taavitsainen & Immonen 2013: 10) (ks. myös 2.2.6).

Toisaalta sekä tiedeyhteisön että hallinnon näkökulma arkeologiseen kulttuuriperintöön on rajoittunut. Se ei tavoita kaikkia niitä merkityksiä ja arvoja, joita perintöön liittyy muun yhteiskunnan, kansalaisten, paikallisyhteisöjen ja erilaisten vähemmistöjen näkökulmasta. Kuten John Carman (2002: 198) on todennut: “perintöä ei luoda omittavaksi, vaan aina jaettavaksi”⁹. Tutkimuksellisten intressieni taustalla on siten ajatus perinnöstä ihmiskuntaa ja -yhteisöjä koossa pitävänä voimana, joka heijastaa demokraattisesti kaikkien yhteisön jäsenten tärkeinä pitämiä merkityksiä ja arvoja.

Institutionalisoitu perintö, kulttuuriperintö, on ennen kaikkea poliittinen käsite (Davison 2000/2008: 36), ja suojeltavan kulttuuriperinnön määrittelyllä on monia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia, joskus huomattavia taloudellisiakin seurauksia.

Kulttuuriperintö on siten yksi yhteiskunnallisen kehityksen ja tietoisien kehittämisen aspekteista siinä missä talous tai ympäristökin, ja sellaisena sen tulisi olla kansalaisille avoimen poliittisen keskustelun kohteena.

Keskusteleva, osallistava ja yhteisöllinen näkökulma perintöön on keskeinen esimerkiksi kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskevassa Faron sopimuksessa (Council of Europe 2005), jonka ratifioinnin valmistelu on Suomessa parhaillaan käynnissä (Museovirasto & Suomen Kotiseutuliitto 2015). Kansalaisten ja yhteisöjen osallistumista tukevien periaatteiden ja käytäntöjen luominen liittyy oleellisesti myös arkeologian yhteiskunnalliseen kytkökseen ja vaikuttavuuteen, joiden edistämistä jotkut suomalaiset arkeologit ovat peräänkuuluttaneet (esim. Fewster 1985; Siiriäinen 1990c; Räihälä 2000; Maaranen 2011).

---

arkeologiyhteisön jäsenenä. Vastaava asetelma, akatemian ja hallinnon jännitteinen suhde, ei tosin ole pelkästään suomalainen ilmiö.

⁹ “[...] *the heritage is not initially created as something to be appropriated but always as something to be shared.*”

Tutkimukseni lisää ymmärrystä muinaisjäännösten, arkeologisen kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön suojelun ja tutkimuksen historiallisesta kehityksestä, nykytilasta ja tulevaisuudesta. Käsitejärjestelmien ja käsitteiden analyysin tavoitteena on helpottaa keskustelua ja yhteistyötä sekä selvittää alamme keskinäisiä rooleja ja työnjakoa. Jäsennetty ja tuore tutkimustieto on välttämätöntä hallinnon hankkeissa ja kehittämisessä, esimerkiksi jo pitkään suunnitteilla olleessa muinaismuistolain (MML 295/63) uudistamisessa. Tutkimukseen perustuvat käsitteelliset erottelut (ks. 7.1.1) ovat oletettavasti hyödyksi myös Museoviraston Kulttuuriympäristön suojelu -osaston vuonna 2014 käynnistämässä hankkeessa, jonka tarkoituksena on ”Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaan” kokoaminen arkeologikunnan yhteisenä ponnistuksena.

Tietoisuus APD:n olemassaolosta, ominaispiirteistä ja toiminnasta auttaa ymmärtämään sen seurauksia, mikä voi jo itsessään muuttaa toimintatapoja. Lisäksi tutkimukseni tulosten avulla on mahdollista pohtia tavoitteellisesti, millaisin periaattein ja menettelyin kaikki kansalaiset, myös vähemmistöt ja paikallisyhteisöt, voisivat tulevaisuudessa osallistua perinnön tunnistamiseen, kokemiseen, tuottamiseen ja vaalimiseen – perinnön ’tekemiseen’. Tässä tutkimuksessa esitelty ja käytetty teoreettinen kehys antaa eväitä aikaisempaa avoimempaan, demokratisoituun perintödiskurssiin tähtäävien tietoisten interventioiden suunnitteluun ja toteuttamiseen.

1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaus

Väitöskirjani työotsikko ”Mikä on muinaisjäännös?” kiteytti alkuperäisen tutkimusideani ja johtoajatuksen, joka ohjasi tutkimusasetelman suunnittelua. Tutkimusongelmani, muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteiden määrittely tietyssä ajallisessa ja paikallisessa kontekstissa, muodosti ytimen, jonka ympärille ryhdyin sommittelemaan erilaisia näkökulmia. Muotoilin tavoitteeni alusta lähtien myös varsinaisiksi tutkimuskysymyksiksi, jotka muuttuivat yhtäältä suppeammiksi ja toisaalta yksityiskohtaisemmiksi tutkimuksen ja tutkimusongelman rajauksen edetessä.

Tutkimuksellinen ja teoreettinen viitekehyseni ei ollut vielä täsmentynyt luonnostellessani tutkimussuunnitelmani ensimmäistä versiota vuoden 2011 lopussa. Etsiessäni tutkimusotteeseeni soveltuvaa teoreettista perustaa perehdyin erityisesti kriittistä perinnön tutkimusta koskevaan tutkimuskirjallisuuteen (esim. Smith 2006, 2012a; Waterton ym. 2006; Fairclough ym. 2008; Harrison 2013b) (ks. 1.4).

Tutkimusaiheeni tarkentui, ja alkoi vaikuttaa siltä, että tutkimusintressini liittyvät kriittisen näkökulman kautta myös diskurssintutkimuksen perinteeseen ja menetelmiin.

Tutkimukseni nojaa ensinnäkin käsitykseen kielen ja sosiaalisen toiminnan läheisestä suhteesta sekä merkitysten sosiaalisesta rakentumisesta (esim. Berger & Luckmann 1966/1994; Halliday 1973; Hymes 1996; Halliday & Matthiessen 2004) (ks. 4.1). Kieli ja muut merkitysjärjestelmät nähdään siis osana tiettyä toimintaa siten, että toiminta vaikuttaa kielenkäyttöön ja päinvastoin. Toisekseen diskurssintutkimus, erityisesti kriittinen suuntaus, soveltuu aiheisiin, joiden lähtökohtana on jokin kyseenalaistus tai tosiasioille vaihtoehtoisten kontrafaktuaalien etsiminen (Solin 2012): Miksi käsitteet määritellään näin, eikä jotenkin muuten? Miksi tietyt käsitykset ovat vallitsevia ja toiset marginaalisia? Mitä seurauksia sillä on, että toimitaan tietyllä tavalla? (vrt. Husa 1995; Pietikäinen & Mäntynen 2009).

Diskurssintutkimus kattaa laajan kirjon erilaisia lähestymistapoja, joista ammentamalla tutkija voi räätälöidä omiin kysymyksiinsä soveltuvan metodisen kehyksen. Omassa tutkimuksessani diskurssianalyysi valottaa nimenomaan nykyisyyttä eli 2010-luvulla muinaismuistohallinnon ja arkeologian alalla vallitsevaa diskurssia.

Diskurssianalyttisen tarkasteluni (III osa) tavoitteena ei siis ollut diskurssin ajallisia muutoksia jäljittävä pitkittäisanalyysi, vaan ennemminkin tietyn, ajallisesti suhteellisen rajatun tilanteen mahdollisimman tarkka ja tutkimuskysymysteni kannalta relevantteihin piirteisiin keskittyvä analyttinen kuvaus.

Nykyisellä tilanteella ja sitä edustavalla primääriaineistolla on kuitenkin parin sadan vuoden taakse ja pidemmällekin ulottuva historiallinen taustansa: yhteiskunnalliset, sosiokulttuuriset, institutionaaliset, oppi- ja aatehistorialliset kontekstit, joihin kiinnittyvien tekstien verkostossa käsitteiden merkitykset ovat rakentuneet ja muuttuneet. Näitä historiallisia konteksteja tarkastelemalla (II osa) olen pyrkinyt tuomaan tutkimukseeni ajallista syvyyttä sekä tukea diskurssianalyysin tulkinnoille ja johtopäätöksille. Kahden lähestymistavan eroja voi kuvata myös tekstintutkimuksen termein sisällön- ja diskurssianalyttisenä näkökulmana tutkimusongelmaan.

Historialliseen tarkasteluun (II osa) sisältyvä tekstien tarkastelu keskittyy sisällönanalyysin peruskysymykseen: Mitä sanotaan? Kun taas diskurssianalyttinen tarkastelu (III osa) korostaa diskurssianalyysin keskeistä kysymystä: Miten sanotaan?

Tämän kaksoisvalotuksen kautta olen vastannut seuraaviin, kolmen tutkimusteeman alle ryhmiteltyihin kysymyksiin, jotka rajasin ja operationaalistin kriittisen tekstin- ja perinnön tutkimuksen teoreettisten ja menetelmällisten näkökulmien ohjaamana:

1) *Ideologinen käsitejärjestelmä*: Millaisia määritelmiä ja merkityksiä muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteille on annettu? Miten muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä on esitetty/representoitu? Millaista ideologiaa ja maailmankuvaa suomalainen perintödiskurssi heijastaa?

2) *Osallistujat ja roolit*: Ketkä perintödiskurssiin osallistuvat ja missä roolissa? Millaisia rooleja, identiteettejä, sosiaalisia suhteita ja vuorovaikutusta perintödiskurssissa luodaan ja ylläpidetään?

3) *Perintödiskurssin toiminta, syyt ja seuraukset*: Kuinka perintödiskurssia ylläpidetään ja haastetaan? Millaisia syitä ja seurauksia perintödiskurssilla on?

Tutkimuskysymykseni pohjautuvat Laurajane Smithin (2006) teoriaan (ks. 1.4.1) viittaavaan lähtöoletukseen, jonka mukaan suomalaista keskustelua kulttuuriperinnöstä on jo pitkään hallinnut ja hallitsee edelleen virallinen, auktorisoitu perintödiskurssi (APD). Oletin lisäksi, että APD:n olennaisimmat piirteet on mahdollista määritellä muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä käsittelevän tekstiaineiston avulla, mutta että aineisto saattaa edustaa muitakin diskursseja, joiden tekijöitä, toimintaa, vaikutuksia ja keskinäisiä suhteita voim analyysin kautta tarkastella. Koska halusin tutkia APD:a nimenomaan arkeologisen kulttuuriperinnön ja muinaisjäännösten näkökulmasta, rajasin sosiaalisen kontekstini ihmisiin, jotka näistä käsitteistä kokemusteni ja ennako-oletusteni mukaisesti Suomessa puhuvat ja kirjoittavat eli hallintovirkamiehinä sekä akateemisina tutkijoina ja opettajina toimiviin arkeologeihin.

Kaikkia tutkimuskysymyksiä ja vastaavasti -tuloksia määrittävät siis ajallista (historialliset kontekstit sekä 2010-luku/nykyaika) ja paikallista kontekstia (Suomi) sekä primääriaineistoa koskevat rajaukset: lausumien muoto (teksti), tekstien tuottajat (arkeologit) ja aihe (muinaisjäännökset/arkeologinen kulttuuriperintö/arkeologia). Toimijoiden rajaus kattaa myös tietyt organisaatiot, joissa suomalaiset arkeologit työskentelevät eli arkeologista kulttuuriperintöä hallinnoivat ja tutkivat laitokset: Museovirasto, Metsähallitus ja Museoviraston kanssa yhteistyösopimuksen tehneet maakuntamuseot sekä arkeologian alan tutkimusta ja opetusta harjoittavat Helsingin, Turun ja Oulun yliopistot. Näiden organisaatioiden olen katsonut edustavan laajempia

instituutioita: 'hallintoa' ja 'akatemiaa'. Toimijat rooleineen muodostavat oman kontekstuaalisen jatkumonsa aineiston teksteille sekä erilaisista suhteista koostuvan verkoston yhdessä tuottamiensa tekstien kanssa (ks. 6.1).

Tieteellisellä arkeologialla ja muinaismuistohallinnolla on Suomessa yhteinen instituutiohistoria 1800-luvulta lähtien aina 1970–80-luvuille saakka, joten arkeologialla on tieteenalana erityinen suhde muinaismuistohallinnon syntyyn, organisoitumiseen ja toimintaan (ks. 2.1), kuten useimmissa muissakin länsimaissa (Carman & Sørensen 2009). Suomalaisen arkeologian tieteenhistoria (ks. 2.2) on siten oleellinen historiallinen viitekehys tarkasteltaville käsitteille, mutta kattava analyysi suomalaisen, saati kansainvälisen arkeologian muodoista, menetelmistä ja sisällöistä ei ollut tavoitteenani. Oleellista tarkastelussani on erottelu arkeologian sekä muiden 'perintöä' tuottavien, ylläpitävien ja tutkivien toimintojen välillä sekä toisaalta arkeologian roolin ja merkityksen pohtiminen institutionaalisessa 'perintöprosessissa' – menneisyydessä, nykyisyydessä ja tulevaisuudessa.

Muinaismuistohallintoa laajempi kulttuuri- ja ympäristöhallinnon konteksti viranomaisia ja tutkimuslaitoksia ohjaavine ministeriöineen on myös merkityksellinen tutkimuskohteenani olevien hallinnollisten käsitteiden ja institutionaalisen diskurssin rakentumisen kannalta. Erityisesti kulttuuriperinnön ja -ympäristön käsitteet palautuvat lopulta siihen, millaista kulttuuri- tai toisaalta ympäristökäsitystä tieteellisissä, poliittisissa ja hallinnollisissa diskursseissa kulloinkin rakennetaan. Rajasin ministeriötasolla valmistellut strategiat, selvitykset ja mietinnöt varsinaisen primääriaineistoni ulkopuolelle, koska kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön määrittelystä vastaavat pääasiallisesti alan asiantuntijaorganisaatiot. Olen kuitenkin tarkastellut näitä tekstejä osana primääriaineiston tulkintaa tukevaa käsitehistoriallista analyysia (ks. luku 3), joka kuvaa käsitteistön kehityksen kautta myös institutionalisoidun kulttuuriperinnön määrittelyyn vaikuttaneita kulttuuri- ja ympäristöpoliittisia linjauksia.

Työn edetessä kävi ennako-oletusteni mukaisesti ilmeiseksi, että muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä kuvaavia ja määritteleviä esityksiä luova toimijajoukko on yhteiskunnassamme hyvin rajallinen. Suomalainen APD on ainakin tästä näkökulmasta poissulkeva. On kiinnostava kysymys, kuinka kattavasti 'viralliset' esitykset perinnöstä ovat saavuttaneet suomalaiset tai kuinka esitysten rakentamat merkitykset määrittävät ei-asiantuntijoiden ja kansalaisten suhdetta muinaisjäännöksiin

ja arkeologiseen kulttuuriperintöön. Suunnittelin alun perin selvittäväni myös tavallisten kansalaisten käsityksiä koskien muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteitä, mutta vertailua olisi ollut vaikea mahdollistaa työn puitteisiin. Käsittelen tätä näkökulmaa kuitenkin jatkotutkimuksen ja -kysymysten hahmottelun yhteydessä (ks. 8.3). Toisaalta kansalaiset sekä erilaiset muinaisjäännöksiin ja kulttuuriperintöön liittyvät sidosryhmät ja yhteisöt ovat läsnä aineistossani vuorovaikutuksen ja toiminnan kohteina sekä tiettyjä tekstilajeja edustavien tekstien potentiaalisina vastaanottajina ja tulkitsijoina (ks. 6.1).

Aineistoni koostuu teksteistä (ks. 5.3, 5.4 ja 5.5), joten suulliset esitykset ja keskustelut sekä kuvalliset tai muut symboliset esitykset, kuten valokuvat ja kartat, rajautuvat analyysien ulkopuolelle. Muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnoinnin käytäntöihin, ja siten myös perintödiskurssiin, toki kuuluvat organisaatioiden sisäiset tai sidosryhmien kanssa käydyt viralliset ja epäviralliset neuvottelut, kokoukset ja palaverit sekä käytävä-, lounas- ja kahvihuonekeskustelut. Kielen funktioiden näkökulmasta puhetilanteissa korostuu erityisesti vuorovaikutus ja siinä yhteydessä muodostuvat identiteetit eli kielen sosiaalinen aspekti (Halliday 1973; Fairclough 2004; Halliday & Matthiessen 2004; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 15).

Puhutun viestinnän merkitystä myöskään yhteisen, jaetun tiedon ylläpitäjänä tai alan keskeisille käsitteille rakentuvien merkitysten muodostajana ei voi väheksyä. Puhetilanteita tarkastelemalla olisi esimerkiksi mahdollista valottaa hyvinkin yksityiskohtaisesti organisaation tuottamien tekstidokumenttien syntyhistoriaa ja -vaiheita sekä prosessiin väistämättä kuuluvaa moniäänisyyttä.

'Luonnollisten' tilanteiden seuraaminen ja muokkaaminen tutkimusaineistoksi on kuitenkin aikaa vievää suhteessa esimerkiksi verkon kautta saavutettavissa olevan valmiin eli niin kutsutun "luonnollisen" tekstiaineiston kokoamiseen. Käytännöllisiä ja sisällöllisiä seikkoja, hyötyjä ja haittoja punnittuani katsoin, että suullista kielenkäyttöä kuvaavat aineistot eivät ole ratkaisevia tutkimusongelmani selvittämisen kannalta. Käytin tekstiaineiston vertailuaineistona sen sijaan itse tuottamiani haastatteluja (ks. 5.4), joiden kautta välittyi tekstuaalista todellisuutta täydentäviä ja haastavia näkemyksiä.

Käytännöt ja säännöt, joiden mukaan esimerkiksi muinaisjäännöksiä ja arkeologisia tutkimuksia dokumentoidaan valokuvoin, sekä kuvallista esittämistä ohjaavat ideologiat

muodostavat oman mielenkiintoisen tutkimuskohteensa (ks. esim. Lucas 2001; Immonen 2003; Waterton & Watson 2010), joka jää niin ikään tämän väitöskirjan ulkopuolelle. Oletan kuitenkin, että sekä tekstuaalisten että kuvallisten esitysten tuottamista sääntelevät tutkimissani konteksteissa suurelta osin samat historiallisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneiden käytäntöjen kokonaisuudet eli diskurssit. Koska kuvalliset representaatiot ovat oleellinen osa aineistooni kuuluvien verkkosivustojen (ks. 5.3.3) sisältöä, esitän tätä aineistoryhmää koskien joitakin huomioita siitä, tukeeko vai haastaako kuvallinen esittäminen tekstin perusteella tekemiäni tulkintoja.

Suunnittelin väitöskirjani osaksi myös muinaisjäännöksiä luokittelevan käsitteistön kokoamista semanttisen webin ontologiaksi eli koneluettavaksi sanastoksi, jota olisi mahdollista hyödyntää esimerkiksi Museoviraston (2014a) ylläpitämässä muinaisjäännösrekisterissä. Luovuin kuitenkin ajatuksesta ylläpitääkseni tutkimukseni koherenssia ja riippumattomuutta. Ontologia on työkaluna dynaaminen ja muuttuva sekä sidoksissa käyttötarkoitukseensa, mutta tutkimuksen osana se saattaisi tulla ymmärretyksi lopullisena, normatiivisena ja yleispätevänä esityksenä aiheesta. Esitän kuitenkin joitakin periaatteita sekä huomioon otettavia havaintoja ja johtopäätöksiä (ks. erityisesti 7.1.1), joilla voi olla merkitystä, mikäli tämän aihepiirin ontologiaa ryhdytään joskus muodostamaan.

1.3 Keskeiset tutkimuskäsitteet

Tutkimuksen tekoon tarvitaan tiukemmin rajattuja käsitteitä kuin arkikielessä, ja jokainen tutkija luo tavallaan oman käsitejärjestelmänsä, vaikka pyrkiikin liittämään ajatuksensa ja tekemisensä aikaisempaan tutkimukseen. Arkiajattelussa ei esimerkiksi useinkaan tehdä eroa käsitteen ja luonnollisen kielen sanojen välille, mutta tämän tutkimuksen yhteydessä erottelu on oleellinen. Tutkimukseni keskeiset käsitteet: *tieto*, *valta*, *diskurssi*, *representaatio* ja *käsitteen käsite* määrittyvät myös suhteessa toisiinsa ja kuvaavat samalla teoreettisen viitekehitykseni eri tasoja. Käsitteiden määrittelyn lisäksi selvitän niihin kiinnittyviä teoreettisia lähtökohtia, koska käsitteet eivät ole tässä suhteessa neutraaleja.

Esittelen tutkimuskäsitteiden kautta erityisesti ranskalaisen filosofin ja yhteiskunnallisen ajattelijan Michel Foucault'n (1969, 1971, 1980; Foucault & Gordon 1980; Foucault & Kilpeläinen 2005) käsityksiä diskursseista sekä diskursiivisten

käytänteiden kautta rakentuvista tiedon ja vallan käsitteistä. Tieto ja valta muodostavat perustavanlaatuisen yhteenliittymän, joka on yksi keskeisimmistä kriittisen diskurssintutkimuksen ja APD:a koskevan teorian taustalla vaikuttavista oletuksista (Smith 2004: 49–51, 159–172). Foucault'n koko mittavan tuotannon voi mieltää tietovalta -teesin kehittelyksi ja todistamiseksi, ja hänen muotoilunsa ovat innoittaneet ja mahdollistaneet monenlaisia tulkintoja. Nojaan seuraavassa erityisesti Kai Alhasen (2007) ansiokkaaseen kokonaisesitykseen Foucault'n ajattelusta.

Foucault'n tutkimuksia yleisesti leimaava kriittinen aspekti tarkoittaa ajattelun historiassa muuttumattomiksi ja välttämättömiksi käsitettyjen asioiden osoittamista historiallisiksi ja ei-välttämättömiksi (Kusch 1993: 141–142). Ajattelun historiallisen *kontingenssin* analysointi tekee siis tutkittavista ajattelun muodoista ymmärrettäviä, mutta ei välttämättömiä, ja osoittaa samalla nykyisen ajattelun ajallisen ja paikallisen riippuvuuden (Alhanen 2007: 24–25). Tämä on oleellinen lähtökohta myös omassa tutkimuksessani.

1.3.1 Tieto

Tiedon klassisen määritelmän mukaan se on tosi ja oikeutettu uskomus, mikä on edelleen yleisesti ottaen pätevä käsitys, vaikka tieto onkin kaikkien käsitteiden tavoin kontekstisidonnainen ja ajassa muuttuva (Lammenranta 1993: 79). Ei ole olemassa vain ”yhtä tietoa”, vaan useita, sitoutuneina erilaisiin henkilökohtaisiin ja yhteisöllisiin konteksteihin (Huvila 2006: 18–19). Tieto esitetään usein konkreettisena objektina tai määrällisenä, mitattavana olevana entiteettinä – myös tämän tutkimuksen aineistossa. Tietoa voidaan etsiä, kerätä ja luovuttaa tai myydä erilaisten esineiden, kuten kirjojen, muodossa. Mutta vaikka tieto on sosiaalisesti ja kulttuurisesti sitoutunut käsitteellisiin ja fyysisiin objekteihin, se ei kuitenkaan ole olemassa fyysisesti. (Huvila 2006: 17, 19.)

Tiedon käsitteen keskeinen tehtävä liittyy tarpeeseemme jakaa todellisuutta koskevaa informaatiota eli *propositionaalista tietoa*, jossa *propositio* ymmärretään sekä tiedon sisällöksi että sisältöä kuvaavan lauseen merkitykseksi (Lammenranta 1993: 73, 116–117). Filosofinen tietoteoria eli *epistemologia* tarkastelee erityisesti tätä tiedon lajia, tietoa informaatiomielessä, sekä käytäntöjä, joiden avulla totuutta pyritään tavoittamaan. Modernin tietoteorian näkökulmasta olennaista on, että on olemassa jotakin, joka voi olla tosi tai epätosi. Propositionilla viitataan juuri tähän uskomusten kohteeseen, johonkin, jolla on totuusarvo. (Lammenranta 1993: 75, 81.) Klassisen totuuden *korrespondenssiteorian* mukaan uskomus tai propositio on tosi, jos ja vain jos

se vastaa tosiasioita (Lammenranta 1993: 82). Tämä näkemys määrittelee totuuden siis semanttiseksi suhteeksi kielen ja todellisuuden välillä (Niiniluoto 2003: 9). Tiedon ja totuuden käsitteisiin yhdistyy myös kysymys tosiasioiden ja arvojen suhteesta, tämän dikotomian tarpeellisuudesta ja perusteista sekä faktojen ja arvoarvostelmien ontologisesta ja epistemologisesta asemasta (ks. esim. Niiniluoto 2009; Kiikeri & Ylikoski, 2011).

Suomen kielessä termejä data, informaatio (engl. *information*) ja tieto (engl. *knowledge*) käytetään usein synonyymeina tai kaikkiin viitataan sanalla tieto, mutta joissakin yhteyksissä näiden erottelu katsotaan tarpeelliseksi. Informaatiotutkimuksessa datalla tarkoitetaan yleensä merkeistä ja symboleista koostuvaa, digitaalisessa muodossa olevaa raaka-ainetta, potentiaalista informaatiota. Informaatio on datasta jalostettua merkityksellisempää sisältöä, joka voidaan välittää. Tieto taas on informaatiota, jonka vastaanottaja on tulkinut ja jolle antanut merkityksen. 'Tiedon arvoketju: data → informaatio → tieto → tietämys → viisauts' kuvaa tätä prosessia, jossa sinällään merkityksetön data ja irrallinen informaatio rikastetaan ihmistä hyödyttäväksi tiedoksi ja lopulta viisaudeksi¹⁰. (Poikola ym. 2010: 13–14.) Tiedon arvoketju heijastaa filosofista ajatusta siitä, että pelkästään suuri tosiasiatietojen määrä ei ole tae siitä, että henkilöllä olisi ymmärrystä tai viisautta (Niiniluoto 2003: 244).

Arvoketjun ilmaisemaa näkemystä tiedosta datan ja informaation monimutkaisemmaksi muuttuneena muotona on myös kritisoitu yksinkertaistavaksi, vaikka subjektiivisuus, kontekstuaalisuus ja dynaamisuus yleensä hyväksytäänkin informaatiotieteissä osaksi tiedon olemusta (esim. Frické 2009). Datan, informaation ja tiedon väliset suhteet eivät välttämättä ole kausaalisia, vaan kuvattavissa ehkä ennemminkin yhtä aikaa olemassa olevana ja monensuuntaisesti vaikuttavana verkostona (Huvila 2006: 18).

Tieteenfilosofiassa näihin suhteisiin ja tieteellisen tiedon muotoutumiseen viitataan ”ilmiöt, havainto, havaintoaineisto ja teoria -jaottelulla” (Kiikeri & Ylikoski 2011).

Tiedon käsitteeseen liittyvä oleellisesti tieteen käsite, varsinkin jos tieto ymmärretään suppeassa merkityksessään vain tieteelliseksi tiedoksi. Totuus on yhdessä muiden tiedollisten hyötyjen kanssa tieteen keskeinen päämäärä (Niiniluoto 2003), mutta tieteele on vaikeaa antaa tyhjentävää määritelmää, joka tarjoaisi sekä välttämättömät

---

¹⁰ 'Avoimesta tiedosta' (engl. *Open Data*) puhuttaessa tarkoitetaan yleensä juuri avointa dataa, raaka-ainetta joka on kaikkien jalostettavissa. Taustalla on ajatus, että datan arvoa voidaan kasvattaa sitä jakamalla. Käsitteeseen kuuluvat tiedon avoimeen tuottamiseen ja jakeluun liittyvät periaatteet, menetelmät ja tekniikat, mutta se on myös lähestymistapa, asenne ja kulttuuri (Häyrinen 2012).

että riittävät ehdot sille, että jokin toiminta on tiedettä (Kiikeri & Ylikoski 2011: 14). Kuten sanoilla usein, myös tieteellä tarkoitetaan eri yhteyksissä erilaisia käsitteitä. Tieteellä voidaan asiayhteydestä riippuen viitata tietoon, systemaattiseen tiedonhankintaan, tiedon hankkimisen menetelmiin tai sosiaalisiin muodostumiin, jotka tietoa hankkivat (mts. 15–19): esimerkiksi 'arkeologinen tieto'. Tieto voidaan tieteen synonyyminä jakaa vielä kahteen erilliseen merkitykseen: 1) tieteen jo saavuttamat tulokset eli se mitä juuri nyt pidetään totena ja 2) tieteen ideaaliset, tulevaisuudessa saavuttamat tulokset eli niin sanottu "lopullinen totuus" (mts. 16).

Tieteelliselle tiedonhankinnalle asetettujen yleisten kriteerien lisäksi 'arkeologinen tieto' tieteellisen tiedon lajina edellyttää arkeologisia tutkimusmenetelmiä, joista tärkeimpänä on perinteisesti pidetty arkeologisia kaivauksia (Edgeworth 2011). Kenttätyötaitojen hankkiminen, arkeologinen taitotieto ("tieto taidosta", vrt. Lammenranta 1993: 73), on myös oleellinen osa arkeologiksi kasvamista ja arkeologin identiteettiä. Arkeologin ammattia voi tässä suhteessa luonnehtia "käsiyöläisammattiksi" (Edgeworth 2011; Jensen, 2012: 15, 17), jota ei voi oppia pelkästään luentosalissa, vaan käytännössä, mestari-kisälli -asetelmaa muistuttavissa tilanteissa. Taidon muodossa oleva tieto siirtyy siis tehokkaimmin taidon hallitsevien välityksellä, eikä sitä voi tyhjentävästi esittää propositionaalisessa muodossa (Kiikeri & Ylikoski 2011: 44). Tällaista tietoa on kutsuttu "hiljaiseksi tiedoksi" (Collins 2001). Arkeologiaa, kuten kulttuuriperinnön hallintoakin, on mahdollista tarkastella myös "tietotyönä": jatkuvasti kumuloituvaa dataa, informaatiota ja tietoa tuottavana, hallinnoivana, järjestävänä, jakavana ja käytävänä prosessina (ks. esim. Huvila 2006). Tieto ymmärretään tällöin käytännöllisenä työvälineenä, jota kommunikoimalla, antamalla ja vastaanottamalla suoritetaan tiettyjä tavoitteita toteuttavia tehtäviä (mts. 16). Toisin kuin arkeologia, kulttuuriperinnön hallinnointi tai perintöprosessi itsessään ei ole tiedettä, mutta molempia voidaan tutkia tieteellisesti. Oletan siis, että perintöä ympäröivissä diskursseissa rakentuvat tietokäsitykset poikkeavat arkeologisessa diskurssissa määrittävästä tiedosta.

Foucault [1969] ymmärsi tiedon pääsääntöisesti tieteelliseksi tiedoksi ja kutsui tieteellisten diskurssien tutkimiseksi kehittämänsä menetelmää "tiedon arkeologiaksi" (Foucault & Kilpeläinen 2005; Alhanen 2007: 134). Tiedon arkeologi järjestää lausumia "sarjoiksi" kuten luokiteltavia artefakteja, hahmottelee niiden välisiä suhteita sekä osoittaa lausumien taustalla vaikuttavat käytännöt. Menetelmän merkittävimpänä antina

pidetään tiedon kontingenttien eli ei-välttämättömien rajojen osoittamista (Alhanen 2007: 17, 77). Foucault'n mukaan "arkeologisen" analyysin paljastamat diskursiivisten käytäntöjen säännöt ohjaavat sitä, millaisten lausumien on ollut mahdollista olla tietoa eri diskursseissa ja eri aikoina (mts. 77–78, 88).

Foucault [1971] erottaa kuitenkin diskursiivisten käytäntöjen säännöt diskurssien sisäisistä totuuskriteereistä: säännöt eivät säätele, mitkä lausumat ovat tosia tai epätosia, mutta ne määräävät, millaisten lauseiden on mahdollista olla totta tai epätotta tietyssä diskurssissa (Alhanen 2007: 89). Vain diskursiivisten käytäntöjen sääntöjä noudattavat lausumat voivat olla diskurssien tietoa, ja vasta tiedoksi määritettyjä lausumia voidaan arvioida diskursseissa hyväksytyillä totuuden kriteereillä. Vaikka jotkut lausumista hylätään ja rajataan tiedon ulkopuolelle, ne voivat olla tietoa ja tosia jossakin toisessa diskurssissa. (mts. 90.)

Tämä Foucault'n ajatus on oleellinen, kun tarkastellaan erilaisten tietojen suhdetta, esimerkiksi tieteellisen tiedon ja muiden tietämisen tapojen keskinäistä riippuvuutta ja vuorovaikutusta. Arkeologien yhteistyö ja kohtaamiset alan harrastajien kanssa; 'yhteisöarkeologiaksi' kutsutut toimintatavat; alkuperäiskansojen, paikallisyhteisöjen ja ylipäättään kansalaisten osallistaminen ja osallistuminen kulttuuriperinnön suojeluun ja tutkimukseen luovat kaikki tilanteita, joissa erilaiset tiedot ja tietokäsitykset vertautuvat toisiinsa ja joutuvat vastakkain. Siksi tietojen ja tietämisen tapojen välisten suhteiden analysoinnin tulisi etenkin arkeologiaan tai kulttuuriperintöön liittyvissä yhteisöllisissä tutkimushankkeissa olla myös osa tutkimuksen kohdetta (Atalay 2010).

Kulloisiakin tieteellisiä käsityksiä haastavat tai täydentävät, tieteellisen yhteisön ulkopuolelta esitetyt näkemykset tuomitaan usein lähtökohtaisesti 'vääriksi' ja 'ei-tiedoksi'. Tämän voi katsoa olevan oikeutettua, mikäli väitteiden esittäjät, esimerkiksi niin kutsutut pseudoarkeologit¹¹, nimenomaisesti pyrkivät osallistumaan tieteelliseen diskurssiin, mutta eivät täytä tieteelliselle tiedolle asetettuja vaatimuksia (ks. esim. Ikäheimo & Perttola 2010). Kaikkien länsimaisen tieteellisen maailmankuvan kanssa ristiriidassa olevien käsitysten, kuten alkuperäiskansojen myyttisten uskomusten, tiedollista asemaa ja totuusarvoa ei ole kuitenkaan mielekästä arvioida suhteessa tieteelliseen diskurssiin.

---

¹¹ Demarikaatio-ongelmasta eli tieteen ja pseudo- tai näennäistieteen välisestä rajanvedosta ja tieteen kriteereistä ks. esim. Niiniluoto 1980; Tuomela 1983; Kiikeri & Ylikoski 2011.

Vaikka lausumilla ei olisi tieteellisen tiedon kriteerien mukaista tiedollista arvoa, ne voivat olla muilla tavoilla arvokkaita välittäessään tieteelliselle maailmankuvalle vaihtoehtoisia käsityksiä ihmisenä olemisesta, todellisuudesta ja totuudesta. Suomalaiset arkeologit pitävät käsittääkseni epätodennäköisenä, että Kajaanin linnan sisäpihalle olisi kätkeyty kultainen pukki, kuten mystikko Ior Bockin sukusaagassa kerrotaan (Museovirasto ym. 2015). Tarinan arvo ei kuitenkaan riipu pelkästään siitä, onko linnanpihan maakerroksiin faktisesti haudattu pukinmuotoinen kultaesine vai ei.

Tässä tutkimuksessa tiedon käsite ei tutkimuskäsitteenä ja analyttisen tarkastelun välineenä ole synonyyminen tieteellisen tiedon, eikä tieteen kanssa. Ymmärrän tiedon laajasti ja relativistisesti, myös muissa kuin tieteellisissä diskursseissa syntyväksi ymmärrykseksi asioiden luonteesta. Tietoa voivat olla mitkä tahansa oikeutetut ja perustellut uskomukset, jotka ovat johdonmukaisia suhteessa uskojan muihin käsityksiin maailmasta ja todellisuudesta eli osa koherenttia uskomusjärjestelmää.

Diskurssianalyttisessä tarkastelussani tieto on yksi diskursseissa rakentuvista käsitteistä, jolle annettuja ehtoja ja merkityksiä avaan analyysin avulla. Tieto esiintyy aineistossani lukemattomia kertoja erilaisten toimintojen (kerääminen, tuottaminen, jakaminen, esittäminen ym.) kohteena, ja tiedon tavoittelu taas esitetään yhtenä yleisimmistä perusteluista suojelun tai tutkimuksen oikeutukselle. Diskursiivisten käytäntöjen ohjaamaan ja rakentamaan tietoon liittyviä keskeisiä kysymyksiä ovat, mikä on arkeologisen tiedon suhde kulttuuriperintöä koskevaan tietoon ja kuinka kulttuuriperintöön liittyvä asiantuntijuus – tietäminen – määrittellään. Nämä epistemologiset kysymykset ovat sidoksissa ontologisiin käsityksiin muinaisjäännösten ja kulttuuriperinnön olemuksesta: se, mitä ja miten jonkin ajatellaan olevan, vaikuttaa siihen, mitä ja miten siitä voidaan tietää.

1.3.2 Valta

Tieto kytkeytyy valtaan, joka on erityisesti yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa keskeinen käsite. Vallan käsitettä käytetään usein määrittelemättömänä, kaikkien tuntemana itsestäänselvyytenä, vaikka vallan sijainnista tai luonteesta on harvoin yhteistä ymmärrystä. Valta on läpikotaisin poliittinen käsite ja sellaisena myös poikkeuksellisen avoin kiisteleville tulkinnoille. (Hyvärinen 2003: 63.) Muutokset vallan käsitehistoriassa eivät silti niinkään liity merkitysten vaihtumiseen kuin niiden moninaistumiseen. Esimerkiksi 1900-luvun loppupuolen poliittisesta puheesta ei voida erottaa yhtä selkeää vallan käsitettä, vaan siinä esiintyy vaihteleva kirjo erilaisia

merkityksiä. (Hyvärinen 2003: 64–65, 69.) Valta nähdään nykyisin myös tutkimuksen piirissä laajempänä ja moninaisempänä ilmiönä kuin vielä muutama vuosikymmen sitten. Valta ei tule pelkästään ylhäältä, vaan on jossain mielessä ubiikki ilmiö eli läsnä ”kaikkialla”. (Pietikäinen 2010: 10.)

Valta ymmärretään arkiajattelussa usein kielteisenä ilmiönä, alistavana, rajoittavana ja kontrolloivana voimana, joka on yleensä ulottumattomissamme. Sanonnankin mukaan valta turmelee, ja ehdoton valta turmelee ehdottomasti. Kuten tiedosta, vallan omistamisesta, anastamisesta ja jakamisesta puhutaan niin kuin se olisi jotakin aineellista ja määrällistä. Kielitoimiston sanakirjan mukaan valta ”on jonkun tai joidenkin oikeus tai mahdollisuus hallita jotakuta, määrätä tai päättää jostakin; herruus, valtiut; valtuudet” (Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy 2014). Nämä määritelmät vastaavat myös perinteisen organisaatiotutkimuksen näkemystä vallan olemuksesta: valta on ominaisuus tai resurssi, joka kuuluu tietyille taholle, systeemille, ihmisryhmälle tai yksittäiselle toimijalle (esim. Huhtala 2004: 42).

Valta ei kuitenkaan ole pelkästään sitä, että vallankäyttäjät – esimerkiksi poliitikot tai virkamiehet – käyttävät valtaa vallan kohteisiin eli saavat kohteet tekemään asioita, joita nämä eivät muuten tekisi. Valta on ennemminkin moniulotteinen ja uutta luova voima, joka levittäytyy ihmisten toiminnassa syntyneisiin verkostoihin ja suhteisiin.

Valtasuhteet eivät ole pysyviä ja muuttumattomia: ne heikkenevät ja vahvistuvat, syntyvät ja katoavat. Tiedon tavoin valtaa rakennetaan erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa, ja tiedon tavoin valta voi institutionalisoitua ja tulla osaksi yhteiskunnan rakenteita ja mekanismeja. (Pietikäinen 2010: 7–8.)

Valta on keskeinen käsite Foucault’n tuotannossa, ja hän on teoreetikona edelleen lähes ”hegemonisessa” asemassa valtatutkimuksissa (Pietikäinen 2010: 10). Foucault ei kuitenkaan pyrkinyt muodostamaan ’teoriaa vallasta’, vaan kehittämään metodia valtasuhteiden analysoimiseen. Hänen käsityksensä vallasta koostuu useista erilaisista vallan määritelmistä sekä metodisista ohjeista vallankäytön muotojen erittelemiseksi. (Alhanen 2007: 117–118.) Foucault’lainen diskurssianalyysi on tapa jäsentää ja purkaa ”vallan kyllästämää” tekstiä, johon liittyy vallitsevia käsityksiä tiedosta ja totuudesta.

Keskeisintä menetelmässä on pyrkimys näiden luonnollisiksi muuttuneiden näkemysten horjuttamiseen eli kriittis-emansipatorinen lähtökohta sekä tekstin tarkasteleminen diskurssina. (Husa 1995.) Ihmisten vapaus, mahdollisuus ’diskurssien kahleet’

murtavaan emansipaatioon, seuraa juuri nykyisyyden historiallisen riippuvuuden sekä ajattelumme ja toimintamme ennustamattomuuden ymmärtämisestä. Ajattelu ja kieli sen välineenä ovat sidoksissa historiallisesti määrittyneisiin sääntöihin ja käytäntöihin, mutta tämä diskursiivinen viitekehys ei ole koskaan olemukseltaan välttämätön ja staattinen (Oksala 2005: 13).

”Tieto on valtaa”, julisti brittifilosofi ja valtio-oppinut, modernin tieteen isänä pidetty Francis Bacon noin 400 vuotta sitten. Foucault’n mukaan tieto on valtaa siinä mielessä, että se luo tilan, jossa valta voi toimia (Foucault & Gordon 1980). Foucault’n historiakäsityksessä historia on tiedon muotona samalla vallan muoto, koska historian tutkimus kontrolloi menneisyyttä tuntemalla sitä (Husa 1995). Historian tavoin sekä arkeologia että kulttuuriperinnön hallinnointi luovat tiedon alueita, joiden vartijoiksi ja tuntijoiksi ne samalla asettautuvat. Foucault [1980b] väittää, että tieto ja valta esiintyvät aina yhdessä ja edellyttävät toisiaan: tieto tuottaa valtaa ja valta puolestaan tuottaa tietoa (Alhanen 2007: 13). Hän korostaa, että tietävät subjektit, tunnettavat kohteet ja tiedon soveltamistavat ovat kaikki seurausta näistä vallan ja tiedon perusedellytyksistä ja historiallisista muutoksista¹² (Foucault 1980b: 35).

Alhanen (2007: 135) esittää, että Foucault’n väite tiedosta valtasuhteiden edellyttäjänä ja muodostajana on parhaiten käsitettävissä ”vallan kaikenkattavuuden” näkökulmasta: koska valtasuhteet vaikuttavat ihmisten kaikessa toiminnassa, ne vaikuttavat myös tietoa rakentavissa diskursseissa, sillä diskurssit perustuvat sosiaaliselle toiminnalle. Tiedon voidaan lisäksi ajatella muodostavan uusia valtasuhteita, koska diskurssit vaikuttavat siihen, miten ihmiset voivat ohjata toistensa toimintaa (Alhanen 2007: 135–136; Niiniluoto 2003: 244). Diskursseissa muodostetaan, osoitetaan ja nimetään jatkuvasti uusia vallankäytön kohteita ja alueita, ja ne mahdollistavat yksityiskohtaisemman ja pitkäaikaisemman hallinnan (Alhanen 2007: 136).

Foucault’n (1975/1994: 34) mukaan tieto siis pitkittää ja vahvistaa vallan vaikutuksia. Tietoa ei koskaan esiinny ilman yhteyttä valtasuhteisiin, mutta tämä yhteys voi olla monenlainen riippuen tiedon alueesta ja historiallisesta yhteydestä (Alhanen 2007: 136). Tiedon ja vallan kiinteä suhde ei kuitenkaan tarkoita sitä, että valtasuhteet sanelisivat tiedon sisällön tai ehdot sen totuudellisuudelle. Valtasuhteet sen sijaan osaltaan

---

¹² Foucault’n väitteitä tiedon ja vallan erottamattomasta ykseydestä on arvosteltu (ks. esim. Habermas 1987), mutta Alhasen (2007: 134) mukaan kriitikot eivät ole ottaneet huomioon tieto-valta -teesin yhteyttä Foucault’n historian tutkimuksiin eivätkä täysin ymmärtäneet hänen käsityksiään tiedon ja vallan käsitteiden luonteesta.

määrittävät sitä, ketkä diskurssissa saavat päättää, mitkä totuuden kriteerit ovat hyväksytyjä. (mts. 137.)

Foucault oli erityisen kiinnostunut *hallinnasta* tai *hallintavallasta* (engl. *governance*) eli suunnitelmallisesta, pitkäjänteisestä ja vakiintuneesta vallankäytöstä sekä siihen liittyvästä ”hallintamentaliteetista” (engl. *governmentality*), eikä niinkään kaikkialla läsnä olevista ja hetkessä muuttuvista valtasuhteista (Alhanen 2007: 124–125).

Foucault’n valtaa analysoivien tutkimusten kritiikki ei myöskään kohdistunut vallankäyttöön sinänsä, vaan joihinkin vallankäytön moderneihin ilmentymiin, joita hän kutsui *normalisoivaksi hallinnaksi* (mts. 139). Normalisoiva hallinta perustuu tiettyihin, tieteellisissä diskurssissa määriteltyihin normeihin, joihin yksilöt ja koko väestö pyritään sopeuttamaan erilaisten kuritekniikoiden ja sääntelyjärjestelmien avulla (mts. 148).

Foucault arvosteli normalisointia, koska se rajoittaa ihmisen mahdollisuuksia ajatella sitä, mitä he ovat, mutta myös sitä, mitä he voisivat olla (Alhanen 2007: 149). Foucault ei kertonut, miksi ja miten ihmisten tulisi vastustaa normalisoivaa hallintaa, mutta tätä on pidetty myös Foucault’n kritiikin voimana: vastarintaan ryhtyminen ei edellytä, että vaihtoehdot olisivat valmiiksi annettuja (mts. 149–150). Martin Kusch (1993: 179–183) tähdentää, että Foucault nimenomaan vastusti ajatusta intellektuaalien poikkeuksellisista kyvyistä tai velvollisuudesta kertoa muille ihmisille, miten näiden tulisi ajatella ja toimia (ks. myös Oksala 2005: 208–210).

Foucault tutki normalisoivaa hallintaa erityisesti seksuaalisuuden, mielenterveyden ja kriminologian näkökulmista, joihin kaikkiin kuuluva normittava ja ihmisiä ”objektivoiva” toiminta on intuitiivisesti ilmeistä. Smith (2004) nostaa Foucault’n hahmotteleman hallinnan idean tärkeäksi käsitteelliseksi työkaluksi myös arkeologian teorian, kulttuuriperinnön hallinnon ja poliittisen vallankäytön välisten yhteyksien analysoinnissa. Smithin (2004: 80, 157–159) mukaan hallinto on valjastanut arkeologian ”hallinnan teknologiaksi”, joka käyttää arkeologista tietoa ja asiantuntemusta hallintavaltansa välineinä. Arkeologinen tieto on upotettu osaksi lainsäädäntöä ja politiikkoja sekä siirretty valtionhallinnon instituutioiden vaalimien intressien osoittajaksi ja legitiimiksi perusteluksi.

Smith katsoo, että materiaalista kulttuuria hallitaan määrittelemällä se ’perinnöksi’, mikä tuo hallinnan kohteeksi myös ihmisten ja yhteisöjen identiteetit. Vastaavasti

arkeologiselle diskurssille ja arkeologialle tieteenalana on myönnetty erityisasema nimeämällä materiaallinen kulttuuri 'arkeologiseksi aineistoksi', jota arkeologivartijoilla on oikeus omistaa, kontrolloida ja identifioida (Smith 2004: 173). Smithin lähtökohdat ja huomiot liittyvät erityisesti alkuperäiskansojen asemaan ja oikeuksiin suhteessa arkeologiaan ja kulttuuriperinnön hallintoon Australiassa ja Pohjois-Amerikassa. Yksi tutkimukseni tavoitteista on arvioida Smithin väitteitä toisessa kontekstissa, oman suomalaista tilannetta kuvaavan aineistoni valossa. Olen kiinnostunut siitä, millaisia subjekteja analysoimissani diskursseissa rakennetaan. Millaisia ovat ne roolit ja asemat, joihin kulttuuriperintöä määrittelevä hallintavalta meidät Foucault'n termein "normalisoi"?

Suhtaudun valtaan Foucault'n tavoin: valta ja valtasuhteet ovat osa inhimillistä toimintaa ja sellaisina neutraaleja, mutta niiden kontingentista luonteesta ja identiteettejä muokkaavasta toiminnasta on hyvä tulla tietoiseksi. Valta voidaan nähdä myös myönteisenä tuottavana voimana, mahdollisuuksina vaikuttaa sekä muuttaa ympäristöä ja yhteiskuntaa, maailmaa jossa elämme (Alhanen 2007: 125; Foucault & Gordon 1980: 119). Valta on väistämättä verkostomaista ja kaikkialla. Se toimii ja välittyy ihmisten välisissä suhteissa, kanssakäymistä säätelevissä käytännöissä sekä kielellisessä vuorovaikutuksessa, joita tarkastelen primääriaineistoni avulla.

1.3.3 Diskurssi

Diskurssi¹³ on laaja-alainen, monimerkityksinen ja dynaaminen käsite, jolla ei ole yksiselitteistä määritelmää; arkikielessä se ymmärretään yleensä keskusteluksi tai puhetavaksi. Diskurssin teoretisointi tutkimuskäsitteeksi liittyy erityisesti humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä 1960- ja 1970-luvuilla nousseeseen niin sanottuun *kielelliseen käänteeseen*: uudenlaiseen, strukturalistista tutkimusta kritisoiineeseen tieteidenväliseen näkökulmaan, jonka tutkimuskohteena oli kielen ja yhteiskunnan välinen suhde. Muutos toi tarkastelun keskiöön todellisen kielenkäytön, todelliset ihmiset ja yhteisöt kysymyksineen ja ongelmineen. Yksi kaiken diskurssintutkimuksen peruslähtökohdista on, että diskurssi on ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa syntyvää todellisuutta, mutta sosiaalinen todellisuus myös luo kielenkäyttöä ja muovaa siten yksilön vuorovaikutusta yhteisön kanssa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 22–23; Heikkinen 2012b: 94.)

---

¹³ Diskurssi juontuu latinan juoksentelua tarkoittavasta verbistä *discursus*. Nykyisen käytötavan taustalla on ranskan puhetta, esitelmää, juttelua ja jaarittelua tarkoittava *discourse* ja englannin *discourse*, joka viittaa nimenomaan puhuttuun kieleen ja keskusteluun. (Heikkinen 2012b: 94; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 23.)

Diskurssin käsite on sosiaalista toimintaa määrittävänä sääntöjen systeeminä sukua muutamille muille vaikutusvaltaisille konstruktionistisille teorioille (Jensen 2012: 26). Bruno Latourin (2005) toimijaverkkoteoria (engl. *Actor Network Theory* [ANT]), Kuhnin (1962) paradigmat, Lakatosin (1978) tutkimusohjelmat sekä Pierre Bourdieu'n (1975) kentän käsite viittaavat kaikki olennaisilta piirteiltään samaan ilmiöön. Kaikille näille näkökulmille on yhteistä ymmärtää vallitsevat käytännöt sosiaalisen toiminnan ja neuvottelujen sekä näihin liittyvien valtasuhteiden tuloksina, eikä osoituksena universaalien 'oikean' ja 'väärän' olemassaolosta ja tunnistamisesta (Jensen 2012: 27).

Diskurssi on tutkimuksen välineenä loogisesti yhteydessä tiedon ja tietämisen tapojen teoretisointeihin (Heikkinen 2012b: 94). Laaja-alaisena käsitteenä sitä voidaan käyttää kuvaamaan sekä tiedon aluetta (sisältö, aihe) että tiedon muodostamisen tapaa (Fairclough 1992: 127–128). Diskurssi määritelläänkin tutkimuksessa usein tietyn aiheen tai alan – kuten tässä tapauksessa muinaisjäännösten, arkeologisen kulttuuriperinnön, muinaismuistohallinnon ja arkeologian – ympärille muodostuvaksi vuorovaikutustapojen kokonaisuudeksi (Heikkinen 2012b: 95–96).

Esimerkiksi arkeologian tieteellisen diskurssin voi olettaa muodostuvan alan kirjallisissa ja suullisissa esityksissä: opinnäytteissä, artikkeleissa, tutkimusraporteissa, konferenssiesitelmässä ja luennoissa, mutta myös epävirallisemmissä sosiaalisessa mediassa, käytävillä ja kahvipöydissä käydyissä keskusteluissa. Diskurssiin kuuluvat tekstin ja puheen lisäksi eleet, symbolit, yhteisön historiaa kuvaavat anekdootit, vitsit ja muu 'kertomusperinne' (Heikkinen 2012b: 96). Myös ihmisten ulkoinen habitus ja pukeutumistyyli voidaan lukea osaksi arkeologista diskurssia.

Yksi kriittisenä diskurssianalyysinä tunnetun koulukunnan perustajista, Norman Fairclough (1992), määrittelee diskurssin ”käytännöksi, joka ei pelkästään representoi maailmaa, vaan myös merkityksellistää (engl. *signify*) sitä, perustuen ja rakentuen merkitykselle (engl. *meaning*)”. Diskurssia on teoreettisena käsitteenä käyttänyt ja kehittänyt erityisesti Foucault (1969: 105–106), joka määritteli diskurssin yleisesti sopimuksenvaraisiksi ja johdonmukaisiksi tavoiksi puhua ja kirjoittaa jostakin. Foucault'n ajattelu oli tosin muuttuvaa, ja hän itse käytti diskurssin käsitettä epäjohdonmukaisesti ja vaihtelevasti koko uransa ajan (Alhanen 2007: 48–49, 205). Foucault'n (1971) ideologisemmin latautunut diskurssin määritelmä kuvaa sen ”väkivallaksi asioita kohtaan”, koska diskursiiviset käytänteet eivät hänen mukaansa pelkästään ohjaa kommunikaatiota, vaan ne myös muuttavat kommunikaation kohdetta

sekä kommunikoijaa. Diskurssi on siis enemmän kuin keskustelu tai tavat vuorovaikuttaa; siihen sisältyvät kaikki ne mahdollisuudet ja rajoitukset, jotka osallistujia ohjaavat.

Foucault'n (1971) mukaan diskurssiin kuuluvien lausumien muotoilemista sääntelevät *diskursiiviset käytänteet* eli sosiaalisesti vakiintunut tapa tuottaa lausumia (ks. 4.3).

Diskursiivinen käytänte ohjaa kirjoittamaan ja puhumaan asioista tietyllä tavalla sekä määrittää tilannesidonnaisen 'normaalin' ja 'hyväksyttävän' vuorovaikutuksen tapoja ja sisältöjä. Diskursiiviset käytänteet, diskurssiin kuuluva käsitejärjestelmä ja diskurssia rakentavat representaatiot ilmentävät tiettyjä ideologioita, tapoja hahmottaa todellisuutta ja siihen kuuluvia subjekteja, objekteja ja suhteita (Heikkinen 1999; Solin 2001: 32).

Foucault (1969; 1971) katsoo, että diskursiivisia käytänteitä koskevat säännöt ovat anonyymeja: kukaan ei ole tuottanut niitä mitään tiettyä tarkoitusta varten, eikä kukaan myöskään ajattele niitä tietoisesti muodostaessaan diskurssin lausumia. Vasta diskurssien analyysi tekee nämä tiedostamattomat säännöt näkyviksi ja paljastaa niiden taustalla vaikuttavat ideologiset muodostelmat (Alhanen 2007: 59–61). Foucault'n mukaan sääntöjä ei ole torjuttu tai unohdettu, vaan ne ovat pikemminkin liian ilmeisiä, jotta diskurssissa toimivat ihmiset voisivat ne havaita. Säännöt eivät ole kenenkään hallittavissa ja muutettavissa, vaan ne koskevat kaikkia diskurssissa toimivia ihmisiä samalla tavoin ja vaikuttavat myös diskurssiin liittyvään aineelliseen todellisuuteen. Instituutioiden rakenteet, työvälineet ja arkkitehtuuri voivat siis ilmentää niissä vallitsevia diskursiivisia käytänteitä. Instituutioissa toimivat ihmiset ilmentävät sääntöjä omalla käytöksellään ja välittävät ne tällä tavoin uusille, käytäntöjen vaikutuspiiriin tuleville ihmisille. (mts. 59–61; 84–85.)

Tiedon alueina tai eri elämän- ja tieteenaloille ominaisina merkitysjärjestelminä diskurssit ovat tekstien rakennusainetta (Heikkinen ym. 2000: 76). Diskurssi voi tosin ilmentyä kirjoitetun tekstin lisäksi puheessa, viittomissa sekä kuvallisissa esityksissä tai sisältää kielellisten merkkien lisäksi myös muita semioottisia merkkejä (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 25). Kriittisen diskurssintutkimuksen piirissä diskurssilla on kaksi pääasiallista merkitystä: 1) diskurssi (aina yksikössä) kielellisenä ja sosiaalisena toimintana ja toiminnan resurssina sekä 2) diskurssit (myös monikossa ja isolla alkukirjaimella) historiallisesti suhteellisen pysyvinä, kieliyhteisön tunnistamina tapoina merkityksellistää ja kuvata asioita vaihtuvissa vuorovaikutustilanteissa (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 27).

Esimerkkinä jälkimmäisestä on Smithin (2006, 2012a) kuvaama APD, joka muiden relevanttien diskurssien ohella säätelee kommunikointia, tapoja joilla perinnöstä puhutaan tai kirjoitetaan, mutta myös koko sitä prosessia, jossa 'virallista' perintöä tuotetaan ja esitetään. Yksittäinen sana tai ilmaus voi siis "laukaista" diskurssin, mutta diskurssien tulkinta ja nimeäminen on käytännössä kiinni tulkitsijasta, tutkimuksen yhteydessä siis analyysin tekijästä (Kankaanpää 2006: 167).

Diskurssi liitetään yleensä kielen tutkimukseen sekä ajatukseen maailman ja sosiaalisten rakenteiden ilmenemisestä kielellisessä, puhutussa tai tekstuaalisessa muodossa.

Diskurssin käsitettä on myös kritisoitu tästä irrallisuudesta ja inhimillisen toiminnan pelkistämisestä kielellisiksi esityksiksi. Vastaavasti Foucault'a on tulkittu niin, että hän kieltäisi ontologisen realismin ja väittäisi todellisuuden olevan olemassa vain diskursseissa ja siten kokonaisuudessaan sosiaalisesti rakentunutta (esim. Smith 2004: 56). Foucault (1969) ei kuitenkaan kiellä reaalisen, aineellisen todellisuuden olemassaoloa, vaan sen, että millään olisi mitään merkitystä diskurssien ulkopuolella. Fyysiset objektit ja toiminta ovat siis reaalisesti olemassa, mutta ne saavat merkityksensä ja muuttuvat tiedon kohteiksi ainoastaan diskursseissa (Hall 1997/2000a: 44–45).

Myös Fairclough (2010: 5) korostaa, että kriittinen diskurssianalyysi edustaa sosiaalisen konstruktionismin maltillista muotoa. Vaikka kieli ymmärretään sosiaalista todellisuutta rakentavaksi toiminnaksi, tästä ei seuraa, että todellisuus olisi kokonaisuudessaan sosiaalisesti konstruoitu. Perintödiskurssi siis tuottaa muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteille merkityksiä, mutta materiaaliset kohteet tai jäännökset, joihin käsitteillä viitataan, ovat olemassa riippumatta diskurssista. Samalla tavoin diskurssissa määrittyvät sekä perintöä koskevan tiedon olemus ja kohteet että merkitystä ja tietoa tuottavat subjektit eli ihmiset, joihin diskurssi henkilöityy.

Diskurssi on kriittisen perinnön tutkimuksen avainkäsitteitä, jopa siinä määrin, että suuntaukseen on viitattu perinnön tutkimuksen "diskursiivisena käänteenä" (Harrison 2013b). Perintöprosessin teoretisointia diskurssin käsitteen avulla on kritisoitu siitä, että se ei riittävällä tavalla ota huomioon tai selitä aineellisten objektien ja 'asioiden' (engl. *things*) merkitystä prosessissa (Harrison 2013b: 112). Diskursseissa rakentuvien valta/tieto -suhteiden analysointi ei kuitenkaan sulje ulos mahdollisuutta tutkia myös sitä, kuinka fyysiset kohteet kietoutuvat osaksi erilaisia "materiaalis-diskursiivisia" prosesseja (ks. 3.2.3).

Diskurssien vaikutus yhtäältä materiaaliseen maailmaan ja sen komponentteihin, sekä toisaalta aktiivinen ja uutta luova materiaalisuus, onkin nähty huomionarvoisina tutkimusteemoina tulevaisuudessa (Harrison 2013b: 113). Aineellisten objektien, ihmisten ja ei-ihmisten välisten suhteiden ja vuorovaikutuksen tutkiminen lienee oleellista erityisesti 'arkeologisen perinnön' käsitteen analysoimiseksi ja ymmärtämiseksi. Onhan materiaalisuus erottamaton osa arkeologiaa (ks. myös 8.3).

Oman näkökulmani taustalla vaikuttavat myös pragmatistien, erityisesti John Deweyn (1934/2005) ”pehmeää naturalismia” edustavat ajatukset kokemuksen ja toiminnan merkityksestä. Ihmisen yhteys ja vuorovaikutus maailman kanssa on jatkumo, eivätkä aineellisen ja aineettoman, luonnon ja kulttuurin tai ruumiillisten ja symbolisten käytäntöjen erotteluun pyrkivät dualismit ole tästä näkökulmasta tarpeellisia (Määttänen 2009: 25). Kielellistä toimintaa ei ole myöskään tarkoituksenmukaista erottaa mielen tai ajattelun synonyymiksi, vaan se on yksi ihmisen tavoista olla maailmassa ja suhtautua maailmaan. Kielelliset ja ei-kielelliset käytännöt muodostavat kokonaisuuden (Määttänen 2009: 25), jossa kieli jäsentää todellisuutta, mutta todellisuus ei ole sille alisteinen. Ja kuten Foucault (1971) huomauttaa, diskurssi voi sisällyttää itseensä aineellisen maailman elementtejä ja ilmentyä sitä ympäröivässä materiaalisessa todellisuudessa (ks. myös Fairclough ym. 2004: 5).

Kieli on yksi diskurssin resursseista ja oleellinen tämän tutkimuksen aineistona, mutta diskurssi voi ammentaa muistakin inhimillisen toiminnan osa-alueista.

Tutkimusaineistossani olevat tekstit ovat syntyneet monimutkaisten kognitiivisten prosessien tuloksina ja kuvastavat erilaisia tapoja ajatella. Kirjoitetut tekstit ovat ”inhimillistä yhteistyötä” ja sosiaalista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on merkityksien välittäminen (Heikkinen 2004/2012a). Ne ovat samalla toimintaa ja käytäntöjä, eivätkä ruumiillisesta olemuksesta irrallaan olevan transsendentin mielen luomia esityksiä. Siksi olen käsitellyt primääriaineistossani olevia tekstejä myös kielenulkoisen huomioon ottaen, toimintana jolla on tarkoitus, ajallinen ja paikallinen tila/konteksti, vaikutuksia (tarkoitettuja tai tarkoittamattomia) maailmaan sekä muita osallistujia (potentiaalisia ja todellisia vastaanottajia).

Ymmärrän diskurssin siis laajemmin kuin pelkkää kielellistä ilmaisua ohjaavana kehyksenä, vaikka tässä tutkimuksessa tutkinkin diskurssien ilmentymistä nimenomaan tekstien eli kielellisten esitysten avulla. Tarkastelen diskursseja erityisesti käsitejärjestelminä tai ontologioina, joiden sisällä käsitteet saavat merkityksensä ja

joissa käsitteiden suhde toisiin käsitteisiin määrittyy. Diskurssien tiedostaminen tarkoittaa tällöin muun muassa käsitteiden historiallisuuden, dynaamisuuden, verkottuneisuuden ja kontekstin mukana muuttuvien merkitysten sekä käsitteiden määrittelyä ja käyttöä ohjaavien ideologioiden, valta-asetelmien ja -suhteiden paljastamista ja ymmärtämistä.

1.3.4 Representaatio

Representaatiota¹⁴ on yhtenä humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen keskeisistä käsitteistä käytetty diskurssin tavoin laaja-alaisesti ja monimuotoisesti. Representaatio eli esittäminen liittyy monenlaiseen inhimilliseen toimintaan, jossa sanat, merkit, mallit, taulukot, äänet, kartat, kuvat ja signaalit edustavat jotakin itsensä ulkopuolella olevaa. Jokin, joka on poissa, korvataan siis jollakin toisella läsnäolon muodolla. (Knuutila & Lehtinen 2010: 7–8, 11.) Representaation ymmärtäminen edustussuhteena on yleisin ja hallitsevin käsitteeseen liitettyistä merkityksistä, mutta representaatiolla voidaan tarkoittaa kontekstista riippuen poliittista edustamista, taiteellista kuvaamista, kielellistä esittämistä, semanttista merkitsemistä, visuaalista havainnollistamista tai tieteen tutkimuskohteiden epäsuoraa, välineellistä ilmentämistä. (Crimmins 1991; Crane 1995; Prendergast 2000; Knuutila & Lehtinen 2010: 10.) Vakiintuneet ja kontekstiinsa sidotut edustamisen ja esittämisen tavot ovat myös diskursiivisia käytänteitä, jotka osaltaan määrittävät ja ylläpitävät tarkasteluni kohteena olevia diskursseja.

Tässä tutkimuksessa representaatiot määrittyvät ennen kaikkea ajattelun ja vuorovaikutuksen välineiksi, joiden rakentaminen, käyttäminen ja tulkitseminen kuuluu sekä hallinnon toimintaan että tieteen harjoittamiseen (Knuutila & Lehtinen 2010: 31). Arkeologisen kulttuuriperinnön ja muinaisjäännösten käsitteiden representaatiot edustavat ja määrittävät myös sitä 'tietoa', jonka tuottaminen, kerääminen, säilyttäminen ja jakaminen mainitaan usein akateemisen arkeologian ja muinaisjäännöshallinnon tärkeimpinä tehtävinä sekä olemassaolon oikeutuksena.

Käsiteltiinpä muinaisjäännöksiä sitten arkeologian tieteellisinä tutkimuskohteina tai muinaismuistohallinnon suojelemana kulttuuriperintönä esittämisen konventioihin kuuluu havainnollistaminen kuvien, karttojen ja taulukoiden avulla. Olen kuitenkin

---

¹⁴ Termi juontuu latinan sanasta *repraesentatio*, jonka kantasana *repraesentare* merkitsee: 1) kuvailla mielessään, asettaa silmien eteen, havainnollistaa tai kuvailla ja 2) tehdä heti tai toteuttaa (Knuutila & Lehtinen 2010: 10).

omassa tutkimuksessani kiinnostunut ensisijaisesti siitä, kuinka muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteitä esitetään tekstissä ja puheessa. Nämä kielelliset esitykset vertautuvat Foucault'n (1969) lausumiin, joita ”tiedon arkeologi” järjestää ja analysoi (ks. 1.3.1).

Arkeologisen kulttuuriperinnön tutkimukseen ja suojeluun liittyy oleellisesti ajatus siitä, että muinaisjäännökset myös itse aineellina objekteina edustavat jotakin itsensä ulkopuolella olevaa, toista todellisuutta ja aikaa: yhtäältä mennyttä, kadonnutta, hylättyä ja unohtettua sekä toisaalta tulevaisuuteen siirrettävää, löydettyä, säilytettävää ja muistettavaa. Tiettyyn paikkaan ja tilaan sijoittuneista materiaalisista muodostumista valitaan, yhdistetään, rajataan ja nostetaan esiin ’kohteita’, joille annetaan merkitys menneisyyden tai tulevaisuuden ihmisten toimintaa, tavoitteita, arvoja, ideologioita, historian ja ajan kulkua edustavina representaatioina. Tapamme merkityksellistää ympärillämme olevaa aineellista todellisuutta kuvastaa kuitenkin ennen kaikkea nykyisyyttä.

Tieteellisen arkeologian näkökulmasta materiaalien jäännösten muodostamat ’kulttuurit’ ovat hahmottuneet tietyssä mielessä toissijaisina suhteessa yhteisöihin, jotka ovat ne tuottaneet (Herva 1999: 52). Vastaavasti hallintoon ja suojeluun liittyy tapa puhua ja kirjoittaa muinaisjäännöksistä vertauskuvoin, joissa ne arkeologisesti kulttuuriperintönä edustavat esimerkiksi ”kansakunnan muistia”, ”muistoa menneistä sukupolvista” tai menneisyyttä valaisevaa ”tietopankkia” (ks. 6.2).

Timo Salminen (2002: 20) on viitannut ”kaksinkertaisena semiosiksena¹⁵” prosessiin, jossa arkeologi tulkitsee menneen yhteisön ”merkitysjärjestelmän” jäännöksiä ja antaa sille ideologisen sisällön arkeologisesti aineistona. Arkeologi siis ”kääntää” aineistonsa ”merkeiksi” jostain arkeologisesti perustellusta kulttuuri-ilmioista ja esittää lopulta tuloksensa kielellisessä muodossa yleisölleen käyttäen itselleen ja tutkimusyhteisölleen luontevaa käsitteistöä¹⁶. Vesa-Pekka Herva (1999: 52) on puolestaan korostanut materiaallisen kulttuurin luonnetta itsenäisenä kokonaisuutena, joka ”merkitsee enemmän” kuin arkeologit ovat tottuneet ajattelemaan ja on sellaisena rinnastettavissa kuvallisen esityksen tyyliin.

---

¹⁵ ’Semiosis’ määritellään semiotiikassa elollisten olentojen kyvyksi tuottaa ja tulkita merkkejä (Tieteen termipankki 2016).

¹⁶ Kun arkeologin tulkitsemalle ’arkeologiselle aineistolle’ annetaan merkitys nykyisten ja tulevien yhteiskuntien vaalimana arkeologisesti kulttuuriperintönä, voi semiosikseen katsoa kerrostuvan jälleen yhden tason.

Representaatio on nähty myös teoreettisena ja metodisena ongelmana, joka koskee erityisesti tieteellisten representaatioiden yhteyttä todellisuuteen: edustavatko tieteen teorit, yleistykset ja mallit itsensä ulkopuolista todellisuutta vai ovatko ne vain ihmisen sosiaalisesti konstruoimia luomuksia? Ja kuinka tarkasti ja totuudenmukaisesti nämä representaatiot voivat kohdettaan edustaa? Tämä ”representaation kriisi” on jyrkän konstruktionistisissa suuntauksissa ratkaistu määrittelemällä kulttuuri ja sosiaalinen todellisuus erilaisten representaatioiden avulla tuotetuksi ja siten intressien ja ideologioiden läpäisemäksi. (Knuuttila & Lehtinen 2010: 8–9.)

Näkemyks on kuitenkin ongelmallinen filosofisen realismin näkökulmasta.

Representaation käsite menettää voimansa ja sisältönsä, mikäli kulttuuri ja sosiaalinen todellisuus ymmärretään antirealistisesti vain toisiinsa viittaavien representaatioiden kehänä, ilman yhteyttä ulkopuoliseen todellisuuteen (Knuuttila & Lehtinen 2010: 9). Koko representaation käsitteen hylkääminen taas merkitsisi luopumista myös intuitiivisesti ilmiselvältä tuntuvasta klassisesta totuuden korrespondenssteoriasta, jonka mukaan lause tai propositio on tosi, mikäli se (representaationa) vastaa todellisuudessa vallitsevaa asiaintilaa (ks. 1.3.1) (Lammenranta 1993: 82; Knuuttila & Lehtinen 2010: 22).

Mikä sitten on se todellisuudessa vallitseva asiaintila, joka on muinaismuistohallinnossa tai akateemisessa arkeologiassa luotujen, muinaisjäännöstä tai arkeologista kulttuuriperintöä esittävien representaatioiden kohteena? Ja miten representaatioiden totuudenmukaisuutta voidaan arvioida? Vastaukset riippuvat niistä ontologisista ja epistemologisista näkemyksistä, joihin olemme sitoutuneet: siitä miten ajattelemme maailman olevan olemassa ja siitä millaista tietoa uskomme maailmasta saavamme. Kokemuksemme todellisuudesta on väistämättä lukuisien erilaisten representaatioiden värittämä ja muokkaama. Teorioista, taustatiedoista, ennakko-oletuksista ja aikaisemmista kokemuksistamme riippumaton, täydellisen objektiivinen havainnointi tai havaintojen tulkinta ei ole mahdollista – ilmiö, johon tieteenfilosofiassa viitataan *havaintojen teoriapitoisuus* -teesillä (Kiikeri & Ylikoski 2011: 28–33). Arkeologin koulutuksen saanut henkilö kohtaa ja kokee maastossa olevan kiviröykkiön eri tavalla kuin paikalle sattumalta osunut retkeilijä, vaikka röykkiö fyysisenä entiteettinä on molemmille sama.

Analysoin omassa tutkimuksessani ennemminkin todellisuutta esittävää empiiristä aineistoa kuin todellisuutta itsessään, mikäli todellisuudeksi ymmärretään sosiaalisista

konstruktioista riippumaton reaali maailma materiaalisine piirteineen. Toisaalta tutkimukseni ytimessä on se materiaalisesta maailmasta nouseva kulttuurinen ja sosiaalinen todellisuus, jossa aineistokseni valitsemani lausumat ovat syntyneet (vrt. Törrönen 2010: 276). Arkeologista kulttuuriperintöä ja muinaisjäännöksiä koskevat tekstit ja lausumat edustavat kohdettaan erilaisina kuvauksina, näkökulmina ja tiettyjä yleisöjä puhuttelevina kertovina ääminä (vrt. Knuutila & Lehtinen 2010: 30; Törrönen 2010).

Tehtäväni on ollut löytää ja valita ne esittämisen tavat, näkökulmat ja äänet, jotka tekevät oikeutta kohteelleen: sekä arkeologiseksi perinnöksi nimetyille todellisuuden osalle että arkeologista perintöä ja muinaisjäännöksiä koskevia esityksiä synnyttävälle sosiaaliselle todellisuudelle. Samalla luon itse uuden tieteellisen representaation, joka ei toivottavasti pelkästään yksinkertaista ja redusoi kohdettaan, vaan tuo siihen myös jotakin lisää (vrt. Latour 1999; Knuutila & Lehtinen 2010: 23).

1.3.5 Käsitteen käsite

Ihmiset, kuten muutkin elävät olennot, ovat jatkuvassa konkreettisessa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Tietoisuus ja kieli ovat ihmiselle kehittyneitä työkaluja, joiden avulla hän kohtaa ympäristönsä ja selviää siinä (Kivinen & Piironen 2008: 206). Ympäristössä havaitsemiemme asioiden luokittelu, *käsitteistäminen*, on perustavanlaatuaista inhimillistä toimintaa, ja kielennetyt käsitteet ajattelumme peruselementtejä (Larjavaara 2007: 152; Piccinini 2011: 179). Käsitteet voidaan siis ymmärtää mentaaliseksi kategorioiksi tai representaatioiksi, jotka representoivat jollain tavalla todellisuutta (Murphy 2002: 5; Machery 2005), vaikka edustamisen tavoista ja luonteesta ei olekaan yhtä vallitsevaa näkemystä.

Hahmotamme maailmaa stereotyyppisten jäsenysten kautta, teemme yleistyksiä ja sijoitamme kohtaamiemme asioita näihin valmiisiin lokeroihin (Pöyhönen 2013: 9). Havaintojen kaaokseen luodaan siten järjestystä vertaamalla uutta ja tuntematonta jo tunnettuun. Maailmaa on kuitenkin monimutkaisessa kokonaisuudessaan mahdotonta luokitella tyhjentävästi. Käsitteet auttavat poimimaan ja rajaamaan siitä osia ja siten sovittamaan loputonta todellisuutta rajalliseen kognitiiviseen suorituskykyymme (Smith & Medin 1981: 8).

Käsitteellinen ajattelu, havaitseminen ja toiminta voidaan ymmärtää naturalistisen periaatteen mukaisesti fysikaalisina tiloina, tapahtumina, vuorovaikutuksena ja

kausalisina prosesseina. Ne eivät siten edellytä ulkoisesta todellisuudesta erillisen mentaalisen substanssin, sisäisen mielen, olemassaoloa (Määttänen 2009: 12–13). Tästä seuraa ontologinen symmetria: tiedostava subjekti on biologisena organismina aivan yhtä todellinen olio kuin tiedon kohteena oleva ’luontokin’ (mts. 15).

Kielellä kuvattu maailma ilmenee meille järjestyneesti, erilaisiksi käsitteiksi organisoituneena. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että järjestys olisi peräisin vain luonnollisesta kielestä tai että kielestä riippumaton luonto ei voisi asettaa objektiivisia rajoja sille, mitä sanotaan. Myös luonnolla on tapa järjestyä aineelliseksi olioiksi, kuten biologisiksi organismeiksi tai kemiallisiksi yhdisteiksi. (Määttänen 2009: 21.) Kieli ja käsitteet, kuten kulttuurikin¹⁷, voidaan käsittää luonnon ja todellisuuden ”sisällä” olevaksi ilmiöksi, jonka avulla maailmaa tulkitaan ja nimetään (mts. 23, 25).

Käsitteistykset ja kielennetyt käsitteet omaksutaan kasvamalla tietyn yhteisön ja kulttuurin jäseneksi (Larjavaara 2007: 152).

Kieli on siten myös empiiristä aineistoa, joka valottaa tietyn yhteisön, kulttuurin tai yhteiskunnan tapaa käsitteellistää ympäristöään – kuten tässä tutkimuksessa.

Esimerkiksi tieteenharjoittamisessa käsitteet ovat työkaluja, jotka valitaan ja sovitetaan aina kulloisiinkin tarkoituksiin. Tieteellisissä keskusteluissa ei ole mahdollista astua kielen ja eri tiedonaloille ominaisten ”kielipelien” ulkopuolelle, joten tiedon rajat ovat yhtä kuin kielen ja sen käsitteiden rajat (Kivinen & Piironen 2008: 207; Raatikainen 2008: 11, 13).

Käsitteen käsite ymmärretään erilaisin painotuksin riippuen tieteenalasta tai tutkimussuuntauksesta, jossa sitä analysoidaan. Keskustelua on käyty erityisesti psykologian ja filosofian piirissä esitettyjen näkemysten eroista ja yhdistämisestä (Margolis & Laurence 2007; Pöyhönen 2013: 11–17). Psykologisia ja filosofisia teorioita voidaankin pitää kahtena erillisenä näkökulmana käsitteen käsitteeseen (Pöyhönen 2013: 16). Psykologiassa ja kognitiotieteissä käsitteet määritellään yleensä *mentaaliseksi representaatioiksi*, säilömuistiin eli pitkäkestoiseen muistiin talletetuiksi tietorakenteiksi, joiden avulla puhumme, luokittelemme, muistamme, opimme,

---

¹⁷ Kulttuuria on yhtenä humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen keskeisimmistä käsitteistä vaikea määritellä tyhjentävästi. Kulttuurilla on ”arkeologisten kulttuurien” (ks. 2.2.1) lisäksi viitattu niin ihmiskunnan suurimpiin saavutuksiin ja ”korkeakulttuuriin” kuin laajalle levinneisiin, viihteellisen kulttuurin muotoihin ja ihmisten arkiseen elämään kuuluvaan ”populaarikulttuuriinkin”. Tässä yhteydessä, ja tässä tutkimuksessa ylipäätään, kulttuurilla tarkoitetaan ensisijaisesti niin sanotun antropologisen määritelmän mukaista kulttuuria eli kaikkea sitä, mikä on ominaista, omaleimaista ja erottuvaa tietyn yhteisön, kansakunnan tai yhteiskunnallisen ryhmän elämäntavalle ja arvomaailmalle. (Hall 1997/2000b: 2.)

ratkaisemme ongelmia sekä teemme yleistyksiä ja päätelmiä (Murphy 2002: 5; Machery 2005; Pöyhönen 2013: 12). Psykologiset teoriat pitävät käsitteitä yleisesti ottaen ontologisesti todellisina psykologisina rakenteina, vaikka ne eivät olekaan yksimielisiä näiden rakenteiden luonteesta: ovatko ne *skeemoja* eli *sisäisiä malleja*, *ominaisuuskimppuja*, *tyyppiesimerkkejä*, *teorioita* vai *tilanteisia muodostumia* (Larjavaara 2007: 30–31; Pöyhönen 2013: 12).

Käsitteitä koskevat filosofiset teoriat ovat puolestaan yksimielisiä vain kahdesta asiasta: käsitteet ovat tapa viitata maailman kohteisiin, ja ne kantavat näitä viittauskohteita koskevaa sisältöä (Pöyhönen 2013: 12). Filosofisesta näkökulmasta käsitteet eivät siis ole ”päässä olevia” psykologisia rakenteita, vaan propositionaalisten sisältöjen aineksia (ks. myös 1.3.1) (Putnam 1975/2008; Raatikainen 2008: 36–37; Pöyhönen 2013: 13). Filosofinen keskustelu käsitteistä on nykyisin pääosin keskittynyt semantiikkaan eli käsitteiden ja ilmausten merkitystä ja merkityssuhteita koskeviin seikkoihin (Pöyhönen 2013: 13). Semanttisissa merkityksen teorioissa tarkastelun kohteena on yleensä kognitiivinen merkitys, mutta pragmaattisessa merkitysteoriassa kielellisten ilmausten merkitys perustetaan niiden erilaisille käyttötavoille¹⁸. (Niiniluoto 1980: 118).

Yksi merkittävimmistä ja laajalti hyväksytyistä kielifilosofian teorioista on 1960-luvulta lähtien kehitetty niin sanottu ”uusi merkitysteoria”, jonka mukaan normaali kielenkäyttäjä ei välttämättä tiedä käyttämiensä sanojen merkityksiä. Erityisesti monien tieteellisten käsitteiden tarkka merkitys on käyttäjille osin tuntematon sekä avoin uusille tieteellisille löydöksille – sanojen nimeämät oliot voivat pysyä samoina, vaikka uskomuksemme ja teoriamme niistä muuttuvat. Kielen hallitseminen ei siten ole merkitysten tietämistä, vaan sanojen tavanomaisen käytön hallitsemista. (Raatikainen 2008: 35–36.)

Erityisen tärkeä filosofinen keksintö on Gottlob Fregen (1848–1925) tekemä erottelu kielellisen ilmaisen *mielen* ja sen viittauksen kohteen eli *referentin* (jota Frege nykytavasta poiketen kutsui ”merkitykseksi”) välillä (Raatikainen 2008: 10–11). Fregen (1892/2008) mukaan kahdella nimellä voi olla eri mieli, vaikka niillä olisi sama viittauksen kohde: esimerkiksi ”Aamutähti” ja ”Iltatähti” viittaavat samaan olioon eli

---

¹⁸ Kielitieteessä *semantiikalla* tarkoitetaan vastaavasti yleensä koodimerkitysten kuvaamista ja käyttömerkitykseen keskittynyttä tutkimusta kutsutaan *pragmatiikaksi* (Larjavaara 2007: 27–28). Tämä jako 1) koodi- ja 2) käyttömerkitykseen on merkitysoyissa keskeinen: 1) kielen ilmaus voi viestiä yleistä informaatiota, suhteessa konventionaaliseen koodiin eli kielisysteemiin tai 2) kielen ilmaus voi viestiä (yhdessä kontekstin kanssa) jotain erityistä ja olennaisesti enemmän kuin vain koodimerkityksensä (Larjavaara 2007: 22–23).

planeetta Venukseen. Filosofisessa kirjallisuudessa, kuten kielitieteessäkin, tähän erotteluun viitataan termeillä *intensio* ja *ekstensio*¹⁹ (Niiniluoto 1980: 115–123; Larjavaara 2007: 66–71; Raatikainen 2008: 11). Sanan ’mieli’ eli intensio vastaa käsitettä ja kohde, johon käsite viittaa on sen ekstensio. Lauseen intensiota kutsutaan propositioksi tai totuusehdoiksi, ja lauseen ekstensio määrittyy vastaavasti sen totuusarvoksi. Kahdella kielellisellä ilmauksella, kuten sanoilla ”Aamutähti” ja ”Iltatähti”, voi siis olla eri intensio, vaikka niillä on sama ekstensio; ne ovat tällöin kaksi eri käsitettä. (Niiniluoto 1980: 121.) Vastaavasti esimerkiksi yhteen ja samaan kiviröykkiöön voidaan viitata ilmaisuilla ”hiidenkivas” tai ”pronssikautinen hautaröykkiö”, jotka erottavat kaksi käsitettä.

Erilaisilla kielellisillä ilmauksilla voi olla myös sama intensio, kuten Espoossa sijaitsevaan, kiinteäksi muinaisjäännökseksi määritellyyn röykkiöön viittaavalla nimellä ”Espoo Sökö” ja muinaisjäännösrekisterin numerotunnuksella ”49010084”. Käsitteet ovat tällöin identtisiä, ja niitä vastaavat termit *synonyymisiä*. Tästä seuraa, että sama käsitejärjestelmä voidaan ilmaista erilaisissa kielellisissä asuissa, esimerkiksi eri kielillä. Suora kääntäminen ei kuitenkaan aina onnistu, koska erilaisissa kulttuureissa kehittyneiden luonnollisten kielten käsitejärjestelmät saattavat rakenteellisesti poiketa toisistaan. (Niiniluoto 1980: 122.)

Terminologiaopissa käsite on tiedon yksikkö, joka muodostuu *käsitepiirteiden* ainutkertaisesta yhdistelmästä (Tieteen termipankki 2015a). Käsitteistä puhumiseen tai kirjoittamiseen tarvitaan sanoja eli *termejä* ja *määritelmiä* – semantiikan termein *merkkejä* ja *merkitsimiä*. Termit ovat tiettyä erikoisalaa koskevia vakiintuneita sanoja, käsitteisiin viittaavia nimityksiä. Tietyn alan terminologiaa voidaan tarkoituksella myös luoda ja täsmentää tavoitteellisen sanastotyön avulla²⁰. Määritelmät ovat termille vaihtoehtoisia käsitteen kuvauksia, jotka käytännön sanastotyössä kirjoitetaan täsmällisten sääntöjen mukaan²¹ (Suonuuti 2006: 19–24; Larjavaara 2007: 161).

---

¹⁹ Kielitieteellisen määritelmän mukaan intensio on kielellisen ilmauksen merkitys eli käsitteellinen sisältö ja ekstensio puolestaan niiden olioiden luokka, joihin jokin sana viittaa (Tieteen termipankki 2015b; 2015c).

²⁰ Kaikki sanastotyö perustuu käsitteiden analysointiin ja niiden välisten suhteiden selvittämiseen (Suonuuti 2006: 11). Suomessa arkeologian alan termityötä on tehty vuodesta 2013 lähtien Tieteen kansallinen termipankki (TTP) -hankkeessa, jonka tarkoituksena on rakentaa kaikkien Suomessa harjoitettavien tieteenalojen yhteinen, avoin ja jatkuvasti päivitettävä termitietokanta tiedeyhteisön ja kansalaisten käyttöön.

²¹ Määritelmät kirjoitetaan yleensä nk. korvausperiaatetta noudattaen. Käsitteen määritelmällä pitäisi siis pystyä korvaamaan sitä vastaava termi missä tahansa lauseessa (Suonuuti 2006: 24). Määritelmien

Tarkoitteet ovat konkreettisia (esim. hautaröykkiö) tai abstrakteja (esim. uskonto) todellisuuden ilmiöitä, joita ajatellamme valitsemme joukon ominaisuuksia. Nämä tarkoitteen ominaisuudet eli käsitepiirteet yhdistyvät mielikuvaksi eli käsitteeksi. (Suonuuti 2006: 11.) Jäännös ja muinaisjäännös viittaavat kielellisissä yhteyksissä yleensä konkreettisiin, materiaalsiin kohteisiin, mutta kulttuuriperintöön ja perintöön liitetään kontekstista riippuen sekä konkreettisia että abstrakteja tarkoituksia. Käsitepiirteiden joukkoa kutsutaan käsitteen *sisällöksi* ja käsitteen *ala* on sen kattamien tarkoitteiden joukko. *Yksilökäsitteet* liittyvät tiettyyn tarkoitteeseen (esim. Turun linna). *Yleiskäsitteet*²² taas yhdistävät toisiaan muistuttavien tarkoitteiden yhteisiä ominaisuuksia (esim. linna). (Suonuuti 2006: 11–12.)

Termit jakautuvat vastaavasti *yksilötermeihin* ja *predikaatteihin*. Yksilötermit ovat kielellisiä ilmauksia, jotka voivat toimia jonkun olion tai yksilön nimenä, kuten erisnimi 'Ella Kivikoski'. Yksilötermin intensio on tällöin yksilökäsite ja ekstensio se olio tai yksilö, johon nimi viittaa eli vuosina 1901–1990 elänyt suomalainen arkeologi Ella Kivikoski. Predikaatit ilmaisevat puolestaan olioilla olevia ominaisuuksia, kuten 'muinainen' tai laissa määriteltyä suojelustatusta ilmaiseva 'muinaisjäännös'. Yksipaikkaisen predikaatin intensio on siis yleiskäsite tai ominaisuus ja ekstensio puolestaan niiden olioiden luokka tai joukko, joihin predikaatin ilmaisema ominaisuus soveltuu, esimerkiksi kaikkien 'muinaisten' tai 'muinaisjäännöksiksi määriteltyjen objektien' luokka. (Niiniluoto 1980: 119–120.) 'Muinaisuus' on tosin luokittelevana ominaisuutena erilainen kuin esimerkiksi 'punaisuus'.

Käsittemerkityksen tapaan käsitettä nimeävään merkkiin tai merkitysijään assosioituva *käyttömerkitys* voidaan erotella tasoihin, joissa intensiota vastaa *funktio* ja ekstensiota *käyttö*. Funktio tarkoittaa tällöin viittaamista tai määrittämistä ja käyttö puolestaan ”mahdollisten käyttäjien joukkoa”. (Larjavaara 2007: 69.)

Olen koonnut edellä mainittuja käsitteen ulottuvuuksia Kuvaan 1. yhdistämällä käsitte- ja käyttömerkityksen kieliopilliset ja filosofiset jäsenystavat peirceläiseen merkin rakennetta kuvaavaan semioottiseen kolmioon²³ (Kuva 1). Ferdinand de Saussuren

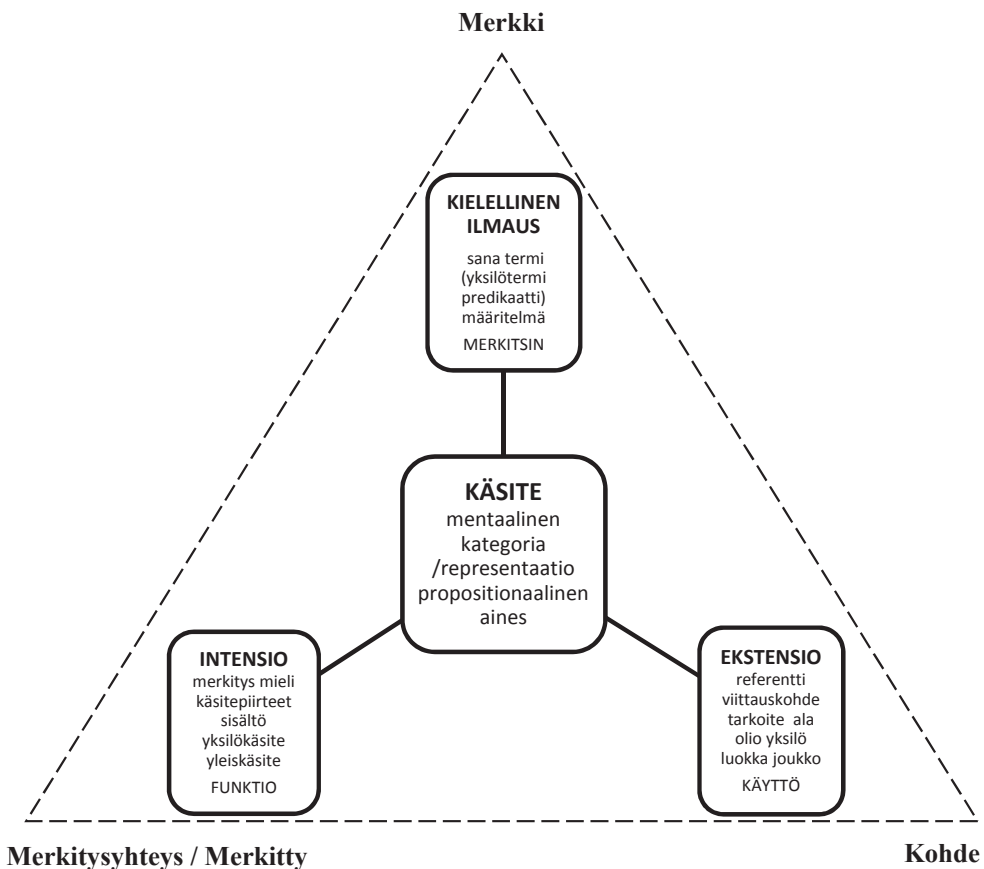
---

laatimista ja ylipäätään sanastotyötä varten on laadittu useita ISO-standardeja, joista vastaa ISON kansainvälinen terminologiakomitea ISO/TC 37. Suomen edustaja komiteassa on Sanastokeskus TSK (2015).

²² Yleiskäsitteitä voidaan kutsua myös *universaaleiksi*, *ominaisuuksiksi*, *attribuuteiksi* tai *kvaliteeteiksi* (Niiniluoto 1980: 123).

²³ Peircen muodostamaa merkin, kohteen ja merkitysyhteyden kolminaisuutta on 1920-luvulta lähtien ollut tapana havainnollistaa kolmiolla. Peirceläinen ”merkki” ei ole pelkästään kielellinen, vaan kuva

(1857–1913) ohella semiotiikan toisena isänä pidetty Charles Sanders Peirce (1839–1914) on myös yksi pragmatismina tunnetun filosofisen suuntauksen perustajista. Käsitteiden ja niiden kohteiden suhdetta tutkiva semiotikka on pragmatismien ydintä siten, että käsitteitä analysoidaan erityisesti toiminnallisuuksien ja toiminnallisten yhteyksien kautta. Oleellista pragmatismissakin on ajatus siitä, että kieli voi esittää todellisuutta (vrt. Murphy 2002: 5; Machery 2005).

Kuva 1. Käsitteen ulottuvuudet sekä peirceläinen kielellisen merkin kolmiomalli (nk. semioottinen kolmio) Niiniluotoa (1980: Kuva 17, Taulukko 2, 118–121), Suonuutia (2006: Kuva 1, 12–13) ja Larjavaaraa (2008: KUVA 1, KUVA 4, 58, 69) mukaillen.

Käsitteen merkitystä, sen intensiota, voidaan kuvata määritelmän avulla. Määritelmät ovat *merkityksenselityksiä*, jotka ovat tyypillisiä ja tarpeellisia esimerkiksi sanakirjoissa

---

yhtä hyvin savua tulen merkinä tai kuumetta taudin oireena. (Larjavaara 2007: 58.) Timo Salminen (2002: 21) on esittänyt, että Peirce'n merkkikäsite soveltuu myös arkeologisen tutkimusprosessin analysoinnin lähtökohdaksi. Esine tai muu löytö on tässä analogiassa merkki, joka viittaa johonkin kulttuurin piirteeseen. Arkeologi luo tulkintansa valitsemiensa merkkien kokonaisuudesta ja rekonstruoi arkeologisen kulttuurin ”yhteensopivien” merkkien syntaksina (ks. myös 1.3.4).

ja tieteellisissä teksteissä (Larjavaara 2007: 160). Määritelmä on onnistunut, jos se muodostaa yhtäältä välttämättömät ja toisaalta riittävät ehdot käsitteen piiriin kuuluvien olioiden määrittämiseksi. Sen täytyy siis olla oikealla tavalla *inklusiivinen* (sisäänsä sulkeva) ja *eksklusiivinen* (pois sulkeva). (mts. 164–165.) Määritelmät on perinteisesti jaettu *nominaali-* ja *reaalimääritelmiin*, joista nominaalimääritelmä ilmaisee määriteltävän synonyymisen vaihtoehdon, kun reaalinmääritelmä taas yrittää analysoida ja tavoittaa jonkin määriteltävälle olennaisen piirteen (Niiniluoto 1980: 156; Larjavaara 2007: 161).

Tieteellisten käsitteiden lisäksi hallinnollisten ja lainopillisten käsitteiden mahdollisimman yksiselitteinen määrittely on oleellista. Määritelmien tulkinnanvaraisuus vaikuttaa siihen, kuinka käsitteisiin tiivistyneet yhteiskunnalliset arvot, poliittinen tahto sekä kansalaisten perusoikeudet toteutuvat. Voidaan esimerkiksi perustellusti epäillä, että muinaismuistolaissa 50 vuotta sitten annettu ’kiinteän muinaisjäännöksen’ määritelmä ei vastaa enää täysin sitä merkitystä, joka käsitteellä nykyisessä käytössä on. On mahdollisesti jopa kyse kahdesta eri käsitteestä, tai ainakin käsitteen viittausala on vuosikymmenten kuluessa muuttunut.

Perinnön käsite taas näyttäytyy etenkin tutkimuksen piirissä niin laaja-alaisena ja epämääräisenä, että sen olemus vaikuttaa pakenevan kaikkia määritelmiä (esim. Lowenthal 1998: 95; Tuomi-Nikula ym. 2013b: 14) – etenkin jos mikä tahansa ympärillämme voidaan nimetä perinnöksi, kuten Cornelius Holtorf ja Graham Fairclough (2013: 199) ovat ehdottaneet.

On ehkä selvempää todeta, että sanalla perintö on useita merkityksiä (ks. myös 3.2). Jotkut merkityksistä muodostavat itsenäisiä, erillisiä käsitteitä, kuten perinnön merkitykset: 1) ’perillisille lain t. jälkisäädöksen nojalla siirtyvä vainajan jäämistö’ ja 2) ’kulttuuriperintö’ (Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy 2014). Koska molempiin merkityksiin kuitenkin viitataan samalla sanalla ”perintö”, ovat ne sanojen suhteen *homonymisia* (Larjavaara 2007: 111), vaikkakaan eivät yhtä selvästi kuin esimerkiksi sanaan ”kuusi” liittyvät merkitykset ’luku kuusi’ ja ’havupuu’. Perinnön muita merkityksiä, esimerkiksi ’hallinnollisena luokkana’ tai ’inhimillisenä kokemuksena’, voi pitää *polyseemisinä*: samaan sanaan liittyvinä, mutta erillisinä täysmerkityksinä (*täyspolysemia*) tai joukkona alamerkityksiä tai merkitysvivahteita (*merkityksen mikrovariaatio*). Homonymian, polysemian ja mikrovariaation raja-alueet ovat sumeat,

eikä ilmiöiden erotteluun ole parempia keinoja kuin ”semanttinen intuitio” (Larjavaara 2007: 111).

Polysemiaan liittyy oleellisesti perheyhtäläisyyden (engl. *family resemblance*) käsite, joka on peräisin Ludwig Wittgensteinilta (1889–1951). Wittgenstein [1953] esitti myöhäisfilosofiassaan, että monet niistä käsitteistä, joiden olemusta filosofit ja tiedemiehet ovat turhaan tavoitelleet, muodostavat ”perheitä” (Niiniluoto 1980: 158; Kuusela 1998). Näitä perheitä ”[pitää koossa] yhtäläisyyksien hienosäkeinen verkosto, vaikkei mikään yhtäläisyys lyö leimaansa kaikkiin perheen jäseniin” (von Wright 1968: 238). Wittgenstein [1953] kutsui perheen jäsenten välillä vallitsevaa suhdetta perheyhtäläisyydeksi, jota hän itse sovelsi muun muassa kielen, lauseen, pelin, symbolin ja luvun käsitteisiin²⁴ (Niiniluoto 1980: 158). Perheyhtäläisyyden piirissä oleminen on myös polysemian kriteeri ja minimivaatimus, vaikka merkitysperehtä tai sen osia saattavat yhdistää myös jotkut muut suhteet (Larjavaara 2007: 119).

Niiniluodon mukaan (1980: 158) Wittgensteinin teoria on tärkeä, mutta sen soveltuvuus on tutkittava tapauskohtaisesti. Tämä huomioon ottaen uskon, että perheyhtäläisyys on käyttökelpoinen työkalu muinaisjäännöksen sekä perinnön käsitteiden tarkastelussa. Käytännön merkitystä sillä voisi olla erityisesti tilanteissa, joissa vaikeasti määriteltävän käsitteen määrittely on välttämätöntä. Wittgensteinin [1953] mukaan ne käsitteet, joiden alaan kuuluvat oliot tai asiat ovat perheyhtäläisiä, täytyy määritellä *paradigmaattisten esimerkkitapausten* avulla (Niiniluoto 1980: 168).

Tämä tarkoittaa ensinnäkin käsitteen *ostensiivista määrittelyä* osoittamalla tyypillisiä tapauksia sen ekstensioon kuuluvista olioista sekä toisekseen toteamusta siitä, että käsitteen alaan kuuluvat kaikki ne oliot, jotka ovat *riittävän samankaltaisia* esimerkkien kanssa (Niiniluoto 1980: 168; Larjavaara 2007: 163). Ekstension osan tunteminen ei siis vielä määrää ekstensiota kokonaisuudessaan, eikä myöskään sellaisenaan riitä käsitteen intension tai merkityksen tuntemiseen (Niiniluoto 1980: 168). Niiniluoto (1980: 168–169) tähdentää, että määrittelyn tarkkuus tai käsitteen ”eksaktius” liittyvät lopulta

---

²⁴ Perheyhtäläisyys tarkoittaa esimerkiksi taideteoksen käsitteeseen sovellettuna, että taideteoksilla A ja B voi olla joitakin yhteisiä ominaisuuksia, samoin taideteoksilla B ja C, mutta taideteokset A ja C ovat silti kaikissa tarkasteltavissa suhteissa erilaisia. Ei siis ole olemassa yhtä kaikille taideteoksille, ja vain näille, yhteistä ominaisuutta eli taideteoksen ”olemusta”, joka olisi mahdollista kuvata reaalitymäärittelmällä. (Niiniluoto 1980: 158.) Perheenjäsenet voivat liittyä toisiinsa ketjumaisesti, välijäsenien kautta, siten että kahdella toisiaan lähellä olevalla sukulaisella voi olla yhteisiä piirteitä, mutta etäisemmällä ei ole enää mitään yhteistä toistensa kanssa. Silloinkin, kun joku piirre on kaikille perheenjäsenille yhteinen, sen ei tarvitse olla käsitettä määrittävä. (Kuusela 1999: 21–22.)

määrittelyn motiiviin ja tarkoituksenmukaisuuteen. Ei ole syytä pyrkiä suurempaan tarkkuuteen kuin siihen, mikä on tavoitteen kannalta tarpeellista.

Nostan käsitteiden historiaa tarkastelevassa luvussa 3 esiin muinaisjäännöksen ja perinnön/kulttuuriperinnön käsitteille annettuja määritelmiä. Perheyhtäläisyyteen liittyen on kiinnostavaa huomata, että suojeltavia 'muinaismuistoja' on tavattu vuonna 1666 annetusta Kuninkaallisesta plakaatista (ks. 2.1.1) lähtien määritellä nimenomaan ostensiivisesti, luettelemalla käsitteen ekstensioon kuuluvia, tiettyjen olioiden luokkia edustavia tyyppitapauksia. Tarve käsitteiden määrittelyyn on ylipäättään sidoksissa muinaisjäännöksiä ja perintöä koskevan lainsäädännön, hallinnon ja tutkimuksen organisoitumiseen ja systematisointiin sekä tietojärjestelmien kehitykseen, kuten luvusta 2 käy ilmi.

1.4 Tutkimuksellinen kehys

Kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristö ovat poliittisia käsitteitä (Davison 2000/2008: 36), joihin kiteytyy hallintaa ja vallankäyttöä. Tutkimukseni nivoutuu niiden kautta yhteiskuntatieteiden näkökulmiin ja aiheisiin: yhteiskuntatieteelliseen ja humanistiseen ympäristöntutkimukseen, kulttuuri- ja ympäristöhallinnon sekä -politiikan tutkimukseen ja suojelupolitiikkojen ympäristöeettisiin ulottuvuuksiin. Tutkimusaineistoni ja analyysimenetelmäni palvelisivat myös viestinnän tutkimusta, mutta näkökulmani on enemmänkin viestinnän sisällöissä kuin viestinnässä toimintana. Primääriaineistosta nousevat havaintoni kertovat silti väistämättä jotain myös aineistoni tuottaneiden organisaatioiden ja yhteisöjen viestinnällisistä käytännöistä ja tavoitteista.

Olen koulutukseltani arkeologi, mutta tutkimukseni ei edusta sisällöltään eikä metodeiltaan perinteistä arkeologista tutkimusta. Tarkastelen arkeologiaa pikemminkin metatasolla, osana tutkimaani ilmiötä ja yhtenä diskursiivisia käytäntöjä tuottavista sosiaalisista toiminnoista ja konteksteista. Oleellisin viitekehys omalle tutkimukselleni on perinnön tutkimus (engl. *heritage studies*), tai vielä täsmällisemmin, erityisesti australialaisten, brittiläisten ja ruotsalaisten tutkijoiden kehittämä 'kriittisen perinnön tutkimuksen' (engl. *critical heritage studies*)²⁵ suuntaus. Perinnön tutkimus on 80-luvulla alkunsa saanut monitieteinen kokonaisuus, joka yhdistää sekä aineellista että

---

²⁵ Kriittisen perinnön tutkimuksen käsitteen tarpeellisuudesta, käsitteiden *critical heritage studies* ja *heritage studies* erottelusta sekä kriittisen näkökulman määrittelystä enemmän ks. esim. Smith 2012b ja Winter 2013a.

aineetonta perintöä tutkivien tieteenalojen sisältöjä, mutta myös yhteiskuntatieteellisiä kysymyksiä ja metodiikkaa.

Suuntauksen alkuvaiheista lähtien perinnön tutkimuksessa on tarkasteltu kriittisesti erityisesti menneisyyden nationalistista hyödyntämistä kansallisvaltion ja kansakunnan rakentamisessa (esim. Anderson 1983/2006; Wright 1985/2009; Rowlands 1994), perinnön popularisoimista, tuotteistamista ja kaupallistamista ”perintöteollisuudeksi” (engl. *heritage industry*) (esim. Lowenthal 1985, 1998; Fowler 1987, 1992; Hewison 1987; Urry 1990; Aronsson 2004) sekä kolonialismia ja alkuperäiskansojen tai etnisten vähemmistöjen asemaa koskevia ongelmia (esim. Tunbridge 1984/2008; Miller ym. 1989; Bond & Gilliam 1994; Hall 1999/2008).

Perinnön tutkimukseen on luettu myös kulttuuriperinnön suojelua ja hallinnointia käytännöllisellä tasolla esittelevää, kommentoivaa, ohjeistavaa tai opettavaa tutkimuskirjallisuutta (esim. Janson 1974; Cleere 1984, 1989; Skeates 2000) sekä hallinnon toimintaa ja sen käsitteistöä teoreettisella tasolla analysoivaa varsinaista tutkimusta (esim. Byrne 1991/2008a; Carman 1991; Smith 1993/2008; Ashworth & Tunbridge 1996). Edellä mainittuja aiheita koskevat selvitykset, tutkimukset, teoriat ja analyysit muodostavat 2010-luvulla nousseen kriittisen suuntauksen tutkimuksellisen perustan, joka on kumuloitunut 80-luvulta lähtien²⁶ (Harrison 2013c).

Perinnön kehystäminen akateemisen tutkimuksen kohteena olevaksi ilmiöksi voidaan nähdä sekä reaktionä että jatkumona 1960- ja -70-luvuilla kasvaneelle huolelle luonnon- ja kulttuuriperinnön säilymisestä sekä kulttuuriperinnön hallinnon institutionalisoitumiselle, jota kansainvälisten sopimusten (esim. ICOMOS 1964; UNESCO 1972) synty vauhditti (Smith 1993/2008: 67). Perintöön kohdistunut akateeminen intressi liittyi myös 1900-luvun lopun yhteiskunnallisiin muutoksiin, jotka kytkeytyvät tavalla tai toisella ihmisten ”juuriin” tai ”juurettomuuteen”, kulttuuriseen identiteettiin sekä menneisyyden nostalgisointiin (Harrison 2010: 17).

1980-luvun länsimaisia yhteiskuntia leimanneet teollisuuden rakennemuutos, kylmän sodan päättyminen, globalisaatio, transnationalismi sekä maahan- ja maastamuutto muodostavat edelleen ajankohtaisia kehityskulkuja. Näiden lisäksi keskeisiä aiheita yhteiskunnallisessa ja poliittisessä keskustelussa 2010-luvulla ovat ilmastonmuutos, maailmanlaajuinen talouskriisi, konflikteihin ja ilmastonmuutokseen liittyvä

---

²⁶ Perinnön tutkimuksen historiasta yksityiskohtaisemmin, ks. esim. Carman 2002; Carman & Sørensen 2009 ja Harrison 2013b.

pakolaisuus sekä demokratian tavoitteet ja toteutuminen. Nämä teemat, niihin liittyvät kysymykset ja ongelmat, heijastuvat kaikkeen yhteiskuntatieteellisesti värittyneeseen tutkimukseen, myös perinnön tutkimukseen. Anglofonisessa kontekstissa perinnön tutkimus on jo vakiinnuttanut asemansa, mutta keskustelua käydään jatkuvasti tutkimuksen suuntaamisesta (ks. esim. Harvey 2013; Howard 2013; Shackel 2013; Silverman 2013; Tunbridge ym. 2013; Warren-Findley 2013; Winter 2013a, 2013b, 2014; Waterton & Watson 2013).

1.4.1 Kriittinen perinnön tutkimus

Keskeiset tutkimuskäsitteeni ja teoreettiset lähtökohtani nojaavat kriittisen perinnön tutkimuksen piirissä tehtyihin tutkimuksiin, ja erityisesti suuntauksen kehittäjiin kuuluvan arkeologi Laurajane Smithin (2004, 2006, 2012a) esittämiin ajatuksiin ja teorioihin. En kuitenkaan ole suhtautunut niihin annettuina tosiasioina, vaan ennen kaikkea tieteellisinä selityksinä ja käsitejärjestelminä, joiden selitys- ja ennustusvoimaa olen testannut oman aineistoni analysoinnissa ja tulkinnassa (ks. 8.2). Teoriat tekevät tutkittavan ilmiön ymmärrettäväksi antamalla syitä sille, miksi asiat ovat niin kuin ovat, ja tuottavat tutkimuskohteeseen liittyviä ennusteita (Niiniluoto 1980: 192–193). Selityksistä ei kuitenkaan voi suoraan johtaa arvoja tai toivottavia asiointiloja (ns. Humen giljotiini) (Cohon 2010), joten ne on erotettava *argumenteista*, jotka perustelevat sitä, miten asioiden tulisi olla. Tämän erottelun ymmärtäminen on oleellista tutkimuksissa, joilla on muitakin kuin puhtaasti tiedollisia tavoitteita. Siksi se on tärkeä myös oman tutkimukseni jäsentämisessä.

Kriittiseen perinnön tutkimukseen, kuten yleensäkin kriittiseen näkökulmaan yhteiskuntatieteissä, sisältyy *emansipatorinen eli vapauttava tiedonintressi* (ks. Habermas 1972), joka tavoittelee ihmisen vapautumista ylimääräisestä yhteiskunnallisesta vallasta ja ennalta määrätystä olemisen tavasta (Huttunen 2010/2014). Habermasin (1972) tiedonintressiteoriassa yhteiskunnalliset tiedonintressit ovat perustavampia kuin intressi, jonka kohteena on ”tieto tiedon vuoksi”. Tiedonmuodostuksen täytyy siis täyttää sellaisia yleisiä yhteiskunnallisia tehtäviä ja palvella yhteiskunnan etuja, jotka ovat riippumattomia tutkijan intresseistä tietoon (Huttunen 2010/2014).

Kriittisen perinnön tutkimuksen näkökulmasta muun muassa nationalismi, imperialismi, kolonialismi, kulttuurielitismi, etniseen alkuperään tai yhteiskunnalliseen asemaan perustuva ulossulkeminen sekä asiantuntijuuden ”fetisistinen” palvonta edustavat

sellaista yhteiskunnallista vallankäyttöä ja hallintaa, jonka vaikutuksia perinnön määrittelyyn, käyttöön ja hallinointiin yritetään tutkimuksen avulla purkaa ja neutraloida (Smith 2012b: 534–535).

Laurajane Smith ja Gary Campbell kehottavat vuonna 2012 perustetun kansainvälisen kriittisen perinnön tutkimuksen seuran (*Association of Critical Heritage Studies* [ACHS] 2014) tietoisien provokatiivisessa manifestissa tutkijoita kyseenalaistamaan ”yleinen tietämys siitä, mitä perintö on”²⁷ ja harjoittamaan ”armotonta kritiikkiä kaikkea olemassa olevaa kohtaan”²⁸ (ks. myös Smith 2012b). Perinnön uudelleen määrittely ja -teoretisointi on siis yksi kriittisen näkökulman keskeisistä päämääristä, jota tavoitellaan kokoamalla ja analysoimalla järjestelmällisesti perintöä ja sen hallinnoimista koskevia uusia ajatuksia ja ideoita. Uudelleen määritellyn perinnön käsitettä ja kriittisen perinnön tutkimuksen tavoitteita kuvataan kokoavalla termillä ”Uusi perintö” (engl. *New Heritage*) (esim. Fairclough 2008; Holtorf & Fairclough 2013; Enqvist 2014).

Smithin (2006) luoma APD:n käsite viittaa puolestaan perinnölle annettuihin vallitseviin, tavanomaisiin ja totunnaisiin määritelmiin sekä niitä rakentaviin ja toistaviin institutionaalisiin konteksteihin. APD on yksi vaikutusvaltaisimmista kriittisen suuntauksen piirissä kehitetyistä tutkimuskäsitteistä ja yleisesti hyväksytyt analyttinen työkalu (Harrison 2013b: 111–112). Se on kuitenkin vain yksi kriittisen näkökulman sisällä hioutuneista lähestymistavoista. APD:n perusta on kaikessa siinä 80-luvulta lähtien tehdyssä tutkimustyössä, jonka yhteydessä on enenevässä määrin tiedostettu, että arkeologiseen toimintaan liittyy myös poliittisia näkökohtia, ja että arkeologisella diskurssilla on vaikutuksia, jotka eivät koske pelkästään tietoa menneisyydestä (Smith 2004).

Muita oman tutkimusaiheeni kannalta kiinnostavia kriittisen perinnön tutkimuksen teemoja ovat perinnön representointi (esim. Waterton & Watson 2010), arkeologisen perinnön hallinnoinnin ja suojelun teoretisointi (esim. Byrne 1991/2008a; Carman 2000; Smith 2000, 1993/2008; Harrison 2013a), paikallisyhteisöjen ja kansalaisten osallisuus (tai osattomuus) perintöä koskevissa toimissa (esim. Waterton 2005; Swensen ym. 2013) sekä itse perinnön käsitteen, siihen kietoutuvan aineellisuuden ja aineettomuuden analysointi (esim. Ahmad 2006; Solli ym. 2011; Pétursdóttir 2013).

---

²⁷ “[...] *the received wisdom of what heritage is*”.

²⁸ “[...] *ruthless criticism of everything existing*”.

Smith (2006, 2012a) väittää Australiaa, Iso-Britanniaa ja Yhdysvaltoja koskevien tapaustutkimustensa perusteella, että APD esittää perinnön virallisena materiaalien kohteiden ja artefaktien kaanonina, joka ylläpitää länsimaisia kansakunnan, yhteiskuntaluokkien ja tieteen narratiiveja. Kun APD suosii ja korostaa esteettisiä ja tieteellisiä arvoja, monumentaalisuutta ja asiantuntijuutta, se jättää samalla huomiotta perinnön vaihtoehtoiset tulkinnat ja merkitykset sekä menneisyyden synkät tai ristiriitaiset piirteet. Erilaiset inventoinnit, kohdeluetteloiden laatiminen ja luettelot itsessään ovat APD:iin olennaisesti kuuluvia käytäntöjä. Smith katsoo, että suojele ymmärretään tällöin fyysisten objektien hallintana ja säilyttämisenä, jonka tavoitteena on niiden vaikeasti määriteltävän ”alkuperäisyyden” suojaaminen (ks. myös Skeates 2000: 62).

Keskeinen ongelma on, että vaikka perinnön hallinta rajataan näennäisesti materiaaliin jäännöksiin, hallitaan samalla kuitenkin aina kulttuurisia ja sosiaalisia arvoja ja merkityksiä, ihmisten kokemuksia perinnöstä sekä omasta ympäristöstään ja identiteetistään (Smith 2006: 2–3). Kriittisen näkökulman uudelleen määrittelyssä visiossa perintö ymmärretään staattisen, materiaalisen ’olemisen’ sijaan diskursiivisena ja kulttuurisena, inhimilliseen toimintaan ja toimijuuteen liittyvänä dynaamisena prosessina ja ’tekemisenä’ (Harvey 2001: 327; Waterton & Smith 2009b), mutta myös ihmisten keskinäisenä sekä ihmisten ja maailman välisenä vuorovaikutuksena (Holtorf & Fairclough 2013: 198) (ks. myös 3.2).

Kriittisen perinnön tutkimuksen kritiikki kohdistuu perinnön määritelmän lisäksi konventionaalisen määrittelyprosessiin, joka perustuu asiantuntijoiden ja viranomaisten valta-asemaan ja sulkee ulos vähemmistöt, paikallisyhteisöt ja kansalaiset perintöä kuvaavien merkitysten ja arvojen tuottajina (Smith 2006, 2012a). Perintöä tutkivien ja hallinnoivien ammattilaisten, erityisesti arkeologien suhde alkuperäiskansoihin ja etnisiin vähemmistöihin on ollut yksi kriittisen perinnön tutkimuksen lähtökohdista ja avainkysymyksistä (Skeates 2000; Smith 2004, 2006).

Myös suomalaisessa tutkimuksessa esiintyy voimistuva vaatimus saamelaiden itsemääräämisoikeuden tunnustamisesta koskien ”heidän kulttuuriperintöään” (mm. Harlin 2008; Magga & Ojanlatva 2013; Potinkara 2014). Oma ennako-oletukseni on, että kriittisen suuntauksen esiin nostama ulossulkeminen ei koske pelkästään alkuperäiskansoja ja muita vähemmistöjä. Se ulottuu kaikkiin niihin paikallisyhteisöihin tai yhteiskunnan jäseniin, jotka eivät pääse osallistumaan heille merkityksellisiä

paikkoja ja asioita koskevaan arviointiin, arvottamiseen, keskusteluun ja päätöksentekoon.

Smithin (2006, 2012a) mukaan APD:ia luodaan ja ylläpidetään instituutioissa, joilla on virallinen asema perinnön tutkimuksessa ja suojelussa. Perinnön merkitys ja hallinnoinnin tavat määritellään näitä instituutioita edustavien kansainvälisten ja kansallisten organisaatioiden käytännöissä, työprosesseissa ja tekstidokumenteissa. Kansainväliset sopimukset ja julistukset sekä kansallisen tason avaintekstit (esim. kulttuuriperintöä koskevat lait, hallinnolliset strategiat ja menettelytapaohjeet) muodostavat siis sen tekstikorpuksen, jonka kautta APD:a on mahdollista tarkastella. APD on tavallaan itsessään yksi perinnön muoto, joka vaihtelee tilanteiden ja kontekstien mukaan, riippuen siitä, millaista perintöä ja asiantuntijuutta siihen sisällytetään (Smith 2006).

Valtioiden yhteiskunnallinen, taloudellinen ja poliittinen kehitys vaikuttaa APD:n ominaispiirteisiin eli siihen, millaisiksi vallitsevat tavat puhua ja kirjoittaa perinnöstä muotoutuvat. Kansainvälisen tason avainteksteissä, kuten maailmanperintösopimuksessa (UNESCO 1972), esiteltyt APD:a rakentavat ideat ja käsitteistö siis ”operationaalistetaan” kansallisilla ja paikallisilla hallinnon tasoilla (Harrison 2010: 29).

Arkeologia on ollut, ja on edelleen, yksi tärkeimmistä perintöön liittyvistä tieteenaloista. Ja kulttuuriperinnön hallinnointi²⁹ on ala, jolle arkeologin koulutuksen saaneet ovat pääasiassa työllistyneet akatemian ulkopuolella. Smith (2004, 2012a) korostaa, että tästä syystä arkeologian olemuksen, historian ja käytäntöjen kriittinen tarkastelu on välttämätöntä APD:n kyseenalaistamiseksi sekä akateemisten arkeologien, hallinnon virkamiesten ja yhteiskunnan muiden jäsenten välisen kommunikaation parantamiseksi.

Hallinnon toimintaa ja käytäntöjä määritellään ja tuetaan yleensä kulttuuriperintöä koskevassa lainsäädännössä sekä poliittisissa linjauksissa, mutta hallinto luo myös itse omaa toimintaansa koskevaa normistoa ja ohjeistusta (esim. Museovirasto 2014b).

Lisäksi kulttuuriperinnön hallinto tuottaa toiminnallaan sen, mitä yleisesti ottaen

---

²⁹ Hallinnointi viittaa kaikkiin niihin käytäntöihin, prosesseihin ja menettelytapoihin, joita kulttuuriperinnöksi luettavien esineiden, kohteiden, rakennusten ja monumenttien suojelussa sekä säilyttämisessä tarvitaan. Suomessa, kuten useimmissa maissa, kulttuuriperinnön hallinto on valtion vastuulla ja perustuu arvoa ja merkittävyyttä korostaviin periaatteisiin (Schofield 2008: 27). Iso-Britanniassa ja Australiassa hallinnointiin viitataan termeillä *heritage management* tai *cultural heritage management* (CHM), Yhdysvalloissa termillä *cultural resource management* (CRM) (Smith 1993/2008, 2004).

pidetään kulttuuriperintönä. Vastaavasti arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnointi on prosessi, jonka kautta arkeologista aineistoa³⁰ muodostetaan ja ylläpidetään sekä määritellään tulevaisuudessa tapahtuvaa tutkimusta varten. Kriittisen perinnön tutkimuksen näkökulmasta tämä prosessi samalla institutionalisoi arkeologisen tiedon ja teorian tuomalla sen osaksi valtionhallinnon diskurssia. Hallinnon kautta arkeologia sulautuu osaksi valta-asetelmia ja poliittisia kysymyksiä, kun arkeologista tietoa käytetään määrittämään sitä, mikä on säilytettävää kulttuuriperintöä. Arkeologialle myönnetään siten identiteetti ja virallinen asema alan ensisijaisena tieteellisenä auktoriteettina. (Smith 1993/2008: 62–63; 2004.)

Hallinnointi on paljon enemmän kuin sarja tiettyjen normien mukaan suoritettuja teknisiä tapahtumasarjoja, kuten perinteisesti on ymmärretty ja yksinkertaistettu (esim. Cleere 1989; Immonen & Taavitsainen 2011: 163). Hallinto voidaan määritellä prosesseiksi, jotka kulttuuriperinnön hallinnan ja suojelun yhteydessä luovat suhteita hallinnon virkamiesten, arkeologien, muiden kulttuuriperintöön liittyvien asiantuntijoiden ja sidosryhmien sekä erilaisten kansalaisyhteisöjen välille (Smith 2004: 6–9). Vaikka muinaismuistohallinto on erotettava käsitteellisesti ja käytännöllisesti arkeologisesta tutkimuksesta, se on arkeologian tieteenalan kannalta kuitenkin oleellista toimintaa. Tästä huolimatta hallinto kuvataan usein merkityksettömäksi toimijaksi arkeologisen tutkimuksen näkökulmasta (esim. Renfrew 1983; Carman 1991; vrt. Immonen & Taavitsainen 2011: 163). Samoin hallinnollisissa tehtävissä työskenteleviä arkeologeja saatetaan kritisoida siitä, että he eivät tee ”oikeaa arkeologiaa” (Clarke 1993) – syytös, joka ei ole tuntematon suomalaisillekaan virkamiehille.

Periaatteet ja menettelyt, joilla muinaisjäännöksiä ja muita arkeologisia kohteita hallinnoidaan, mitä valitaan yhtäältä säilytettäväksi tai toisaalta väistyväksi, vaikuttavat vääjäämättä arkeologiseen tutkimukseen. Ja nimenomaan hallinnon prosessien kautta arkeologit voivat kohdata niitä yhteiskunnan yhteisöjä ja ryhmiä, jotka eivät koe arkeologista aineistoa tieteellisenä aineistona, vaan perintönä. (Smith 2004: 2, 8.)

Hallinto siis ylläpitää tietyn tyyppistä institutionaalista perintöprosessia, joka muodostaa yhden tärkeän linkin arkeologian tutkimustulosten sekä yhteiskunnan tarpeiden välille.

---

³⁰ 'Arkeologinen aineisto' vastaa tässä englanninkielistä termiä '*archaeological record*', jolla ei ole täsmällistä tai vakiintunutta käännösvastinetta suomen kielessä. Arkeologinen aineisto ei tarkoita pelkästään erilaisia artefakteja ja "menneisyyden" materiaalisia jäännöksiä konteksteineen, vaan myös niitä koskevia teorioita ja tulkintoja, muita lähteitä, dokumentaatiota sekä julkaisuja – jotakin, joka rakennetaan nykyisyydessä (Lucas 2012: 5–17).

Smith (2004: 8) toteaa myös, että arkeologiaa ei voi pitää “viattomana sivustakatsojana” hallinnon prosessien muotoutumisessa, koska arkeologian käytännöt, teoriat ja käsitys tiedosta ovat olleet perustavanlaatuisia elementtejä hallinnon kehityksessä ja toteuttamisessa. Smithin (2004: 33–43; 2008: 67–69) keskeisiä väitteitä on, että arkeologian valtavirtaa viimeistään 80-luvulta lähtien edustanut prosessualistinen teoria, 'uusi arkeologia' (ks. 2.2.4), on ollut oleellisessa asemassa kun kulttuuriperinnön hallinnoinnin politiikkaa, käytäntöjä ja lainsäädäntöä on luotu Yhdysvalloissa ja Australiassa. Smith (2004: 12; 2008: 68) huomauttaa edelleen, että “prosessualistista rationaalisuutta” korostavaan diskurssiin nojaaminen on ollut arkeologien edun mukaista, koska se on auttanut heitä turvaamaan sekä asemansa intellektuaalisina auktoriteetteina että pääsyn tutkimusaineistoihin.

Oman tutkimukseni näkökulmasta on kiinnostavaa, kuinka suomalaisen arkeologian suuntaukset ja painotukset ovat vaikuttaneet meidän muinaismuistohallintoomme. Ovatko prosessualistiset ajatukset heijastuneet tšekäläistenkin hallintovirkamiesten käsityksiin muinaisjäännöksistä, arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja arkeologiasta tieteenä? Vai onko suomalaista arkeologiaa ja siten hallintoakin leimannut vahvemmin kulttuurihistoriallinen suuntaus kuin prosessualismi? Ja onko vaikutus kaksisuuntaista: muokkaako hallinnon toiminta merkittävästi myös tieteellisen arkeologian muotoja?

1.4.2 Perinnön tutkimus Suomessa³¹

Perinnön tutkimus, etenkin kriittisestä näkökulmasta, on Suomessa parhaillaan muotoutumassa yhtenäisenä, järjestäytyneenä tieteenalana. Näen oman tutkimukseni osana tätä kehitystä. Uudenlaisen 'perintönäkökulman' oleellisena kriteerinä pidän tutkimuksen havaintojen ja johtopäätösten sijoittumista nykyisyyteen ja tulevaisuuteen: perintöä, sen olemusta, merkitystä ja materiaalisia ilmentymiä tutkitaan siis osana nykyisiä ja/tai tulevia yhteiskuntia. Tämä kriteeri rajaa ulkopuolelle esimerkiksi perinteisen arkeologisen tutkimuksen, mikäli tavoitteena on esittää vain menneisyyttä koskevia tulkintoja.

Rajat ovat kuitenkin liukuvia, ja etenkin yhteisöarkeologisissa tai suhteellisen nuorten kohteiden tutkimuksissa saatetaan kerätä myös ihmisten muistoja, tarinoita ja kokemuksia (esim. Oulun yliopisto 2014). Perintönäkökulmaa luonnehtii lisäksi ajatus kulttuuriperinnöstä sosiaalisena konstruktiona, ajallisesti ja paikallisesti muuttavana,

---

³¹ Suomessa termi ”perinnön tutkimus” ei toistaiseksi ole vakiintuneessa käytössä. Yliopistojen maisteri- tai tohtorihjelmien nimissä viitataan sen sijaan ”kulttuuriperinnön tutkimukseen”.

dynaamisena ja monimuotoisena ilmiönä. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on siis kyseenalaistaa hallinnossa, esimerkiksi kansainvälisissä sopimuksissa, vallalla olevia käsityksiä staattisesta, aineellisen ja aineettoman jakoa noudattavasta kulttuuriperinnöstä, jonka arvo on sisäsyntyistä ja universaalia (Smith 2006).

Suomalainen perinnön tutkimus, kuten kansainvälinenkin, on nykyisellään luonteeltaan humanistista ja monitieteistä käsittäen erilaisia yhdistelmiä perinnetieteiden, historiantutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden lähestymistavoista. Yksittäisiä perintönäkökulmaan liitettävissä olevia tutkimuksia on Suomessa tehty jo 2000-luvun alussa (esim. Petrisalo 2001), ja erityisesti suomalaiset folkloristit ja etnologit ovat osallistuneet myös kansainväliseen, kriittisesti painottuneeseen perintökeskusteluun (ks. esim. Anttonen ym. 2000; Siikala ym. 2004). Tutkimukset, joissa kulttuuriperintö ymmärretään nimenomaan diskursiivisena, aineellista ja aineetonta yhteenkietovana, subjektiivisten merkitysten rakentamana prosessina, ovat kuitenkin yleistyneet vasta 2010-luvulla (Tuomi-Nikula ym. 2013b: 19–20; Lillbroända-Annala 2014).

Ensimmäinen Suomessa julkaistu ja suomenkielinen perusteos kulttuuriperinnöstä, Turun yliopiston kulttuuriperinnön tutkimuksen opettajien ja opiskelijoiden kirjoittama artikkelikokoelma ”Mitä on kulttuuriperintö?” (Tuomi-Nikula ym. 2013a), ilmestyi vuonna 2013.

Tutkimusta, joka on luokiteltavissa perinnön tutkimukseksi, tehdään kaikissa niissä Suomen korkeakouluissa, jotka tarjoavat opetusta humanistisissa ja yhteiskuntatieteellisissä oppiaineissa, arkkitehtuurissa tai yhdyskuntasuunnittelussa. Mutta ainoastaan Turun yliopisto tarjoaa tällä hetkellä tohtoritason opetusta oppiaineessa, jonka nimi on ”kulttuuriperinnön tutkimus”. Suomen ensimmäinen museologian professori Janne Vilkuna (2003; 2007) on tosin ehdottanut museologi Tomislav Šolaa seurailleen museologian nimeämistä uudelleen ”heritologiaksi”, koska tieteenala on hänen mukaansa kehittymässä kohti yleistä perinnön tutkimusta. Niin sanottujen muistiorganisaatioiden sijaan tarkastelua ollaan siis kohdistamassa siihen,

”kuinka yksilö ja yhteisö hahmottaa ja hallitsee ajallista ja alueellista ympäristöään ottamalla haltuun menneisyyden ja nykyisyyden todistuskappaleita” (Vilkuna 2003: 10).

Suomalaista perinnön tutkimusta voi tällä hetkellä luonnehtia parhaiten juuri näkökulmana, joka sisältyy useisiin oppiaineisiin, kuten museologiaan (esim. Valtonen

2006), kulttuuriantropologiaan (esim. Korjonen-Kuusipuro 2012), historiaan (esim. Sivula 2010), taidehistoriaan (esim. Pohjamo 2011), arkkitehtuuriin (esim. Rönkkö 2012), maisemantutkimukseen (esim. Korhonen 2010), kansatieteeseen/etnologiaan (esim. Lillbroända-Annala 2010) ja folkloristiikkaan (esim. Petrisalo 2001). Tiedossani on kaksi suomalaista tutkimusta, joissa on sovellettu Smithin (2006) teoriaa APD:sta: historioitsija Tanja Vahtikari (2013) käytti käsitettä Vanhan Rauman maailmanperintökaupunkia käsittelevässä väitöskirjassaan, ja kulttuurimaantieteilijä Hannu Linkola (2015) on tarkastellut APD:n näkökulmasta maisema-alueiden arvottamista ja suojelua suomalaisessa ympäristöhallinnossa. APD sekä muut kriittisen perinnön tutkimuksen lähtökohdat ovat myös eksplisiittisesti esillä tuoreimmissa kulttuuriperintöä käsittelevissä teksteissä (esim. Tuomi-Nikula ym. 2013a; Steel ym. 2014).

Tohtorikoulutuksen rakenteita on Suomessa uudistettu vuodesta 2011 lähtien, mikä on johtanut uusien tutkijakoulujen ja tohtoriohjelmien perustamiseen. Helsingin yliopistossa aloitti vuonna 2014 toimintansa humanistis-yhteiskuntatieteellinen tutkijakoulu, jonka sisällä toimivista 11 tohtoriohjelmasta yksi on nimetty historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelmaksi. Nimeäminen sekä erottaa kulttuuriperinnön historiasta (vrt. Lowenthal 1998: 4) että nostaa sen omaksi tutkimusalakseen muita tohtoriohjelmiä nimeävien tieteenalojen, kuten sosiaalitieteiden, oikeustieteen ja kielentutkimuksen rinnalle. Termin ”kulttuuriperintö” käyttö viitanee paitsi ”perinnön” toistaiseksi vakiintumattomaan asemaan suomenkielisenä kattoterminä myös siihen, että perinteinen hallinnollinen jako kulttuuri- ja luonnonperintöön on nähty edelleen jossain mielessä merkitykselliseksi tutkimuksessakin. Kulttuuriperintö voidaan tässä yhteydessä toisaalta ymmärtää käytännölliseksi, kokoavaksi termiksi, jonka tarkoituksena on kattaa esimerkiksi taidehistorian, folkloristiikan, kansatieteen ja arkeologian tutkimuskohteet ja -aineistot, eikä määritellä niinkään tutkimusnäkökulmaa.

Perintönäkökulmaan ja oman tutkimukseni tematiikkaan liittyvää arkeologisen tutkimuksen yhteiskunnallista ulottuvuutta on suomalaisen arkeologian alalla sivuttu viime vuosikymmeninä lähinnä mielipide-, kommenttipuheenvuoro- tai katsausluonteisissa artikkeleissa (esim. Fewster 1985; Siiriäinen 1990c; Rähälä 2000; Maaranen 2011; Lähdesmäki ym. 2013), mutta ei niinkään systemaattisesti analysoiden. Historioitsijat (Fewster 2006; Ahl-Waris 2010) ja folkloristit (Aarnipuu 2008) ovat tarkastelleet tutkimuksissaan menneisyyden sekä arkeologisiin kohteisiin liitettyjen

merkitysten, intressien ja intentioiden rakentumista, mutta arkeologien kontribuutiot tällä saralla ovat käsitelleet lähinnä suomalaisen arkeologian aate- ja oppihistoriaa (esim. Salminen 1993, 2003, 2008, 2009).

Käytännöllisesti katsoen kaikki 1980- ja 1990-luvuilla valmistuneet arkeologian pro gradu -tutkielmat ovat aiheiltaan 'perinteisiä'. Perintönäkökulmaan liitettävissä olevia, hallintoa, suojelua tai menneisyyden rakentamista ja esittämistä käsitteleviä maisteritason opinnäytteitä on arkeologiaan kuitenkin tehty vuosituhaten vaihteesta lähtien, jatkuvasti enenevässä määrin (esim. Helsingin yliopistosta 1999–2014 valmistuneista: Ylilääkkölä 1999; Alvik 2003; Lohtander 2007; Kaivonurmi 2008; Karilainen 2008; Lagerstedt 2008; Lange 2008; Mäkinen 2008; Palonen 2008; Nyholm 2012; Sandell 2012; Siltainsuu 2012; Rajakylä 2012; Rönkä 2014).

Kun sen sijaan tarkastellaan arkeologian alalla tehtyjä väitöskirjoja, vaikuttavat akateemisen arkeologian, tohtoritason tutkijakoulutuksen sekä arkeologisen tiedon erityisasemaa ja painoarvoa kulttuuriperinnön hallinnossa peräänkuuluttavat kommentit (esim. Lahelma 2013) perusteettomilta. Helsingin, Turun ja Oulun yliopistojen verkkosivuilla vuodesta 1990 alkaen listatuista, yhteensä 49 arkeologian alan väitöskirjasta³² yksikään ei otsikkonsa perusteella edusta perinnön tutkimusta. Vuosina 2000–2014 tehdyistä 39 arkeologian väitöskirjasta³³ vain 19 on saatavilla sähköisessä muodossa, mikä kertoo osaltaan myös tutkimustulosten heikosta saatavuudesta. Sanahaku digitaalisista dokumenteista sanoilla "heritage" tai "kulttuuriperintö" paljastaa, että ainoastaan kahdessa väitöskirjassa ylipäättään mainitaan termit "cultural heritage" ja "archaeological heritage" (Viitanen 2010:12, 17; Äikäs 2011: 129, 153) – mutta käsitteitä ei pohdita tai analysoida sen enempää.

Lopuissa 17 arkeologian väitöskirjassa ei ole minkäänlaisia viittauksia perintöön, kulttuuriperintöön tai arkeologiseen kulttuuriperintöön. Urallaan akateemisesti orientoituneet suomalaiset arkeologit siis korostavat tieteellisen arkeologian asemaa yhtenä hallinnon kulmakivistä, mutta eivät kuitenkaan muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (esim. Ikäheimo 2010; Immonen 2012; Herva 2014) ole nähneet perintönäkökulmaa kiinnostavaksi lähtökohdaksi omissa tutkimuksissaan.

---

³² Vuonna 1990–2014 tehdyistä arkeologian väitöskirjoista 18 on tehty Helsingin yliopistossa, 13 Turun yliopistossa ja 18 Oulun yliopistossa.

³³ Vuosina 2000–2014 tehdyistä arkeologian väitöskirjoista 14 on tehty Helsingin yliopistossa, 9 Turun yliopistossa ja 16 Oulun yliopistossa.

Tilanne on toisaalta muuttumassa. Tätä kirjoittaessani vuoden 2015 alussa vaikuttaa siltä, että ainakin Oulun yliopistossa perinnön tutkimus on sulautumassa osaksi arkeologista tutkimusta. Oulussa arkeologian professorina 2014 aloittaneen Vesa-Pekka Hervan johtama ”Lapland’s Dark Heritage/Lapin synkkä perintö” -hanke määrittelee tutkimuksen kohteeksi nimenomaan perinnön, jota tarkastellaan useiden erilaisten aineistojen ja metodien avulla (Lapland's Dark Heritage -project 2015). Oulun yliopiston arkeologian oppiaine on myös ainoa arkeologian alan yliopistollisista toimijoista, joka mainitsee verkkosivuillaan arkeologisen kulttuuriperinnön³⁴ yhtenä painopistealueistaan.

Suomessakin käynnissä oleva yhteisöarkeologian kehitys, arkeologian harrastajien, hallinnon ja asiantuntijoiden välinen vuorovaikutus sekä tutkijoiden, kansalaisten ja yhteisöjen yhteistyölle perustuvat hankkeet, kuten ”Adoptoi monumentti” -toiminta (ks. esim. Nissinaho 2013), ovat viimeistään tuoneet perintönäkökulman myös akateemisten arkeologien tietoisuuteen. Joillekin uudet tuulet tarjoavat kenties tuoreita lähestymistapoja ja tilaisuutta uudistaa myös omaa ajattelua. Jotkut ehkä kokevat ne uhaksi tai ohimeneviksi villityksiksi ja jatkavat tutkimuksiaan niin kuin ennenkin. Varmaa kuitenkin on, että varmistaakseen oman työnsä yhteiskunnallisen mielekkyyden ja merkityksen jokainen suomalainen arkeologi joutuu muodostamaan kantansa siihen, mikä on hänen tutkimuksensa suhde perintöön ja perinnön tutkimukseen.

---

³⁴ Otsikon ”Tutkimus” alla: ”Arkeologiassa painopistealueena Pohjois-Suomen ja pohjoisten alueiden arkeologinen kulttuuriperintö osana globaalia kontekstia.” (Oulun yliopisto/Arkeologia 2014).

II OSA, HISTORIALLINEN TARKASTELU

“Kaikki historia kirjoitetaan takaperin, [...] Me valitsemme tärkeän tapahtuman ja tarkastelemme sen syitä ja seurauksia, mutta kuka päättää onko tapahtuma tärkeä? Me päätämme, ja me olemme täällä; itse tapahtuma ja siihen osallistuneet ovat siellä. He ovat maanneet kuolleina jo kauan; samalla he kuitenkin ovat meidän käsissämme. Niin kuin roomalaiset gladiaattorit he ovat meidän käskyvallassamme. Me pakotamme heidät käymään sotansa yhä uudelleen, omaksi opiksemme ja nautinnoksemme – heidät jotka aikoinaan taistelivat aivan muista syistä.” – Margaret Atwood (1994)

Arkeologinen kulttuuriperintö ja muinaisjäännös ovat nykyisellään ensisijaisesti hallinnollisia käsitteitä, joten institutionaalisten rakenteiden ja organisaatioiden muotoutuminen yhdessä kulttuuripoliittisten linjausten ja lakien synnyn kanssa on oleellinen tausta käsitteiden historialle. Toisaalta tieteellisen arkeologian kehitys sekä suomalaisen muinaistutkimuksen ideologinen tausta, erityispiirteet ja -kysymykset ovat vaikuttaneet siihen, kuinka käsityksiä menneisyydestä on kulloinkin kiedottu osaksi valtion ja valtiollisten instituutioiden yhteiskunnallisia ja poliittisia tavoitteita.

Käsitehistoriallinen tutkimus on oleellinen osa erityisesti politiikan tutkimusta, missä se tarjoaa mahdollisuuden pitkän aikavälin poliittisten muutosten analysointiin, poliittisten kulttuurien vertailuun ja kielellä pelaamisen ymmärtämiseen (Hyvärinen ym. 2003; Wiberg 2012). Käsitehistoriallista tutkimusta on harjoitettu monista muistakin näkökulmista, joille kaikille on kuitenkin yhteistä kielen historiallisuuden korostaminen (Hyvärinen ym. 2003: 11). Oma tarkasteluni pohjaa samaan ajatukseen, vaikka käsitehistoriallista analyysiani ei voikaan pitää kattavana tai itsenäisesti toimivana tutkimuksena aiheesta. Varsinainen käsitehistoriallinen tutkimus olisi edellyttänyt kysymyksenasettelun suuntaamista kokonaisuudessaan toisin sekä syvällisempää pureutumista erilaisiin historiallisiin konteksteihin, niiden ajattelumaailmaan ja keskusteluihin, tietyille ajankohdille tyypillisiin lingvistisiin konventioihin ja tekstuaaliseen ympäristöön (vrt. mts. 12).

Pidin käsitteiden ja niitä rakentavien tekstien historiallisia ulottuvuuksia avaavaa osiota kuitenkin tarpeellisenä nykyisen tilanteen ymmärtämiseksi ja analysoimiseksi. Historiallinen tarkastelu vastaa osaltaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteiden merkityksistä (ks. 1.2). Lisäksi se tukee diskurssianalyttistä tulkintaa kuvaamalla primääriaineistoni

yhteiskunnallisia, sosiokulttuurisia ja institutionaalisia konteksteja sekä valottamalla suomalaista perintödiskurssia kannatteleviksi avainteksteiksi (ks. 5.5) määrittelemiä tekstien syntyä ja muotoutumista sekä kansainvälisten tekstien vaikutusta suomalaisiin käsitteisiin ja perintödiskurssiin.

Ulotan 'historiallisen' tarkasteluni 2010-luvulle asti, joten se on tältä osin päällekkäinen 'nykyisyyteen' sijoittuvan diskurssianalyysini kanssa. Käsitehistoriallisen analyysin ja diskurssianalyysin aineistoksi valitsemani tekstit eroavat kuitenkin toisistaan tekstilajeina sekä tiettyä tarkoitusta toteuttavina kielellisinä tekoina. Käsittelemässä osassa lähinnä arkeologisen kulttuuriperinnön ja muinaisjäännöksen käsitteiden määrittelyn kannalta keskeisiä ohjeita ja normatiivisia tekstejä, jotka ovat osaltaan ohjanneet primääriaineistooni valitsemiä tekstien, kuten viranomaislausuntojen, kirjoittamista. Käsitehistoriallisen analyysin kautta muodostuva kuva keskittyy siis käsitteiden normatiivisiin määritelmiin ja koodimerkityksiin, ja diskurssianalyttinen tutkimus laajentaa tätä kuvaa valottamalla käsitteiden käytössä rakentuvia merkityksiä ja konnotaatioita (Larjavaara 2007: 22–23).

Olen luonut historiallisen tarkasteluni tueksi periodisaation (Liite 1), joka jäsentää suomalaisen muinaismuistohallinnon ja akateemisen arkeologian historiaa sekä näitä taustoittavan kansainvälisen kontekstin kehitystä, mutta samalla myös käsitehistoriallisen analyysin kautta muodostuvaa historiallista tekstikontekstia kokonaisuudessaan. Olen käyttänyt ajallisen jaksottelun rajapyykkeinä joitakin tapahtumia, jotka ovat olleet kansallisen historian kiistattomia käännekohtia ja joilla on siten ollut laajaa yhteiskunnallista merkitystä myös muinaismuistohallinnon ja akateemisen arkeologian ulkopuolella, kuten Suomen itsenäistyminen vuonna 1917. Toisaalta olen nostanut periodisaation kiinnekohdiksi nimenomaan tämän tutkimuksen näkökulmasta merkityksellisiä tapahtumia, kuten muinaismuistolain voimaantulon vuonna 1963. Tästäkin syystä on todettava, että tässä esitetty periodisaatio on ennen kaikkea tekninen apuväline ja tiettyä tarkoitusta palveleva yksinkertaistus.

2 INSTITUUTIO-, AATE- JA OPPIHISTORIALLINEN TAUSTA

Suomalaisella akateemisella arkeologialla sekä muinaismuistohallinnolla on pitkä, yhteenkietoutuva historia ja molempien instituutioiden synty kytkeytyy läheisesti 1800-luvun kulttuuri- ja tiedepoliittiseen kehitykseen. (Härö 1981, 1984, 2010; Immonen &

Taavitsainen 2011). Hallinnon ja tutkimuksen tiivis, nationalistisesta ideologiasta ammentava suhde on tavallinen useimmissa länsimaissa (Waterton & Smith 2009b: 10), ja sellaisena se on nähty sekä syyksi että perusteluksi arkeologien erityisasemalle itseoikeutettuina ”menneisyyden vartijoina” (Rowlands 1994; Smith 2004; Jensen 2012). Suomi oli osa Ruotsin kuningaskuntaa vuoteen 1809 asti, joten antikvaarisilla intresseillä on maassamme pitkä perinne vanhimman muinaismuistojen suojelua koskevan lainsäädännön periytyessä jo 1600-luvulta.

Kiinnostus kansakunnan olemusta ja juuria kohtaan nousi kuitenkin vasta autonomian aikana, Venäjän keisarikuntaan kuuluneessa Suomen suuriruhtinaskunnassa, kansallisen heräämisen ja kansallisromanttisen fennomania-liikkeen myötä (Härö 1981; 2010: 129; Salminen 1993: 11–12; Fewster 2006, 2008; Immonen & Taavitsainen 2011: 142, 158). Vastasyntynyt nationalismi synnytti niin sanotut ’kansalliset tieteet’, joista muinaistutkimus keskittyi kansakunnan historiaa ja identiteettiä kuvaavien materiaalien todisteiden systemaattiseen tutkimukseen (Härö 1981; Immonen & Taavitsainen 2011: 158–159).

Suomen valtion itsenäistyminen vuonna 1917 paalutti osaltaan myös muinaismuistohallinnon ja tieteellisen arkeologian kehitystä erillisiksi, toisistaan poikkeavia yhteiskunnallisia tehtäviä hoitaviksi instituutioiksi. Toisaalta Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen syventäviin opintoihin kuului vuoteen 2012 asti ”hallinnollisen arkeologian” kurssi, Turun yliopistossa ”hallintoarkeologiaa” opetetaan edelleen. Myös arkeologian oppiaineen nykyisenä pääsykoekirjana käytetyn ”Johdatus arkeologiaan” -teoksen (Halinen ym. 2008: 501) sanastossa esiintyy termi ”antikvaarinen arkeologia”, jolla tarkoitetaan ”erityisesti Suomessa lainsäädännön edellyttämää kulttuuriperinnön suojeluun tähtäävää arkeologista tutkimusta”³⁵.

Nämä suojelun ja tutkimuksen epämääräiseen välimaastoon sijoittuvat käsitteet kuvaavat osaltaan akateemisen arkeologian ja muinaismuistohallinnon yhteistä menneisyyttä, mutta tutkimuksen ja suojelun käsitteiden laajuutta ja epäselviä rajoja myös nykyisyydessä.

Arkeologian ’itsenäistymisen’ voi katsoa johtaneen tieteenalan ja tieteenharjoittajien yhteiskunnallisen kytköksen heikentymiseen. Yhteiskunnallisten vaikuttajien osuus arkeologikunnasta hiipui 1800-luvun jälkeen (Fewster 2008: 104), eikä yksimielisyyttä

---

³⁵ Ilmaus viitannee ensisijaisesti muinaismuistolain 15 §:n ja 13 §:n mukaisiin tutkimuksiin, vaikka ”tutkimuksia ja selvityksiä” voidaan edellyttää myös maankäyttö- ja rakennuslain 9 §:n nojalla.

hyvistä keinoista osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun tai lisätä arkeologian yhteiskunnallista vaikuttavuutta ole sen jälkeen löydetty – alan sisällä säännöllisin väliajoin käydyistä keskusteluista huolimatta. Hallinnon potentiaalia nimenomaan arkeologian yhteiskunnallisen suhteen ylläpitäjänä (vrt. Smith 2004: 6–9) ei ole juurikaan pohdittu, mikä liittyy ehkä siihen, että tieteellisen arkeologian ja hallinnon välistä suhdetta ei ylipäätään ole analysoitu ja eritelty systemaattisesti.

Arkeologian ja tieteellisen tutkimuksen painoarvon voi yleisesti ottaen arvioida keventyneen kulttuuriperintöä hallinnoivan instituution toiminnassa sen yli satavuotisen historian aikana (esim. Maaranen 2011). Sekä akateemisten tutkijoiden kriittiset kommentit että hallintovirkamiesten tietyn epävarmuuden voi nähdä reaktioina arkeologian tieteenalan vähenevään valtaan ja merkitykseen. Omasta asemasta halutaan pitää kiinni, ja ’mennyt mahti’ koetaan menetettynä oikeutena. Tieteellisen tutkimuksen avulla tuotetun arkeologisen tiedon sekä tähän tietoon perustuvan asiantuntemuksen merkitys suojelutyössä ei kuitenkaan näyttäyty nykysin yhtä itsestään selvänä kuin aikaisemmin.

1980-luvulta lähtien on ollut yhä harvinaisempaa, että sama ihminen vaihtaisi työpaikkaansa sujuvasti ja säännöllisesti hallinnon ja akatemian välillä. Museovirasto- ja yliopistourat eivät muodosta enää yhtä ja samaa akateemista polkua (Viitanen & Salminen 2012: 34). Hallinnossa työskentelevien virkamiesten työ ja ammatillinen identiteetti on väistämättä kehittynyt omanlaisekseen ja on vähitellen irtautumassa akateemista tutkimusta painottavista ja ihannoivista vaatimuksista. Juuri tästä kehityksestä juontuu nähdäkseni jännitteitä ja ristiriitoja, jotka ovat purkautuneet erityisesti akatemian edustajien kriittisinä kannanottoina (esim. Lahelma 2013; Taavitsainen & Immonen 2013), mutta näkyvät myös virkamiehinä toimivien arkeologien omaa ammatillista roolia koskevana epävarmuutena, jopa alemmuudentunteina (ks. 6.1).

Yhtenä syynä kehitykselle näen tutkimuksen ja suojelun perustana olevien tiedonalojen ja sitä kautta asiantuntemuksen sekä osaamisen eriytymisen. Pysyvänä haasteena vaikuttaakin olevan sujuvan yhteistyön ja molemminpuolisen kunnioituksen luominen alojen välille siten, että ihmiset voisivat tulevaisuudessa työskennellä myös instituutioiden rajat ylittävänä yhteisönä, molempien alojen asiantuntemusta ja vahvuuksia hyödyntäen. Tämä edellyttää tutkimus- ja suojelutoiminnan välisten erojen,

mutta myös niiden kohtaus- ja leikkauspisteiden määrittelyä ja ymmärtämistä. Tämä on myös yksi tutkimukseni tavoitteista.

Muinaismuistohallinnon ja akateemisen arkeologian organisaatioiden muotoutumista sekä arkeologian tieteenhistoriaa valottavat alaluvut (2.1 ja 2.2) nojaavat pääosin aikaisempaan tutkimukseen (mm. Fewster 2006, 2008; Herva 2008a, 2008b; Hodder 2012a; Härö 1981, 1984, 1985, 2010; Immonen 2008a, 2008c; Immonen & Taavitsainen 2011; Lavento 1995, 1997, 2006; Salminen 1993, 2002, 2008, 2013; Taavitsainen 2008; Trigger 2006). 'Virallisen' instituutio- ja oppihistorian kirjoituksen lisäksi olen tarkastellut Suomen arkeologinen seura ry:n julkaisemassa Muinaistutkija-lehdessä vuosina 1984–2009 käytyjä keskusteluja, arkeologian 'metadiskurssia', joka käsittelee sekä hallinnon toimintaa että akateemisen tutkimuksen ja arkeologian tarkoitusta ja tavoitteita.

Instituutio-, aate- ja oppihistoriallinen katsaukseni taustoittaa käsitehistoriallista analyysiä, mutta perustelee myös tulkintojani suomalaisen arkeologian alan diskurssin tai paradigman vaikutuksesta ja suhteesta perintödiskurssiin. Oma näkökulmani kiertyy erityisesti arkeologian sisäisen metadiskurssin ympärille, siihen miten arkeologit itse ajattelevat, puhuvat ja keskustelevat arkeologiasta. Tähän keskusteluun kuuluu oleellisesti myös hallinnon ja "hallinnollisen arkeologian" kritiikki. Tätä ilmiötä havainnollistaakseni olen nostanut esiin joitakin kriittisiksi arvioimiani puheenvuoroja ja kiistojen aiheita.

2.1 Muinaismuistohallinnon historia ja organisoituminen Suomessa

Vaikka *antikvarismin*, muinaisesineisiin eli *antikviteetteihin* ja niiden keräilyyn kohdistuvan kiinnostuksen varhaisimmat vaiheet on johdettavissa jo antiikin aikaan, ei esineellisen jäämistön järjestelmällisellä tutkimuksella tai antikvaarisella hoidolla ollut Härön mukaan (1984: 7) ennen 1600-lukua juurikaan merkitystä silloisessa Ruotsi-Suomessa. Keskiajalla muinaisesineiden keräily oli kirkon ja aatelisten harrastama kuriositeetti, jonka tarkoituksena oli symboloida esineiden jumalallista alkuperää sekä valtaa ja vaurautta (Taavitsainen 2008: 68). Kuningas Kristofferin maanlaissa eli ”Talonpoikain laissa” vuodelta 1441 oli sekä maassa että vedessä olevia tavara- ja esinelöytöjä koskevia käytännöllisiä määräyksiä, mutta löydön laadulla tai iällä ei ollut merkitystä: ”[...] *mikä Löyndö se lijoitengin olla taita...*” (Koivusalo 2005: 228).

Ruotsalaisessa historiankirjoituksessa vallitsi 1200-luvulta lähtien göötiläisyydeksi kutsuttu ideologia, joka kirjattiin Kristofferin maanlaissa myös valtakunnan viralliseksi opiksi (Härö 1984: 6). Göötiläisyys korosti ruotsalaisten yhteyttä Rooman kukistaneisiin goottilaisvalloittajiin ja näille 500–600-luvun Italiassa ja Espanjassa luotuun menneisyyteen. Suurvaltakaudella historiankirjoitus ja muinaistutkimus palvelivat sekä käytännöllisempiä että yleisempiä yhteiskunnallisia ja poliittisia tarkoituksia. Ideologisella tasolla menneisyyden tutkimus ja jäännösten suojeleminen liitettiin tällöin kansallisvaltioiden myötä kehittyneeseen tarpeeseen luoda kansallista identiteettiä ja korostaa kansakunnan erityislaatua ja ansioita. (mts. 6–9).

2.1.1 Varhaista muinaismuistojen suojeleminen ja lainsäädäntöä 1600–1800

Kustaa II Aadolfin opettaja, Johannes Bureus (1568–1652), käynnisti riimukirjoitusten tallentamisen ja sai vuonna 1599 valtakirjan koko valtakunnan kattaviin tutkimusmatkoihin. Ruotsin valtakunnan antikvaarijärjestelmä syntyi Bureuksen toiminnan pohjalta, kun hänen avukseen kuninkaan kansliaan määrättiin kaksi antikvaaria (*Riksantikvarie*) vuonna 1630. Erityinen *Antiquarius Regni* virka perustettiin 1648, tehtävänään kaikenlaisen perinteen ja historian tallentaminen. (Härö 1984: 12; 2010: 129.) Mahdollisesti maailman vanhin yhteiskunnan ja sen jäsenten suhdetta menneisyyden jäännöksiin määrittävä säädös, kuninkaallinen plakaatti ”*Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*” julkaistiin vuonna 1666 ja ilmestyi jo seuraavana vuonna 1667 suomeksi: ”*Wanhoist Monumenteist eli erinomaisist ajoist ja jälken muistettavist menoist*” (Härö 1984: 13; Taavitsainen 2008: 73).

Vuonna 1667 perustettiin lisäksi antikviteettikollegio, jonka tehtävänä oli kartoittaa ja tutkia näitä vanhoja monumentteja. Plakaatin ohella piispoille ja maaherroille lähetettiin hallitsijan kirjeet, joissa kehoitettiin huolehtimaan, että kirkkoherrat laativat luettelot pitäjiensä jäännöksistä, irtaimista muinaisesineistä sekä niihin liittyvistä perinteistä ja kirjallisista lähteistä. Vuonna 1684 annettuun antikviteetti-plakaattiin sisältyi myös ensimmäinen vaatimus löydettyjen muinaisesineiden tarjoamisesta kruunun lunastettaviksi. Tämän plakaatin periaatteita kehiteltiin edelleen vuoden 1734 yleisessä laissa, jossa puututtiin muun muassa löytöjen piilotteluun. (Härö 2010a: 129.)

Ruotsin yläaatelin ja valtaneuvoston yhteiskunnallinen asema oli 1600-luvulla vahva, joten muinaisjäännösten suojeleminen tarkoituksena oli menneiden merkkihenkilöiden sekä yhteiskunnan yläluokan kautta identifioitujen valtakunnan kunnian varjelu. Antikviteettiharrastuksen yhteys poliittisiin tavoitteisiin oli niin keskeinen, että

suurvalta-ajan jälkeen toiminta taantui. (Härö 1984: 13.) Vuonna 1778 suunniteltiin jo vaatimattomammaksi antikviteettiarkistoksi (*Antikvitetsarkivet*) 1692 muutetun kollegion lopettamista, koska sen tehtävät katsottiin suoritetuiksi tai tarpeettomiksi (mts. 19). Arkiston tehtävät otti hoidettavakseen 1786 *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademi* – muiden töidensä ohella (Härö 2010a: 129).

Kustavilaisena aikana menneisyyttä kohtaan tunnettu kiinnostus kohdistui erityisesti antiikin maailmaan, ja antikviteettien sijaan huomio siirtyi taide-esineisiin.

Muinaisesineistä ainoastaan rahat, mitalit ja muut metalliesineet katsottiin edelleen keräilyn arvoisiksi. (Härö 1984: 21.) Numismatiikka olikin pitkälle 1800-luvulle asti keskeisin antikvaarisen keräilyn alue (Härö 2010a: 133).

2.1.2 Kansallisen muinaismuistohallinnon synty 1809–1916

Suomen suuriruhtinaskunnassa antikvaarihallinnon tehtävät osoitettiin autonomian ajan alussa lääninhallinnon sekä rakennushallinnon hoidettaviksi, kokoelmat siirrettiin puolestaan yliopistojen ja tieteellisten seurojen vastuulle. Suomalainen muinaismuistohallinto sai alkunsa ja järjestäytyi vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla valtionhallinnon laajentuessa erikoistuneemmille toimialueille. (Härö 2010a: 130.)

Tähän varhaisen nationalismiin ja voimistuvan kansallistunteen leimaamaan ajanjaksoon kuuluvat myös Suomen Muinaismuisto-Yhtiön (myöhemmin -yhdistys) perustaminen vuonna 1870 sekä muinaismuistoyhdistyksen sihteerinäkin toimineen, suomalaisen arkeologian ’isäksi’ tituleeratun J.R. Aspelinin (1842–1915) vuosina 1877–1884 ilmestynyt viisiosainen ”Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumus-aloilta – Antiquités du Nord Finno-Ougrien”. Aspelinin suurtyö summaa Fewsterin (2006: 144–145; 2008: 100) mukaan paitsi tuolloisen kansallisen muinaistieteen saavutukset niin kuvastaa myös oivallisesti kansallisuusaatteen ja topelianismin herättämää ”suurta historiallisen yhteyden kaipuuta”, tarvetta osoittaa kansakunnan muinainen suuruus sen materiaalisen kulttuurin kautta.

Kun suomalainen menneisyyskäsitelmä muuttui yhä nationalistisemmaksi ja yksityiskohtaisemmaksi, ei Ruotsin vallan jälkeen ainakin nimellisesti voimassa pysynyt, vuodelta 1666 peräisin ollut lainsäädäntö vastannut enää käytännöllisiä eikä ideologisia tarpeita (Härö 1985: 12; Fewster 2008: 102). Niinpä vuonna 1883 annettiin ”*Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta*” ja seuraavana vuonna, 1884, perustettiin

Arkeologinen toimisto (*Arkeologisk Komission*, Muinaistieteellinen toimikunta vuodesta 1908), nykyisen Museoviraston edeltäjä, tehtävänään ”yleinen huolenpito maamme muinaismuistoista”. Seitsenjäsenisessä toimistossa oli yksi virkamies, valtionarkeologi, joka oli sekä toimiston sihteeri että toimeenpaneva jäsen. (Härö 1981: 200; 1984: 79–81; 2010: 130–133.) Vuoden 1883 asetuksessa säädettiin myös arkeologisen toimiston oikeudesta tutkia ja tallentaa kohteita, mutta yksityiseen omistus- ja nautintaoikeuteen puututtiin vielä varovaisesti (Härö 1985; 2010: 132). Muinaistutkimuksen kehityksen myötä tutkimuksen ja dokumentoinnin merkitys katsottiin siis tarpeelliseksi ottaa huomioon lainsäädännössäkin.

Muinaismuistoyhdistyksen 1870-luvulla aloittamien kihlakuntainventointien ja taidehistoriallisten retkikuntien yhteydessä oli luotu jo ammatillisia käytäntöjä, joiden toteuttamista muinaismuistohallinnossa myöhemmin jatkettiin. Arkeologisen toimiston virkamiesten tehtäväksi määriteltiin vuonna 1892 annetussa asetuksessa

”muinaistieteellisillä tutkimisilla ja virantoimituksella historiallis-kansatieteellisessä museossa sekä muissa sattuvissa töissä vaikuttaa maan historiantakaisten, historiallisen ja kansatieteellisten muinaisjäännösten, muistomerkkien ja kokoelmien säilymiseksi”.

Valtionarkeologi vahvisti 1912 vastaavan jaottelun esihistorialliseen, historialliseen ja kansatieteelliseen osastoon myös Muinaistieteellisen toimikunnan viralliseksi osastojaoksi. (Härö 2010a: 131–132.) Esihistoriallisen osaston johtoon nimitettiin samassa yhteydessä Salmisen (1993: liite 3) ”äärifennomaaniksi” luonnehtima Hjalmar Appelgren-Kivalo (1853–1937), josta tuli valtionarkeologi vuonna 1915. Juhani Rinne (1872–1950), hänkin valtionarkeologi vuodesta 1929, tuli tässä vaiheessa rakennuskulttuurista ja historiallisen ajan muistomerkeistä vastaavaksi virkamieheksi. (Härö 2010a: 132.)

Vuonna 1893 toteutui yksi Muinaismuistoyhdistyksen suurista tavoitteista, kun yliopiston Historiallis-kansatieteellisen museon ja Muinaismuistoyhdistyksen kokoelmat, Ylioppilaskuntien kansatieteellinen museo ja Arkeologisen toimiston kokoelmat yhdistettiin ”Valtion historialliseksi museoksi” ja Suomen kansallismuseo (nimettiin vasta 1917) sai alkunsa. Museolle saatiin omat tilat Kansallismuseon rakennuksen valmistuessa vuonna 1910; Seurasaaren ulkomuseo oli avattu edellisenä vuonna. J. R. Aspelin, veljensä Eliel Aspelin-Haapkyän kanssa, oli tämänkin hankkeen

kantavia voimia sekä museon ideoijana että toteuttamisen edistäjänä. (Härö 2010a: 134–135, 137.)

Aspelinien museokäsitykseen kuuluivat sekä tutkimus- että kansallisuus- ja kulttuuripoliittiset tarkoitukset. Kulttuurihistoriallinen keskusmuseo palvelisi vertailevaa ja typologista tutkimusta mahdollisimman kattavasti ja keskitetysti, mutta oleellista oli museon nimeäminen Suomen kansallismuseoksi. (Härö 2010a: 134–135.) Erialaisten poliittisten intressien, hallinnon sekä tieteen lähtökohtien ja tavoitteiden yhteensovittaminen oli siis osa kansallisten instituutioiden muotoutumista, mutta se määrittää edelleen niiden toimintaa. Näihin painotuksiin liittyvät kysymykset ovat organisaatioiden muuttuessa ja kehittyessä herättäneet jatkuvasti keskustelua myös suomalaisessa arkeologiyhteisössä.

Jo Arkeologisen toimiston asettamiseen liittyi kiistakysymys toimiston ja erityisesti sitä johtavan valtionarkeologin roolista: luotaisiinko niistä ensisijaisesti hallinnollisia vai tieteellisiä instituutioita? J. R. Aspelin, josta tuli 1885 myös ensimmäinen valtionarkeologi, korosti tieteellisen tutkimuksen merkitystä sekä toimiston tehtävissä että valtionarkeologin pätevyysvaatimuksissa. Aspelin tavoitteli siis tieteellistä virastoa sekä valtionarkeologin itsenäistä asemaa, jota hän perusteli omalla tieteellisellä asiantuntemuksellaan sekä kansainvälisillä, erityisesti ruotsalaisilla esimerkeillä hallinnon organisointimalleista. Aspelinin näkökannoista ja ponnisteluista huolimatta valtionarkeologin vastuita ja toimivaltaa kuitenkin lopulta kavennettiin toimistoa koskevassa johtosäännössä. (Härö 1981: 152–153; 2010: 130.) Vastaavaan asetelmaan pohjaava erimielisyys suomalaisen muinaismuistohallinnon toiminnan periaatteista ja tavoitteista jatkuu tiettyssä mielessä edelleen.

Jännitteitä ja keskustelua on riittänyt seuraavaksi vuosisadaksi myös keskushallinnon ja aluetason suhteesta (esim. Lehtinen 1990). Antikvaarihallintoa luotaessa 1800-luvun lopulla resursseja oli niukasti, joten keskittäminen oli ainoa vaihtoehto – vaikkakin se oli myös osa hallinnon traditiota (Härö 2010a: 131). Muinaistieteellinen toimikunta esimerkiksi seurasi ja ohjasi paikallistason museotyötä 1890-luvulta lähtien sekä kanavoi paikallismuseoille myönnettyjä avustuksia vuodesta 1910 alkaen. Toimikunta oli aloitteellinen aluehallinnon luomisessa jo 1930-luvulla, mutta maakunta-arkeologeja ja ”museoneuvoja” koskeneet esitykset eivät vielä tuolloin tuottaneet tulosta. (Härö 1984: 181–183; 2010: 143–144.)

2.1.3 Muinaismuistohallinto järjestellään virastoksi 1917–1939

Fewster (2006; 2008: 103–104) katsoo, että muinaisuuden tunteminen ja esittäminen olivat 1800–1900-lukujen taitteessa venäläistämistä vastaisen nationalismin tärkeimpiä aseita, mutta vuoden 1917 itsenäistymisen jälkeen ei arkeologista todistelua enää tarvittu poliittisten tavoitteiden tueksi. Kansallismuseon historiallisen osaston johtajana toiminut Juhani Rinne (1923: 70) totesikin Helsingissä vuonna 1923 ensimmäisillä museopäivillä pitämässään esitelmässä, että

”Nykyaikaisessa kulttuurimuistojen suojelussa on tämä tieteellinen tarkoituspäivä tärkeänä silmämääränä ja on monissa kohdin siinä etualalla [suhteessa ’isänmaalliseen momenttiin’].”

Suomalaista arkeologiaa pyrittiin siis jatkossa kehittämään enemminkin tieteen omilla ehdoilla, mutta isänmaalliset ja nationalistiset painotukset, tosin vaimentuneina, olivat edelleen läsnä suojelutyössä (Fewster 2008: 105). Toisaalta tässä vaiheessa, sekä muinaismuistohallinnon että tieteellisen arkeologian ollessa vielä nuoria, aloihin liittyvä asiantuntijuus ei ollut vielä eriytynyt ja ihmiset vaihtoivat työpaikkaansa luontevasti yli instituutorajojen. Kansallisuusaatteen painolasti epäilemättä keveni akateemisessa arkeologiassa, mutta ei kadonnut, kuten Fewster (2006: 11–12) itsekin antaa ymmärtää (ks. 2.2.4).

Muinaistieteellinen toimikunta järjesteltiin vuonna 1920 uudelleen luottamuselimestä varsinaiseksi virastoksi, jonka puheenjohtaja ja samalla Kansallismuseon esimies oli valtionarkeologi. Uutena piirteenä oli niin sanottu lisätty toimikunta, jonka kahdesta ulkopuolisesta asiantuntijajäsenestä toisena oli pitkään Tarton ja Helsingin yliopistojen arkeologian professori A.M. Tallgren (1885–1945). (Härö 2010a: 138.) Härön (mts. 139) mukaan Muinaistieteellisen toimikunnan luonne valtion virastona oli epäselvä aina 1900-luvun loppuun asti; kyse ei ollut keskusvirastosta. Toimikunta pohjasi työnsä joka tapauksessa vahvasti tieteelliseen tutkimukseen ja ’kansallisiin tieteisiin’ vielä sotien jälkeisinä vuosikymmeninäkin.

Esineellinen kulttuurintutkimus vakiinnutti asemansa yliopistossa 1900–1920-luvuilla, mikä toi yliopiston ja Muinaistieteellisen toimikunnan lähemmäksi toisiaan.

Kansallismuseon kansatieteen ja esihistorian osastoja käytettiin opetustiloina, mutta ne tarjosivat myös mahdollisuuksia kokoelmien tutkimiselle sekä museotyön harjoittelupaikkoja. (Härö 2010a: 139.) Myös Kansallismuseon näyttelytoiminta oli

1910–20-luvuilla tiiviissä yhteydessä yliopisto-opetukseen (mts. 137). Pitkäikäiseksi muodostunut Kansallismuseon esihistorian näyttely kivikaudelta varhaisempaan rautakauteen valmistui vuonna 1920, nuorempi rautakausi ja suomalais-ugrilainen osa vuonna 1923. Kansallismuseon rahakammion toiminta alkoi niin ikään 1920, ja yliopiston raha- ja mitalikokoelma siirrettiin museoon seuraavana vuonna. (mts. 138.)

Toimikunnan tallennus- ja suojelutoiminta keskittyi edelleen muinaisjäännöksiin ja korkeakulttuuriin, mutta vähitellen orientoituttiin myös maiseman ja kansanomaisen kulttuurin suuntiin. 1930-luvulta alkaen ryhdyttiin ruotsalaisten esimerkkiä seuraten kiinnittämään huomiota muinaisjäännösten ja niiden ympäristön hoitoon osana maisemaa (Härö 2010a: 139, 146.) Suomen keskiaikaisten linnojen tutkimukset ja korjaukset olivat alkaneet jo ennen muinaismuistohallinnon perustamista, ja intensiivisin restaurointikausi oli 1890–1910 (mts. 149). Linnojen ja linnoitusten kunnostusten sekä restauroinnin merkitys oli 1930-luvulla jälleen kasvamassa lisääntyneen matkailun myötä, mutta sota keskeytti korjaustyöt. Sotien jälkeinen taloudellinen niukkuus viivästytti korjausprojekteja, joita kuitenkin jatkettiin Muinaistieteellisen toimikunnan ulkopuolisten restaurointitoimikuntien työnä (mts. 150).

Rinne (1923: 75) arvioi 40 vuotta vuoden 1883 muinaismuistoasetuksen antamisen jälkeen toiminnan pohjana olevaa lakia tyydyttäväksi ”käyttämättömien” muistomerkkien, raunioiden, hautapaikkojen, maalöytöjen sekä julkisten rakennusten osalta, mutta esitti huolensa keskiajalta saakka periytyvien yksityisten omistamien muistomerkkien sekä ”kulttuurihistorian kannalta tärkeiden kaupunkikuvien” jäämisestä suojelun ulkopuolelle. Lain uudistamista ryhdyttiin kuitenkin puuhamaan vasta jälleenrakennuskaudella.

2.1.4 Muinaismuistolain valmistelu 1945–1963

Jo ennen toista maailmansotaa käynnistynyt yhteiskunnallinen rakennemuutos, teollistuminen, kaupungistuminen ja julkisten palvelujen kehittäminen, jatkui sodan päätyttyä jälleenrakennuskaudella (Tilastokeskus 2007). Kun kartanoita ja suurtiloja jaettiin pienemmiksi tiloiksi, viljelys- ja asuntoalueet laajentuivat, asutus tihentyi ja talous kehittyi, tuli muinaisjäännösten yksityiselle maanomistukselle aiheuttamasta käyttöoikeuden rajoituksesta samalla suurempi raskaus, mikä vaikeutti vanhaan asetukseen nojautuvaa suojelua (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 28). Laajamittaiset vesistöjen säännöstelyt, tieverkoston parantaminen ja tähän liittyvä

soravarojen käyttö sekä lisääntynyt rakennusmaan tarve nähtiin kaikki vakavina uhkina muinaisjäännöksille³⁶ (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979). Lainsäädännön uudistusta perusteltiin siis kiireellisenä ja välttämättömänä toimenpiteenä ”koko kansalle merkityksellisten ja korvaamattomien kulttuurihistoriallisten arvojen” menetyksen estämiseksi (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 29).

Valtioneuvosto asettikin 1947 komitean³⁷ laatimaan ehdotusta ”muinaismuistojen ja sivistyshistoriallisesti merkityksellisten rakennusmuistomerkkien suojelemista tarkoittavan lainsäädännön” uusimiseksi. Komitea piti 1950 valmistuneessa mietinnössään tarkoituksenmukaisena jakaa ”muinaismuistot” kolmeen ryhmään seurailleen vuoden 1883 muinaismuistoasetuksen luokittelua ja teki sen vuoksi kolme lakiehdotusta, jotka koskivat muinaisjäännösten lisäksi kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia sekä kirkollisia kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia, muistomerkkejä ja esineitä. (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 45–47.) Suomen nykyinen muinaismuistolaki (MML 295/1963) saatettiin lopulta voimaan 1963, vaikka Muinaistieteellisessä toimikunnassa oltiinkin pettyneitä lainvalmistelukunnan työhön, joka toimikunnan mukaan ”poikkiesi täysin tarkoituksenmukaisena pidettävästä komitean mietinnöstä” (Järventaus 1964: 185).

MML:ssa säädetään niin sanotuista pelastuskaivauksista rakennuttajien kustannuksella (15 §) sekä edellytetään muinaisjäännösten selvittämistä maankäytön suunnittelussa (13 §). Molempia pykäläiä ryhdyttiin myös heti soveltamaan käytännössä: pelastuskaivauksia toteutettiin ja maankäytön suunnittelussa lähtökohtana käytettiin jo 60-luvun alussa aloitettuja seutukaavaliittojen inventointeja. Perusta viraston arkeologien yhteistyölle kaavoittajien ja muiden maankäytön suunnittelijoiden kanssa luotiin siis tässä vaiheessa. (Härö 2010a: 145.) Vuonna 1959 voimaan oli tullut myös uusi rakennuslainsäädäntö, joka sisälsi ”suojelelementtejä”. Uudet lait antoivat tarpeellisia työkaluja toiminnan tueksi, mutta samalla ne lisäsivät Muinaistieteellisen toimikunnan hallinnollisia tehtäviä

---

³⁶ Muinaisjäännösten suojeleminen jäi lisäksi usein toteutumatta, koska valtio ei maksanut korvauksia maanomistajalle, joka halusi kajoa muinaisjäännökseen (Härö 2010a: 141).

³⁷ Komiteassa oli mukana kuusi jäsentä, joista arkeologiaa edustivat valtionarkeologi C. A. Nordman (1892–1972), Muinaistieteellisen toimikunnan historiallisen osaston johtaja ja vuodesta 1959 valtionarkeologi Nils Cleve (1905–1988) sekä Ella Kivikoski, joka työskenteli tuolloin esihistoriallisen osaston johtajana (Kiiänmies 2012: 70). Komitean muut jäsenet olivat Teknillisen korkeakoulun asemakaavaopin professori ja arkkitehti Otto-Iivari Meurman (1890–1994), Muinaistieteellisen toimikunnan yliarkkitehti Martti Välikangas (1893–1973) sekä Muinaistieteellisen toimikunnan asessori Sirkka Ahlroth, joka toimi komitean sihteerinä (Kiiänmies 2012: 70). Kivikoski valittiin komitean toimikauden jo alettua Helsingin yliopiston arkeologian professoriksi vuonna 1948.

ja loivat tarpeen voimavarojen kasvattamiseksi ja organisaation uudistamiseksi. (mts. 141–142.)

Hallinnon puolella työskennelleet arkeologit olivat kokeneet tieteellisen tutkimuksen ja hallinnollisten velvollisuuksien yhdistämisen vaikeaksi jo 1900-luvun alussa (Nykänen 1999: 22). Vuonna 1959 Nils Cleve vastasi valtion tutkimuslaitoksille lähetettyyn, asiaa koskevaan tiedusteluun ja määritteli Muinaistieteellisessä toimikunnassa harjoitetun tieteen seuraavasti:

”Jos luovaksi [tieteelliseksi] työksi lasketaan tieteellisen julkaisutyön ohella n. s. kenttätyö, kaivaukset ja tieteellinen inventointi ja näitä koskevien julkaisujen laatiminen” (Nykänen 1999: 23).

Panu Nykänen (1999: 23) on todennut, että valtionarkeologi ei siis enää tässä vaiheessa kyennyt erottamaan tieteellistä tutkimusta ja muinaismuistoihin liittyvää hallinnollista työtä toisistaan. Tutkimuksen tekoon koulutetusta henkilökunnasta ja tieteen harjoittamiseen varatusta työajasta oli ollut puutetta aikaisemminkin (mts. 23), mutta uusien suojelusäädösten soveltaminen keskitti vähäiset resurssit entistä enemmän vain hallinnollisista tarpeista kumpuaviin tutkimuksiin.

2.1.5 Muinaistieteellisestä toimikunnasta Museovirastoksi 1964–1980

Koko valtionhallinto, ja Muinaistieteellinen toimikunta sen mukana, oli 1960–70-luvuilla muutostilassa. Muinaismuistohallinnon kehittäminen käynnistettiin jo 1964, mutta uusi organisaatio eli Museovirasto luotiin vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Toimikuntaan liittyvät muutostarpeet koskivat varsinaisen hallinnon uudelleenjärjestelyn lisäksi toimitiloja sekä aluehallinnon luomista. Monet jo tuolloin tunnistetuista ongelmista, kuten lukuisat määräaikaisuudet, jäivät kuitenkin ratkaisematta, kun Muinaistieteellinen toimikunta uudistettiin Museovirastoksi³⁸ 1972. Uutena ylijohantajana samana vuonna aloittanut C. J. Gardberg säilytti edelleen valtionarkeologin arvonimen. (Härö 2010a: 141–143.)

Muinaistieteellinen toimikunta oli 1950-luvulta lähtien kerännyt tietoa myös hylkylöydöistä, mutta vedenalaisten muinaisjäännösten suojelun järjestämiseen liittyvät kysymykset tulivat ajankohtaisiksi uuden MML:n myötä. Vuonna 1968

---

³⁸ Opetusministeriön historian kirjoittaneen Veli-Matti Aution (1994: 314) mukaan Museovirastolle valittu nimi ilmentää 1970-luvun alun poliittisessa ilmastossa tyypillistä yhdenmukaistavaa ja hallintobyrokrattista ajattelutapaa.

valtionarkeologin alaisuuteen oli perustettu epävirallinen meriarkeologian toimisto, joka Museoviraston syntyessä vakiinnutettiin merihistorian toimistoksi. (Härö 2010a: 149.) Muinaisjäännöksistä vastasivat uudessa Museovirastossa siis Torsten Edgrenin johtaman tutkimusosaston alaiset esihistorian ja merihistorian toimistot sekä omaksi osastokseen eriytynyt rakennushistorian osasto, joka jakautui myöhemmin vielä rakennuskulttuuri- ja restaurointitoimistoihin. (mts. 143.)

Museoviraston arkeologinen toiminta keskittyi 1970-luvulta alkaen enenevässä määrin maankäytön seuraamiseen, suojelutoimintaan ja pelastuskaivausten järjestämiseen (Härö 2010a: 145), joten viraston arkeologien kenttätöitä liittyivät tässä vaiheessa ja myöhemminkin pääsääntöisesti MML:n soveltamiseen. Painopisteen siirtymisestä kertoo osaltaan se, että 1984 valmistuneessa mietinnössä (Arkeologia 2000-toimikunta 1984: 127) haikäiltiin lisäresursseja vuonna 1977 laaditun Museoviraston ”tieteellisen esihistorian tutkimusohjelman” toteuttamiseen. Samassa yhteydessä todettiin, että ohjelmaa ei ole voitu panna toimeen juuri lainkaan, koska koko kapasiteetti oli suunnattu pelastuskaivauksiin. Ari Siiriäinen (1980) luonnehti tätä tutkimuksen ja hallintotyön hämärtynyttä rajaa saman akselin eri päiksi, joita hän kutsui ”tutkimukseksi” ja ”tutkinnaksi”. Esihistorian toimistossa oli edelleen töissä tutkijoita, mutta Siiriäisen (1980: 401) mukaan ”tarkastaja” olisi virkanimikkeenä vastannut paremmin työn kuvaa.

Kuten Kivikoski (1966: 8–9) totesi yleisesityksessään ”Suomen kiinteät muinaisjäännökset”, esihistoriallisten ja historiallisten muinaisjäännösten erottaminen on usein vaikeaa (ks. 3.1.5). Tästä huolimatta esihistoriallisiin ja historiallisiin muinaisjäännöksiin liittyvät tehtävät jaettiin eri osastoille uudessa Museovirastossa. Museovirastosta annetun asetuksen (172/72) mukaisesti esihistoriallisista kiinteistä muinaisjäännöksistä sekä irtaimista muinaisesineistä vastasi tutkimusosaston esihistorian toimisto (vuodesta 1992 arkeologian osasto), kun taas historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset kuuluivat rakennushistorian osaston toimialaan. Tämä jaottelu oli voimassa Museoviraston viimeisimpään organisaatiouudistukseen asti vuonna 2011, jolloin arkeologian ja rakennushistorian osastot yhdistyivät kulttuuriympäristön suojelu -osastoksi.

Muinaisjäännösten hallinnon eriyttämistä voi pitää, ainakin jälkepäin tarkasteltuna, enemmän ongelmia aiheuttavana kuin tarkoituksenmukaisena ratkaisuna. Arkeologian osaston arkeologeille historialliset muinaisjäännökset näyttäytyivät pitkään

esihistoriallisia kohteita vähempiarvoisina, eikä esihistoriallisen kohteen kaivauksissa esiin tulleita historialliseen aikaan viittaavia löytöjä katsottu yleensä tarpeelliseksi dokumentoida tai ottaa talteen lainkaan. Muinaisjäännöstyypit, joiden ajoitus oli epäselvä, jäivät puolestaan hallinnollisiksi 'väliinputoajiksi'.

Arkeologia 2000 -toimikunta totesi mietinnössään (1984: 46), että rakennushistorian osastolla, jonka alaan historiallisen ajan muinaisjäännökset siis kuuluivat, ei tuolloin ollut yhtään tutkijaa, jonka päätehtävä olisi historiallisen ajan arkeologia. Historiallisen ajan, erityisesti keskiajan arkeologian kasvattaessa suosiotaan tilanne muuttui vähitellen 90-luvun kuluessa, mutta historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointeja alettiin edellyttää MML:n 13 §:n nojalla säännönmukaisesti vasta 2000-luvun puolella. Ensimmäinen kokonaiskuva ja ohjeistus historiallisen ajan muinaisjäännösten määrittelystä ja suojelusta saatiin muodostettua vuonna 2009 (nk. Hiki-opas [Niukkanen 2009]).

Vuonna 1977 opetusministeriö asetti työryhmän³⁹ kartoittamaan MML:ssa havaittuja epäkohtia ja tekemään ehdotusta niiden korjaamiseksi. Keskeisinä ongelmina lain käytännön toteuttamisessa nähtiin omistusoikeuden rajoittamisesta aiheutuvien korvausten epämääräinen säätely sekä kiinteän muinaisjäännöksen ja sen suoja-alueen rajojen määrittämiseen liittyvät epäselvyydet (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 7, 25–28). Työryhmä nosti mietinnössään esiin myös Museoviraston puutteelliset voimavarat sille asetettujen lakisääteisten tehtävien suorittamisessa ja esitti toimintamahdollisuuksien lisäämisen uuden lain toteuttamisen edellytykseksi (mts. 5–6).

Muinaismuistohallinnon toiminnan ja tehtävien yhteiskunnallista kytköstä kuvaa työryhmän näkemys suojelusta ”koko yhteiskuntaa koskevana kulttuuripoliittisena velvoitteena” (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 3–4, 43). Tämä toisti lähes sellaisenaan edellisen, lakia valmistelleen komitean muotoilun, jonka mukaan suojelu oli ”kansallinen velvollisuus” (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 29). Työryhmä korosti, että suojelu ja tutkimus eivät ole itsetarkoituksellisia, vaan niillä on koko yhteiskuntaa hyödyttävä merkitys. ”Antikvaarinen tutkimus” loi tämän näkemyksen mukaan perustan ”aineellisen historian muistomerkkien” suojelulle, mutta

---

³⁹ Nelihenkisessä virkamiestyöryhmässä oli kaksi arkeologia Museovirastosta: tutkimusosaston johtaja Torsten Edgren sekä työryhmän sihteerinä tutkija Paula Purhonen, josta tuli valtionarkeologi 2003. Muut työryhmän jäsenet olivat opetusministeriön nuorempi hallitussihteerit Pirkko Metsäranta ja asessori Heikki Halttunen Museovirastosta (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979).

tutkimuksella ja suojelulla nähtiin lisäksi olevan yhteyksiä alan koulu- ja yliopistopetukseen ja ”yleiseen sivistystoimintaan”, kulttuuriympäristön suojeluun ja maankäytön ohjaukseen sekä joihinkin talouselämän aloihin, kuten matkailuun. (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 3–4.)

Muinaismuistolakityöryhmän vuoden 1979 mietinnöstä pyydettiin lausuntoja muun muassa valtioneuvoston kanslialta, asianomaisilta ministeriöiltä ja keskusvirastoilta, lääninhallituksilta, yliopistoilta ja korkeakouluilta, Suomen Akatemialta, seutukaavaliitoilta sekä alan järjestöiltä ja tieteellisiltä seuroilta (Arkeologia 2000-toimikunnan mietintö 1984: 15). Lausunnoissa esitetty kritiikki kohdistui pääasiassa pyrkimykseen kasvattaa Museoviraston päätäntävaltaa entisestään sekä MML:ssa säädettyyn tutkimuslupien myöntöprosessiin ja muinaislöytöjen keskittämiseen. Vallan keskittämisen katsottiin olevan vastoin tuolloisia, hallinnon hajauttamiseen tähdänneitä periaatteita (mts. 100).

Myös muinaismuistohallinnon ja yliopistojen välinen, ajoittain kiihkeänäkin vellone keskustelu koski tässä vaiheessa lähinnä Museoviraston asemaa alan keskeisenä toimijana sekä sen kaksoisroolia tutkimuslaitoksena ja tutkimuslupien myöntäjänä. Vaikka MML:n uudistuspyrkimyksiä kritisoitiin vallan liiallisesta keskittämisestä, Museovirastossa valmisteltiin 1979 myös kokonaissuunnitelma maakuntamuseoiden ja aluetaidemuseoiden aluejaosta sekä ensimmäiset esitykset museoiden nimeämiseksi. Maakuntamuseoiden verkosto valmistui lopulta 1985, ja maakuntamuseoissa työskenteli jo 1980-luvulla myös arkeologeja ja rakennustutkijoita. (Härö 2010a: 144.)

2.1.6 Työryhmiä, uudistuksia ja muutoksia 1981–1999

Suomen talous kasvoi sodan jälkeen aina 1980-luvun lopulle saakka, kunnes vuosien 1990–1993 lamakausi pysäytti tasaisen kehityksen (Tilastokeskus 2007). Ennen 2000-lukua kaivaustoiminta oli vilkkainta 1980-luvulla, suurimpien tutkimushankkeiden kestäessä vuosia. Museovirasto alkoi saada vuonna 1985 varoja kaivauksiin työllisyysohjelmien kautta, mutta työttömyyden kasvaessa 1990-luvulla työllistämiseen osoitetut varat paradoksaalisesti vähenivät (Huurre 1996).

Museovirastoon perustettiin vuonna 1982 muinaisjäännösten määritys- ja mittausryhmä, joka muuttui seuraavana vuonna koekaivausryhmäksi. Ryhmän tehtävänä oli erityisesti pienten yksityisten rakennushankkeiden aiheuttamat arkeologiset tutkimukset, joiden

hoitaminen on MML:n mukaan valtion velvollisuus. Koekaivausryhmä jaettiin kahtia vuonna 1988, ja ryhmien vetäjien virat vakinaistettiin 2000. (Härö 2010a: 146.)

Ongelmia MML:n soveltamisessa selvitettiin jälleen, kun Opetusministeriö asetti vuonna 1983 niin kutsutun Arkeologia 2000 -toimikunnan⁴⁰ tekemään uutta ehdotusta säännösmuutoksiksi (Arkeologia 2000-toimikunnan mietintö 1984). Toimikunnan muiksi tehtäviksi määriteltiin vuoteen 2000 ulottuvan arkeologisen kaivausohjelman laatiminen sekä esityksen tekeminen MML:n nojalla tapahtuvan kaivaustoiminnan järjestämisestä siten, että arkeologista tutkimusta harjoittavien laitosten tarpeet otettaisiin huomioon ja kaivaustoiminta sovitettaisiin yhteen maankäytön kanssa (mts. 4). Toimikunta päätyi mietinnössään lopulta siihen, että MML:n uudistamiselle ei ollut tarvetta, ja että lain soveltamisessa ilmenneet ongelmat oli hoidettavissa toimikunnan esittämällä muilla toimenpiteillä, kuten arkeologiseen tutkimustoimintaan suunnatuilla lisäresursseilla ja kehitysehdotuksilla (mts. 109).

Salo ja Koivunen jättivät mietintöön eriävät mielipiteensä, joissa he kritisoivat muun muassa MML:n vanhentuneisuutta, hallinnon ja aineistojen keskittämistä, yliopistojen arkeologisen tutkimuksen ”alistamista museoviraston kontrolliin”, delegoinnin puuttumista sekä haluttomuutta kehittää arkeologian asemaa yhteiskunnassa (Arkeologia 2000-toimikunnan mietintö 1984: 112–132).

Arkeologia 2000 -toimikunnan mietinnössä (1984) esitettyjä ehdotuksia ryhdyttiin aktiivisesti toteuttamaan: valtakunnallisen muinaisjäännösrekisterin kehittäminen käynnistyi vuonna 1986 (ks. 5.5.2) ja muinaisjäännösten hoitoon sekä inventointeihin panostettiin aikaisempaa enemmän (Härö 2010a: 147). Muinaisjäännöksiä hoidettiin 1970–80-luvuilla talkootyönä kotiseutuharrastajien kanssa, kunnes Museovirasto aloitti hoidon työllisyysrahoituksella vuonna 1988. Muinaisjäännösten hoitoyksikkö perustettiin vuonna 1992. (Edgren ym. 1995; Härö 2010a: 146.)

Arkeologia 2000-toimikunnan (1984) mietinnön eriäviä mielipiteitä pohdittiin edelleen opetusministeriön asettamassa alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämistoimikunnassa 1991–1993. Tarkoituksena oli selvittää suojelun tehostamista

---

⁴⁰ Toimikunnan arkeologit olivat tällä kertaa Museoviraston osastonjohtajat Aarne Kopisto ja Torsten Edgren, intendentti Paula Purhonen, toimistopäällikkö Aarni Erä-Esko, museonjohtaja Aimo Kehusmaa, lehtori Pentti Koivunen sekä professorit Unto Salo (Turun yliopisto) ja Ari Siiriäinen (Helsingin yliopisto). Toimikunnan muut jäsenet olivat vanhempi hallitussihteeri Auvo Haapanala, korkeakouluneuvos Hannes Jumppanen ja ylitarkastaja Esko Pälä. Siiriäisen pyydettyä vapautusta jäsenyydestään vuoden 1984 alusta lähtien hänen tilalleen määrättiin FL Christian Carpelan.

ja yleisön harrastuneisuuden ja tietoisuuden lisäämistä hallintoa ja kokoelmia hajauttamalla. Kehittämistoimikunnan jatkona työskenteli Lex Archaeologica -työryhmä⁴¹, jonka vuonna 1994 tekemä ehdotus uudeksi muinaismuistolaisiksi jäi kuitenkin toteuttamatta, erityisesti valtionvarainministeriön vastustuksen takia (Purhonen 2005: 15; Härö 2010a: 147.) Aluehallinnon kehittäminen joka tapauksessa jatkui maakuntamuseoiden kanssa vuodesta 1994 alkaen laadituilla yhteistyösopimuksilla, jotka ovat siirtäneet aluetasolle myös muinaisjäännöksiä koskevia viranomaistöitä ja -vastuita (Härö 2010a: 144).

Härö (2010: 151) kuvaa vuosikymmeniä Museoviraston synnyn 1972 jälkeen ”jatkuvien työryhmien, uudistushankkeiden, muutosten sekä osin myös tavoiteltujen tulosten toteutumisen” aikana. Hänen mukaansa viraston uudistus jäi monilta osin keskeneräiseksi, koska tarvittavia voimavaroja ei saatu tiukan taloustilanteen takia. Museoviraston seuraava uudistus liittyi laajempaan valtionhallinnon uudistumiseen 1980-luvulla, jolloin Museovirastotoimikunnan (1989) mietinnössä laadittiin useita taloutta, organisaatiota ja voimavaroja koskeneita ehdotuksia. Samaan aikaan hajosi myös valtionarkeologi Cleven hellimä ”yliopisto-opetuksen ja museon, eli museoviraston muodostama elimellinen kokonaisuus” (Nykänen 1999: 25), kun Kansallismuseon tiloista uuden Museoviraston mukana Nervanderinkadulle kulkenut Helsingin yliopiston arkeologian laitos muutti 1989 Meritullinkadulle.

Asetus Museovirastosta uusittiin 1992, jolloin viraston ylijohdaja muuttui pääjohtajaksi, muodostettiin hallinto-osasto sekä perustettiin vuoden 1989 mietinnössä ehdotettua osastojakoa seurailleen erillinen arkeologian osasto (Härö 2010a: 152). Vuoden 1992 uudistuksessa johto-organisaatiota järjesteltiin myös niin, että aikaisemman virkamieskollegion (Museoviraston istunto) tilalle tuli valtioneuvoston neljäksi vuodeksi kerrallaan asettama johtokunta, johon kuului pääjohtajan ja henkilöstön edustajan lisäksi viisi Museoviraston ulkopuolista jäsentä. Museoviraston siirrettyä tulosbudjetointiin ja tulosohjaukseen vuonna 1994 viraston johtokunnan asema muuttui ongelmalliseksi, koska ministeriö teki tulossopimuksen kuitenkin viraston virkamiesjohdon kanssa. Koska johtokunnalla ei ollut selkeää asemaa, sen rooli jäi todellisuudessa vähäiseksi. Johtokuntia ryhdyttiin lakkauttamaan 90-luvun lopulla

---

⁴¹ Työryhmän arkeologijäsenet olivat tuolloin Turun yliopistossa tutkijana toiminut Ulla Lähdesmäki ja Pohjois-Pohjanmaan museon tutkija Markku Mäki vuoti. Muiksi jäseniksi oli nimitetty Museoviraston pääjohtaja Henrik Lilius, Turun maakuntamuseon amanuenssi Juhani Kostet, kulttuuriasianneuvos Kari Poutasuo opetusministeriöstä ja assistentti Laura Ervo Turun yliopistosta. (Lex archaeologica -työryhmä 1994.)

useiden ministeriöiden alaisista virastoista, ja se oli lopulta yksi syy Museovirastosta annetun lain uudistamiselle 2000-luvun alussa. (HE 3/2004: 6.)

2.1.7 Kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön hallinnointi 2000-luvulla

Museovirastoa koskevan lain (282/2004) viimeisin uudistus tehtiin 2004. Johdon uudelleenorganisoinnin lisäksi viraston tehtäviä koskevat säännökset haluttiin saattaa ajan tasalle sekä siirtää joitakin asetuksella annetuista tehtävistä lain tasolle, jotta ne vastaisivat vuonna 1999 uudistetun perustuslain, erityisesti sen 119 §:n vaatimuksia (HE 3/2004: 5). Nykyisellään laki Museovirastosta määrittelee viraston toimialaksi ”kulttuuriperinnön suojelun ja maan yleisen museotoimen” (1 §)⁴². Laissa määriteltyjen tehtäviensä mukaisesti Museovirasto antaa hankesuunnitelmia, esimerkiksi kaavaluonnoksia tai rakennussuunnitelmia, koskevia lausuntoja, joissa arvioidaan hankkeen vaikutusta kulttuuriympäristöön – erityisesti kulttuuriympäristön tiettyihin arvokkaiksi määriteltyihin osa-alueisiin, kuten muinaisjäännöksiin. Virasto osallistuu maankäytön suunnitteluun myös käymällä neuvotteluja kuntien, rakennuttajien ja maankäytön suunnittelijoiden kanssa.

MML:n mukaisesti Museovirasto myöntää määräämillään ehdoilla tutkimuslupia entuudestaan tunnetuilla muinaisjäännöksillä tehtäviin kajoaviin tutkimuksiin. Elinkeino-, liikenne- ja ympäristö- eli ELY-keskukset puolestaan vastaavat kajoamislupien myöntämisestä, tosin Museovirastoa kuullen. Lisäksi Museovirasto vastaa muinaisjäännösten ja kulttuuriympäristön hoidosta sekä seuraa ja valvoo kulttuuriympäristön suojelun toteutumista esimerkiksi ylläpitämiensä kohderekisterien avulla (Museovirasto 2014a). Asiantuntijaviranomaisena Museovirasto valmistelee suojelua koskevia ohjeita, suojeluohjelmia, rakennusten suojeluesityksiä ja osallistuu suojelun valvontaan. Museovirasto ei siis itse tee suojelupäätöksiä, toisin kuin monet näyttävät olettaen esimerkiksi suojelua koskevien verkkouutisten kommenttiosioissa. Valtaosa lausunnoista on osoitettu julkisen sektorin toimijoille: maankäytön suunnittelijoille ja muille viranomaisille, mutta lausuntoja annetaan myös yksityisille maanomistajille ja rakennuttajille.

---

⁴² Muita Museoviraston viranomaistoiminnan sisältöä ohjaavia keskeisiä erityislakeja MML:n lisäksi ovat laki rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010), maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), kirkkolaki (1054/1993), museolaki (729/1992) ja laki kulttuuriesineiden maastaviennin rajoittamisesta (115/1999). Viranomaistoimintaa ja hallintoa säätelevät tietysti myös yleislait, kuten hallintolaki (434/2003), hallintolainkäyttölaki (586/1996) ja laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta eli julkisuuslaki (621/1999). Katsaus Museoviraston toimintaa ja erityisesti kulttuuriympäristön suojelua sääntelevään lainsäädäntöön löytyy esimerkiksi Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuvaatimusten tausta-aineistosta (Museovirasto 2013d: 11–19).

Museoviraston pääjohtajalle myönnettiin perinteisesti valtionarkeologin arvonimi, vaikka esimerkiksi pääjohtajana 1993–2003 toiminut Henrik Lilius ei ollutkaan koulutukseltaan arkeologi. Perinne loppui vuonna 2010, jolloin nykyinen pääjohtaja Juhani Kostet aloitti ensimmäisen toimikautensa. Titteli kuvastaa osaltaan merkitystä, joka arkeologialla ja arkeologeilla on ollut kulttuuriperinnön hallinnon historiassa. Kostetin johdolla toteutettiin Museoviraston viimeisin organisaatiouudistus 2011, jolloin entiset arkeologian ja rakennushistorian osastot yhdistettiin uudeksi kulttuuriympäristön suojelu -osastoksi. Suojeluosasto vastaa muinaisjäännöksiin ja arkeologiseen kulttuuriperintöön, rakennusperintöön ja restaurointiin, maisemaan sekä perinnelaivoihin liittyvistä asiantuntija- ja viranomaistehtävistä ja on siten valtionhallinnon keskeisin toimija kulttuuriympäristöön liittyvissä sisällöllisissä asioissa. (Museovirasto 2014e.)

Organisaatiouudistuksen yhteydessä erilliseksi osastoksi erotetun kulttuuriympäristön hoito -osaston⁴³ tehtäviin kuuluvat muinaisjäännösten ja Museoviraston hallinnassa vielä olevan kiinteistövarallisuuden hallinta, restaurointi, ylläpito ja huolto. Osasto tuottaa myös kulttuuriympäristöä koskevaa rakennusarkeologista ja kuvallista tietoa ja toteuttaa maksullisena toimintana arkeologisia kenttäpalveluita. (Museovirasto 2014e.) Vuoden 2015 toukokuussa näillä osastoilla työskenteli yhteensä 89 ihmistä, joista 32 eli yli kolmasosa oli koulutukseltaan arkeologeja⁴⁴. Tätä tutkimusta varten haastattelemani Museoviraston arkeologit ovat osa tätä joukkoa.

Museovirasto vastaa Suomessa myös arkeologian alan keskeisten tietosisältöjen kokoamisesta, hallinnoinnista ja saatavuudesta ylläpitämällä verkossa selattavia valtakunnallista muinaisjäännösrekisteriä (Museovirasto 2014a), löytöluetteloa (Museovirasto 2015c) ja arkeologisten hankkeiden rekisteriä (Museovirasto 2015b). Lisäksi Museovirasto arkistoi kaikki muinaisjäännösten tutkimuksia koskevat tutkimusraportit, joista osa on digitaalisessa muodossa saavutettavissa kulttuuriympäristön rekisteriportaalin kautta. Arkisto-, kuva- ja kirjastopalveluista vastaa arkisto- ja tietopalvelut -osasto, joka kartuttaa ja hoitaa arkistoja, arkeologisia kokoelmia, kuvakokoelmia ja kirjaston kokoelmia. Osasto tuottaa myös tieto- ja

---

⁴³ Museoviraston organisaatio uudistui osin jälleen vuoden 2016 alusta, jolloin kulttuuriympäristön hoito -osasto lakkautettiin ja sen toiminnot sulautettiin muihin osastoihin.

⁴⁴ Museoviraston verkkosivuilla olevan henkilöhakemiston mukaan arkeologit jakautuivat yksiköittäin seuraavasti: suojeluosaston ohjaus ja tuki -yksikössä kolme, Länsi- ja Itä-Suomen alueyksiköissä yksitoista sekä hoito-osaston restaurointipalveluissa yksi ja arkeologisissa kenttäpalveluissa seitsemäntoista.

kuvapalveluita ja huolehtii toimialansa piiriin kuuluvien asioiden ohjeistamisesta Museovirastossa ja ylipäättään kulttuuriperintöalalla. Osaston arkisto ja arkeologiset kokoelmat -yksikössä työskenteli toukokuussa 2015 kuusi arkeologin koulutuksen saanutta henkilöä ja tiedonhallinta-yksikössä yksi.

Kun laki Museovirastosta uudistettiin 2004, siihen lisättiin säännös (3 §), jonka mukaan Museovirastolla voi olla alueellisia yksiköitä. Vaasaan ja Hämeenlinnaan perustettiin 2006 viraston aluetoimipisteet, jotka hoitavat kulttuuriympäristön suojeluun liittyviä asioita osina Länsi-Suomen ja Itä-Suomen kulttuuriympäristöpalvelut -yksiköitä. Maakuntamuseot muodostavat viraston aluetoimistojen, työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) alaisten ELY-keskusten, maakuntaliittojen, kuntien sekä erikois- ja paikallismuseoiden kanssa kulttuuriperinnön hallinnon alueellisen verkoston. ELY-keskuksissa, maakuntaliitoissa tai kuntien maankäytön suunnittelussa ei tietääkseni ole tällä hetkellä töissä yhtään arkeologia, mutta museot ovat Museoviraston, yliopistojen sekä arkeologisia kenttätutkimuksia tarjoavien yritysten ohella neljäs merkittävästi arkeologeja työllistävä taho.

Vuonna 2015 Suomessa toimi 22 maakuntamuseota, joissa työskentelevät maakuntamuseotutkijat tai -amanuenssit ”ohjaavat ja neuvovat alueen paikallismuseoita ja muita toimijoita kulttuuriperinnön tallentamisessa ja välittämisessä” (Museovirasto 2014e). Osassa maakuntamuseoista toimii lisäksi arkeologi ja/tai rakennustutkija. Tällöin maakuntamuseo hoitaa museoasetuksen (1192/2005) 3§:n nojalla myös kulttuuriympäristön suojelun asiantuntija- ja viranomaistehtäviä alueellaan Museoviraston kanssa tehdyn työnjako- ja yhteistyösopimuksen mukaisesti⁴⁵. Yhteistyösopimuksia on solmittu maakuntamuseoiden lisäksi joidenkin erikois- ja paikallismuseoiden, kuten esimerkiksi Saamelaismuseo Siidan ja Espoon museon kanssa. (Museovirasto 2014e.) Toukokuussa 2015 kaikkiaan 12 maakuntamuseossa hoidettiin arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyviä asiantuntija- ja viranomaistehtäviä yhteensä 19 arkeologin voimin⁴⁶.

---

⁴⁵ Museoviraston kanssa laadituissa sopimuksissa maakuntamuseoiden tehtäviksi on määritelty muun muassa muinaisjäännösten ja rakennetun ympäristön vaalimisen edistäminen, maakunnalliseen kehittämistoimintaan ja sidosryhmäyhteistyöhön osallistuminen, kulttuuriympäristöä koskevan tiedon välittäminen, kulttuuriperinnön tiedollisen saatavuuden kehittäminen, kulttuuriperinnön saavutettavuuden edistäminen, opetus- ja valistustoiminta sekä toimialan koulutuksen ja koulutustarjonnan kehittäminen (Museovirasto 2014e).

⁴⁶ Arkeologit jakaantuivat museoihin seuraavasti: Pirkanmaan maakuntamuseossa oli neljä, Varsinais-Suomen maakuntamuseossa ja Espoon museossa kaksi ja Lapin, Kainuun, Pohjanmaan, Keski-Savon,

Primäriaineistoni laajempi yhteiskunnallinen viitekehys muodostuu suomalaisesta kulttuuri- ja ympäristöhallinnosta, erityisesti valtion keskushallinnon rakenteista, organisaatioista ja toiminnasta sekä tässä kontekstissa rakentuvista politiikoista⁴⁷. Keskeisiä toimijoita tässä poliittishallinnollisessa kontekstissa ovat kulttuuriperinnön ja -ympäristön hallinnosta ja tutkimuksesta vastaavia organisaatioita, kuten Museovirastoa ja Metsähallitusta, ohjaavat ministeriöt.

Suomessa ympäristö- ja kulttuuripolitiikan leikkauspisteet perustuvat 1980-luvun lopulla tehtyyn vastuualuejakoon silloisen opetusministeriön ja vuonna 1983 perustetun ympäristöministeriön välillä. (Häyrynen 2006: 89.) Valtionhallinnon organisaatiossa kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelusta vastaava Museovirasto sijoittuu opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) alaisuuteen. Kulttuuriympäristön suojelu on kuitenkin myös yksi ympäristöministeriön (YM) vastuualueista, joten YM osallistuu suojelun ohjaukseen ohjeistamalla esimerkiksi keskeisten käsitteiden määrittelyä ja käyttöä⁴⁸ (esim. Ympäristöministeriö & Museovirasto 2015).

Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikkaa tutkinut Simo Häyrynen (2006: 89) on todennut kulttuuri- ja ympäristöpolitiikan välisen hallinnollisen erottelun vaikuttavan ajoittain perusteettomalta. Hallinnollisten luokittelujen keinotekoisuus ja rajanvedoista koituvat ongelmat korostuvat nimenomaan kulttuuriympäristön hallinnassa; museotoimi ja esineellinen tai aineeton kulttuuriperintö muodostavat selkeämmin muuhun kulttuuripolitiikkaan liittyvän kokonaisuuden. Häyrysen (2006: 71) mukaan Museovirasto on lisäksi 1990-luvulta lähtien menettänyt auktoriteettiaan YM:lle ja YM:n alaisille alueellisille toimijoille, entisille ympäristökeskuksille ja nykyisille ELY-keskuksille. Ympäristöpolitiikan alalla myös maa- ja metsätalousministeriö (MMM) vaikuttaa oleellisesti esimerkiksi kulttuuriympäristöä koskevan politiikan kokonaisuuden muotoutumiseen näyttäytymällä luonnonvaroja ja niiden käyttöä

Pohjois-Savon, Satakunnan, Savonlinnan, Päijät-Hämeen, Kymenlaakson ja Keski-Uusimaan maakuntamuseoissa sekä Saamelaismuseo Siidassa kussakin yksi arkeologi.

⁴⁷ Yleiskielessä politiikalla tarkoitetaan yleensä johonkin tiettyyn kokonaisuuteen tai aatteeseen pohjautuvaa toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan valtiollisiin, valtioiden välisiin tai yhteiskunnallisiin asioihin. Sanaa käytetään usein kuvaamaan poliittisten puolueiden toimintaa, mutta tässä yhteydessä käsite on ymmärrettävä laajemmassa merkityksessä. Yhdys sanojen jälkiosana politiikka viittaa tiettyyn tarkoitukseen tähtäävään toimintalinjaan tai periaatteisiin jollakin julkisen elämän alueella tai tällaiseen alueeseen toimintalinjoineen. (Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy 2014.)

⁴⁸ YM:n vastuulla oli myös kulttuuriympäristön hallinnointia vuoteen 2020 asti määrittävän Kulttuuriympäristöstrategian (Valtioneuvosto 2014) sekä strategian toimeenpanosuunnitelman (Ympäristöministeriö 2015) valmistelun koordinointi (ks. 3.2.3).

koordinoivana ministeriönä usein luonnon- ja ympäristönsuojelun näkökulmaa edustavan YM:n vastapoolina.

Tämän tutkimuksen aiheen kannalta on huomionarvoista, että 2000-luvun alusta lähtien myös Metsähallitus on noussut merkittäväksi toimijaksi kulttuuriympäristön ja arkeologian alalla: erityisesti arkeologisten kohteiden inventoijana, hallinnoijana, hoitajana ja ylläpitäjänä. Metsähallitus on valtion liikelaitos, jonka tehtävät on jaettu liiketoimintaan ja pääasiassa budjettivaroin hoidettaviin julkisiin hallintotehtäviin. MMM päättää eduskunnan asettamien reunaehtojen pohjalta Metsähallituksen vuotuisista tulostavoitteista, mutta julkisten hallintotehtävien tavoitteista ja rahoittamisesta sovitaan ensisijaisesti YM:n kanssa.

YM:n ohjauksessa toimiva Luontopalvelut vastaa Metsähallituksen julkisista hallintotehtävistä, joita ovat muun muassa luonnonsuojelu- ja retkeilyalueiden hoito, erävalvonta sekä luonnonsuojelun ja valtion maiden virkistyskäytön edistäminen. Luontopalvelut hallinnoi lisäksi yli 7 miljoonaa hehtaaria valtion suojelualueita ja yleisvesiä sekä Museovirastolta Metsähallitukselle luovutettuja kiinteistöjä⁴⁹. (Metsähallitus 2015.)

Metsähallitus käynnisti keväällä 2010 laajan hankkeen, jonka tarkoituksena oli kerätä tietoa valtion mailla sijaitsevista erityyppisistä ”kulttuuriperintökohteista” kivikaudelta 1950–60-luvuille asti (Taivainen 2013). Hanke perustui MMM:n (2008) koordinoimaan Kansalliseen metsäohjelmaan 2015 (KMO 2015), johon kirjattiin kulttuurin vaalimiseen liittyvinä toimenpide-ehdotuksina ”metsien kulttuuriperintöä” koskevan ohjelman laatiminen sekä valtion metsissä olevien kulttuuriperintökohteiden inventointi. Inventointia toteuttamaan vuosiksi 2008–2015 palkattiin arkeologeja erikoissuunnittelijoiksi sekä kenttätöiden tekijöiksi. Viimeisimmällä kenttäkaudella 2015 hankkeessa oli mukana aikaisempien vuosien tapaan yhteensä kymmenen arkeologia (Taivainen 2015). Muissa tehtävissä Metsähallituksen luontopalvelujen puolella työskentelee kaksi arkeologin koulutuksen saanutta henkilöä.

---

⁴⁹ Museoviraston hallinnassa ollut kulttuurihistoriallisesti arvokas valtion kiinteistövarallisuus, josta suurin osa luetaan ”kansallisomaisuudeksi”, siirrettiin 2014 Metsähallituksen luontopalveluille sekä valtiovarainministeriön alaiselle liikelaitokselle, Senaatti-kiinteistöille. Metsähallitukselle siirrettiin pääasiassa MML:n rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä, kuten esihistoriallisia kalmistoja, asuinpaikkoja, linnavuoria ja linnanraunioita. Metsähallitus vastaa siis nykyisin kohteiden kiinteistönhoidosta, ylläpidosta ja peruskorjauksesta, mutta Museovirasto hoitaa edelleen niihin liittyviä lakisääteisiä asiantuntija- ja viranomaistehtäviä. (Museovirasto 2013c.)

Koko valtionhallintoon ja kaikkeen poliittiseen toimintaan vaikuttanut murros on ollut 1990-luvulla alkunsa saanut hallinnon *dekonsentraatio*, jolla tarkoitetaan yhteiskunnan tarpeita koskevan asiantuntemuksen siirtymistä osittain julkisen sektorin ulkopuolelle (Häyrynen 2006: 95). Kaikilla aloilla toimintaa on sekä siirtynyt yksityiselle sektorille että markkinaperiaatteita on siirretty julkisen sektorin sisään (Julkunen 2001). Erilaiset kansalaisjärjestöt ja harrastajayhdistykset eli niin sanottu kolmas sektori on esitetty myös politiikan ”ulkoistamisen” yhtenä kohteena (Häyrynen 2006: 97–98). Arkeologit ovat liittäneet tähän kehitykseen uhkakuvan, jossa arkeologia siirtyisi kokonaan kolmannen sektorin hoidettavaksi ja ammattilaisetkin tekisivät tutkimuksia ainoastaan harrastuksenaan (Vuorinen 1997).

Muinaismuistohallinnon näkökulmasta dekonsentraatio on 2000-luvulla tarkoittanut ensinnäkin Museoviraston perinteisen monopolin purkamista koskien muinaismuistolain 15 §:n nojalla tehtävien tutkimusten suorittamista (Museovirasto 2014b: 4). Museovirasto vastaa edelleen viranomaisena tutkimustarpeen määrittelystä, mutta itse tutkimukset on mahdollista tilata Museoviraston sijaan koko ajan kasvavalta joukolta alalla toimivia yksityisiä yrityksiä. Museovirasto (2015a) ylläpitää arkeologisia kenttätutkimuksia suorittavien toimijoiden luettelo, johon oli lokakuussa 2015 listattu 22 alan yritystä⁵⁰. Puolessa näistä yrityksistä työskenteli ainakin yksi arkeologin koulutuksen saanut henkilö; yhteensä yritykset työllistivät 33 arkeologia.

Toisekseen arkeologisten kenttätutkimusten kilpailuttaminen on pakottanut Museovirastoa selkeyttämään viranomais- ja tutkimustoiminnan välistä määrittelyä omassa organisaatiossaan sekä luomaan tutkimusten laatua ja riittävää tasoa koskevat ohjeet eli ”Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet” (Museovirasto 2014b). Arkeologiset kenttäpalvelut erotettiin Museoviraston viimeisimmässä organisaatiouudistuksessa 2011 omaksi yksikökseen, joka kilpailee periaatteessa tasavertaisena muiden tutkimuksia tarjoavien toimijoiden kanssa, mutta suorittaa edelleen myös viranomaistoimintaan liittyviä tarkastuksia sekä valtion kustantamia esitutkimuksia yksityisten rakennuttajien hankkeissa (Museovirasto 2014e).

Arkeologian ala on perinteisesti houkutelut harrastajia, joiden tietoja ja paikallistuntemusta arkeologit ovat myös oppineet hyödyntämään erityisesti

---

⁵⁰ Arkeologian asiantuntijapalveluja tarjoavat yritykset perustivat 2015 yhdistyksen ”Arkeologiayritykset ARKY”, jonka tarkoituksena on valvoa alalla toimivien yritysten etuja, kehittää yritystoiminnan edellytyksiä, edistää jäsenten ”laadukasta toimintaa” sekä seurata alaan liittyvää lainsäädäntöä ja viranomaistoimintaa (Luoto 2015: 55).

inventointien yhteydessä. Oman erityisryhmänsä muodostavat metallinilmainsinharrastajat, joiden joukko on kasvanut merkittävästi 2000-luvulla laitteiden halventuessa. Harrastuksen seurauksena Museovirastolle toimitettujen löytöjen määrä on myös suurempi kuin koskaan aikaisemmin ja edelleen lisääntymässä. Koska Museovirasto on 2010-luvulla kamppailut vähentyvien resurssien ja kasvavan työmäärän kanssa, pääjohtaja Kostet (2015) pyysi blogikirjoituksessaan apua virastolle toimitettujen löytöjen tunnistamisessa ja ehdotti samalla harrastajille yhteistyötä otsikolla ”Halvasta harrastuksesta viranomaistoiminnan oivaksi apulaiseksi”. Museovirasto on lisäksi julkaissut harrastajille suunnatun metallinetsintää käsittelevän oppaan (Maaranen 2015) ja järjestänyt 2012 lähtien tutkijoiden sekä metallinilmainsinharrastajien tapaamisia ja koulutustilaisuuksia, joissa yhteistyön muotoja on pohdittu edelleen (Museovirasto 2014e).

Museoviraston voi katsoa 2000- ja erityisesti 2010-luvulla enenevässä määrin pyrkineen yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen arkeologian alan toimijoiden, yliopistojen, tieteellisten seurojen, arkeologian alan yritysten sekä harrastajien kanssa. Taustalla lienee sekä aito halu avoimeen ja osallistavaan työskentelytapaan että alati niukkenevista resursseista seuraava välttämättömyys. Arkeologisten kenttätöiden laatuohjeita (Museovirasto 2014b) kirjoitettaessa toimijakenttää kuultiin sekä työseminaareissa että lausunnotmenettelyiden avulla. Vuonna 2014 käynnistetty ”Arkeologisen kulttuuriperinnön opas” -hanke on puolestaan tarkoitus toteuttaa konkreettisesti yhdessä, kaikille Suomen arkeologeille avoimella wiki-alustalla. Museoviraston osallistamispyrkimyksistä huolimatta arkeologikunnan keskuudessa elää edelleen epäluuloja sekä säännöllisesti esiin nousevia olettamuksia, joiden mukaan asiat ”on jo päätetty Museovirastossa” ja muiden kuuleminen on lähinnä nimellistä.

2.2 Suomalaisen arkeologian tieteenhistoria

Arkeologian koulukuntien ja teoreettisten näkökulmien taustan muodostavat länsimaisen tieteen yleiset, useita tieteenaloja läpäisevät opilliset käänneet ja oppirakennelmat, kuhnilaisittain ”paradigmat” (Kuhn 1962) tai paradigma-ajattelua kritisoineen Lakatosin (1978) määrittelemät ”tieteelliset tutkimusohjelmat”. Ymmärrän myös arkeologian oppihistoriaan kuuluvat teoriat seuraavassa ensisijaisesti käsitejärjestelminä ja paradigmaattisina kokonaisuuksina, enkä substantiaalisina tiettyä

kysymystä selittävinä malleina⁵¹. Tässä merkityksessä teoriat rinnastuvat diskursseihin (Bintliff 2011: 18), jotka säätelevät sitä, millaisena arkeologinen tutkimus, tutkimuksen kohteet, menetelmät ja tulokset – arkeologinen tieto – on kulloinkin ymmärretty.

Kuljetan oppihistorian mukana suomalaisen arkeologian instituutiohistoriaa, ja kuvaan kehitystä myös yliopistojen ja arkeologian oppituolien muotoutumisen kautta.

Koska tiede on oleellinen osa länsimaisia yhteiskuntia, on arkeologiakin tieteenä erilaisten poliittisten ja ideologisten arvojen sekä sosiaalisten ja taloudellisten näkökohtien vaikutuksen alaisena (Jensen 2012: 22). Osa yhteiskunnan tasolla vaikuttavista trendeistä ja muutoksista heijastuu akateemiseen arkeologiaan oletettavasti muinaismuistohallinnon välittämänä, mutta yliopistojen hallinnollisella järjestäytymisellä ja rahoitusmalleilla on myös merkityksensä.

Ja toisaalta, vaikutus lienee kaksisuuntainen: Smithin (2004: 33–43; 2008: 67–9) väitteen mukaan erityisesti prosessualistinen teoria, luonnontieteisiin nojaava ’uusi arkeologia’, on ollut perustavanlaatuisen ideologia, kun hallinnon käytäntöjä, periaatteita ja kulttuuriperintöpolitiikkaa on 1960-luvulta lähtien luotu ja kirjattu esimerkiksi kansainvälisiin sopimuksiin. Suomalaista arkeologiaa on tosin kuvattu länsieurooppalaisesta ja angloamerikkalaisesta tutkimusyhteisöstä erilliseksi saarekkeeksi, jonka vaikutus etenkin teorian tasolla on ollut lähes näkymätön – jopa pohjoismaisessa tutkimusperinteessä (Rankama 1984; Asplund 1999; Immonen & Taavitsainen 2011).

Isto Huvila (2006: 241–242) esitti tutkimuksessaan suomalaisten ja ruotsalaisten arkeologien työhönsä liittämistä näkemyksistä, että arkeologit eivät yleensä miellä tekevänsä poliittisia arvioita tai arvostelmia, vaikka työskentelisivätkin kulttuuriperinnön hallinnossa ja siten väistämättä osana erilaisia poliittisia linjauksia muodostavaa ja toteuttavaa instituutiota. Huvilan informantit tiedostivat arvoarvostelmien välttämättömyyden, mutta asemoivat itsensä ennemminkin ”neutraaleiksi” asiantuntijoiksi kuin aktiivisiksi poliittisiksi toimijoiksi. Lisäksi Huvila (2006: 245) havaitsi, että arkeologien tiedonhakua ohjaa lähes poikkeuksetta aihe, tietyn teoreettisen tai metodologisen näkökulman asemasta. Huvila toteaaakin, että vaikka

---

⁵¹ Substantiaaliset teoriat, esimerkiksi kysymykset suomalaisten ’alkuperästä’ ja hypoteettisina vastauksina esitetyt migraatio- ja jatkuvuusteoriat, ovat toki nekin leimallinen osa suomalaisen arkeologian tieteenhistoriaa (ks. esim. Salminen 2007, 2009; Immonen & Taavitsainen 2011).

jälkimmäiset lähtökohdat ovat relevantteja erityisesti akateemisessa tutkimuksessa, on teorian merkitys lopulta vähäinen varsinaisen teoreettisen arkeologian ulkopuolella.

Suomalaista arkeologiaa on myös kritisoitu jälkijättöisyydestä teoreettiseen keskusteluun osallistumisessa (Lavento 1995, 1997) ja jopa ”teoriattomuudesta” (Herva 1999), mutta kyse on ehkä ennemminkin kyvyttömyydestä tunnistaa vallitsevan paradigman olemassaoloa. Teoriat vertautuvat diskursseihin myös tässä mielessä: yhteisöjen toimintaa ja kieltä ohjaavina kehyksinä, joiden vaikutusta ei useimmiten tiedosteta. Teoria on jossain muodossa kuitenkin aina läsnä, uponneena tekemisen tapoihin ja käytettyyn käsitteistöön. Teoreettinen viitekehys ohjaa 'arkeologisen katseen' kohdistumista: kiinnostuksen kohteita, havaintojen tekoa sekä niiden tulkintaa, vaikka ihmiset harvemmin julistautuvatkaan tietyn paradigman kannattajiksi (vrt. Lavento 1995: 17). Nämä sidokset konstruoidaan yleensä jälkikäteen oppihistorioita kirjoitettaessa.

Muinaistutkimuksella, kuten suurella osalla muistakin nykyisyyden ilmiöistä, on juurensa jo antiikin ajassa (ks. esim. Trigger 2006; Taavitsainen 2008)⁵². Suomalaisen arkeologian eli suomalaisittain muinaistieteen tai muinaistutkimuksen oppihistoria kytkeytyy kuitenkin tieteellisen arkeologian 1800-luvulla alkaneeseen kehitykseen, joten aloitan oman kuvaukseni autonomian ajasta. Esitän alalukujen otsikoista koostuvan arkeologian teoreettisten suuntausten kronologian sellaisena kuin se kansainvälisessä kontekstissa tarkasteltuna tavataan kuvata, vaikka suomalainen arkeologia ei yleisen käsityksen mukaan sitä kaikilta osin vastaakaan.

Eero Muurimäki (1995: 3) on todennut, että suomalainen arkeologia on 1990-luvulle asti seurannut, harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta, 1880-luvulla esitettyjä käsityksiä arkeologian tehtävistä ja mahdollisuuksista (ks. myös Herva ym. 2008; Immonen & Taavitsainen 2011: 167). Viitanen ja Salminen (2012: 34) huomauttavat lisäksi suomalaisia arkeologian tohtoreita koskevassa selvityksessään, että suomalaista arkeologian tutkimusta on tehty 1990-luvun loppupuolelle asti pääasiassa pro gradu -tutkielmissa, joiden tulokset ovat jääneet käytännössä näkymättömiin. Suomalaisen tutkimuksen vanhakantaisuus ja olemattomuus, julkaisujen vähäinen määrä ja heikko laatu on noussut esiin vielä vuosituhaten vaihteessa käydyssä tieteenssisäisessä keskustelussa (esim. Herva 1999: 48).

---

⁵² Myös sana arkeologia on peräisin kreikan kielestä ('*archai'os*' = muinainen, '*logos*' = tieto) ja tarkoittaa sanamukaisesti ”tietoa muinaisuudesta” (Taavitsainen 2008: 67).

2.2.1 Kulttuurihistoriallinen suuntaus ja kansallinen muinaistiede 1809–1916

1700-luvun lopulla eurooppalaiset antikvaarit ymmärsivät jo, että kiviesineet olivat ihmisten valmistamia artefakteja. He osasivat tehdä kaivauksia, dokumentoida, luokitella ja järjestää löytöjään sekä käyttää stratigrafista ajoitusta. Alustavia ajatuksia kivi- ja metallikausien keskinäisestä suhteesta ja periodijaosta oli niin ikään esitetty, mutta todistusaineisto oli vielä vähäistä. (Trigger 2006: 199–120; Immonen & Taavitsainen 2011: 141). Varsinainen esihistoriallisen arkeologian tieteellinen, systemaattinen tutkimus sai alkunsa Skandinaviassa 1800-luvun alussa, kun tanskalainen Christian Jürgensen Thomsen (1788–1865) kehitti arkeologisten löytöjen ajoittamiseksi uuden tekniikan, joka ei perustunut historiallisiin lähteisiin, vaan esineiden luokitteluun (Trigger 2006: 121–122). Thomsen loi menetelmänsä avulla niin sanotun kolmiperiodijärjestelmän eli esihistorian jaottelun kivi-, pronssi- ja rautakauteen, joka on perustavanlaatuinen ja edelleen käytössä oleva teoreettinen rakennelma.

Toinen kehityksen aalto lähti 1850-luvulla Englannista ja Ranskasta, missä keskityttiin paleoliittisen ajan arkeologiaan ja otettiin mallia luonnontieteistä, erityisesti geologiasta ja biologiasta (Trigger 2006: 138–156). Charles Darwinin (1809–1882) ”Lajien synty” julkaistiin 1859, jolloin Darwinin teoria ihmisen ja ihmisyyden synnystä sekä biologisesta evoluutiosta tuotti myös arkeologisesti ratkaistavia kysymyksiä ihmisen alkuperästä ja kulttuurisesta kehityksestä. Tosin jo Thomsenin kolmiperiodijärjestelmän voi katsoa sisältäneen evolutionistisia oletuksia teknologian edistymisestä (Immonen 2008b: 81). 1800-luvun jälkipuoliskolla ruotsalaiset Bror Emil Hildebrand (1806–1884), Oscar Montelius (1843–1921) ja Hans Hildebrand (1842–1913) sekä tanskalainen Sophus Müller (1846–1934) jatkoivat muinaistieteen systematisointia, erityisesti soveltamalla Darwinin oppeja arkeologiseen aineistoon (Salminen 1993:10).

Englantilainen Sir John Lubbock (1834–1913), joka oli varttunut Darwinin naapurina ja oli kirjeenvaihdossa tämän kanssa, jakoi kivikauden edelleen paleoliittiseen ja neoliittiseen periodiin työkalujen luokittelun perusteella. (Trigger 2006: 147; Immonen 2008b.) Lubbock uskoi kulttuurisen evoluution jatkuvan loputtomasti ja luovan samalla sekä teknologisesti että moraalisesti yhä kehittyneempiä yhteiskuntia. Kaikki ihmisyyhteisöt eivät hänen näkemyksensä mukaan olleet kuitenkaan yhtä kykeneviä edistykseen: ”primitiiviset” heimot ja alkuperäiskansat olivat tuomittuja kulttuuriseen

degeneraatioon ja lopulta katoamaan älyllisten vajavaisuuksiensa ja puutteellisen abstraktin ajattelukykyensä takia. (Trigger 2006: 174–175.)

Lubbockin kirjoituksilla oli suuri merkitys evolutionistisen arkeologian vahvistumisessa ja muotoutumisessa 1800-luvun lopun Yhdysvalloissa. Lubbock tarjosi Darwinin oppeihin nojaavan ja siksi vakuuttavan perustelun eurooppalais-amerikkalaisten valta- asemalle suhteessa alkuperäiskansoihin⁵³, mutta antoi aineksia arkeologisen aineiston rasisisille tulkinnoille myös kaikissa siirtomaavalloissa. (Trigger 2006: 177, 207.)

Arkeologian oppihistorioitsija Bruce Trigger (2006: 164) näkee skandinaavisen tutkimuksen alkuna sekä 1800-luvun arkeologiaa hallinneelle evolutionistiselle suuntaukselle että myöhemmin nousseille kulttuurihistorialliselle ja funktionalistis- prosessualistiselle tutkimussuuntauksille. Molemmat 1800-luvun esihistoriallisen arkeologian koulukunnat olivat Triggerin (2006: 164) mukaan järkeä ja tietoa korostaneen valistusaatteen hedelmiä. Lisäksi ne jakoivat käsityksen, jonka mukaan materiaalisen kulttuurin evoluutio tarkoittaa väistämättä myös sosiaalista ja moraalista edistystä.

Kulttuurihistoriallinen arkeologia sai alkunsa Saksassa ja kehittyi tilanteessa, jossa tietoisuus arkeologisen aineiston maantieteellisistä eroista oli kasvanut ja usko suoraviivaiseen kulttuurievolutionismiin ja teknologiseen edistykseen puolestaan vähentynyt (Trigger 2006: 211, 235). Kulttuurihistoriallisen arkeologian oleellisin teoreettinen käsite on Gustaf Kossinnan (1911) (1858–1931) muotoilema, mutta vahvasti Monteliuksen ajatuksiin nojaava 'arkeologinen kulttuuri'⁵⁴ ja keskeisenä tehtävänä erilaisten kulttuurien määrittely sekä kulttuureissa diffuusioiden⁵⁵ ja migraatioiden kautta tapahtuvien muutosten jäljittäminen ja historiallisten jatkumoiden luominen (Trigger 2006: 239, 248). Suuntauksen tärkein metodi on typologinen

---

⁵³ Samantyyppiset evolutionistiset näkemykset ohjasivat ainakin vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä myös saamelaisten koulutuspolitiikkaa Suomessa ja Norjassa. Monet koulutusauktoriteetit olivat tuolloin sitä mieltä, että alkuperäiskansat voivat välttää sukupuuton vain hylkäämällä kulttuurinsa ja omaksumalla valtaväestön identiteetin. (Kortekangas 2015: 89.)

⁵⁴ Kulttuurihistoriallisen suuntauksen käsitys kulttuurista on normatiivinen ja deterministinen: artefaktien oletetaan olevan tietyn kulttuurin eli abstraktien ideoiden, arvojen ja normien lainomaisesti syntyviä materiaalisia heijastumia. Arkeologinen aineisto, muinaisjäännökset ja esineet, ovat siis toissijaisia aineellisia jälkiä ensisijaisesta, ihmisten ajatustoiminnan tuloksena syntyneestä henkisestä kulttuurista. (Immonen 2008a: 84.)

⁵⁵ Diffusionismi eli diffuusioteoria selittää eri kulttuureissa havaittavia samanlaisia piirteitä kulttuurien välisillä kontakteilla. Diffusionismin mukaan kulttuuripiirteet ja piirrekompleksit on luotu vain kerran ja sen jälkeen ne ovat levinneet kulttuurista toiseen kulttuurilainoina. Kaiken kehityksen ja edistyksen perusedellytyksenä on siten kulttuurikosketus. (Apo & Kinnunen 2001.)

analyysi, joten arkeologinen tutkimuskin on 1960-luvulle saakka tarkoittanut lähinnä typologisia määrittäyksiä ja tyyppien ajoituksia (Lavento 2002; Herva ym. 2008: 111).

Kulttuurihistoriallisen arkeologian keskeinen tavoite on aineiston järjestäminen maantieteellisesti rajautuviksi kulttuureiksi⁵⁶, joiden sisäinen kronologia heijastaa laajempia kokonaisuuksia, kuten esimerkiksi kivi- tai pronssikautta.

Kulttuurihistoriallisen paradigman empiirinen, tieteellinen perusta pohjautuu mahdollisimman tarkkaan dokumentointiin, joten sen tuottama arkeologinen tieto on siten pohjimmiltaan kuvailevaa. (Immonen 2008a: 85.) Kulttuurihistoriallista suuntausta pidetään tieteellistyneen arkeologian vallitsevana oppirakenteena 1890-luvulta 1960-luvulle, ja sen voi katsoa jossain muodossa elävän edelleen uudempien ajatusmallien rinnalla (Trigger 2006; Immonen 2008a: 83).

Suomen alueen rahalöytöjä, muinaisjäännöksiä ja suullista kansanperinnettä oli ’tutkittu’ jo 1700-luvun lopulta⁵⁷ lähtien, mutta Suomen historiallisten juurien tavoitteellinen etsiminen tuli ajankohtaiseksi vasta hallinnollisen autonomian myötä. Suomen uutta kansallista menneisyyttä oli 1840-luvulle tultaessa kehitetty jo pitkälle: ”pakanallisen muinaissuomalaisuuden” representaatioiksi taiteessa vakiintuivat esimerkiksi patalakki, kantele ja jalkajousi (Fewster 2006: 113–114; 2008: 98). 1800-luvun alussa aineellista kulttuuriperintöä, jäännöksiä tai -esineitä, ei vielä käytetty täkäläisessä tutkimuksessa itsenäisenä lähteenä, vaan käsityksiä suomalaisten menneisyydestä ja kulttuurista muodostettiin etupäässä kielen, henkisen kansanperinteen ja asiakirjalähteiden pohjalta. ”Kansallisten tieteiden” ryhmään luetut arkeologia ja esineellinen kansatiede löysivät omat materiaaliset lähteensä vasta 1800-luvun toisella puoliskolla, jolloin myös suomalainen muinaismuistohallinto syntyi ja järjestäytyi. (Härö 1984: 25, 27–28; 2010.)

Pastori Jacob Fellman (1795–1875) julkaisi 1846 ensimmäisenä suomalaisena kansainväliseen arkeologian aikakauslehteen hyväksytyyn Pohjanmaan kivikautisia muinaisjäännöksiä käsittelevän artikkelinsa (Immonen & Taavitsainen 2011: 141–142). Ensimmäisiä tieteelliseksi katsottavia kaivauksia Suomessa tehtiin 1850–60-luvuilla historioitsijoiden johdolla (Salminen 1993: 15; Immonen & Taavitsainen 2011: 143), ja

---

⁵⁶ Kossinalaisessa katsannossa materiaallinen kulttuuri rinnastui etnisiteettiin, mutta tämä käsitys, jota myös Tallgren (1934) kritisoi, hylättiin yleisesti toisen maailmansodan jälkeen (Trigger 2006: 239, 258).

⁵⁷ 1700-luvun loppupuoliskolla lähinnä löytöjen keräilystä kiinnostuneet suomalaisen papiston edustajat, etenkin Pohjanmaalla, suorittivat jo pieniä kaivauksia, joiden tuloksia julkaistiin sanomalehdissä (Immonen & Taavitsainen 2011: 140).

ensimmäinen arkeologian alaan kuuluva väitöskirja ilmestyi vuonna 1858 (Bomansson 1858). Tieteellisen arkeologian luominen ja kehittäminen oli 1800-luvun Suomessa kuitenkin vielä pienen sivistyneistöpiirin harrastus, jolla ei ainakaan alkuvaiheissaan ollut laajaa yhteiskunnallista perustaa tai tilausta (Salminen 1993: 17).

Muinaisuuden tutkimusta leimasi 1800-luvulla valistusajattelun ja evolutionismin ohella romantiikan aate, osittain edistystä ja luonnon rationalisoimista korostaneen valistuksen vastareaktiona (Immonen 2008b). Valistusaikana kiinnostus omaa maata kohtaan oli jo herännyt, ja romantiikan aikakautena se kehittyi kansallisromanttiseksi ajatteluksi. Kun koulutusmahdollisuudet parantuivat 1860-luvulla, alkoi suomenmielisyys levitä myös säätyläistön ulkopuolelle. Tämä johti aatteen ”kansanomaistumiseen” sekä entistä jyrkempään vaatimukseen kieliohjelmasta. (Salminen 1993: 11.) Fewster (2006: 143; 2008: 98–99) pitää 1880-luvulla kiihtyneen kielitaistelun yhtenä ilmentymänä nimenomaan ”kansallista arkeologiaa”, jonka tarkoituksena oli kuvittaa muinaisuutta ja erityisesti kuranttina historiallisena lähteenä pidettyä Kalevalaa.

Vaikka nationalismi oli arkeologian syntyessä yleiseurooppalaisena ideologiana läsnä kaikkialla, se ei kuitenkaan ole ainoa syy tieteenalan muotoutumiseen (Salminen 2003: 271–78; Fewster 2006: 143; Trigger 2006: 248). Heinrich Schliemann (1822–1890) teki esimerkiksi kuuluisat kaivauksensa Troijassa ja Mykenessä löytääkseen aineellisia todisteita Homeroksen eepoksissa kuvatuista tapahtumista (Trigger 2006: 255). 1800-luvun aatteelliset ilmiöt, erityisesti kotimainen romantiikka, muodostivat joka tapauksessa oleellisen taustan suomalaisen arkeologian synnylle ja sen ’isänä’ pidetyn J. R. Aspelinin toiminnalle ja ajattelulle⁵⁸ (Salminen 1993: 12).

Salminen (1993: 16) toteaa, että Aspelin (1875) asetti väitöskirjassaan tavoitteekseen ”Suomen suvun jälkien seuraamisen historiantakaisiin aikoihin”. Aspelin piti muinaistieteen tehtävänä siis kansojen kulttuurihistorian luomista ja rinnasti arkeologian kansatieteeseen ”kansojen asuma-aloja” etsivänä tutkimuksena. Hän ei yhtynyt ”monteliaaniseen diffusionismiin”, vaan piti pääasiallisena historiallisena toimijana kansaa, joka itse luo kulttuurinsa saamiensa vaikutteita hyödyntäen. (Salminen 1993: 16.) Salminen (1993: 10, 16; 2013: 26) määrittelee tämän perusteella Aspelinin kulttuurikäsitteksen ”antidarwinistiseksi” ja rinnastaa sen Kossinnan (1911) määrittelemään, dogmiksi muodostuneeseen arkeologisen kulttuurin käsitteeseen.

---

⁵⁸ Aspelin kävi tosin Ruotsissakin saamassa opetusta Oscar Monteliukselta ja Hans Hildebrandilta ja toi tuliaisinaan vertailevan metodin (Salminen 1993: 15–16).

Fewster (2006: 143, 150; 2008: 103) sijoittaa yhden suomalaisen arkeologian murroskohdista 1890-luvulle, jolloin ”vanhasuomalainen kansallis-permalainen tai uralilais-altaillainen muinaistiede” korvautui ”yhtä nationalistisella nuorsuomalaisella oman maan arkeologialla”. Fewsterin mukaan tämä mahdollisti ensimmäiset tieteelliset irrottautumiset kansallisesta paradigmasta. Modernisoituvan arkeologian muina käännekohtina hän pitää jääkausi-teorian hyväksymistä 1860-luvulla ja Raamatun kronologian sekä raamatullisen suomalaisen kansainvaelluksen hylkäämistä 1900-luvun alussa. Vuodesta 1908 alkoi niin ikään arkeologisten Venäjän tutkimusmatkojen uusi perinne, jossa päällimmäisenä tarkoituksena ei ollut enää ”juurien” etsintä, vaan kansainvälisessä tutkijayhteisössä toimiminen (Fewster 2008: 103).

Yliopisto oli ennen valtion kulttuurihistoriallisen keskusmuseon, vuodesta 1917 Kansallismuseon, perustamista 1893 maan suurimpien kulttuurihistoriallisten kokoelmien haltija. Yliopiston kokoelmien pohja oli syntynyt 1640 perustetussa Turun akatemiassa harjoitetun numismatiikan myötä. Kun Suomi liitettiin Venäjään, tuli Turusta 1828 Helsinkiin siirretystä Keisarillisesta Aleksanterin yliopistosta itseoikeutetusti kulttuurihistoriallisten kokoelmien hallinnoija ja muinaislöytöjen tieteellinen arvioija. Myös 1734 lain mukainen lunastusoikeus siirtyi yliopistolle. (Härö 2010a: 130, 133.)

J. R. Aspelin toimi yliopiston kokoelmien jaossa vuonna 1849 syntyneen Historiallis-kansatieteellisen museon amanuenssina 1875–1878 sekä 1878–1885 yliopiston ylimääräisenä arkeologian professorina ja samalla museon intendenttinä. (Härö 1981: 31, 107; 2010: 133–134; Salminen 1993: 12–14, 39.) Kun Aspelinista tuli valtionarkeologi 1885, muinaistieteen yliopisto-opetus katkesi ja vastuu opetuksesta sekä museon ylläpidosta haluttiin siirtää muinaismuistohallinnolle (Salminen 1993: 14). Yliopiston kokoelmat yhdistettiin osaksi uuden valtiollisen keskusmuseon kokoelmia, mutta arkeologian opetus jäi yliopiston tehtäväksi.

Helsingin yliopiston muinaistieteen dosenttina vuonna 1910 aloittanut Julius Ailio oli siirtynyt geologiasta arkeologiaan, mutta hänen ajattelunsa oli yhtä kaikki kansallisromantiikan muovaamaa. Ailio yhdisti luonnontieteellisen näkökulman ajatukseen kansasta ”ihmiskunnan perusyksikkönä” ja kiteytti muinaistieteen määritelmän ja tavoitteen vuonna 1899 seuraavasti:

”Muinaistiede on tiede, joka säilyneiden entisaikain jätteiden avulla koettaa selvittää sen aikuisten kansain sivistyskantaan. Se on siis palanen sivistyshistoriaa.” (Salminen 1993: 25, 28.)

Salminen (1993: 25) huomauttaa ilmeisen aiheellisesti, että Ailion ajattelussa oli kokonaisuudessaan kyse enemmän metodista kuin tavoitteista.

2.2.2 Suomalaisen arkeologian itsenäistyminen 1917–1939

Kun Suomi lopulta itsenäistyi vuonna 1917, arkeologiaan ei kohdistunut enää voimakkaita poliittisia tarpeita. Tieteenala saattoi siten kehittyä ennemminkin tieteenalaisuuden kriteerien ja ihanteiden kuin kansallisten tehtävien tai ideologioiden ohjaamana – vaikka kansallisuusaatteen kaiut olivat kuultavissa vielä 1900-luvun lopussa (Fewster 2006: 311–313; 2008: 104). Arkeologian teoriaa ja olemusta koskeva keskustelu oli 1900-luvun alkupuoliskolla kuitenkin vähäistä⁵⁹ (Salminen 2013).

Fewsterin (2008: 105) mukaan suomalainen ammattiarkeologia ei myöhemminkään 1930- ja 1940-luvuilla ryhtynyt äärioikeistolaisten aatteiden todistelijaksi, kuten esimerkiksi Natsi-Saksassa (ks. myös Salminen 2000a: 44). Päinvastoin, arkeologeista esimerkiksi Aarne Äyräpää (1887–1971) nimenomaan piti yllä kriittistä suhtautumista saksalaiseen ääri-ilmiöihin, vaikka olikin ilmeisesti oikeistolaisempi ja saksalaismielisempi kuin esimerkiksi Tallgren (Salminen 1993: 42).

Tallgren (1936) puolestaan halusi irrottautua sekä Natsi-Saksan että Neuvostoliiton tavoista käyttäen arkeologiaa poliittisten tavoitteiden ajamiseen (Trigger 2006: 330; Immonen 2008a). Fewster (2008: 105) näkeekin Helsingin yliopiston muinaistieteen dosentiksi vuonna 1919 sekä ensimmäiseksi Suomen ja pohjoismaiden arkeologian professoriksi vuonna 1923 valitun Tallgrenin (professorina 1923–1945) ”antinationalistisen” ja kansainvälisen painotuksen tärkeäksi tekijäksi tieteellisen arkeologian itsenäistymisessä (ks. myös Immonen & Taavitsainen 2011: 147). Salminen (1993: 43, 53) tosin viittaa Tallgreniin ”aspelianismin viimeisenä välittäjänä”.

Vaikka poliittiset ja ideologiset syyt eivät määrittäneet enää eksplisiittisesti tieteen sisältöjä, vaikuttivat ne kuitenkin edelleen instituutioiden käytännöissä ja ihmisten

---

⁵⁹ Arkeologian teoriaa ja arkeologisen tiedon rajoja on vasta viime vuosikymmeninä ryhdytty tarkastelemaan laajemmin tieteenfilosofisista näkökulmista. Kulttuurihistoriallisen suuntauksen edustajilla ei vielä ollut juurikaan käyttöä filosofisille käsitteille. Childe tosin pohti jo 40- ja 50-luvuilla arkeologian olemusta filosofian avulla, mutta hän oli tässä vaiheessa hylännyt kulttuurihistoriallisen arkeologian. (Trigger 2006: 303.)

välisissä suhteissa. Salminen (1993: 36–39) luonnehtii professuurin täyttöprosessia Ailion ja Tallgrenin välisen pitkällisen vastakkainasettelun huipentumaksi, jonka loppuratkaisuun saattoi puhtaasti tieteellisten kriteerien lisäksi vaikuttaa myös sosialistiksi tiedetyn Ailion poliittinen kanta. Samaan aikaan kun virallisesti kaksikieliseen Helsingin yliopistoon puuhattiin arkeologian professuuria 1920-luvun alussa, yritettiin myös suomenkieliseksi profiloituneeseen Turun yliopistoon saada suomalaisen historiallisen ajan arkeologian ja kulttuurihistorian oppituloja. Professuuri oli räätälöity Juhani Rinteelle, mutta kun Rinteen sitoutuneisuus suomalaiseen kulttuuriin ja suomen kieleen kyseenalaistettiin, suunnitelma kariutui. (Immonen & Taavitsainen 2011: 148–149.)

Salminen määrittelee (1993: 39) Tallgrenin professuurin merkinneen arkeologian tanskalaisen suunnan voittoa ruotsalaisesta eli ”humanistisen kulttuuriarkeologian” etenemistä Ailion edustaman luonnontieteellisemmin painottuneen arkeologian sijaan. Salminen (1993: 29) nostaa esiin myös erot Tallgrenin ja Ailion kulttuurikäsitelyissä: edellinen erotti sen ”aineellisista tosiasioista”, kun taas jälkimmäinen piti kulttuuria arkeologiassa nimenomaan materiaalisena ilmiönä. Ailion tavoin myös Äyräpää (1930) rinnasti kampakeramiikan kronologiassaan keramiikkatyypit esihistoriallisiin kulttuureihin ja ryhmiin (Lavento 2002: 41).

Sekä Ailion että Sophus Müllerin oppilas C. A. Nordman (1892–1972) sai yliopistolta dosentuurin vuonna 1921, minkä hän piti valtionarkeologiksi nimittämiseensä vuoteen 1936 asti (Salminen 1993: 30). Nordman oli mukana suunnittelemassa arkeologian tutkintovaatimuksia 1920-luvun alussa, ja Salminen (1993: 31) kuvaa tähän liittyen myös Ailion ja Nordmanin käsitysten arkeologian luonteesta ja menetelmistä olleen törmäyskurssilla.

Arkeologiassa omaksuttiin joka tapauksessa 1900-luvun kuluessa entistä vahvempi empiristinen lähestymistapa, mikä tuotti laajoja ja perusteellisia lähdejulkaisuja, kuten typologiseen metodiin ja seriaatioon⁶⁰ perustuvia esinekatalogeja (Salminen 1993: 10; Trigger 2006: 259). Eurooppalaiset arkeologit hyväksyivät kulttuurihistoriallisen suuntauksen ja arkeologiset kulttuurit teoreettisen työkalupakkinsa ytimeksi viimeistään sen jälkeen, kun V. Gordon Childe (1893–1957), jonka kanssa ainakin Nordman oli

---

⁶⁰ Seriaatio kuvaa typologian tyyppien ”elämänkaarta”, joka rekonstruoidaan piirteisissä tapahtuvien muutosten perusteella: artefaktit voidaan siis järjestää kronologisesti ja tietyllä tyyppillä on ”alkunsa” ja ”loppunsa”. Esimerkiksi Äyräpään (1930) luomaa suomalaista kampakeramiikan jakoa varhaiseen tyyppilliseen ja myöhäiseen vaiheeseen voi pitää eräänlaisena seriaationa. (Lavento 2002.)

kirjeenvaihdossa (Immonen & Taavitsainen 2011: 151), julkaisi 1925 arkeologian tieteenhistorian näkökulmasta vallankumouksellisen synteesinsä Euroopan esihistoriasta ja esihistoriallisista kulttuureista⁶¹ (Trigger 2006: 242, 245).

Myös Salminen (1993: 30) katsoo, että vuodet heti itsenäistymisen jälkeen merkitsivät suomalaiselle arkeologialle poliittista, joskaan ei välttämättä tieteellistä, siirtymistä ”suomalaiskansallisesta piiristä kohti yhteiskunnallisempaa asennoitumista”. Salminen ei tässä yhteydessä kuitenkaan täsmennä arkeologian yhteiskunnallisen asemoitumisen luonnetta tai selitä ”poliittisen” ja ”tieteellisen” arkeologian välistä erotteluaan.

Pohjoismaissa jatkettiin 1900-luvulla silti nimenomaan omien kansallisten esihistorioiden tarkentamista samalla kun muinaistieteellisiä instituutioita vahvistettiin (Salminen 1993: 10, 44). Tieteellinen ja populaari arkeologia alkoivat 1900-luvun alusta lähtien erkaantua toisistaan, ja Salminen (2000a: 44) liittyy arkeologioiden keskittymisen oman maan muinaisuuteen nimenomaan ”populaariin kysyntään”. Myös Suomessa huomio kääntyi heimokansoista kotimaahan 1920-luvulla sekä kansatieteellisessä että arkeologisessa tutkimuksessa (Härö 2010a: 140).

Salminen (1993: 42, 44) nimittää 1930-luvulta alkaen luotuja kansallisen arkeologian suhteen ”neutraaleja” kysymyksenasetteluja ja valintoja ”kompromissiarkeologiaksi” ja Ailion oppilasta Aarne Äyräpäästä tämän suuntauksen huomattavimmaksi edustajaksi. Äyräpää työskenteli suurimman osan urastaan Muinaistieteellisessä toimikunnassa, mutta vaikutti myös yliopistolla opettajana vuoteen 1954 asti (Salminen 1993: 43; Immonen & Taavitsainen 2011: 150). Salminen (1993: 44) suree, että

”suomalainen muinaistutkimus menetti vähitellen entisen intohimoisen luonteensa, joka oli sitä alkuvuosikymmeninä pitänyt elossa”.

Hän päättelee lisäksi, että arkeologia ja politiikka kuuluivat Suomessa yhteen vain niin kauan kuin muinaistiedettä käytettiin kansallisten tavoitteiden toteuttajana. Arkeologia, kuten muutkin ’kansalliset tieteenalat’, jäivät Salmisen (1993: 44) mukaan marginaaliin siinä vaiheessa, kun ne joutuivat kilpailemaan ”politologistyyppeiden ja filologisten sekä selkeästi taloudellista etua ajavien tieteiden” kanssa asemasta itsenäistyneen Suomen yliopistossa.

---

⁶¹ Sen sijaan, että olisi nähnyt kulttuurit vain esineiden kokoelmina, Childe pyrki myös esittämään tulkintoja niihin liittyvien ihmisryhmien elämästä: taloudellisesta, sosiaalisesta ja poliittisesta organisoitumisesta sekä hengellisistä uskomuksista. (Trigger 2006: 246.)

Salmisen näkemys arkeologian epäpoliittisuudesta 'kansalliseen muinaistieteeseen' liitettyjen ideologisten ja poliittisten tavoitteiden väistyttyä vastaa Huvilan (2006: 241–242) havaintoja arkeologien pyrkimyksistä asemoitua ”neutraaleiksi”, objektiivisen tiedon varassa toimiviksi tieteenharjoittajiksi. Salmisen toteamus muinaistutkimuksen ”intohimoisen luonteen” katoamisesta on tulkittavissa myös nostalgiseksi kaipuuksi entisenlaiseen, aatteellisesti tavoitteelliseen tutkimukseen.

Salminen lienee oikeassa siinä, että suomalainen arkeologia ei ole sittemmin eksplisiittisesti määritellyt itselleen kansallisuusaatteen kaltaista ideologisesti yhtenäistä tieteenulkoista tarkoitusta. Fewster (2000: 51) on kuitenkin korostanut, että nationalismin ja arkeologian maailmanlaajuinen symbioosi kattoi koko 1900-luvun – kytköksenä, jota ryhdyttiin muun muassa perinnön tutkimuksen piirissä purkamaan ja analysoimaan jo 1980-luvulla (ks. esim. Anderson 1983/2006; Wright 1985/2009; Rowlands 1994).

Arkeologien itseymmärrys ei ehkä ole tavoittanut tieteenalan ideologisia sitoumuksia, jotka ovat jääneet alan luonnontieteellistä ja objektiivista luonnetta korostavien näkemysten varjoon. Toisaalta akateemisen arkeologian piirissä edelleen aistittavissa oleva positivistinen usko poliittisesti neutraaliin ja objektiiviseen tieteeseen sekä arkeologisen tiedon ylivertauisuuteen myös hallinnollispoliittisten, kulttuuriperintöä koskevien kysymysten ratkaisemisessa on mahdollista kansallisuusaatteen tavoin tulkita toimintaa ohjaavaksi ideologiaksi itsessään.

2.2.3 Positivismi ja funktionalistis-prosessualistinen arkeologia 1945–1963

Ensimmäisten Suomessa koulutuksensa saaneiden arkeologien sukupolvi tuli ”valtaan” 1940-luvulla (Immonen & Taavitsainen 2011: 166), jolloin suomalaisessa arkeologiassa oli luovuttu vahvoista isänmaallisista painotuksista. Mika Lavento (2006) toteaa, että kielitieteen ja materiaalisen kulttuurin tutkimuksen varaan rakennettu kuva Suomen menneisyydestä näytti jo tuolloin perusteiltaan pysyvältä ja vakaalta: Äyräpään rannansiirtymiseen perustuva typologis-kronologinen systeemi sekä siihen yhdistetyt kulttuurit ja kulttuuripiirit oli yleisesti hyväksytty. Toinen merkittävä ja vakiintunut teoria suomalaisessa arkeologiassa oli muinaistieteellisen toimikunnan esihistoriallisen osaston intendenttinä vuosina 1919–1932 toimineen Alfred Hackmanin (1864–1942) näkemys suomalaisten maahanmuutosta ajanlaskun alun tienoilla (Lavento 2006: 6).

Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian arkeologian professoreina Tallgrenia seuranneet Ella Kivikoski (professorina 1948–1969) ja C.F. Meinander (1970–1982) eivät hekkään Fewsterin (2008: 105) mukaan enää edustaneet 1800-luvun lopun nationalistista tutkimusperinnettä, vaan painottivat kansainvälistä tai toisaalta paikallista kotiseutututkimusta. Lavento (2006: 8) pitää lisäksi huomionarvoisena, että Kivikoski ei käyttänyt eikä tarvinnut kulttuurin käsitettä typologis-kronologisten kuvaustensa yhteydessä ja oli siten tässä mielessä ”aikaansa edellä”.

Vaikka rautakausi oli merkittävä tutkimuskohde, eivät ammattiarkeologit olleet aktiivisesti mukana luomassa 1930–40-luvuilla julkisuudessa esiintynyttä kuvaa Suomen muinaisuudesta sotaisten rautakautisten heimovaltioiden maana (Fewster 2008: 105). Fewster (2000: 50; 2006; 2008: 106) esittää, että tappio Neuvostoliitolle toisessa maailmansodassa näytti ”valkoisen Suomen” rautakausikuvaston mahdottomuuden ainoana kansallisen muinaisuuden representaationa. Fewster näkee yhteyden myös vasemmiston nousun sekä kivikauteen kohdistuneen lisääntyneen kiinnostuksen välillä, koska kivikausi oli marxilaisen teorian mukaan tasa-arvoista protokommunismien aikaa. Samaan aikaan sotien jälkeiset suuret rakennushankkeet johtivat lukuisien uusien kivi- ja varhaismetallikautisten kohteiden löytymiseen, mikä osaltaan synnytti tilausta sekä tutkimukselle että lainsäädännön uudistamiselle.

Tallgren (1934, 1936) oli muutamien muiden arkeologien tavoin jo 30-luvulla arvostellut kulttuurihistoriallisessa suuntauksessa tyypillistä ajatusta etnisten kansakuntien ja arkeologisten kulttuurien rinnastamisesta (Muurimäki 2006: 20; Trigger 2006: 239, 309; Immonen 2008c). Lisäksi hän moitti arkeologian tutkimusmetodin luonnontieteellistä, evolutionistista otetta ja oli sitä mieltä, että arkeologien tulisi artefaktien sijaan keskittyä enemmän ihmisiin ja yhteisöihin, joiden tarpeisiin materiaalinen kulttuuri oli alun alkaen tuotettu (Trigger 2006: 354; Immonen 2008c). Tallgren ei kuitenkaan itse seurannut asettamiaan ihanteita, vaan teki tutkimuksensa kulttuurihistoriallisen paradigman kehityksessä (Immonen & Taavitsainen 2011: 148).

Toisen maailmansodan jälkeen idealistiset käsitykset arkeologisen tiedon mahdollisuuksista jäivät yleisemminkin pessimistisempien näkemysten varjoon. Brittiläinen arkeologi Christopher Hawkes (1905–1992) esitti 1954 ”Hawkes’n tikapuiksi” kutsutun hierarkkisen mallin, jonka mukaan kirjoitettujen lähteiden tai suullisen perimätiedon puuttuessa oli paremmat mahdollisuudet tehdä tulkintoja käytetystä teknologiasta kuin taloudesta tai sosiopoliittisista järjestelmistä.

Menneisyyden yhteisöjen uskonnot tai hengelliset uskomukset olivat Hawkes'n mallissa taas arkeologien ulottumattomissa: niistä on vaikeaa tai lähes mahdotonta sanoa mitään (Trigger 2006: 306; Immonen 2008c.)

Kun kulttuurihistoriallisen arkeologian heikkoudet esihistoriallisten kulttuurien toiminnan ja muutosten ymmärtämisessä kävivät yhä ilmeisemmiksi, arkeologiaan omaksuttiin uusia ajatuksia ihmisten käytöstä tarkastelevista antropologisista ja sosiologisista tutkimusnäkökulmista. Uudenlaista ajattelua edustavissa funktionalistisissa ja prosessualistisissa tutkimuksissa katse kohdistettiin kulttuurisen 'systeemin' sisäisiin rakenteisiin ja näiden osien keskinäiseen vuorovaikutukseen. (Trigger 2006: 314.)

Funktionalismi perustui evolutionistiselle kulttuurikäsitteelle, jonka mukaan kulttuurien olemuksen ja kehityksen katsottiin juontuvan niiden sopeutumisesta ympäröiviin elinolosuhteisiin. Kunkin kulttuurin funktionaalisilla piirteillä oli siten oma tehtävänsä eli funktionensa tietyn ihmisyyhteisön säilymisessä. (Immonen 2008c.) Suomen arkeologikunnassa varhaista funktionalistista tutkimusta edusti Immosen (2008c: 85) mukaan jo Sakari Pälsi (1885–1965), joka esitti väitöskirjassaan (1915) funktionaalisen selityksen kivikautisten asuinpaikkojen sijoittumiselle ja ihmisten elinkeinolle.

Kulttuurihistoriallinen suuntaus oli 1940-luvulla ”kriisiytymässä”, mutta luonnontieteellinen tutkimus eteni harppauksin. Yhdysvaltalainen Willard Libby (1908–1980) kehitti 1949 radiohiiliajoituksen, joka vakiintui oleelliseksi osaksi arkeologista tutkimusta tosin vasta 1960-luvulla⁶². Arkeologinen tutkimus lähentyi entisestään luonnontieteitä, kun makrofossiilianalyysi, paleobotaniikka ja dendrokronologia toivat uudenlaisia tuloksia arkeologien käyttöön.

Tyytymättömyys kulttuurihistorialliseen arkeologiaan sekä luonnontieteen uudet, mullistavat menetelmät muodostivat perustan, jolle Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian nuori arkeologisukupolvi ryhtyi rakentamaan uutta, aikaisempaa ”tieteellisempää” arkeologiaa (engl. *New Archaeology*) 1950-luvulta lähtien. (Trigger 2006: 393–394; Immonen 2008c.) 'Uusi arkeologia' yhdisteli evolutionistisia, behavioristisia⁶³,

---

⁶² Helsingin yliopiston ajoituslaboratorio perustettiin 1968, ja suomalaisen arkeologiseen aineistoon radiohiiliajoitusta sovellettiin ensimmäisen kerran 1970 (Immonen & Taavitsainen 2011: 154).

⁶³ Behaviorismi on psykologian positivistinen suuntaus, joka perustuu organismien, erityisesti ihmisen käyttäytymisen empiiriseen ja objektiiviseksi ymmärrettyyn havainnointiin. 1900-luvulla psykologisen tutkimuksen valtavirtaa edustaneet radikaalit behavioristit katsoivat yksilön käyttäytymisen heijastavan ulkoisia, ympäristöön liittyviä tekijöitä, eikä sisäisiä, mielen tai tajunnan liikkeitä. (Graham 2015.)

ekologisia ja positivistisia⁶⁴ näkökulmia, joiden avulla menneisyyttä oli mahdollista selittää tieteellisesti pelkän aineiston kuvailun sijaan (Trigger 2006: 386). Suuntausta alettiin kutsua prosessualismiksi siihen keskeisesti sisältyvän, kulttuurien prosessimaista muutosta ja sopeutumista korostavan käsityksen mukaan. (Immonen 2008c; Meltzer 2013.)

2.2.4 Prosessualismi ja luonnontieteellinen arkeologia 1964–1980

Prosessualismi vakiinnutti asemansa 1960–70-luvuilla ja oli 80-luvulle saavuttaessa angloamerikkalaisen arkeologian valtavirtaa (Smith 2004: 2, 33–43). Prosessualistinen teoria uudisti tieteellisyydelle asetettuja vaatimuksia ja laajensi arkeologian kysymyksenasettelua sosiaalisiin ja taloudellisiin rakenteisiin sekä ihmisen osaan ekologisessa kokonaisuudessa (Herva ym. 2008; Immonen 2008c). Vähemmälle huomiolle jäivät uskomuksia ja hengellistä elämää, kosmologiaa, estetiikkaa tai ylipäätään tieteellistä tietoa sekä esihistoriallisiin kulttuureihin liitettyjä arvoja koskevat tutkimusteemat (Trigger 2006: 443).

Kulttuurihistoriallinen suuntaus oli perustanut päättelynsä induktionismiin eli yleistysten johtamiseen yksittäisistä löydöistä, mutta prosessualistit nojasivat deduktioon eli yleisten väitteiden testaamiseen yksittäisten löytöjen avulla.

Prosessualismin ytimeen kuuluva positivistinen selittäminen tarkoittaa arkeologiassa siis tiettyjen aineellisten jäännösten liittämistä yksittäiset kulttuurit ylittäviin ja universaalia ihmistoimintaa koskeviin yleistyksiin – siihen mikä on kaikille kulttuureille yhteistä. (Immonen 2008c.)

Yksi merkittävimmistä prosessualistisen suuntauksen teoreetikoista, yhdysvaltalainen Lewis R. Binford (1930–2011) nimenomaan ajatteli, että ”samalla kehityksen asteella” olevien kulttuurien välillä ei ollut havaittavissa juurikaan variaatiota. Kulttuurit olivat Binfordin näkökulmasta siis erilaisia elämänalueita yhdistäviä, dynaamisia systeemejä, joissa muutokset teknologiassa ja suhteessa ympäristöön aiheuttivat muutoksia sosiaalisessa järjestäytymisessä sekä uskomusjärjestelmässä. (Trigger 2006: 439.)

Binford korosti, että ymmärtääkseen materiaalisen kulttuurin sekä sosiaalisen käyttäytymisen tai uskomusten välistä korrelaatiota, arkeologien tulisi kouluttautua

---

⁶⁴ Immonen (2008c: 87) määrittelee positivismiin tässä yhteydessä kahtalaisesti: laajemmassa merkityksessään se tarkoittaa ajatusta, että luonnontieteiden tietoteorian on oltava myös humanististen ja yhteiskuntateorioiden esikuvana. Suppeammassa merkityksessä se kuvaa tiettyä tieteenharjoittamisen ihannetta, jossa tiede perustuu yleistettäviin ja lainomaisiin hypoteeseihin eli teorioihin ja niiden testaamiseen aineiston avulla, teorian suhteen itsenäistä tieteellistä metodologiaa käyttäen.

myös etnologeiksi. Vain eläviä, oikeita tilanteita tarkkailemalla olisi mahdollista muodostaa arkeologisen aineiston ja muinaisten yhteisöjen sosiaalista elämää ja ideologiaa koskevia tulkintoja. (Trigger 2006: 399; Meltzer 2013.)

Suomalaisessa arkeologiassa prosessualistista suuntausta edustanut professori Ari Siiriäinen⁶⁵ (1939–2004) kertoi arkeologian oppihistoriaa käsitelleellä luennolla vuonna 2000, että prosessualismi ei rantautunut valtameren takaa Suomeen tai hänen omaan ajatteluunsa täsmällisesti eksplikoituna mallina, vaan enemmänkin vähittäisinä vaikutteina. Siiriäinen, joka toimi ennen professuuriaan Museovirastolla vuosina 1977–1982 amanuenssina ja intendenttinä, määritteli siis itse itsensä prosessualistiksi. Kaikki prosessualistisia periaatteita omiin tutkimuksiinsa soveltaneet suomalaiset arkeologit eivät välttämättä ole olleet yhtä tietoisia, tai ainakaan yhtä eksplisiittisiä, teoreettisista lähtökohdistaan. Lisäksi on ilmeistä, että ”perinteinen”, ”vanha arkeologia” on hallinnut suomalaisen arkeologian opinnäytteitä ainakin 90-luvulle asti (esim. Lavento 1995; Muurimäki 1995).

1960- ja 70-luvuilla arkeologia tuli pysyväksi osaksi sekä Turun että Oulun yliopistojen opetusohjelmaa, kun Turkuun perustettiin arkeologian oppituoli 1969 ja arkeologian opetus alkoi Oulussa 1967 (Immonen & Taavitsainen 2011: 155–156). Oulussa käynnistyi laajamittainen kaivaustoiminta jo 1973 ja arkeologian laboratorio perustettiin 1975, vaikka Oulun yliopistoon saatiin arkeologian professuuri vasta 1996 (Oulun yliopisto/Arkeologia 2014). Turun yliopiston professoriksi 1972 valitun Unto Salon (1968) väitöskirjassaan esittämät tulkinnat perustuivat kohteiden ja löytöryhmien esittelyyn sekä niiden typologiseen periodisointiin (Lavento 2006: 12). Varhaista roomalaista rautakautta tutkinut Salo (1968: 135–136) mainitsee Suomen rannikkovyöhykkeelle saapuneen kulttuurivaikutteita sekä esineiden vaihdon että kolonisaation myötä ja on siten tutkijana liitettävissä diffusionismia ja migraatiota selitysmalleinaan käyttäneeseen kulttuurihistorialliseen koulukuntaan (ks. myös Herva 1999; Salo 1999).

Helsingin yliopiston professorina 1970 aloittanut Meinander perusti oman neoliittisen kivikauden ja pronssikauden tutkimuksensa sekä Äyräpään että Tallgrenin työlle ja näkemyksille. Keskeinen osa Meinanderin työtä oli löytöpaikkojen ja esinetyyppien –

---

⁶⁵ Lavennon (1995: 17) mukaan Siiriäinen ilmoitti alkutervehdyksessään vuoden 1995 ”Saimaa-päivillä”, että kaikki hänen johtamansa projektin piirissä tehty tutkimus on luettavissa nimikkeen prosessualismi alle.

aineiston – esittely. ’Kulttuuri’ rinnastui hänen ajattelussaan asuinpaikkojen, esineistön ja kronologian muodostamaan kompleksiin, vaikka hän käyttäekin kulttuurin sijaan termejä ”populaatio” ja ”ryhmä”. (Lavento 2006: 8-9.) Lavento (2006: 9) sijoittaa Meinanderin tutkimukset niin ikään arkeologian kulttuurihistoriallisen suuntauksen teoreettiseen kehykseen, vaikka Meinander jossain vaiheessa määrittelikin itse itsensä prosessualistiksi. Fewster (2008: 105–106) pitää mahdollisena, että ennen professuuriaan vuosina 1947–1970 Muinaistieteellisen toimikunnan esihistorian osastolla amanuenssina ja intendenttinä työskennelleen Meinanderin kääntyminen tieteelliseen positivismiin ja ”aatteettoman arkeologian” ihanteeseen oli keino sanoutua lopullisesti irti ”kansallisarkeologian” vanhoista aatesisällöistä.

Yksi tässä vaiheessa väitelleitä, merkittävään asemaan kohonneita suomalaisia arkeologeja on Torsten Edgren (s. 1934), joka toimi Museoviraston tutkimusosaston johtajana (1972–92) ja arkeologian osaston johtajana (1992–99), Turun yliopiston suomalaisen ja vertailevan arkeologian väliaikaisena professorina (1969–71) sekä esihistoriallisen arkeologian dosenttina Helsingin yliopistossa (1971–99) ja Åbo Akademiassa (1972–81). Edgren erottelee väitöskirjassaan (1966) maantieteellisesti ja kronologisesti rajatun ”Jäkärän ryhmän”, jota määrittävät luonteenomaiset esine- ja hautamuodot, erityisesti keramiikka⁶⁶. Kuten Salon ja Meinanderin, myös Edgrenin tutkimuksellinen viitekehys on määriteltävissä kulttuurihistorialliseksi arkeologiaksi.

Luonnontieteiden objektiivisuuteen pyrkivää tieteellisyttä korostanut ajanjakso 1960- ja 1970-luvuilla huipentui Suomessa vuonna 1980 kuuluisaan Tvärminne-seminaariin (Suomen väestön esihistorialliset juuret 1984), jossa saavutetun monitieteisen konsensuksen mukaan Suomessa oli ollut jonkinlaista asutuksen jatkuvuutta kivikaudelta lähtien (Fewster 2008). Fewster (2008: 107) katsoo, että tämän seurauksena kivikausi ”suomalaistettiin” ja saatettiin ”viralliseksi” osaksi kansallista tarinaa Kekkosen ajan Suomessa.

Fewster (2006: 11–12) viittaa vuoteen 1980 myös väitöskirjansa esipuheessa ja kertoo aloittaneensa tuolloin Suomen arkeologian opinnot Helsingin yliopistossa. Fewster kuvaa kokemusta ”melko ikäväksi henkilölle, joka ei ollut kasvanut kansallismieliseen fennomanian paradigmaan”⁶⁷. Fewster kertoo myös kääntyneensä myöhemmin

---

⁶⁶ Edgren viittaa siis suppeampaan entiteettiin kuin ’kulttuuri’, mutta näkee siinä kuitenkin yhtäläisiä piirteitä ”kivikautisen kulttuurin” kanssa (Lavento 2006: 11).

⁶⁷ “[...] quite a dull experience for a person not brought up on the nationalist Fennoman paradigm.”

historioitsijaksi, koska yhä luonnontieteellisempään suuntaan kehittynyt arkeologia ei hänen mukaansa tarjonnut juurikaan välineitä tieteenalan sisäiseen itsereflektioon tai tieteenharjoittamisen ideologisen perustan ja merkityksen tarkasteluun. Fewsterin kokemus ei liene yksittäinen poikkeus, koska professori Ari Siiriäinen (1988) katsoi vielä 80-luvun lopulla tarpeelliseksi todeta, että ”puheet suomalaisesta arkeologiasta nimenomaan ja pelkästään kansallisena tieteenä” olisi lopetettava.

”Kansallisromantiikan tie” oli hänen mukaansa kuljettu loppuun.

2.2.5 Postprosessualismi ja suomalaisen arkeologian itsekritiikki 1981–1999

Yleisten kaikkien kulttuurien toimintaa selittävien teorioiden nimiin vannovan prosessualismin kritiikiksi nousi 1980-luvulla postprosessualismi, jota edustaneet arkeologit pitivät koherentin ylätasoinen teorian muodostamista mahdottomana.

Postprosessualismi nojasi sen sijaan kulttuurirelativismiin, jonka näkökulmasta kaikki kulttuurit olivat enemmän tai vähemmän ainutkertaisia osoituksia inhimillisestä luovuudesta. (Trigger 2006: 521.) Postprosessualismi liittyi laajempaan 60-luvulta lähtien humanistisia ja yhteiskuntatieteitä leimanneeseen postmodernismiksi kutsuttuun ilmiöön, joka korosti tiedon subjektiivista ja moniäänistä luonnetta, äärimmäistä relativismia sekä idealismia. Postmodernismi vastusti kulttuurievolutionistisia teorioita, modernismin ”suuria kertomuksia”⁶⁸ sekä ajatusta siitä, että fyysinen, materiaallinen maailma muokkasi ihmisen käyttäytymistä merkittävästi. (mts. 446–48, 477.)

Postprosessualistinen arkeologia sai alkunsa Isossa-Britanniassa, kun yksi suuntauksen keskeisimmistä edustajista, Ian Hodder (1982) sovelsi oppilaineen marxilaisen teorian näkökulmia materiaallisen kulttuurin tutkimukseen (Trigger 2006: 450). Hodder pyrki osoittamaan, että materiaallinen kulttuuri ei pelkästään heijasta sosiaalista todellisuutta, vaan sitä voidaan myös aktiivisesti käyttää välineenä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (mts. 453, 477). Postprosessualistinen suuntaus ei kuitenkaan muodostanut koherenttia oppijärjestelmää, vaan kattoi sateenvarjokäsittensä lukuisia esimerkiksi yhteiskuntateorioista, hermeneutiikasta, feminismistä, uusmarxismista sekä kielen- ja

---

⁶⁸ ”Suuret kertomukset” on ranskalaisen filosofin Jean-François Lyotardin (1924–1998) luoma käsite, joka viittaa modernisaation taustalla vaikuttaviin valistuksen ihanteisiin, kuten ihmiskunnan hyvinvoinnin kasvu ja edistys. Lyotard [1979] kutsuu näitä postmodernismin kyseenalaistamia ihanteita ”metakertomuksiksi”, koska hänen mukaansa niillä on kertomuksellinen, ajallinen rakenne. Esimerkiksi usko edistykseen merkitsee uskoa siihen, että ihanteen toteutumiseen ollaan vasta matkalla. Metakertomukset ovat tässä katsannossa ideologisesti latautuneita, ja niitä käytetään yhteiskunnallisen vallankäytön oikeuttamiseen. (Tieteen termipankki 2015d.)

kirjallisuudentutkimuksesta ammentavia näkökulmia (VanPool & VanPool 1999: 35; Herva 2008a).

Suuntauksen kantavia ajatuksia oli, että arkeologian ei tulisi jäljitellä luonnontieteitä ja pyrkiä lainomaisten yleistysten muodostamiseen. Arkeologia haluttiin siis ymmärtää pikemminkin tulkitseväksi ja ymmärtäväksi kuin luonnontieteellisessä mielessä selittäväksi tieteenksi. Siinä missä prosessualistit keskittyivät tutkimaan teknologiaa ja taloutta, postprosessualistit asettivat tutkimuskohteekseen symboliset järjestelmät, ideologiat ja ihmisyyksilön ”sisäisen maailman”. (Herva 2000a, 2008b.) Yksi postprosessualistisen arkeologian keskeisimmistä teoreettisista näkökulmista oli strukturalismi, joka rinnasti kielen ja materiaalisen kulttuurin. Materiaalisten jäännösten ajateltiin siis tekstien tavoin olevan arkeologien ’luettavissa’. (Herva 2000b: 53.)

Vaikka postprosessualismi syntyikin prosessualismin ja ”luonnontieteellisen” arkeologian kritiikiksi, suuntaukset lähentyivät toisiaan siten, että niiden välinen raja-aita oli 1990-luvun lopulle tultaessa jo hämärtynyt (Trigger 2006: 476, 480–481). Lavento (1997: 37) toteaa kuvatessaan vuoden 1997 Nordic TAG -konferenssin⁶⁹ vaikutelmia, että tuolloinen teoreettinen arkeologia oli ”kaikkea muuta kuin koherentti, [...] yhteen aiheeseen keskittyvä keskustelupiiri” ja mikä tahansa näytti sopivan teoreettisen arkeologian vaatteisiin. Lavennon (1997: 38) mukaan 1970-luvun prosessualismista ei näkynyt enää jälkeäkään arkeologian pohjoismaisessa teoreettisessa keskustelussa vuosituhannen vaihteen lähestyessä. Tämä luonnehdinta ei kuitenkaan koskenut suomalaista arkeologiaa.

Suomalaista arkeologiaa on kuvattu eristäytyneeksi saarekkeeksi (Asplund 1999: 43; Lavento 2005: 32), mistä ilmeisestä syystä postmodernisminkaan ei ole katsottu vaikuttaneen merkittävästi tšekäläisen tutkimuksen muotoihin (Herva 2000b: 51). Meinanderia Helsingin yliopiston arkeologian professoreina seuranneiden Siiriäisen (professorina 1983–2002) ja Lavennon (2004–) edustama luonnontieteellisiä menetelmiä painottava ja prosessualistisista ajatuksista ammentava tutkimusote voidaan Fewsterin (2008: 107) mukaan nähdä luontevana jatkumona suomalaisen arkeologian epäpoliittista ja yhteiskunnallisesti ”neutraalia” asemaa korostavalle linjalle, joka otettiin asenteeksi heti valtion itsenäistymisen jälkeen.

---

⁶⁹ Nordic TAG (Theoretical Archaeology Group) on vuosittain Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa, Islannissa tai Suomessa järjestettävä teoreettisen arkeologian konferenssi.

Lavento (1995) on selvittänyt arkeologiassa 1960-luvulta lähtien käydyin teoreettisen keskustelun, niin prosessualismin kuin postprosessualisminkin⁷⁰, heijastumista tšekäläiseen tutkimukseen tarkastelemalla Helsingin yliopiston arkeologian laitoksella hyväksytyjä 23 opinnäytetyötä vuosilta 1990–94. Lavento (1995: 19) toteaa selvityksensä perusteella yleisenä huomionaan, että työt oli tehty ”käytännölliseen”, lähinnä prosessualistiseen tieteenkäsitykseen nojaten, mikä näkyi ennen kaikkea kysymyksenasetteluissa. Postprosessualismiin tai muihin uudempiin arkeologian muotoihin viittaavia kysymyksiä ei esitetty tai käsitelty.

Lavento esittää myös mielenkiintoisen havainnon, jonka mukaan teoreettista viitekehystä ei useimmissa tapauksissa ollut määritelty ollenkaan tai se oli selkeän prosessualistinen. Metodien perusteella suurin osa opinnäytteistä edusti Lavennon (1995: 20) mielestä ”perinteistä” arkeologista tutkimusta⁷¹, mutta myös prosessualistinen metodologia ja ajattelutapa oli selvästi esillä. Lavento tosin toteaa, että on vaikea sanoa, mitkä töistä oli tehty ”tietoisena” prosessualistisen näkemyksen perusteella.

Lavennon (1995: 20) yhteenvedon mukaan 1990-luvulla kansainvälistä arkeologiyhteisöä ravisuttanut keskustelu ei siis siirtynyt ainakaan Helsingin yliopiston arkeologian laitoksen opinnäytteisiin. Henrik Asplund (1999: 44) totesi vielä vuosituhaten vaihteessa, että suomalainen arkeologia ei ilmentänyt mitään tiettyä teoreettista koulukuntaa tai selkeästi erottuvaa tutkimussuuntausta. Yhdeksi ”positivistiseksi” luonnehtimansa suomalaisen arkeologian ominaispiirteistä hän lukee tosin melko vahvan suuntautumisen luonnontieteisiin ja yhteistyöhön luonnontieteilijöiden kanssa.

Suomalaisessa arkeologiassa tapahtuneet muutokset eivät 1980–90-luvuilla liittyneet niinkään uudenlaisiin teorioihin tai ajatuksiin, vaan ennemminkin aineistojen ja tutkimuskohteiden aikaskaalan laajenemiseen esihistoriallisista jäännöksistä keskiajan ja uuden ajan kohteisiin. Turun yliopiston arkeologin professorina vuonna 1995 aloittaneen Jussi-Pekka Taavitsaisen professorikaudella erityisesti Turun oppiaine on

---

⁷⁰ Lavento (1995) analysoi töiden tutkimusaiheita ja metodien käyttöä sekä viittauksia yhtäältä prosessualistisiksi (Binford, Clark, Renfrew) ja toisaalta postprosessualistisiksi (Hodder, Shanks, Tilley) luokittelemiinsa teoreetikoihin.

⁷¹ Lavento viitanee perinteisellä arkeologisella tutkimuksella kulttuurihistoriallisen suuntauksen mukaiseen typologiseen metodiin nojaavaan tutkimukseen. Typologinen tutkimussuuntaus muodosti tässä vaiheessa niin itsestään selvän ja yleisesti hyväksytyin paradigman, että sen luonne teoreettisena rakennelmana oli kenties hämärtyin (ks. myös Muurimäki 1995; Herva 1999: 50).

profiloitunut yhä vahvemmin historiallisen ajan arkeologiaan. Vuodesta 1990 toimineen Suomen keskiajan arkeologian seuran (2015) kotipaikka on niin ikään Turku. Turun yliopiston vetämät kaupunkiarkeologiset projektit ovat myös osaltaan vakiinnuttaneet historiallisen ajan arkeologian osaksi suomalaista arkeologian kenttää sekä tutkimuksen että suojelun näkökulmasta. Historiallisen ajan arkeologia on kuulunut viimeistään 1990-luvun lopulta myös Helsingin ja Oulun yliopistojen opetus- ja tutkimusteemoihin.

Oulun yliopistoon perustettiin vuonna 1996 maan kolmas arkeologian professuuri, jonka ensimmäiseksi haltijaksi tuli Milton Núñez. Vuonna 2012 professorin virasta eläköityneen Núñezin erikoisalaa on fyysinen antropologia, joten bioantropologia sekä osteologinen arkeologia ovat edelleen Oulun yliopiston arkeologisen tutkimuksen painopisteitä – historiallisen ja Välimeren alueen arkeologian sekä ”pohjoisen menneisyyden” tutkimuksen lisäksi. (Immonen & Taavitsainen 2011: 155–156; Oulun yliopisto/Arkeologia 2014.)

Klassillinen arkeologia on 1980-luvulta lähtien muodostanut oman suuntauksensa osana suomalaista arkeologiaa. Suomalaisissa yliopistoissa ei kuitenkaan ole erillisiä klassillisen arkeologian professuureja, mutta sekä Helsingin että Oulun yliopistoissa on oppiaineen lehtoraatit. Yliopistot ovat organisoineet myös useita monivuotisia kenttätöprojekteja muun muassa Kreikassa, Italiassa, Jordaniassa ja Syyriassa. (Immonen & Taavitsainen 2011: 157.) Suomalaisilla arkeologeilla on suhteellisen ”pitkä, mutta ohut” perinne myös Etelä-Amerikan arkeologisessa tutkimuksessa (Siiriäinen 2000), mutta tämänkään alan professuureja ei Suomessa ole. Oppituolien puuttumisesta huolimatta yli puolet vuosina 1996–2011 tehtyjen arkeologian väitöskirjojen (39 kpl) aiheista käsitteli ulkomaisia, erityisesti Välimeren alueen teemoja (Viitanen & Salminen 2012: 33).

Kun arkeologian ala alkoi 1970- ja 1980-luvuilla selkeämmin jakaantua erilaisiin tehtäviin ja laitoksiin, perustettiin vuonna 1982 Suomen arkeologinen seura ry. (SARKS) ylläpitämään suomalaisten arkeologien keskinäisiä kontakteja. Seuran päämääräksi asetettiin tieteellisen ja muun alaan kohdistuvan keskustelun virittäminen sekä arkeologisen tutkimuksen tason kohottaminen. Tavoitteisiin on pyritty järjestämällä keskustelutilaisuuksia, kuten nykyisin vuosittain järjestettävät

Arkeologipäivät, sekä julkaisemalla vuodesta 1984 lähtien Muinaistutkija-lehteä⁷². (Suomen arkeologinen seura 2006.) Muinaistutkija tarjosi etenkin alkuvaiheissaan ilmeisen tärkeän kanavan keskusteluille, joihin dokumentoitui samalla yksi näkökulma suomalaisen arkeologian kehitykseen. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisimpia ovat arkeologian ”tilaa”, profiilia, merkitystä ja tavoitteita käsitelleet tekstit, joita kirjoitettiin suhteellisen runsaasti vuosituhannen vaihteeseen asti. Jyri Kokkonen (1984: 7) kiteytti heti Muinaistutkijan toisessa numerossa suomalaisen arkeologian tuolloisen ilmapiirin seuraavasti:

”On väitetty, että Suomen arkeologikuntaa vaivaavat hajanaisuus, nurkkakuntaisuus ja keskinäinen kateus. Joukon voi helpommin määritellä erottavilla tekijöillä kuin yhteisillä. [...] Tuntuu siltä, että joukoltamme puuttuu lähestulkoon laidasta laitaan terve kokonaisnäkemys tietemme olemuksesta ja tehtävistä.”

Vilkas keskustelu arkeologian tilasta ja profiilista, osin myös Arkeologia 2000-toimikunnan mietinnön (1984) innoittamana, oli käynnissä vuosina 1984–85 (Hiekkänen 1984; Rankama 1984; Siiriäinen 1984; Vikkula 1984; Fewster 1985; Hiekkänen 1985a, 1985b, 1985c; Matiskainen 1985; Vilkkuna 1985) ja jatkui jälleen vuonna 1988 (Salo 1988; Siiriäinen 1988). Vuosina 1990–91 pohdiskeltiin edelleen arkeologian ja arkeologioiden olemusta, yhteiskunnallista relevanssia ja muinaisjäännösten suojelua (Hiekkänen 1990; Siiriäinen 1990a, 1990b, 1990c, 1991; Oksala 1990; Pihlman 1990; Tusa 1990; Vikkula 1990; Lehtinen 1990, 1991).

Näille 80- ja 90-luvun keskusteluille on tyypillistä avoimen kriittinen suhtautuminen suomalaisen akateemisen arkeologian tilanteeseen sekä nimenomaan tieteellistä tutkimusta tekevien laitosten ja arkeologioiden toimintaan, vaikka ajoittaisia piikkejä hallinnonkin suuntaan heiteltiin (esim. Carpelan 1984; Hiekkänen 1984, 1985a, 1985b; Matiskainen 1985). Ongelmien syitä ja ratkaisuja etsittiin kuitenkin yhtäläisellä tarmolla sekä itsestä että muista:

”Arkeologian arvostus kohoaa vain jos asetamme sen edustajille, todellisille arkeologeille, mahdollisimman korkeat vaatimukset.” (Siiriäinen 1990a: 6).

Arkeologian yhteiskunnallisen asemoitumisen suhteen on merkillepantavaa, että ’kansalaisille’ tai ’suurelle yleisölle’ ei tässä vaiheessa annettu käytännössä

---

⁷² Muinaistutkija-nimi otettiin käyttöön vasta numerossa 3/1984. Ensimmäiset kaksi numeroa 1-2/1984 ilmestyivät nimellä Suomen arkeologisen seuran tiedotuslehti.

minkäänlaista roolia arkeologisessa diskurssissa. Arkeologian yhteiskunnallista relevanssia luotaavassa alustuksessaan SARKSin kevätkokouksessa 1990 Siiriäinen (1990c) luki arkeologien keskustelukumppaneiksi viranomaiset, harrastajat sekä muun tiedeyhteisön. Arkeologian popularisoinnin Siiriäinen kytki nimenomaan yhteydeksi harrastajiin, vaikka näkikin popularisoidun tiedon tarjoavan vain ”yhä uudelleen kliseiksi luutuneita ajatuksia”. Arkeologian merkityksellisyys ei Siiriäisen mukaan voinut toteutua popularisoinnissa, vaan yhteistyössä muun tiedeyhteisön kanssa suurien yhteiskunnallisten kysymysten selvittämisessä. Tällaisiksi hän ymmärsi esimerkiksi prosessit, joissa tutkitaan ihmisen suhdetta ympäristöönsä ja tarvitaan pitkän aikavälin tunteesta (Siiriäinen 1990c).

Samassa tilaisuudessa puhunut Sirkku Pihlman (1990) kannatti Siiriäisen tavoin aikaisempaa avoimempaa suhtautumista ja yhteistyötä erityisesti harrastajien suuntaan. Pihlmanin mukaan yksi arkeologian yhteiskunnallisen relevanssin kasvattamisen tiellä olevista ongelmista oli, että arkeologia koettiin tietyn ryhmän, arkeologien, etuoikeutena. Pihlman näki arkeologiassa potentiaalia ”näkemyksellisenä yhteiskuntakriittisenä tutkimuksena”, mutta totesi myös, että

”Arkeologia on itse ensimmäisenä estämässä merkityksensä nousua Suomessa ahtaila asenteillaan, salailullaan, kielloillaan, vanhan toistamisellaan ja legitimoinnillaan.”

Aihealueiksi, joilla arkeologialla voisi olla erityistä yhteiskunnallista merkitystä Pihlman (1990) määritteli ekokatastrofit ja niiden torjunnan sekä Euroopassa tuolloinkin ajankohtaiset identiteetti- ja alueoikeuskysymykset.

Helsingin yliopiston arkeologian laitos ja Museovirasto sijaitsivat samoissa toimitiloissa, kunnes arkeologian laitos siirtyi Meritullinkadulle 1989. Kuilu suomalaisen muinaismuistohallinnon ja akateemisen arkeologian välillä oli kasvamassa jo ennen laitoksen muuttoa, kun yliopistoissa työskentelevien arkeologien määrä lisääntyi ja tieteellinen arkeologia kehittyi selkeämmin omaksi alueekseen. Konkreettinen ero kuitenkin sinetöi alojen välisen vastakkainasettelun, joka on ilmentynyt säännöllisesti erilaisissa muodoissa tähän päivään asti. Markus Hiekkasen (1984) lausuma valottaa joitakin ristiriitojen taustalla piileviä syitä:

”Arkeologian laitoksen tehtävähän on jo vuosikaudet ollut akateemisesti koulutetun työvoiman tuottaminen reserviksi esihistorian toimiston kesäsesonkeja varten.

Toimisto puolestaan valitsee tästä harvasta ja nöyrästä aineksesta sopivimmat yksilöt ja hyödyntää näitä kulutusyhteiskuntaamme kiinteästi kuuluvan käytä-jä-heitä-pois -periaatteen mukaisesti.”

Akatemian edustajiksi itsensä asemoineet arkeologit ovat havainnollistaneet tieteellisen arkeologian ja hallinnon välistä pesäeroa 1990-luvulta lähtien myös kyseenalaistamalla säännöllisesti Museoviraston tieteellisen uskottavuuden ja sisällöllisen asiantuntemuksen. Erityistä huomiota on kiinnitetty muutamien entisen arkeologian osaston vastuulla olleiden tutkimusprojektien tuloksiin, joita koskeneet debaattit ovat jatkuneet 2000-luvulle asti (Immonen & Taavitsainen 2011: 162–163). Eniten keskustelua ovat herättäneet Hämeenlinnan Varikkoniemen kaivaukset (esim. Schulz & Schulz 1993; Taavitsainen 2005: 22–26) sekä Karijoen Susiluolan tutkimukset (esim. Schulz ym. 2002; Donner 2007, 2008; Núñez 2007, 2008; Schulz & Rostedt 2008). Viimeisin itsekritiinen ja suhteellisen monipolvinen kirjallinen keskustelu suomalaisen arkeologian tilasta ja tulevaisuudesta käytiin Muinaistutkijan sivuilla vuosituhaten vaihteen molemmin puolin (Herva 1999: 2000a; Lavento 2000; Lavento & Herva 2001; Rähälä 2000; Salminen 2000b). Arkeologien lisäksi kommentointiin osallistui ’ulkopuolisen’ näkökulman tarjonnut historiantutkija Aslak Aikio (2000, 2001). Keskustelun avasi Vesa-Pekka Herva (1999) provokatiivisella otsikolla ”Tiedettä! Suomalainen arkeologia alennustilassa”.

Herva (1999, 2000a) kritisoi tietoisesti piikkäästi suomalaisia arkeologeja älyllisestä takertumisesta ”jonnekin 1800- ja 1900-lukujen taitteeseen” sekä kapeakatseisesta suhtautumisesta arkeologiaan ja ylipäättään tieteeseen sekä teoreettiseen ajatteluun. Hervan (1999: 49) määrittelyssä suomalaisen arkeologian metodinen perusta lepäsi ”terveeksi järjeksi” ymmärrettyjen tilannesidonnaisten ennakko-oletusten sekä objektiivisiksi käsitettyjen, empiiriseen havainnointiin perustuvien tulkintojen varassa. Tämä kulttuurihistorialliseen perinteeseen liittyvä empiristinen ja materiaalilähtöinen lähestymistapa rajasi hänen mukaansa uusien näkökulmien syntymistä.

Herva (1999: 48) korosti, että arkeologien ei pitäisi vain tyytyä kuvailemaan asioita, vaan pyrkiä myös selittämään niitä – hylkäämättä vastuutaan yhteiskunnalle. Vaikka hän viittasi tekstissään koko arkeologikuntaan, kritiikin terävin kärki oli kohdistettu asemansa jo vakiinnuttaneeseen sukupolveen eli Hervan poleemisessa sanastossa arkeologian ”virallistettuihin arkkienkeleihin”, ”ylijumaliin” ja ”suuriin muinaisiin”.

Herva (1999: 53) peräänkuulutti siis uusia ajatusmalleja ja päätti karun diagnoosinsa toteamalla, että suomalainen arkeologia on tuomittu jäämään alennustilaansa, mikäli ”terveen järjen” rinnalle ei löydetä muita lähtökohtia tai ”sosiaalisen arkeologian”⁷³ tarvetta ei tunnusteta.

Muinaistutkijassa seuranneessa keskustelussa Hervan provokaatiota pidettiin pääsääntöisesti tervetulleena. Tekstissä katsottiin viitattavan asioihin, joista oli monessa yhteydessä puhuttu, mutta kirjoitettu vain vähän (Lavento 2000: 61). Etenkin Hervan luonnehdinnat suomalaisten arkeologien teoreettisesta ’sivistymättömyydestä’, teorian vieroksumisesta sekä teoreettisen ja muunkin keskustelun puutteesta arvioitiin paikkansapitäviksi (Lavento 2000; Räihälä 2000). Tosin todettiin myös, että ”teoriattomuuden” ongelma ei välttämättä koske pelkästään suomalaista arkeologiaa (Räihälä 2000: 53).

Lavento (2000: 64) pohti omassa kommentissaan arkeologian yhteiskunnallista suhdetta pseudoarkeologian ja arkeologian välisen rajanvedon kautta ja määritteli yhdeksi arkeologian tehtävistä kyvyn ”kertoa, mitkä menneisyyden tulkinnoista ovat todennäköisempiä kuin toiset”. Oili Räihälä (2000: 55) ei puolestaan nähnyt arkeologialla mitään tehtävää 2000-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa, mikä oli hänen mukaansa myös syy puuttuvalle tutkimusrahoitukselle.

2.2.6 Arkeologian moninaistuminen ja uudet suuntaukset 2000-luvulla

Jo 1990-luvulla teoreettisessa keskustelussa ilmennyt moninaisuus (esim. Lavento 1997) on johtanut siihen, että 2000-luvulla arkeologia pitää sisällään laajan kokoelman erilaisia teoreettisia lähestymistapoja, näkökulmia, menetelmiä ja kysymyksenasetteluja (esim. Hodder 2012a). Hodderin (2012b: 6–7) mukaan kaikkien nykyisten suuntausten tausta on kuitenkin johdettavissa johonkin kolmesta edellä käsitellyistä arkeologian koulukunnista: kulttuurihistorialliseen, prosessualistiseen tai postprosessualistiseen arkeologiaan. Siinä missä kulttuurihistorialliselle arkeologialle ominainen artefakteihin, typologioihin ja tyyppien ajalliseen kehitykseen keskittynyt tutkimus on jatkunut näihin päiviin asti suhteellisen muuttumattomana⁷⁴, on prosessualistisen ja

---

⁷³ Sosiaalisella arkeologialla Herva tarkoittanee tässä yhteydessä arkeologisen tutkimuksen yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen kytköksen tiedostamista sekä tietoista analysointia ja edistämistä.

⁷⁴ Hodder (2012b: 7) määrittää tosin perinteisen kulttuurihistoriallisen näkökulman seuraajaksi tai uudemmaksi muodoksi niin sanotun kaksoisperiytymisen teorian (engl. *dual inheritance theory*, *DIT*), joka kytkee ihmisen geneettisen ja kulttuurisen kehityksen toisiinsa biokulttuuriseksi evoluutioksi (Portin

postprosessualistisen arkeologian välinen erottelu muuntunut nykyisessä teoreettisessa keskustelussa kuiluksi yhtäältä universaalia rationalismia ja positivismia sekä toisaalta kontekstuaalisuutta korostavaa kriittistä refleksiivisyyttä⁷⁵ edustavien suuntausten välille (mts. 7–8).

Nykyarkeologian kahtalaisia ajattelutapoja voi jäsentää myös tieteelliselle tiedonhankinnalle asetettujen tavoitteiden sekä tieteellisen tiedon määrittelyn kautta: Jotkut arkeologit näkevät tieteenharjoittamisen tarkoituksena hypoteesien testaamiseen ja kausaalisten yhteyksien osoittamiseen perustuvien, yleisten ja lainomaisten tieteellisten selitysten luomisen. Toiset taas pyrkivät ennemminkin tulkitsemaan ja ymmärtämään tilannesidonnaisia ilmiöitä niiden olennaisten piirteiden kautta. (Hodder 2012b: 5.) Vastaavanlaisia, pohjimmiltaan perustaviin tieteenfilosofisiin sitoumuksiin liittyviä jakoja esiintyy muillakin humanistisilla aloilla sekä yhteiskuntatieteissä.

Edellä esitetyn kaltainen erottelu luonnehtii yleisemmällä tasolla myös luonnontieteiden ’selittävän’ ja humanististen tieteiden ’tulkitsevan’ näkökulman välisiä eroavaisuuksia. Arkeologiassa näiden kahden leirin erot näkyvät muun muassa erilaisina tutkimusintresseinä ja -kysymyksinä, vaikka yhtymäkohtiakin löytyy ja molempien näkökulmien tarpeellisuus yleensä tiedostetaan (Herva 2008b; Hodder 2012b: 8).

Hodder (2012b: 6–7) lukee prosessualistiseen koulukuntaan pohjaaviksi ja vahvasti luonnontieteisiin nojaaviksi suuntauksiksi kognitiivisen, ihmisen käyttäytymisekologisen, behavioristisen sekä kompleksisuusteoriaan (engl. *complexity*) perustuvan arkeologian. Postprosessualismiin hän puolestaan liittää esimerkiksi fenomenologisesta, marxilaisesta, feministisestä tai jälkikolonialistisesta teoriasta ammentavat tutkimusotteet, joihin sisältyy alkuperäiskansoja, ihmisoikeuksia, sukupuolta ja identiteettiä koskevia kysymyksiä (esim. Meskell 2002; Pyburn 2007). Materiaalisuuden ja toimijuuden (engl. *agency*) käsitteillä operoivat hermeneuttiset⁷⁶

2004). Biologista evoluutiota ja periytymisen mekanismeista ohjailevan geenin vastineeksi on kulttuurisessa evoluutiossa ehdotettu ”meemiä” (Dawkins 1989).

⁷⁵ Refleksiivisyys liittyy tutkimuskäsitteenä erityisesti etnografiseen tutkimusnäkökulmaan sekä ”kansoja” koskevan antropologisen tutkimuksen historiaan. Refleksiivisyyden määrittely on nähty ongelmallisena, koska termille on annettu useita merkityksiä kulttuurien tutkimuksen alalla. Jyväskylän yliopiston etnologian professori Outi Fingerroos (2003) käyttää ”paikantamista” lähes synonyyminä refleksiivisyydelle viittaamalla paikantamisella ensisijaisesti tutkimuksen tekemisen prosessin ja sen subjektiivisuuden hahmottamiseen ja reflektoinnilla tämän asetelman julkituontiin. ”Refleksiivinen paikantaminen” taas korostaa Fingerroosin (2003) mukaan tutkijan tekemän paikantamisen merkitystä ja näkyväksi tekemistä itse tutkimustekstissä.

⁷⁶ Moderni hermeneutiikka eli oppi ymmärtämisestä on mannermaisen filosofian piirissä kehitetty (erit. Gadamer 2004) eksistentiaalisiin ja fenomenologiaan pohjautuva filosofia, jonka tavoitteena on lähestyä

näkökulmat, kuten ”symmetrinen arkeologia” (esim. Olsen 2003, 2010, 2012; Olsen ym. 2012; Shanks 2007; Witmore 2007), kuuluvat Hodderin (2012b: 7) luokittelussa niin ikään postprosessualismin jälkeläisiin, vaikka toimijuuden tutkimuksella on yhteyksiä myös prosessualismiin.

Useimpia postprosessualismin perintöä jatkavaan leiriin kuuluvia näkökulmia yhdistää kriittiseen tutkimusotteeseen kuuluva poliittisuus ja eettinen punninta, jotka kohdistuvat yhteiskunnallisina ja sosiaalisina epäkohtina ymmärrettyihin kysymyksiin sekä arkeologien omaan toimintaan nykyisyydessä. ”Poliittinen”, ”sosiaalinen” tai ”eettinen arkeologia” lähestyvät tässä suhteessa siis kriittisen perinnön tutkimuksen lähtökohtia, ja perinnön tutkimus nimenomaan arkeologian prosessiin liittyen luetaankin joissakin yhteyksissä osaksi arkeologian nykysuuntauksia (esim. Hodder 2012a; Meskell 2012).

Hyvä esimerkki kriittistä refleksiivisyyttä korostavan nykyarkeologian, perinnön tutkimuksen ja itse perintöprosessin rajapinnoilla liikkuvasta tutkimusotteesta on maailmanlaajuisesti yleistynyt ’yhteisöarkeologinen’ (engl. *community archaeology*) suuntaus (esim. Marshall 2002), jonka omaksumisesta on merkkejä myös Suomessa (esim. Siltainsuu & Wessman 2014; Oulun yliopisto 2014). Yhteisöarkeologia korostaa paikallisten yhteisöjen osallisuutta ja aktiivisuutta arkeologisessa prosessissa asiantuntijoiden rinnalla. Osallistuvalla yhteisöllä, kuten tutkimusalueen asukkailla tai alkuperäiskansalla, on yleensä myös jokin suhde tai oma intressi tutkimuskohteeseen. Yhteisöarkeologian tavoitteina voi nähdä sekä arkeologisen tiedon ja siihen kietoutuvan vallan käsitteen laajentamisen että arkeologian relevanssin demonstroimisen veronmaksajien ja kansalaisten silmissä. (Marshall 2002; Atalay 2010: 419.)

Kuuluisassa Çatalhöyükin kivikautisessa asutuskeskuksessa Turkissa yhteisöarkeologisia tutkimuksia johtanut Sonya Atalay (2008) pitää tutkijoiden sitoutumista yhteistyöhön paikallisten yhteisöjen kanssa paradigman muutoksena, joka on havaittavissa myös yhteiskuntatieteissä:

“[...] *the shift away from research ‘on and for’ communities toward research ‘by and with’ them.*“

---

tutkittavia ilmiöitä ymmärtämisen ja tulkinnan avulla, ikään kuin ilmiöiden ”omilla ehdoilla” (Hautamäki 2010). Arkeologiassa hermeneutiikka on ymmärretty ”tulkitsevan” arkeologian yleispiirteisenä viitekehyksenä, jonka täsmällisemmän erittelyn arkeologian teoreetikot ovat jättäneet filosofeille (Herva & Lavento 2003: 35).

Atalayn (2010) mukaan arkeologian tekeminen merkitykselliseksi niille yhteisöille, joiden perintöä arkeologeilla on etuoikeus tutkia, on yksi tieteenalan tärkeimmistä tehtävistä tulevaisuudessa. Atalayn teesi voi tulkita koskevan erityisesti tilanteita, joissa arkeologit tekevät tutkimusta oman maansa, kulttuurinsa ja yhteisönsä ulkopuolella – varsinkin maissa, joissa on kolonialistinen historia tai yhteisöissä, joiden sosioekonominen asema on huonompi kuin valtaväestöllä. Toisaalta arkeologin status asiantuntijana luo eriarvoistavan asetelman suhteessa mihin tahansa ei-asiantuntijoiden muodostamaan paikallisyhteisöön, mistä olisi tämän näkemyksen mukaan hyvä olla vähintäänkin tietoinen.

Arkeologian 'itsereflektio' oli esillä jo 1980-luvulla postprosessualistisen suuntauksen keskeisten hahmojen Michael Shanksin ja Christopher Tilley'n (esim. 1987, 1989, 1992) tutkimuksissa. Shanks ja Tilley kuvasivat arkeologiaa diskursiivisena systeeminä, joka tuottaa tietoa tietyllä tavalla jäseneltyjen sääntöjen, käytäntöjen ja merkitysten ohjaamana. Mutta kuten Smith (2004) on huomauttanut, Shanks ja Tilley sekä muut postprosessualistit (esim. Hodder 1999) eivät kuitenkaan ulottaneet tiedon ja vallan välisen suhteen tarkastelua akateemisen arkeologian ulkopuolelle ja pelkistivät diskurssin käsitteen koskemaan vain kieltä ja tekstiä. Postprosessualistinen teoretisointi ei siksi ole tarjonnut juurikaan työkaluja sen analysoimiseksi, kuinka arkeologinen tieto siirtyy kontekstista toiseen ja millaisia seurauksia arkeologian ja esimerkiksi kulttuuriperinnön hallinnon välisellä vuorovaikutuksella on tästä näkökulmasta (Smith 2004: 56).

Ainakin jotkut suomalaiset arkeologit (esim. Herva & Lavento 2003) ovat tiedostaneet 2000-luvun arkeologian teoreettisen moninaisuuden ja uudenlaisten refleksiivisyyteen, relationaalisuuteen, interaktiivisuuteen ja moniäänisyyteen nojaavien näkökulmien tarjoamat mahdollisuudet ja myös hyödyntäneet niitä omissa tutkimuksissaan (esim. Herva 2010, 2014). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että suomalaisessa arkeologiassa kokonaisuudessaan olisi vielä 2010-luvullakaan nähty selkeitä paradigmaattisia muutoksia, käännteentekevää teoreettista valaistumista tai ratkaisevasti uudensuuntautuneita lähtökohtiin asemoitua tutkimusta.

Vuosituhanen vaihteessa käyty keskustelu (mm. Herva 1999; Lavento 2000; Räihälä 2000) suomalaisen arkeologian tilasta sai jatkoa, kun SARKS järjesti helmikuussa 2009 arkeologian tilaa ja tulevaisuutta koskeneen keskustelutilaisuuden, jonka pääteemana oli huoli "varsinaisen" arkeologisen tutkimuksen vähäisyydestä. Keskustelussa sivuttuja

aiheita summanneen ja kommentoineen yhteenvedon kirjoittanut Herva (2009: 45) määritteli tilaisuuden juontuvan

”Suomen arkeologian paradoksaalisuudesta: arkeologista (kenttä)toimintaa perustellaan tutkimuksen tarpeilla, mutta varsinaista tutkimusta tehdään vain hyvin rajoitetusti.”

Herva (2009: 46) eritteli yhteenvedossaan ”varsinaisen tutkimuksen” käsitettä ja määritteli siltä edellytettävän ”tutkimusongelman tai vähintäänkin -teeman muotoilua, (teoreettista) viitekehystä, aineiston analyysia ja tulkintaa sekä tulosten julkaisemista”. Kenttätöyt ovat siis tutkimusaineiston keräämistä ja siten osa tutkimusprosessia, mutta dokumentaation ja aineiston esittämistä tutkimusraportissa ei voi vielä pitää varsinaisena tutkimuksena, kuten Herva perustellusti totesi.

Suomen arkeologisen tutkimuksen keskeisiksi kipupisteiksi määriteltiin vähäiset tutkimusresurssit, yleinen asenne- ja ajatteluilmapiiiri sekä tutkimuksen jatkuvuuden puute – aktiivista väitöskirjanjälkeistä tutkimusta harjoittavia arkeologeja oli ja lienee edelleen Suomessa vain kourallinen⁷⁷. Tuolloinen SARKS:n puheenjohtaja Tuija Rankama nosti alustuksessaan esiin ongelmana sen, että tutkimusaineistoa kerätään ja tallennetaan antikvaarisen perinteen mukaisesti, eikä arkeologian harjoittamisen ja muinaisjäännösten suojelun tarkoitus ole Suomessa täysin kirkastunut. Toisaalta hän näki Suomen arkeologista tutkimusta pitkään luonnehtineen ”kulttuurihistoriallis-luonnontieteellisen” ajattelun johtaneen aineistokeskeisyyteen, yksipuoliseen menneisyyden rekonstruointiin ja keskustelun vähäisyyteen. (Herva 2009: 45.)

Rankaman huomion arkeologian harjoittamisen ja suojelun toistaiseksi hämäräksi jääneestä tarkoituksesta voi tässä yhteydessä tulkita pitävän sisällään ajatuksen, että arkeologian ja muinaisjäännösten suojelun tarkoitus olisi nimenomaan tilaisuudessa peräänkuulutettu ”varsinainen tutkimus”. Herva (2009: 46) totesi Rankaman tavoin suomalaisen akateemisen arkeologian olevan edelleen vahvasti kenttätö- ja aineistolähtöistä. Suurimpina syinä tutkimuksen ”ohuudelle” Herva (2009: 47–48) piti

---

⁷⁷ Akateemista tutkimusta päätoimisena työnään tekevien arkeologian tohtorien lukumäärää ei ole mahdollista selvittää yksittäisestä lähteestä (ks. kuitenkin Viitanen & Salminen 2012). Vuosina 1990–2014 väitelleitä, akateemisen tutkimuksen saralla potentiaalisesti aktiivisia arkeologeja Suomessa on 49 (ks. 1.4.2). Esitän kokoamani tilaston suomalaisten arkeologien sijoittumisesta hallinnon ja akatemian aloille vuonna 2015 alaluvussa 6.1.

kuitenkin aktiivisen tutkijakunnan ja ”kriittisen massan”⁷⁸ pienuutta sekä jatkuvuuden puutetta.

Yliopistojen rahoitusmallin sekä tutkintorakenteiden uudistukset 2000-luvulla ovat kytkeneet rahoituksen tutkintojen ja julkaisujen määriin perustuviin mittareihin. Tämä on johtanut erityisesti suoritettujen tohtorin tutkintojen määrän kasvuun, vaikka yliopistojen opiskelijamäärä on kokonaisuudessaan vähentynyt (Suomen virallinen tilasto [SVT] 2014). Yhä useampi arkeologi jatkaa tohtoriopintoihin ehkä myös siksi, että vakituisia työpaikkoja hallinnossa tai museoissa on nykyisin vähän suhteessa valmistuvien arkeologien määrään.

Immonen ja Taavitsainen (2011: 161) spekuloiivat, että arkeologien tohtorien joukon kasvaminen saattaa johtaa akateemisen ja hallinnollisen tutkimuksen välisen kuilun levenemiseen entisestään. Arkeologian tohtoreiden määrän kasvu tarkoittaa joka tapauksessa sitä, että potentiaalisesti aktiivinen tutkijakunta on tulevaisuudessa suurempi ja kaivatun ”kriittisen massan” muodostuminen on siten mahdollista.

Yksi suomalaista arkeologiaa sen syntyhetkistä tähän päivään asti leimanneista tutkimusteemoista kattaa joidenkin arkeologien ”käsittämättömiksi” ja ”triviaaleiksi” luonnehtimat kysymykset Suomen asuttamisesta, muuttoliikkeiden suunnista ja ’suomalaisten’ juurista (ks. esim. Räihälä 2000: 55). Lammilla järjestettiin vuonna 1997 vuoden 1980 Tvärminne-seminaarin konseptia seurailut monitieteinen seminaari, jossa todettiin että suomalaisten esi-isiksi ei ollut mahdollista erottaa mitään tietynä aikakautena saapunutta ja kulttuurisesti homogeenistä ihmisryhmää (Immonen & Taavitsainen 2011: 156).

Muodostettu synteesi ei kuitenkaan merkinnyt aihepiiriä koskevan kiinnostuksen lopahtamista, ja kysymykset ’suomalaisten’ alkuperästä tai ’meidän’ muinaisuudestamme ovat esillä erityisesti populääreissä, suurelle yleisölle tarkoitetuissa esityksissä (esim. Huurre 1990; Haggrén ym. 2015). Lavento (2007: 36) mainitsee ”Suomen suvun juuret” myös yhtenä niistä kysymyksistä, joista arkeologiasta kirjoittavat toimittajat ovat erityisen kiinnostuneita. 2000-luvulla vastauksia on etsitty arkeologian ja kielitieteen lisäksi geeneistä, ja geenitutkimuksen voikin katsoa

---

⁷⁸ Alun alkaen ydinfysiikasta peräisin oleva termi ’kriittinen massa’ on omaksuttu erityisesti tiedepoliittisten linjausten sekä korkeakouluja koskevien kehittämishankkeiden käsitteistöön (esim. Lindberg 2012: 24–25). Arkeologien ammattikunnan pienuuteen sillä on ennen Hervaa viitannut ainakin Siiriäinen (1990b: 3). Käsitettä käytetään usein perusteluna resurssien keskittämiseksi ja suurempien tutkimus- ja opetusyksiköiden muodostamiselle (Koikkalainen 2015).

mullistaneen ihmispopulaatioiden etnistä 'kansallisuutta' koskevan tutkimuksen (esim. University of Helsinki/ARGEOPOP 2012).

Luonnontieteellisten analyysimenetelmien kehittyminen on keskeinen arkeologisen tutkimuksen olemukseen ja muotoihin vaikuttava tekijä yleisemminkin. Suomessa erityisesti Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineella on pitkä perinne tiivistä yhteistyöstä luonnontieteilijöiden kanssa. Mahdollisuus saada yhä tarkempia analyysituloksia yhä monipuolisemmista aineistoista ei kuitenkaan välttämättä johda tutkimusasetelmien, -kysymysten tai teoreettisten lähtökohtien uudistamiseen ja arviointiin. Uhkana on, että käy sen sijaan päinvastoin, ja tutkimus rajoittuu tulevaisuudessa enenevässä määrin erilaisten analyysitulosten tuottamiseen lain kirjainta toteuttaneissa tutkimuksissa, joiden aineisto on kerätty tieteellisten tutkimuskysymysten näkökulmasta sattumanvaraisesti.

Arkeologiyhteisön 1980-luvulta lähtien dokumentoituneissa keskusteluissa esiin nousseet käsitykset suomalaisen arkeologisen tutkimuksen tilasta tai tulevaisuudesta ovat pysyneet hämmentävän samanlaisina 2010-luvulle asti. Tieteenalan sisäinen metakeskustelu on tosin 2000-luvun kuluessa siirtynyt Muinaistutkijan artikkeleista lähes kokonaan arkeologien yhteiselle sähköpostilistalle (arkeologi-lista), blogeihin ja muuhun sosiaaliseen mediaan⁷⁹. Keskustelualustan vaihtumisen lisäksi huomio on keskustelujen ja kommenttipuheenvuorojen sisällöissä 2010-luvulla kääntynyt yhä vahvemmin oman toiminnan, sen merkityksen ja tavoitteiden itsekriittisestä pohdinnasta muiden toimijoiden, lähinnä Museoviraston, arvosteluun.

Akateemisten arkeologioiden esittämä kritiikki hallintoa kohtaan voidaan jakaa karkeasti kahteen luokkaan: 1) sisällöllisen asiantuntemuksen ja tieteellisen kompetenssin kyseenalaistamiseen sekä 2) muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan linjauksien ja käytäntöjen arvosteluun. Nämä kritiikin pääkohteet myös usein yhdistyvät näkemykseksi, jonka mukaan hallinnon linjaukset ja käytännöt ovat huonoja juuri puutteellisen tieteellisen asiantuntemuksen takia.

Sisällölliset, tieteellisiä kysymyksiä koskevat debatit ovat elimellinen osa tieteellistä prosessia ja sellaisina välttämättömiä. Jos kritiikkiä ei kuitenkaan kohdisteta mihinkään

---

⁷⁹ Tietotekniikan kehityksen kärjessä olleilla suomalaisilla arkeologeilla oli tosin jo 1989 mahdollisuus keskustella tietokoneen ja modeemin välityksellä elektronisella ”Burned Bone BBS” -keskustelufoorumilla (ks. Jussila 1989).

tiettyyn teoriaan tai hypoteesiin, vaan yleisesti ”tieteelliseen pätevyyteen”, on vasta-argumenttien esittäminen ja keskustelun käyminen vaikeaa. Tieteellistä tietoa tarjotaan usein vastaukseksi myös sellaisiin kysymyksiin, joihin ei ole mahdollista antaa faktoihin perustuvia ja tiedollisesti ’oikeita’ vastauksia. Vaikka tutkimus- tai selvitystiedolla on epäilemättä merkitystä muinaisjäännösten hallinnointiin ja suojeluun liittyvien valintojen ja ratkaisujen perustana, ei arkeologinen tutkimustieto ole oleellista kaikkien niihin liittyvien ongelmien ratkaisemisessa. Tästä huolimatta akatemiaa edustavat keskustelijat ja kriitikot tiedostamattaankin nojaavat nimenomaan tiedolliseen auktoriteettiinsa ja asemaansa arkeologian alan asiantuntijoina – ajaakseen usein erityisesti akateemisen tutkimuksen ja oman instituutionsa etuja, mikä on sinällään ymmärrettävää.

Ensimmäiseen sisällöllisen kritiikin luokkaan kuuluvat Susiluola- ja Varikkoniemi-debattien lisäksi esimerkiksi professori Taavitsaisen (Taavitsainen & Immonen 2013: 6, 10) näkemykset Museoviraston vajavaisesta kompetenssista sekä Helsingin yliopiston arkeologian yliopistonlehtori Antti Lahelman (2013) kirjoitus ”Museoviraston uskottavuus asiantuntijana alkaa karista” Helsingin Sanomien Vieraskynä-palstalla. Lahelma määrittelee tekstissä itsensä akatemian edustajaksi ja ilmaisee ”yliopistomaailmassa” heränneen huolen siitä, ”onko Museovirasto enää uskottava asiantuntijavirastona”. Lahelman mukaan

”Viraston tekemä tutkimus on heikentynyt, ja arkeologisten löytöjen todellinen arvo tuntuu jääneen vaille ymmärrystä.”

Lahelma kertoo, että

”Jo 1980-luvulta asti tutkijapiireissä on ihmetelty Museoviraston sisäänpäin lämpiävää rekrytointipolitiikkaa, jossa tutkimusansioilla ei ole ollut merkitystä.”

Lahelma viittaa tekstissään Museoviraston pääjohtaja Kostetin haastatteluun Savon Sanomissa sekä blogikirjoitukseen, joissa Kostet (2013) esitti Kansallismuseon kokoelmiin talletetun kvartsi- ja luuaineiston karsimista, myymistä sekä hajauttamista. Lahelma tuomitsee nämä suunnitelmat jyrkästi ja toteaa lopuksi:

”Ainoa oikea ratkaisu olisi paluu todelliseen, tutkimuksesta syntyvään asiantuntemukseen.”

Kostetin tietämys kvartsiaineiston tutkimuspotentiaalista ja suomalaisen kvartsitutkimuksen saavutuksista todella osoittautui puutteellisiksi, minkä hän itsekin

myönsi vastatessaan blogitekstinsä (Kostet 2013) kirvoittamaan kommentointiin. Akateemisten arkeologien asiantuntemus kvartsiaineistojen tutkimuksen suhteen ei kuitenkaan auta ratkaisemaan Kostetin alkuperäistä ongelmaa Museoviraston resurssien ja Helsingissä sijaitsevien säilytystilojen hupenemisesta.

Toisena esimerkkinä eettistä punnintaa, yhteiskunnallista näkökulmaa sekä monipuolista, ei-arkeologista selvitystietoa kaipaavasta ongelmavyyhdestä voi pitää yleistyneen metallinilmaisinharrastamisen myötä lisääntyneitä lieveilmiöitä: luvattomia kajoamisia ja löytöjen pimittämistä. Aihetta koskevassa keskustelussa ongelmat kuitenkin usein kehystetään koskemaan vain Museoviraston arkeologista asiantuntemusta, toimintatapoja ja linjauksia.

Arkeologit ovat vaatineet muun muassa muinaisjäännöksiä koskevien sijaintitietojen saatavuuden rajoittamista ja verkossa vapaasti selattavissa olevan Museoviraston ylläpitämän muinaisjäännösrekisterin osittaista sulkemista (Yle Uutiset 2014). Tästä näkökulmasta muinaisjäännösten suojeleminen nimenomaan arkeologien tutkimusaineistona siis ohittaisi intressinä kansalaisten oikeuden päästä tutustumaan verovarvilla koottuun ja ylläpidettyyn avoimeen tietoon. Perusteita sille, että tiedonsaannin rajoittaminen lopulta ehkäisisi myös laittomuuksia, ei kuitenkaan ole esitetty.

Viimeisin arkeologi-listan kommenttiketju toukokuussa 2015 koski Suomen kansallismuseon perusnäyttelyn uudistamista. Ketjun viesteissä tehtiin ehdotuksia tulevan näyttelyn sisällöiksi: toivottiin muun muassa suomalaisten tutkimusmatkojen ja alkukotikäsitusten sekä maailman esihistorian esittelyä arkeologian vertailevien kokoelmien avulla; vaihtuvaa ajankohtaisia löytöjä ja tutkimustuloksia esittelevää osiota sekä arkeologian koulukuntien, tutkimusaiheiden ja -menetelmien esittelyä. Lisäksi nykyistä näyttelyä kritisoitiin ”erittäin puuduttavaksi” ja väärää kuvailutietoja sisältäväksi. Eräs arkeologi-listalla viestineistä arkeologeista esitti huolensa siitä, että Kansallismuseossa ei ole

”yhtäkään vaikuttavassa asemassa olevaa henkilöä, jolla olisi koulutuksensa pohjalta mitään käsitystä siitä, mitä arkeologia on”.

Vaikka museokävijöidenkin näkökulma tuotiin esille muutamissa kommentteissa, suhteellisen yksituumaisen keskustelun pääpaino oli kuitenkin arkeologiassa, nimenomaan itse tieteenalan, eikä pelkästään sen tulosten esittelyssä. Suomalaisen arkeologiyhteisön keskustelukulttuurista ja joidenkin kiistakysymysten sitkeydestä

kertonee sekin, että yhteen kommenteista oli saatu ujutettua myös viittaus Susiluolaan ja Varikkoniemeen – ”pseudotieteen ilmiönä”.

Arkeologien yksimielisenä näyttäytyvä käsitys siitä, mitä arkeologia on, on toisaalta sekin näennäinen. Arkeologian monitieteinen luonne, läheinen suhde yhtäältä antropologiaan ja muihin humanistisiin tieteisiin ja toisaalta ympäristöntutkimukseen ja luonnontieteisiin, on tuonut tieteenalan kehittyessä monenlaisia vaikutteita. Sen sijaan, että arkeologia olisi tiivistynyt yhden yliverlaiseksi osoittautuneen teorian ympärille, nojaavat tutkijat nykyisin laajaan kirjoon erilaisia teoreettisia lähtökohtia (esim. Hodder 2012a) – tai ovat nojaamatta, mikä on luettu yhdeksi suomalaisen arkeologian helmasynneistä. Arkeologeja ei 2010-luvulla yhdistä enää yhteinen teoria, metodi tai käsitteistö, vaan laveasti määritelty tehtävä ja asiantuntemus tutkia ihmisenä olemista erityisesti materiaalisuuteen kietoutuvana ilmiönä, ihmissuvun alkuvaiheisiin ulottuvalla pitkällä aikaskaalalla (Lavento & Herva 2001: 50; Hodder 2012b).

Vastaavasti on vaikea löytää perusteita yhden vallitsevan ’arkeologian diskurssin’ määrittelemiseksi. Kaikki nykyiset suuntaukset voi ennemminkin nähdä toisiinsa liittyvinä ja osin päällekkäisinä, mutta kuitenkin toisistaan erottuvina diskursiivisina muodostelmina. Näihin diskursseihin liittyy kuhunkin oma tutkimuskirjallisuutensa, omat julkaisunsa ja konferenssinsa sekä tietty ydinjoukko tutkijoita, jotka viittaavat pääasiassa toisiinsa (Hodder 2012b: 8). Kommunikaatio arkeologian suuntausten ympärille muodostuneiden yhteisöjen välillä on vähäistä ja hankalaa, koska ihmiset puhuvat toistensa ohi. Koulukuntia erottavia tekijöitä liioitellaan ja korostetaan sen sijaan, että yritettäisiin nähdä yhteisiä kosketuspintoja. (mts. 8, 11.)

On kyseenalaista, onko arkeologiasta enää ylipäätään tarkoituksenmukaista puhua yhtenäisenä tieteenalana (ks. esim. Lavento & Herva 2003; Herva 2008b; Bintliff 2011), mikäli kyseessä on pikemminkin ”kokoelma tekniikoita, joiden avulla menneisyyttä pyritään tutkimaan” (Lavento & Herva 2001: 50 [Spaulding 1988]). Tästä huolimatta suomalaisen arkeologian metakeskustelussa akateemiset arkeologit esittävät arkeologisen ’tiedon’ yleensä monoliittisena ja eheänä, todellista tieteellistä tutkimusta tekevien arkeologien hallitsemana entiteettinä, jonka avulla on mahdollista ratkaista menneisyyden arvoitusten ohella nykyisyyttä koskevia kysymyksiä.

Monet akateemista tutkijanuraa tekevät suomalaiset arkeologit tuntevat ehkä 2010-luvulla kuuluvansa ennemminkin jonkun arkeologian suuntauksen ympärille

muodostuneeseen kansainväliseen yhteisöön kuin edustavansa useimmiten negatiivisesti värittynein määritelmin kuvattua 'suomalaista arkeologiaa'. Väitelleitä arkeologeja on edelleen suhteellisen vähän, kuten on väistämättä myös tiettyihin tutkimusnäkökulmiin ja -aiheisiin tai metodisiin erikoisaloihin vihkiytyneitä. Arkeologian oppiaineilla Helsingin, Turun ja Oulun yliopistoissa ei ole myöskään ollut selkeästi toisistaan erottuvia tutkimusprofiileja tai työnjakoa jonkinlaista alueellista erikoistumista lukuun ottamatta (Taavitsainen & Immonen 2013: 10–11).

Suomalaisten arkeologioiden asiantuntemus ja samalla resurssit ovat siis 2010-luvullakin pirstoutuneina pieniin, erillisiin yksiköihin, mikä osaltaan hidastaa innovatiivisen ja uutta luovan tutkimuksen edellytykseksi ymmärretyn 'kriittisen massan' kerääntymistä ja koko alaa hyödyttävän, rakentavan ja moniäänisen keskustelun syntymistä.

Akateemisen arkeologiyhteisön piirissä, tai ainakin sen tässä suhteessa aktiivisimpien jäsenten keskuudessa, näyttää lisäksi elävän edelleen sitkeä perinne tietyn vastakkainasettelun ylläpitämisestä muinaismuistohallinnon, erityisesti Museoviraston suuntaan.

3 KÄSITEHISTORIALLINEN ANALYYSI

Luon seuraavaksi katsauksen muinaisjäännöksen ja (arkeologisen) kulttuuriperinnön käsitteiden merkityksiin erilaisissa historiallisissa konteksteissa antikvaarisen ajattelun syntyhetkistä 1800-luvulta nykypäivään. Käsitehistoriallisen analyysin tarkoituksena on piirtää kuva primääriaineiston taustalla vaikuttavasta historiallisesta tekstikontekstista eli monien toimintojen ja tarkoitusten myötä syntyneiden dokumenttien verkostosta. Historiallinen tekstikonteksti on osa sitä kielellistä ympäristöä, jonka vaikutuksen alaisina myös uudet tekstit syntyvät ja saavat merkityksiä. Käsitteiden muinaismuistohallinnon viimeisimmissä ohjeistuksissa sekä perinnön tutkimuksen ja kriittisen perinnön tutkimuksen piirissä 2010-luvulla esitettyjä määrittelyjä osana tätä jatkumoa.

Muinaisjäännös ja arkeologinen kulttuuriperintö ovat historiallisesti kontingenteja käsitteitä, joiden merkitys ja viittauskohteet ovat riippuvaisia ajallisesta ja paikallisesta kontekstista. Käsitehistoriallinen analyysi korostaa tätä käsitteiden dynaamista ja muuttuvaa olemusta, mutta tarkoituksena on myös taustoittaa nykyisiä merkityksiä sekä osoittaa joidenkin käsitysten ja kielikuvien sitkeys. Käsitteiden käyttö ja esittäminen

2010-luvun Suomessa ei kuitenkaan ole suoraviivaisen kausaliteetin tai johdonmukaisen kehittelyn tulosta, vaan historia sisältää aina epäjatkuvuuksia, sattumaa ja ylipäättään valtavasti tekijöitä, joiden kaikkien vaikutusta on mahdotonta jäljittää ja osoittaa tyhjentävästi. Tästä huolimatta tietyt kielen tasolla havaittavat näkemykset ja ideologiat vaikuttavat elävän ja siirtyvän vuosisatojenkin takaa nykyiseen muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteitä rakentavaan perintödiskurssiin.

Käsitejärjestelmiin ja diskursseihin kietoutuva valta on sidoksissa tietoon, joka valitaan käsitteellisten jäsennyksien pohjaksi, sekä valintoihin, joiden perusteella näitä jäsennyksiä kielellistetään. Historiallisen näkökulman lähtökohtana onkin, että käsitteet ovat aina historiallisesti luotuja ja siten potentiaalisesti kiistanalaisia. Käsitteiden merkityksistä ja käyttötavoista on siis käyty ja käydään kamppailua. Ja vaikka käsitteitä ryhdyttäisiin käyttämään uudella tavalla, ne eivät vapaudu historiallisista merkityksistään. (Hyvärinen ym. 2003: 10.)

Käsitehistoria poikkeaa aatehistoriasta siten, että tarkoitus ei ole etsiä käsitteiden ”juuria” mahdollisimman kaukaisesta menneisyydestä, vaan korostaa katkoksia. Käsitteen ”alkuperäinen merkitys” ei siis ole analyysin tulos, vaan pikemminkin yhden lähtökohdista. (Hyvärinen ym. 2003: 13.) Toisaalta käsitehistorian kirjoittamiseen sisältyy oletus nimenomaan *käsitteellisestä* jatkuvuudesta, eikä pelkästään termien ja termien käyttäjien perusteella muodostuvista historiallisista yhteyksistä eli termihistoriasta. Käsitehistoriassa tarkastellut käsitteet muodostavat siis ketjun, jonka käsitteitä yhdistää sekä tietyn käsitteytimen säilyminen että käsitteeseen yhdistettyjen ominaisuuksien vaihtelu – jatkuvuus ja katkokset. (Kuukkanen 2006.)

Käsiteketjuun kuuluvien käsitteiden välistä suhdetta voidaan kuvata Wittgensteinin hahmotteleman perheyhtäläisyyden (ks. 1.3.5) avulla, mikä yhdistää tietyn idean, käsitteytimen, historian kuluessa saamia erilaisia muotoiluja (Gram & Martin 1980: 510). Oman tutkimuskohteeni ja sen historiallisen tarkastelun käsitteellinen ydin koostuu ihmisen suhteesta ja suhtautumistavoista ympäristössä havaittaviin menneisyyden materiaaliin jälkiin.

Käsitehistorian analysointi auttaa ymmärtämään käsitteiden nykykäytön ja niitä rakentavan diskurssin historiallisia kerrostumia, mutta käsitehistoriaan ei sisälly ajatusta vääjäämättömästä edistyksestä, eikä käsitteiden muutoksia voi arvottaa (Hyvärinen ym. 2003: 13; Wiberg 2012: 627). Tästä periaatteesta on tosin ehkä joustettava, kun

tarkastelun kohteena ovat tieteelliset käsitteet. Tieteen eteneminen kohti 'lopullista totuutta' tieteellisen tiedon kumuloituessa on tietyissä mielessä välttämätön oletus tieteen mielekkyyden ylläpitämiseksi. En myöskään pidättäydy osoittamasta kaikkiin käsitejärjestelmiin sisältyviä epäloogisuuksia ja epäselvyyksiä, koska käsiteanalyysin taustalla on yleensä, kuten tässäkin tapauksessa, myös käsitteiden selventämistä koskeva motiivi.

Käsitteet assosioituvat toisiinsa käsitteisiin ja muodostavat laajoja assosiaatioverkkoja, jotka pohjautuvat tiettyihin psykolingvistisiin säännönmukaisuuksiin sekä yksilön ja yhteisön jakamaan ensyklopediseen tietoon eli maailmantietoon (Larjavaara 2007: 157–158). Nämä tietyissä kontekstissa syntyvät assosiaatioverkot ovat merkitysavaruuksia, jotka eivät ole pelkästään kielellisiä systeemejä, vaan ennen kaikkea käsitteellisiä. Ne vastaavat olennaisilta osiltaan diskursssia puheen tai tekstin kehyksenä ja kontekstina (ks. myös 1.3.3). On siis ensinnäkin kyse kaikesta siitä tiedosta, jonka avulla yksilö ja yhteisö maailmaa jäsentävät ja hahmottavat, sekä toiseksi siitä, millaisin ilmauksin tätä tietoa viestitään. (mts. 158–159.)

Muinaisjäännös ja arkeologinen kulttuuriperintö ovat käsitteinä osa tällaista historiallisesti ja kulttuurisesti rakentunutta käsitejärjestelmää. Ne ovat erilaisten käsitesuhteiden kautta suhteessa käsitejärjestelmän muihin käsitteisiin, ja tulevat ymmärretyiksi osana kokonaisuutta (vrt. Niiniluoto 1980: 122–123). Käsitteiden väliset suhteet, luokittelut ja hierarkiat ovat siis oleellinen osa käsitteiden määrittelyä, merkitysten antoa ja diskurssiivisia käytäntöjä. Tästä syystä tarkastelen tutkimuskohteena olevien käsitteiden lisäksi perintödiskurssin määrittelyyn ja historiaan oleellisesti liittyviä *perinnön/kulttuuriperinnön* (3.2) ja *kulttuuriympäristön* (3.3) käsitteitä.

Olen hahmotellut käsitteiden 1600-luvulta tähän päivään ulottuvaa historiaa muinaismuistohallintoon ja arkeologiseen tutkimustoimintaan liittyviin teksteihin sisältyvien implisiittisten ja eksplisiittisten määritelmien pohjalta. Kun muinaismuistolain merkitys tärkeimpänä primääriaineistossa esiintyvän intertekstuaalisuuden ja interdiskursiivisuuden lähteenä alkoi tutkimuksen edetessä hahmottua, kiinnitin käsitehistoriallisessakin tarkastelussa enemmän huomiota lain valmistelua ja uudistamista pohtineisiin raportteihin ja selvityksiin.

Muinaisjäännöksen käsitteen kohdalla pääpaino on muinaismuistolakia 1950-luvulla valmistelleen komitean sekä lain uudistamista 1970-, 1980-, ja 1990-luvulla pohtineiden työryhmien tuottamissa teksteissä (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954; Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979; Arkeologia 2000-toimikunnan mietintö 1984; Lex archaeologica -työryhmä 1994) sekä 2000-luvulla muinaisjäännösrekisterissä käytettyä käsitteistöä ja muinaisjäännösten määrittelyä koskevissa ohjeistuksissa (Uino 2000; Niukkanen 2004, 2009; Museovirasto 2010, 2013, 2014d). Käsitteiden tässä yhteydessä myös tuoreimmassa arkeologian oppi- ja pääsykoekirjana käytetyssä teoksessa ”Johdatus arkeologiaan” (Halinen ym. 2008) esitettyjä määritelmiä.

Perinnön/kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön käsitteiden osalta analyysini keskittyy niin ikään viimeisiin 50 vuoteen sekä erityisesti 2000-lukuun, jolloin kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristö ovat vakiintuneet tiettyjä hallinnon- ja tiedonaloja määrittäviksi käsitteiksi. Esittelen keskeiset kansainvälisen ja kansallisen tason tekstidokumentit, joiden kautta kulttuuriperinnön, arkeologisen kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön käsitteet on tuotu ja vakiinnutettu osaksi suomalaisen perintödiskurssin käsitejärjestelmää.

3.1 Muinaismuisto, muinaisjäännös ja kiinteä muinaisjäännös

Menneisyydenkin ihmisillä on ollut jonkinlainen suhde heitä edeltäneen ’muinaisuuden’ jäännöksiin, joita on tulkittu ja selitetty kulloisillekin aikakausille, yhteiskunnille, kulttuureille ja uskomusjärjestelmille ominaisilla tavoilla. Nykyisyydestä käsin voi kuitenkin olla vaikea hahmottaa menneiden kulttuurien ja aikakausien suhdetta toisiinsa. Esimerkiksi Rooman valtakunnan kukoistuskaudella, ajanlaskun alun tienoilla, Egyptin pyramidit olivat yhtä vanhoja kuin roomalaisaikaiset rauniot ovat meidän aikamme näkökulmasta.

Järjestelmällisen antikvaarisen toiminnan synnyllä 1600-luvun Ruotsi-Suomessa oli poliittinen ja ideologinen taustansa (ks. 2.1.1), mutta muinaisten esineiden kiehtovuuteen lienee aina liittynyt myös käsityksiä todellisuuden maagisesta aspektista (ks. esim. Herva & Nordin 2013). Luonnontieteet ja empiiriseen tietoon tähtäävä tieteellinen maailmankatsomus nousivat kukoistukseensa 1600-luvun kuluessa, mikä vähitellen muutti ihmisten kuvaa todellisuuden olemuksesta ja rakenteesta. Ymmärrettiin, että kiviesineet ovat ihmisen tekemiä, eivätkä ukonilman synnyttämiä maagisia objekteja (Jensen 2000). Suomalaisessakin kansanperinteessä kivikautiset

kirveet on tunnettu ”ukonvaajoina” (esim. Taavitsainen 2008: 68), salamaniskun seurauksena maahan joutuneina taikavoimaisina esineinä, joilla on uskottu olevan parantavia voimia.

Tieteen kehityksen ja parantuneen yleissivistyksen myötä harvempi jauhaa kivikirveitä enää lääkkeeksi, ja uudet tutkimusmenetelmät tuovat yhä tarkempaa tietoa menneisyyden tutkijoille. Voimme siis olettaa, että nykyiset tiedolliset tulkinnat erilaisten jäännösten syntyprosesseista ja funktioista ovat oikeampia kuin vaikkapa 1900-luvun alussa esitetyt. Kumuloitunut ja täsmentynyt tieto ei kuitenkaan itsessään ole peruste sille, että käsityksemme jäännösten arvosta tai merkityksestä olisi ratkaisevasti parempi tai totuudellisempi kuin koskaan aikaisemmin.

Institutionaalinen suojele ’kulttuuriperintönä’ on tapa luoda ja ilmaista erilaisiin materiaalsiin objekteihin, ympäristössämme oleviin jäännöksiin tai vanhoihin esineisiin liitetyjä arvoja ja merkityksiä. Sellaisena nykysuojele vertautuu jäännösten vaalimiseen mahtimiehiä symboloivina muistomerkkeinä tai kansanperinteenä siirtyneisiin kertomuksiin ja uskomuksiin. Kuten maagisen läsnäolon uskoneissa agraariyhteisöissä, kivikirveisiin sisältyy edelleen aineeton aspekti, odotuksia materiaan sitoutuneesta voimasta, jolla on mahti muuttaa asioita. Taikavoimien sijaan nykyisin luotetaan muinaisten esineiden kykyyn kantaa tietoa toisesta ajasta ja maailmasta, menneistä ihmisistä ja heidän elämistään.

3.1.1 Wanhat monumentit ja muistomerkit 1600–1809

Gööttiläistä historiakuvaa edustanut Olaus Magnuksen (1555) ”Pohjoisten kansojen historia” esittää varhaisimman tunnetun kehotuksen suojele muinaisjäännöksiä, joilla viitattiin ”goottilaisten satureiden” ja merkittävien tapahtumien muistoksi sekä merkkimiesten haudoiksi pystytettyihin monumentteihin. (Härö 1984: 6–7.) Jäännösten suojele tarkoitti keskiajan Ruotsissa ja Vaasa-ajalla siis kuningaskunnalle rakennetussa historiassa merkityksellisten ihmisten ja tapahtumien muiston vaalimista. Jäännökset itsessään olivat muistamisen konkreettisia materiaalisia apuvälineitä, kirjoitetun historian symboleja ja todisteita.

Monumentaalisina muistomerkkeinä nähdyt jäännökset yhdistettiin 1600-luvulla Ruotsin valtiolliseen historiaan ja suurvalta-aseman oikeuttamiseen: Ruotsin ja gööttien muinaisten hallitsijoiden ja suurmiesten saavutuksiin sekä muihin maallisiin ja kirkollisiin ylimyksiin (Härö 1984: 13). Antikviteeteilla tarkoitettiin ennen 1600-luvun

puoliväliä lähinnä kirjallisia lähteitä ja kansanperinnettä, ja vasta 1650-luvulla Ruotsin valtakunnan antikvaarijärjestelmän toiminta laajeni koskemaan nykyisin muinaisjäännöksiä ymmärrettävien kohteiden hoitoa ja suojelua (Härö 1984: 12; 2010: 129).

Vuonna 1666 julkaistu Kuninkaallinen plakaatti kattoi sekä autiot että yhä käytössä olevat kirkot ja luostarit irtaimistoiineen sekä nykyisiin kiinteisiin muinaisjäännöksiin rinnastuvat ”wanhat monumentit”, joiksi luettiin vähäisimpinäkin raunioina säilyneet linnat ja linnoitukset, kartanot, vallit ja kivitummut sekä patsaat ja kivet, joissa oli riimukirjoitusta. Plakaatti kielsi myös kuninkaiden ja ylimysten pystyttämien suurten kumpujen ja sukuhautojen vaurioittamisen, mutta mahdollisten rikkomusten seurauksia ei mainittu. (Härö 1984: 12–16.) Antikviteettikollegion 1660-luvulla käynnistämät ’inventoinnit’ ulottuivat nykyisen Suomenkin alueelle, mutta tietojen keruu keskittyi ainoastaan muistomerkkeihin ja monumentaalisiin rakennelmiin (mts. 23).

Materiaalisiin jäännöksiin yhdistetyt merkitykset ja niiden representationaalinen sisältö oli siis toinen kuin nykyisin. Jäännöksille annettujen symboliarvojen sekä aseman tietyn edustussuhteen kantajana voi kuitenkin itsessään nähdä muodostavan ainakin osan ’muinaisjäännöksen’ käsitteellisestä ytimeistä, joka on jossain muodossa säilynyt nykyisyyteen asti.

Eräänlaista topografista jäännösten luettelointia edustavat paikalliskuvaukset yleistyivät 1700-luvulla. Mahdollisesti varhaisin yleisesitys Suomen muinaisjäännöksistä on H.G. Porthanin (1739–1804) Tuneldin [1795] ”Ruotsin maantieteeseen” laatimaa kuvaus, johon sisältyi useita mainintoja historiallisista tapahtumapaikoista, muinaismuistoista ja historiallisista linnoista (Härö 1984: 23). Suomesta Tukholmaan 1500–1700-luvuilla lähetettyjen löytöjen tiedot osoittavat, että sekä oppineet että rahvas ymmärsivät maasta löytyvän arvokasta tavaraa. Tosin löytöjen arvo nähtiin tässä vaiheessa lähinnä taloudellisenä hyötynä. (mts. 24.)

Suojeltavat muinaisjäännökset, vaikka sanaa ei vielä käytettykään, määriteltiin vuoden 1666 plakaatissa antamalla luettelo suojelun piiriin kuuluvista kohdetyypeistä. Vaikka suojeltaviksi määriteltyjen tyyppien lista on niukka verrattuna nykyiseen kiinteiden muinaisjäännösten kirjoon, on käsitys suojelun tarpeesta yhdistävä käsitteellinen tekijä. Suojelun ja vaalimisen prosessi sisältää aina ajatuksen jatkuvuudesta, tulevaisuudesta ja tulevista sukupolvista, joita varten jotakin säilytetään. Sen sijaan näkemykset siitä,

millaisia merkityksiä suojeltujen kohteiden on määrä siirtää nykyisiä seuraaville sukupolville – suojelun tarkoitus – on historian saatossa vaihdellut.

3.1.2 Vanhoinjäännöksistä muinaisjäännöksiksi 1809–1917

Suomen kielen lehtori, kirjailija ja suomalaisuusmies Carl Axel Gottlund (1796–1875) oli ajan tyyliin monialainen ja harrasti myös muinaistutkimusta. Gottlund (1831 [po. 1832]) liitti aihetta käsitteleviä kirjoituksia toimittamaansa kaunokirjallisuustieteelliseen lukemistoon, Otawaan, josta hän kaavaili kansallista merkkiteosta:

”Kukiin valaistu kansa on aina osattanut yhtä isoa huolta, että säilyttää ja kunnioittaa niitä vanhoja jäännöksiä ja muistomerkkiä jotka ovat jääneet jällelle heidän esi-vanhemmista. Ne ovat ikeän kuin rakkineet ja allustimet heidän tarinamukseen, jota nioittelo vanhuuen ajat nykyisiin, ja sioittelo tätä uutta kansoo siihen vanhaan; ne ovat meillen puhuvaiset pylvet, jotka toimittavat sitä eismännnyttä, ja muistuttaa mejän lapsillemme mejän moavanhemmien töitä ja tapoja. [...] Samalla tavalla on mejän vanhoin-jäännösten kanssa, eivät suinkaan hyökään ouk verrattavina Egyptiläisten tahi Grekkalaisten muistomerkkilöihin; mutta heissä on kuitenkin, meille Suomalaisillen, yksi isompi ja erinomainen arvo, jos heihin voan oikeen ymmärtäisimme. Sillä ne ovat naulat ja vaarnat joihen ympärillä mejän Tarinamus viritetään, ja joihen päällä se riippuu se tieto kuin löytyy Suomalaisista kansoista.” (Gottlund, 1831 [po. 1832]: 448–449.)

Savon murteella kirjoittanut Gottlund mainitsee sekä ”vanhoinjäännökset” että muistomerkit, joten ero sattumalta jäljelle jääneiden jäännösten sekä tarkoituksella luotujen muistomerkkien välillä oli hänen ajattelussaan läsnä ja jollain tavalla merkityksellinen. Gottlund kuvaa materiaalisia objekteja esivanhempien ja suomalaisten kansojen tarinaa kannattelevaksi jalustaksi, joka yhdistää menneisyyden ja nykyisyyden. Nämä kielikuvat ovat yllättävän lähellä nykyisinkin viljeltäviä metaforia, joiden kautta kansallisuusaatteesta kummunneet kysymykset suomalaisten alkuperästä, identiteetistä ja tarinasta ovat edelleen läsnä muun muassa nykyisessä muinaismuistolaisissa.

Gottlundin kuvauksessa on erotettavissa materiaallinen taso eli itse jäännökset, jotka vertautuvat konkreettisiin esineisiin: ”rakkineet”, ”allustimet”, ”pylvet”, ”naulat” ja ”vaarnat”. Lisäksi hän kuvaa aineettomia merkityksiä, jonkinlaista abstraktia perinnön tasoa – tarinoita, muistoja ja identiteettiä – joita nämä fyysiset jäännökset tukevat ja

kantavat (ks. myös 3.2.1). Jäännökset eivät ole pelkästään passiivisia tukirakenteita tai menneisyyttä koskevan tiedon säiliöitä, vaan ne myös ”puhuvat” ja aktiivisesti muistuttavat ”lapsiamme” heidän esivanhempiansa elämästä. Nämä tasot muodostavat Gottlundin käsityksen mukaan *tiedon* suomalaisista ja suomalaisuudesta eli vaalittavaksi tarkoitettusta kulttuuri-identiteetistä.

Gottlundin Otawasta ei tullut lopulta kansalliseeposta, minkä aseman otti Elias Lönnrotin (1802–1884) kokoama Kalevala. Kalevalan ensimmäinen painos ilmestyi vuosina 1835–1836, jolloin eepoksen hahmoja pidettiin vielä yleisesti todellisina historiallisina henkilöinä (Fewster 2006: 93–97, 102; 2008: 98). Lönnrot käytti ilmeisesti ensimmäisenä sanoja ”muinaisruno” ja ”muinaissuomalainen” vuonna 1839 (Fewster 2006: 97; 2008: 98), mutta ”muinainen” esiintyy vanhan kirjasuomen aikaisissa (1543–1810) lähteissä jo 1600-luvun alusta lähtien merkityksissä ”entinen, entisaikainen, kauan sitten olemassa tai käytössä ollut; aiempi” (Kotimaisten kielten keskus 2015). Sana ”muinainen” juontuu etymologisesti sanasta ”muu”, mikä kuvastaa muinaisuuteen liitettyjä merkityksiä ’toiseutena’ ja erilaisuutena suhteessa nykyisyyteen (Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 2: L-P 1995).

Suomen kieleen yritettiin jo 1820-luvulla lisätä arkeologiaankin liittyviä sanoja C. A. Gottlundin ruotsinkielisille termeille luomina käännöksinä, kuten ”vanhain tiiustelemiset” (*antiquariska forskningar*), ”vanhain selittäjä” (*antiquarius*), ”jätös” ja ”jätteet” (*efterlämningar* ja *reliquier*) sekä ”vanhainjäännökset” (*fornlämningar*). Gottlundin keksimistä arkeologian termeistä jäi elämään kuitenkin vain ”kalmisto”. (Fewster 2006: 98; 2008: 100.) Sana ”muinaismuisto” esiintyy Fewsterin (2006: 97) mukaan ensimmäisen kerran painetussa julkaisussa vuonna 1840 ja ”muinaisjäännös” vuonna 1845.

Tieteellisen arkeologian sekä muinaismuistohallinnon muotoutuessa 1800-luvun loppupuolella, ja vuonna 1863 julkaistun kielimanifestin jälkeen, kehitettiin lisää aiheeseen liittyvää suomenkielistä ammattiterminologiaa: ”muinaistiede” (varhaisin julkinen käyttö 1873), ”muinaislöytö” ja ”kivikausi” (1874), ”muinaistutkimus” (1885), ”muinaislinna” (1891) sekä ”esihistoria” (1890) (Fewster 2006: 98; 2008: 100). Salminen (2002: 20) nostaa keskeisiksi vaikuttajiksi arkeologisen terminologian luomisessa erityisesti Aspelinin, joka vastasi muun muassa ”muinaislöydöstä” ja ”muinaistutkimuksesta”, mutta myös historioitsijan ja vanhasuomalaisen

suomalaisuusmiehen Yrjö Koskisen (1830–1903) sekä historiantutkija K. E. F. Ignatiuksen (1837–1909).

Vuonna 1883 annettu ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta” luokitteli ”kulttuurimuistot” kolmeen ryhmään, joista kiinteiksi muinaisjäännöksiksi määriteltiin jäännökset, ”jotka olivat sen ikäisiä, ettei niitä nyt sovi katsoa yksityisen henkilön omaksi”. Muut suojeltavat kategoriat käsittivät kirkkojen ja muiden rakennusten koristelun ja irtaimiston sekä esinelöydöt. Asetus ei koskenut edelleen käytössä olevia, historiallisesti arvokkaita rakennuksia, mutta muinaistieteellisen toimikunnan tulkinnan mukaan alkuperäisestä käytöstään pois luovutetut rakennukset luettiin kiinteisiin muinaisjäännöksiin. (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 31.) Esinelöytöjä koskeneet määräykset noudattivat jo 1600–1700-luvulla omaksuttua linjaa, jonka mukaisesti kansalaiset veloitettiin ilmoittamaan löydöistä (Härö 2010a: 132).

Kollektiivinen muistaminen, kansakunnan muisti ja muistot olivat 1800-luvun lopussa keskeisiä jäännöksiin liitettyjä merkityksiä, jotka samalla perustelivat niiden suojelua ja tutkimusta. Muinaisjäännökset ja muistomerkit kuitenkin erotettiin käsitteellisesti toisistaan, myös muinaismuistohallinnon toiminnassa. Esihistoriallisia kohteita tunnettiin Suomesta vain muutamia, joten ”muinaismuistoilla” viitattiin tässä vaiheessa lähinnä kivikirkkoihin ja linnoihin, joista niistäkin esimerkiksi Raaseporin ”ruotsalainen rosvolinnoitus” suljettiin ulos ”kansallisen kulttuuriperinnön” kaanonista (Fewster 2008: 102).

3.1.3 Muinaisjäännös sekä muistin että tiedon lähteenä 1917–1939

Muinaisjäännöksen käsitteen näkökulmasta 1900-luvun alun poliittiset muutokset tarkoittavat siihen liitettyjen merkitysten kahtalaistumista. Yhtäältä muinaisjäännöksiä määrittivät edelleen muinaismuistohallinnon vaalimat metaforiset merkitykset kansallisen perinnön ja kollektiivisen muistin tallennuspaikkoina, toisaalta muinaisjäännösten merkitys ensisijaisesti tieteen ja tiedon lähteenä tuli vähitellen vallitsevaksi akateemisen arkeologian kehittyessä itsenäiseksi tieteenalaksi. Muutos ”kulttuurimuistoja” koskevissa käsityksissä vaikutti myös niiden arviointiin: esimerkiksi esineitä ei arvioitu enää pelkästään sen mukaan minkäläisten tapausten tai henkilöiden muistoa ne edustivat, vaan arvon mitaksi tuli Juhani Rinteen (1923: 70) sanoin

”myös niiden oma kyky muodollaan tai tekotavallaan karakterisoida valmistusaikansa makua tai teknillistä taituruutta”.

Tallgrenin (1918a) laatima yleiskatsaus ”Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäännökset” toteuttaa hänen omien sanojensa mukaan puhtaasti tieteellisiä tarkoituspäitä, ja sellaisena se onkin ensimmäisiä laatuaan. Tallgren (1918a) käyttää muinaisjäännösten luonnetta ja merkitystä avaavaksi käsikirjaksi tarkoitettussa vihkosessa sekä kirjoituskokoelmassaan (1918b) ”Muinaistutkimuksen työmaalta” termejä 1) ”kiinteä” ja 2) ”irtainen muinaisjäännös” teknisesti samassa merkityksessä kuin nykyisinkin⁸⁰: 1) maastossa tietyssä paikassa sijaitseva kiinteä kohde rakenteineen sekä 2) irtain esine tai löytö. Nykyisen ’kiinteän muinaisjäännöksen’ käsitteen merkitystä ei kuitenkaan voi irrottaa lainsäädännöllisestä ja normatiivisesta kontekstistaan. Vasta vuonna 1963 voimaan tullut MML loi ’kiinteän muinaisjäännöksen’ käsitteen sen kaikissa nykyisissä merkityksissä.

”Muisto”, ”muinaismuisto” ja ”muinaislöytö” ovat Tallgrenin käsitteistöissä synonyymisiä ”muinaisjäännös”-termin kanssa kattaen yleiskäsitteinä sekä kiinteät että irtaimet muinaisjäännökset. Muinaismuisto-termi tosin vertautuu vuoden 1883 asetuksen ”kulttuurimuistoihin”, joten sillä viitattiin myös vanhoihin rakennuksiin ja mihin tahansa ’entisajoilta’ periytyvään. Muinaismuisto on siis vielä tässä vaiheessa ymmärrettävissä muinaisjäännöksen yläkäsitteeksi. Esineistöön Tallgren viittaa myös sanalla ”muinaiskalusto”⁸¹.

Tallgren (1918a: 10–11) luokitteli kiinteät muinaisjäännökset ajoituksensa perusteella esihistoriallisiin ja historiallisiin, joista jälkimmäisiin hän luki ainakin

”vanhojen kirkkojen sijat, samoin kartanojen sijat, ’skantsit’⁸², kalmistot, taistelutantereet, puolustuslaitokset, ristillä pyhitetyt paikat, ’Puntuksen kaivannot’⁸³, luostarien jätteet j. n. e.”.

---

⁸⁰ ”Irtainen” on nykyisessä kirjoitusasussaan ”irtain”.

⁸¹ ”Muinaiskalupäiväkirja” eli löytödiari on edelleen käytössä oleva nimitys, joka tarkoittaa Museoviraston arkeologisiin kokoelmiin otettujen esinelöytöjen seurantajärjestelmää. Rakenteeltaan ja sisällöltään nykyinen löytödiari on periaatteessa samanlainen kuin sata vuotta sitten, mutta 2010-luvun Muinaiskalupäiväkirja on selattavissa myös verkossa (Museovirasto 2015c).

⁸² ”Skantsi” eli ”skanssi” tarkoittaa pienehköä linnoitusta, linnaa tai kastellia. Sana juontuu ruotsin kielen sanasta *skans*. (Mantila 2012: 239.)

⁸³ ”Puntuksen kaivannoilla” Tallgren viitannee vuosina 1607–1608 aloitetun, Saimaalta Suomenlahdelle aiotun kanavahankkeen jäännökseen eli noin 500 metriä pitkään uomaan, joka sijaitsee Lappeenrannan Puntuksen kaupunginosassa (esim. Niukkanen 2009: 104).

Suomen alueelta tunnetuista esihistoriallisista muinaisjäännöstyypeistä Tallgren (1918a: 21; 1918b: 14) mainitsee ”asuinpaikat”, jotka hän ”asumuksineen” liitti kivikautiseen, tilapäiseen ja liikkuvaan asutukseen. Rautakaudella ei hänen mukaansa eletty enää asuinpaikoilla, vaan ”kiinteästi” asunnoissa, jotka sijaitsivat kylissä ja kaupungeissa. Muita Tallgrenin (1918a; 1918b: 18, 30, 35) luettelemia muinaisjäännöstyyppejä ovat kalliopiirokset ja -maalaukset, tiet (vesi- ja harjutiet) ja sillat (hirsisillat ja silta-arkut), linnavuoret (myös mäki- ja muinaislinnat) eli linnat, ”tuomarinympyrät” eli käräjäpaikat, uhripaikat, uhri- ja seitakivet, pyhät puut (myös uhri- ja pitämyspuut), uhrilähteet, ”bautakivet” tai ”jatulinpatsaat” eli kivipatsaat, maanalaiset haudat, hautakummut, venehautaukset, kalmistot (myös kumpu- ja kenttäkalmistot) sekä hiidenkiukaat eli hautarauniot, kiviroukkiohaudat tai muinaishaudat.

Ilältään ja tarkoitukseltaan ”epämääräisinä” kiinteinä muinaisjäännöksinä Tallgren (1918a: 29–48) piti ”jättiläiskirkkoja” eli kasteleja, ”lapinhautoja” tai ”lapinkiukaita” eli lapinraunioita, ”kaskeamisroukkioita”, ”jättiläisten kalatokeita” eli puisia katiskoja, ”lapinpatoja” eli Pohjois-Pohjanmaan joissa olevia kalanpyydyksiä, tervahautoja, raudantekopaikkoja, ”ryssänkuoppia” eli mahdollisia hautapainanteita, ”ryssänuuneja”, ”sokkelolatomuksia” eli jatulintarhoja sekä saariston ”omituisia kivilatomuksia”, ”kivitarhoja” ja ”hauturoita”.

Tallgrenin esittämän muinaisjäännösten luokittelun voi nähdä ensimmäisenä suomalaisena muinaisjäännösten ’typologiana’, vaikka se ei noudatakaan kaikkia tieteelliselle typologialle asetettuja periaatteita (ks. Adams & Adams 1991). Viimeisen sadan vuoden kuluessa luokitteluun on liitetty uusia tyyppisiä ja ryhmittelytapoja, mutta jäännösten ajoitus ja funktio tai tulkittu tarkoitus ovat perusta, johon myöhemmätkin tyypittelyt nojaavat. Tallgrenin luoma ydin on edelleen lähes sellaisenaan läsnä nykyisen muinaisjäännösrekisterin (ks. 5.5.2) asiansanoituksessa. Arkeologisille typologioille on tyypillistä, että ne voivat muuttua aineiston kasvaessa ja tutkimuksen edetessä. Tämä edellyttää kuitenkin aina koko aineiston arvioimista uudelleen samoilla muuttujilla. Muinaisjäännösrekisterin luokittelu ei ole tässä suhteessa johdonmukainen, eikä se perustu systemaattiseen ja kattavaan typologiseen tutkimukseen.

3.1.4 Kiinteän muinaisjäännöksen käsite syntyy 1945–1963

Vuonna 1947 asetettu ”muinaismuistojen ja sivistyshistoriallisesti merkityksellisten rakennusmuistomerkkien suojelemista tarkoittavan lainsäädännön” uusimista pohtinut komitea antoi vuonna 1950 laki- ja asetusehdotuksia, joista kiinteitä muinaisjäännöksiä

ja muinaislöytöjä koski ”ehdotus laiksi ja asetukseksi muinaismuistoista”⁸⁴ (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 5–11). Ehdotuksen ja lopulta 1963 voimaan tulleen MML:n myötä aiemmin laajemmassa merkityksessä käytetty muinaismuisto-termi rajautui koskemaan jatkossa nimenomaan kiinteitä muinaisjäännöksiä, eikä enää esimerkiksi kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi katsottuja rakennuksia. Muinaismuisto-termi on myöhemmin harvinaistunut ja kalskahtaa nykyisin vanhahtavalta, mutta esiintyy kuitenkin silloin tällöin tutkimuksellisessakin yhteydessä (esim. Vilkuna 1996). Kaavoituksessa kohdemerkinnät sm (Muinaismuistokohde) ja SM (Muinaismuistoalue) ovat edelleen suositeltuja tapoja merkitä kiinteät muinaisjäännökset kaavakarttoihin (Museovirasto 2013a).

Varsinaisten lakiehdotusten lisäksi komitea laati taustatekstin, jossa käsiteltiin lainsäädännön uusimisen tarpeellisuutta, muinaismuistoja (laajassa merkityksessä) koskevia aikaisempia säädöksiä ja suojelun käytäntöjä muissa Pohjoismaissa sekä käytiin läpi lakiehdotukset kohta kohdalta perusteluineen. Komitean (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 29) mukaan muinaismuistojen suojelu oli ”kansallinen velvollisuus”, joka ei ole tarpeellista pelkästään tieteellisen tutkimustyön kannalta. Muinaismuistot kuvattiin

”näkyvä[ksi] todistukse[ksi] menneiden sukupolvien työstä, elämäntavoista ja vaiheista”, koko kansan ”yhteis[eksi] henkis[eksi] pääoma[ksi], joka on vähentymättömänä säilytettävä tuleville sukupolville”.

Komitean ehdotuksen ja lopulta voimaan saatetun lain keskeisiä, muinaisjäännöksen määritelmään liittyviä eroja on ehdotuksessa kiinteille muinaisjäännöksille ehdotettu vähintään sadan vuoden ikäraja, josta olisi voitu poiketa vain poikkeustapauksessa.⁸⁵ Perusteluiksi ikärajalta kirjattiin huoli siitä, että jos laissa puhuttaisiin vain ”muinaisaikaisista” muinaisjäännöksistä, voitaisiin päätellä että myöhemmät, esimerkiksi keskiajalta peräisin olevat ”historialliset muistot” eivät olisikaan lain suojaamia. Tämä ei komitean mukaan olisi vastannut lain tarkoitusta. (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 48.)

---

⁸⁴ Kaksi muuta ryhmää olivat ”kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset” sekä ”kirkolliset kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset, muistomerkit ja esineet”. (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 45–47.)

⁸⁵ Tarkalleen ottaen ehdotus kuului: ”kiinteitä muinaisjäännöksiä ovat vähintään sata vuotta vanhat tai iältään tuntemattomat...”. Ehdotuksessa mainittuja ”muinaislöytöjä” eli lopulliseen lakiin kirjattuna ”irtaimia muinaisesineitä” koskien sadan vuoden ikäraja sen sijaan on voimassa (MML 2:16). Ikäraja koskee myös laivalöytöjä (MML 3:20), joita vuoden 1950 ehdotuksessa ei käsitelty.

Komitea toteaa ajallisen rajauksen nimenomaan *laajentavan* muinaisjäännöksen käsitettä suhteessa aikaisemmassa asetuksessa säädettyyn. Kiinteän muinaisjäännöksen käsitettä lavennettiin ehdotuksessa myös lukemalla käsitteen viittausalaan sellaisia kohteita, joita ei aikaisemman asetuksen perusteella voitu suojella, kuten ”historiallista merkitystä omaavat muistopaikat”, ”vanhat kulkutiet”, ”tiemerkit” ja ”kiinteät luonnonesineet”. Ruotsin vuonna 1942 annetun lain mallin mukaan komitea päätyi täsmentämään muinaisjäännöksen määritelmää oman käsityksensä mukaan ”melko tyhjentävällä” luettelolla lain tarkoittamista muinaisjäännöksistä.

(Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 48–49.)

Niin ikään Ruotsin tapaan ehdotettiin lain 3 §:ssä säädettäväksi kiinteän muinaisjäännöksen säilymisen, laadun ja merkityksen kannalta riittävän maa-alueen varaamisesta sen ympärille. Komitean mukaan rauhoitetun alueen määrääminen oli välttämätöntä erityisesti silloin, kun on kysymys ”tavallista arvokkaammasta muinaisjäännöksestä”. (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 49.) Arvosta tai merkityksestä puhutaan myös lakiehdotuksen 6 §:ssä muinaisjäännösalueen pakkolunastuksen yhteydessä: ”Jos muinaisjäännös on erikoisen arvokas...” sekä 8 §:ssä muinaisjäännöksen siirtämiseen, muuttamiseen tai poistamiseen liittyen:

”Jos havaitaan, että kiinteä muinaisjäännös tuottaa sen merkitykseen verraten kohtuuttoman suurta haittaa” (mts. 7).

Komitea ei kuitenkaan antanut mitään ohjeita muinaisjäännöksen arvon, laadun tai merkityksen arviointiin, mutta toteaa että

”muinaisjäännöksen arvoa ja merkitystä historiallisena muistomerkkinä lisää luonnollisesti se, että lähin ympäristö pysytetään alkuperäisessä asussaan”.

Samoin pidetään ilmeisenä, että jos muistopaikan ympäristöön ilmestyy ”nykyaikaisia asutusryhmiä” tai ”joku liikepaikka”, saattaa muinaismuisto menettää koko merkityksensä paikkakunnan ”historiallisena nähtävyytenä”. (mts. 49.)

Huoli muinaisjäännösten ympäristön tarkemmin määrittelemättömän ’alkuperäisyyden’ säilyttämisestä viittaa siihen, että jäännökset ymmärrettiin jonkinlaisina kurkistusaukkoina ajasta toiseen tai paikkoina, joissa aika on suojelun avulla pysäytetty. Muinaisjäännös on osa ympäristöään, mutta ei nykyistä, vaan mennyttä ympäristöä (ks. myös 3.3). Muita muinaisjäännöksiin liitettyjä merkityksiä kuin ”historiallinen muistomerkki” tai ”nähtävyys” ei mainita. Huomion kiinnittäminen muinaisjäännösten

ympäristöön, liitettynä ”nähtävyyks”-merkitykseen, on tulkittavissa pyrkimykseksi luoda ja ylläpitää tietynlaisia maisemakuvia, nimenomaan historian visuaalisia representaatioita: tältä menneisyys näytti. Sama tavoite on luettavissa myös nykyisistä muinaismuistohallinnon teksteistä (ks. 6.3.3).

Kesäkuussa 1963 vahvistetun muinaismuistolain 1 §:ssä säädetään, että

”kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta”.

Lain 2 §:ssä annetaan kiinteän muinaisjäännöksen määritelmäksi lakiuudistusta valmistelleen komitean ehdotusta (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954) olennaisilta osiltaan vastaava luettelo rauhoitetuista jäännöstyypeistä⁸⁶:

”Kiinteitä muinaisjäännöksiä ovat:

1) maa- ja kivikummut, röykkiöt, kivikehät ja muut kiveykset ja kivilatokset, jotka ovat ihmisten muinoin tekemiä;

2) pakanuuden aikaiset haudat ja kalmistot, myös sellaiset, joista maan pinnalla ei ole merkkejä;

3) kivet ja kalliopinnat, joissa on muinaisilta ajoilta kirjoituksia, kuvia tai muita piirroksia tahi maalauksia, hiomauria tai muita hionnan tahi hakkuun jälkiä taikka uhrikuoppia;

4) uhrilähteet, uhripuut, uhrikivet ja muut palvontapaikat sekä muinaiset käräjäpaikat;

5) muinaisilta ajoilta peräisin olevat asumusten jäännökset sekä asuin- ja työpaikat, niin myös muodostumat, jotka ovat syntyneet sellaisten asumusten tai paikkojen käyttämisestä;

6) muinaisaikaiset hylätyt linnat, linnamäet, linnoitukset, linnakkeet, vallit ja vallihaudat sekä niiden jäännökset, kirkkojen, kappeliin, luostarien ja muiden huomattavien rakennusten rauniot sekä muinaiset hautapaikat, jotka eivät ole seurakunnan hoidossa olevalla hautausmaalla;

---

⁸⁶ Kiinteisiin muinaisjäännöksiin rinnastetaan myös ”laivalöytö”, joka on: ”merestä tai vesistöstä tavattu sellaisen laivan tai muun aluksen hylky, jonka uppoamisesta voidaan olettaa olevan vähintään sata vuotta, tai tällaisen hyllyn osa” (MML 3:20).

7) kivet, ristit ja patsaat, jotka muinoin on pystytetty jonkun henkilön tai tapahtuman muistoksi tai uskomuksellisessa tarkoituksessa, samoin kuin muut sellaiset muistomerkit;

8) muinaisten huomattavien kulkuteiden, tienviittojen ja siltojen sekä vartiotuli- ja muiden sellaisten laitteiden jäännökset; sekä

9) kiinteät luonnonesineet, joihin liittyy vanhoja tapoja, tarinoita tai huomattavia historiallisia muistoja.”

Laissa luetellut muinaisjäännöstyyppien kategoriat ovat siinä suhteessa yleisiä, että ne kattavat tarvittaessa kaikki ihmiselämään ja -kuolemaan kuuluvan toiminnan materiaaliset muodot. Vaikka täsmällinen ikäraja ei lopulta lakiin päätyntäkään, on rauhoituksen oleellinen kriteeri kuitenkin jäännösten ikä – määrittelemätön ’muinaisuus’ ja ’vanhuus’. Muinaisjäännökset ovat jäännöksiä jossakin toisessa ajassa, ’muinaisajassa’, tapahtuneesta ihmistoiminnasta, joka on sittemmin päättynyt. Muinaisjäännökset muistuttavat jostakin ammin kadonneesta: hylätyistä, hukatuista tai unohdetuista esineistä ja asioista; kuolleista ihmisistä ja tuntemattomista yhteisöistä; väistyneistä ja vanhanaikaisista teknologioista. Nykyaikaa ja muinaisaikaa erottaa ’unohduksen kuilu’, jonka yli emme voi oman muistimme tai kirjoitetun historian avulla kurkottaa. Muinaisjäännöksiä tarvitaan siis sillaksi nykyisyyden ja menneisyyden välille.

Muinaisjäännösten tärkein arvo, ja samalla perustelu niiden suojelulle, on MML:n mukaan niiden merkitys ”muistoina” Suomen eli kansakunnan ja kansan menneisyydestä. Tämä luonnehdinta ei oikeastaan poikkeaa Gottlundin (1831 [po. 1832]: 448–449) ”vanhoinjäännöksiä” koskevista maalailuista (ks. 3.1.2) muuten kuin olemalla vain hieman vähemmän paatoksellinen. Lakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 5/1961) suojelun pääasialliseksi tarkoitukseksi määriteltiin vähäeleisemmin kulttuurihistoriaa koskevan tiedon säilyttäminen tai tiedon saatavuuden ja tutkimusaineiston turvaaminen. Muinaisjäännösten merkitys tiedon konkreettisina varastoina ja nimenomaan tutkimuksen aineistoina oli siis etusijalla jo tässä vaiheessa, vaikka se ei lain muotoiluista yhtä vahvasti välitykään.

3.1.5 Ongelmia MML:n soveltamisessa ja käsitteistössä 1964–1980

Tallgrenin (1918a) kiinteitä muinaisjäännöksiä käsittelevän käsikirjan jälkeen päivitettyä yleisesitystä Suomen muinaisjäännöksistä saatiin odottaa lähes 50 vuotta.

Uudistettu MML ehti tulla voimaan ennen kuin Ella Kivikosken ”Suomen kiinteät muinaisjäännökset” ilmestyi vuonna 1966. Kivikoski (1966: 5) viittaa alkulauseessaan Tallgrenin (1918a) ”kirjaseen” ja toteaa, että uuden yleiskatsauksen laatiminen on ollut mahdollista vain rakentamalla usean tutkijan työlle. Kivikoski kiittää kaikkia Suomen arkeologeja, joiden Kansallismuseon esihistoriallisen osaston arkistoon talletettuja kertomuksia hän on käyttänyt esityksensä tärkeimpänä lähdeaineistona. Kivikosken (1966) esitystä voi pitää siis kokoavana selvityksenä siihen mennessä tehdyistä muinaisjäännösten tutkimuksista ja niiden yhteydessä muodostetuista luokitteluista.

Kivikoski (1966: 7) määrittelee kiinteällä muinaisjäännöksellä tarkoitettavan

”maastossa säilyneitä muinaisen väestön rakennelmia ja asumismuotoja, joita ei voi siirtää”.

Kivikoski (1966: 7–8) tosin huomauttaa, että määritelmää on vaikea muotoilla aivan täsmälliseksi, koska siirrettävissä olevat muistokivetkin luetaan kiinteisiin muinaisjäännöksiin. Tämän jälkeen Kivikoski (1966: 8) lainaa suoraan muinaismuistolakia (MML, 295/63) ja esittää lain 2 §:n yhdeksänkohtaisen listan kiinteistä muinaisjäännöksistä. Kivikoskihan oli mukana MML:a valmistelleessa komiteassa (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954), joten hän on oletettavasti vaikuttanut merkittävästi lakiin päätyneeseen määritelmään ja jäännöstyyppien luetteloon.

Kivikoski (1966: 8–9) toteaa, että MML:n luettelossa muinaisjäännös-nimitystä käytetään myös esihistoriallista aikaa nuoremmissa muistomerkeistä, ja että sana ”muinainen” on varsin epämääräinen. Hän pitää esihistoriallisten ja historiallisten muinaisjäännösten välisen aikarajan määrittämistä usein ylivoimaisena tehtävänä, ja luettelee joukon muinaisjäännöksiä, joiden aikaa ei voi määrittää, kuten esimerkiksi lapinrauniot, jatulintarhat, uhripuut ja -lähteet. Kivikoski (1966) itse jakaa muinaisjäännökset ajoituksen ja ”funktion” mukaiseen järjestykseen siten, että hän käsittelee omina kokonaisuuksinaan

”eriaikaiset 1) asuntopaikat ja asunnot, 2) haudat ja kalmistot sekä 3) muinaislinnat ja muut vähemmän tunnetut muinaisjäännökset”.

Kivikosken katsauksessa muinaisjäännös määrittyy siis tieteellisen neutraalisti ja objektiivisesti päätyneen ihmistoiminnan, tiettyä tarkoitusta toteuttaneen funktionaalisen prosessin seurauksena syntyneeksi fyysiseksi rakenteeksi.

Toisin kuin MML, joka rauhoittaa muinaisjännökset ”muistoina *Suomen* aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta” [oma korostukseni], Kivikoski (1966: 7) käyttää ilmaisua ”muinainen väestö” ottamatta kantaa tämän ihmisryhmän kansallisuuteen tai etnisiteettiin. Kivikoski kuvaa erilaiset muinaisjännöstyyppit niiden materiaalisten, rakenteellisten ominaispiirteiden kokoelmina, joihin liittyvät tieteelliset kysymykset koskevat ensisijaisesti niiden ajoitusta ja käyttötarkoitusta, eivätkä ”henkistä perintöä”, kulttuuria, arvoja ja normeja, joita muinaisjännösten ajateltiin MML:n valmistelutekstin (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 29) mukaan edustavan.

Kivikoski (1966) ei myöskään mainitse muinaisjännösten merkityksiä kansakunnan alkuperän, identiteetin tai kansallisten kertomusten ’rakennusaineina’.

Muinaisjännösten arvo on hänen katsannossaan puhtaasti tieteellinen, eivätkä edellä mainitut kysymykset olleet ’neutraalin’ tieteen näkökulmasta enää mielekkäitä tutkimuskohteita arkeologiassa.

Kun MML oli ollut voimassa lähes viisitoista vuotta, asetettiin vuonna 1977 ensimmäinen työryhmä kartoittamaan laissa havaittuja epäkohtia. Virkamiestyöryhmä näki keskeisinä ongelmina lain käytännön toteuttamisessa omistusoikeuden rajoittamisesta aiheutuvien korvausten epämääräisen säätelyn sekä kiinteän muinaisjännöksen ja sen suoja-alueen rajojen määrittämiseen liittyvät epäselvyydet (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 7, 25–28). Erityisesti rajaamiseen liittyvissä ongelmissa oli tuolloin, ja on edelleen, ainakin osittain kyse nimenomaan käsitteistön epätarkasta määrittelystä ja epäjohdonmukaisesta käytöstä.

Työryhmä teki ongelmien ratkaisemiseksi muutosehdotuksia, joista oleellisin oli kiinteille muinaisjännöksille ehdotettu aikaraja, joka edellisestä lakiehdotuksesta (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954) poiketen esitettiin täsmällisenä vuosilukuna: 1917. Lain tarkoittamia muinaismuistoja olisivat olleet siis ainoastaan vuotta 1917 aikaisemmalta ajalta peräisin olevat kiinteät muinaisjännökset. (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 51.) Työryhmä totesi, että sanontaa ”muinainen” ei pidä käsittää ”tavanomaisen historiallisen aikakausijaotuksen mukaisesti”. Koska lain piiriin oli katsottu kuuluvan hyvinkin ”nuoria” kohteita, kuten I maailmansodan linnoituslaitteita, työryhmä piti tulkintavaikeuksien välttämiseksi tarpeellisenä tarkemman ajallisen määritelmän antamista. Aikarajaksi asetettu vuosi

määriteltiin nimenomaan I maailmansodan linnoituslaitteiden suojelua ajatellen. (mts. 63.)

Kiinnostavaa on, että irtainten muinaisjäännösten aikarajaa ehdotettiin ”väljennettäväksi” suhteessa voimassa olevaan sadan vuoden aikarajaan ja korvattavaksi niin ikään täsmällisellä aikarajalla eli vuodella 1860, jolloin Suomi sai oman rahayksikön. Perustelu tälle käytännössä täysin mielivaltaiselle vuosiluvulle oli ”tutkimukselle tärkeiden rahalöytöjen kuuluminen lain piiriin”. Täsmällisiä vuosilukuja perusteltiin ylipäättään sillä, että

”ei ole tarkoituksenmukaista, että lain piiriin ajan kuluessa tulisi yhä enemmän esineitä”.

Käytännöllisestä näkökulmasta ehdotus on tavallaan ymmärrettävä, mutta ajatus on silti kummallinen etenkin historiatieteiden edustajien tuottamana. Nykyisyydestä ei tämän näkemyksen mukaan siis koskaan tule ’muinaisuutta’, koska muinaisuus on päättynyt ja pysyy paikallaan riippumatta siitä, kuinka kaukaa tulevaisuudesta sitä tarkastellaan.

Suomen alueelta (Ahvenanmaata lukuun ottamatta) tunnettiin 1970-luvun lopulla noin 10 000 kiinteä muinaisjäännöstä tai muinaisjäännösalueita⁸⁷. Mietinnössä esitettyyn lukuun on sisällytetty vain esihistorialliset suojelukohteet, vaikka historialliset muinaisjäännöksetkin mainittiin (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 5, 16–17). Työryhmä korostaa, että esihistorialliset muinaisjäännökset muodostavat lähes ainoan lähdeaineiston ajalta josta ei ole olemassa kirjallisia lähteitä. Historiallisen ajan muinaisjäännöksistä löydettyjen esineiden ja tutkimuksissa tehtyjen havaintojen todetaan puolestaan täydentävän kirjallisten lähteiden antamia tietoja.

Tieteellisten arvojen tunnistamisen lisäksi monien muinaisjäännösten todettiin olevan kunnostettuina ”mielenkiintoisia käynti- ja opetuskohteita”. Työryhmän mukaan tämä edellyttäisi kuitenkin muinaisjäännösten kunnostamista ja hoitoa, mitä oli puutteellisten voimavarojen vuoksi jouduttu laiminlyömään lähes täydellisesti.

(Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 5.) Muinaisjäännösten hoito ja niistä tiedottaminen määriteltiin tässä yhteydessä vastaavaksi toiminnaksi kuin esineistön näytteillepano museoissa (mts. 20): ne ovat kaikki siis ymmärrettävissä tietynlaisten,

---

⁸⁷ 1970-luvulla vain murto-osa muinaisjäännöksistä oli rajattu alueiksi (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 46), nykyisin aluemaaiset rajaukset ovat normi (Museovirasto 2014b: 27). Vertailun vuoksi: Museoviraston ylläpitämässä muinaisjäännösrekisterissä oli 24.4.2015 yhteensä 29504 kiinteää muinaisjäännöstä (ml. laivalöydöt).

menneisyyttä koskevien representaatioiden luomisena ja välittämisenä. Joitakin hoitotoimenpiteitä perustellaan jäännöksen säilymisen turvaamisella, mutta esimerkiksi kasvillisuuden raivaaminen liittyy myös tiettyjä hallinnossa tehtyjä tulkintoja toteuttavien ja menneisyyskäsitteitä kuvittavien ’näkyvien’ luomiseen (ks. myös 3.3.2 ja 6.3.3).

Yksi olennaisimmista suojelun toteuttamisessa havaituista epäkohdista oli mietinnön mukaan ”muinaisjäännösalueen” rajaaminen eli se, että laissa ei ole mainintaa siitä, kuinka muinaisjäännöksen laajuus todetaan. Sen sijaan esitetään useita tapoja muinaisjäännöksen turvaamiseksi tarpeellisen ”suoja-alueen”⁸⁸ määrittämiseksi (MML 4–5 §). Lakitekstin ja käsitteiden epäselvyydestä johtuen esimerkiksi tuolloiset lääninhallitukset (nykyisin samoja tehtäviä hoitavat ELY-keskukset) olivat epä tietoisia siitä, vahvistavatko ne kiinteän muinaisjäännöksen vai sen suoja-alueen rajat. (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 25.) Asiaa sotkee edelleen se, että muinaisjäännösalueella tarkoitetaan siis eri asiaa kuin muinaisjäännöksen suoja-alueella, mutta MML:n 4 §:n mukaisesti suoja-alue kuitenkin kuuluu kiinteään muinaisjäännökseen. Työryhmän antaman lakiehdotuksen 7 §:ssä onkin, ilmeisesti sekaannusten välttämiseksi, päädytty puhumaan muinaisjäännöksen tai ”muinaisjäännöskokonaisuuden” suoja-alueesta (mts. 53).

Lain 3 §:ssä ehdotettiin mainittavaksi erikseen (ennen yhdeksänkohtaista luetteloa muinaisjäännöstyypeistä), että lain tarkoittamia ja sen nojalla rauhoitettuja kiinteitä muinaisjäännöksiä olisivat ”esihistorialliset ja historialliset, [...] yksittäiset jäännökset sekä niiden muodostamat kokonaisuudet” (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 51–52). Ehdotuksen perusteluissa määrittelyä täsmennettiin edelleen:

”Mikäli yksittäisiä jäännöksiä on runsaasti lähekkäin, on niiden katsottava muodostavan yhtenäisen kiinteän muinaisjäännöksen.” (mts. 64).

---

⁸⁸ Laissa määritelty suoja-alue on ”maa-alue, joka on tarpeen jäännöksen säilymiseksi sekä jäännöksen laadun ja merkityksen kannalta välttämättömän tilan varaamiseksi sen ympärille” (MML 4 §). Suoja-alueen leveydeksi on laissa säädetty kaksi metriä luettuna jäännöksen näkyvissä olevista ulkoreunoista, mikäli kiinteää muinaisjäännöstä suoja-alueineen ei ole määrätty maanmittaustöimituksessa tai pakkolunastettu. Muinaisjäännökseen kuuluvan alueen rajoista voidaan siis sopia myös kirjallisesti maanomistajan ja Museoviraston kesken tai ELY-keskus voi Museoviraston tai maanomistajan hakemuksesta vahvistaa rajat. (MML 5 §.) Käytännössä kiinteiden muinaisjäännösten ja niiden suoja-alueiden rajoja on sovittu tai niitä on ELY-keskusten päätöksillä määrätty vain noin 30 kohteelle (Museovirasto 2013).

Yksittäisellä jäännöksellä ei siis tarkoiteta jäännöstä jonkun muinaisjäännöstyyppin yksittäisenä elementtinä, kuten esimerkiksi kulttuurikerrosta tai löytöjä 'asuinpaikan' osina, vaan näiden yhdistelmistä muodostuvia kokonaisuuksia. Taustatekstissä muinaisjäännösalueella viitataan yhdeksi kiinteäksi muinaisjäännökseksi miellettyyn kokonaisuuteen, johon saattaa sisältyä useita ”kohteita”, kuten esimerkiksi röykkiökalmisto (mts. 16).

Käsitteistöä koskevien epäselvyyksien tunnistamisesta huolimatta suoja-alueen, muinaisjäännösalueen, kiinteän muinaisjäännöksen, muinaisjäännöksen, jäännöksen ja kohteen käsitteiden selventäminen ja määrittely jäi mietinnössä vaillinaiseksi. Siitä huolimatta, että juuri tämän erottelun ja käsitteiden välisten suhteiden ymmärtäminen on oleellista kaikessa lain soveltamiseen liittyvässä toiminnassa, sekä muinaismuistohallinnossa että arkeologisissa kenttätutkimuksissa. MML:a ei ole toistaiseksi uudistettu, joten jo 1970-luvulla havaitut ongelmat ovat edelleen ratkaisematta.

Edellä mainittuihin, kiinteän muinaisjäännöksen käsitteen reaali maailman viittauskohteiden määrittelyä ja rajaamista koskeviin kysymyksiin liittyy myös mietinnössä esiin nostettu ns. *automaattisen suojelun* tai *automaattisen rauhoituksen* käsite, joka elää ja toistuu edelleen muinaisjäännöksiä koskevissa teksteissä (ks. esim. Seppälä 2007: 47; Niukkanen 2009: 11; Museovirasto 2014b: 7). Työryhmä totesi lain mukaisen ”automaattisen suojelun” pysyttämisen tarkoituksenmukaisena tulevaisuudessakin ja jatkoi:

”kiinteän muinaisjäännöksen olemassaolon toteaminenhan ei ole siten harkinnanvarainen asia kuin esimerkiksi rakennuksen toteaminen kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi tai alueen toteaminen luonnonsuojelullisesti arvokkaaksi” (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö, 1979: 45, 64–65).

Tällä tarkoitettiin ja tarkoitetaan ensisijaisesti sitä, että kiinteiden muinaisjäännösten rauhoittamiseksi ei tarvita erillisiä hallinnollisia toimenpiteitä tai päätöksiä, vaan ne ovat suojeltuja suoraan lain nojalla. Rauhoitus koskee siis myös kohteita, joita ei vielä tunneta. Tässä kohdin MML:n on nähty poikkeavan esimerkiksi rakennus- ja luonnonsuojelua koskevista säädöksistä, jotka edellyttävät aina kohteen yksilöintiä tai alueen määrittelyä (Seppälä 1996: 29).

”Automaattisen suojelun” taustaoletukset ovat ongelmallisia sekä käsitteellisellä että käytännöllisellä tasolla, etenkin yhdistettynä laissa käytetyn käsitteistön epämääräisyyksiin. Ensinnäkin työryhmän toteamus siitä, että kiinteän muinaisjäännöksen toteamiseen ei liittyisi objektin arvoa koskevaa harkintaa, on yksinkertaisesti virheellinen. ’Kiinteä muinaisjäännös’ MML:n suojelemaa kohdetta tarkoittavana käsitteenä on arvottava siinä missä muutkin, esimerkiksi kulttuurihistoriallisten tai luonnonsuojelullisten arvojen turvaamiseksi luodut luokittelut. Maailma on täynnä ihmistoiminnan jälkiä ja jäännöksiä, joilla MML:ssa määriteltyä suojelua edellyttävää arvoa ei ole. Jokaisen mahdollisesti suojeltavan jäännöksen kohdalla on pohdittava, onko se *riittävän samanlainen* MML:ssa kiinteälle muinaisjäännökselle annettujen määritelmien ja tyyppiesimerkkien kanssa, eli onko objekti luokiteltavissa ’kiinteiden muinaisjäännösten’ luokkaan.

Käytännössä tätä vertailua ei nykyisin tehdä laissa säädettyä määritelmää, vaan Museovirastossa muodostettuja MML:n tulkintatapoja ja suojelun linjauksia vasten. Harkintaa ei voi tehdä kuka tahansa, vaan koulutuksensa avulla asiantuntijan aseman saavuttanut henkilö eli arkeologi, reaali maailman kohteen ja lain määritelmän vertailun kannalta riittävien tietojen ja näiden tietojen varassa tehtyjen tulkintojen pohjalta. Vakiintuneen käytännön mukaan kiinteiden muinaisjäännösten määrittelystä ja rajaamisesta vastaa lopulta ”museoviranomainen” (Museovirasto 2014b: 7), joka vahvistaa esimerkiksi tutkimusraportissa esitettyjen kohteiden suojelustatuksen. Vaikka virallista suojelupäätöstä ei tehdä, tehdään siis lukuisia muita päätöksiä, tiettyä kaavaa ja käytäntöjä seuraavassa prosessissa. Laissa ei kuitenkaan säädetä tästä arviointimenettelystä, joka suojelustatuksen antamiseen tosiasiallisesti liittyy.

Toisekseen laissa määritelty ’kiinteä muinaisjäännös’ ei ole yksilökäsitteenä olemassa ennen kuin joku asiaankuuluvain valtuuksin varustettu henkilö luo sen eli määrittelee, rajaa ja dokumentoi tietyn maastossa olevan jäännöksen tai jäännöskokonaisuuden asiaankuuluvalla tavalla. Ennen kuin kiinteä muinaisjäännös voidaan todeta on jonkun muodostettava se entiteetti, jonka ’muinaisjäännöksisyyttä’ ylipäätään arvioidaan. Artefaktien, löytöjen, rakenteiden ja muiden mahdollisten ilmiöiden keskinäisten suhteiden kokonaisuus ei ole määritettävissä havainnoimalla, vaan vasta analyysin kautta (Tuovinen 2000: 34; ks. myös Seppälä 2007).

Kiinteä muinaisjäännös on ennen kaikkea sosiaalinen konstruktio, jonka olemassaolo rakentuu laadittujen normien ja sopimusten sekä jaettujen käytäntöjen varaan.

Käsitteeseen ei voi siis lukea uusia reaali maailman viittauskohteita ilman tiettyjen ehtojen täyttymistä. Muinaismuistolakityöryhmän mietinnössä (1979) oletetaan kuitenkin implisiittisesti, että kiinteät muinaisjäännökset ovat reaali maailmassa oleva yksiselitteinen ja itsestään selvä luonnollinen luokka, jonka edustajat on löydettävissä ja osoitettavissa vastaavalla tavalla kuin vaikkapa uhanalaiseen kasvi- tai eläinlajeihin kuuluvat yksilöt.

”Automaattisen suojelun” tarkoituksenmukaisuutta ja helppoutta ihailtaessa sivuutetaan lisäksi sen väistämätön kääntöpuoli: kaikkia kiinteän muinaisjäännöksen väljän määritelmän täyttäviä kohteita on suojeltava samanarvoisina, ja niitä koskevat yhtäläisesti kaikki MML:n säädökset esimerkiksi kohteisiin kajoamisesta. Jokainen kiinteäksi muinaisjäännökseksi määritelty jäännös luo siis samalla uuden hallinnan kohteen, hallinnollisen yksikön, jota on käsiteltävä tiettyjen sääntöjen ja käytäntöjen mukaisesti.

Vuoden 1979 mietinnöstä pyydettiin lausuntoja muun muassa valtioneuvoston kanslialta, asianomaisilta ministeriöiltä ja keskusvirastoilta, lääninhallituksilta, yliopistoilta ja korkeakouluilta, Suomen Akatemialta, seutukaavaliitoilta sekä alan järjestöiltä ja tieteellisiltä seuroilta (Arkeologia 2000-toimikunnan mietintö 1984: 15). Lausunnoissa kritiikki kohdistui lähinnä hallinnon keskittämisyhtymisiin, eikä käsitteistön määrittelyä tai suojelun ja tutkimuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä juurikaan keskusteltu (mts. 100).

3.1.6 Arvottavia luokitteluja ja uutta terminologiaa 1981–1999

MML:n ja arkeologisen toiminnan kehittämistä 1980-luvulla pohtineen Arkeologia 2000-toimikunnan mietinnössä (1984: 21, 32) historiallisen ajan muinaisjäännökset tunnistettiin ja mainittiin MML:n tarkoittamina kiinteinä muinaisjäännöksinä kuten aikaisemminkin, mutta esihistorialliset jäännökset näyttäytyivät edelleen suojelun ja arkeologisen tutkimuksen ensisijaisina kohteina⁸⁹ (Hiekkanen, 1985a, 1985c). Mietintöä Muinaistutkijassa kommentoinut Markus Hiekkanen (1985a) totesikin, että

---

⁸⁹ Esimerkiksi Museovirastossa vuosina 1972–1983 käynnistetyt kuusi arkeologista tutkimusprojektia käsittelivät kaikki esihistoriaa (Arkeologia 2000-toimikunnan mietintö 1984: 32, 55–58). Helsingin yliopistossa tutkittiin 80-luvulla ainakin rautakautta sekä ”saamelaisyhteiskuntaa”; Turun yliopistossa niin ikään pronssi- ja rautakautta, mutta myös kaupunkilaitoksen syntyä ja varhaisvaiheita; Oulun yliopiston arkeologinen tutkimus keskittyi tuolloin Pohjois-Suomen asutuksen varhaisvaiheisiin (mts. 33–34, 59–66).

”masentavinta on todeta mietinnön kirjoittajien jatkuvasti asettavan yhtäläisyysmerkin sanojen arkeologia ja esihistoria välille”.

Toimikunta (1984: 45) tosin toi esille, että historiallisen ajan arkeologian tutkimus oli pahoin laiminlyöty Suomessa, eikä esimerkiksi minkäänlaista kartoitusta historiallisen ajan muinaisjäännöstyypeistä ollut olemassa. MML:a ei toimikunnan mukaan myöskään käytännössä sovellettu historiallisen ajan jäännöksiin yhtä tiukasti kuin niitä vanhempiin kohteisiin.

Arkeologia 2000-toimikunta (1984: 39) esitti kiinteille muinaisjäännöksille annettavan arvottavan rauhoitusluokituksen, joka tässä vaiheessa käsitti kaksi ryhmää: 1) valtakunnallista arvoa omaava suojelukohteet, joiden säilyminen on turvattava kaikissa olosuhteissa ja joita ei voida poistaa tutkimuksen jälkeenkään ja 2) kohteet, jotka voidaan tutkimusten jälkeen vapauttaa MML:n tarkoittamasta rauhoituksesta. Kriteereitä muinaisjäännösten luokitteluksi tai niiden arvon arvioimiseksi ei edelleenkään määritelty, mutta valtakunnallisesti merkittävien muinaisjäännösten todettiin ”tieteellisen ja nähtävyydsarvonsa” takia vaativan kunnostamista ja hoitoa (mts. 39).

Rauhoitusluokitusta muokattiin myöhemmin määrittelemällä luokka 2 kohteiksi, joiden ”arvon selvittäminen edellyttää lisätutkimuksia” sekä lisäämällä luokka 3, joka käsitti ”tuhoutuneet ja/tai loppuun saakka tutkitut muinaisjäännökset”, joiden rauhoitus oli rauennut (Uino 2000: 239). Kiinteiden muinaisjäännösten rauhoitusluokille ei ole missään yhteydessä esitetty eksplisiittisiä kriteereitä, mutta niin epämääräinen ja epävirallinen kuin luokitus olikin, sen käytöstä luovuttiin vasta vuoden 2014 alussa (Museovirasto 2014d).

Kun muinaisjäännösten hoito, suojelun tarpeisiin tehdyt inventoinnit sekä valtakunnallisen muinaisjäännösrekisterin kehittäminen alkoivat 1980-luvulta lähtien muotoutua omiksi antikvaarisen toiminnan osa-alueikseen, syntyi samalla tarve jakaa ja ohjeistaa hyviä käytäntöjä sekä tähän liittyen tarkastella ja vakiinnuttaa tutkimuksessa ja suojelussa käytettyä käsitteistöä ja terminologiaa. Arkeologista inventointia ohjeistavan oppaan kokoaminen käynnistyi 1997, ja Museoviraston, maakuntamuseoiden, yliopistojen tutkijoiden sekä arkeologian harrastajien yhteistyönä laadittu julkaisu ilmestyi vuonna 2000 (Maaranen ym. 2000).

Inventointioppaaseen sisältyi ensimmäinen, tosin alustava ohjeisto muinaisjäännösrekisterissä käytettävästä asiasanastosta sekä inventoinnin tutkimusraportin kautta rekisteriin vietävistä muinaisjäännöksen ”perustiedoista” (Uino 2000). Ohjeet oli laadittu Museoviraston arkeologian osastolla, ja tarkoituksena oli selkeyttää käytössä olevien asiasanojen sisältöä sekä ohjeistaa kaikkia tutkimusta tekeviä tahoja niiden käyttöön. Tutkimusraportin muotoa ja sisältöä ohjeistettiin paikoin melko pikkutarkastikin (”kaunis kansikuva ei ole pahitteeksi”), mutta ”perimmäiseen kysymykseen” muinaisjäännöksen kriteereistä ei edes pyritty vastaamaan (Uino 2000: 236–237).

Muinaisjäännösrekisterin perustietoyksikkönä on alusta lähtien ollut ”kohde”, jolla tarkoitetaan

”maastossa havaittavaa muinaisjäännöskohdetta, joka voi olla pinta-alaltaan laajakin ja sisältää useita eri-ikäisiä tai erityyppisiä elementtejä” (Hamari 2003: 25).

Inventointioppaan ohjeistossa jäännöskohteiden suojelustatusta kuvasivat seuraavat luokat: 1) *kiinteä muinaisjäännös* (viitataan myös sanalla muinaisjäännös), 2) *irtolöytökohde* (myös irtolöytöpaikka), jossa ei ole havaittu kiinteää muinaisjäännöstä sekä niin sanottu 3) *tentatiivikohde*, jonka luokittelu on riittävien tietojen puuttuessa toistaiseksi avoin (Moisanen 2000; Uino 2000: 237–238). Lisäksi muinaisjäännösrekisteriin ohjeistettiin viemään kohteita, jotka oli tarkastuksessa todettu luonnonmuodostumiksi (Uino 2000: 238). Erikseen huomautettiin, että tietyt historiallisen ajan kohteet⁹⁰ ”kirjataan edelleen vakiintuneen tavan mukaisesti aina esihistoriallisen ajan kiinteiden muinaisjäännösten inventoinnin yhteydessä”, mutta ”muita kohteita⁹¹ huomioidaan harkinnan mukaan, sikäli kun inventointiin varatun ajan puitteissa on mahdollista tehdä niistä havaintoja” (Uino 2000: 237).

Ohjeessa ei otettu kantaa siihen, kuinka nämä ”muut kohteet” luokitellaan, mutta epävirallisena käytäntönä oli lukea nimenomaan ’epämääräiset’ ja monilukuiset historiallisen ajan kohteet tentatiiviluokkaan, joka muodostui jonkinlaiseksi kaatoluokaksi. Tentatiiviluokka poistettiin rekisteristä vuonna 2008 (Ryypö 2015), mutta sitä vastaa jossain määrin muinaisjäännösrekisterin nykyinen luokitus

---

⁹⁰ Esimerkkeinä mainitaan jatulintarhat, ryssänuunit, ortodoksikalmitot ja seidat sekä viitataan MML 2 §:n (Uino 2000: 237).

⁹¹ Harkinnan mukaan huomioon otettaviksi kohteiksi mainitaan esimerkiksi tervahaudat, kiviaidat ja viljelysryöykkiöt (Uino 2000: 237).

”mahdollinen muinaisjäännös” (Museovirasto 2014a, 2014b). On huomattava, että muinaisjäännösinventoinnit koskivat vielä vuosituhanen vaihteessa pääasiassa esihistoriallisia muinaisjäännöksiä, eikä historiallisten kohteiden inventointeja edellytetty systemaattisesti esimerkiksi maankäytön suunnittelun yhteydessä.

Edellä kuvatun, niin sanotun suojeluluokituksen lisäksi muinaisjäännöskohteista piti inventointioppaan ohjeen mukaan ilmoittaa muinaisjäännöksen tyyppi muinaisjäännösrekisterin asiansaastoon kuuluvien termien. Termit oli luokiteltu hierarkkisesti tyyppihin sekä tyyppien tarkenteisiin (myös alatyyppeihin), ja luokittelun ilmoitettiin perustuvan muinaisjäännöksen ”funktion määrittelyyn”. (Uino 2000: 238–239.) Tämä ei tosin pidä aivan paikkaansa, koska omiksi muinaisjäännöstyypeikseen oli määritelty myös ”kivirakenteet”, ”puurakenteet” sekä ”löytöpaikat”, jonka toisena tarkenteena oli epäloogisesti kohteen suojeluluokitustakin kuvaava ”irtolöytöpaikka”.

Muinaisjäännösrekisterissä (Museovirasto 2014a) olevien kohteiden tyyppittely on pääpiirteiltään pysynyt samana, mutta tyyppejä ja erityisesti alatyyppejä on 2000-luvun kuluessa lisätty. Kun kiinnostus alkoi kohdistua enenevässä määrin myös historiallisen ajan muinaisjäännösten tutkimukseen ja suojeluun, rekisterin asiansaastoakin muokattiin.

Muinaisjäännösrekisterin luokittelun vakavin ongelma on aina ollut erilaisten käsitteellisten tasojen sekoittuminen sekä tästä johtuva käsitesuhteiden epäloogisuus. Esimerkiksi muinaisjäännöstyyppi ”asuinpaikat” sekä sen tarkenteisiin kuuluvat ”kartanot” ja ”liesikiveykset” kuvaavat kaikki täysin eri tasoilla olevia ilmiöitä. Vuoden 2000 ohjeessa ”asuinpaikan” kriteereiksi⁹² mainitaan lisäksi löytöaineisto (keramiikkaa, iskoksia, palanutta luuta jne.), mahdolliset asumuksen pohjat sekä sopiva topografia (Uino 2000: 241), mitkä kaikki rajaavat käsitteen tarkoittamaan nimenomaan esihistoriallisia asuinpaikkoja. ”Kartano” ei millään käsitteanalyttisesti pätevällä logiikalla voi olla tällä tavoin määritellyn ”asuinpaikan” alatyyppejä tai tarkenne.

Käsitteellinen hämäryys liittyy myös itse muinaisjäännöksen käsitteen epämääräisyyteen ja sen merkitysvivahteisiin (ks. 7.1.1). On siis ensinnäkin epäselvää, onko luokiteltava yksikkö yksittäinen jäännös (esim. liesikiveys), jäännösten muodostama kokonaisuus (esim. asuinpaikka kulttuurikerroksen ja siinä olevien rakenteiden, löytöjen jne. kokonaisuutena) vai alue, jolla on em. jäännösten

---

⁹² Muille muinaisjäännöstyypeille ei jostain syystä ole samassa yhteydessä annettu mitään määritelmää tai selitystä.

muodostamia kokonaisuuksia (esim. kartanoon kuuluneiden asuin- ja talousrakennusten jäännökset, pellot viljelyryökyineen jne.). Toisekseen, ilmeisestä syystä, edellä kuvattua muinaisjäännöksen merkitysten hierarkiaa ei ole sisällytetty luokitteluun tai käytetty sen perustana.

3.1.7 Muinaisjäännökset arkeologisena kulttuuriperintönä 2000-luvulla

Vuonna 1999 käynnistettiin hanke valtakunnallisesti merkittävien kiinteiden muinaisjäännösten luettelointiseksi, jotta tieto maan ”merkittävimmistä” muinaisjäännöksistä olisi käytettävissä uuteen maankäyttö- ja rakennuslakiin (MRL, 1999/132) liittyviä valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita (VAT) luotaessa (Purhonen ym. 2001: 5). Vuonna 2001 julkaistuun ”Maiseman muisti” -luetteloon ei kuitenkaan sisällytetty Suomen kaikkia niin sanottuja 1-luokan kohteita, vaan kohteita valikoitiin muun muassa sen mukaan, oliko kyseessä maastossa näkyvä vai maanalainen jäännös (mts. 10). Maan merkittävimpien muinaisjäännösten ”arvottamisen” mainittiin pohjautuvan:

”Museoviraston arkeologian osastolla vuosien kuluessa karttuneen kokemuksen pohjalta syntyneeseen näkemykseen siitä, mikä maamme muinaisjäännöskannassa on kaikkein arvokkainta ja kiinnostavinta – sellaista, jonka säilyttämisen tulisi olla itsestään selvää kaikissa olosuhteissa.” (Purhonen ym. 2001: 5).

Toisin ilmaistuna: luokittelu perustui niin sanottuun mututuntumaan. Merkittävien muinaisjäännösten ”itsestään selvä” arvo on paljastava ilmaus, joka kiteyttää hallinnon teksteissä edelleenkin heijastuvan asenteen. Suojelua tai suojeltavien kohteiden arvoa ei tarvitse perustella muulle yhteiskunnalle, koska se näyttäytyy suojelijoille itsestään selvänä. Arvottamisen kriteereinä käytettiin myös

”soveltuvien osin samantyyppisiä valintakriteereitä kuin esitettäessä kohteita Unescon maailmanperintöluetteloon Tämän mukaisesti huomiota on kiinnitetty muinaisjäännöksen alkuperäisyyteen ja säilymisasteeseen sekä siihen, että se on tyyppinsä erinomainen edustaja.” (Purhonen ym. 2001: 8).

”Alkuperäisyys” ymmärrettiin tässä yhteydessä omalaatuisesti: ei täysin koskemattomana säilyneeksi jäännökseksi, vaan tutkimuksen jälkeen kaivausdokumentoinnin mukaisesti tarkasti ennallistetuksi kohteeksi. Tämä luonnehdinta on sidoksissa erityisen tärkeänä valintakriteerinä mainittuun tutkimushistorialliseen merkittävyyteen. Luettelossa on korostettu kohteita, jotka ovat

tuoneet ”poikkeuksellisen tärkeää uutta tutkimustietoa” tai olleet ensimmäisiä löydettyjä tai tutkittuja lajinsa edustajia ja lähtökohtana arkeologista kulttuuria tai esinetyyppejä nimettäessä (mts. 8). Merkittävät muinaisjäännökset käsitetään tämän näkemyksen mukaan siis jonkinlaisina tietehistoriallisina muistomerkkeinä, eikä jäännösten tieteelliseen arvoon liity niiden potentiaali tuottaa enää uutta tietoa.

Paula Purhonen (2005) kirjoitti MML:n 40-vuotisseminaarille omistetussa Muinaistutkijan erikoisnumerossa kokemuksistaan MML:sta 30 vuoden ajalta. Hän kiitti yllättäen lain ”selkeyttä” ja ”konkreettisuutta” ja luonnehti suojelusäännöksiä ”yksiselitteisiksi” ja ”helposti ymmärrettäviksi”. Muinaisjäännöksen määritelmää ja suojeltavia jäännöstyyppejä (2 §) koskevien ehtojen väljyyden hän näki pelkästään myönteisenä. Purhonen (2005) osoitti lain ilmaisuihin liittyvänä ongelmana ainoastaan 15 §:ssa mainittujen suurehkojen yksityisten rakennushankkeiden määrittelyn, eikä käsitellyt esimerkiksi 11 §:n kajoamismenettelyä sääntelevää muinaisjäännöksen ”merkitystä”, jonka arviointiin laki ei tarjoa minkäänlaista tukea. Muinaisjäännösten merkitys tai arvo määritetty tässäkin tekstissä siis itsestään selväksi, muuttumattomaksi ja kyseenalaistamattomaksi.

Samassa Muinaistutkijan numerossa Marianne Schauman-Lönnqvist (2005) keskittyi omassa artikkelissaan nimenomaan muinaisjäännöksen määrittelyyn MML:n soveltamisen kannalta oleellisena näkökohtana. Schauman-Lönnqvist (2005: 18) huomautti, että ”muinaisjäännöksen määrittely ei kuitenkaan aina ole niin yksiselitteinen asia kuin lain valmistelijat vuonna 1963 luulivat”. Hän nosti esiin muinaisjäännöksen määritelmien ”kulttuurisidonnaisuuden” vertaamalla Suomen ja Ruotsin muinaismuistolainsäädäntöä, ja totesi määritelmän olevan Suomessa ”tiukempi”. Tiukkuus tarkoitti Schauman-Lönnqvistin mukaan erityisesti muinaisjäännöksen rajaamista: Suomessa esimerkiksi röykkiökalmisto ja samalle alueelle ulottuva asuinpaikka lasketaan yhdeksi muinaisjäännökseksi, kun taas Ruotsissa jokaista kalmiston röykkiötä, kuten asuinpaikkaakin, pidetään erillisenä muinaisjäännöksenä. Loppupäätelmänään Schauman-Lönnqvist (2005: 21) totesi, että muinaisjäännöksen määritelmää ei voida kirjoittaa lakiin niin aukottomasti, etteikö se mahdollistaisi myös ”negatiivisia tulkintoja” asennoitumisesta ja ilmapiiristä riippuen. Kun Museovirastoa koskeva laki uudistettiin 2004, muinaisjäännökset sisällytettiin lain perusteluissa (HE 3/2004: 8) kulttuuriympäristön käsitteeseen yhdessä rakennetun ympäristön ja kulttuurimaiseman kanssa. Lakia valmistelleesta hallituksen esityksestä

löytyy kuitenkin myös ilmaisu (: 4), joka jostain syystä erottaa muinaisjäännökset muusta kulttuuriperinnöstä ja samalla korostaa niiden merkitystä:

”Valtiolla on vastuu sekä hallussaan olevasta kulttuuriperinnöstä että Suomen alueella sijaitsevista muinaisjäännöksistä”.

Ilmaisun taustalla oleva ajatus liittyy ehkä siihen, että kulttuuriympäristön elementteinä esiin nostettujen muinaisjäännösten hoito ja valvonta haluttiin kirjata lakiin erikseen nimenomaan Museoviraston vastuulla oleviksi tehtäviksi (2 §):

”2) toimia kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelusta vastaavana asiantuntijaviranomaisena;

3) vastata muinaisjäännösten ja, jollei asia kuulu muun viranomaisen toimialaan, kulttuuriympäristön hoidosta ja valvonnasta;

4) huolehtia kulttuuriperinnön tutkimisesta ja kulttuuriperintöä koskevan tiedon tallentamisesta, säilyttämisestä ja käytettäväksi saattamisesta”.

Erottelu kertoo toisaalta myös kulttuuriperinnön käsitteen vieraudesta arkeologian alalla ja muinaismuistohallinnossa. Paula Purhonen oli valittu valtionarkeologiksi vuonna 2003, joten hänellä oli Museoviraston pääjohtajana epäilemättä sananvaltaa sekä lain valmistelussa että lakiin päätyneissä ilmaisuissa.

Suomalaisten arkeologian tutkijoiden ja opettajien kirjoittamassa, arkeologian oppikirjaksi tarkoitetussa yleisesityksessä ”Johdatus arkeologiaan” (Halinen ym. 2008: 504) muinaisjäännös määritellään teokseen kuuluvassa sanastossa seuraavasti:

”Maassa tai vedessä säilynyt muinainen kerrostuma tai rakenne, joka on syntynyt ihmisten toiminnan myötä. Toisinaan muinaisjäännökseen tai paikkaan liittyy myös tarinaperinnettä. Muinaismuistolain mukaan kiinteälle muinaisjäännökselle ei ole määritetty minimi-ikää.”

Määritelmä määrittelee sanalle itse asiassa kaksi merkitystä, jotka kuitenkin rinnastetaan implisiittisesti: 1) muinaisjäännös ihmisen toiminnan vaikutuksesta syntyneenä ”muinaisena” kerrostumana ja rakenteena, jäännöksenä, joka on jossakin ”paikassa” ja johon voi liittyä tarinoita ja 2) kiinteä muinaisjäännös muinaismuistolaissa määriteltynä suojelukohteena. Myös kirjan tekstissä merkitykset yhdistetään, kun kiinteä muinaisjäännös määritellään kokonaisuudeksi, jonka keskeisiä osia ovat rakenteet ja kulttuurikerrokset maan pinnalla ja maan alla (Suhonen 2008: 129.)

”Johdatus arkeologiaan” -teoksessa käytetään lisäksi muinaisjäännökseen synonyymisenä rinnastuvaa termiä ”arkeologinen kohde”. Arkeologisten kohteiden tutkimusta luonnehditaan antikvaarisen eli kulttuuriperinnön suojeluun tähtäävän toiminnan luontevaksi ja välttämättömäksi jatkeeksi, joka ”tekee kenttätutkimusten tiedosta elävän osan nykykulttuuria”. Tieteellisen prosessin luonnetta siis täsmennetään tekemällä ero kenttätutkimuksen eli havaintoaineiston keräämisen sekä tätä aineistoa hyödyntävän varsinaisen arkeologisen tutkimuksen välille. Edelleen esitetään, että aineistosta esitetyt ja yhteiseen keskusteluun tuodut tulokset synnyttävät ”tieteellisesti perustel[tuja] kuv[ia] menneisyydestä” ja että ”ilman tulkintaa muinaisjäännökset ovat mykkiä”. (Suhonen 2008: 129.)

Tekstiin kirjoittuu ensinnäkin se, että muinaisjäännökset ovat ”arkeologisia”, nimenomaan arkeologian tieteenalan ja tutkimuksen ’omistamia’ lähdeaineistoja (vrt. 6.2.2). Ainoastaan arkeologeilla on kyky saada nämä kohteet ’puhumaan’ ja kääntää niiden kieli oikeaoppisesti menneisyydestä kertoviksi tarinoiksi ja kuviksi – osaksi nykyisyyttä. Toisekseen Mervi Suhosen (2008) tekstissä korostuvat arkeologiseen tutkimukseen perustuvan tiedon ja tieteellisyyden vaatimukset, hallinnonkin välttämättömänä osana. Muinaisjäännösten tietoarvoon liittyen todetaan myös, että ”yhdessä muinaisjäännöksessä voi olla tietoa monilta eri elämän osa-alueilta” (mts. 132). Tieto näyttäytyy tällöin lähes materiaalisena objektina itsekkin, elementtinä, joka on arkeologian menetelmin erotettavissa ja kerättävissä fyysisestä muinaisjäännöksestä, joka sitä säilyttää. Muinaisjäännösten yhteiskunnallinen yhteys ja muut kuin tieteelliset arvot esitetään alisteisina tutkimukselle.

Suhonen (2008:133) toteaa lisäksi, että

”mikäli muinaisjäännöstä ei ole välttämätöntä rakentamisen vuoksi tuhota ainakaan kokonaan, se voidaan liittää nykyelämään virkistävänä elementtinä”.

Muinaisjäännöksiä voidaan Suhosen (2008:133) mukaan valita ”havainnollisiksi esimerkeiksi menneisyydestä ja menneisyyden elinpiiristä” huolehtimalla kohteiden ympäristöstä ja pystyttämällä opastauluja, jotka välittävät arkeologien tuottamaa tietoa ”yleisölle”. Tekstin kielelliset valinnat korostavat siis muinaisjäännösten materiaalisuutta sekä periytymistä ”menneisyydestä”, mutta myös niiden ensisijaista merkitystä arkeologien lähdeaineistona ja konkreettisina tietovarastoina. Muut yhteiskunnan jäsenet ymmärretään arkeologian alan asiantuntijoiden yleisönä,

passiivisena vastaanottajana, joille menneisyyden tarinat ja kuvat esitetään valmiiksi paketoituina, mahdollisesti virkistävinä, mutta ennen kaikkea valistavina havainnollistuksina (vrt. 6.3.3).

Edellä kiteytetty kuvaus ”Johdatus arkeologiaan” -kirjassa rakentuvasta muinaisjäännöksen käsitteestä pätee lähes sellaisenaan vuonna 2009 julkaistuun historiallisen ajan muinaisjäännösten tunnistamista ja suojelua koskevaa oppaaseen (nk. Hiki-opas) (Niukkanen 2009). Erillinen, kaupunkien muinaisjäännösluonnetta käsittelevä opas (Niukkanen 2004) oli ilmestynyt jo aiemmin. Hiki-oppaan tavoitteena oli määritellä historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset ”MML:n tarkoittamassa mielessä” (Niukkanen 2009: 11), mistä syystä kyseessä ei ole kattava katsaus kaikkiin niihin historiallisen ajan materiaaliin jäännöksiin, joita arkeologit voivat käyttää tutkimusaineistonaan. Opas kokoaa sen sijaan erityisesti Museoviraston entisellä rakennushistorian osastolla tehtyjä suojelun linjauksia, jotka perustuvat MML:n tulkintoihin. Suojeltaville historiallisen ajan muinaisjäännöksille annettujen yleisten kriteerien ohella kantavana ajatuksena on, että historiallisen ajan muinaisjäännökset voidaan luokitella alkuperäisen käyttötarkoituksensa ja historiallisen yhteytensä perusteella erilaisiin ryhmiin, joiden kunkin määrittelyyn ja suojeluun opas antaa kriteereitä ja ohjeita (mts. 14).

Oppaassa esitetään kiinteille muinaisjäännöksille sadan vuoden ikärajaa ”ohjeellisena käytännön perussääntönä”, mutta samalla todetaan, että sitä ei voi soveltaa kaikkiin kohteisiin (Niukkanen 2009: 13). Kiinteän muinaisjäännöksen kriteereinä tarkastellaan myös ’hylkäämistä’ ja ’käytöstä pois jäämistä’, mihin liittyen todetaan rauhoituksen edelleen ”käytössä” olevilla kohteilla koskevan vain vanhoja kulttuurikerroksia ja hylättyjä rakenteita (mts. 13).

Lisäksi Hiki-oppaassa nostetaan Maltan sopimukseen (Council of Europe 1992a) viitaten yhdeksi muinaisjäännöksen kriteeriksi ”arkeologisen kulttuuriperinnön” eli fyysisen jäännöksen ja konkreettisen maastokohteen sisältämä ”tieto, joka on saavutettavissa arkeologisilla tutkimusmenetelmillä” (Niukkanen 2009: 14). Hiki-opas käsittelee myös muinaisjäännösten ”merkittävyyttä” ja toteaa MML:n 1 §:ää lainattuaan, että muinaisjäännösten olemassaolo ja säilyminen katsotaan kulttuurisessa ja sosiaalisessa mielessä itseisarvoksi, jota lain tarjoama ”automaattinen suojelu” varjelee:

”ihmiskunnalla on oikeus menneisyyteensä ja sen merkittävimmät jäännökset tulee säilyttää kulttuuriperintönä tuleville sukupolville” (Niukkanen 2009: 14).

Nykyisyydelle tai nyky-yhteiskunnan jäsenille ei anneta tässä näkemyksessä yhtäläistä arvoa kuin menneisyydelle ja toisaalta tuleville sukupolville, joita varten menneisyyden jäännöksiä suojellaan. Muinaisjäännöksiin todetaan sisältyvän ”paljon erilaisia merkityksiä”, joista yhtenä tärkeimmistä mainitaan tutkimuksellinen merkitys eli arvo tietolähteenä. Muita mainittuja merkityksiä ovat symboli-, identiteetti-, nähtävyys-, elämys- ja opetukselliset merkitykset, joiden ilmenemistä tai määrittelyä ei kuitenkaan käsitellä tarkemmin⁹³. Erityisiin, tietyn ryhmän tai yhteisön antamiin sosiaalisiin tai kulttuurisiin merkityksiin viitataan toteamalla, että ne saattavat tulla esiin ”esimerkiksi maankäyttökonfliktien yhteydessä median välityksellä”. (Niukkanen 2009: 14–15.)

Viimeistään Hiki-oppaan julkaisun myötä kävi ilmeiseksi, että vastaava systemaattinen katsaus esihistoriallisten muinaisjäännöstyyppien määrittelyyn olisi niin ikään tarpeellinen. Esihistorialliset muinaisjäännökset on siis pitkään ymmärretty itsestään selvinä ja intuitiivisesti tunnistettavina kategorioina, joihin kuuluvat reaali maailman viittauskohteet rajautuivat kuin itsestään luonnollisiksi kokonaisuusiksi ja muuttuivat samalla ’automaattisesti’ rauhoitetuiksi kiinteiksi muinaisjäännöksiksi (vrt. Tuovinen 2000: 33–34). Siitä, millaisin kriteerein jokin jäännös voi tulla luokitteluksi esimerkiksi ”kivikautiseksi asuinpaikaksi” ei ole koskaan käyty analyttistä, dokumentoitua keskustelua – vaikka jokainen esihistoriallisia muinaisjäännöksiä inventoiva arkeologi joutuu väistämättä pohtimaan kysymystä ja ratkaisemaan asian omalla tavallaan.

Muinaisjäännösrekisterin täyttöohje vuodelta 2014 (Museovirasto 2014d) on tällä hetkellä ainoa ja ajantasaisin rekisteriin sisältyvien hallinnollisten luokkien kriteereitä, määrittelyä ja soveltamista kuvaava dokumentti, joka on avoimesti verkossa saatavilla. Kun muinaisjäännösrekisteri päätettiin 2000-luvun alussa avata tutkijoiden, opiskelijoiden ja muiden viranomaisten selattavaksi, huomattiin että rekisterin täydentämisestä huolehtineet silloiset aluevalvojat olivat kehittäneet yksilöllisiä tapoja täyttää ja muokata tietoja. Tämän seurauksena rekisteriä pyrittiin yhtenäistämään tarkastamalla sisältöä systemaattisesti sekä yksityiskohtaisen täyttöohjeen avulla. (Haimila 2012: 31.)

---

⁹³ Elämykselliseen arvoon liittyvän kokemuksen huomautetaan tosin olevan riippuvainen siitä, kuinka ”kohteeseen liittyvä tieto onnistutaan välittämään kävijälle” (Niukkanen 2009: 15).

Ensimmäistä 2006 luotua ohjetta on sittemmin päivitetty säännöllisesti, viimeisen viiden vuoden aikana ainakin kolme kertaa (Museovirasto 2010, 2013b, 2014d). Tämän tutkimuksen näkökulmasta merkittävien muutosten edellä mainittujen ohjeiden kattamalla ajanjaksolla on ”kiinteän muinaisjäännöksen” tavoin kohteen suojelustatusta eli ”lajia” kuvaavan asiasanan ”muu kulttuuriperintökohde” lisääminen muinaisjäännösrekisteriin vuonna 2012 (Seppälä 2015).

Tuoreimman, vuoden 2014 ohjeen mukaan ”kiinteä muinaisjäännös” viittaa vain MML:n tarkoittamiin ja rauhoittamiin kohteisiin ja muita lajeja ovat ”mahdollinen kiinteä muinaisjäännös”, ”poistettu kiinteä muinaisjäännös (ei rauhoitettu)”, ”muu (arkeologinen) kulttuuriperintökohde”, ”löytöpaikka”, ”luonnonmuodostuma” ja ”muu kohde”. ”Mahdolliset kiinteät muinaisjäännökset” ovat arkistoinventoinnissa tai muiden lähteiden perusteella havaittuja ”todennäköisiä kiinteitä muinaisjäännöksiä”, joiden toteaminen edellyttää lisäselvityksiä. Tähän lajiin luokitellaan ohjeen mukaan myös viranomaiselle ilmoitetut kohteet, joita arkeologi ei ole vielä tarkastanut ja dokumentoinut. (Museovirasto 2014d: 4.) Tässä kohdassa kuvastuva käytäntö vahvistaa edellä esittämiäni ”automaattista suojelua” koskevia huomiota (ks. 3.1.5): jäännös ei määriy itsestään kiinteäksi muinaisjäännökseksi, vaan prosessi vaatii tietyt ’auktorisoidut’ toimenpiteet ja dokumentit.

”Poistettujen kiinteiden muinaisjäännösten” määrittelyllään olevan kokonaisuudessaan tutkittuja, tuhoutuneita tai alkuperäiseltä paikaltaan siirrettyjä ’entisiä’ kiinteitä muinaisjäännöksiä. Rauhoituskaan ei siis automaattisesti raukea jäännöksen kadotessa, vaan edellyttää hallinnollisia toimia ja dokumentoituun kenttätutkimukseen perustuvan näkemyksen siitä, että ’jäännösmateriaalia’ on tuhoutunut tarpeeksi suhteessa arvioituun kokonaisuuteen. ”Muu (arkeologinen) kulttuuriperintökohde” kuvataan ohjeessa kohteeksi, joka ”on luonteeltaan arkeologinen, mutta ei täytä kiinteän muinaisjäännöksen kriteereitä (erit. ikä)”. Ikä on tässä yhteydessä erikoinen esimerkki kriteeristä, koska MML ei nimenomaisesti anna kiinteälle muinaisjäännökselle selvää ikärajaa, vaan viittaa epämääräiseen ”muinaiseen”. Ohjeen kirjoittaja tarkoittaakin ehkä Hiki-oppaassa kiinteille muinaisjäännöksille esitettyä ”ohjeellista” sadan vuoden ikärajaa (Niukkanen 2009: 13).

Ohjeessa todetaan edelleen, että ”muiden kulttuuriperintökohteiden” ”säilyttäminen (esim. kaavoituksessa) arkeologisena kulttuuriperintönä” voi olla perusteltua paikan tai rakenteen historiallisen merkityksen vuoksi. (Museovirasto 2014d: 4.) Säädöspäätöstä,

johon nojaten "kulttuuriperintökohteita" edellytetään huomioitavaksi maankäytössä, ei määritellä. MML se ei kuitenkaan voi olla, koska silloin kyseessä olisivat kiinteät muinaisjäännökset. Vuoden 2013 ohjeessa säilyttämisen perusteluna mainittiin tarkemmin määrittelemättömät "kulttuuriperintöarvot", missä yhteydessä muinaisjäännösrekisterin "lajien" käsitesuhteita myös tarkennettiin lisähuomautuksella:

"Arkeologinen kulttuuriperintö koostuu muinaismuistolain rauhoittamien kiinteiden muinaisjäännösten ohella kulttuuriperintökohteista." (Museovirasto 2013b: 5).

'Arkeologinen kulttuuriperintö' on tässä yhteydessä siis itsessään suojelustatus, 'kiinteän muinaisjäännöksen' ja 'muun kulttuuriperintökohteen' yläkäsite, johon sisältyvät suojelun perustelut ja säädösperusta saattavat vaihdella tai jäädä kokonaan täsmentymättä (ks. myös 3.2.3).

Muinaisjäännösten hallinnassa käytetyt käsitteet ja luokittelut ovat jatkuvasti liikkeessä ja työn alla. Vaikuttaa siltä, että hallinnossa on 2000-luvulla yritetty luoda MML:ssa määriteltyä suojelua kevyempää "huomioon ottamista" ja "säilyttämistä" mahdollistavia suojelun kategorioita ja käytäntöjä – kenties lähitulevaisuudessa väistämättä käynnistyvää MML:n uudistamista ennakoiden? 'Kevytsuojelu' koskisi ilmeisesti lähinnä suhteellisen nuoria, pääasiassa kulttuurihistoriallisten merkitysten ja historiallisten lähteiden kautta määriteltyjä ja "arkeologisena kulttuuriperintönä säilytettyjä" kohteita. Esiin nousee väistämättä kysymys siitä, tavoitetaanko näitä merkityksiä tai kohteiden arvoa kulttuuriperintönä pelkästään arkeologisten tutkimusten avulla, jos ollenkaan.

Tapani Tuovinen (2000: 34) on luonnehtinut termiä muinaisjäännös synonyymeineen "tutkimushistoriallisesti ymmärrettävänä yleistyksenä, joka yksinkertaistaa ja hämärtää arkeologista variaatiota". Tuovinen viitanee siihen, että luokittelut ovat aina yleistyksiä ja sellaisina ne kadottavat väistämättä jotakin jokaiseen yksittäiseen jäännökseen tai jäännösten muodostamaan kokonaisuuteen kuuluvasta yksilöllisyydestä ja ainutlaatuisuudesta. 'Kiinteä muinaisjäännös' ja muut suojelun lajia ja tapaa kuvaavat luokitukset eivät kuitenkaan ole arkeologian tieteenalan ja tutkimuksen tavoitteleman 'totuuden' kannalta sinänsä merkityksellisiä, vaikka 'muinaisjäännöksen' määrittelyllä onkin vaikutusta arkeologian käytettävissä olevan tutkimusaineiston muotoutumiseen. Jäännöksiä määritellään ja luokitellaan sekä tutkimuksen että suojelun tarpeisiin, jotka eivät ole yhteneväiset. Luokittelun tarkoituksella ja tavoitteilla on vaikutusta itse

luokitteluun, sen kriteereihin ja toteuttamiseen. Tästä seuraa, että tieteelliset luokittelut eivät välttämättä ole sellaisenaan mielekkäitä hallinnon luokitteluja tai toisin päin. Tieteen ja tutkimuksen tavoitteena on selvittää jäännösten yhteyttä menneisiin tapahtumiin ja tarkoituksiin. Suojelun ja hallinnon tarpeiden näkökulmasta luokittelut taas ohjaavat sitä, millaisia jäännöksiä nykyinen hallinnollinen järjestelmä ottaa tarkasteltavakseen ja miten se niihin suhtautuu. Molemmissa tarkoituksissa luokiteltavien entiteettien valinta ja rajaaminen on sopimuksenvaraista ja siten historiallisesti riippuvaista.

3.2 Perintö ja kulttuuriperintö

Myös perinnölle (engl. *heritage*) annetut merkitykset ovat moninaisia, dynaamisia ja sidoksissa historiallisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin konteksteihinsa, jopa yksittäisiin kielenkäyttötilanteisiin (esim. Carman 2002). Perintö ei ole vain yksi, vaan monta käsitettä, jotka kuvaavat kaikki päällekkäisinä ja toisiinsa kytkeytyvinä näkökulmina perinnöksi ja kulttuuriperinnöksi kutsutun ilmiön moniulotteisuutta. Näitä näkökulmia yhdistävä käsitteellinen ydin sisältää jonkinlaisen kokemuksen ajallisesta jatkuvuudesta sekä menneisyydestä todistavien aineellisten ja aineettomien jälkien, muistojen ja tiedon merkityksellisyydestä ihmisten ja ihmisyyhteisöjen itseyttämiselle ja identiteetille (Aarnipuu 2008: 17–25). Kielen tavoin perintö on tapa tuottaa merkityksiä muodostavia ja välittäviä representaatioita, jotka heijastavat tiettyyn kulttuuriin kiinnittynyttä identiteettiä (Graham ym. 2000: 2–3 [Hall 1997/2000a]). Perintö ei ’ole’, vaan se ’tehdään’ (Harvey 2001: 327; Waterton & Smith 2009b).

John Carman (2002: 5) on korostanut, että perinnön käsitteen lukuisia merkityksiä ja määritelmiä eriteltäessä on oleellista selvittää, onko kulloinkin kyseessä näkemys siitä, mitä perintö on, vai siitä, mitä sen haluttaisiin olevan. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa kuvattu 2010-luvun suomalainen APD vastaa lähinnä edelliseen kysymykseen ja tutkimukseni taustalla vaikuttava ajatus kriittisen perinnön tutkimuksen piirissä uudelleenmääritelmästä ”Uudesta perinnöstä” taas ehdottaa vastausta jälkimmäiseen. APD:ssa esitetyt eksplisiittiset määritelmät ja sanastot voi tosin tulkita myös tiettyä ihannetta ja ideologiaa edustaviksi ohjeiksi siitä, miten käsitteitä halutaan käytettävän. Kriittisen perinnön tutkimuksen yhtenä oleellisena tutkimustehtävänä taas voi pitää perinnön olemuksen analysointia, erittelyä ja teoretisointia, sekä yleisesti että tietyissä tapauksissa ja konteksteissa.

Robin Skeatesin (2000: 9 [Hodder 1993: 17; Layton & Ucko 1999: 1]) mukaan perinnön käsitteelle annetut merkitykset voi yleisesti ottaen jakaa kahta ontologista tasoa edustavaan ryhmään: 1) *perintö ihmisen toiminnan tuloksena syntyneinä materiaalisina entiteetteinä* sekä 2) *perintö merkityksinä, arvoina ja väitteinä, joita näillä aineellisilla objekteilla perustellaan*. Arkeologisen perinnön määrittelyyn sovellettuna arkeologinen perintö ymmärretään joko 1) menneiden yhteisöjen materiaalisena kulttuurina, joka on säilynyt nykyisyyteen tai 2) prosessina, jonka kautta menneiden yhteisöjen materiaalista kulttuuria arvioidaan ja käytetään nykyisyydessä (Skeates 2000: 9–10). Siinä missä APD:n perintökäsityksen on nähty korostavan perinnön materiaalista olemusta, ”Uusi perintö” pyrkii yhdistämään sekä aineellisen että aineettoman tason perinnön erottamattomiksi ulottuvuuksiksi. Tasot ymmärretään siis ennemminkin toisiaan täydentäviksi kuin poissulkeviksi.

Perinnön käsitettä voidaan tarkastella myös yhteiskunnallista merkittävyyttä ja julkisuusarvoa kuvaavien kategorioiden kautta 1) *institutionaalisenä perintönä*, joka on julkisesti tai yhteisöllisesti, kansallisesti tai kansainvälisesti tunnustettua ja virallisesti suojeltua sekä 2) *yksityisenä perintönä*, joka on arkisena ja näkymättömämpänä merkityksellistä yksittäisille ihmisille, perheille, suvuille tai paikallisyhteisöille. (Tuomi-Nikula ym. 2013b: 15–16.) Institutionaaliseen perintöön, tiettyjen menneisyyden elementtien poimimiseen auktorisoidun suojelun kohteeksi, kiinnittyi usein poliittisia ja taloudellisia näkökohtia, kun taas yksityisessä perinnössä korostuvat kulttuuriset ja sosiaaliset tarkoitukset (Graham ym. 2000: 17). Toisaalta kaikki kulttuuriperinnöksi kohotettu on syntynyt arkisen perinteen tuottamana, yksittäisten ihmisten ilmentämänä kulttuurisena luovuutena, ja institutionalisoitunakin kulttuuriperintö on edelleen osa arkista kulttuuria ja yksityisiä kokemuksia (Siivonen 2013: 330).

Kriittisen perinnön tutkimuksen näkökulma perustuu institutionaalisen perinnön käsitteen poliittista ydintä painottavaan määritelmään, joka korostaa perinnön olemusta valtasuhteisiin ja ideologisiin rakennelmiin kietoutuvana, diskursiivisena ja kulttuurisena prosessina. Tämänkin tutkimuksen kohteena on nimenomaan hallinnon tekstien kautta määrittävä, institutionalisoitu ja ’auktorisoitu’ perintö, jonka olemus on ennen kaikkea sidoksissa poliittisiin intresseihin ja ideologioihin sekä ’kansakunnan’ tai ’kansan’ muistia koskeviin yleisesti hyväksytyihin käsityksiin (Harvey 2001; Davison 2000/2008: 36). Perinnön käsitteen poliittiseen ja ideologiseen luonteeseen sisältyvä

oletus on, että niillä yhteiskunnan ryhmillä, joilla on eniten valtaa, on myös eniten mahdollisuuksia saada omat kokemuksensa, tarinansa ja versionsa menneisyydestä institutionalisoitua virallisiksi muistelun ja muistamisen kohteiksi (Graham ym. 2000: 24–25; Byrne 2008b: 154).

Institutionaalisen perinnön määrittelyyn kytkeytyvät poliittiset yhteisöt eivät rajoitu kansallisiin toimijoihin, vaan poliittista valtaa on myös monikansallisilla organisaatioilla ja niihin kytkeytyvillä asiantuntijoilla (Skeates 2000; Smith 2006). Samoin monet yhteiskunnalliset kysymykset ja poliittiset käsitteet, myös kulttuuriperintöön liittyvät, ovat muuttuneet globalisaation myötä kansainvälisiksi. Kulttuuripolitiikan kansainvälinen asiantuntijatoiminta on Suomessa kiteytynyt 1970-luvulta lähtien Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) kulttuurijärjestö UNESCO:n ja Euroopan neuvoston (EN) kulttuuriyhteistyön neuvoston ympärille (Häyrynen 2006: 93). Erityisesti kulttuuriperintöön liittyen merkitystä on ollut myös rakennussuojelun ja kulttuuriympäristöjen vaalimisen asiantuntijajärjestö ICOMOSin (*International Council on Monuments and Sites*) linjauksilla (esim. Venetsian julistus [ICOMOS 1964]).

Kansainvälisten dokumenttien kautta muodostuva konsensuaalinen näkemys institutionaalisesta perinnöstä sisällyttää siihen nykyisin niin ”aineellisen”, ”aineettoman” kuin ”digitaalisenkin perinnön” sekä erilaiset ”ympäristöt” (UNESCO 1972, 2003a, 2003b; Council of the European Union 2014). Tästä huolimatta yksityiskohtaisemmassa kansallisen tason käsitteistössä ja terminologiassa on edelleen isoja maakohtaisia eroja (Ahmad 2006). Käsitteiden määritelmät ja tavoitteet ovat sidoksissa kansallisiin hallintojärjestelmiin, joiden sisällä perintö voi saada useita enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti ilmaistuja merkityksiä hallinnon eri tasoilla tai aloilla. Tästä syystä perinnön käsitehistoriaa, kuten perintödiskurssiakin, on mielekäästä tarkastella nimenomaan kansallisessa kontekstissa, käytäntöinä ja tapoina joiden avulla kansainväliset käsitteet on istutettu eri maiden hallinnollisiin järjestelmiin ja lainsäädäntöön.

Folkloristi Petja Aarnipuu (2008: 17–25) on väitöskirjassaan selvittänyt suomalaisen ja suomenkielisen perinnön käsitteen historiallista rakentumista⁹⁴, mitä oma esitykseni täydentää erityisesti arkeologisen perinnön/kulttuuriperinnön osalta. Puran seuraavassa käsitehistoriaa nimenomaan institutionaalisen ja politisoidun perinnön käsitteen

---

⁹⁴ Johanna Björkholm (2011: 33–40) on käsitellyt väitöskirjassaan ruotsinkielisen (*kulturarv*) perinnön käsitteen historiaa ja käyttöä Suomessa.

näkökulmasta keskittyen viimeisiin 50 vuoteen ja suomalaisen muinaismuistohallinnon kannalta keskeisiin kansainvälisiin sopimuksiin sekä kansallisen tason teksteihin sisältyviin määritelmiin. Käsittelen 2000-luvun näkemysten yhteydessä kuitenkin myös kriittisen perinnön tutkimuksen piirissä käytyä keskustelua perinnön määrittelystä sekä muutamia tekstejä, jotka valottavat akateemisina tutkijoina toimivien suomalaisten arkeologien käsityksiä perinnöstä.

3.2.1 Kulttuuriperintö kansallisen identiteetin luojana 1809–1939

Perinnön keskeinen idea, menneisyydestä valittujen elementtien hyödyntäminen nykyisyyden resurssina, yhdistyy modernin ajan, nationalismin ja kansallisvaltioiden nousuun 1700- ja 1800-luvuilla. 'Esimodernia' aikakautta eli 1500- ja 1600-lukuja seurannut 'moderni' edusti uutta eurosentristä ja maallistunutta maailmankuvaa, jossa eurooppalaisuuden ja eurooppalaisten arvojen nähtiin ilmentävän kulttuuristen saavutusten ja sosiaalisen evoluution ehdotonta huippua. Kansallisuusaate korvasi kristillisen tradition ideologisena kertomuksena, joka kiinnitti ihmiset johonkin suurempaan ja näytti, mihin he kuuluvat. Homogeenisinä ryhminä esitettyjen kansojen suuria tarinoita ja syntymyyttejä edustanut perintö ja siitä voimansa ammentanut kansallinen identiteetti osaltaan oikeuttivat ja perustelivat modernien kansallisvaltioiden ja kansakuntien luomisen. (Graham ym. 2000: 11–17.)

Kuten edellä kävi ilmi (ks. 2.1.2), myös Venäjän keisarikuntaan kuuluneessa autonomisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa nousi kiinnostus kansakunnan olemusta ja juuria kohtaan (Härö 1981; 2010: 129; Salminen 1993: 11–12; Fewster 2006, 2008; Immonen & Taavitsainen 2011: 142, 158). Suomen ensimmäinen valtionarkeologi J. R. Aspelin kiteytti perinnön ja kansallisen identiteetin suhteen vuonna 1892 kirjeessään Emil Nervanderille seuraavasti:

”Minua elähyttää pyrkimyksissäni ajatus, että kansamme ja heimomme halveksittu asema riippuu puuttuvista muistoista, sellaisen puutteesta, jota voi kunnioittaa ja rakastaa. Isänmaan rakkaus perustuu muistoihin, ja minä tahdon antaa kansalle muistoja; mitä viehättävämpiä ne ovat, sitä parempi.” (Tallgren 1924: 39).

Aspelin ei mainitse tässä, eikä ilmeisesti muissakaan yhteyksissä perintöä, vaan puhuu ”kansan muistoista”, mikä viittaa ’oikeanlaisen’ ja kunnioitettavan menneisyyden tietoiseen luomiseen. Aarnipuu (2008: 19 [Aspelin 1887: 195–196]) lainaa omassa käsitehistoriallisessa selvityksessään J. R. Aspelinin veljeä Elieliä, joka ei myöskään

käyttänyt sanaa perintö⁹⁵, mutta näki 1887 Kansallismuseon tarkoituksena koota ”käteentuntuvan kertomuksen esi-isäimme elämästä”. Aarnipuu (2008: 19) huomauttaa lisäksi, että Eliel Aspelinin [1887: 177] vision mukainen museo ei ollut pelkästään kansallinen hanke. Kansallisten museoiden ja kansojen historioiden kautta oli tarkoitus muodostaa kuva koko ihmiskunnan sivistyshistoriasta, mikä edustaa jo jonkinlaista idullaan olevaa ideaa globaalisti merkityksellisestä ’maailmanperinnöstä’.

Aspelinien muotoilut muistuttavat Gottlundin (1831 [po. 1832]) ajatuksia, joita hän oli puoli vuosisataa aikaisemmin kirjannut Otawaansa (ks. 3.1.2). Näiden kaikkien kansakunnan rakentajien ajattelussa suomalaista kansaa pitää koossa konkreettisten ’muistojen’, esineiden ja jäännösten kannattelema tarina: aineeton, henkinen perintö, joka kertoo menneisyydestä ja esivanhempien uurastuksesta. On helppo yhtyä Aarnipuun (2008: 18) käsitykseen siitä, että aineettoman perinnön käsitteellä oli 1800-luvun kansallisessa projektissa erityisen suuri merkitys.

Aarnipuun mukaan muidenkin kulttuuriperintöilmiöön keskeisesti liittyvien käsitteiden, kuten ’kulttuuri’ ja ’perinne’⁹⁶, merkityksiä laajennettiin 1800–1900-lukujen taitteen molemmin puolin nimenomaan konkreettisesta abstraktimpaan suuntaan. Jo Topeliuksen ”Maamme”-kirjan suomennoksessa vuodelta 1876 perinnöksi voi saada aineellisen omaisuuden lisäksi lain suojeluksen, taikauskon, vanhoja runoja sekä kansallisia ja yksilöllisiä luonteenpiirteitä (Aarnipuun 2008: 18). Aarnipuu (2008: 19) toteaa kuitenkin, että samaan tapaan kuin Ruotsissa, kulttuuriperintö-sanaa ei Suomessa ole ennen 1900-luvun loppua käytetty kuin harvakseltaan, vaikka kulttuuriperintö on esiintynyt ”Nykysuomen sanakirjassa” sen ensimmäisestä vuoden 1951 laitoksesta lähtien.

Vuosina 1909–1917 ilmestyneestä ”Tietosanakirjasta” kulttuuriperintöä ei vielä löydy omana asiasanaan, ja sarjan seitsemännessä osassa (Castrén ym. 1915) selitetyllä ”perinnöllä” viitataan ainoastaan sanan perinteiseen merkitykseen omistusoikeuden saantotapana ja perittävänä jäämistönä. Mielenkiintoisena yksityiskohtana mainittakoon kuitenkin, että Tallgren (1918b: 178) käyttää ilmausta ”ikivanhaa kansainvälistä perintöä” viitatessaan Halikon Vellonlinnaan liittyvään kansantarinaan.

---

⁹⁵ Ruotsinkielinen termi ”*kulturarv*” oli sen sijaan jo tässä vaiheessa käytössä. Björkholm (2011: 35) on jäljittänyt sanan varhaisimman maininnan Suomessa vuoteen 1880.

⁹⁶ Perinteen ja perinnön käsitteiden suhdetta on käsitelty esimerkiksi kansatieteilijä Katriina Siivonen (2013).

3.2.2 Kulttuuriperintö ja luonnonperintö hallinnan käsitteiksi 1945–1999

Perinnön käsitteen institutionalisoituminen liittyy toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, kun sodan pommituksista koituneet tuhot Euroopan aineelliselle kulttuurille alkoivat paljastua kaikessa laajuudessaan. Sodan jälkimainingeissa syntyneen kulttuuriomaisuuden suojelua aseellisen selkkauksen sattuessa käsittelevän Haagin sopimuksen⁹⁷ (UNESCO 1954)⁹⁸ lähtökohtana oli ajatus siitä, että yksittäisen kansakunnan kulttuuriomaisuuden tuhoutuminen on ihmiskuntaa kollektiivisesti koskettava menetys. (Tuomi-Nikula ym. 2013b: 16.) Haagin sopimuksessa ei siis puhuta vielä perinnöstä, vaan ”*kulttuuriomaisuudesta*” (engl. *cultural property*).

Jälleenrakennuskauden Suomessa muinaismuistolainsäädännön uusimista 1940- ja 1950-luvuilla pohtinut komitea määritteli muinaismuistojen suojelun ”kansalliseksi velvollisuudeksi” ja kuvasi kansalle osoitetun vastuun perusteluja seuraavasti:

”*Kansa, joka huolella ja rakkaudella vaalii tätä arvokasta perintöään, osoittaa samalla kunnioitusta esi-isilleen.*” (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 29).

Komitean käsityksissä korostuvat velvollisuudet sekä menneitä että tulevia sukupolvia kohtaan. Ihmisten vaihtuvat sukupolvet edustavat kansaa, joka on tiettyssä mielessä aina ollut ja aina oleva. Tekstistä välittyy kahtiajako yhtäältä tietyn kansan *henkiseen perintöön* yhtenäisenä entiteettinä ja toisaalta *aineellisiin jäännöksiin* tämän kulttuuriomaisuuden käsitteeseen viittaavan kulttuurisen ”pääoman” ilmentyminä. Materiaaliset ’muistot’, muinaisjäännökset eivät siis vielä tässä vaiheessa ole itsessään ’perintöä’, vaan ne edustavat sitä – kyseessä on kaksi eri käsitettä. Erottelu toistaa jo edelliseltä vuosisadalta tuttua, esimerkiksi Aspelinin veljesten teksteistä välittyvää, kansalliseen tehtävään liittyvää käsitteellistystä (ks. 3.2.1). Jaottelu muistuttaa myös 1890-luvulta lähtien arkeologiassa vallinneen kulttuurihistoriallisen suuntauksen näkemystä kulttuurista sekä arkeologisen aineiston ja kulttuurin suhteesta (ks. 2.1.2).

Englanninkielen sana ”*heritage*” alkoi esiintyä laajemmassa merkityksessään, sekä konkreettisia asioita että abstrakteja ideoita yhdistävänä käsitteenä 1960-luvulla, kun UNESCO omaksui sen sanastoonsa (Davison 2000/2008). Tämän jälkeen termiä

---

⁹⁷ Haagissa oli tosin laadittu samansisältöiset sopimukset jo 1899 ja 1907, mutta sota osoitti säädösten puutteellisuuden (Vilkuna 2007: 23).

⁹⁸ Toisen maailmansodan voittajavaltiot perustivat Unescon kattojärjestön YK:n 1945, mutta Suomi pääsi liittymään YK:n jäseneksi ja osaksi kansainvälistä yhteisöä vasta 1955, kahdeksan vuotta jäsenhakemuksen jättämisestä.

ryhdyttiin käyttämään yleisemmin myös kansallisissa yhteyksissä viitattaessa historiallisiin monumentteihin tai muihin kohteisiin ja toisaalta kaikkiin niihin tapoihin, joilla nykyajan ihmiset etsivät yhteyttä menneisyyteen (Vahtikari 2013: 18). UNESCO:n (1972) maailmanperintösopimuksen merkitys perinnön ja sen arvon määrittelylle institutionaalisissa konteksteissa on ilmeinen, ja sopimus vakiinnutti viimeistään perinnön käsitteen myös Suomen kieleen. Suomessa tosin puhutaan sopimuksessa esitetyn jaottelun mukaisesti käytännössä aina joko kulttuuri- tai luonnonperinnöstä, vaikka luonnonperintökin on aina kulttuurisen päätöksenteon määrittelemää ja rajaamaa (esim. Vilkuna 2007: 16). Kulttuuri- ja luonnonperintöä yläkäsitteenä yhdistävä ”perintö” ymmärretään edelleen suppeammin, lainsäädännöllisenä perittyä omaisuutta eli jäämistöä tarkoittavana terminä (Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy 2014).

Maaailmanperintösopimuksessa perinnön alakäsitteinä esitellyille kulttuuri- ja luonnonperinnölle annetaan suhteellisen tiukat rajat. Sopimuksen artiklassa 1 määritellyllä kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan kolmeen kategoriaan – ”rakennusmuistomerkkeihin”, ”rakennusryhmiin” ja ”paikkoihin” – järjestettyjä materiaalisia objekteja ja kohteita, jotka ovat historialliselta, taiteelliselta, tieteelliseltä, etnologiselta tai antropologiselta kannalta yleismaailmallisesti erityisen arvokkaita. Esimerkiksi rakennusmuistomerkkeihin luetaan rakennustaiteen teokset, monumentaalisen veisto- ja maalaustaiteen teokset, arkeologiset kohteet tai rakennelmat, piirtokirjoitukset sekä luola-asumukset. ”Arkeologiset paikat” esiintyy myös ”paikat”-ryhmän määritteenä: ”ihmisen taikka luonnon ja ihmisen yhteisesti luomat teokset sekä alueet mukaan lukien arkeologiset paikat”.

Maaailmanperinnön käsite rajataan edelleen koskemaan vain niitä kohteita, jotka edustavat ”parhaiten jotakin luonnonympäristöä taikka maailman kansojen ominaispiirteitä ja historiaa” (13 artikla). Maaailmanperinnön ideologinen sisältö ja sopimuksen toteutus rakentuvat ”erityisen yleismaailmallisen arvon” (engl. *outstanding universal value*) käsitteelle, jota ei kuitenkaan määritellä eksplisiittisesti ja jonka arviointiin sopimus ei anna käytännön kriteereitä (ks. myös Vahtikari 2013: 50–55). Keskeinen ajatus on, että kansainvälisen yhteisön tulee yhdessä tunnistaa ja nimetä kulttuuri- ja luontokohteita, joilla on yleismaailmallista arvoa. Näitä niin kutsuttuun maailmanperintöluetteloon listattuja kohteita suojellaan ”ihmiskunnan yhteisenä perintönä”. ”Eriytynyt yleismaailmallinen arvo” on siten tullut käsitteenä ymmärretyksi,

rakennetuksi ja määritellyksi vasta maailmanperintökohteiden nimeämisprosesseissa, kun sopimusta on pantu täytäntöön (mts. 50).

Maailmanperintösopimukseen sisältyvät määritelmät heijastavat UNESCO:n maailmanlaajuisista näkökulmaa ihmisyyteen ja organisaation toiminnan perustana olevaa ajatusta ihmiskunnan yhtenäisyydestä ja ykseydestä. Kriittisesti tarkasteltuna ne kuitenkin kuvastavat myös UNESCO:n 1960–70-luvuilla käyttämien asiantuntijoiden poliittisia ihanteita ja akateemisia intressejä (Skeates 2000: 11–12).

Maailmanperintösopimuksen 40-vuotisen taipaleen aikana kohteiden valintaa ovat lisäksi ohjanneet eri aikakausille ja lausuntoja antaville asiantuntijaorganisaatioille (mm. ICOMOS ja IUCN) tyypilliset arvostukset sekä valtioiden omat kansalliset ja nationalistiset näkökulmat sekä poliittiset tavoitteet (ks. esim. Cleere 2011).

Suomi ratifioi maailmanperintösopimuksen vasta vuonna 1987, mutta kulttuuriperintö oli omaksuttu hallinnolliseen ja juridiseen kielenkäyttöön jo 1970-luvulla. Kun Museovirasto perustettiin 1972 tarkemmat määräykset Museovirastoa koskevan lain (31/1972) täytäntöönpanosta ja soveltamisesta annettiin asetuksella (119/1972). Kyseisen asetuksen 1 §:ssä yhdeksi Museoviraston tehtävistä määritellään ”suorittaa kulttuuriperintöön liittyvää tutkimusta”. Suomen arkistolainsäädännön historiaa tutkineen Eljas Orrmanin (2015: 78) mukaan käsite ’kansallinen kulttuuriperintö’ esiintyy Suomen lainsäädännössä ainakin vuodesta 1978 lähtien, jolloin se mainitaan kulttuuriesineiden maastavientiä koskevassa laissa (445/1978, 1 §). Orrman lisää, että termi kulttuuriperintö esiintyy tuolloin myös yleisemmin säädöskokoelmassa, mutta ei esitä arveluita ilmaantumisen ajankohdasta.

Vuonna 1977 asetetun MML:n uudistamista pohtineen työryhmän mietinnössä (1979: 1) muinaisjäännökset rinnastetaan aineellisen aineettomaksi kääntävän muisto-metaforan kautta kulttuuriperintöön:

”Kaikki muinaisjäännökset muistoina maan aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta muodost[a]vat kansalaisten yhteisen kulttuuriperinnön”.

MML:n 1 §:ään ehdotettiin puolestaan lisättäväksi ”maininta lain tavoitteesta” eli muutettavaksi muotoon:

”Kansallisen kulttuuriperinnön säilyttämiseksi suojellaan Suomen aikaisempaa asutusta, historiaa ja kulttuuria ilmentäviä jäännöksiä muinaismuistoina [...]” (mts. 63).

Edellä oleva lausuma uusintaa aikaisemman käsitteellisen jaon 'perintöön' ja sitä ilmentäviin jäännöksiin. 'Suomi' toimii tässä muotoilussa määritteenä, jonka rajaamat 'asutus', 'historia' ja 'kulttuuri' muodostuvat homogeenisiksi ja monoliittisiksi nykyisen kansakunnan identiteettiä määrittäviksi kokonaisuuksiksi. Muinaisjäännöksiin viitataan myös ilmaisulla "yhteinen kulttuuriomaisuus" (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 1), joka heijastelee niin ikään aikaisempia luonnehdintoja muinaisjäännöksistä "yhteistä henkistä pääomaa" kannattelevina muistoina (Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 29), mutta myös kansainvälisissä sopimuksissa luotuja käsitteellistyksiä.

Perintö, kulttuuriperintö, kulttuuriomaisuus ja pääoma ovat kaikki sanoja, jotka herättävät arvoon ja arvostukseen liittyviä konnotaatioita. Käsitteiden merkitystä tai niihin liittyviä arvoja ei vuoden 1979 mietinnössäkään avata tarkemmin, vaan käsitteitä käytetään ikään kuin kaikkien tuntemina ja itsestään selvinä perusteluina muinaisjäännösten suojelulle. Kulttuuriperintö on jotakin arvokasta ja muinaisjäännökset ovat muistoina osa kulttuuriperintöä, joten muinaisjäännöksiä on suojeltava tämän tarkemmin määrittelemättömän arvon säilyttämiseksi.

UNESCO:n (1972) maailmanperintösopimus oli vuoden 1979 mietintöä valmisteltaessa jo julkistettu, vaikka Suomi ratifioikin sopimuksen vasta vuonna 1987. Työryhmän ehdottaman lisäyksen "kansallisen kulttuuriperinnön" suojelusta lain tavoitteena (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 51, 63) voi nähdä yhtäältä heijastelevan maailmanperintösopimuksessa lanseerattua ajatusta siitä, että 'perintö' on jaettavissa kulttuuri- ja luonnonperintöön, joista ensin mainittuun luetaan muun muassa arkeologiset kohteet. Toisekseen, kun osa kulttuuriperinnöstä kohotettiin yleismaailmallisesti arvokkaaksi maailman kaikille kansakunnille kuuluvaksi kulttuuriperinnöksi, vahvistettiin samalla sille rinnakkaisen, ei-yleismaailmallista arvoa omaavan kansallisen kulttuuriperinnön luokan olemassaolo.

UNESCO on 1990-luvulta lähtien tehnyt useita tarkistuksia ja uudelleenmäärittelyjä kulttuuriperinnön käsitteeseen, joista Tanja Vahtikari (2013: 89–114) on väitöskirjassaan paikantanut viisi oleellisinta: 1) uuden nimityskategorian luominen kulttuurimaisemille vuonna 1992; 2) "antropologisempaa, monipuolisempaa ja yleismaailmallisempaa" näkemystä tavoitellut niin kutsuttu globaalistrategia (engl. *Global Strategy*) vuonna 1994; 3) paikallisväestön roolin korostaminen maailmanperintökohteisiin liittyvässä päätöksenteossa vuodesta 1994 eteenpäin; 4)

aineettoman perinnön (engl. *intangible heritage*) sisällyttäminen kulttuuriperinnön määrittelyyn vuodesta 1998 lähtien sekä 5) aiemmin pääasiassa materiaalien aitouteen keskittyneen 'autenttisuuden' käsitteen avaaminen uusille tulkinnoille vuonna 2005.

Vahtikari (2013) osoittaa maailmanperintökaupunkeja koskevassa tutkimuksessaan, että vaikka arvottamisen pohja on uudelleenmäärittelyjen myötä laajentunut ja moninaistunut, leimaa maailmanperintösopimukseen liittyvää arvottamiskeskustelua ja käytäntöjä pysyvyys, jopa pysähtyneisyys. Esimerkiksi maailmanperintökaupunkien arvottamiseen liittyvät erilaiset arvot eivät esiinny keskustelussa tasavahvoina, vaan perinteiset historialliset ja esteettiset arvot sekä materiaalien autenttisuutta koskevat pohdinnat hallitsevat yhä kuvauksia.

Sama konventionaalisuus koskee myös suhdetta muutokseen. Vahtikarin tarkastelemassa Vanhan Rauman tapauksessa maailmanperintökaupunki esitetään pysähtyneenä entiteettinä ja tietyn prosessin lopputuloksena, ennemminkin kuin dynaamisena, jatkuvana prosessina (Vahtikari 2013: 340). Vahtikarin (2013: 341) mukaan tämä ICOMOSin kuvaukseen perustuva tulkinta ”pysyvistä ja pysähtyneistä perinteisistä asumuksesta” myös peitti nimeämisprosessissa alleen kansallisella ja paikallisella tasolla jaetut merkitykset, kuten Museoviraston korostaman ”elävän puukaupungin”. Havainto konkretisoi sitä, että valta määritteli kulttuuriperintöä voi kansainvälisten sopimusten ratifioinnin myötä siirtyä osittain ylikansalliselle taholle. Vahtikari (2013: 341) katsoo kuitenkin, ettei paikallinen määrittelyvalta Vanhan Rauman tapauksessa kaventunut oleellisesti.

Toinen, nimenomaan muinaismuistohallinnon kannalta keskeinen 1900-luvun jälkipuoliskolla solmittu kansainvälinen sopimus, on niin sanottu Maltan sopimus eli ”Tarkistettu eurooppalainen yleissopimus arkeologisen perinnön suojelusta” (SopS 26/1995)⁹⁹, jonka Suomi ratifioi vuonna 1995. Vuonna 1992 luotu Maltan sopimus (Council of Europe 1992a) vakiinnutti 1990-luvun kuluessa suomenkielisen termin ”*arkeologinen perintö/kulttuuriperintö*” (engl. *archaeological heritage*) muinaisjäännösten synonyymiksi¹⁰⁰, vaikka viittauksia muinaisjäännöksiin perintönä,

---

⁹⁹ Maltan sopimusta oli edeltänyt jo Euroopan neuvoston 24 jäsenvaltion vuonna 1969 hyväksymä sopimus arkeologisen kulttuuriperinnön suojelusta (nk. Lontoon sopimus), mutta Suomi liittyi vasta Maltan sopimukseen. Lontoon sopimus käsitteli pääasiassa arkeologisia kaivauksia ja kaivausten tulosten käsittelyä. Sopimuksen täydentäminen ja kehittäminen uudeksi sopimukseksi nähtiin välttämättömäksi eurooppalaisen maankäytön suunnittelun kehittyttyä 1970- ja 1980-luvuilla.

¹⁰⁰ Kulttuuriperintöalan kansainvälisistä asiantuntijaorganisaatioista myös ICOMOS tuotti yleiskokouksessaan Lausannassa vuonna 1990 ”Julistuksen maailman arkeologisen perinnön suojelusta ja

kulttuuriperintönä ja nimenomaan perinnön 'ilmentäjänä' oli tehty aiemminkin (esim. Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954: 29; Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979: 1). Arkeologinen perintö/kulttuuriperintö alkaa terminä esiintyä yleisesti 1990-luvun puolivälin jälkeen kirjoitetuissa oppaissa ja ohjeistuksissa (esim. Tiitinen ym. 1999; Maaranen & Kirkinen 2000; Purhonen ym. 2001; Niukkanen 2004), ja 2010-luvulla ilmaisu on osa muinaisjäännöksiä koskevien viranomaislausuntojen keskeistä sanastoa (ks. 6.2.1 ja 7.1).

Maltan sopimuksen suomenkielisessä käännöksessä arkeologinen perintö, ”Euroopan maiden yhteisen muistin lähteenä sekä historiallisen ja tieteellisen tutkimuksen välineenä”, määritellään artikkelissa 1 seuraavasti:

”[...] katsotaan arkeologisen perinnön aineksiksi kaikki jäännökset ja esineet sekä muut muinaisilta ajoilta periytyvät ihmisen toiminnan jäljet,

i) joita säilyttämällä ja tutkimalla voidaan selvittää ihmiskunnan historiaa ja sen suhdetta luonnonympäristöön,

ii) joiden ensisijaisia tietolähteitä ovat kaivaukset, tutkimukset ja muut ihmiskunnan ja sen ympäristön tutkimusmenetelmät [...]

Arkeologiseen perintöön katsotaan kuuluvaksi rakenteet, rakennelmat, rakennusryhmät, asuinpaikat, irtaimet esineet ja muut muistomerkit sekä niiden ympäristö riippumatta siitä, sijaitsevatko ne maalla vai veden alla.”

Arkeologinen perintö määritetty siis pääpiirteissään samoin kriteerein kuin MML:n määrittelemiä kiinteitä muinaisjäännöskin – aineellisiksi, arkeologisoituneiksi jäännöksiksi, joten termejä käytetään yleensä täysin synonyymisinä. Maltan sopimuksessa jäännösten tieteellinen merkitys ja tähän liittyvä välinearvo korostuu kuitenkin selvemmin kuin MML:ssa: arkeologinen perintö on konkreettisia jäännöksiä ja esineitä, joilla on arvoa tieteen ja tutkimuksen välineinä.

Arkeologinen perintö/kulttuuriperintö tulee myös suomalaisessa perintödiskurssissa yleisimmin ymmärretyksi nimenomaan tietyn tieteenalan tutkimuskohteisiin viittaavana kulttuuriperinnön alakäsitteenä ja yhtenä kulttuuriympäristön elementeistä (ks. 3.3).

'Arkeologinen' on tällöin käsitteen alaa (jäännöksiä) kuvaava ja luokitteleva attribuutti,

---

hoidosta” (*Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage*). Julistuksella ei kuitenkaan ole ollut yhtä suurta merkitystä kuin Maltan sopimuksella, joka mainitaan tuoreimminkin muinaisjäännösten suojelua käsittelevissä teksteissä (esim. Niukkanen 2004, 2009).

mutta samalla rajaava ja poissulkeva ilmaisu, joka viittaa arkeologian ja arkeologien erityisasemaan muinaisjäännösten suojelussa ja hallinnoinnissa (ks. myös 6.2.2).

Termi ”arkeologinen perintö /kulttuuriperintö” ei tuonut uutta merkityssisältöä muinaisjäännöksen käsitteeseen, mutta se herättää toisenlaisia konnotaatioita. Muinaisjäännöstä ja arkeologista kulttuuriperintöä ei siis voi pitää kahtena eri käsitteenä, vaan kyseessä on ennemminkin kaksi synonyymistä ilmaisua. Jonkinlaisena käsitteellisenä siirtymänä voi kuitenkin pitää sitä, että aineettoman perinnön ja aineellisten muinaisjäännösten välisen edustussuhteen sijaan ’arkeologinen kulttuuriperintö’ sisältää ajatuksen, että muinaisjäännökset itsessään, materiaalisina kohteina ovat kulttuuriperintöä. Lisäämällä kulttuuriperintöön luokitteleva, predikatiivinen etuliite ”arkeologinen”, kulttuuriperinnöksi nostetut jäännökset määritellään samalla tiukemmin arkeologian tieteenalan ’omaisuudeksi’ ja tiedollisen hallinnan alueeksi.

Viimeisimmän muinaismuistolain uudistusta pohtineen, niin sanotun Lex Archaeologica -työryhmän muistiossa vuodelta 1994 ehdotettiin säädettäväksi laki ja asetus nimenomaan arkeologisen kulttuuriperinnön suojelusta, ja todettiin, että ”muinaismuistojen kuvaaminen käsitteellä arkeologinen kulttuuriperintö olisi eurooppalaisen käytännön mukainen”. Uusi nimi olisi työryhmän mukaan kuvannut myös ”ulkopuoliselle” lain aihepiirin ja sisällön paremmin kuin muinaismuistolaki. (Lex archaeologica -työryhmä 1994: 2.) Työryhmä ehdotti lisäksi perusteluissaan, että laki suojelisi muinaismuistot ”Suomen aikaisemman historian ja asutuksen kulttuuriperintönä” (mts. 1).

Varsinaisen lakiehdotuksen 1 §: ssä todetaan aluksi, että ”muinaismuistot ovat yhteistä kansallista perintöä” ja vain niiden ”välityksellä saamme tietoa esihistoriallisen ajan tapahtumista”. Tämän jälkeen vedotaan tulevien sukupolvien oikeuteen ”kulttuuriperinnön ja sen tarjoamien esteettisten elämysten kokemiseen”. Pykälän lopuksi huomautetaan vielä, että ”muinaismuistoilla on lisäksi suuri merkitys niin kansallisen kuin paikallisen identiteetin tunnistamisessa”. (Lex archaeologica -työryhmä 1994: 12.) ’Kansallinen perintö’ ja ’kansallinen identiteetti’ kaiuttavat muistumia edelliseltä vuosisadalta (ks. 3.2.1), mutta kulttuuriperinnön kokemiseen liittyvän elämyksellisyyden sekä kansakuntaa pienempiin yksiköihin kiinnittyvien merkitysten nostaminen esiin, tiedollisten merkitysten ohella, vihjaa jo jonkinlaisesta näkemysten monipuolistumisesta.

3.2.3 Kulttuuriperintö/perintö tutkimuksen ja suojelun kohteena 2000-luvulla

Kulttuuriperintö oli 2000-luvulle tultaessa vakiintunut suomalaisten muistiorganisaatioiden alaa kuvaavaksi käsitteeksi ja päätyi vuonna 1999 voimaan tulleen lakiuudistuksen myötä myös perustuslakiin. Perustuslaki korostaa paitsi ihmisten oikeutta omaan kieleen ja kulttuuriin (17 §) myös jokaiselle kuuluvaa vastuuta luonnosta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä (20 §). Kansalaisille osoitettu vastuu herättää tosin tämän tutkimuksen näkökulmasta oleellisen kysymyksen siitä, onko yhteinen kansallinen identiteettiin sidottu ja institutionaalisesti määritelty kulttuuriperintö todella kaikkien ”yhteistä kulttuuriperintöä” (vrt. Häyrynen 2006: 214). Tämä kysymys on saanut uusia sävyjä ja muuttunut yhä painavammaksi Eurooppaa vuodesta 2015 koetelleen pakolaiskriisin myötä lisääntyneen maahanmuuton ja monikulttuurisuudesta käydyn keskustelun kiihtyessä.

Perustuslain tarkoittama kulttuuriperintö määrittyy ainakin intuitiivisesti ajatellen laajemmaksi ja moniulotteisemmaksi kuin kulttuuriperinnön asiantuntijoiksi ja hallinnoijiksi osoitetut institutionaaliset toimijat sen määrittelevät. Museovirasto (2014e) kuvaa omia tehtäviään verkkosivustollaan seuraavasti:

”Museovirasto on kulttuuriperinnön asiantuntija, palvelujen tuottaja, toimialansa kehittäjä ja viranomainen. Se kartuttaa, hoitaa ja esittelee kulttuurihistoriallista kansallisomaisuutta, tallentaa, tuottaa ja välittää tietoa”.

Viraston vastuualueiksi kuvataan puolestaan:

*”Museovirasto vastaa kulttuurihistoriallisesti arvokkaan ympäristön, arkeologisen kulttuuriperinnön ja rakennusperinnön sekä kulttuuriomaisuuden suojelusta yhdessä muiden viranomaisten ja muun museolaitoksen kanssa”.*¹⁰¹

Viraston (2014e) määritelmä ja kuvaus ovat käytännössä tiivistelmiä Museovirastosta annetun lain 2 §:stä, mutta toisin kuin laissa muinaisjäännöksiä ei mainita erikseen. Vastuualueen kuvauksen voi ymmärtää luetteloksi kulttuuriperinnön käsitettä avaavista ja siihen sisältyvistä elementeistä, jotka hallinnon erottelussa ovat siis kulttuurihistoriallisesti arvokkaat ympäristöt, arkeologinen kulttuuriperintö, rakennusperintö ja kulttuuriomaisuus. Lain perusteluissa (HE 3/2004: 8) käsitteistöä

¹⁰¹ Nykyisin jo käytöstä poistuneen valtionarkeologin tittelin lisäksi toinen kielellinen jäänne muinaismuistohallinnon alkua ajoilta on Museoviraston englanninkielinen nimi *National Board of Antiquities*, joka vie ajatukset antikvarismiin ja 1600-luvun antikviteettikollegioon. Kulttuuriperintö on käsitteenä omaksuttu kuvaamaan viraston toimialaa jo 70-luvulla, mutta englanninkielinen *heritage/cultural heritage* ei ainakaan vielä määritä virastoa kansainväliselle yleisölle ja sidosryhmille.

avataan seuraavasti: kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan ensinnäkin *esineellistä perintöä* ja toiseksi *kulttuuriympäristöä* eli ihmisten toiminnallaan muovaamaa ympäristöä. Ensiksi mainittu sisältää muun muassa esineistön ja vedenalaiset löydöt sekä viimeksi mainittu kiinteät muinaisjännökset, rakennetun ympäristön ja kulttuurimaiseman. Suojelu määritellään puolestaan toiminnaksi, jolla pyritään kulttuuriperinnön säilymiseen, sen välittymiseen tulevaisuuteen ja muutosten hallintaan.

Museoviraston edustamat perinteiset, auktorisoidut näkemykset kulttuuriperinnöstä korostavat siis edelleen menneisyydestä 'periytyvien' aineellisten entiteettien merkitystä, mutta etenkin kriittisesti suuntautunut perinnön tutkimus on keskittynyt tarkastelemaan perintöä nyky-yhteiskuntaan kuuluvana, jatkuvana merkitysten muodostamisena ja uudelleenarviointina (Skeates 2000). Kriittisen perinnön tutkimuksen näkökulma kiteytyy Smithin (2006) huomautukseen siitä, että perintö on ymmärrettävissä vain sen ympärille muodostuneiden diskurssien kautta – vaikka perinnöllä on materiaalisin ulottuvuutensa. Perintödiskurssi ei määritä pelkästään sitä, kuinka perinnöstä puhutaan ja kirjoitetaan, vaan koko prosessia, jossa perintöä tuotetaan ja esitetään (Waterton ym. 2006).

Perinnön diskursiivinen olemus tarkoittaa sen ymmärtämistä sarjana henkilökohtaisen, institutionaalisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstin, ajan ja tilan ohjaamia ja rajoittamia tilanteita – prosessina, jonka edetessä tiettyjä asioita valitaan tämän 'perintöprosessin' polttoaineeksi. Valinnat koskevat niin aineellisia, materiaalisia asioita kuin aineettomia käsityksiä, merkityksiä, tarkoituksia ja arvoja. Materiaalisista entiteeteistä tulee perinnön elementtejä, kun niihin liitetään merkityksiä ja ideoita, tulkintoja ja identiteettejä. Tässä prosessissa aineelliset objektit voivat herättää tunteita, arvoja ja muistoja tai ne voivat ilmentää aineetonta erilaisina dokumentteina tai minä tahansa representaatioina. Aineellisen ja aineettoman suhde, niiden välinen vuorovaikutus perintöprosessissa tai erottelun mielekkyys ylipäättään, on muodostunut yhdeksi perinnön tutkimuksen keskustelluimmista kysymyksistä (ks. esim. Carman 2009; Smith & Akagawa 2009; Swensen ym. 2013).

Sekä arkeologia että perintö on ymmärrettävissä diskursseina, joita erottavat erilaiset tavoitteet, sisällöt, viittauskohteet ja aiheet. Vaikka perintödiskurssi voi viitata samoihin materiaalisiin kohteisiin kuin arkeologia, sen skaala on laajempi, mitä tulee sekä aineellisiin että aineettomiin viittauskohteisiin. Vain pieni osa arkeologisesta aineistosta, tietyt kriteerit täyttävä objektien valikoima tuodaan perinnön maailmaan,

jonka osana siihen kietoutuu sosiaalisia, kulttuurisia ja nykyisin yhä useammin myös taloudellisia arvoja (Carman 2002). Perintöprosessi, joka muuntaa arkeologiset objektit ’perinnöksi’, perustuu identiteettejä, sosiaalisia suhteita ja ideologioita tuottavaan vuorovaikutukseen sekä todellisuutta luovaan, performatiiviseen¹⁰² kielenkäyttöön (Watson 2009: 28–31).

Kärjistetysti ilmaistuna arkeologia etsii totuutta (Muurimäki 2007: 99), mutta perintömerkitystä – prosessissa, jossa arkeologian tuottamat totuudet eivät ole välttämättä oleellisia. Perintöprosessiin kiedottujen objektien ei tarvitse olla vanhoja tai ’autenttisia’, ja fiktionaalisetkin tarinat voivat antaa tietyille paikoille merkityksen perintönä (Carman 2009: 196–197). Esimerkiksi kiistanalainen Susiluola (Immonen & Taavitsainen 2011: 162–163) on, ja tulee jatkossakin olemaan, arkeologista kulttuuriperintöä vaikka jossain vaiheessa todistettaisiinkin, lopullisesti ja pitävästi, luolan tutkimuksissa dokumentoitujen neandertal-asutuksen jäännösten olevan virheellisesti tulkittuja.

Perintö on nykytutkimuksen teoretisoimana siis ensisijaisesti sosiaalinen konstruktio ja siten ontologisesti oleellisesti erilainen kuin kulttuuriperintönä suojellut fyysiset, konkreettiset objektit tai toisaalta arkeologian tutkimusaineistoksi ymmärretyt materiaaliset jäännökset: ”arkeologinen kulttuuriperintö”. Tosin jotkut perintödiskurssissa annetut merkitykset voivat olla ’arkeologisia’, ja esimerkiksi arkeologisen kaivauksen voi ymmärtää osaksi perinnön luomisen prosessia (Waterton & Smith 2009b: 16). Arkeologinen aineisto (Lucas 2012), arkeologien tulkinnat ja tieteellinen työ, dokumentaatio ja muut käytännöt sekä arkeologien tuottamat representaatiot – riippumatta niiden totuudellisuudesta – ovat kaikki siten luettavissa yhdenlaiseksi perinnöksi, jota voidaan kutsua arkeologiseksi perinnöksi (Carman 2002). Perintöprosessin elementiksi valittu aineellinen objekti voi olla myös siinä mielessä ’arkeologinen’, että se on hylätty, unohdettu ja raunioitunut, vaikka sillä ei olisikaan merkitystä arkeologiselle tutkimukselle.

Smithin (2006: 3, 54)¹⁰³ esittämä provokatiivinen kuvaus Stonehengesta, ”vain kokoelma kiviä pellolla”¹⁰⁴, liittyy hänen toiseen usein lainattuun väitteeseensä siitä,

---

¹⁰² Performatiivit ovat lausumia, jotka yhtä aikaa kuvaavat ja toteuttavat jonkin puheteon (ks. myös 4.3.4). Performatiivit ovat usein institutionaalisia, kuten ”kastaminen” tai ”vihkiminen”; niiden esittäjällä on tällöin tietyt valtuudet, joiden vuoksi lausuma myös toteutuu. (Tieteen termipankki 2015g.)

¹⁰³ Smithin väitteiden herättämää kritiikkiä ja keskustelua: ks. esim. Solli ym. 2011 ja Pétursdóttir 2013.

¹⁰⁴ “[...] just a collection of rocks in the field”.

että ”kaikki perintö on aineetonta”¹⁰⁵. Tämä päätelmä painottaa perinnön käsitteen sosiaalisesti konstruoitua, diskursiivista olemusta: kriittisen perinnön tutkimuksen määrittelemänä perintö ei ole konkreettinen ‘asia’ tai paikka, vaan nykyisyyteen sijoittuva mentaliteetti, kokemus ja muistamisen tapa¹⁰⁶. Perintö on kulttuurisesti määrittynyttä, eikä universaalisti tunnistettavissa oleva aineellisten objektien sisäsyntyinen ominaisuus (Waterton & Smith 2009b; Harrison 2010: 26). Perinnön aineettoman luonteen korostaminen ei tarkoita sitä, etteikö aineettomuus tarvitsisi olemassaolonsa välttämättömäksi ehdoksi jotakin aineellista, johon kiinnittyä (Smith 2006: 3; Carman 2009: 193). Aineettoman ja aineellisen yhteydet eivät myöskään ole sattumanvaraisia, aineellisen olemuksella on merkityksensä.

Visa Immonen (2012), yksi harvoista perintöä tutkimuskäsitteensä käyttäneistä suomalaisista arkeologeista, on kuvannut perintöprosessia (engl. *heritageisation*) osuvasti ”materiaalis-diskursiiviseksi prosessiksi, jossa sekä aine että merkitys ovat aktiivisesti mukana”. Vaikka Immonen pitääkin perinnön aineeton/aineellinen -jakoa osin tarpeettomana, hän huomauttaa, että materiaalisuudella on potentiaalia luoda, tuottaa ja edistää uudenlaisia merkitysjärjestelmiä perintöprosesseissa. Tämä käsitys aktiivisesta ja uutta luovasta materiaalisuudesta, joka on myös niin sanotun ’symmetrisen arkeologian’ taustalla vaikuttava keskeinen ajatus (esim. Olsen 2010; Witmore 2007), eroaa oleellisesti APD:ssa rakentuvista, pysäytetyistä ja säilyttämällä tiettyyn tilaan ’jäädetyistä’ aineellisista objekteista (Immonen 2012: 157).

Kriittisen perinnön tutkimuksen piirissä luonnosteltu ”Uusi perintö” on olemukseltaan monimuotoista ja ymmärrettävissä jonkinlaiseksi yhdistelmäksi erilaisissa konteksteissa vaikuttavista materiaalis-diskursiivisista prosesseista. ”Uudelle perinnölle” ei ole asetettu muita sääntöjä kuin eettinen velvoite kunnioittaa muiden ihmisten näkemyksiä ja ideologioita – myös niitä, jotka eroavat omistamme. Demokraattisesti määriteltyä ”Uutta perintöä” ja kansalaisten aktiivista osallisuutta institutionaalisissa perintöprosesseissa kuuluttavat emansipatoriset vaatimukset resonoivat kuitenkin tiettyjen, universaaleiksi ja luovuttamattomiksi ymmärrettyjen periaatteiden, kuten vapauden, tasa-arvon ja ihmisoikeuksien, kanssa. Jos demokratia asetetaan ”Uuden

---

¹⁰⁵ “[...] *all heritage is intangible*”

¹⁰⁶ Sosiaalikonstruktivistisen tutkimuksen yleisenä tavoitteena on pidetty tietoisuuden lisäämistä, mutta tutkimusasetelmiin sisältyy usein kriittinen suhtautuminen vallitseviin asiointiloihin (Hacking 1999/2009: 20–21). Hacking (1999/2009: 21) huomauttaa kuitenkin, että on mahdollista ymmärtää, että jokin nykyisessä tilanteessa väistämättömältä vaikuttava ei ole ollut väistämätön, eikä sen silti tarvitse olla paha asia.

perinnön” ideologiseksi perustaksi, tarkoittaa se myös sitä, että demokraattisiin järjestelmiin kuuluvia, demokraattisessa prosessissa muodostettuja velvollisuuksia ja sääntöjä on noudatettava.

Perinnön tutkimus ja hallinto elävät globaalistakin tarkastellen osin omissa maailmoissaan. Edellä kuvattujen, akateemisessa perinnön tutkimuksessa muodostettujen määritelmien ja kriittisten näkökohtien voi silti nähdä heijastuvan etenkin 2000-luvun kansainvälisistä sopimuksista välittyviin käsityksiin perinnöstä, vaikka uudenlaisten käsitysten sisällyttäminen institutionaalisiin käytäntöihin ja soveltaminen todelliseen toimintaan ei olekaan yksiselitteistä tai yksinkertaista.

Uusimmissa perintöä koskevissa kansainvälisissä sopimuksissa 2000-luvulla sovellettu näkökulma sijoittuu nykyisyyteen ja tulevaisuuteen: perintöä, sen olemusta, merkitystä ja materiaalisia ilmentymiä tarkastellaan osana nykyisiä ja/tai tulevia yhteiskuntia ja yhteisöjä. Huomio on perinteisen asiantuntijavetoisen suojeluun keskittyvän kulttuuriperintöpolitiikan sijaan kohdistettu kansalaisten osallistumiseen sekä perintöön ihmisten ja yhteisöjen oikeutena (Museovirasto & Suomen Kotiseutuliitto 2015: 11). Sen sijaan vanhemmat tekstit, esimerkiksi Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus eli Granadan sopimus (Council of Europe 1985) ja Maltaan sopimus (Council of Europe 1992a) puhuvat ennemminkin perinnön oikeuksista.

Myös Suomessa on 2010-luvulla käynnistetty useita kansainvälisiin toimijoihin ja sopimukseen liittyviä hankkeita, joiden yhteydessä perinnön käsitettä on väistämättä jouduttu arvioimaan, pohtimaan ja tarkastelemaan uusista näkökulmista. Suomi ratifioi vuonna 2013 UNESCO:n (2003a) yleissopimuksen aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta, jossa korostetaan, että aineeton kulttuuriperintö ei ole pelkästään menneisyydestä perittyjä kulttuuri-ilmaisuja ja tapoja, vaan osa nykypäivää, elävää ja ajan mukana uudistuvaa arkea. Asettamalla yksilöt ja ryhmät keskeisiksi toimijoiksi sopimuksella on potentiaalia muuttaa perinteisiä ”ylhäältä alaspäin” suuntautuneita perinnön suojelun käytäntöjä.

Osana sopimuksen kansainvälistä arviointityötä tehtiin vuonna 2013 laaja kysely sopimuksen merkityksestä toimijoille (valtion viranomaiset ja laitokset, järjestöt, yliopistot ja muut yhteisöt) eri puolilla maailmaa. Saatujen vastausten perusteella sopimuksen toimeenpanossa todettiin olevan vielä ongelmia, mutta sopimus nähtiin

merkitykselliseksi nimenomaan kulttuuriperinnön ja suojelun käsitteen laajentajana sekä yhteisöjen roolin korostajana. (Kanerva & Mitchell 2015: 18, 21.)

Suomi valittiin 2013 myös maailmanperintökomitean jäseneksi, ja ”Kansallinen maailmanperintöstrategia 2015–2025” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015a) hyväksyttiin huhtikuussa 2015. Maailmanperintöstrategia toistaa luonnollisesti maailmanperintösopimuksessa luotua käsitystä ”erityistä yleismaailmallista arvoa” omaavasta kulttuuri- ja luonnonperinnöstä ja näyttäytyy konservatiivisena etenkin suhteessa Faron puitesopimukseen (Council of Europe 2005), johon liittymistä Suomessa parhaillaan valmistellaan¹⁰⁷.

Faron sopimus tarjoaa UNESCO:n (2003a) aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevan sopimuksen tavoin vaihtoehdoisen määritelmän kulttuuriperinnölle ihmisten ja ”kulttuuriperintöyhteisöjen” (engl. *heritage communities*) jokapäiväisen elämän ja kokemusmaailman osana. Faron sopimus eroaa kuitenkin aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksesta keskittymällä ennemminkin kulttuuriperintöön liitettäviin arvoihin kuin kulttuuriperinnön aineellisiin tai aineettomiin muotoihin (Council of Europe 2014). Kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan Faron sopimuksessa

”niitä menneisyydestä perittyjä voimavaroja niiden omistajasta riippumatta, jotka ihmisten mielestä kuvastavat heidän jatkuvasti muuttuvia arvojaan, uskomuksiaan, tietojään ja perinteitään” (Museovirasto & Suomen Kotiseutuliitto 2015: 17).

Kulttuuriperintöyhteisöt nähdään sopimuksessa tiettyjä kulttuuriperinnön piirteitä arvostavina ihmisinä, jotka haluavat ylläpitää ja välittää niitä tuleville sukupolville julkisen toiminnan puitteissa (Fojut 2009; Museovirasto & Suomen Kotiseutuliitto 2015: 17). Sopimus kannustaa perinnön demokratisointiin korostamalla kansalaisten osallistumista ja hyvää hallintoa, joka perustuu avoimesti, reaktiivisesti ja läpinäkyvästi toimiviin instituutioihin. Näitä tavoitteita on Suomessa pyritty toteuttamaan jo ratifioinnin valmistelussa, kun kansalaisten näkemyksiä kartoitettiin avoimella verkkokyselyllä sekä -keskusteluilla (Otakantaa.fi 2014). Faron sopimus kytkee kulttuuriperinnön myös yhteen aikamme suurista, globaaleista huolista, ilmastonmuutokseen, asettamalla kulttuuriperinnön ja kulttuurin kestäväan kehitykseen perustuvan vision osatekijöiksi.

---

¹⁰⁷ Ratifioinnin valmistelu annettiin Museoviraston ja Suomen Kotiseutuliiton koordinoitavaksi, mihin liittyvä taustaselvitys julkistettiin toukokuussa 2015 (Museovirasto & Suomen Kotiseutuliitto 2015).

Arkeologinen kulttuuriperintö on esiintynyt hallinnollisissa teksteissä 1990-luvulta lähtien muinaisjäännöksen yleiseurooppalaista henkeä heijastavana synonyymina (ks. 3.2.2), mutta Metsähallituksen alkaessa 2000-luvulla profiloitua kulttuuriperintöalan toimijana kulttuuriperinnöstä johdettiin kokonaan uusi käsite: 'kulttuuriperintökohde'. Käsite luotiin alun alkaen MMM:n (2008: 31) koordinoimassa¹⁰⁸ Kansallisessa metsäohjelmassa 2015 (KMO 2015), johon kirjattiin kulttuurin vaalimiseen liittyvinä toimenpide-ehdotuksina ”metsien kulttuuriperintöä” koskevan ohjelman laatiminen sekä metsissä olevien ”kulttuuriperintökohteiden” inventointi. ”Metsien kulttuuriperintö” kuuluu yhteen ohjelman kuudesta painopisteestä, jonka tarkoituksena on edistää ”metsien käyttöä kulttuurin ja virkistystyksen lähteenä”. (Maa- ja metsätalousministeriö 2008: 3.) KMO:ssa voi nähdä yhtymäkohtia myös Faron sopimuksen visioon¹⁰⁹: ohjelman päämääräksi mainitaan kansalaisten hyvinvoinnin lisääminen ”hyödyntämällä metsiä monipuolisesti kestävästä kehityksen periaatteita noudattaen”.

Metsäohjelman mukaisesti Metsähallituksen ”Valtion metsien kulttuuriperintöinventoinnissa 2010–2015” inventoitaviin kohteisiin sisällytettiin lakisääteisesti suojeltujen muinaisjäännös- ja rakennusperintökohteiden lisäksi ”muut kulttuuriperintökohteet” eli kohteet, jotka Metsähallituksen (2015) verkkosivuilla olevan määritelmän mukaan ovat:

”monimuotoisia metsien- ja maankäyttöön liittyviä, toisinaan jo katoamaisillaan olevia kohteita, joista voidaan inventoinnin avulla saada vielä tietoa. Tällaisia ovat mm. uittoruuhet, metsätyökämpät, niityladot ja -padot, poroerotuksiin liittyvät rakennelmat ja monet muut käytöstä jääneet rakennelmat, kuten viime sotien aikaiset sotahistorialliset kohteet”.

Hankkeen yhteydessä luotu uusi käsite, ”muu kulttuuriperintökohde”, viittasi siis niihin historialliselta ajalta peräisin oleviin arkeologisoituneisiin kohteisiin ja jäännöksiin, joita ei Museoviraston nykyisen MML:n tulkinnan mukaan lueta suojeltuihin kiinteisiin muinaisjäännöksiin. Edellä lainatun määritelmän perusteella kulttuuriperintökohteen käsitteen ei voi katsoa radikaalisti uudistavan arkeologisen kulttuuriperintöön tai muinaisjäännökseen vanhastaan liittyviä merkityksiä tai erityisemmin heijastelevan

---

¹⁰⁸ Metsäohjelman valmisteluun osallistui kymmeniä ihmisiä useimmista ministeriöistä, valtion tutkimus- ja viranomaislaitoksista, yliopistoista ja kansalaisorganisaatiosta. Kulttuuriperintöalaa edusti Mikko Härö Museovirastosta. (Maa- ja metsätalousministeriö 2008: 52–53)

¹⁰⁹ Faron sopimusta ei tosin mainita ohjelman taustamateriaalissa, mutta Firenzen sopimus (Council of Europe 2000) kylläkin (Maa- ja metsätalousministeriö 2008: 49).

esimerkiksi 2000-luvun kansainvälisten sopimusten korostamia yhteisöllisiä ja aineettomia arvoja. Kyse on enemminkin uudenaikaisesta tai epäselvästä suojelustuksesta, joka liittyy perinteisellä tavalla määriteltyyn, tutkittuun ja dokumentoituun aineelliseen jäännöskohteeseen.

Metsähallituksen inventointiin liittyvän näkökulman tuoreus ja hankkeen merkitys ei kuitenkaan kytkeydy niinkään käsitteelle annettuun eksplisiittiseen määritelmään kuin siihen, mitä kulttuuriperintökohteen käsitteellä tavoiteltiin ja lopulta tehtiin (ks. 6.4.2). Ottamalla inventoinnissa huomioon sekä akateemisen arkeologian että hallinnon perinteisesti sivuuttamia kohteita kohotettiin väistämättä esiin muita merkityksiä kuin perinteisiä tiedollisia ja tutkimuksellisia arvoja sekä pääasiassa näihin nojaavaa institutionaalista suojelua. Lisäksi inventoinnin käytännössä korostui paikallisen, inventointialueen asukkailla olevan tiedon merkitys, mikä teki heistä tiettyssä mielessä asiantuntijoiden kanssa yhteistyössä toimivan 'kulttuuriperintöyhteisön'.

Kuten luvussa 1 kävi ilmi, 'kulttuuriperintö' ei ole harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta kuulunut suomalaisten arkeologien käsitteistöön (ks. 1.4.2). "Johdatus arkeologiaan"-teoksen (Halinen ym. 2008) sanastossakaan kulttuuriperintöä tai arkeologista kulttuuriperintöä ei määritellä omina terminään, mutta kulttuuriperinnön käsitettä käytetään kohdissa, joissa käsitellään kulttuuriperinnön suojelun onnistumista (Kotivuori 2008), kulttuuriperintömatkailua (Kähtävä-Marttinen 2008) sekä muinaisjäännöksiä fyysisenä kulttuuriperintönä (Suhonen 2008).

Hannu Kotivuoren (2008) kirjoittamassa kulttuuriperinnön suojelua koskevassa tekstissä arkeologisen kulttuuriperinnön "keskeiseksi osaksi" määritellään MML:n perusteella rauhoitetut kiinteät muinaisjäännökset, mutta Kotivuori (2008: 465) lukee kulttuuriperintöön muinaisjäännöksiin liittyvät arkistoaineistotkin: dokumentit, esineistön, valokuvat ja muut tallenteet. Hän toteaa lisäksi, että "kulttuuriperintönä tulee huomioida myös aineeton eli immateriaalinen aineisto", jolla hän viittaa muinaisjäännösten merkitystä valottavaan "mytologiseen aineistoon", kuten satuihin, kansanrunouteen, uskomuksiin sekä löytö- ja henkilöhistoriaan ja paikka- ja nimistötietoon.

Kotivuoren luettelemat, kulttuuriperinnön aineettomatkin elementit ovat tallennettuina ja arkistoituina 'aineistoina' materiaalisia sekä kulttuuriperintönä institutionalisoituja ja virallisesti tunnustettuja. Niiden kautta määrittävä 'arkeologinen kulttuuriperintö' on

silti alaltaan laajempi käsite kuin useimmissa muinaismuistohallinnon teksteissä esiintyvä kiinteiden muinaisjäännöksen synonyymiksi rinnastuva merkitys.

Arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun Kotivuori (2008) ymmärtää kuitenkin perinteisemmin: muinaisjäännösten fyysisen koskemattomuuden vartiointina ja säilyttämisenä, jonka suhteen vain arkeologeilla on erioikeuksia.

Minna Kähtävä-Marttinen (2008) käsittelee kulttuuriperintöä eli käytännössä muinaisjäännöksiä ”kulttuuriperintömatkailun” kimmokkeena, ”resurssina” ja elämyksiä herättävänä ”tuotteena”, kun taas Mervi Suhosen (2008) tekstissä rinnastetaan ”arkeologian lähdeaineistot” sekä ”menneisyyden fyysinen kulttuuriperintö”. Suhonen (2008: 131) määrittelee myös, että ”kaikki muinaisjäännökset ovat korvaamatonta kulttuuriperintöä”, mutta lisää sitten, että kaikkia ei ole kuitenkaan mahdollista eikä tarkoituksenmukaista säilyttää koskemattomina. Kähtävä-Marttisen ja Suhosen teksteissä kulttuuriperintö on ymmärrettävissä lähinnä muinaisjäännöksen synonyymiseksi vastineeksi, johon ei sisällytetä perinteisistä määritelmistä poikkeavia merkityksiä.

Suomalaiset arkeologit ovat kommentoineet myös kulttuuriperintöä koskevia kansainvälisiä kiistakysymyksiä, kuten vaatimuksia palauttaa Ateenan Parthenonin temppeleistä British Museumiin 1800-luvulla päätyneet, niin kutsutut Elginin marmorit takaisin Kreikkaan (ks. esim. Herva & Ikäheimo 2011; Aro-Valjus 2013a, 2013b). Vesa-Pekka Herva ja Janne Ikäheimo (2011: 41) kyseenalaistavat palauttamista puoltavat argumentit, koska ne ovat kansallisuusaatteen ja kansallisvaltioideologian värittämiä, mikä ei heidän mukaansa ole enää ”nykypäivää historiantutkimuksessa, eikä sen kyllä toivoisi olevan nykypäivää arkisessa ajattelussakaan”. Herva ja Ikäheimo (2011) kuvaavat palauttamista vaativien tahojen toimintaa naiivina ”fanittamisena” ja ”puuhasteluna”, jonka negatiivisia seuraamuksia materiaalisen kulttuuriperinnön suojelulle ja kulttuuriperinnön merkityksen laajemmalle ymmärtämiselle maallikot eivät käsitä.

Helsingin yliopiston Lähi-Idän arkeologian dosentti Sanna Aro-Valjus (2013a, 2013b) on puolestaan omissa kannanotoissaan korostanut, että Elginin marmorit eivät ”kansallisena symbolina” ole tutkimuksen näkökulmasta yhtä arvokkaita tai merkityksellisiä kuin jotkut muut kohteet. Yhteistä näille kommenteille on näkemys siitä, että koska marmorien arvo on ennemminkin symbolinen kuin tieteellinen, huomio pitäisi kiinnittää muihin, ’tärkeämpiin’ jäännöksiin tai ongelmiin. Palauttamiskeskustelu

on siis analyttistä, tieteellistä näkökulmaa edustavien asiantuntijoiden silmissä toisarvoista ja turhaa, koska se perustuu ymmärtämättömien harrastelijoiden vanhentuneille, nationalistisille käsityksille kulttuuriperinnöstä.

Elginin marmoreista käydyssä keskustelussa ja suomalaisten tutkijoiden kommentissa nousee esiin kiinnostava, perintödiskurssin ja kulttuuriperinnön käsitteen demokratisointiin liittyvä ongelma: kansalaiset saattavat kannattaa tutkimuksen ja asiantuntijoiden näkökulmasta vanhentuneeseen tai puutteelliseen tietoon perustuvia ja 'vääränlaisia' ideologioita edustavia kantoja. Jos kadunmiestä tai -naista pyydetään määrittelemään suojelun arvoista kulttuuriperintöä, on todennäköistä että hän valitsee asioita, jotka heijastavat perinteisiä ja virallisia kulttuuriperinnön määritelmiä sekä niihin sisältyviä asenteita ja ideologioita.

Olemme kaikki jollain tavalla APD:n vaikutuksen alaisia: näkemykset muinaisten paikkojen arvosta tai kansallismaisemien merkityksestä syntyvät perintödiskurssista välittyvien ja erilaisia identiteettejä rakentavien käsitteellistysten kautta (Byrne 2008b: 164). Käsitteemme peilaavat väistämättä myös APD:n ja institutionalisoidun menneisyyden pitkää kytköstä kansallisuusaatteen ruokkimaan ideologiseen projektiin, jota arkeologitkin ovat olleet edistämässä (Rowlands 1994; Smith 2004; Jensen 2012).

Osaako asiantuntija toisaalta aina yksiselitteisesti määritellä, käytetäänkö kulttuuriperintöä tunkkaisen ja syrjivän nationalismin edistäjänä vai onko se oleellinen osa yhteisön yhteishenkeä ja tulevaisuususkoa vahvistavaa raikasta isänmaallisuutta? Oleellinen perintödiskurssin demokratisointiin liittyvä tavoite on joka tapauksessa se, että perinnön ilmentämät sosiaaliset ja kulttuuriset identiteetit eivät olisi ennalta säädettyjä tai ylhäältä annettuja, vaan ihmisten itsensä rakennettavissa, löydettävissä ja neuvoteltavissa demokraattisissa ja osallistavissa perintöprosesseissa. Nykyisin negatiivisia konnotaatioita herättävät kansallisuusaatteen, kansallisvaltion tai kansallisen identiteetin käsitteetkin on ehkä mahdollista tulevaisuudessa luoda uudelleen – yhteiskuntamme monimuotoisuutta ja -kulttuurisuutta kunnioittaen.

3.3 Kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristö on muinaisjäännöksen ja perinnön rinnalla uusi tulokas perintödiskurssia kannattelevassa käsitejärjestelmässä. Se on ainakin 1970-luvulta

lähtien suomalaisessa ympäristöhallinnossa¹¹⁰ käytetty käsite, joka viimeistään 1990-luvulla siirtyi osaksi kulttuuriperinnön hallinnan käsitteistöä. Nykyisellään kulttuuriympäristö kattaa keskeisenä yleiskäsitteenä tietyt lainsäädännössä sekä hallinnollisissa ja poliittisissa linjauksissa osoitetut institutionaalisen suojelun kohteet: muinaisjäännökset, rakennusperinnön, maisemat ja perinnebiotoopit. Kulttuuriympäristön ymmärretään erityisesti näiden elementtiensä kautta edustavan ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksena syntynyttä, kulttuurin vaiheita ja ominaispiirteitä ilmentävää ympäristöä, jota suojellaan kulttuuriperintönä (Ympäristöministeriö & Museovirasto 2015).

Politisoidun ympäristön kulttuurista ulottuvuutta kuvaavana hallinnollisena käsitteenä kulttuuriympäristö sijoittuu ympäristö- ja kulttuuripoliittisten diskurssien leikkauspisteeseen, mutta ei välttämättä kuulu kummankaan hallinnonalan ytimeen. Tuoreen poliittisen strategian aiheena (Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020 [Valtioneuvosto, 2014]) sekä hallinnon organisaatioille annettujen tehtävien rajaajana (esim. kulttuuriympäristön suojelu ja hoito, kulttuuriympäristöohjelmien laatiminen) se kuitenkin nimeää kulttuuri- ja ympäristöpolitiikkojen yhtymäkohtien kautta muodostuvan kulttuuriympäristöpolitiikan omaksi alakseen. Myös seuraavassa käsitehistoriallisessa tarkastelussani korostuvat kulttuuriympäristön aikaansa sidotut, hallinnolliset ja poliittiset merkitykset tietynlaista ideologiaa ja maailmankuvaa edustavana, institutionalisoituna ympäristösuhteena.

Politiikan kohteena kulttuuriympäristön käsite sisältää aina myös taustalla vaikuttavia ideologioita, intressejä ja arvoja heijastavan näkemyksen ’hyvästä kulttuuriympäristöstä’. Valtiovallan ympäristöpolitiikan osana siihen kiteytyy valtaa ja hallintaa koskevia kysymyksiä: hallitaanko kulttuuriympäristöpolitiikalla ympäristöä vai ihmisiä? Millä perusteilla ja kenen antamalla oikeutuksella ’hyvä kulttuuriympäristö’ määritellään? Mikä takaa sen, että kulttuuriympäristön hallinta ei loukkaa kansalaisten oikeuksia tehdä itse omaa elämäänsä koskevia päätöksiä? (vrt. Haila 2001: 285.)

---

¹¹⁰ Ruotsalaisessa hallintojärjestelmässä on kulttuuriympäristöä vastaava käsite ”kulturmiljö”, mutta esimerkiksi Iso-Britanniassa lähimpänä vastineena voi pitää ”historiallisia ympäristöjä” (engl. *historic environments*) (esim. Gibson & Pendlebury 2009). Näiden ilmausten käännösvastaavuus ei kuitenkaan ole täydellinen, koska termit saavat kunkin maan hallintojärjestelmässä kansallisesta lainsäädännöstä ja hallintokäytännöistä riippuvia merkityksiä.

Kulttuuriperinnön tavoin kulttuuriympäristö on hallinnan käsitteenä yksi suomalaisen APD:n avainkäsitteistä, jolla käytännössä viitataan yleensä materiaaliin entiteetteihin, mutta joka on samalla sosiaalisesti rakentunut, muuttuva ja historiallinen konstruktio (vrt. Smith 2006). Kuten perinnön hallinta, kaikenlainen ympäristön hallinta puuttuu jollain tavalla ihmisten käyttäytymiseen, olemiseen ja identiteettiin muokkaamalla ympäristön fyysistä ja samalla symbolista rakennetta (Foucault 1980; Haila 2001) – kulttuuriympäristön käsitteessä nämä vallan ja tiedon alueet yhdistyvät. Myös kulttuuriympäristön käsitteen nykyisessä merkityksessä korostuvat asiantuntijoiden ja viranomaisten antamat määrittelyt ja arvot, joiden voi nähdä sulkevan ulos vaihtoehtoisia ja ristiriitaisia tulkintoja, ei-asiantuntijoiden, tavallisten ihmisten, vähemmistöjen ja paikallisyhteisöjen tapoja määritellä, arvottaa ja kokea ympäristöään (ks. esim. Rönkkö 2012; Magga & Ojanlatva 2013; Linkola 2015).

Kulttuuriympäristö on toisaalta yhdenlaisena perintöprosessina mahdollista ymmärtää institutionaalista merkitystään laajemmin: ihmisen tai yhteisön ympäristösuhteena ja -kokemuksena, joka on aina kulttuurisesti määrittynyt (von Bonsdorff & Haapala 1999: 6). Kulttuuriympäristöä voi siten perinnön tavoin kuvata aineelliseen maailmaan kietoutuvaksi materiaalis-diskursiiviseksi prosessiksi, joka sisältää materiaalin lisäksi suhteita, arvoja ja muita aineettomia merkityksiä (ks. 3.2.3) (vrt. Rönkkö 2012: 147; Harrison 2013b: 113). Tämä prosessi voi luonnollisesti kiinnittyä myös kulttuuriympäristön institutionaalisesti luokiteltuihin ja kulttuuristen arvojen kantajina suojeltuihin elementteihin – arkeologiseen kulttuuriperintöön, rakennusperintöön ja kulttuurimaisemiin.

’Kulttuuriympäristön’ ja sen alakäsitteeksikin ymmärretyn ’maiseman’ suhde on epäselvä ja käsitteille annetut määritelmät osin päällekkäisiä (ks. esim.

Ympäristöministeriö & Museovirasto 2015). Molempia luonnehtii ihmisen ja luonnon vuorovaikutus sekä aluomainen ulottuvuus, joka ei välttämättä ole tarkasti rajattavissa. Kulttuuriympäristön merkityksessä korostuu ehkä enemmän ihmisen vaikutus fyysiseen ympäristönsä. Maisemasta puhuttaessa taas painotetaan luonnon ja ympäristön vaikutusta ihmiseen sekä tämän vuorovaikutuksen aineettomia seurauksia. Lisäksi maiseman käsitteessä korostuvat usein näköhavainto ja ympäristön visuaaliset merkitykset, ”maisemakuva”, mutta kulttuuriympäristö on tässä suhteessa neutraalimpi (esim. Keisteri 1990: 47).

Maisemantutkimuksella on Suomessa pitkät perinteet ja perustansa jo maantieteilijä J.G. Granön (1930) esittämässä käsitteellistyksissä ja luokituksissa¹¹¹. Suomalaisen maisemansuojelun pääperiaatteet hahmoteltiin ensi kerran vuonna 1980 valmistuneessa mietinnössä (Maisematoimikunta 1980), ja maiseman asema kansainvälisen perinnön hallinnan käsitteistössä vahvistui entisestään eurooppalaisen maisemayleissopimuksen (Council of Europe 2000) myötä (ks. myös 3.2.3). Maisemasopimuksessa korostuva näkemys maisemasta paikallisten yhteisöjen ja yksilöidenkin kokemuksena sekä merkityksinä ja arvoina, joita ihmiset elinympäristöilleen antavat on lähellä esimerkiksi Turun yliopiston (2015) maisemantutkimuksen oppiaineen määritelmää ja tavoitteita:

”tieteelliset näkökulmat maisemaan ja sen muutokseen, oppia ymmärtämään maisemaa kulttuurisena kokemistapana ja merkitysjärjestelmänä sekä historiallisena ja kulttuurisena ympäristönä.” (Turun yliopisto 2015).

Määritelmän voi laajentaa luonnehtimaan myös parhaillaan nousevaa ja kehittyvää monitieteistä kulttuuriympäristötutkimusta, joka tulevaisuudessa väistämättä muuntaa tutkimuksen kohteeksi asetetun kulttuuriympäristön hallinnollis-poliittisessa diskurssissa rakentuneita merkityksiään moniulotteisemmaksi (ks. esim. Jyväskylän yliopisto 2015; Kulttuuriympäristötutkimuksen seura 2015).

Tieteellisen tutkimuksen kohdetta kuvaavana analyttisena käsitteenä kulttuuriympäristön voi ymmärtää ympäristötutkimuksen humanistisena tai yhteiskuntatieteellisenä näkökulmana, joka tarkastelee ja teoretisoi ihmisen/kulttuurin suhdetta ympäristöön/luontoon erityisesti tiettyjen, ympäristön kulttuurisiksi ulottuvuuksiksi määriteltyjen tekijöiden tai piirteiden kautta.

’Kulttuuriympäristötutkimus’ viittaa tällöin ympäristötutkimuksen perinteiseen ”työnjakoon”, jossa luonnontieteet tutkivat ekologista, biofyysistä ympäristöä ja yhteiskuntatieteet sekä humanistiset tieteet taas sosiaalista, institutionaalista, symbolista tai rakennettua ympäristöä – kulttuuriympäristöä (Massa 1994: 14).

Kulttuuriympäristön kulttuuri-etuliite sisältää implisiittisen luokittelun, ajatuksen siitä, että kulttuuriympäristön vastinpari on luonnonympäristö ja että nämä kaksi ovat erotettavissa toisistaan ’ympäristön’ alakäsitteinä¹¹². Kulttuuri kuvaa luonnosta peräisin

---

¹¹¹ Maiseman käsitteen määrittelystä, historiasta ja merkityksistä, ks. esim. Keisteri (1990: 32–52).

¹¹² ’Kulttuurin’ ja ’ympäristön’ käsitteiden suhteesta kulttuuriympäristön käsitteeseen liittyen, ks. Rönkkö (2012: 148–151). Rönkön (2012: 151) mukaan ”kulttuuriympäristöt ovat enemmän kuin vain ’välittäviä pintoja’ objektien ja subjektien, tai yhteiskunnan ja yksilön välillä”. Arkkitehtuurin alan

olevan, mutta siitä erotetun ihmisen toimintaa luontoa muokkaavana voimana, kun taas luonto on myyttisessä, alkuperäisessä koskemattomuuden tilassaan oleva maailma. Vaikka luonto ja ympäristö saatetaan joissakin yhteyksissä rinnastaa toisiinsa synonyymisinä, termeissä kulttuuri- ja luonnonympäristö sanalla ”luonto” ei voi mielekkäästi korvata sanaa ”ympäristö”.

Tampereen yliopiston ympäristöpolitiikan professori Yrjö Haila (2001: 202) katsoo, että ympäristön ja luonnon käsitteet edustavat erilaisia näkökulmia inhimillisen olemassaolon ehtoihin. Ympäristö on hänen ajattelussaan ihmisten elinehtoja määräävien konkreettisten tekijöiden kokonaisuus, joita koskevia kriteereitä on mahdollista ja järkevää määritellä, esimerkiksi Suomen lainsäädännössä. Luonnon Haila ymmärtää sen sijaan inhimillisen olemassaolon perustana olevien prosessien kokonaisuutena, jonka ’huonoudelle’ tai ’hyvyydelle’ ei voi antaa yleisiä kriteereitä. Ihmiset ovat luonnon kanssa jatkuvassa vuorovaikutuksessa omissa elinympäristöissään, mutta luonto on ”suurempi” kuin näiden vuorovaikutusten summa tai luontoa koskevat käsitykset. Luonto on mahdollista määritellä vain metaforisesti, koska se on ihmisille pohjimmiltaan ”outo”. (Haila 2001: 202.)

Ympäristötutkimuksen yhteiskuntatieteellistä näkökulmaa edustava Ilmo Massa (1994: 15) näkee kulttuurin/yhteiskunnan ja luonnon välille tehdyn käsitteellisen erottelun keinotekoisena, mutta pitää tätä ”ekohumanistista leikkausta” välttämättömänä, jotta kulttuurin/yhteiskunnan luontosuhdetta voidaan ylipäätään tutkia ja tarvittaessa korjata. Ekohumanismiin sisältyy ajatus nimenomaan ”ihmisen ympäristön” suojelusta, koska ihmisen arvo nähdään ensisijaisena suhteessa muihin lajeihin tai elottomaan luontoon (Massa 1994: 16). Tämän ideologian voi katsoa määrittävän myös kulttuuriympäristön käsitettä sen kaikissa historiallisissa merkityksissä.

3.3.1 Kulttuuriympäristö ympäristön suunnittelussa 1964–1980

Hailan (2001: 9, 23) mukaan ’ympäristö’ nykyisessä merkityksessään syntyi 1960-luvulla niin kutsutun ”ympäristöherätyksen” tai ”uuden” ympäristötietoisuuden myötä. Yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa vastustavaksi moraaliseksi protestiksi kasvanutta ympäristöherätystä vei eteenpäin joukko ”herätyskirjoja”, joista yhtenä varhaisimmista ja tärkeimmistä pidetty Rachel Carsonin (1963) ”Äänetön kevät” (engl. *Silent spring*)

---

näkökulmasta kulttuuriympäristöselvityksiä väitöskirjassaan tarkastellut Rönkkö (2012: 147) toteaa toisaalta myös, että nykyisissä kulttuuriympäristöä koskevissa selvityksissä on nähtävissä ”se epämääräisyys, jonka sosiaalisten, kulttuuristen ja toisaalta luonnonympäristön aspektien sekaantuminen toisiinsa aiheuttaa”.

julkaistiin suomeksi heti ilmestymistään seuraavana vuonna. Syntyi ”ympäristökysymys” eli pelko siitä, että ”inhimillisen elämän ja olemassaolon aineelliseksi perustaksi” määritelty ympäristö ei säilykään itsestään selvästi ennallaan (Haila 2001: 9–10).

Ympäristö politisoitiin, jotta ympäristöpolitiikan avulla olisi mahdollista nykyhetkessä vaalia ihmiskunnan tulevaisuutta torjumalla siihen kohdistuvat, ympäristöongelmista aiheutuvat uhat (Haila 2001: 288). Sama tavoite kaikuu seuraavalla vuosikymmenellä maailmanperintösopimukseen (UNESCO 1972) kirjatussa ja monessa muussakin yhteydessä toistetussa ajatuksessa kulttuuri- ja luonnonperinnön varjelusta kasvavalta tuhoutumisen uhkalta, jotta se voidaan välittää ”tuleville sukupolville”.

Ympäristöongelmien, kuten saasteiden, nähtiin myös muodostavan konkreettisia riskejä ’ympäristössä’ olevalle aineelliselle kulttuuri- ja luonnonperinnölle.

Ennen toista maailmansotaa vallinneessa ”vanhassa” ympäristötietoisuudessa ympäristö nähtiin luonnonsuojelun kohteena, mutta 1960-luvun ympäristöherätyksen yhteydessä syntyneet käsitykset yhteiskunnallisista ympäristöongelmista sekä -kriiseistä olivat vielä tuntemattomia (Massa 1994: 28). Sauli Rouhisen (1993: 92–98) esittämässä suomalaisen ympäristöpolitiikan periodisaatiossa ”klassista luonnonsuojelua” seurasi sotien jälkeisessä Suomessa ”moderni ympäristönsuojelujuttelu”, joka vallitsi 1960-luvun alusta 1980-luvun puoleen väliin saakka. Ympäristö nousi tämän ideologian myötä monenlaisten ihmisen ja yhteiskunnan suhteeseen liitettyjen tavoitteiden tai ongelmien yhteiseksi nimittäjäksi ja näkökulmaksi.

Yhteiskunnan ja alueiden käytön suunnittelu oli yksi 1960-luvun Suomen suurista ajankohtaisista kysymyksistä; kaavoittaminen oli laventunut ”yhteiskuntasuunnitteluksi”, joka käsitti koko inhimillisen elämän kirjjon (Sipponen & Hulkko 1963: 5). Tampereella 1963 järjestetyn yhteiskuntasuunnittelun seminaarin esitelmissä ei kulttuuriympäristön käsitettä vielä esiinny. Suunnittelun ohjelmointia koskevassa keskustelussa nousi kuitenkin esiin ”oman kotiseudun historian, kulttuurin ja sen muistomerkkien sekä maiseman tuntemus” tekijöinä, jotka auttavat ihmisiä ymmärtämään tehtävänsä ja asemansa yhteiskunnassa. Niiden tutkimisella, esittämisellä ja säilyttämisellä nähtiin tästä syystä – ”esteettisyyden ja pieteettisyyden ohella” – olevan hyvin tärkeä yhteiskunnallinen merkitys. (Sipponen & Hulkko 1963: 147.)

Museoviraston rakennushistorian osastolla elämäntyönsä tehneen Elias Härön 50-vuotisjuhlakirjan johdantona on Härön (1980) itsensä kirjoittama, 5.11.1970 päivätty teksti, joka käsittelee kulttuurimaiseman määrittelyä ja säilyttämistä osana yhdyskuntasuunnittelua ja ympäristönsuojelua. Härö (1980: 11) ei käytä sanaa kulttuuriympäristö, mutta esittää monessa suhteessa nykyaikaisilta kuulostavia ajatuksia kulttuuriympäristöön rinnastettavissa olevan maiseman tai ”miljöön” suojelun perusteluista. Hän toteaa, että

”Eräs varsin ilmeinen ja käsittääkseni verraten sitovasti toteennäytetty positiivisen miljöökokemisen puoli liittyy maisemassa olevan ajallisen syvyyden tajuamiseen, tämän tajuamisen synnyttämään myönteiseen mielentilaan. Tämä yhteiskuntasuunnittelun kannalta tärkeä tosiasia motivoi mielestäni enemmän kuin puhtaasti kulttuurihistorialliset syyt sen rakennus- ja miljöösuojelutyön jota tänä päivänä yritämme tehdä”.

Härö (1980: 8) huomauttaa, että miljööllä on viitattu sekä henkiseen että aineelliseen ympäristöön ja määrittelee ”miljöön kulttuurihistorian” historiaksi siitä, miten ihminen on asettunut maisemaan, rakentanut sitä ja jättänyt siihen jälkensä.

Varhaisimmat jäljittämäni maininnat kulttuuriympäristö-termistä ovat vuodelta 1975. Sisäasiainministeriön kaavoitus- ja rakennusosaston (1975) kokoamissa ”Asuinympäristön suunnitteluperiaatteissa” käsitellään omana lukunaan maiseman huomioon ottamista rakentamisessa ja sen osana luonnon- ja kulttuuriympäristön suojelua. ”Kulttuuriympäristön” suojelusta todetaan, että

”Paikallisiin olosuhteisiin sopeutuneella, perinteitä kuvastavalla kulttuurimaisemalla ja rakennetulla ympäristöllä on suuri merkitys asuinympäristön viihtyvyydelle ja toimivuudelle. [...] Rakentamisessa otetaan kuitenkin harvoin huomioon paikallinen omaleimaisuus ja historiallinen jatkuvuus. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden ja alueiden suojelu ja säilyttäminen on ollut erittäin vähäistä.”

(Sisäasiainministeriö 1975: 55.)

Tässä yhteydessä kulttuuriympäristö käsitetään kulttuurimaiseman ja rakennetun ympäristön muodostamana kokonaisuutena, joka ohjeistetaan inventoimaan ennen asuinympäristön suunnittelua. Inventointien perusteella määritellään suojeltavat ja säilytettävät kohteet, joiksi luetaan muun muassa ”maisemansuojelualueet”, ”kulttuurimaiseman suojelukohteet”, ”muinaismuistot” sekä ”kulttuurihistorialliset

suojelukohteet ja muut arvokkaat yksittäiskohteet”. (mts. 56.) Kulttuurimaisemaa ja rakennussuojelua käsitellään ohjeessa myös omina erillisinä kokonaisuuksinaan, joista kulttuurimaiseman suojeluun on ”yksittäiskohteina” sisällytetty myös muinaisjäännökset (mts. 56–62).

Kulttuuriympäristö nähdään alueiden suunnittelussa siis tietystä mielessä välineellisesti, yhtenä huomioon otettavista näkökulmista, kun halutaan varmistaa ihmisten arkisen elin- ja asuinympäristön viihtyvyys ja lisätä sitä kautta sekä elämänlaatua että hyvinvointia yhteiskunnassa. Kulttuuriympäristön arvoa ja ’hyvyyttä’ vaalitaan tiettyjen suojeltavien ja säilytettävien elementtien, kuten muinaisjäännösten, avulla, joiden katsotaan kuvastavan perinteitä ja jatkuvuutta.

Samana vuonna 1975 ilmestyneessä taidehistoriallista ympäristöntutkimusta, ”miljöötutkimusta”, koskevassa artikkelikokoelmassa Pekka Sarvas (1975) tarkastelee muinaisjäännöksiä nimenomaan osana ympäristöä ja kulttuuriympäristöä. Sarvaalle (1975: 63) kulttuuriympäristöllä ei ole niinkään merkitystä konkreettisen suojelun työkaluna, vaan hän määrittelee sen ympäristöksi, ”johon ihminen tavalla tai toisella on vaikuttanut” ja erottaa kulttuuriympäristön pariin luonnonympäristön: ”täysin luonnontilaisen ympäristön, jossa ihminen ei ole koskaan liikkunut”. Sarvas ymmärtää kulttuuriympäristön ikään kuin toiseksi ympäristön kahdesta vaihtoehdoisesta ’tilasta’. Kulttuuriympäristö saa alkunsa menneisyydessä ihmisen piirtäessä luonnon tyhjiin tauluihin merkkinsä, joka ei ole sen jälkeen enää pyyhittävä pois:

”Jo yksinäisen vaeltajan nuotiotuli merkitsee kulttuuriympäristöä, puhumattakaan kivikautisen metsästäjäyhteisön järven rantaan raivaamasta asuinpaikasta, maanviljelijäväestön peltoraivoista, kaskimaista jne. Vaikka nämä merkit katoavatkin ihmisen muuttaessa uuteen asuinpaikkaan, niin ne [...] vielä pitkään sen jälkeenkin merkitsevät olennaisia muutoksia alkuperäisessä luonnonympäristössä.”

Sarvas (1975: 70) puhuu myös ”alkuperäisistä” ja ”esihistoriallisista kulttuuriympäristöistä”, jotka on mahdollista kytkeä ”nykyiseen kulttuuriympäristöön” esimerkiksi säilyttämällä muinaisjäännöskomplekseja ympäristöineen tai ”entistämällä muinaismaisemia”. Arkeologina hän on selvästi tiukasti sidoksissa menneisyyden periodisointiin, joka pilkkoo myös kulttuuriympäristön pysäytetyiksi, toisiaan seuraaviksi historiallisiksi tiloiksi. Sarvaan visio jonkinlaisten kuvitteellisten

'muinaismaisemien' palauttamisesta muistuttaa läheisesti tapaa, jolla maiseman käsitettä on käytetty muinaisjäännösten hoidon yhteydessä vielä 1990-luvulla (ks. 3.2.2).

Ympäristötietoisuuden hengessä Sarvas (1975: 63) toteaa ihmisen tuhoavan yhä enemmän ja yhä lopullisemmin ympäröivää luontoa, samalla kun hän muuttaa ja hävittää ”omaan kulttuuriympäristöään”. Sarvas kommentoi myös elinympäristöjen viihtyvyyttä ja katsoo, että ihminen samaistuu ympäristöönsä yhteisten muistojen kautta sekä suhteessa kaukaisempaan menneisyyteen ja historiaan. Tästä seuraa hänen mukaansa se, että kun ihmiset siirtyvät yhä suuremmin joukoin ”alkuperäisestä kasvuympäristöstään” kaupunkiin, ”omakohtaiset” muistot muuttuvat mahdottomiksi ja yhteisten ”historiallisten (kansallisten) muistojen” merkitys kasvaa. (Sarvas 1975: 65.)

Kulttuuriympäristö on Sarvaan (1975: 65) ajattelussa jatkuvasti ”kasvava” aineellinen kokonaisuus, johon kukin sukupolvi lisää oman panoksensa. Tämän voi tulkita metaforaksi arkeologiselle stratigrafialle: konkreettisille kerroksille, jotka järjestyvät päällekkäin ja muodostavat visuaalisesti havainnoitavan ajallisen jatkumon.

Kulttuuriympäristöä ei Sarvaan (1975: 66) näkemyksen mukaan voi siten ymmärtää tuntematta sen syntyyn vaikuttaneita tekijöitä, joista ”varhaisimpia” ovat ”esihistoriallisen menneisyyden konkreettiset muistomerkit” eli esihistorialliset muinaisjäännökset. Muinaisjäännökset ovat kulttuuriympäristön oleellinen osa sekä ”sen elementteinä sinänsä” että ”niihin kohdistuvan aktiivisen tutkimuksen vuoksi”.

Vasta tutkimus voi tuoda maanpinnalle näkymättömät muinaisjäännökset päivänvaloon, tehdä ne eläviksi ja muuttaa ne ”mielekkääksi osaksi ympäristöään, osaksi meidän kulttuuriympäristöämme”. (Sarvas 1975: 66.) Arkeologin tehtäväksi jää Sarvaan (1975: 71) mukaan kulttuuriympäristön kokonaiskuvaa hahmotettaessa selvittää esihistoriallisiin muinaisjäännöksiin liittyvät ”tosiseikat” sekä osoittaa muinaisjäännökset ”mielekkäiksi osiksi ympäristöään”.

Sarvaan (1975) ja Härön (1980) käsitysten vertailu valottaa kiinnostavasti 1970-luvun hallintovirkamiesten ajattelua, jossa heijastuvat oletettavasti koulutusalan sekä työtehtävien ja -yhteisön kautta muodostuneet tiedot, käsitykset tiedosta, arvot ja tavat ilmaista asioita – tietyt diskurssit. Härön (1980: 11) luonnehtimana ”miljö” on kokemus ja mielentila, jonka avulla kuka tahansa kokija ymmärtää paikkansa osana

ajallista jatkumoa. Menneisyys ja aika ovat abstraktina kokonaisuutena läsnä nykyisessä tilassa ja hetkessä. Sarvas (1975: 65) taas näkee, että kulttuuriympäristö on nykyisessä tilassaan rajattavissa ja eroteltavissa konkreettisiin kerroksiin, jotka kuuluvat johonkin toiseen aikaan ja ovat ikään kuin 'jääneet' sinne. Nämä ajalliset kerrokset ovat samalla "yhteisiä muistoja", joiden avulla on mahdollista muodostaa uusi (kansallinen) identiteetti niille, jotka ovat hukanneet synnyinseutuun kiinnittyneen paikallisidentiteettinsä esimerkiksi muuttaessaan kaupunkiin.

Sarvas ja Härö, arkeologi ja taidehistorioitsija, työskentelivät molemmat asiantuntijoina ja virkamiehinä perinnön hallinnan alalla, samassa organisaatiossa Museovirastossa, mutta eri osastoilla. Vaikka heidän teksteissään on ilmeisiä yhtymäkohtia, kuten ympäristöstä välittyvän ajallisen syvyyden ja menneisyysuhteen merkityksellisyys, on heidän käsitteellistämässään maailmoissa myös eroavuuksia. Näissä kahdessa ympäristökäsityksessä havainnollistuu osaltaan se moninaisuus, joka väistämättä liittyy kaikkiin, myös näennäisesti itsestään selviin tai tietyllä alalla toisteltuihin käsitteisiin, niiden määrittelyyn, ymmärtämiseen ja käyttöön.

3.3.2 Kulttuuriympäristö vakiintuu ja yleistyy 1981–1999

Vaikka 'kulttuuriympäristö' ilmaantuu ympäristöä joko hallinnollisesta tai tieteellisestä näkökulmasta käsitteleviin teksteihin jo 1970-luvulla, sen ei voi vielä 1970–80-luvuilla katsoa kuuluvan ympäristöhallinnon tai minkään tieteenalan vakiintuneeseen sanastoon. Käsite oli kuitenkin olemassa ja kutakuinkin vastaavassa tarkoituksessa käytettiin säännöllisesti termejä "maisema/kulttuurimaisema" (esim. Ympäristönsuojelun tavoitteita tutkiva työryhmä 1972; Sisäasiainministeriö 1977) sekä "rakennettu ympäristö" (esim. Koskiahho 1977; Sisäasiainministeriö 1981, 1983; Lilius 1998: 9), joka esiintyy yleisesti kulttuuriympäristön synonyyminä 2000-luvulle asti.

Haila (2001: 56) sijoittaa yhden ympäristöpolitiikan historiallisista kaarista alkavaksi 1960-luvulta, ongelmien havaitsemisesta ja päättyvän 1980-luvulle erilaisten ympäristöpoliittisten instituutioiden perustamiseen. Ympäristöhuoli välittyi poliittiseen ja taloudelliseen päätöksentekoon sekä koulutus- ja tiedeinstituutioihin ympäristökysymysten poliittisen institutionalisoitumisen kautta. Tämä tarkoittaa ympäristöpolitiikan vakiintumista osaksi julkisen hallinnon toimintaa, mikä Suomessa kiinnittyy YM:n perustamiseen 1983 sekä ympäristölainsäädännön kehitykseen 1970- ja 1980-luvuilla (mts. 66). YM:n ja sen alaisen hallinnon perustaminen ei kuitenkaan tarkoittanut ympäristökysymysten rajoittumista vain ympäristöhallinnon piiriin, vaan

hallinnon eri sektorit käyvät edelleen jatkuvaa kamppailua ympäristöasioiden hoidosta ja tekevät ympäristöä koskevia päätöksiä (mts. 72).

Ympäristöpoliittisten diskurssien muutosta tutkinut sosiologi Maarten Hajer (1995) on ajoittanut 1980-luvun alkuun myös uudenlaisen länsimaiden ympäristöongelmien ja ympäristöpoliittisten strategioiden määrittelyä hallinneen ”ekologisen modernisaation diskurssin” synnyn. Sen keskeisin ajatus on, että talouden kasvu ja ympäristöongelmien ratkaisu ovat keskenään yhteensopivia, joten ongelmien lieventäminen ei vaadi radikaaleja yhteiskunnallisia muutoksia. Ajatusta siitä, että ympäristöongelmat ovat hallinnassa alettiin 1980- ja 1990-lukujen taitteesta lähtien perustella ”kestävän kehityksen”¹¹³ käsitteellä (Haila 2001: 64), joka on edelleen yksi keskeisistä, sekä kansainvälistä että kansallista ympäristöpolitiikkaa määrittävistä käsitteistä (ks. myös 3.2.3). Myös Rouhinen (1993) sijoittaa periodisaatiossaan suomalaisen ”kestävän kehityksen politiikan” alun 1980- ja 1990-lukujen vaihteeseen.

Rouhinen (1993) kutsuu 1980-luvun loppua ”ympäristöpolitiikan kaudeksi”, jolloin ympäristönäkökulmaa yritettiin liittää kaikkeen sektorihallintoon ja talouteen. Haila puolestaan (2001: 60, 76 [Macnaghten & Urry 1998: 213–214]) toteaa, että viimeistään 1990-luvun alussa ympäristökysymyksiin liittyvä käsitteistö ja symboliikka, ”ympäristöpuhe”, oli levinnyt kaikille yhteiskunnan osa-alueille. Kulttuuriperintöön kytkeytyvällä ympäristöhallinnon sektorilla tämä tarkoitti maiseman, kulttuurimaiseman ja kulttuuriympäristön nousua tärkeimmiksi hallinnan kohteita rajaaviksi ja ilmaiseviksi käsitteiksi.

1980-luvun maisematoimikunnan (1980) ja maisemansuojelun kehittämistoimikunnan (1985) mietintöjä seurasivat 1990-luvulla maisema-aluetyöryhmän (1993) mietinnöt sekä lukuisat kulttuuriympäristöön ja maisemaan liittyvät ohjelmalliset hankkeet. Kun 1980-luvulla keskityttiin ympäristön eri osa-alueita koskevan säännösten luomiseen, 1990-luvulla alettiin säätää myös ympäristöpoliittisia vaikutuskeinoja koskevia lakeja, kuten laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (YVA-laki, 468/1994) sekä maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL, 132/1999) (Haila 2001: 66). Näissä säädöksissä asetettiin vaatimuksia kulttuuriympäristöön liittyville selvityksille ja vaikutusten

---

¹¹³ Kestävän kehityksen käsite omaksuttiin alun alkaen Ympäristön ja kehityksen maailmankomission (ns. Brundtlandin komission) raportista (United Nations [UN] 1987), missä kestävän kehityksen tavoitteeksi asetettiin ”saattaa talouskasvu, hyvinvointi ja ympäristö sopusointuiseen suhteeseen” (Haila 2001: 64).

arvioinnille, mitä kautta kulttuuriympäristön käsite integroitiin maankäytön suunnitteluun (Ympäristöministeriö 2013a; Museovirasto 2014e).

Suomen Kunnallisliitto laati 1991 julkaisun, jossa ohjeistettiin kunnallishallinnon luottamushenkilöitä ja viranhaltijoita ympäristöasioiden huomioon ottamisessa ja ympäristöselvitysten laatimisessa. Tässä yhteydessä mainitaan suurimman osan tarvittavasta taustatiedosta olevan valtakunnan tasoista ympäristötietoa, joka käsittää ”valtakunnallisesti merkittäviä alueita ja kohteita sekä luonnonympäristön että kulttuuriympäristön osalta” (Suomen Kunnallisliitto 1991: 19). Kulttuuriympäristön ”perustiedot” ymmärrettiin maisemaa, sekä ”luonnonmaisemia” että ”maaseudun kulttuurimaisemia”, koskevinä tietoina. ”Rakennetun ympäristön” suojelun nähtiin sen sijaan viranomaisten työnjakoa mukailleen kohdistuvan rakennussuojelukohteisiin, arvokkaisiin kulttuurimaisemiin sekä esihistoriallisiin suojelukohteisiin. (mts. 49–50.)

Suomen itsenäisyyden 75-vuotisjuhlavuonna 1992 Suomelle valittiin 27 ”kansallismaisemaa”, joiden katsottiin ”ilmentävän maan eri osien edustavimpia luonnon- ja kulttuuripiirteitä”. Kansallismaiseman kriteereiksi määriteltiin ”voimakas symboliarvo” sekä ”yleisesti tunnustettu merkitys kansallisessa kulttuurissa, historiassa ja luontokuvassa”. Kansallismaisemilla oletettiin olevan merkitystä myös matkailukohteina ja ”erityisinä nähtävyyksinä”, mistä syystä niiden muuttamista on pyrittävä välttämään. Kansallismaisemille ei kuitenkaan määritelty tarkkoja rajoja, eikä niillä ole lainsäädännössä määriteltyä roolia esimerkiksi kaavoituksessa. (Suomen ympäristökeskus SYKE 2014.)

Kansallismaisema on poikkeuksellisen vahvasti latautunut ideologinen käsite, joka on samalla subjektiivinen, suhteellinen ja vaikeasti purettavissa konkreettisiksi luokittelun kriteereiksi. Kulttuurisesti yhtenäiseen kansakuntaan tai kansalliseen identiteettiin perustuvat arvottamiset ja rajaukset rakentuvat tutkimuksen näkökulmasta vanhentuneelle ja ongelmalliselle kulttuuri- ja ihmiskäsitykselle; kansallisen identiteetin on katsottu olevan murroksessa jo toistakymmentä vuotta (esim. Hall 1999), erityisesti globalisaatioon sisältyvien muutospaineiden vuoksi¹¹⁴ (Häyrynen 2006: 179–181; Appadurai 1996).

---

¹¹⁴ Antropologi Arjun Appadurai (1996: 48) on esittänyt uudenlaisen ryhmäidentiteetin piirteiksi ”historiallista itsetietoisuutta ja omanarvontuntoa” sekä kansallisvaltioiden rajat ylittävää ”kosmopoliittista ryhmäytymistä”.

Kansakunta identiteetin määrittäjänä on ristiriidassa myös uusimmissa kansainvälisissä sopimuksissa esitettyjen identiteettikäsitteiden kanssa, vaikka sopimuksia toteutetaankin 'kansallisina' projekteina, kukin valtio omaan tyyliinsä. Siinä missä jo maailmanperintösopimuksen (UNESCO 1972) voi katsoa perustuvan nimenomaan ajatukseen ihmiskunnasta globaalina ja kosmopoliittisena yhteisönä, korostuu uudemmissa sopimuksissa paikallisiin, ihmisten itsensä määrittelemien suhteiden kautta muodostuviin yhteisöihin kiinnittyvä identiteetti.

Näitä Faron sopimuksen (Council of Europe 2005) ”perintöyhteisöihin” rinnastuvia ryhmiä on kuitenkin mahdotonta tavoittaa perinteisiin luokitteluihin perustuvien jaottelujen kautta. Suomalaisen kulttuurin alueelliset piirteet liitetään usein Suomen hallinnolliseen ja historialliseen maakuntajakoon, ja esimerkiksi maakunnallisia strategioita perustetaan edelleen paljolti maakuntien historiallisten erityispiirteiden sekä ”omaleimaisen identiteetin ja kulttuurin” varaan (esim. Keski-Pohjanmaan liitto 2014). Alueelliset vaihtelut ja välimatkat ovat Suomessa oleellisia sosiaalisia erittelijöitä, mutta kansatieteelliseen ja antropologiseen tutkimukseen viittaava jako kulttuurialueisiin on politiikan lähtökohtana kummallinen. (Häyrynen 2006: 56–57.) Silti kulttuuriympäristönkin hallinta rakentuu edelleen myös tämänkaltaisille konstruktiolle, kuten niin kutsuttuun ”maisemamaakuntajakoon”, joka kannattelee ”valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden” määrittelyä (Maisema-aluetyöryhmä 1993).

Maisemien suojelua ohjaavat Suomessa luonnonsuojelulaki sekä maankäyttö- ja rakennuslaki, johon liittyvät valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (nk. VAT) edellyttävät, että arvokkaat maisema-alueet otetaan huomioon alueiden käytössä ja sisällytetään muun muassa maakuntakaavoihin (Valtioneuvosto 2008). Ensimmäisen kerran 156 valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta nimettiin maisema-aluetyöryhmän mietinnössä vuonna 1993, jonka valtioneuvosto vahvisti vuonna 1995¹¹⁵. Inventoinnissa etsittiin maisemia, jotka edustaisivat ”maakunnallisesti ja paikallisesti ominaislaatuista ja perinteisiä piirteitä”. Määrittelyn tueksi työryhmä jakoi Suomen kymmeneen ”luonnonpiirteiltään, maankäyttötavoiltaan ja kulttuuripiirteiltään yhtenäiseen maisemamaakuntaan”, joista osa jakautuu edelleen seutuihin. (Maisema-aluetyöryhmä 1993: 15–16.)

---

¹¹⁵ Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi tehtiin 2010–2015 YM:n, ELY-keskusten, Museoviraston, Metsähallituksen ja MMM:n yhteistyönä (Järvinen 2015).

Kulttuurimaantieteilijä Hannu Linkola (2015) on tarkastellut kriittisesti suomalaisen ympäristöhallinnon maisemakäsitystä, -inventointeja ja -politiikkaa. APD:n teoriaan (Smith 2006) nojaavassa analyysissään Linkola (2015) toteaa, että valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnit eivät tavoita eurooppalaisessa maisemasopimuksessa (Council of Europe 2000) määriteltyä monimuotoisuuden, kattavuuden ja kansalaisnäkökulman huomioon ottamisen ihannetta.

Virkamiesvetoisesti muodostetut kohdelistat ja auktorisoidut, konventionaaliset käsitykset maisemista jonkinlaisina kansallisen perinnön säilytysastioina heijastelevat ennemminkin asiantuntijoiden koulutustaustaa ja sosiaalistumista tiettyyn hallintokulttuuriin ja sitä ympäröivään diskurssiin. Objektivisiksi naamioidut ja virallisiksi julistetut tulkinnat ”perinteisistä” ja ”kansallisesti arvokkaista” maisemista ovat potentiaalisesti merkityksettömiä ja jopa häiritseviä ihmisille, joille näkemykset myyttisestä kansallisesta identiteetistä ja perinnöstä taustaideologioineen ovat vieraita¹¹⁶. (Linkola 2015.)

Myös muinaisjäännösten ’hoito’ määriteltiin 1990-luvulla koskemaan jäännöstä tai sen lähiympäristöä laajempaa ”maisemallisesti” rajautuvaa kokonaisuutta. Hoidettaviksi valittiin ”valtakunnallisesti tai tutkimushistoriallisesti keskeisiä” ja ”maisemallisesti edustavia” kohteita (Taskinen 1995: 8–9), joiden valinnan kriteerit ovat itsessään vaikeasti avautuvia (ks. myös 3.1.7). Käytännössä hoito on tarkoittanut esimerkiksi näkymien avaamista jäännöksen ympäristöön, silloin kun se ”auttaa ymmärtämään jäännöksen sijoittumista muinaiseen maisemaan”. Vastaavasti näkymiä on voitu ”sulkea”, mikäli muinaisjäännöksen ammoiseen sijoittumiseen vaikuttaneet tekijät eivät ole enää hahmotettavissa ja alueella on ”maisemallisia häiriötekijöitä”. (Taskinen 1995: 9–10.)

Maiseman ”häiriötekijöiden” kulloinenkin määrittely on ollut sidoksissa muinaisjäännöksiä koskeviin ja ajassa muuttuviin tulkintoihin. Esimerkiksi Sipoon Sibbesborgin keskiaikaisen linnanraunion valleille istutettiin 1900-luvun alussa tammea, koska jalopuumetsikön katsottiin kuuluvan linnanpaikalle. Vuosisadan

---

¹¹⁶ Turun yliopiston maisemantutkimuksen professori Maunu Häyrynen (2005) on analysoinut maiseman ja kansallisen identiteetin suhdetta tarkastelemalla erityisesti suomalaisen populaarin maisemakuvaston kehitystä. Häyrysen (2005: 13–14) lähtökohtana on ajatus suomalaisen maisemakäsityksen muotoutumisesta osana kansakunnan rakentumista ja kansallisen identiteetin luomista. Maisemakuvaston konstruoinnin tarkoituksena on hänen mukaansa ollut abstraktin kansallisvaltion kuvittaminen sekä sen sitominen aikaan ja paikkaan. Siinä missä hallinnolliset luokittelut nostavat esiin ikonisiksi ymmärrettyjä ”symbolimaisemia”, populaari kuvasto on välittänyt myös arkisten ja paikallisten maisemien merkitystä. (Häyrynen 2005: 13.)

lopussa, 1990-luvun käsitysten mukaan, täysikasvuinen tammilehto peittikin liiaksi linnan rakenteita. (Taskinen 1995: 6; Tiitinen ym. 1999: 7.) Samalla tavoin kuin muutkin maisemia koskevat hallinnolliset rajaukset ja viralliset määrittelyt, muinaisjäännösten ympäristön käsittely ’muinaismaisemaa’ esittävänä kulissina muuntaa maiseman käsitteen kulttuuriseksi välineeksi, joka luonnollistaa sosiaalisia konstruktioita ja esittää hallinnossa luodun representaation annettuna ja itsestään selvänä osana todellisuutta (vrt. Linkola 2015: 13 [Mitchell 1994: 2]).

YM määritteli 1990-luvun puolivälissä kulttuuriympäristön alueellisten hoitosuunnitelmien lanseerauksen yhteydessä kulttuuriympäristön koostuvan kolmesta elementistä: rakennetusta miljööstä, perinnemaisemista ja muinaisjäännöksistä. Kulttuuriympäristön merkittävimmäksi tunnuksiksi nostettiin ”ihmisen toiminta alueella: viljely, rakentaminen ja asuminen”. Lisäksi todettiin, etenkin kulttuuriympäristön suojeltavien elementtien suhteen paradoksaalisesti, että ”kulttuuriympäristöön ei sisälly arvotusta”. (Tarjanne 1995: 22–24.)

Kulttuuriympäristön ’arvoneutraalin’ luonteen korostamisella tarkoitettiin ilmeisesti sitä, että kulttuuriympäristö ei itsessään ole suojelua merkitsevä käsite. Tietyn alueen nimittämisellä kulttuuriympäristöksi ei siis ole suorilla hallinnollisilla seurauksilla tai vaikutuksilla, jotka voisivat esimerkiksi rajoittaa maankäyttöä. ”Viljelyn” ja sitä kautta agraarimaisemien asettaminen yhdeksi määrittelyn lähtökohdista on kuitenkin tulkittavissa ennen kaikkea arvovalinnaksi. Epäselväksi jää, kutsutaanko kulttuuriympäristöiksi myös ihmisen ’tuhoamia’ tai esteettisesti epämiellyttäviä ja jopa vaarallisia ympäristöjä, kuten hakkuuaukioita, kaivosalueita, kaatopaikkoja tai miinakenttiä.

Kielteisen vastauksen puolesta puhuu se, että YM laukaisi 1997 ”Kulttuuriympäristö kunniaan” -kampanjan, jonka avulla ”pyrittiin löytämään paikallisen kaupunkikuvan ja maiseman arvoja”, ”kehittämään toimintatapoja ympäristön vaalimiseksi” sekä ”lisäämään ihmisten tietoisuutta omasta lähiympäristöstään” (Tarjanne 1999). Kampanjassa korostettiin paitsi kansalaisten oikeuksia ”hyvään ympäristöön” myös heidän velvollisuuttaan osallistua tavoitteen toteuttamiseen. Tässä yhteydessä luotiin ajatus rakennettua ympäristöä ja ”kulttuuriympäristöajattelua” koskevan opetuksen sisällyttämisestä koulujen opetussuunnitelmiin kuuluvaan ympäristökasvatukseen. YM lähetti maakuntakirjastoihin julkaisuja aiheesta, ja kuntiin postitettiin julkaisuluetteloita. (Tarjanne 1999.)

Kulttuuriympäristön ”arvostamiseen ohjaaminen” kuului yhtenä osa-alueena myös Opetushallituksen, Museoviraston ja YM:n yhteiseen vuosina 1998–2004 toteutettuun ”Suomen Tammi” -projektiin, jossa kehitettiin ”kulttuuriperintöopetuksen” periaatteita, käsitteitä ja käytäntöjä (Opetushallitus 2010).

”Kulttuuriympäristö kunniaan” -kampanja nivottiin yhteen muun muassa Euroopan neuvoston (1998) ”Syrjästä esiin” -raportissa esitettyihin periaatteisiin, joiden mukaan kulttuuripolitiikan tulee edistää ”elävän kulttuuriympäristön säilymistä”. Samoja ajatuksia toteutettiin lisäksi OM:ssa valmistellussa arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa (Valtioneuvosto 1998), jossa valettiin Ruotsin esimerkkiä seuraten perusta kuntakohtaisille kulttuuriympäristöohjelmille (Sirola 2006). Ohjelman mukaan

”Kaikilla ympäristön kehittämiseen vaikuttavilla kunnan toimilla tulee olla yhteinen rakennetun ja luonnonympäristön korkeaan laatuun pyrkivä tavoite.

Kuntakohtaisissa kulttuuriympäristöohjelmissa esitetään kehittämisen tavoitteet ja toteutusohjelma asukkaiden lähiympäristön viihtyisyyden ja toimivuuden parantamiseksi sekä kulttuuriperinnön vaalimiseksi. Tällä vahvistetaan myös paikallista identiteettiä.” (Valtioneuvosto 1998: 15.)

1990-luvun lopussa kulttuuriympäristön käsitteeseen kiteytyi valtion ympäristöhallinnon aluehallintoon, alueidenkäytön suunnitteluun ja yksityisten ihmisten mieliin ajama uudenlainen ajattelutapa: kulttuuriympäristö ja -maisema eivät ole pelkästään erityisen arvokkaita suojelukohteita, vaan kaikkia ihmisiä koskettavaa, jokapäiväistä elinympäristöä, jonka arvoa ylläpitävä muutoksen hallinta on jokaisen kansalaisen etu ja velvollisuus (vrt. Sirola 2006). Tämä ideologia on seurannut kulttuuriympäristön käsitettä myös 2000-luvulle, vaikka ihanteen ja käytännön yhteensovittamisessa on edelleen tekemistä.

3.3.3 Kulttuuriympäristö perinnön hallintana 2000-luvulla

2000-luvun alussa Pohjoismaiden ministerineuvosto (2002) loi yhteispohjoismaisia linjauksia kulttuuriympäristöjen huomioon ottamiseksi ympäristövaikutusten arvioinnissa (nk. YVA-laki). Tässä yhteydessä kulttuuriympäristön käsitteelle annettiin kaksi merkitystä: 1) ”käsitteellinen merkitys”, joka viittaa ”laajaan ja kattavaan näkemykseen maisemasta ja rakennetusta ympäristöstä” sekä 2) ”käytännöllinen merkitys”, jolla tarkoitetaan tiettyä aluetta ja sen ”kulttuurihistoriallisia ominaispiirteitä”. Molempia merkityksiä yhdistää oletus siitä, että ihmisen historiallinen

toiminta, myös erilaiset järjestelmät ja rakenteet, sekä kulttuuriset piirteet heijastuvat fyysisessä ympäristössä. Tähän ympäristön ”kulttuurihistorialliseen ulottuvuuteen” kuuluvat sekä yksittäiset ”arvokohteet” että yhteydet ja kokonaisuudet, joihin kohteet kytkeytyvät. Konkreettisilla kulttuuriympäristöillä ymmärretään olevan selkeästi erottuvat rajat, jotka on mahdollista määrittää historiallisia olosuhteita koskevien tietojen avulla. (Pohjoismaiden ministerineuvosto 2002: 19.)

Ministerineuvoston käytännölliseen merkitykseen keskittyvässä ”kulttuuriympäristönäkökulmassa” oleellista on tietyn alueen tai paikan ”kulttuurihistoriallisten ominaispiirteiden löytäminen” ja niiden säilyttäminen, mutta syitä tai perusteita kummallekaan tavoitteelle ei anneta. Piirteet selvitetään olemassa olevien inventointien ja tietojen pohjalta, mutta myös ”alueen kulttuuriympäristöä tuntevat henkilöt voivat olla avuksi”, minkä voi tulkita viittaukseksi selvityksen kohteena olevan alueen asukkaisiin. (Pohjoismaiden ministerineuvosto 2002: 28.) Tätä yksittäistä mainintaa lukuun ottamatta kulttuuriympäristöä koskeva selvitystyö ja tieto esitetään perinteisesti: asiantuntijoiden, viranomaisten ja suunnittelijoiden hallussa olevana prosessina ja entiteettinä. Selvityksessä käytettäviin lähteisiin luetaan kuitenkin alueelliset ja paikalliset kulttuuriympäristöohjelmat, joihin sisältyy ainakin periaatteen tasolla myös tavallisten ihmisten näkökulma (ks. Lahdenvesi-Korhonen 2009).

Viimeisimmässä kulttuuriympäristöohjelmien laatimiseen ohjeistavassa oppaassa¹¹⁷ (Lahdenvesi-Korhonen 2009: 9, 20) korostuu kulttuuriympäristön käsitteen merkitys nimenomaan mahdollisimman kattavasti erilaisia intressejä ja toimijoita yhdistävänä näkökulmana¹¹⁸ – kulttuuriympäristöohjelma on tämän ajatuksen ilmentäjänä asukkaiden ja yhteisöjen sekä viranomaisten ja elinkeinoelämän yhteistyönä tehty linjaus. Asukkaille, maanomistajille sekä erilaisille kansalaisyhdistyksille esitetään ohjelmatyössä useita rooleja ja tehtäviä muun muassa ”aloitteentekijöinä” sekä työryhmien ja ohjausryhmän jäseninä (mts. 20). Selvityksen tarpeellisiin taustatietoihin luetaan lisäksi asukasilloissa, haastatteluissa tai oppilaskyselyissä kerätyt aineistot (mts.

---

¹¹⁷ Ohjelmatyön oppaana käytettiin aluksi Soilikki Franssilan ja Maija Mäen [1994] 1990-luvun alun kokeiluohjelmien pohjalta kokoamaa monistetta: ”Läänin kulttuuriympäristöohjelman laatiminen” (Kähkönen 2015).

¹¹⁸ Kulttuuriperintöarvojen huomioimista ympäristöjen suojelussa ja suunnittelussa tutkiva FT Satu Kähkönen (2015) on analysoinut sitä, millaisia käsityksiä kulttuuriympäristöstä alueellinen kulttuuriympäristöohjelmatyö tuottaa ja ylläpitää. Alueellisten kulttuuriympäristöohjelmien kulttuuriympäristö on Kähkösen mukaan ”kulttuurihistoriallisesti arvokas ympäristö ja samalla myös hoitoa ja vaalimista vaativa tavalla tai toisella uhanalainen ympäristö”, jonka määrittelystä käydään jatkuvaa neuvottelua.

31). Kuntien kokemukset kulttuuriympäristöohjelmien laadinnasta ovat YM:n mukaan olleet erittäin myönteisiä. Ohjelmien on kaavoituksen lisäksi nähty tukevan opetusta, elinkeinotoimintaa, kuntien imagon rakennusta, ihmisten kiinnostusta paikallishistoriaan sekä arvokkaiksi tunnistettujen kohteiden omaehtoista hoitoa ja kunnostusta. (mts. 53.)

Kulttuuriympäristön käsitteen ympärille on lisäksi muodostunut 2000-luvulla useita, osin kolmannen sektorin organisoimia hankkeita ja toimintaa, joissa kansalaisnäkökulma on keskeinen. Vuonna 2006 perustettiin Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura (2015), avoin kansalaisjärjestö, jonka tehtäväksi on määriteltä ”edistää kulttuuriperintö- ja kulttuuriympäristökasvatusta”. Satakunnan museon 2008–2011 hallinnoiman ”Pisara – Kulttuuriympäristö arjen arvoiksi”-hankkeen tavoitteena oli puolestaan ”arkipäiväistäää rakennetun kulttuuriympäristön arvojen huomioiminen kaikessa ympäristöön kohdistuvassa toiminnassa” (Karhunen 2012). Suomen Kotiseutuliitto (2015) taas lanseerasi 2010 ”JOY Jokaisen Oma Ympäristö – Kulttuuriympäristökampanjan”, joka oli kansalaisten ja järjestöjen yhteinen, ”ruohonjuuritason kampanja kulttuuriympäristön arvostuksen ja hoidon parantamiseksi”. JOY-kampanjaan liittyvän julkaisun (Lohtander & Saressalo 2010) esipuheessa vastaava toimittaja ja Kotiseutuliiton tuolloinen pääsihteeri Lasse Saressalo toteaa modernismin ja kansallisuusaatteen ihanteita kaiutteen:

”Meidän kaikkien [tulisi] osata lukea se sanoma, jonka kulttuuriympäristömme meille tarjoaa; miten maisema on muuttunut ihmisen työn ja toiminnan tuloksena ja miten minä itse sijoitun tuohon muutokseen. Näin oma henkilökohtainen historiamme yhtyy yhteiskuntamme menneisyyteen ja tarjoaa meille kullekin paikan suuressa suomalaisessa kertomuksessa.”

Kulttuuriympäristö on 2000-luvun kuluessa omaksuttu laajasti myös hallinnon organisaatioiden sisäistä järjestäytymistä, toimintaa ja aloja osoittavaan nimistöön. Vuodesta 1992 ”Euroopan rakennusperintöpäivinä” toteutetun jokavuotisen tapahtuman nimi muutettiin 2014 alkaen ”Euroopan kulttuuriympäristöpäiviksi” (engl. *European Heritage Days*)¹¹⁹. Nimenmuutoksen myötä päivien yhteyteen toivotettiin tervetulleiksi ”koko kulttuuriympäristöön” eli rakennetun ympäristön lisäksi myös perinnemaisemiin

---

¹¹⁹ Euroopan kulttuuriympäristöpäiviä vietetään Euroopan neuvoston ja Euroopan komission aloitteesta. Suomessa kulttuuriympäristöpäiviä koordinoi YM:n nimittämä työryhmä, jossa ovat YM:n lisäksi mukana Museovirasto, Opetushallitus, Suomen Kotiseutuliitto ja Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. (Ympäristöministeriö & Museovirasto 2015.)

ja arkeologiaan liittyvät tilaisuudet (Ympäristöministeriö & Museovirasto 2015). Myös valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaiset rakennettujen kulttuuriympäristön (RKY) inventoinnit on jatkossa suunniteltu toteutettaviksi ”valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen” inventointeina, jotka kattaisivat rakennetun ympäristön lisäksi myös kulttuurimaisemat ja arkeologisen kulttuuriperinnön (Valtioneuvosto 2014).

Museoviraston organisaatiouudistuksessa 2011 kulttuuriympäristö tuli määrittämään kahden uuden osaston työalaa: kulttuuriympäristön suojelua ja hoitoa.

Maakuntamuseoihinkin on 2010-luvulla ilmaantunut ”kulttuuriympäristöyksikköjä”, joita löytyy ainakin Saamelaismuseo Siidasta, Pirkanmaan maakuntamuseosta sekä Uudenmaan maakuntamuseona toimivasta Helsingin kaupunginmuseosta. Suojelusta vastaaviin viranomaisiin on lisäksi joissakin yhteyksissä viitattu ”kulttuuriympäristöviranomaisina” (esim. Pohjoismaiden ministerineuvosto 2002; Museovirasto, 2014b).

Kulttuuriympäristön käsitteen ’brändäys’ kulminoituu yhteen tuoreimmista kulttuuriperinnön hallinnointia ja kulttuuriperintöpolitiikkaa ohjaavista kansallisen tason teksteistä, YM:n ja OKM:n yhteistyössä valmistelemaan Kulttuuriympäristöstrategiaan 2014–2020 (Valtioneuvosto 2014)¹²⁰. Strategia esittelee kulttuuriympäristön käsitteen, joka määrittyy suojeltuja aineellisia elementtejään (kulttuurimaisema, rakennettu kulttuuriympäristö ja muinaisjäännökset) laajemmaksi kokonaisuudeksi – ihmisen toiminnasta sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntyneeksi ”ihmisten päivittäiseksi ympäristöksi”, joka sisältää lisäksi aineettomia arvoja ja merkityksiä. Vaikka kulttuuriympäristö strategian määritelmän mukaan yhdistetään usein ”historiallisiin ympäristöihin, joihin liittyy positiivisia mielle yhtymiä”, se voi olla myös ”todiste asioista, joita ei haluta muistaa”. (Valtioneuvosto 2014: 8–9.)

Kulttuuriympäristö kuvataan strategiassa ”merkittäväksi kulttuuriseksi, taloudelliseksi, sosiaaliseksi ja ekologiseksi voimavaraksi”, joka kohotetaan lisäksi ”yhteisön ja ihmisten muistin ja identiteetin perustaksi”. ”Hyvin säilyneenä, alueellisesti omaleimaisena ja eri aikakausista rakentuvana” kulttuuriympäristö on myös ”mittava kansallinen omaisuus”, jonka arvoa, elinvoimaa ja viihtyisyyttä ylläpidetään

---

¹²⁰ Valmisteluun osallistui laaja joukko toimijoita, ja strategiaehdotuksesta annettiin yhteensä 101 lausuntoa.

kehittämällä kulttuuriympäristöä suunnitelmallisesti, ”kestävän kehityksen” periaatteiden mukaisesti. Strategian perusnäkemys on, että kulttuuriympäristö voi ”uudistua ja sopeutua ajan tuomiin muutoksiin”, mutta säilyttää samalla keskeiset ja erikäiset piirteensä. (Valtioneuvosto 2014: 6.) Arjen ympäristöjen nimeäminen kulttuuriympäristöiksi sisältää kuitenkin lausumattoman ajatuksen niiden potentiaalista tulla suojelluiksi. Muutokset ympäristössä ovat tässä kontekstissa katoamisen ja tuhoutumisen uhkia.

Kulttuuriympäristöstrategia liittyy kiinteästi Faron sopimukseen (Council of Europe 2005) (ks. 3.2.3) tiettyjen käsitteellisten ja kielellisten piirteiden kautta. Kulttuuriperinnön esittäminen ”voimavarana” ja siihen liittyvä resurssiajattelu on keskeinen metafora molemmissa dokumenteissa. Lisäksi kulttuuriperinnön sekä kulttuuriympäristön tärkeimpänä vaalittavana ominaisuutena korostetaan ”monimuotoisuutta”, jonka säilyttäminen asetetaan oleellisimpana tavoitteena näyttäytyvän ”kestävän kehityksen” lähtökohdaksi. Kulttuuriympäristöstrategia nostaa tosin keskeiseksi toimijaksi hallinnon, joka luo edellytykset ”kokonaisvaltaiselle kulttuuriympäristöpolitiikalle”, siinä missä Faron sopimus kannustaa yksittäisiä kansalaisia, yhteisöjä ja viranomaisia aktiivisempaan vuorovaikutukseen. Strategiassa linjattu ”hyvä hallinto” pitää kuitenkin sisällään oletuksen avoimista, läpinäkyvistä ja osallistavista toimintatavoista.

Kestävä kehitys¹²¹ on ylipäättään omaksuttu yhdeksi suomalaisen ympäristöpolitiikan keskeisimmistä ideologioista (esim. Ympäristöministeriö 2012a). YK:n, Euroopan unionin, Arktisen neuvoston ja Pohjoismaisen ministerineuvoston kestävää kehitystä koskevia linjauksia on pantu toimeen laatimalla 2006 kansallisen kestävä kehityksen strategia, joka uudistettiin vuonna 2013 kestävä kehityksen yhteiskuntasitoumuksiksi (Ympäristöministeriö 2014). YM ja OKM solmivat myös oman ”kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumuksensa”, jossa ministeriöt lupautuivat toteuttamaan kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelman ja ”haastoivat” yhteiskunnan muut toimijat mukaan strategian toimeenpanoon #kulttuuriympäristömme-

---

¹²¹ Kestävä kehitys koskevan näennäisen yhteisymmärryksen on nähty olevan mahdollista siksi, että se on pohjimmiltaan demokratian kaltainen, vertauskuvallinen ja yleinen normatiivinen ihanne, jonka ’yleistä hyvyyttä’ on vaikea kiistää. Kestävä kehityksen tavoitetta on kritisoitu siitä, että sen toteuttaminen edellyttäisi todellisuudessa hyvin radikaaleja muutoksia sekä ihmisen ja luonnon että teollisuusmaiden ja kehitysmaiden suhteisiin. Tavoitteen ottaminen vakavasti vaatisi myös ’kestävyyden’ ja ’kehityksen’ uudelleen arviointia maailmanlaajuisen resurssien jaon näkökulmasta, koska nykyiset määrittelyt heijastavat lähinnä kansainvälisen valtajärjestelmän sekä teollisuusmaiden kansallisia etuja. (Meadowcroft 1999; Haila 2001: 65.)

haastekampanjalla (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015b). Kestävän kehityksen periaate on sulautettu kulttuuripolitiikkaakin ohjaaviin teksteihin, kuten kulttuuripolitiikan strategiaan 2020 (Opetusministeriö 2009) sekä maailmanperintöstrategiaan (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015a).

Kulttuuriympäristöstrategian valmisteluun ja nimenomaan strategiassa määriteltyyn kulttuuriympäristön käsitteeseen liittyy erikoinen sivujuonne, joka havainnollistaa poikkeuksellisen hyvin erityisesti hallinnollisiin käsitteisiin kiteytyviä poliittisia ja ideologisia kamppailuja: MMM totesi kulttuuriympäristöstrategiaa koskevassa lausunnossaan, että ”metsässä tai järven pohjassa sijaitseva muinaisjäännös ei tee metsästä tai järvestä kulttuuriympäristöä”, mistä syystä Suomen pinta-alasta valtaosa on edelleen muuta kuin ”ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntynyttä ympäristöä”. Ministeriö esitti tähän liittyen strategiaan kirjattavaksi, että ”Suomen maapinta-alasta pääosa eli metsät (77–78 %) ja sisävedet (10 %) eivät sisälly kulttuuriympäristön määritelmään eivätkä siten ole strategian piirissä”. (Ympäristöministeriö 2013b: 6.)

Valtioneuvoston (2014) vahvistamasta Kulttuuriympäristöstrategiasta ei löydy viittauksia MMM:n absurdiin vaateeseen, mutta se on kuitenkin otettu huomioon jonkinlaisena taustakirjauksena. Tämä kävi ilmi Kansallismuseossa 9.10.2015 järjestetyssä Metsähallituksen KMO-inventoinnin tuloseseminaarissa MMM:a sekä Metsäneuvostoa edustaneen Katja Matveisen puheenvuorosta (ks. myös Härö 2015). Härön (2015) mukaan metsien merkitys osana kulttuuriympäristöä sivuutettiin kulttuuriympäristöstrategiassa nimenomaan ministeriön painostuksesta. Lisäksi MMM halusi samassa yhteydessä kyseenalaistaa maaseudun maisemien moniulotteiset merkitykset korostamalla, että ”maanviljelijä ei kylvä kulttuuriympäristöön vaan peltoon” (Härö 2015). Maatalouden ja metsäteollisuuden etuja ajava ministeriö pyrki näin varmistamaan, että ympäristön kulttuuriarvojen huomioon ottaminen ei häiritse sen sidos- ja eturyhmien intressejä.

Käsitteiden määritelmiä ja merkityksiä pyritään siis manipuloimaan, jotta ne toimisivat omien päämäärien tavoittelussa. Virallisiin dokumentteihin kirjatut määritelmät eivät myöskään välttämättä vastaa sitä tapaa, joilla käsitteitä todellisuudessa käytetään – enemmän tai vähemmän salassa tehtyjen sopimusten, poliittisen kaupankäynnin tai ratkaisemattomien ristiriitojen seurauksena. Politikoinnin tuloksena mielivaltaisesti typistetyllä ’kulttuuriympäristöllä’ on hallinnon ja strategiatekstien ideologisena käsitteenä ratkaisevasti toisenlainen merkitys kuin tutkimuksen kohteeksi asetetulla

kulttuuriympäristöllä. Kyseessä on monessa suhteessa kaksi eri käsitettä, joilla voi olla kuitenkin yhtymäkohtia.

Jyväskylän yliopistossa vuonna 2014 käynnistyneen Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriohjelman (KUOMA) verkkosivustolla kulttuuriympäristölle annetaan seuraava määritelmä, jossa on havaittavissa yhtäläisyyksiä Kulttuuriympäristöstrategiassa (Valtioneuvosto 2014) esitettyjen näkemysten kanssa:

”Kulttuuriympäristö on ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntyneitä ympäristöä, joka sisältää erilaisia ajallisia ja tilallisia kerroksia. Yksilöiden ja yhteisöjen suhde ympäristöönsä on jatkuvan muutoksen kohteena. Osa kulttuuriympäristöä on suojeltua tai muutoin määritelty erityisen arvokkaaksi. Laadukas kulttuuriympäristö on hyvinvoinnin ja kestävän kehityksen voimavara, korvaamaton kansallinen omaisuus sekä mielekäs elin- ja toimintaympäristö.”
(Jyväskylän yliopisto 2015.)

KUOMA:n määritelmässä toistuu aiemmista yhteyksistä tuttuja kulttuuriympäristön käsitettä luonnehtivia piirteitä ja ulottuvuuksia: ihmisen ja luonnon vuorovaikutus, ajallinen ja tilallinen kerroksellisuus, ihmisen ympäristösuhteen yhteisöllisyys ja prosessuaalisuus, institutionaalisesti suojellut elementit sekä toisaalta arkisuus ja jokapäiväisyys. Vertauskuvallinen rinnastus kestävän kehityksen voimavaraan ja omaisuuteen sekä kulttuuriympäristöä arvottavaksi tavoitteeksi tulkittava arvostelma (”laadukas”) liittävät maisteriohjelmassa sovelletun näkökulman kulttuuriympäristöä koskevassa hallinnollis-poliittisessa diskurssissa muodostettuihin päämääriin.

Myös jotkut arkeologit ovat 2010-luvulla yrittäneet istuttaa kulttuuriympäristön käsitettä omaan tutkimusnäkökulmaansa. Ilari Aalto (2012) on tarkastellut miekanhionta- eli hiomauurrekiviä ”osana Hämeen rautakautista kulttuuriympäristöä”, mikä tarkoitti käytännössä hiomauurrekivien, luonnonmuotojen ja kiinteiden muinaisjäännösten välisen suhteen spatiaalista analyysia. Aalto ei kuitenkaan viittaa kulttuuriympäristöön muuten kuin tutkielmansa otsikossa.

Teemu Mökkönen (2014) nostaa puolestaan Rakennusperinto.fi -sivustolla julkaistussa artikkelissaan ”Kivikauden kulttuurimaisema” esiin ”esihistoriallisten kulttuuriympäristöjen” tutkimuksen, joka on hänen mukaansa ollut Suomessa vähäistä, kuten niistä käyty keskustelukin. Mökkönen toteaa, että maankohoaminen sekä muutokset kulttuurissa, ilmastossa ja kasvillisuudessa ovat johtaneet siihen, että

”esihistoriallista kulttuurimaisemaa” ei ole säilynyt samassa mielessä kuin esimerkiksi 1800-luvun kulttuurimaisemaa.

Mökkösen käsitys kulttuuriympäristöstä tiettyihin aikakausiin pysähtyneinä tiloina tai esihistorian periodeja edustavina maisemakuvina tuo mieleen Sarvaan (1975) visiot ’muinaismaisemien’ rekonstruoinnista (ks. 3.3.1). Mökkönen puhuu tosin esihistoriallisten kulttuurimaisemien ohella myös kulttuuriympäristöjen rekonstruoinnista. Mökkösen (2014) käsitteistöön kuuluvat lisäksi ”fossiloituneet kivikautiset kulttuurimaisemat” sekä ”esihistorialliset kulttuurimaisemakokonaisuudet”, millä hän viittaa kivikaudelle ajoitettujen rakenteiden, muiden arkeologisten löytöpaikkojen sekä muinaisrantamuodostumien muodostamiin maisemallisiin kokonaisuuksiin nykyisyydessä.

Mökkönen ei ole kuitenkaan kiinnostunut siitä, mikä on näiden maisemien suhde kulttuuriympäristöön kokonaisuutena tai merkitys ympäristössä nykyisin asuville ja liikkuville ihmisille. Sen sijaan ”säilyneiden kulttuurimaisemien” tutkimuspotentiaali on hänen mukaansa mahdollisuudessa selvittää, luonnontieteellisten analyysien avulla, ”millainen kulttuuriympäristö on ollut sekä itse asuinpaikalla että lähiympäristössä” menneisyydessä. Mökkönen siis poimii kulttuuriympäristön määritelmästä ihmisen ja luonnon välisen vuorovaikutuksen, joka on hänen mukaansa ”luonut kulttuuriympäristöä jo esihistoriallisella ajalla”, ja viittaa termillä kivikautisen ympäristön rekonstruointiin. Näin tehdessään hän ohittaa kulttuuriympäristön muut merkitykset esimerkiksi institutionaalisesti suojellut elementit kattavana yleiskäsitteenä tai yhdenlaisena perintönä. Kulttuuriympäristö-termin käyttö antaa siten Mökkösen (2014) tekstiin anakronistisen sävyn.

Kulttuuriympäristön ’kokeilevan’ käytön arkeologian alan tieteellisissä teksteissä voi tulkita pyrkimykseksi ottaa käsite haltuun oman asiantuntijuuden paaluttamana tiedon ja vallan alueena. Käsite tai vähintäänkin siihen viittaava termi irrotetaan alkuperäisestä kontekstistaan ja merkityksistään, sisällytetään osaksi omaa tutkimuskäsitteistöä ja määritellään siinä yhteydessä omaehtoisesti uudelleen. Kulttuuriympäristön käsitteen omistamisesta ja määrittelystä eivät tulevaisuudessa kilpailekaan ainoastaan hallinnolliset toimijat, vaan myös akateemiset tutkijat. Nähtäväksi jää, saavatko kansalaiset ja paikallisyhteisötkin äänensä enenevässä määrin kuuluviin näissä keskusteluissa esimerkiksi kulttuuriympäristöihin liittyvän alueellisen ohjelmatyön kautta.

III OSA, DISKURSSIANALYYTTINEN TARKASTELU

”Kirjoittaessani minä, Turms, olen puraissut laakerinlehteä ja muistanut Delfoin. Olen tiputtanut pisanan ruusuvettä käteeni ja hengittänyt jälleen Korintin ilmaa. Kuivuneita merileviä olen hieronut sormissani muistaakseni jälleen Dorieuksen keihään uppoavan laivan lahonneeseen kylkikaareen merenrannassa. Nyt panen suolarakeen suuhuni ja maistan kielelläni miekanterän raudan makua.” – Lars Turms (Waltari 1955).

Kieli on yhteisöllisyyden liima ja oleellinen osa ihmisyyden sosiaalista olemusta. Kieli luo maailmoja ja maailmankuvia, vaikka todellisuus ei tyhjenekään siihen. Tarvitsemme käsitteitä ja sanoja kommunikoidaksemme toistemme kanssa, välittääksemme tietoja, taitoja, tarpeita ja tunteita, mutta kieli ei ole kuitenkaan vain väline. Se syntyy ja muotoutuu ihmisten välisessä kanssakäymisessä tehden maailma merkitykselliseksi (Heikkinen 1999: 24). Koska kieli on ideologinen systeemi, on konkreettisia kielenkäytön esimerkkejä analysoimalla mahdollista tarttua tietyn yhteisön tai kulttuurin kannalta perustaviin merkityksiin (mts. 13). Pyrin oman analyysini avulla sekä tekemään näkyviksi että kyseenalaistamaan muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteiden yhdistämän yhteisön kielenkäytössä esiintyviä ”luonnollistumia” eli itsestään selvinä esiintyviä merkityksiä ja niiden taustalla vaikuttavia ideologioita.

4 ANALYYSIMENETELMÄ JA KÄSITTEELLISET TYÖKALUT

Tekstiä ja lausumia tutkitaan monella tieteenalalla: kielitieteen lisäksi esimerkiksi yhteiskuntatieteissä sekä kulttuurin- ja viestinnätutkimuksessa. Kaikkien kielen merkitystä, luonnollistumista ja totuutta pohtivien näkökulmien perustana voidaan pitää kriittistä humanistista ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusperinnettä yhdistävää filosofista näkökulmaa, erityisesti kielifilosofiaa ja Wittgensteinin¹²² (1953) hahmottelemaa käsitystä kielen merkityksestä sen käyttönä¹²³ sekä ”kielipelin” (*Sprachspiel*) käsitettä (Kuusela 1998; Heikkinen 1999: 38–39). Wittgenstein [1984] kytki kielen siis kiinteästi

¹²² Susanna Shore (2012a:133) huomauttaa tosin, että Wittgensteinin merkityksen käyttöteoria heijastaa jo sosiaaliantropologi Bronislaw Malinowskin (1884–1942) esittämää ajatusta, jonka mukaan ilmauksen merkitys on sidoksissa kielenkäyttökonteksteihin.

¹²³ Raatikaisen (1997: 22) ja Kuuselan (1998: 18) mukaan kaikki filosofiset ongelmat olivat Wittgensteinille kielellisiä (so. käsitteellisiä) sekaannuksia, jotka syntyivät kielen toiminnan eli sanojen käytön väärinymmärtämisestä. Filosofian tarkoitus oli siksi oikoa ja selvittää näitä väärinkäsityksiä.

käyttäjiensä toimintaan ja elämäntapaan: ”kielen puhuminen on osa toimintaa tai elämänmuotoa”. Kielipeli viittaa nimenomaan kielen ja siihen kietoutuneen toiminnan kokonaisuuteen: kielipelit ovat erilaisia toiminnallisia konteksteja, kielenkäyttäjien elämän osa-alueita, joissa käsitteet saavat merkityksensä. Wittgensteinin mukaan sanan, lauseen tai ylipäätään merkin merkitys on nimenomaan sen käyttö kielessä, kielipelissä tai käytännössä. (Kuusela 1998: 22.) Kielellisten ilmausten merkityksiä on siten mahdollista tavoittaa vain tarkastelemalla tilanteita, joissa niitä käytetään. Kielenkäyttö kuuluu aina tiettyyn kulttuuriin, ideologiaan ja historialliseen yhteyteensä (Wodak 1996: 19).

Kieleen sisältyy sekä järjestyneisyyttä ja säilyttäviä normeja että sekoittumista ja uusintavaa kielenkäyttöä. Kieli järjestyy kieliopin lisäksi diskursiivisten ja sosiaalisten normien, arvojen ja sääntöjen mukaisesti ja uudistuu koko ajan. Koska kielen järjestymisen tavat ovat sosiaalisia ja kulttuurisia, voidaan käytetyn kielen kautta tutkia myös sitä ympäröivää yhteisöä, yhteiskuntaa ja kulttuuria. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 7–15.) Kieltä voidaan tutkia monella tavalla ja lähestymistapoja on lukemattomia, mutta näkökulmat risteävät keskenään tutkimusaineistossa, joka on konkreettinen kielenkäyttö, ”merkitysmateria” eli *teksti*¹²⁴ (Heikkinen 1999: 39 [Fairclough 1997: 33]).

Teksti ymmärretään tässä yhteydessä yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja kulttuuristen tapahtumien ja rakenteiden semioottisena elementtinä. Tekstit voivat olla paitsi kirjoitettuja myös tekstuaaliseen muotoon käännettyä puhetta tai multimediaesityksiä, joihin sisältyy kuvia ja ääntä. (Fairclough 2004.) Laajimmassa merkityksessään tekstejä voivat olla kaikki semioottiset objektit ja mitkä tahansa artefaktit sekä kulttuuriset luomukset (Heikkinen 2012d: 59).

Ajatus kielenkäytöstä paitsi kielellisenä myös sosiaalisena toimintana perustuu kielen funktionaalisuutta korostavaan tutkimusperinteeseen (esim. Halliday 1973; 2004; Hymes 1996), joka korostaa kielenkäytön kontekstin ja puhetilanteen merkitystä (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 13–14). Monitieteiseen diskurssitutkimukseen laajasti vaikuttaneen systeemis-funktionaalisen (SF) kieliteorian kehittäjän, M. A. K. Hallidayn (2004) mukaan kieli on kehittynyt tyydyttämään inhimillisiä tarpeita ja järjestynyt

---

¹²⁴ Sana teksti pohjautuu latinan verbiin *texere*, joka tarkoittaa kutomista (Heikkinen 2012d: 59). Myös oma aineistoni koostuu teksteistä: suomalaisen arkeologian tai muinaismuistohallinnon piirissä tuotetuista lausumista. Käsitän myös haastattelut teksteiksi, vaikka ne tämän tutkimuksen aineistoina ovatkin alkuperäisessä muodossaan puhuttuja ja äänitiedostoina tallennettuja aineistoja.

näistä tarpeista lähtöisin eli funktionaalisesti¹²⁵. Kieli on *monifunktioista*, koska se ei pelkästään kuvaa maailmaa ja kokemusta, vaan myös rakentaa tekstejä ja ihmisten välistä vuorovaikutusta (Heikkinen 1999: 40).

Tästä seuraa, että kielen funktionaalisuuteen nojaavissa tutkimusmenetelmissä, kuten kriittisessä tekstintutkimuksessa, selityksiä ei etsitä ainoastaan tekstin lingvistisistä muoto-ominaisuuksista, vaan kielen ja ei-kielen välisistä suhteista (mts. 22).

Wittgensteinilaisen kielikäsitteyksen mukaan kielellisen ja ei-kielellisen välillä ei ole ehdotonta ja selvää katkosta. Kielen osa-alueet tai Wittgensteinin kielipelit voidaan siis ymmärtää ikään kuin ei-kielellisten käyttäytymismuotojen ”jatkeina”. (Kuusela 1998: 23.)

Kieli on SF-teorian mukaan *semanttinen resurssi* eli ”merkityspotentiaali”, joka välittää tiettyjä tehtäviä toteuttavia merkityksiä (Kankaanpää 2006: 39; Shore 2012a: 139).

Hallidayn (1973; 2004) muotoilemana ja Fairclough’n (2004: 26–28) edelleen kehittämänä kielenkäytön funktionaalisuus kiteytyy seuraavaan kolmeen¹²⁶ tehtävään eli kielen ”merkitys- tai metafunktion”¹²⁷ (ks. myös Heikkinen 1999: 42; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 15; Shore 2012a: 145–148):

- 1) ideationaalinen/representationaalinen funktio – *representaatio*: kieli on kokemus- ja mielikuvitusmaailmamme luoja ja kuvaaja sekä ”sisällön” ilmaisija,
- 2) interpersoonainen/vuorovaikutuksellinen funktio – *identifikaatio*: kieli luo ja ylläpitää sosiaalisia suhteita ja identiteettejä,

---

¹²⁵ Hallidayn teoriassa huipentuva kielen sosiaalisuutta korostava traditio on pitkä ja palautuu jossain muodossa jo antiikin retoriikkaan, jossa sosiaalisuus ja funktionaalisuus ymmärrettiin hyvin käytännönläheisesti (teorian historiasta, ks. esim. Heikkinen 1999: 21–27). SF kieliteoria tai -oppi on kehitetty alun perin englannin kielen kuvaamiseen, joten sen yksityiskohtia ei voi sellaisenaan soveltaa suomen kieleen. Teorian soveltamista nimenomaan suomenkielisiin teksteihin on kuvannut ainakin Susanna Shore (1992; 2012b).

¹²⁶ Halliday [1994: 36] on jakanut ideationaalisen funktion edelleen eksperientiaaliseen ja loogiseen (ala)metafunktion (Shore 2012a: 147). Eksperientiaalinen merkitys viittaa asioihin, joista on mahdollista puhua, ja looginen merkitys puolestaan riippuvuussuhteisiin, joita näiden asioiden välille voidaan kielessä muodostaa (Heikkinen 1999: 105). Kolmijako on kuitenkin tämän tutkimuksen tarpeisiin riittävä tarkkuus.

¹²⁷ Fairclough (2004: 27, 225) käyttää funktion tai tehtävän sijaan termiä ”merkitystyyppi”. Hänen terminologiassaan Hallidayn ideationaalista funktiota vastaa representaatio ja interpersoonaista identifikaatio. Fairclough ei erota erillistä ”tekstuaalista” funktiota, vaan kutsuu kolmatta merkitystyyppiä toiminnaksi (*action*), joka liittyy hänen mukaansa lähinnä kielen vuorovaikutukselliseen funktioon, mutta pitää sisällään myös tekstuaaliseen metafunktion liitetyt määritteet. Fairclough’n muotoilu korostaa kielen merkitystä nimenomaan sosiaalisena toimintana, jolla on syytä ja seurauksia, mikä on myös oma lähtökohtani.

3) tekstuaalinen funktio – *toiminta*: kieli on viestinnän sekä sisäisesti yhtenäisten ja tilanteisiin suhteutuvien tekstien rakentamisen väline.

Ideationaalinen ja intersubjektivaalinen funktio kohdistuvat kielenulkoiseen maailmaan, mutta tekstuaalisen metafunktion kohde on itse kieli (Shore 2012a: 147). Vaikka kaikki tekstissä onkin ”tekstuaalista”, teksti on kuitenkin syntynyt jossain tekstinulkoisessa todellisuudessa. Tekstin tulkinta on mahdollista kiinnittää tähän sosiaaliseen kontekstiin – ympäristöön, jossa merkityksiä välitetään – diskurssin ”alan” (engl. *field*), ”sävyn” (engl. *tenor*) ja ”tavan” (engl. *mode*) käsitteiden avulla. (Heikkinen 1999: 40, 43, 103.)

Kielen representationaalisuus liittyy tekstin alaan eli aiheeseen ja sisältöön, ja tekstin sävy luonnehtii kielen identifikaatiota sekä vuorovaikutusta luovia merkityksiä. Tekstuaaliset merkitykset ovat puolestaan sidoksissa esittämisen tapaan, mikä ilmenee tekstin rakentumisena tietyllä tavalla. (Kankaanpää 2006: 39.) Toisaalta kaikki kolme merkitysulottuvuutta kietoutuvat erottamattomasti toisiinsa ja ovat samanaikaisesti läsnä kaikissa kielellisissä ilmaisuissa – lauseesta tekstikokonaisuuksiin (Heikkinen 1999: 40; Hiidenmaa 2000a: 177). Kielenkäyttö on jatkuvaa valintaa yhtäaikaa näistä kaikista merkityssysteemeistä (Kankaanpää 2006: 39).

Olen jäsentänyt primääriaineiston analyysin (luku 6) sekä analyysin perusteella tekemäni johtopäätökset (luku 7) edellä mainittujen funktioiden (Halliday 1973; 2004; Fairclough 2004) avulla. Vaikka jako pohjaakin asemansa vakiinnuttaneeseen teoriaan, joka vaikuttaa myös soveltamani menetelmän taustalla, on se tässä yhteydessä jossain määrin tekninen. Jäsennyksen tarkoituksena on ryhmitellä aineistossa havaitsemiani ominaisuuksia, joiden erittelyssä en ole hyödyntänyt pelkästään SF-teorian käsitteistöä. En myöskään ole analysoinut systemaattisesti kutakin metafunktiota rakentavia piirteitä, vaan analyysini on aineistolähtöinen. Metafunktioteoria sopii kuitenkin aineistolleni tyypillisten valintojen ja merkitysten kuvaamiseen yleisellä tasolla (vrt. esim. Heikkinen 1999: 43; Kankaanpää 2006: 48).

Tutkimusotteeni on kvalitatiivinen eli laadullinen¹²⁸, ja täyttää sellaisenaan useimmat laadulliseen tutkimukseen liitetyt tunnusmerkit, kuten tekstimuotoisen aineiston, harkinnanvaraisen otannan, aineistolähtöisen laadullis-induktiivisen analyysimenetelmän sekä oman joustavan ja tietyssä mielessä subjektiivisen asemani sekä tutkimani yhteisön jäsenenä että sen tutkijana (ks. esim. Eskola & Suoranta 2008:

---

¹²⁸ Käsitteiden laadullisen ja määrällisen tutkimusotteen välisiä eroja sekä laadulliseen tutkimukseen kohdistettua kritiikkiä lähemmin tutkimuksen arvioinnin yhteydessä alaluvussa 8.1.

15–24). ”Tutkija on [kvalitatiivisen] tutkimuksensa keskeinen työväline”, kuten Jari Eskola ja Juha Suoranta (2008: 210) ovat ytimekkäästi todenneet. Laadullinen tutkimus yhdistää usein, kuten tässäkin tapauksessa, tutkittavaa aihetta koskevat aiemmin muotoillut teoriat (ks. Smith 2004, 2012a), empiirisen aineiston sekä tutkijan oman ajattelun, tulkinnan ja päättelyn (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tutkimukseni tulokset ja johtopäätökset ovat syntyneet useita teoreettisia ja metodisia näkökulmia, aate-, oppi-, instituutio- ja käsitehistoriallista tarkastelua, etnografista analyysia sekä diskurssintutkimusta yhdistelemällä, koko tutkimusprosessin ajan jatkuneen arvioinnin ja uudelleenarvioinnin kautta.

4.1 Kriittisen diskurssintutkimuksen lähtökohdat ja periaatteet

Kaiken diskurssintutkimuksen lähtökohtana on tiedonsosiologisen teorian kulmakivi eli näkemys kielestä sosiaalista todellisuutta rakentavana toimintana (Berger & Luckmann 1966/1994). Diskursseja tutkivan metodin eli diskurssianalyysin perusajatus on, että kieli tai teksti sosiaalisen kanssakäymisen lingvistisenä muotona ei heijasta sosiaalista todellisuutta neutraalisti, vaan on samalla sosiaalisen todellisuuden tuote ja tuottaja (Husa 1995). Kielen ja kielenulkoisen suhde on siis kaksisuuntainen: diskurssit ja tekstit eivät ole pelkästään erilaisten sosiokulttuuristen rakenteiden ja käytänteiden ilmentymiä, vaan ne ovat vuorovaikutussuhteessa niiden kanssa (Fairclough 1995: 40–41).

Oma näkökulmani on liitettävissä monimuotoiseen ja poikkitieteelliseen *kriittisen diskurssintutkimuksen* suuntaukseen, jota kutsutaan myös *kriittiseksi diskurssianalyysiksi* (engl. *critical discourse analysis, CDA*). Kriittisen diskurssintutkimuksen teoreettiset vaikutteet juontuvat niin filosofiaan, yhteiskuntatieteisiin, kirjallisuustieteeseen kuin kognitiotieteeseenkin (Solin 2012: 559). Muiden diskurssintutkimuksen suuntausten tavoin kriittinen diskurssianalyysi perustuu näkemykseen siitä, että kielenkäyttöä täytyy analysoida sosiaalisena toimintana tietyssä kontekstissa ja että kieli rakentaa ja välittää käsityksiä todellisuudesta (Husa 1995; Fairclough 2004: 2; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 7–15; Solin 2012: 558).

Kriittisessä suuntauksessa kielen ja diskurssien tutkimus ymmärretään yhteiskunta- tai sosiaalitieteellisen tutkimuksen näkökulmaksi, joka on mahdollista yhdistää esimerkiksi etnografiseen analyysiin. Sosiaalista toimintaa ei siis redusoida pelkästään kieleen. (Fairclough 2004: 2; Fairclough ym. 2004: 5.) Kieli ymmärretään

diskurssintutkimuksessa *resurssiksi*¹²⁹, jonka käyttöä rajaa kielenkäyttäjän taitojen ja mieltymysten lisäksi *konteksti*¹³⁰ (ks. 4.2) sekä kontekstiin liittyvät *diskursiiviset* ja *vuorovaikutukselliset käytänteet* (ks. 4.3) eli vakiintuneet kielelliset, semioottiset ja kulttuuriset tavat toimia tietyissä kielenkäyttötilanteissa (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 15, 42; Verschueren 2009: 19–20; Verschueren & Brisard 2009). Teksti nähdään siis vaihtoehtojen kokoelmana, jossa tutkijan kannalta ei ole oleellista pelkästään se, mitä on valittu mukaan, vaan myös se, mitä tekstistä puuttuu – mitä on jätetty valitsematta (Fairclough 1997: 30; Heikkinen 1999: 49–51).

Kriittisen näkökulman keskeisiä tutkimuskohteita ovat kielenkäytön suhde valtaan ja sosiokulttuuriseen muutokseen sekä kielenkäytön ideologinen luonne (Heikkinen 1999; Solin 2012: 558). Lähtökohtana on, että kieli sekä heijastaa että rakentaa yhteiskunnallisia valtasuhteita, mikä liittyy kriittisen diskurssianalyysin esimerkiksi Foucault'n (1980b) ajatuksiin tiedon, vallan ja diskurssien yhteydestä (Fairclough 2004: 2) (ks. 1.3). Kriittisen tekstintutkimuksen vahvuutena pidetään sitä, että tekstin tulkintaa on mahdollista viedä kahteen suuntaan, sekä kielianalyysiin että sosiokulttuuriseen analyysiin. Kielianalyysin on kuitenkin oltava sosiokulttuurisesti pätevää ja sosiokulttuurisen analyysin on puolestaan pohjaututtava kielellisiin perusteluihin. (Heikkinen 1999: 55.)

Nämä kaksi tulkintamahdollisuutta kuvaavat kriittisen suuntauksen kahta päälinjaa, joista toinen kattaa ”tekstuaalisesti orientoituneet diskurssianalyysit” ja toinen tutkimukset, joissa ei keskitytä niinkään tekstin yksityiskohtiin kuin sosiokulttuuriseen analyysiin (Fairclough 2004: 2). Tutkimus on kuitenkin teoreettisesti ja metodologisesti varsin vaihtelevaa, eivätkä suuntauksen kehittäjät tarjoa juurikaan selkeitä metodologisia ohjeita ja malleja analyysien tekoon (Solin 2012). Oma tutkimusotteeni sijoittuu sosiokulttuurista analyysia painottavaan ja Foucault'n ajatuksista ammentavaan tutkimuslinjaan, mutta kiinnitän tulkintani tiiviisti tutkimieni tekstien kielen piirteitä koskeviin empiirisiin havaintoihin.

Kriittinen diskurssintutkimus ei siis muodosta selvärajaista, yhtenäistä koulukuntaa, mutta alan tutkimusta yhdistää yleensä sekä tutkimuskysymysten aihepiiri että avoin

---

¹²⁹ Tämä lähtökohta pohjaa Hallidayn (1973) tuotantoa läpileikkaavaan näkemykseen kielisysteemistä merkisyysjärjestelmänä, joka mahdollistaa merkitysten tuottamisen ja vaihtamisen. Kieli ei siis ole muotojen ja rakenteiden kokoelma, vaan semanttinen resurssi eli ”*merkityspotentiaali*” (Shore 2012a: 139).

¹³⁰ Konteksti juontuu latinan sanasta *contextus*, joka tarkoittaa yhdistämistä esimerkiksi punomalla tai kutomalla (Heikkinen 2004/2012a: 6).

kantaaottavuus (Solin 2012: 563). Yksi tutkimussuuntauksen keskeisistä kehittäjistä, Teun A. van Dijk (1993: 252–253) on todennut, että kriittisen diskurssianalyysin tekijät ovat paitsi yhteiskunnan ja politiikan tutkijoita myös yhteiskuntakriitikoita ja aktivisteja. Hän luonnehtii kriittistä diskurssianalyysia ”soveltavaksi etiikaksi”, joka on ”häpeämättömän normatiivista”. Van Dijk kehottaa analyysin tekijöitä asemoimaan itsensä yhteiskuntapoliittisesti sekä ilmaisemaan lähtökohtansa, periaatteensa ja tavoitteensa eksplisiittisesti. Van Dijkin ohella tutkimusalan merkittävimpiin nimiin kuuluvat Norman Fairclough ja Ruth Wodak (1997) ovat puolestaan korostaneet, että kriittinen tutkimusote voi tarkoittaa tietoisuuden lisäämistä ja yhteiskunnallisiin ongelmiin puuttumista¹³¹.

Kriittistä näkökulmaa hyödyntävät tutkijat keskittyvät tyypillisesti yhteiskunnalliseen ja yhteisölliseen, yleensä institutionalisoituun vallankäyttöön ja hallintaan sekä näissä ilmenevien epäkohtien osoittamiseen ja jopa vaihtoehtoisten toimintatapojen tarjoamiseen (Van Dijk 1993: 254–255; Solin 2012: 558). Kriittisen tutkimuksen tutkimusongelmat kiinnittyvät usein yhteiskunnalliseen tai sosiaaliseen eriarvoisuuteen, jota lähestytään analysoimalla diskurssien roolia vallan ja hallinnan ylläpitämisessä, uusintamisessa sekä haastamisessa. Hallinta käsitetään tällöin tietyn ”eliitin”, instituution tai ryhmän harjoittamaksi yhteiskunnalliseksi vallankäytöksi, joka aiheuttaa esimerkiksi poliittista, kulttuurista, etnistä tai sukupuoleen liittyvää eriarvoisuutta. Kriittisen diskurssianalyysin tarkoituksena on eritellä sitä, mitkä kielenkäytön piirteet, rakenteet tai strategiat ovat kulloinkin merkityksellisiä hallinnan toiminnassa. (Van Dijk 1993: 249–250.)

Vaikka kriittisessä tekstintutkimuksessa korostetaankin vallan diskursiivista ja sosiaalista luonnetta, se ei tarkoita, etteikö yhteiskunnassa esiintyisi myös muunlaista vallankäyttöä (Heikkinen 1999: 99). Fairclough (1989: 2–4) erottaa toisistaan pakottamiseen, esimerkiksi fyysiseen vallankäyttöön, sekä suostutteluun ja yhteisymmärryksen tavoitteluun perustuvan vallan harjoittamisen. Jälkimmäiseen, suostuttelevan vallankäytön muotoon liittyy ”ideologinen kieli”, josta on hänen mukaansa tullut vallitseva sosiaalisen kontrollin ja vallan väline nyky-yhteiskunnassa.

Vaikka kriittiseen näkökulmaan yleensä, kuten omiin lähtökohtiinikin, liittyy emansipatorisia tavoitteita, kriittisen diskurssianalyysin pyrkimyksenä ei ole määrittellä

---

¹³¹ Kriittisen diskurssianalyysin poliittista ja normatiivista luonnetta sekä teoreettisia ja metodologisia heikkouksia on myös kritisoitu kielentutkimuksen piirissä (ks. esim. Stubbs 1997; Widdowson 1995).

yhtä 'oikeaa' tai 'totuudellisinta' tapaa kielellistä ja merkityksellistä maailmaa tai luoda vuorovaikutusta kielen kautta. Oleellista on sen sijaan tunnistaa ja analysoida vallalla tai toisaalta marginaalissa olevien käsitysten välisiä suhteita sekä vaihtelevan painoarvon syitä ja seurauksia. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 13.) Kyse on siis *diskursiivisesta vallasta* eli siitä, että tietyt asiat alkavat kielen ansiosta näyttää ”terveen järjen” mukaisilta (Heikkinen 1999: 100 [Karvonen 1995: 41]).

Tutkimukseni taustalla on ajatus, että systemaattisesti analysoidun ja jäsennetyn tieteellisen tiedon tuottaminen on itsessään tiettyä ongelmaa koskeva 'interventio', välttämätön askel kohti epäkohdan korjaamista. Kriittinen näkökulma tarkoittaa tässä tutkimuksessa erityisesti luonnollisiksi muuttuneiden käsitteellistysten ja representaatioiden purkamista. Kyseenalaistamalla konventionaaliset tavat puhua ja kirjoittaa muinaisjäännöksistä ja kulttuuriperinnöstä sekä vallitsevan diskurssin taustalla vaikuttavat ideologiat, pyrin siis tekemään tilaa aikaisempaa monipuolisemmille ja -äänisemmille käsityksille sekä avoimmemmalle ja demokraattisemmalle määrittelyprosessille. Tavoitteeni liittyvät myös instituutioiden rajat ylittävän arkeologiyhteisön sisäiseen dynamiikkaan, vuorovaikutusta ja kommunikaatiota vaikeuttavien jännitteiden purkamiseen.

Ideologia ymmärretään usein poliittiseksi, taloudelliseksi tai uskonnolliseksi aate- ja uskomusjärjestelmäksi, mutta tässä yhteydessä se on tieteellinen, kriittisen tekstintutkimuksen käsite: ideologia yhdistää kielen analyysin ihmismielen ja yhteisöjen toiminnan analyysiin (ks. esim. Heikkinen 1999; Fairclough 1989; 2004: 9–10; Verschueren 2011). Ideologia viittaa analyttisenä tutkimuskäsitteenäkin näkemyksiin ja uskomuksiin maailmasta sekä niistä muodostuvaan ajatusjärjestelmään, joka ohjaa toimintatapoja. Diskursiivisen vallan kannalta on oleellista, että diskurssit osaltaan rakentavat näitä käsityksiä eli ideologioita, ja luovat siten tietyllä tavalla rajatun ja valikoidun kuvan maailmasta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 59.)

Lingvisti Vesa Heikkisen (2002: 20) mukaan teksteissä tuotetaan ja vahvistetaan aina niin sanottuja ”perustavia” eli ideologisia merkityksiä: käsityksiä hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä, meistä ja muista. Ideologiat määrittävät representaatioita tietyn yhteisön jäsenyydestä ja jäseneksi hyväksymisestä, tyypillisiä toimintoja ja päämääriä, normeja ja arvoja sekä sosiaalisia asemia yhteisön sisällä ja suhteessa muihin yhteisöihin (Heikkinen 1999: 95–97). Ideologia on samalla ”vallan palveluksessa oleva

merkitys”, joka oikeuttaa olemassa olevia sosiaalisia suhteita ja valtaeroja (Fairclough 1989: 2; 1997: 22–27; Heikkinen 1999: 94).

Fairclough (1997: 25; 2004: 55) pitää ideologioita väittäminä, jotka käyvät tekstistä ilmi epäsuorasti ja esiintyvät sen *alkuoletuksissa* eli julkilausumattomissa itsestäänselvyyksissä. Heikkinen (1999: 100) kuitenkin huomauttaa, että ideologiat tai ideologiset lähtökohdat voivat olla tekstissä läsnä hyvinkin eksplisiittisesti, vaikka kätkeyty merkitystasot saattavat olla tehokkaimpia ideologioiden luonnollistamisessa. Merkitysten kerrostuneisuutta Heikkinen (1999: 101–102) kutsuu *merkitysrakenteeksi* eli *tekstuuriksi*. Hän olettaa lisäksi, että merkitykset kutoutuvat yhteen siten, että selvästi eksplokoituja merkityksiä pitää kasassa implisiittisempien merkitysten verkosto¹³².

Heikkinen (1999: 14) pitää ideologian käsitettä käyttökelpoisena erityisesti sosiokulttuurisesti luonnollistuneiden, yhteisön jäsenille usein itsestään selvinä näyttäytyvien merkitysten selittämisessä. Tiettyjen ”ideologisten merkitystekijöiden” avulla on siis mahdollista avata ja eritellä tutkittavien tekstien tapaa kuvata maailmaa ja ihmiskokemusta (mts. 20). Esittelen oman tutkimukseni kannalta keskeiset, ideologisiin merkitystekijöihin rinnastettavissa olevat diskursiiviset käytänteet kohdassa 4.3. Kielenkäyttöä ohjaavat ideologiat, kuten luonnolliset kieletkin, ovat ennemmin sosiaalisten ryhmien kuin yksilöiden omaisuutta (mts. 24, 96). Yhteisiä ideologioita on niin hallitsevilla yhteisöillä kuin hallinnan kohteillakin, mutta myös esimerkiksi ammattiryhmillä, organisaatioilla tai instituutioilla (mts. 96–97). Kielenkäyttäjät eivät useinkaan huomaa tarkoituksiperiä, joita he koodaavat kieleen, koska ne ovat sosiaalisten rakenteiden muovaamia ja yksilöt vain ”todentavat” ne erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa (vrt. Foucault 1969, 1971).

Yksittäisten tekstien yhteisölliset, yhteisesti tulkittavissa ja ymmärrettävissä olevat merkitykset pitävät näitä konteksteja koossa. Siksi tieteellistä, kriittistä tarkastelua ei ole mielekästä kohdistaa vain kieleen itseensä tai yksittäisiin kielenkäyttäjiin, vaan ennemminkin kieltä muokkaaviin sosiaalisiin prosesseihin ja yhteisöihin. (Heikkinen 1999: 25 [Fowler & Kress 1979: 196].) Tästä syystä olen pyrkinyt täydentämään ja taustoittamaan tekstianalyysiani kuvaamalla myös tutkimukseni kohteena olevan

---

¹³² Heikkinen (1999: 101) tosin huomauttaa, että kielellisten ilmausten selvyys, suorasukaisuus tai rivienvälisyys eivät ole mitenkään absoluuttisesti määriteltävissä. Merkitykset kuitenkin syntyvät sekä tekstejä tuotettaessa että niitä tulkittaessa. Kyse on ennemminkin jatkumosta kahden ääripään välillä.

yhteisön sekä siihen liittyvien organisaatioiden ja instituutioiden historiaa, toimintaa ja nykytilannetta (ks. luku 2). Lisäksi primääriaineistooni kuuluvat tutkimushaastattelut (ks. 5.4) valottavat erityisesti muuta aineistoani ympäröivän yhteisöllisen, sosiokulttuurisen kontekstin piirteitä.

Perinnön tutkimuksessa kriittistä diskurssianalyysia ovat soveltaneet muun muassa Waterton, Smith ja Campbell (2006) perinnön suojelun parhaita käytäntöjä Australiassa kokoavaa Burran julistusta (*Burra Charter*, ICOMOS 1979; tarkistettu 1981, 1988, 1999 ja 2013) koskevassa tapaustutkimuksessa. Waterton, Smith ja Campbell (2006) pitävät metodia hyödyllisenä ja demonstroivat analyysissään, kuinka kriittisen diskurssianalyysin avulla on mahdollista paljastaa perintöä koskevien lausumien muodostamista määrittävä piilevä kehys eli auktorisoitu perintödiskurssi (APD). Olennainen sisällöllinen huomio heidän Burran julistusta koskevassa analyysissään on ristiriita dokumentin tekstin ja kielen sekä toisaalta dokumentille asetettujen tavoitteiden välillä. Waterton, Smith ja Campbell (2006: 350) toteavat johtopäätöksensä, että kaikista hyvin aikein tehdyistä uudistuksista huolimatta Burran julistus ilmentää edelleen perinteistä APD:ssa tiivistyvää suojelueetosta, joka määrittelee perinnön aineelliseksi ilmiöksi sekä sulkee muut kuin asiantuntijat ulos perinnön arvon ja merkitysten arvioinnista.

4.2 Monikerroksinen konteksti

Koska kielellisten ilmausten merkitykset ja sosiaalinen toiminta eivät liity pelkästään kielen rakenteeseen ja muotoon, diskurssintutkimuksessa on tarkasteltava myös kielenkäyttäjiä, tilanteita, aikaa ja paikkaa – sitä, miten ja millä ehdoilla maailmaa merkityksellistetään eri tavoin eri tilanteissa (Fairclough 2004: 13; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 12–13). Erilaisia, osin sisäkkäisiä tai päällekkäisiä konteksteja sekä yksittäisiä kielenkäyttötilanteita kuvaavat muuttujat siis määrittävät sitä, millaisia merkityksiä, vaikutuksia ja seurauksia tietyllä tekstillä kulloinkin on (Fairclough ym. 2002). Konteksti on diskurssin tavoin laaja-alainen käsite, jolle kieliteoretikot ovat antaneet viime vuosikymmeninä jatkuvasti uusia, keskenään ristiriitaisiakin merkityksiä (Heikkinen 2004/2012a). Kontekstilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa analysoimieni tekstien tuotto- ja tulkintakehystä, kaikkia niitä tekijöitä ja pysyvää tietoa, jotka sekä vaikuttavat merkityksen muodostumiseen että rajaavat ja mahdollistavat käsitteiden käyttöä ja tulkintaa (Larjavaara 2007: 41; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 30).

Konteksti on todellisuutta, joka ympäröi ja muokkaa niin tekstejä kuin diskursiivisia ja sosio-kulttuurisia käytäntöjäkin. Olennaista kielellisen koodin ja kontekstin yhteneväisyydessä on, että kumpikin on yleensä puhujan/kirjoittajan ja kuulijan/lukijan yhteistä tietoa, jonka varassa viestintä onnistuu (Larjavaara 2007: 42; Fetzer & Oishi 2011: 4). Mediaviestinnän tutkija Sanna Valtosen (1998: 106–107) mukaan kriittisen diskurssianalyysin kannalta kontekstin leimaavin ominaisuus on sen ”kaksinkertainen luonne: kaikki teksti on aina kontekstinsa muovaamaa ja samalla kontekstia uudistavaa”. Diskurssit ovat dynaamisia, jatkuvia prosesseja, joissa vaikutukset kontekstien sekä kielellisten viestien välillä ovat siis kaksisuuntaisia (ks. myös Fairclough 2004). Tästä läheisestä suhteesta johtuen kontekstia ja tekstiä on joissakin tutkimuksissa tarkasteltu ”sulaumana”, mutta ne voidaan ymmärtää myös kahtena erillisenä tasona (Hiidenmaa 2000a: 179) – kuten itse teen.

Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2009: 29) kuvaavat diskurssin käsitettä ”kuminauhana, jota venyttämällä tutkija voi yhdistää kielenkäytön mikrotason ja kontekstin makrotason” (ks. myös Fairclough 2004: 37). Nämä tasot eivät kuitenkaan ole selvärajaisia, vaan kielelliset ilmiöt ja laajempi konteksti ovat ennemminkin samaan aikaan läsnä olevia muodostaen monikerroksisen jatkumon, johon liittyy kielellisiä ja ei-kielellisiä, eksplisiittisiä ja implisiittisiä, ajallisia ja paikallisia ulottuvuuksia (Larjavaara 2007: 42; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 27, 30). Diskursseja voi lähestyä kummasta tahansa suunnasta: kuinka mikrotason kielellinen todellisuus heijastaa makrotason prosesseja ja ilmiöitä, tai kuinka makrotason ilmiöitä esitellään ja merkityksellistetään tai niistä neuvotellaan erilaisissa mikrotason kielellisissä esityksissä ja tilanteissa (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 28).

Monikerroksisen kontekstin perusta on kielenkäytön *lausetaso*, jossa sanat saavat merkityksensä osana muiden sanojen sekä sanoja ympäröivien lauseiden ja lausumien kontekstia. Puhe ja teksti sijoittuvat myös yleensä johonkin keskusteluun tai kirjoitettuun tekstiympäristöön: *tekstikontekstiin* eli ”ko-tekstiin” (Larjavaara 2007: 43–44; Auer 2009: 91–92). Tekstit eivät siis ole itsenäisiä merkityskokonaisuuksia, vaan ne liittyvät muihin teksteihin (Kankaanpää 2006: 37). Kielenkäyttö ilmenee eri tavoin erilaisissa tilanteissa, jotka muodostavat diskurssintutkimuksen keskeisen kontekstityypin: *tilannekontekstin*.

Tilannekonteksti liittyy kielenkäytön mikrotasoon ja tarkoittaa tiettyä, yleensä kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti tunnistettavaa sosiaalista tilannetta, jonka

ulottuvuuksia on sosiaalisen toiminnan ohella myös kielellinen toiminta. Fairclough (1997: 68–70) liittää viestintätilanteeseen itse tekstin lisäksi tekstin tuotanto- ja kulutuskäytännöt, diskurssikäytännön (eli tiettyyn diskurssiin kuuluvat diskursiiviset käytänteet) sekä laajemman sosiokulttuurisen käytännön (ks. Kaavio 2). Tekstien tuotantoa määrittävät hänen mukaansa institutionaaliset rutiinit, kuten se, ketkä kirjoittamiseen osallistuvat, millaisia työvaiheita prosessiin kuuluu tai millaisia pohjatekstejä kirjoittamisen tukena tavataan käyttää. Kulutuskäytäntöihin kuuluvat vastaavasti vakiintuneet vastaanottamisen rutiinit.

Kuva 2. Kriittisen diskurssianalyysin näkökulma viestintätilanteeseen Fairclough'n (1997) mukaan.

Diskurssikäytäntö määrittyy Fairclough'n (1997) mallissa välittäjäksi tekstuaalisten käytäntöjen sekä sosiokulttuurisen käytännön välille. Diskurssi ja siihen kuuluvat diskursiiviset käytänteet siis ohjaavat sitä, kuinka sosiokulttuuriset käytännöt ilmenevät ja representoituvat teksteissä, niiden tuottamisessa ja vastaanottamisessa. Fairclough jakaa sosiokulttuurisen käytännön edelleen kolmeen osa-alueeseen, joita kielenkäyttö voi ilmentää: 1) taloudelliseen, 2) poliittiseen ja 3) kulttuuriseen¹³³. Näihin

¹³³ Fairclough'n jako muistuttaa Regina Bendixin (2009: 260) määrittelemää ”kolmea peruspilaria”: politiikkaa, taloutta ja yhteiskuntaa, joiden varaan kulttuuri sekä siitä ”uutettu” kulttuuriperintö hänen mukaansa rakentuvat.

elementteihin liittyvää vallankäyttöä, arvoja ja ideologioita on siis mahdollista tarkastella kriittisen diskurssianalyysin avulla.

Aineistossani kuvastuvat tilannekontekstit ovat kulttuurisesti tunnistettavia ja säännönmukaisia tilanteita – kuten esimerkiksi viranomaislausunnon tai lehdistötiedotteen kirjoittaminen tai tutkimushaastattelu. Tilanteisiin liittyvät konventiot perustuvat osallistujien yhteiselle tiedolle sekä kokemuksille vastaavista tilanteista (Auer 2009: 92–94). Tilannekontekstit ovat sidoksissa tiettyihin *lajikonteksteihin*, joten tilannekonteksti voidaan ymmärtää yleiseksi kuvaukseksi tilanteesta, jossa tiettyä lajikontekstia edustavat tekstit syntyvät.

Lajikonteksti eli *tekstilaji* tai *genre*¹³⁴ voidaan määritellä sekä diskursiiviseksi käytänteeksi että kontekstiksi, joka sijoittuu tilannekontekstin ja laajemman sosiokulttuurisen kontekstin välitasolle yhdistäen niitä jonkinlaisena nivelkohtana (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 35). Esimerkiksi yksittäisen lehdistötiedotteen yhtenä kontekstina on mediatiedotteiden tekstilaji sekä saman tekstilajin samanaikaiset ja/tai aiemmat edustajat (historiallinen konteksti), mutta toisaalta myös läheisten tekstilajien, esimerkiksi organisaatioiden toimintaa esittelevien verkkosivustojen muodostama tekstilaji. Tietty tekstilaji, kuten viranomaislausunto, edustaa ajan myötä syntynyttä, kulttuurisen ja institutionaalisen ympäristön muokkaamaa, tunnistettavaa tapaa toimia, joka ulottuu myös kielenkäyttöön¹³⁵. Tekstilajit ovat vakiintuneita diskursiivisia tapoja muodostaa tekstejä tiettyä tarkoitusta ja vuorovaikutusta varten; niitä luonnehtivat tietyt geneeriset rakenteet ja joskus myös fraasien valikoima. Lajikontekstiin kiteytyy tällöin monenlaisia institutionaalistuneita rutiinin- tai rituaalinomaisia käytänteitä, mutta myös jaettuja ajatuksia ja ideoita. (Fairclough 2004: 17, 26; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 35.)

Tilannekontekstilla voidaan viitata myös tiettyyn, ainutkertaiseen kielenkäyttötilanteeseen, joka toteuttaa yksittäisenä tapahtumana vakiintunutta ja tunnistettavaa tilannetta. Tällöin tilannekontekstia luonnehtivat aika, paikka ja läsnäolijat sekä heidän roolinsa ja toimintansa eli *henkilökonteksti* (Larjavaara 2007:

---

¹³⁴ Genre ei välttämättä ole kielellinen toimintatyyppi, vaan termillä voidaan viitata myös esimerkiksi kirjallisuuden lajeihin. Termi tekstilaji viittaa nimenomaan kielelliseen genreen. (Kankaanpää 2006: 38.)

¹³⁵ Tilannekontekstiin liittyvä kielellinen vaihtelu, tekstin kieliopilliset ja leksikaaliset piirteet, eli *rekisteri* erotetaan joissakin yhteyksissä genrestä, joka ymmärretään tällöin tekstin kulttuuriseen kontekstiin sidoksissa olevaksi muodolliseksi ja funktionaaliseksi kokonaisrakenteeksi (Kankaanpää 2006: 37–38 [Eggins & Martin 1997].) Tässä tutkimuksessa tekstilaji kattaa kaiken tekstien välisen tilanteisen vaihtelun, eikä erillistä rekisterin käsitettä siis tarvita.

42–43). Tilannekontekstiin voidaan lukea mikä tahansa tilannetta, ympäristöä ja osallistujia määrittävä fyysinen tai psyykkinen tekijä, joten tekijöiden määrä on teoriassa ääretön. Jokaisella aineistooni kuuluvalla tekstillä on siis sekä yleinen että ainutkertainen tilannekontekstinsa.

Henkilökontekstia määrittävät osallistujien *institutionaaliset* ja *sosiaaliset roolit* (esim. tutkija/ virkamies/ haastattelija/ haastateltava) ja *toimijuudet* (esim. kysyjä/ vastaaja/ asiantuntija/ keskustelija/ kertoja/ ohjaaja/ argumentoija) (Larjavaara 2007: 42–43), tilanteen *fyysinen ympäristö* sekä maailmaa koskeva niin sanottu *yhteinen tieto* (Auer 2009: 92–94). Henkilökontekstia luonnehtivat sosiaaliset roolit ovat pysyvämpiä *sosiokulttuurisen ja yhteiskunnallisen kontekstin* tuottamia *identiteettejä*, kun taas toimijuudet ovat ennemminkin tilanteissa syntyviä ja muuttuvia. Näiden identiteettien välinen vuoropuhelu on yksi mikro- ja makrotasoa yhdistävistä tekijöistä ja siten keskeinen analyysin kohde diskurssintutkimuksessa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 31–34.)

Kielenkäyttöä, tilanne- ja henkilökonteksteja ympäröivä *historiallinen, yhteiskunnallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen tilanne* ymmärretään diskurssintutkimuksessa siis sosiokulttuurisena tai yhteiskunnallisena kontekstina. Laajimmillaan tämä konteksti voi olla globaali tai käsittää esimerkiksi suomalaisen yhteiskunnan, mutta sitä voidaan rajata tarkemmaksi muun muassa maantieteellisiin (esim. Suomi), historiallisiin (esim. 2000-luku), yhteisöllisiin (esim. suomalaiset arkeologit) tai institutionaalisiin (esim. muinaismuistohallinto, akateeminen arkeologia) kontekstein (ks. luku 2). Kontekstia voi rajata ja kuvata monin tavoin samassakin tutkimuksessa tai analyysin eri vaiheissa (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 31). Kuvaan omaan primääriaineistooni liittyviä laji-, tilanne- ja henkilökonteksteja alaluvussa 6.1. Pietikäinen ja Mäntynen (2009: 31) korostavat, että useiden limittyneiden kontekstien läsnäolo on ”tunnistettava”, vaikka tutkimus keskittyisikin vain tiettyyn kontekstiin. Konteksti ei koskaan ole pysyvä, eikä sitä voi pysäyttää, luoda uudelleen tai kuvata kokonaisuudessaan. Konteksti on siis aina tutkijan rajaama ja rakentama, ja myös tutkijalla itsellään on kontekstinsa: tieteenfilosofiset sitoumukset, valitut teoriat, metodit sekä suhde tutkittavaan ilmiöön ja tutkimusaineistoon. (mts. 35–37.)

Rajasin tutkimuskysymysteni kannalta oleelliset yhteiskunnalliset ja sosiokulttuuriset kontekstit jo lähtökohtieni ja ennakko-oletusteni perusteella. Nämä kontekstit

muodostavat siis sen makrotason, johon yritän kielellistä mikrotasoa kiinnittää käyttämällä työkaluina ideologian, diskurssin, diskurssijärjestyksen ja diskursiivisten käytänteiden käsitteitä. Ideologia ymmärretään toisinaan myös kontekstin ylimmäksi, abstraktiksi tasoksi, johon diskurssi, niin ikään kontekstina, kiinnittyy (esim. Kankaanpää 2006: 40 [Eggins & Martin 1997]). Toisin kuin ennako-oletusten ja taustatiedon perusteella rajaamani institutionaaliset, yhteisölliset ja tilanteiset kontekstit, diskurssit ja ideologiat ovat kontekstien kuvauksina myös tutkimukseni tuloksia.

4.3 Diskurssijärjestys ja diskursiiviset käytänteet

Fairclough'n (1997) mallintamaan diskurssikäytäntöön sekä edellä käsiteltyihin konteksteihin ja tiettyihin kielenkäyttötilanteisiin liittyy vakiintuneita kielellisiä, semioottisia ja kulttuurisia tapoja toimia, joita kutsutaan *diskursiivisiksi käytänteiksi* (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 15, 42; Verschueren 2009: 19–20; Verschueren & Brisard 2009). Diskursiiviset käytänteet sekä kaikki tietyn yhteisön käytössä olevat kielellisen toiminnan tyypit (esim. keskustelut, kokoukset, ryhmätyöt), *tyylit* (esim. virallinen asiatyyli, epävirallinen puhetyyli) ja *tekstilajit* (esim. viranomaislausunto, tiedote) muodostavat *diskurssijärjestyksen*.

Diskurssijärjestys on lainattu terminä (engl. *order of discourse*) Foucault'lta (1984), mutta kriittisen diskurssianalyysin piirissä sen merkitys on hieman toinen: suhteellisen pysyvä, tietyn yhteisön kielenkäyttöä kokonaisuudessaan kuvaava jäsenyys, jonka voi ymmärtää yhteisön toiminnassa rakentuvien ja verkottuvien sosiaalisten käytäntöjen ”semioottiseksi aspektiksi” (Fairclough, 2004). Fairclough (1997: 74–99) lukee diskurssijärjestyksen myös kontekstin toiseksi pääelementiksi, viestintätilanteen ohella. Diskurssijärjestys ilmentää erilaisten merkityksenantotapojen, esimerkiksi tyylien tai tekstilajien, välisiä semioottisia eroavaisuuksia ja järjestystä. Jotkut merkityksellistämisen tavat edustavat tietyissä diskurssijärjestyksissä valtavirtaa, kun jotkut toiset taas ovat marginaalisia tai vaihtoehtoisia.

Fairclough'n (1997: 77–78) mallissa diskurssijärjestys koostuu kahdesta keskeisestä kategoriasta: tekstilajeista ja diskursseista. Yhteisön diskursiiviset käytänteet voivat siis edustaa useita diskursseja, joiden keskinäisiä suhteita diskurssijärjestys niin ikään määrittää (Fairclough 1997: 77–78; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 77).

Diskurssianalyysin tavoitteena on siten myös *interdiskursiivinen* analyysi eli sen tarkastelu, miten analysoitavat tekstit hyödyntävät ja heijastavat erilaisia diskursseja ja

niiden diskurssiivisia käytänteitä (Fairclough 2004: 3, 37) (ks. 4.3.3). Fairclough (mts. 207) käyttää diskurssijärjestyksen analysoinnissa politiikan tutkimukseen viittaavaa ”hegemonian” käsitettä. Tietyistä tavoista järjestää semioottisia käytäntöjä saattaa tulla hegemonisia, kun ne legitimoituvat osaksi yhteisön valtasuhteita ylläpitävää ”tervettä järkeä”. Fairclough’n mukaan ”hegemoninen diskurssijärjestys” tulee kuitenkin aina jossain vaiheessa haastetuksi niin sanotuissa ”hegemonisissa kamppailuissa”. Diskurssijärjestys on siis tietyissä mielessä avoin systeemi, joka joutuu jatkuvasti koetukselle todellisissa kielenkäyttötilanteissa (mts. 207).

Tämän tutkimuksen primääriaineisto ei edusta minkään yhteisön diskurssijärjestystä kokonaisuudessaan, vaan jonkinlaista näytettä siitä (ks. 5.1). Kohdistan analyysini tiettyihin, tarkastelemani yhteisön vakiintuneiden diskurssiivisten käytänteiden muotoutumisen kannalta merkityksellisinä pitämiini kielenkäyttötilanteisiin ja tekstilajeihin. Rajaukseeni sisältyy siis myös ennakko-oletus perintödiskurssia jäsentävän diskurssijärjestyksen luonteesta ja hegemonisista tekstilajeista. Olen kuitenkin tietoinen aineistoni rajallisuudesta suhteessa perintödiskurssia rakentavaan yhteiskunnallisten ja sosiokulttuuristen käytänteiden kokonaisuuteen, jota olisi kaikessa laajuudessaan mahdotonta kuvata ja analysoida yhdessä tutkimuksessa.

Osoitan ja kuvaan sen sijaan valitsemisiani kielenkäyttötilanteissa esiintyvät tyypilliset ja vakiintuneet tavat kirjoittaa tutkimuskohteenani olevista käsitteistä eli määritellä, luokitella ja kuvata maailmaa. Lisäksi tutkin diskurssiivisten käytänteiden kautta sitä, kuinka analysoimieni tekstien tuottajat viestivät omasta toiminnastaan, järjestymisestäään, tavoitteistaan ja tehtävistään; miten ja millaiseksi he rakentavat omaa identiteettiään ja rooliaan sekä luovat vuorovaikutusta muiden toimijoiden, instituutioiden ja yhteiskunnan kanssa.

Kielen mikrotasoa ja sosiokulttuurisen todellisuuden makrotasoa yhdistävien diskurssiivisten käytänteiden näkökulmasta keskeisiä sekä ideologisesti merkityksellisinä tarkastelemani kielen piirteitä ovat tässä tutkimuksessa: *nimeäminen, luokittelu, kuvaaminen, intertekstuaalisuus, interdiskurssiivisuus ja modaalisuus* (vrt. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 42–43; Berlin 2011). Nämä näkökulmat teksteihin määrittelevät ja kokoavat yleisellä tasolla ne kielelliset ilmiöt, joihin liittyviä yksityiskohtia käsitellen primääriaineistosta esiin nostamieni tekstilainausten avulla aineiston analyysin esittelyn yhteydessä luvussa 6.

4.3.1 Nimeäminen, luokittelu ja kuvaaminen

Primääriaineistossani kuvastuva maailma rakentuu erilaisten luokittelujen ja näitä luokkia nimeävien käsitteiden varaan. Nimeämisen ja luokittelun käytänteet ovat tapoja, joilla kieli järjestää ja käsitteellistää todellisuutta eli tekee mahdolliseksi mentaalisten representaatioiden luomisen ja kuvaamisen (ks. myös 1.3.5). Diskurssintutkimuksessa nimeämisellä tarkoitetaan maailman ilmiöihin viittaavien nimityksien valintaa, joka nähdään keskeisenä kielellisenä toimintana. Luokittelu tai *kategorisointi* ymmärretään tässä yhteydessä osaksi nimeämistä: kielenkäyttäjän näkökulmasta tehtyinä erotteluina ja valintoina, ryhmittelyinä ja hierarkioina. Koska nimeäminen ja luokittelu ovat diskurssin perustavia kielellisiä piirteitä, voi yksittäinen nimitys ”herättää” kokonaisen diskurssin (vrt. esim. perintödiskurssi). (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 71.)

Nimeäminen ja luokittelu ovat toimintoina aina sidoksissa kontekstiinsa ja siihen liittyvään kielenkäyttöön. Nimien ja nimitysten merkitykset vaihtelevat käyttöyhteydestä, tilanteesta ja yhteiskunnallis-kulttuurisesta kontekstista, riippuen. Nimeämistä on siten mahdollista tarkastella suhteessa kielen käyttäjiin, tekstin tavoitteisiin, ympäröivään tekstikontekstiin, tekstilajiin sekä yhteiskuntaan ja kulttuuriin. (mts. 72.) Ymmärrän nimeämiset ja luokittelut ’tiivistyneiksi’ käytänteiksi, avaimiksi, joiden kautta pääsen analyysissä avaamaan niitä ympäröivää diskurssia.

Nimeämiseen ja luokitteluun keskeisesti liittyvää kielellistä toimintaa on kuvaaminen eli luokiteltujen ja nimettyjen ilmiöiden kuvailu. Tarkastelen kuvaamista analysoimalla sitä, millaisia adjektiiveja ja metaforisia ilmauksia kuvailussa ja määrittelyssä käytetään. Lisäksi kiinnitän huomiota kuvausten yksityiskohtaisuuteen/yleisyyteen sekä konkreettisuuteen/abstraktiuteen (vrt. Kankaanpää 2006: 85). Kuvausten, määritelmien ja metaforien avulla voidaan yhtäältä korostaa ja toisaalta kätkeä kuvattavien kohteiden piirteitä. Tätä kautta kuvaaminen ohjaa jäsentämään maailmaa ja toimimaan siinä tietyllä tavalla. (Lakoff & Johnson 1980: 3–5, 156–158; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 72.)

Ihmisen ajattelu, kielenkäyttö ja käsitejärjestelmät ovat olennaisesti metaforisia (Lakoff & Johnson 1980), mutta kielikuvien käyttö eli metaforisuus on myös vakiintunut retorinen tekniikka ja kielellinen tyylikeino (Kankaanpää 2006: 123). Metaforisuus perustuu sanojen käyttöön niiden kirjaimellisesta merkityksestä poikkeavalla tavalla: käsite (*kohdealue*) ymmärretään ja kielennetään toisen käsitteen (*lähdealue*) avulla.

Retoristen keinojen tarkoitus on huomion herättäminen ja lukijan pysäyttäminen, mutta myös vakuuttaminen. (Kankaanpää 2006: 123–124, 153.)

Metaforisuus toteuttaa kielen representationaalisen tehtävän lisäksi niin sanottua *poeettista funktiota*, joka ilmenee kielellisen tyylin ”kohosteisuutena” (Kankaanpää 2006: 124 [Jakobson 1960]). Useimmat kielenkäytössä ja teksteissä käytetyt metaforat ovat kuitenkin niin konventionaalisia ja vakiintuneita, että ne eivät kontekstissaan ole kohosteisia. Konventionaaliset metaforiset käsitteet sen sijaan ohjaavat ajattelua niin, että vaihtoehtoisia käsitteellistämisen tapoja voi olla vaikea havaita – mikä yhdistää metaforisuuden myös tiettyjen merkitysten luonnollistumiseen. ”Luovissa” metaforissa käyttöön otetaan sen sijaan jokin uusi lähdealue tai sen ulottuvuus, jolloin metaforien kuvaamia asioita voi ymmärtää uudella tavalla. (Lakoff & Johnson 1980: 139–146; Kankaanpää 2006: 129.)

Omassa analyysissäni tarkastelen erityisesti niin sanottuja *ontologisia metaforia*, jotka on ensisijaisesti ymmärretty abstraktien ilmiöiden käsitteellistämiseksi fyysisten olioiden tai aineiden avulla (Lakoff & Johnson 1980). Aineistoni teksteissä ontologinen metaforisuus ilmenee myös päinvastaisesti: fyysisiä, materiaalisia olioita käsitteellistetään abstraktien käsitteiden kautta. Esimerkiksi muisti- ja muisto-metaforat ovat suomalaista perintödiskurssia rakentavien tekstien yleisimpiä tyylikeinoja, jotka edustavat tässä yhteydessään tavanomaisia, konventionaalisia kielikuvia (ks. 6.2.1).

Nimeäminen, luokittelu ja kuvaaminen liittyvät kielen representationaaliseen metafunktoon ja tehtävään tietyn sisällön ilmaisijana. Tämä merkitystyyppi on sidoksissa tarkastelemani diskurssin alaan ja aiheeseen eli muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteisiin sekä niitä ympäröivään käsitejärjestelmään. (Halliday 1973: 2004; Heikkinen 1999: 40, 43, 103.) Lisäksi metaforat kytkeytyvät tyylikeinona tekstien vuorovaikutuksellisiin ja toiminnallisiin merkityksiin, diskurssin sävyyn ja tapaan. Nimeämisen, luokittelun ja kuvaamisen käytänteet eivät koske pelkästään elotonta maailmaa tai tiedon kohteita, vaan niiden kautta valitaan ja esitellään myös tekstien ilmentämän ideologian näkökulmasta keskeisiä osallistujia, sisältöä luovia ja käsitteleviä toimijoita keskinäisine suhteineen. Tämäkin näkökulma liittyy nimeämisen, luokittelun ja kuvaamisen kielen vuorovaikutusta luovaan tehtävään sekä diskurssin sävyyn (Heikkinen 1999: 40, 43, 103).

4.3.2 Intertekstuaalisuus

Kielen dialogista ja sosiaalista luonnetta mallintava intertekstuaalisuus¹³⁶ tarkoittaa eri ainesten sekoittumista ja yhteen punoutumista: teksti on tehty sitaateista, viittauksista ja toisten tekstien kaudiista. Intertekstuaalisuutta on mahdollista tarkastella useiden erilaisten suhteiden kautta, eikä se ole pelkästään kielellisten tekstien ominaisuus, vaan laajempi semioottinen ilmiö. Tekstien ominaisuutena intertekstuaalisuus nähdään usein niin perustavana, että se määrittyy joissain yhteyksissä tekstuaalisuuden synonyymiksi. Laajimmassa merkityksessään intertekstuaalisuutta nähdään potentiaalisesti kaikkialla ja se ymmärretään kaiken kommunikaation ehdoksi (ns. yleinen tai heikko intertekstuaalisuus). Analyttisena tutkimuksen välineenä käsitettä käytetään rajatun (ns. vahva intertekstuaalisuus). (Heikkinen ym. 2012b.)

Diskurssitutkimuksessa intertekstuaalisuuden käsitteellä kuvataan kielenkäytön historiallisuutta ja sosiaalisuutta: kieltä käyttäessämme lainaamme toistemme sanoja ja ilmauksia sekä kierrätämme merkityksiä olemassa olevista teksteistä uusiin teksteihin. Ilmaukset kantavat mukanaan jälkiä aikaisemmista kielenkäyttötilanteista, mutta uudenlaiseen yhteyteen tuotuina ne saavat aiemmasta poikkeavia tehtäviä ja luovat uusia merkityksiä. Intertekstuaalisuus ei merkitse pelkästään sanojen tai ilmausten lainaamista ja kierrättämistä, vaan liikkeessä ovat yhtä lailla diskurssit ja tekstilajit. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 116–117.) Kaikki intertekstuaaliset valinnat kytkevät tekstin niin erilaisiin diskursseihin, tekstilajeihin kuin ideologioihinkin (Heikkinen ym. 2012b: 110).

Kun teksteissä viitataan suoraan muihin teksteihin, referoidaan tai lainataan niitä, on kyseessä niin sanottu *avoin* tai *näkyvä intertekstuaalisuus*. Tietty määriteltävissä olevat tekstit ovat tällöin läsnä nimettyinä, merkittyinä lähdeviittein tai lainausmerkein. Tyypilliset avoimen intertekstuaalisuuden ilmenemismuodot ovat *sitaatti* eli *toiste* ja *referaatti* eli *seloste*. Sitaatti tarkoittaa sanasanaisesti lainattua tekstin kohtaa, kun taas referaatti ”perustuu” johonkin toiseen kielelliseen esitykseen, mutta ei toista sitä sellaisenaan. (Heikkinen ym. 2012b: 105–106.)

Perustava intertekstuaalisuus eli interdiskursiivisuus (ks. myös 4.3.3) tarkoittaa toisen tekstilajin tai diskurssin tyypillisten piirteiden siirtymistä vieraalle alueelle, jolloin

---

¹³⁶ Termin taustalla on latinan substantiivi *textus* ja verbi *intertexto*, joka viittaa siihen, kuinka langat kietoutuvat yhteen kudottaessa kangasta (Heikkinen ym. 2012b). Intertekstuaalisuuden historiasta tieteellisenä käsitteenä sekä sen moninaisista käyttöyhteyksistä ks. esim. Heikkinen ym. 2012b.

vierasta ainesta ei ole eksplisiittisesti merkitty esimerkiksi lainausmerkein (Heikkinen ym. 2012b: 105, 107). Käsitteellä viitataan siis siihen, että tarkasteltavana on tekstin suhde erilaisiin tekstilajeihin, tyyleihin, diskursseihin, näkökulmiin ja kielellisesti tuotettuihin ideologisiin merkityksiin (Fairclough 2004: 3; Heikkinen ym. 2012b: 107). Perustavaa intertekstuaalisuutta määrittävää epäsuoraa ja lähdetään suoraan lainaamatonta viittausta kutsutaan *alluusioksi*, joka on kirjallisuudentutkimuksessa luotu käsite (Heikkinen 2012b: 108).

Intertekstuaalisia kytkentöjä on mahdollista tarkastella hyödyntämällä semiotiikasta lainattua *indeksikaalisuuden* käsitettä. Indeksikaalisuus on linkki, joka yhdistää alkuperäisen tekstin ja uuden käyttötilanteen, viittaamalla jollain tavalla aikaisempaan versioon. Indeksien voi alluusion tavoin ymmärtää ”muistumaksi menneestä”, joka luo syy-seuraussuhteen nykyisen ja aikaisemman kielenkäytön välille. Indeksikaalisuus korostaa kontekstin merkitystä: indeksin kielellisen merkin voivat ymmärtää vain ne kielenkäyttäjät, joille se on tuttu aikaisemmasta kontekstista. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 120–121.)

Intertekstuaalisuutta kuvataan usein myös *äänen* ja *moniäänisyyden* käsitteillä. ”Ääni” viittaa tällöin joko tekstin tuottajan omaan näkemykseen totuudesta ja kielellisten valintojen tekemisestä tai johonkin ”toiseen” tai ”vieraaseen ääneen”, joka on tuotu omaan kielenkäyttöön alluusiona, referointina tai suorina lainauksina. Moniäänisyys eli *polyfonia* tarkoittaa siis useiden, eri lähteistä peräisin olevien äänten läsnäolona ilmenevää intertekstuaalisuutta. Moniäänisessä tekstissä on läsnä myös monta kielenkäyttötilannetta, koska moniääninen kielenkäyttö aktivoi samalla useita konteksteja. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 122–123.)

Intertekstuaalisuus voi ilmetä kielenkäytössä erilaisten *presuppositioiden* ja *kieltojen* tuomina ääniä. Erityisesti pragmatiikassa keskeinen käsite *presuppositio*¹³⁷ tarkoittaa *olettamusta*, joka on edellytys tekstissä esitetylle väitteelle. Olemista ja olemassaoloa ilmaisevat *eksistentiaaliset presuppositiot* ovat ontologisia sitoumuksia, joita sisältyy lähes jokaiseen lauseeseen. Diskurssintutkimuksen näkökulmasta *presuppositio* aktivoi tekstiin toisen äänen, joka ei kuitenkaan ole aina tunnistettavissa tai jäljitettävissä. Kiellot toimivat vastaavasti kuin *presuppositiot*, mutta ne olettavat asioita ja asiointiloja kieltämällä ne. (Larjavaara 2007: 268–275; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 126.)

---

¹³⁷ Termi pohjautuu latinan sanoihin *prae-* = ”edellä, ensin ennakoita” ja *supponere* = ”asettaa” (Larjavaara 2007: 268).

Presuppositiot ja kiellot on rinnastettavissa Fairclough'n (1997: 25; 2004: 55) määrittelemiin, tekstissä epäsuorasti ilmaistuihin alkuoletuksiin, joihin ideologiset väittämät nojaavat. Presuppositioiden ja kieltojen tunnistaminen on siten keskeinen keino tulla tietoiseksi tekstiin sisältyvistä piilevistä merkityksistä (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 127).

Tekstien välisten intertekstuaalisten suhteiden tarkastelun voi nähdä vuorovaikutuksen analyysiksi, joka liittyy sekä kielen intersubjektiveihin että tekstuaaliseen metafunktion. Oleellista on tällöin pohtia, mitkä asiat motivoivat intertekstuaalisia valintoja ja miksi tietty teksti on läsnä toisessa tekstissä. (Heikkinen ym. 2012b: 102, 108.) Toisaalta moniäänisyytenä ilmenevään intertekstuaalisuuteen kuuluu jonkun ”toisen” puheen, tekstin tai diskurssin esittäminen, joten se on myös representaatiota ja siten sidoksissa kielen ideationaaliseen funktioon. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 127.) Tähän liittyy kysymys siitä, millaisena ja miten tekstiin tuotu aines esitetään, kuinka vastaanottajan tulkintaa ohjataan (Heikkinen ym. 2012b: 109).

Intertekstuaalisuuden ytimessä on oman tutkimusongelmani näkökulmasta keskeinen kysymys: kuka ylipäättään saa äänensä kuuluviin ja millaisia diskursseja äänet tekstiin tuovat? Tekstien tuottaminen toisista teksteistä liittyy valtasuhteisiin ja on sosiaalisesti rajoittunutta ja rajoitettua (Fairclough 1992: 102–103; Heikkinen ym. 2012b: 108; Solin 2012). Ääneen pääsy tai sen epääminen on siis yksi kielenkäyttöön kytkeytyvän toimijuuden ja vallan ulottuvuuksista (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 124, 127–128).

Waterton, Smith ja Campbell (2006: 344–345) pitävät intertekstuaalisuutta, tekstien välistä ”implisiittistä ja eksplisiittistä dialogia”, kriittisen diskurssianalyysin tärkeimpänä käsitteellisenä työkaluna perinnön tutkimuksen näkökulmasta. Tekstien linkittyminen toisiin teksteihin voi heidän mukaansa osoittaa joko pyrkimystä dialogiin tai torjuvaa asennetta keskustelua kohtaan. Kansainväliset ja kansalliset, perinnön suojelua ja hallinnoimista koskevat tekstidokumentit, kuten sopimukset, julistukset, suositukset ja lainsäädäntö, heijastavat poliittisia ilmapiirejä ja intressejä – ja edustavat samalla erilaisia ääniä. Nämä dokumentit muodostavat yhdessä niitä tulkitsevien ja kommentoivien tekstien kanssa monimutkaisen, toisiinsa viittaavien tekstien verkoston (ks. myös Fairclough 2003: 218; Waterton & Smith 2009b: 17).

Tässä tutkimuksessa käsittehistoriallinen tarkasteluni (luku 3) on samalla oman primääriaineistoni tekstuaalisen ympäristön kuvaus. Erilaiset hallinnolliset ja juridiset

tekstit muodostavat sen historiallisen ja samalla nykyisen tekstikontekstin, johon aineistoni kytkeytyy moninaisin intertekstuaalisin suhtein.

4.3.3 *Interdiskursiivisuus*

Interdiskursiivisiin ilmiöihin on viitattu myös käsitteillä *diskurssienvälisyys*, *genrejen sekoittuminen* ja *hybridiys*. Kaikilla näillä käsitteillä tarkoitetaan sana- tai lausetasoa laajempien kielenkäytön kokonaisuuksien sekoittumista, joka on abstraktimpaa ja yleensä vaikeammin havaittavaa kuin avoimena intertekstuaalisuutena ilmenevä moniäänisyys. Diskurssien ja tekstilajien sekoittumista pidetään tärkeänä tarkastelun kohteena diskurssianalysissa, koska erilaisten ainesten sekoittuminen on nähty merkinä käynnissä olevasta, hitaasta tai nopeasta, sosiokulttuurisen ja yhteiskunnallisten kontekstin muutoksesta. (Fairclough 1997: 82–83; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 129, 134, 136.) Myös omassa näkökulmassani oli oleellista etsiä teksteistä sellaisia ilmiöitä, joissa yhdistyvät jollain tavalla ristiriitaisia, vastakkaisia tai ylipäättään erilaisia ääniä kaiuttavat tavat käyttää kieltä (vrt. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 133).

Tekstilajien ja diskurssien sekoittumisessa on usein kyse siitä, että tekstillä on samaan aikaan useita tavoitteita ja ne ilmentävät tällöin sosiaalisen toiminnan moninaisuutta. Esimerkiksi viranomaisen tuottaman lehdistötiedotteen tarkoitus voi tiedottamisen lisäksi olla markkinointi, jolloin sekä mainoksen ja tiedotteen tekstilajit että markkinointi- ja hallintodiskurssit saattavat sekoittua yksittäisessä tekstissä. (Kankaanpää 2006: 185, 168; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 134–135.) Vastaavasti lakiteksteihin viittaavien käsitteiden voi tulkita aktivoivan juridisen diskurssin (esim. Solin 2002).

Joidenkin tekstilajien, kuten mainosten ja blogien, ominaisuuteeseen kuuluu useiden diskursiivisten resurssien yhdistely, jolloin puhutaan *vakiintuneesta* tai *konventionaalituneesta* sekoittumisesta (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 129–132). Tekstilaji on tällöin olemukseltaan hybridi ja tiettyssä mielessä ”epävakaa”, vaikkakaan tekstilajit eivät ylipäättään ole selvärajaisia (Fairclough 2004: 216; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 134, 136; Solin 2012).

Tekstien, tekstilajien ja diskurssien sekoittumista on mahdollista kuvata analysoimalla *genreketjuja* (ks. esim. Fairclough 2004). Fairclough (2004: 216) tarkoittaa genrejen ketjuuntumisella tiettyjen tekstilajien säännönmukaista linkittymistä (esim.

tutkimusraportti, raporttiin liittyvä lehdistötiedote ja mediassa luodut esitykset tiedotteen pohjalta), jotka muodostavat viestinnän kanavia sekä organisaatioiden sisälle että niiden välille. Niin sanottujen *vakaitten genretujen* muodostuminen on tyypillistä juuri hallinnon ja median välille sekä viranomaiskonteksteissa (esim. tutkimuslupahakemus, tutkimuslupapäätös, luvan ehtojen mukainen tutkimusraportti) (Tiililä 2007; Solin 2012). Fairclough'n (2004: 216) mukaan nimenomaan genretujen muutokset ovat oleellisesti kytköksissä eri tasoilla havaittaviin sosiokulttuurisiin muutoksiin.

Interdiskursiivisuuteen sekä tekstilajien ketjuuntumiseen kuuluva ilmiö on *rekontekstualisointi* eli *uudelleenkontekstualisointi*. Uudelleenkontekstualisointi tarkoittaa jonkin tekstin, diskurssin tai tekstilajin ”vapauttamista” alkuperäisestä kontekstistaan ja sovittamista uuteen kontekstiin (toiseen tekstiin, diskurssiin, tai tekstilajiin). Kyse on tällöin monimutkaisemmasta merkityksen muuntelusta kuin pelkästään kiinteän merkityksen siirtämisestä. (Heikkinen 2012c: 91.) Fairclough (2004: 217) liittää uudelleenkontekstualisoinnin erityisesti hallinnan käytäntöihin ja tiettyihin hallinnon organisaatioille tyypillisiin tekstilajeihin (esim. raportit ja selvitykset). Nämä uudelleenkontekstualisoivat tekstilajit ovat hänen mukaansa erikoistuneet siirtämään ja muuntamaan johonkin sosiaaliseen toimintaan liittyviä elementtejä osiksi uusia yhteyksiä.

Organisaatioiden diskurssien tutkimuksissa uudelleenkontekstualisointi on nähty prosessina, jossa kohtaavat personoitujen äänien häivyttäminen, vallan tuottaminen sekä organisaatiolle tyypilliset vuorovaikutustavat (Iedema & Wodak 1999: 13). Uudelleenkontekstualisointi tulkitaan tällöin vallan ”ytimeksi”, keskeiseksi tavaksi muuntaa erilaiset merkityksiä rakentavat vuorovaikutussuhteet todellisiksi organisaation toimintaa ohjaaviksi rakenteiksi, myös tilallisiksi ja teknologisisiksi ratkaisuiksi. (Foucault 1980b; Iedema & Wodak 1999: 13–14.)

Kun esimerkiksi käskyt ja kiellot irrotetaan alkuperäisestä kontekstistaan ja toistetaan uudessa yhteydessä, normin lähde häivytetään samalla taka-alalle. Tämä uudelleenkontekstualisoinnin kautta luotu ”institutionaalinen etäisyys” supistaa keskustelulle tai eriävien näkemysten esittämiselle jäävää tilaa ja luonnollistaa siten sosiaalisia hierarkioita ja vallankäyttöä. (Iedema 2005: 73–74.) Tekstien ja teksteihin valuvan vallan rakentamisen keinona uudelleenkontekstualisointi liittyy diskurssin

sävyyn ja vuorovaikutukseen, mutta ennen kaikkea diskurssin tapaan sekä kielen tekstuaaliseen tehtävään toimintana, jolla on tiettyjä seurauksia.

4.3.4 Modaalisuus

Diskurssin sävyä määrittävä modaalisuus tarkoittaa tekstissä ilmaistua kannanottoa siihen, onko joku asiointi- tai tekstin tuottajan mielestä tai yleisesti ottaen mahdollinen tai mahdoton, todennäköinen tai epätodennäköinen, toivottava tai ei-toivottu, pakollinen tai vapaaehtoinen, välttämätön tai kielletty. Useimmat modaali-ilmaukset ovat monitulkintaisia, koska asiointilojen semanttiset suhteet todellisuuteen syntyvät puhujien päätelmistä, tahdonilmauksista ja havainnoista. Päätelmiä ja arvioita ilmaisee *episteeminen* eli *kognitiivinen modaalisuus*, tahtoa ja toiveita *deonttinen modaalisuus* ja havaintoja *dynaaminen modaalisuus*. Nämä ”yleiseen modaalisuuteen” kuuluvat modaliteetit ovat kuitenkin lähellä toisiaan ja osin sumearajaisia. (Larjavaara 2007: 399–401, 414; Tieteen termipankki 2015e.)

Modaalisuutta ilmaistaan erityisillä modaaliverbeillä sekä tietyillä verbimoduksilla, verbirakenteilla, adjektiiveilla, adverbeilla ja partikkeleilla (Hakulinen ym. 2004: § 1551). Modaalisuutta on siis mahdollista tarkastella tiettyjen kielellisten piirteiden kautta, mutta tulkinta edellyttää aina myös kontekstin ja sen piirteiden huomioon ottamista (mts. § 1645).

Omien tutkimuskysymysten ja -aineiston näkökulmasta oleellisia modaliteetteja ovat episteeminen ja deonttinen modaalisuus. Episteeminen modaalisuus liittyy nimensä mukaisesti tekstin tuottajan tietoon, uskoon tai päätelmiin asiointitilanteen mahdollisuudesta, todennäköisyydestä tai varmuudesta. Tyypillisiä ilmaisukeinoja ovat adverbit ja partikkelit (*varmasti, ehkä, mahdollisesti*), moduksista potentiaali (*lienee, tullee*), modaaliverbit *saattaa* ja *taitaa* sekä tietyissä tekstilajeissa verbien *ennustaa, arvioida* ja *arvella* passiivimuodot. (Hakulinen ym. 2004: § 1556.)

Episteemisessä modaalisuudessa tekstin tuottaja on kognitiivinen subjekti, jonka oma ajattelu johtaa joko episteemiseen mahdollisuuteen tai välttämättömyyteen (Larjavaara 2007: 404). Deonttinen modaliteetti taas ilmaisee tekstin tuottajan tahtoa tai yhteisön normeista tai muusta auktoriteetista riippuvaa lupaa ja velvollisuutta, joka kohdistuu toisen moraalisesti vastuullisen, intentionaalisen toimijan tekoihin. (Hakulinen ym. 2004: § 1554; Larjavaara 2007: 424.) Deonttista modaalisuutta ilmaistaan muun muassa

lupaa ilmaisevilla modaaliverbeillä (*voida, saada*), sekä velvollisuutta merkitsevilla *nesessiiviverbeillä* ja -rakenteilla (*tulee, on syytä*) (Hakulinen ym. 2004: § 1554).

Institutionaaliselle kielenkäytölle on tyypillistä, että se tarjoaa erilaisia mahdollisuuksia ja velvoitteita (Iedema 2005); ohjailevuus on tulkittu yhdeksi suomalaisten virkatekstien keskeisistä ominaisuuksista aikaisemmissa analyyseissa (esim. Solin 2002; Kankaanpää 2006; Honkanen 2009). Myös omassa aineistossani ohjailevuus nousee esiin kielellisenä ilmiönä, jota luovat tekstiin erityisesti deonttiseen modaliteettiin sidoksissa olevat *direktiivit* (Kankaanpää 2006: 51). Direktiivi on kieliopillisesti määriteltynä ”ohjaileva lausuma, jolla käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla”. Koska direktiivit ilmentävät puhuteltavaan suuntautuvaa modaalisuutta, ne määrittävät osaltaan teksteissä rakentuvaa vuoro vaikutusta. (Hakulinen ym. 2004: § 1645.)

Tekstissä direktiivit ilmaistaan tavallisesti edellä mainituilla modaalisilla verbi-ilmauksilla sekä erityisillä *performatiiviverbeillä* (Kankaanpää 2006: 51), joiden molempien varaan perustan myös oman analyysini. Modaalisia verbi-ilmauksia (esim. *tulee tehdä, voi/ei voi, saa, kannattaa*) käytettäessä eksplisiittistä ohjailijaa tai ohjailun kohdetta ei välttämättä ilmaista. Modaaliset verbi-ilmaukset ovat monitulkintaisia myös sen suhteen, aiheutuuko välttämättömyys tai mahdollisuus lopulta olosuhteista vai tietystä yhteiskunnallisesta toimijasta. Näkökulma ei tällöin siis ole modaalisen asiaintilan aiheuttajassa, vaan itse tilassa: mahdollisuudessa tai välttämättömyydessä. (Kankaanpää 2006: 56–57.) Modaaliverbien *tulla* ja *saada* katsotaan kuitenkin vakiintuneen deonttisen modaalisuuden osoittajina eli yhteiskunnallisen toimijan asettamista normeista riippuvan välttämättömyyden ja mahdollisuuden ilmaisijoina (Hakulinen ym. 2004: § 1554; Kankaanpää 2006: 57).

Performatiiviverbit ovat nimenomaan puhujalähtöistä direktiivisyyttä ja puhetoimintoa ilmaisevia verbejä, kuten *pyytää, toivoa, muistuttaa, huomauttaa* (Hakulinen ym. 2004: § 1671). Performatiiviverbeillä esitetty ohjailu eroaa modaalisilla verbi-ilmauksilla esitetystä siten, että performatiiviverbi ilmaisee eksplisiittisesti ohjailijan toimintaa, kun taas modaaliset verbi-ilmaukset kohdistuvat ohjailtavan toimintaan.

Performatiiviverbeillä ohjaava toiminta, sen tavoitteet ja kohteet myös määritellään selvemmin kuin modaalisilla verbi-ilmauksilla. (Kankaanpää 2006: 60, 63–64.)

Modaalisuus, etenkin direkttiivien kautta ilmenevänä ohjailevuutena, on sidoksissa erityisesti kielen vuorovaikutukselliseen metafunktoon, mutta modaaliset ilmaukset voi tulkita myös representationaalisten merkitysten aineksiksi. Esimerkiksi performatiiviverbein ilmaistut ohjailevat väitteet representoivat normit maailman luonnollisina prosessuaalisina ominaisuuksina, jotka suhteuttavat toisiinsa erilaisia velvoitteita, velvoittajia ja velvoitettavia. Maailman esitetään siis sisältävän ohjailua ja velvollisuuksia. (Kankaanpää 2006: 69, 84.) Lisäksi episteeminen modaalisuus määrittää omassa aineistossani sitä, kuinka totuudellisina ja varmoina perintödiskurssiin sisältyvät luokittelut ja arvottavat väitteet esitetään (vrt. Kankaanpää 2006: 71; Waterton ym. 2006).

Waterton, Smith ja Campbell (2006: 345, 349) ovat hyödyntäneet omassa Burran julistusta koskevassa analyysissään intertekstuaalisuuden ohella modaalisuuden käsitettä. Heidän havaintojensa mukaan tiettyjen käsitteiden määrittelyyn, kuten ”kulttuuriseen merkityksellisyyteen” (engl. *cultural significance*), liittyy kategorista välttämättömyyttä. Toiset käsitteet, kuten perinnön arvot ja merkitykset yleisemmällä tasolla, esitetään taas avoimina keskustelulle ja useille vaihtoehtoisille määrittelyille.

5 AINEISTON VALINTA, KÄSITTELY JA ESITELY

Aloittaessani tutkimustani oletin, että valtaosa muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä käsittelevistä ja määrittelevistä teksteistä luodaan muinaismuistohallinnon organisaatioissa: Museovirastossa, maakuntamuseoissa ja Metsähallituksessa. Olin lopulta kuitenkin yllättynyt siitä, kuinka kokonaisvaltaisesti hallinnon, etenkin Museoviraston, tuottamat esitykset hallitsevat aihepiiriä käsittelevien tekstien verkostoa. Tutkimuksen edetessä kävi ilmeiseksi, että suomalaisessa akateemisessa arkeologiassa muinaisjäännöksen tai kulttuuriperinnön käsitteitä ei ole käytännössä käytetty tai käsitelty (ks. 1.4.2), eikä siten myöskään teoretisoitu tai analysoitu. Erityisesti Museoviraston valtaa määrittellä näitä käsitteitä on kritisoitu säännöllisesti, mutta kritiikki on koskenut ennemminkin määrittelyvaltaa ja sen perusteita kuin itse määritelmiä (ks. esim. Halinen 2013: 21).

Asetin tästä syystä tavoitteekseni selvittää myös akateemisina tutkijoina ja opettajina toimivien arkeologien näkemyksiä haastatteleamalla heitä ja jäljittämällä muinaisjäännösten suojeluun ja hallinnointiin liittyviä käsityksiä harvoista

tekstilähteistä: lähinnä alan oppikirjoista sekä arkeologian 'metadiskurssiin' kuuluvista keskusteluista ja kommenttipuheenvuoroista. Esitin edellä mainittuja tekstejä koskevia tulkintoja käsittehistoriallisen analyysin (luku 3) yhteydessä, mutta käsittelemäni tuottamieni tutkimushaastattelujen antia osana diskurssianalyttistä tarkastelua (luku 6), muun tekstiaineistoni vertailukohtana.

Historiallisen ja diskurssianalyttisen tarkastelun kautta muodostamastani kokonaiskuvasta riippumatta yksi oleellisista havainnoistani on joka tapauksessa se, että suomalainen auktorisoitu perintödiskurssi on ainakin arkeologisen kulttuuriperinnön näkökulmasta ulossulkeva ja yksiaäninen: sitä pitää yllä hyvin suppea joukko organisaatioita ja ihmisiä. Myös aihetta käsittelevien tekstilajien kirjo on suhteellisen kapea.

Sanahaku Helsingin yliopiston kirjastojen HELKA-tietokannasta sanalla "muinaisjäännös" tuottaa kolme viitettä, joista niistäkin kolmas, Susann Vainisalon (1988) seminaarityö "Kantele: muinaisjäännös vai elävä soitin?", liittyy musiikkitieteeseen eikä arkeologiaan. Sanahaku ilmaisulla "arkeologinen kulttuuriperintö" antaa tulokseksi ainoastaan kaksi viitettä, joista toinen on "Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma" (Tulonen 2000) ja toinen Museoviraston entisen rakennushistorian osaston tuottama "Suomenlinnan arkeologinen selvitys" (Veijola-Reipas 2008).

Google-haku suomenkielisiltä sivuilta sanalla "muinaisjäännös" tuottaa 85 300 tulosta ja ensimmäiseksi hakutulokseksi Museoviraston (2014e) verkkosivustoon kuuluvan "Mikä on muinaisjäännös?" -sivun. Toisena oleva linkki vie niin ikään Museoviraston (2014a) ylläpitämään kulttuuriympäristön rekisteriportaaliin. Kolmantena hakutuloksissa on muinaisjäännöstä käsittelevä Wikipedian artikkeli, jonka lähteeksi mainitaan yliopistojen nykyinen arkeologian pääsykoekirja "Johdatus arkeologiaan" (Halinen ym. 2008). Neljäntenä listassa on linkki oikeusministeriön omistamaan oikeudellisen aineiston Finlex-verkkopalveluun ja muinaismuistolain 295/1963 alkuperäiseen säädökseen.

Haku Googlesta fraasilla "arkeologinen kulttuuriperintö" tuottaa 39 300 tulosta, joista neljä ensimmäistä vievät Museoviraston (2014e) verkkosivuille tai sivuilla oleviin Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeisiin (Museovirasto 2014b). Viidentenä hakutuloksissa on Rakennettu ympäristö -verkkolehden artikkeli "Euroopan neuvosto

kulttuuriympäristön vaalijana”, jonka on kirjoittanut nykyinen Museoviraston Kulttuuriympäristön suojelu -osaston johtaja Mikko Härö (2010b). Ensimmäisen kymmenen hakutuloksen joukossa on niin ikään Museovirastossa erikoistutkijana työskentelevän Päivi Maarasen (2014) artikkeli YM:n ja Suomen Kotiseutuliiton ylläpitämässä Kulttuuriympäristö-blogissa. Ensimmäisistä neljästäkymmenestä hakutuloksesta lähes jokainen vie joko Museoviraston, Metsähallituksen, YM:n tai maakuntamuseon tuottamaan sisältöön. Nämä toimijat ovat myös primääriaineistooni valitsemieni tekstien tuottajia.

5.1 Aineiston valinnan periaatteet

Oleellisin aineistoni tekstejä yhdistävä piirre on niiden aihe: muinaisjäännökset ja/tai arkeologinen kulttuuriperintö. Aihe tai aihepiiri, diskurssianalyttisin termein *topiikki*, on tässä tapauksessa sekä lähtökohta että tutkimuskohde ja analyysin näkökulma. Tarkoitukseni oli analysoida sitä, kuinka tutkimukseni kohteena olevien käsitteiden rajaamaa aihepiiriä käsitellään eri yhteyksissä ja mitä tämä kertoo kirjoittajien pyrkimyksistä ja kielellisten valintojen suhteesta vallankäyttöön (vrt. Heikkinen ym. 2012a: 265). Yhteen selvästi rajattuun topiikkiin keskittyvää diskurssianalyysia pidetään metodologisesti perusteltuna tapana eritellä niitä valintoja ja valintoja koskevia periaatteita, joita väittämien uudelleenkontekstualisoinnissa tehdään (ks. 4.3.3). Topiikki antaa lähtökohtana siten hyvän mahdollisuuden kytkeä tekstianalyysi vallan analysointiin, mikä oli yksi oman tutkimukseni tavoitteista. (Fairclough 1992: 102; Heikkinen ym. 2012a: 266.)

Olen koonnut *primääriaineistoni* (ks. 5.3 ja 5.4) osin taustatietojeni pohjalta ja osin työn edetessä intuitiivisten ja analyttisten valintojen ja rajausten ohjaamana pohtien ensinnäkin sitä, mitkä ovat niitä tilanteita ja tekstilajeja, joissa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja muinaisjäännöksistä kirjoitetaan, ja toisaalta sitä, mitkä ovat aihepiiriä määrittäviä *avaintekstejä* (5.5), historiallista ja diskursiivista jatkumoa ylläpitäviä kiintopisteitä, joihin viitataan ja joita kierrätetään yhä uusissa yhteyksissä. Nämä avaintekstit olen seuraavassa aineiston esittelyssä erottanut omaksi ryhmäkseen sekä ennako-oletusteni että primääriaineiston analyysin, erityisesti sen intertekstuaalisten piirteiden perusteella.

Historiallisia, sosiokulttuurisia, institutionaalisia ja sosiaalisia konteksteja kuvaava historiallinen tarkasteluni sekä käsitehistoriallisen analyysin lähteinä käyttämäni tekstit

muodostavat *tausta-aineiston* (II osa), jota hyödynsin vertailukohtana erotellessani primääriaineistoni ilmentämiä diskursiivisia käytänteitä ja diskursseja, niiden ominaispiirteitä ja keskinäisiä suhteita. Soveltamani lähestymistapa eli primääriaineistoon kuuluvien tekstien tulkinta saatavissa olevan taustatiedon avulla lähestyy diskurssihistorialliseksi kutsuttua metodia (ks. Fairclough & Wodak 1997: 266; Iedema & Wodak 1999: 9).

Primääriaineistoni ajoittuu kokonaisuudessaan 2000-luvulle, mutta painotus on mahdollisimman tuoreissa teksteissä eli 2010-luvulla. Tekstien yhteiskunnallinen konteksti ei siis ole radikaalisti muuttunut niiden luomishetken ja analyysihetken välisenä aikana. Vaikka aineistoni teksteillä on kullakin oma ajallinen kontekstinsa, tarkoitukseni on niiden avulla kuvata analyttisesti pysäytetyssä nykyhetkessä vallitsevaa tilannetta: sitä, miten suomalaiset akateemisen arkeologian ja muinaismuistohallinnon instituutioita edustavat ihmiset juuri nyt puhuvat ja kirjoittavat erilaisissa tilanteissa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja muinaisjäännöksistä, arkeologiasta, arkeologina ja arkeologiyhteisön jäsenenä olemisesta, muinaisjäännösten suojelusta ja tutkimuksesta sekä muinaismuistohallinnon ja akateemisen arkeologian suhteesta toisiinsa ja ympäröivään yhteiskuntaan.

Avaintekstien ja tausta-aineiston aikaskaala on laajempi ja keskittyy viimeisiin 50 vuoteen, siis käytännössä ajanjaksoon muinaismuistolain säätämisestä vuonna 1963 nykypäivään. Primääriaineistoni ei siis käsitä ajallisesti laajaa periodia, eikä diskursiivisia piirteitä tarkastelevan pitkittäisanalyysin tekeminen ollut tavoitteenani. Olen sen sijaan pyrkinyt kokoamaan monipuolisen valikoiman erilaisia tekstilajeja edustavia tekstejä luodakseni kattavan ja uskottavan kokonaiskuvan muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä koskevasta diskurssista nyky-Suomessa.

Jätin varsinaisen diskurssianalyysini ulkopuolelle joitakin perintödiskurssiin luettavia tekstilajeja, kuten arkeologisten kenttätutkimusten tutkimusraportit tai kenttärkeologiaa käsittelevät blogit ja muut sosiaalisen median sisällöt. Pyrin kuitenkin ottamaan ne huomioon määritellessäni primääriaineiston henkilö- ja lajikonkusteja (ks. 6.1) sekä hahmotellessani johtopäätöksiäni suomalaista APD:a rakentavan yhteisön kielellisten käytänteiden kokonaisuudesta ja diskurssijärjestyksestä. Tässä päättelyssä oma kokemukseni sekä kenttärkeologina että hallintovirkamiehenä työskentelystä tarjosi oleellista taustatietoa.

Minulla oli aineistoa kootessani ja analysoidessani siis käsitys primääriaineistoon valitsemiani tekstejä laajemmasta tekstijoukosta eli APD:n kuuluvien tekstilajien ja muiden diskursiivisten käytänteiden muodostamasta kokonaisuudesta. Tämä kokonaiskuva oli välttämätön myös intertekstuaalisuuden ja interdiskursiivisuuden, vaikutelmiin perustuvan indeksikaalisuuden ja aineistossa heijastuvien alluusioiden havainnoimiseksi.

Kriittisen diskurssianalyysin kehittäjät eivät tarjoa juurikaan metodologisia ohjeita tai kriteereitä analysoitavan aineiston valitsemiseksi (Stubbs 1997: 12). Suuntauksen menetelmällinen väljyys koskee siis myös aineistoja, joiden laajuus vaihtelee suuresti tutkijasta ja tutkimusongelmasta riippuen (Solin 2012: 559). Fairclough (1997: 50) on tosin todennut tiedotusvälineiden ja median tuottamien tekstien tutkimukseen liittyen, että aineistovalikoiman tulisi valottaa sekä diskursiivisten käytänteiden muutosta että vakautta. Tätä ei ehkä voi yleistää kaikkea diskurssintutkimusta koskevaksi nyrkkisäännöksi, koska käytänteiden muutoksia tai toisaalta pysyvyyttä on lopulta mahdollista arvioida vasta analyysin tuloksina.

Pidin Fairclough'n ohjeen silti mielessä ja arvioin sen ohjaamana primääriaineistoani siinä vaiheessa, kun olin muodostanut alustavan käsityksen aineiston piirteistä ja siinä havaitsemistani ilmiöistä. Koska tarkoitukseni oli varsinaisessa diskurssianalyysissä keskittyä suhteellisen lyhyeen ajanjaksoon, käynnissä olevaan 2010-lukuun, ennakkoletukseni oli että, primääriaineistoni ei heijasta ainakaan dramaattisia muutoksia. Arvioituani tilannetta alustavien havaintojeni pohjalta, otin kuitenkin analyysiini mukaan joitakin tekstejä 2000-luvun alusta, koska katsoin niiden tuovan lisävaloa aineistosta nousseisiin, mielenkiintoisina pitämiini kehityskulkuihin. Lisäksi annoin lopulta alkuperäistä suunnitelmaani enemmän tilaa historialliselle tarkastelulle (II osa), jonka tarkoituksena on kuvata sekä nykyisen perintödiskurssin sosiokulttuuristen kontekstien että tekstien intertekstuaalisena rakennusaineena edelleen toimivien avaintekstien vaiheita ja muodostumista.

Primääriaineistoon valitsemiani tekstejä yhdistää paitsi aihe myös niiden oletettu kohdeyleisö, joka on yleisesti ottaen laajempi kuin II osassa tausta-aineistoksi määrittlemieni ja käsittehistoriallisen analyysin yhteydessä käsittelemieni tekstien. Siinä missä jälkimmäiset ovat etupäässä toisille asiantuntijoille tai ainakin tietyn yhteisen pohjatiedon jakaville ammatillisille ryhmille suunnattuja, voi primääriaineistooni kuuluvien tiedotteiden ja verkkosivujen tarkoitukseksi ja

potentiaaliseksi lukijaksi ymmärtää useimmiten 'suuren yleisön', maallikot tai kaikki kansalaiset (ks. myös 6.1). Pidin tekstien potentiaalisten vastaanottajien ja kuluttajien kautta rakentuvia merkityksiä tärkeänä aineiston valinnan kriteerinä erityisesti tutkimusongelmaani liittyvien emansipatoristen tavoitteiden, kansalaisten osallistumisen ja osallistamisen, näkökulmasta.

Laadullisen tutkimuksen aineistoa ei yleensä määritellä 'otokseksi', jolla viitataan tilastollisen päättelyn edellyttämään, tutkittavan perusjoukon ominaisuuksia edustavaan ja usein satunnaistettuun otantaan (Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto 2003).

Primääriaineistooni valitsemani tekstit voidaan ennemminkin ymmärtää harkinnanvaraisiksi 'näytteiksi' laajemmista, erilaisia tekstilajeja edustavista kokonaisuuksista, joita kävin aineistoa kootessani läpi. Tutkimusaineistoni tekstejä ja haastateltavia ei siis ole valittu satunnaisesti, vaan ne voi nähdä tutkimuksen tarkoitukseen sopivina tapausesimerkkeinä "yleisestä" (vrt. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Kuvaan valintakriteereitani sekä valitsemieni tekstien suhdetta omaan kokonaisuuteensa tarkemmin kunkin aineistoryhmän yhteydessä (ks. 5.3 ja 5.4).

Tarkastelen primääriaineistooni kuuluvia lausuntoja, tiedotteita ja verkkosivuja ensisijaisesti institutionaalisina teksteinä, enkä yksittäisten ihmisten henkilökohtaisina luomuksina. Suomalaisten arkeologien tutkimushaastattelut voi sen sijaan ymmärtää institutionaalisten tekstien vertailuaineistoksi, joka tarkoittaa analyysin diskurssin osallistujiin. Ajatukseni oli, että näiden kahden aineistoryhmän välistä suhdetta tarkastelemalla on mahdollista kohdistaa katse myös instituutioiden ja organisaatioiden sekä niiden toiminnassa muotoutuvan virallisen diskurssin 'taakse': yksittäisiin henkilöihin, jotka rakentavat tutkimaani diskurssia. Olin siis kiinnostunut APD:ssa rakentuvien käsitysten – ideologian – sekä ihmisten henkilökohtaisten näkemysten välisestä suhteesta, mahdollisista ristiriidoista ja yhteneväisyyksistä sekä niiden ilmenemistavoista.

Soveltamaani lähestymistapaan, useiden erityyppisten aineistojen käyttöön yhden ja saman tutkimusongelman ratkaisussa, on viitattu termillä *aineistotriangulaatio* (esim. Hirsjärvi ym. 2010: 233). Triangulaatio voi tietolähteiden lisäksi tarkoittaa myös erilaisten menetelmien, tutkijoiden, tai teorioiden yhdistämistä. Kyse on siis moninäkökulmaisuudesta tai -paradigmaisuudesta, joka on nähty mahdollisuutena lisätä tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006;

Hirsjärvi ym. 2010: 233.) Arvioin triangulaation hyötyjä ja toimivuutta omassa tutkimuksessani alaluvussa 8.1.

5.2 Aineiston käsittely

Käytin primääriaineiston analyysissä apuna ATLAS.ti -ohjelmaa (versio 7), joka on erityisesti laadullisen tekstintutkimuksen käytännön työvälineeksi kehitetty tietokoneohjelma (ohjelman käytöstä ja teknisistä periaatteista, ks. esim. Friese 2013). Ohjelma toimii sekä tutkimusaineiston että aineiston analyysin sisältävänä tietokantana, jonka tarkoituksena on ennen kaikkea helpottaa aineiston systemaattista läpikäyntiä, havaintojen, tulkintojen ja niihin liittyvien muistiinpanojen kirjaamista, visualisointia sekä kokoamista. Ohjelma ei siis tee itsenäisesti analyysia, vaan esimerkiksi aineistosta tehtävät haut on muodostettava itse kyselytyökalujen ja suodattimien avulla.

Aloitin primääriaineiston käsittelyn litteroimalla tutkimushaastattelujen äänitiedostot sekä tallentamalla verkkosivuilta ja tietokannoista kokoamani tekstit joko docx-, rtf- tai pdf-muodossa oleviksi tekstitiedostoiksi, joille annoin yksilölliset tunnisteet (ks. Liite 2). Vein näin syntyneet tekstidokumentit ATLAS.ti -ohjelmaan niin sanottuina primääridokumentteina. Koodasin primääridokumentit tekstin tuottaneiden toimijoiden mukaisesti (organisaatiot tai haastateltavien affiliaatio) ja yhdistin nämä koodit kahta instituutiota (”kulttuuriperinnön hallinto” ja ”akateeminen arkeologia”) kuvaaviksi ’perheiksi’ eli taustamuuttujiksi jokaiselle aineistossa olevalle primääridokumentille. Primääridokumenttien taustamuuttujia ovat myös aineiston tekstilajit niihin kytkeytyvine rooleineen, mihin liittyviä oletuksia käsittelen alaluvussa 6.1.

Taustamuuttujien määrittelyn jälkeen ryhdyin koodaamaan aineistoa eli lukemaan primääridokumentteja ja merkitsemään tekstiin mielenkiintoisia kohtia, joita jäsenin analyysin edetessä muodostamillani koodeilla (esim. ”muinaisjäännöksen määritelmä”, ”lainaus MML”). Ryhmittelin käyttämäni koodit koodiperheiksi muun muassa tarkastelemieni kielen piirteiden mukaan (esim. ”intertekstuaalisuus”, ”modaalisuus”) (ks. 4.3).

Käytyäni koko aineiston kertaalleen läpi varmistin koodauksen kattavuutta ja luotettavuutta tekemällä koko aineistoon kohdistuvia asiasana- ja fraasihakuja, jotka pohjautuivat luomaani koodistoon. Tällä tavoin oli esimerkiksi mahdollista varmistaa, että olin huomannut kaikki kohdat, joissa mainitaan sana ”kulttuuriperintökohde”. Arvioin koodistoa koko analyysin ajan ja poistin, lisäsin sekä yhdistelin koodeja

tarvittaessa. Koodasin tutkimushaastattelut ensin omien haastattelukysymysteni ja niihin annettujen vastauksien perusteella, mutta tein haastatteluteksteihin lisäksi hakuja muun aineiston analysoinnissa muodostettuihin koodeihin liittyvillä avainsanoilla.

Aineistoon merkitsemiäni lainauksia sekä niihin liittyviä koodeja ja muistiinpanoja oli mahdollista tarkastella ATLAS.ti -ohjelman hakutoimintojen sekä aineistosta luotujen raporttien avulla. Saatoin esimerkiksi irrottaa erillisen tekstidokumentin, jossa näkyvät kaikki tiettyyn koodiin liittyvät tekstilainaukset taustatietoineen, muut samaan kohtaan liitetyt koodit sekä omat muistiinpanoni. Ohjelman kyselytyökalulla oli mahdollista tehdä koodeihin ja koodiperheisiin kohdistuvia hakuja ja tutkia esimerkiksi tiettyjen koodien esiintymistä yhdessä. Hyödynsin näitä toimintoja kootessani analyysini tuloksia sekä valitessani esimerkikohtia ja lainauksia primääriaineistoni erityispiirteiden esittelyä ja havainnollistamista varten.

5.3 Luonnollinen tekstiaineisto

Tutkimukseni luonnollinen tekstiaineisto koostuu seuraavista tekstilajeista ja teksteistä:

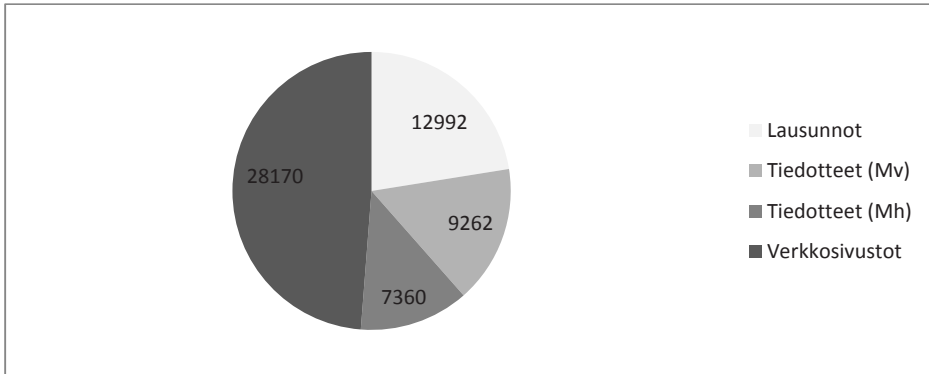
- 1) Museoviraston viranomaislausuntoja ja -päätöksiä vuosilta 2010–2013 (33 kpl);
- 2) Museoviraston tiedotteita vuosilta 2011–2013 (37 kpl) ja Metsähallituksen tiedotteita vuosilta 2001–2014 (30 kpl);
- 3) Museoviraston, maakuntamuseoiden, Metsähallituksen, ympäristöministeriön, opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Helsingin, Turun ja Oulun yliopistojen arkeologian oppiaineiden verkkosivuilta vuosina 2013–2014¹³⁸ tallennettuja tekstejä (23 kpl).

Olen koonnut tekstien sanamäärät aineistoryhmittäin luonnollisen tekstiaineiston laajuutta ja aineistoryhmien välisiä suhteita kuvaavaksi kaavioksi 1. Verkkosivujen tekstit ovat laajuudeltaan noin puolet luonnollisesta tekstiaineistosta, kun lausunnot ja tiedotteet muodostavat neljäsosan kumpikin. Liitteessä 2 olevasta primääriaineiston luettelosta selviävät myös yksittäisten tekstidokumenttien sanamäärät, lausuntojen asiaviitteet ja diaarinumerot, tiedotteiden otsikot ja päivämäärät sekä verkkosivujen osoitteet, tallennuspäivämäärät ja sivustojen ylläpitäjät.

---

¹³⁸ Kaikilla verkkosivustoilla ei ole mainittu luomis- tai päivytyspäivämäärää. Olen siksi määrittänyt tekstien ajoitukseksi päivämäärän, jolloin vierailin sivulla ja tallensin tekstit (ks. Liite 2).

Kaavio 1. Luonnollisen tekstiaineiston sanamäärät aineistoryhmittäin (Mv = Museovirasto, Mh = Metsähallitus).

Kuvaan seuraavissa alaluvuissa yksityiskohtaisemmin kunkin aineistoryhmän tekstien valintakriteereitä, suhdetta omaan tekstikontekstiinsa eli samaa tekstilajia edustavien tekstien ryhmään sekä aineistoni tekstien ja tekstilajien tilannekonteksteja.

Primääriaineistoni tilannekontekstit ovat 1) yleisiä kuvauksia tilanteista, joissa tiettyä tekstilajia edustavat tekstit syntyvät sekä 2) ainutkertaisia tilanteita, joissa aineistoni yksittäiset tekstit on tuotettu. Luonnollisen tekstiaineiston osalta on mahdollista kuvata lähinnä yleisiä tilannekonteksteja, koska ainutkertaisia tilanteita ei voi rekonstruoida käytössäni olevien tietojen perusteella. Lisäksi ainutkertaisia tilanteita koskevia tekijöitä on teoriassa rajattomasti, osallistujien psykofyysisestä tilasta fyysisen tilan ominaisuuksiin, joiden kaikkien huomioon ottaminen ei ole mahdollista, eikä tarpeellistakaan. Ainutkertaista tilannekontekstia määrittää omassa aineistossani lähinnä jokaiselle primääridokumentille annettu ajallinen arvo eli vuosiluku sekä tekstien tuotto- ja tulkintatilanteiden potentiaalisten osallistujien henkilökonteksti (ks. 6.1), niiltä osin kun se on mahdollista määritellä.

5.3.1 Viranomaislausunnot

Primääriaineistoni viranomaislausunnot [LA1–33] ovat Museoviraston (vuodesta 2011) kulttuuriympäristön suojelu (KYS) -osastolla työskentelevien ja arkeologin koulutuksen saaneiden virkamiesten kirjoittamia lausuntoja, lupia [LA23, LA 26] ja rauhoitusilmoituksia [LA1] vuosilta 2010–2013. Kokosin lausunnot Museoviraston (2015d) ylläpitämään Kulttuuriympäristön rekisteriportaaliin sisältyvästä ”Kulttuuriympäristön tulosalueen asianhallintasovelluksesta” eli Asiat2007-rekisteristä, jota käytin Museoverkon (Museovirasto 2014c) kautta kirjautuneena. Asiat2007-rekisterissä on Museovirastossa käsiteltyjen asioiden tietoja vuodesta 1997 alkaen aina

17.2.2013 asti, ei kuitenkaan kattavasti. Rekisteriä ei tämän jälkeen ole päivitetty, koska Museovirasto on siirtynyt opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan Salama-asianhallintajärjestelmään. Asiat2007-rekisteriä kuitenkin täydennetään takautuvasti Museoviraston arkistossa olevilla tiedoilla. (Museovirasto 2015d.)

Järjestelmämuutoksen jälkeen Museoviraston antamat uudet lausunnot eivät ole enää sähköisessä muodossa saavutettavissa, selattavissa, luettavissa tai tallennettavissa internetin kautta.

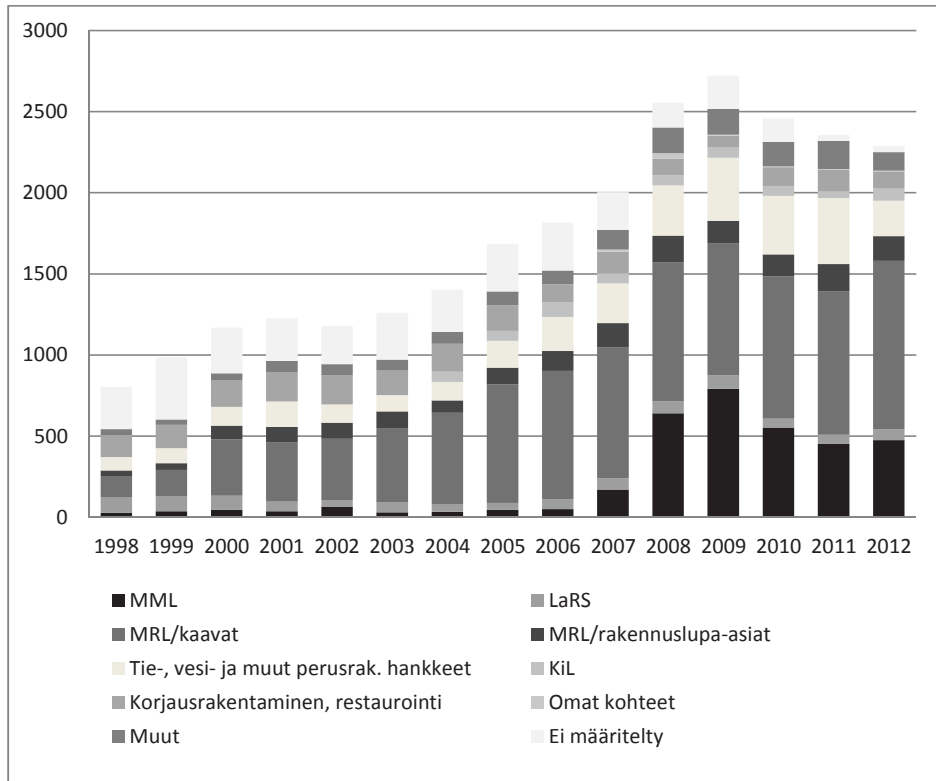
Asiat2007-rekisterissä olevat asiat on luokiteltu asialuokkiin, asialajeihin ja memolajeihin ja jokaisella asialla on oma juokseva diaarinumeronsa. Asioita on mahdollista hakea myös muun muassa kunnan, vuoden, vastuualueen (esim. *KYS, KYH*) sekä käyttäjän nimen tai roolin (*esittelijä, valmistelija, ratkaisija*) perusteella.

Asialuokkien luokituksen perusteena on käytetty lakeja (esim. *MML, MRL/kaavat*), tiettyjä viranomaistehtäviä (esim. *valtion rakennusten suojele*) sekä tyypillisesti lausuttaviksi tulevia hankkeita (esim. *tie-, vesi- ja muut perusrakennushankkeet*).

Asialaji määrittää käsiteltäväksi saapuneen asian (esim. *kaavoitustiedote, lausuntopyyntö*) ja memolaji taas annetun vastauksen tyyppiä (esim. *lausunto, rauhoitusilmoitus, kustannusarvio*). Museoviraston Tiedonhallinta-yksikön paikkatietoasiantuntija Minna Ryyppön (2015) mukaan Asiat2007-rekisterin luokittelujen käytöstä ei ole olemassa edellä mainittua tarkempia ohjeita, joten niitä on käytetty vaihtelevasti.

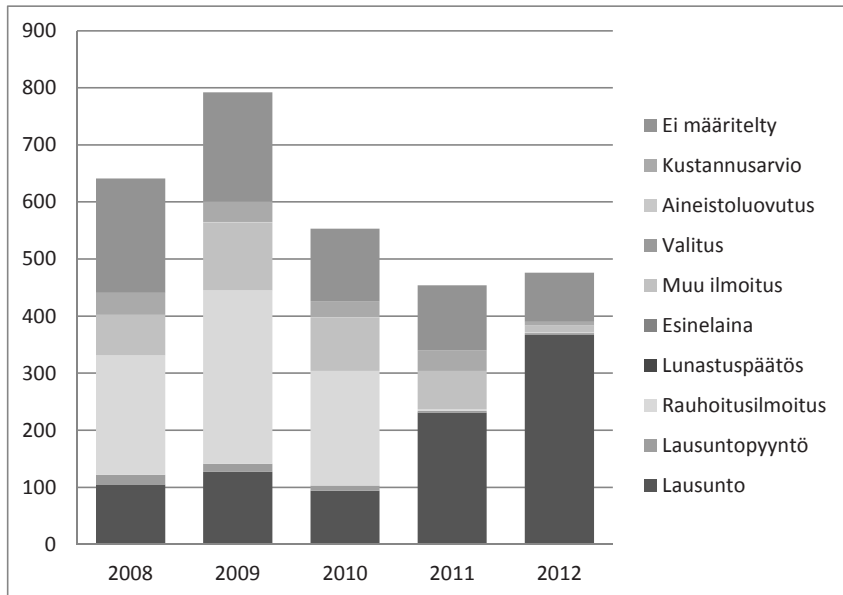
Asialuokkaan ”MML” luokitellut asiat koskevat kaikki muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä, mutta näihin liittyviä asioita löytyy myös erityisesti ”MRL/kaavat” sekä ”tie-, vesi- ja muut perusrak. hankkeet” luokista. Asioiden määrä asialuokassa ”MML” on 2010-luvun alussa ollut vuositasolla keskimäärin noin 500 eli viidesosa Museovirastossa käsitellyistä asioista (ks. Kaavio 2).

Kaavio 2. Asiat2007-rekisterissä olevat asiat vuosilta 1998–2012 asialuokittain (MML = Muinaismuistolaki, LaRS = Rakennussuojelulaki, MRL = maankäyttö- ja rakennuslaki, KiL = Kirkkolaki). Luokkaan ”Muut” on tässä yhteydessä yhdistetty rekisterin asialuokat ”Muuta”, ”Valtion rakennusten suojele”, ”Rakennussuojelun taloudellinen tuki” sekä ”Maakunta- ja muut museot”.

Asialuokkaan ”MML” luokiteltujen asioiden määrän moninkertaistuminen vuosien 2006–2008 välillä selittyy sillä, että Museoviraston entinen arkeologian osasto (AO) ryhtyi käyttämään asianhallintajärjestelmää vasta vuoden 2007 aikana. Arkeologian osastolta ennen vuotta 2007 lähteneitä lausuntoja ei siis ole toistaiseksi tallennettu takautuvasti Asiat2007-rekisteriin, joten asialuokka ”MML” sisältää 1998–2006 pelkästään silloisella rakennushistorian osastolla (RHO) käsitellyt asiat. Vuosien 2008 ja 2009 piikit ”MML”-luokan asioissa liittyvät puolestaan rauhoitusilmoituksiin, joita lähetettiin nimenomaan AO:lta (ks. Kaavio 3). Vuosina 2008–2010 lähetettiin joka vuosi 200–300 rauhoitusilmoitusta, kun vuodelta 2007 on rekisteriin talletettu vain 26 ja 2006 ei yhtään ilmoitusta. Rauhoitusilmoituksia lähetettiin vuosina 2011–2012 yhteensä viisi, mikä taas selittää kokonaismäärien hienoisen notkahduksen.

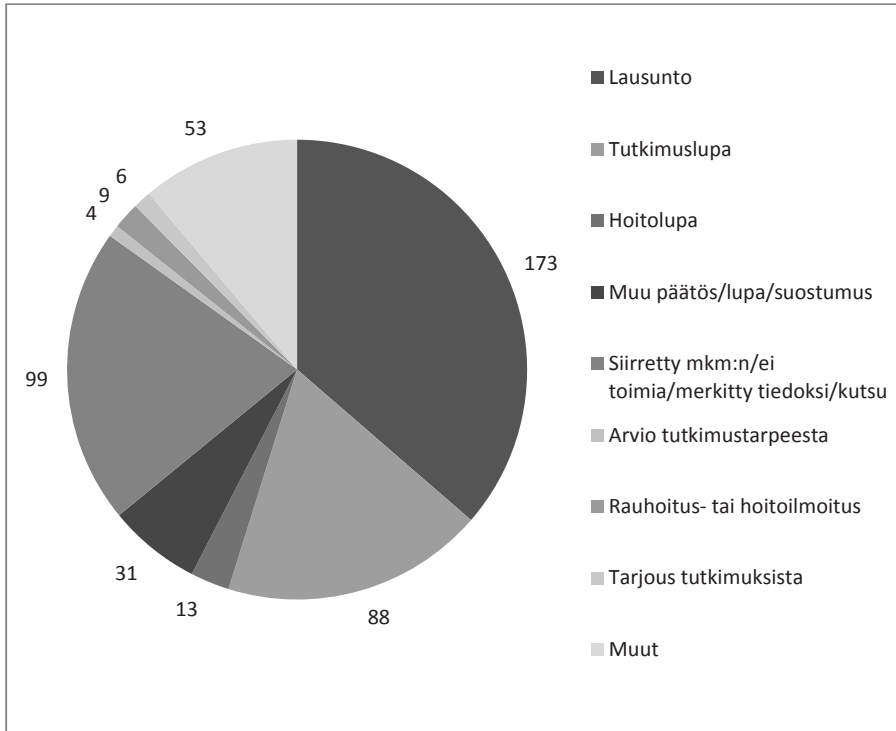
Kaavio 3. Asiat2007-rekisterissä olevat asialuokkaan ”MML” luokitellut asiat vuosilta 2008–2012 memolajeittain.

Asialuokkaan MML kuuluvien ja memolajiin ”lausunto” luokiteltujen asioiden määrää näyttää Asiat2007-rekisterin tietojen perusteella kasvaneen yli kolminkertaiseksi vuosien 2010–2012 välillä. Avatakseni näiden lausuntojen tekstityyppejä tarkastelin vuoden 2012 asioita lähemmin ja luokittelin ne uudestaan Kaaviossa 4. esitettyihin luokkiin. Omassa tarkastelussani kävi ensinnäkin ilmi, että lausunnoiksi luokittelusta 367 asiasta vain 173 oli todella Museovirastosta lähteneitä lausuntoja. Lausunnoiksi oli varsinaisten lausuntojen ohella määritelty muun muassa tutkimus-, hoito- ja muita lupia. Toinen oleellinen huomioni oli, että asioiden kokonaismäärään sisältyi myös 99 lausuntoihin, muihin ilmoituksiin tai ei määriteltyihin memolajeihin luokiteltua ”asiaa”, jotka eivät olleet aiheuttaneet toimenpiteitä tai jotka oli siirretty suoraan maakuntamuseon käsiteltäviksi. Kaaviossa 4 esittämäni ryhmittely antaa siis Asiat2007-rekisterin luokittelua todenmukaisemman kuvan siitä tekstikokonaisuudesta ja -kontekstista, johon primääriaineistoni viranomaislausunnot kuuluvat.

Kaavio 4. Asialuokan ”MML” asiat (yhteensä 476 kpl) vuonna 2012 oman tarkasteluni perusteella ryhmiteltyinä.

Ennen nykyisen Salama-järjestelmän käyttöönottoa Museovirastoon saapuneet asiat kulkivat kirjaamon kautta osastoille, joissa osastosihteeri luokitteli ne asialuokkiin ja -lajeihin, ja memolajin tallensi joko lausunnon kirjoittaja tai ratkaisija. Vuodesta 2013 lähtien asiat on rekisteröity kirjaamossa ja välitetty vasta sen jälkeen osastoille. (Ryypö 2015.) Osastonjohtaja tai alueyksiköiden päällikkö osoittaa kullekin asialle esittelijän ja mahdollisesti muita valmistelijoita. Esittelijä voi tarvittaessa myös itse pyytää ja lisätä muita virkamiehiä valmistelemaan käsittelyssä olevaa asiaa. Asian ratkaisija on KYS-osaston lausunnoissa joko alueyksikön päällikkö, osastonjohtaja tai Museoviraston erityisistunto, jonka puheenjohtaja on pääjohtaja ja jäseninä ovat Kansallismuseon ylijohtaja, muut osastonjohtajat sekä oikeusoppinut asiantuntijajäsen (Museovirasto 2014g: 4–5, 8). Museoviraston erityisistunto ratkaisee kaikki merkittäviksi katsotut rakennusten ja muinaisjännösten suojelua, kulttuuriesineiden maastavientiä sekä muinaisesineiden lunastamista ja siirtämistä koskevat asiat (Museovirasto 2014e).

Lausuntojen tekstit tuotetaan siis aina vähintään kahden ihmisen, esittelijän ja ratkaisijan, yhteistyönä. Oman kokemukseni mukaan ratkaisijan panos työhön vaihtelee lyöntivirheiden ja sanavalintojen korjaamisesta tarkkoja sisällöllisiä linjauksia koskevaan ohjaukseen – riippuen ratkaisijasta ja asialle annetusta painoarvosta. Merkittäviksi katsotuissa asioissa, kuten esimerkiksi maakuntakaavoja koskevissa lausunnoissa, on pääsääntöisesti enemmän valmistelijoita kuin esimerkiksi kuntakohtaisia asemakaavoja tai yksittäisiä muinaisjäännöksiä koskevissa, ja lähtevä lausunto käsitellään ja ’ratkaistaan’ erityisistunnossa. Lausunnon valmistelun yhteydessä varmistetaan tällöin yleensä myös se, että Museoviraston lausunto on linjassa asiasta lausuvan maakuntamuseon näkemysten kanssa. Lisäksi oleellista on erityisesti kaavaprosessien kohdalla selvittää, mitä Museovirasto on itse lausunut prosessin aikaisemmissa vaiheissa.

Museoviraston tuottamat tekstit sisältävät institutionaalisina teksteinä paljon lähes sanatarkasti toistettuja, määrämuotoisia fraaseja sekä sanomisen tapoja. Tämä on osaltaan seurausta viranomaistekstien intertekstuaalisesta luonteesta ja tuottamisen käytännöistä, mutta se on perusteltavissa myös hyvän hallinnon periaatteisiin ja kansalaisten oikeusturvaan kuuluvan tasapuolisuuden ja johdonmukaisuuden näkökulmasta. Lisäksi ’fraasipankit’ nopeuttavat virkamiesten työskentelyä, mikä sekin edistää asioiden viivytyksetöntä käsittelyä, jota esimerkiksi hallintolaki (2003/434: 23 §) edellyttää. Tekstien geneerinen luonne korostuu erityisesti tiettyjen tekstityyppien, kuten rauhoitusilmoitusten sekä tutkimus- ja hoitolupien kohdalla. Valitsin primääriaineistooni yhden tutkimusluvan [LA23], hoitoluvan [LA26] sekä rauhoitusilmoituksen [LA1] kutakin, jotka edustavat näytteinä siis tiettyjä muinaismuistohallinnon alalla vakiintuneita ja määrämuotoisia viranomaistekstien ryhmiä.

Pyrin etsimään aineistooni myös lupatekstejä monisanaisempia, vapaampia ja yksilöllisempiä ilmaisuja sisältäviä lausuntoja, joiden ajattelin valottavan virkateksteissä rakentuvaa perintödiskurssia toisesta näkökulmasta kuin retorisesta työkalupakista poimitut valmiit fraasit. Erilaisia maankäyttö- tai rakennushankkeita koskevissa lausunnoissa tarkoituksena on esittää arvio hankkeen vaikutuksista arkeologiseen kulttuuriperintöön, mutta samalla viranomaisella on tilaisuus kertoa kulttuuriympäristön suojelun merkityksestä ja mahdollisesti edellytettävien tutkimusten perusteista laajemmin ja vapaamuotoisemmin kuin määrämuotoisissa luvissa. Näitä tekstejä

löytääkseni silmäilin läpi asialuokan ”MML” mukaiset lausunnot vuosilta 2012–2013 (yht. 201 kpl), joista valitsin tutkimukseni primääriaineistoon yhteensä 19 lausuntoa.

Valitsin aineistooni myös yhden valtakunnallisesti merkittävälle muinaisjäänökselle pystytettäväksi aiottua opastaulua koskevan lausunnon vuodelta 2011 [LA6]¹³⁹, joka poikkesi sekä aiheeltaan että käsittelytavaltaan suurimmasta osasta läpikäymääni lausuntomateriaalia. Primääriaineistooni valitsemieni viranomaislausuntojen yksittäisenä ’poikkeuksena’ se ikään kuin vahvistaa säännön havainnollistaen sitä, mikä aineistossa on yleistä ja tavanomaista.

Lisäksi selasin asialuokkaan ”MRL/kaavat” luokitellut, montaa kuntaa eli käytännössä maakuntakaavoja koskevat lausunnot vuosilta 2010–2013, joissa asian esittelijänä oli joku KYS-osaston arkeologeista¹⁴⁰. Arkeologi esittelijänä viittaa siihen, että muinaisjäänöksiin ja arkeologiseen kulttuuriperintöön on haluttu kiinnittää syystä tai toisesta erityistä huomiota. Valitsin näistä 45 lausunnosta aineistooni maakuntakaavojen valmisteluvaiheita [LA22], osallistumis- ja arviointisuunnitelmia [LA3, LA5], kaavaluonnoksia [LA2, LA7, LA18, LA20, LA21] tai -ehdotuksia [LA4, LA8] koskevia lausuntoja yhteensä 10. Maakuntakaavoihin liittyvät lausunnot valmistellaan usean ihmisen yhteistyönä ja käsitellään ennen hyväksymistä ”strategisesti tai suojelulle erityisen merkittävinä” asioina Museoviraston erityisistunnossa (Museovirasto 2014g: 4). Oletin niiden siis edustavan teksteinä erinomaisen hyvin nimenomaan viranomaisen institutionaaliseksi jalostettua ääntä, perintödiskurssin persoonatonta ydintä, joka ei heijasta niinkään yksittäisten virkamiesten käsityksiä vaan jonkinlaista kollektiivista konsensusta ’oikeiksi’ ja ’normaaleiksi’ katsotuista sanomisen tavoista ja sisällöistä.

5.3.2 Tiedotteet

Primääriaineistoni tiedotteet ovat Museoviraston [TI1–37] sekä Metsähallituksen [MH1–30] verkkosivujen tiedote-arkistoista tallennettuja lehdistötiedotteita.

Museoviraston tiedotteet ovat vuosilta 2011–2013 ja Metsähallituksen tiedotteet ajoittuvat vuosiin 2001–2014. Selasin kaikki Museoviraston (2014e) ja

Metsähallituksen (2015) verkkosivuilta löytyneiden tiedotteiden otsikot läpi vuoden 2013 lopussa ja 2014 alussa ja tallensin primääriaineistooni ensisijaisesti arkeologiaa,

---

¹³⁹ Tämän lausunnon löytymisestä kiitän Oili Räihälää, joka käytti kyseistä tekstiä esimerkkinä esitelmässään ”Metsähallituksen Pohjanmaan luontopalveluissa tehdystä pedagogisesta työstä kulttuuri- ja arkeologisen perinnön saralla” Arkeologipäivillä 2012.

¹⁴⁰ Tuula Heikkurinen-Montell, Päivi Kankkunen, Kaarlo Katiskoski, Helena Ranta, Eeva-Liisa Schulz, Veli-Pekka Suhonen, Helena Taskinen, Tanja Tenhunen, Teija Tiitinen tai Pirjo Uino.

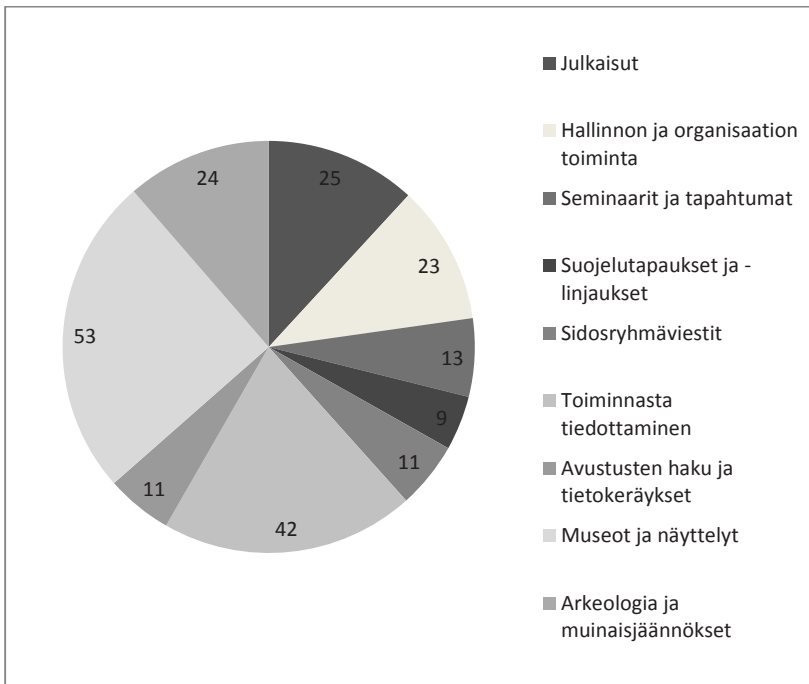
muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä, mutta myös joitakin yleisemmin kulttuuriperintöä ja kulttuuriympäristöä käsitteleviä tekstejä.

Museoviraston (2014e) verkkosivuilla olevassa tiedotearkistossa näkyvät kuluvan vuoden lisäksi neljän aikaisemman vuoden tiedotteet, joista kävin läpi kokonaisuudessaan vuodet 2011–2013 eli yhteensä 211 tiedotetta. Metsähallituksen (2015) verkkosivuilta löytyvät vanhimmat tiedotteet ovat vuodelta 1999, mutta Metsähallitus alkoi profiloitua kulttuuriperintöalan toimijana vasta 2001. Selaamiani vuosien 2001–2014 tiedotteita on Metsähallituksen sivuilla kaikkiaan noin 1660, joiden joukosta valitsin käytännöllisesti katsoen kaikki jollain tavalla kulttuuriperintöä sivunneet tekstit. Päätin Metsähallituksen tiedotteiden kohdalla myös venyttää primääriaineistolleni asettamia aikarajoja kattamaan koko 2000-luvun, koska halusin tarkastella sitä, kuinka kulttuuriperinnön nousu yhdeksi Metsähallituksen toimialoista näkyy organisaation tiedotuksessa.

Olennainen elementti tässä kehityksessä on ollut Kansallisesta metsäohjelmasta (Maa- ja metsätalousministeriö 2008) alkusysäyksensä saanut kulttuuriperintöinventointi (ks. myös 2.1.7). Suurin osa aineistooni valitsemistani Metsähallituksen tiedotteista ajoittuukin vuosiin 2008–2014 [MH6–30], jolloin inventointia ensin pilotoitiin ja sitten toteutettiin. Valtaosa tiedotteista kertoo siten Metsähallituksen arkeologien kenttätutkimusten etenemisestä ja tuloksista. Kulttuuriperintöinventoinnin lisäksi analysoimieni tiedotteiden aiheita ovat muun muassa Metsähallituksen kulttuuriperintö-verkkosivut [MH1], Metsähallituksen ja Museoviraston yhteistyö [MH3], kulttuuriperinnön suojelua ja säilyttämistä koskevat linjaukset Metsähallituksessa [MH4] sekä Suomen valinta UNESCO:n maailmanperintökomitean jäseneksi [MH27] (ks. Liite 2).

Kuvatakseni ja tarkastellakseni Museoviraston tiedotteiden tekstikontekstia sekä tiedotuskäytäntöjä luokittelin kaikki Museoviraston tiedotteet vuosilta 2011–2013 aiheiden perusteella yhdeksään ryhmään (ks. Kaavio 5).

Kaavio 5. Museoviraston tiedotteiden (yht. 211 kpl) aiheet 2011–2013.

Kaikista Museovirastossa 2011–2013 tuotetuista tiedotteista noin 11 % käsitteli arkeologiaa, muinaisjäänöksiä tai arkeologista kulttuuriperintöä. Tiedotteet eivät jakautuneet tasaisesti eri vuosille, vaan jostain syystä arkeologisista aiheista tiedotettiin 13 kertaa vuonna 2011 ja 8 kertaa vuonna 2012, mutta vain 3 kertaa vuonna 2013. Laskin arkeologiaa käsitteleviin tiedotteisiin myös neljä Helsingissä elokuussa 2012 järjestettyä *European Association of Archaeologists* (EAA) -konferenssia koskenutta tiedotetta [TI23, TI26] sekä vuoden 2012 arkeologisten kenttätöiden esittelytilaisuutta [TI22] ja Museoviraston 2011 julkaisemaa arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmiä käsittelevää verkkojulkaisua [TI15] mainostaneet tiedotteet.

Kaikissa muissa ensisijaisesti arkeologiaan tai muinaisjäänöksiin liittyneissä tiedotteissa, jotka myös valitsin primääriaineistooni, kerrottiin Museoviraston Arkeologiset kenttäpalvelut -yksikön kenttätutkimusten etenemisestä ja tuloksista. Poimin aineistooni myös muista aiheryhmistä muutamia tiedotteita, joiden katsoin jollain tavalla sivuavan arkeologista kulttuuriperintöä tai valaisevan perintödiskurssia ylläpitävän käsitejärjestelmän muita käsitteitä tai käsitteiden välisiä suhteita.

Tekemäni luokittelun perusteella suurin yksittäinen aiheryhmä eli neljäsosa Museoviraston tiedotteista 2011–2013 koski museoita ja näyttelyitä, esimerkiksi:

”Suomen merimuseo ehdolla vuoden 2013 eurooppalaiseksi museoksi” (21.3.2013),

”Näyttely Kymijoen linnoitushistoriasta avautuu osana Langinkosken kehittämishanketta” (4.1.2013),

”Urajärven kartanon peruskorjaus loppusuoralla – puistoalueen rantapolku on jo avoinna yleisölle” (19.6.2012).

Museoihin ja näyttelyihin voi liittää myös erilaiset seminaarit ja tapahtumat, jotka usein järjestetään museoiden tiloissa. Etenkin erilaiset yleisölle suunnatut tapahtumat ovat tiedotteiden perusteella lisääntyneet, vaikka tarkastelujakso ei olekaan kuin kolme vuotta.

Museoviraston tiedotteiden kohderyhmä ei ole yksiselitteisesti ’suuri yleisö’, vaan osa teksteistä on selvästi suunnattu vain tietyille sidosryhmille, kuten esimerkiksi:

”LinkedIn- palveluun perustettiin Museoalan kehittäminen -ryhmä” (19.11.2011).

Tämä viittaa siihen, että tiedotteita ei Museoviraston viestintä- ja markkinointipalveluissa ymmärretä kategorisesti ”lehdistötiedotteina” eli joukkoviestinten kautta mahdollisimman laajaan levitykseen tarkoitettuina uutisina (vrt. Kankaanpää 2006: 26–28), vaan myös hallinnonalan sisäisen viestinnän välineenä.

Museoita ja näyttelyitä koskevien tiedotteiden ohella toinen suuri, mutta ei sellaisenaan yllättävä, aihealue on omasta toiminnasta tiedottaminen, mihin ryhmään luin tekstit, joissa Museovirasto kertoo suorittamistaan tehtävistään, kuten:

”Museovirasto jakoi perinnelaivojen kunnostus- ja entistämisavustukset” (28.5.2012),

”Museovirasto jakoi avustukset suomalaisen kulttuuriperinteen tallentamiseen ja tutkimiseen” (2.5.2012),

”Museovirasto korjaa Hämeen linnan vallihautaa” 30.5.2013).

Erialaisten julkaisujen tuottaminen kuuluu myös Museoviraston toimintaan, mutta erotin esimerkiksi seuraavat juuri ilmestyneitä julkaisuja markkinoineet tiedotteet omaksi ryhmäkseen:

”Helppolukuista historiatietoa suomalaisista linnoituksista” (26.10.2011) [TI2],

”Talon tarinat’ opastaa rakennuksen historian selvittämisessä” (21.2.2011).

Lähes yhtä paljon kuin alansa seminaareista ja tapahtumista Museovirasto tiedottaa siitä, kuinka sen oman organisaation, ja kulttuuriperinnön hallinnonalan rakenteet ylipäättään, muuttuvat ja toimivat:

”Yhteistoimintaneuvottelut käynnistyivät Museovirastossa” (21.11.2011),

”Pohjoismainen yhteistyö Merenkurkun metsien kulttuuriperinnön suojelemiseksi jatkuu” (4.5.2011) [TI12],

”Kymenlaakson museo ja Museovirasto vahvistavat yhteistyötään kulttuuriympäristön vaalimisessa” (14.1.2011),

Hallinnon rakenteiden ja järjestäytymisen korostuminen tiedotteiden aiheina selittyi ainakin osittain sillä, että tarkastelujakson aikana Museoviraston organisaatio sekä toimitilat uudistettiin ja toimintamäärärahoja leikattiin. Tämä ei kuitenkaan perustele sitä, miksi Museoviraston ydintehtäviin kuuluvista kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön suojelutapauksista ja suojelun linjauksista – organisaation tekemän työn keskeisestä sisällöstä – tiedotetaan niin vähän.

Tarkastelujaksolle osuneet kaikki yhdeksän suojelutapauksia koskenutta tiedotetta käsittelivät rakennusperinnön suojelua tai kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön suojelua yleisesti, missä yhteydessä arkeologista kulttuuriperintöä sivuttiin kerran [TI28]:

”Museovirasto esittää Espoon kaupungintalon suojelua kaupungintalokorttelin asemakaavan kokonaisuudistuksen yhteydessä” (26.4.2011),

”Myös soiden käyttöä ja kulttuuriperintöä tulee tarkastella maankäytön suunnittelussa” (24.10.2012) [TI28],

”Museovirasto puoltaa Oulunsalon kunnantalon suojelua” (29.10.2012)

Kun Museovirastolta lähtevät lausunnotkaan eivät ole asianhallintarekisterin uudistamisen jälkeen enää avoimesti saatavilla, voi perustellusti todeta, että Museovirastolle osoitettujen tehtävien ja tarkoituksen näkökulmasta oleellinen kulttuuriperinnön hallinnon osa-alue jää organisaation viestinnässä lähes täydellisesti pimentoon.

Museoviraston viestintäpäällikkö Lea Murto-Oravan (2015) mukaan tiedotteiden aiheita ei ole rajattu, mutta tiedotteessa pitää olla aina ”uutinen” tai ”ajankohtaista asiaa”. Osa tiedotusaiheista ja -aloitteista tulee osastoilta ja yksiköistä, mutta aiheita nousee esiin

myös johtoryhmän kokouksissa ja erityisistunnossa käsitellyistä asioista. Erityistapahtumiin ja projekteihin liitetään usein viestintäsuunnitelma, jossa määritellään tiedotuksen ajankohdat ja aiheet. Kaikkein merkittävimpiin ja laajakantoisimpiin aiheisiin liittyvät tiedotussuunnitelmat viestintäpäällikkö esittelee pääjohtajalle, joka viime kädessä päättää, mitä ja milloin tiedotetaan. (mts.)

Museoviraston tiedotteille määriteltyjen kohderyhmien kirjo on laaja ja vaihtelee kaikista kansalaisista aiheen mukaisiin pienempiin ryhmiin. Kohderyhmät sekä mediat valitaan Museoviraston viestintäyksikössä tiedotekohtaisesti. Suojelutapauksia ja arkeologisia kenttätutkimuksia koskevat tiedotteet tuotetaan aina asianosaisen virkamiehen tai arkeologin sekä viestintäyksikön yhteistyönä. Arkeologian tai rakennusuojelun asiantuntija kirjoittaa tällöin luonnoksen, josta viestintäyksikkö muokkaa ”journalistisesti mahdollisimman oikeaoppisen tiedotteen”. (Murto-Orava 2015.)

Sekä Museoviraston että Metsähallituksen organisaatioviestinnässä on 2010-luvulla alettu hyödyntää perinteisten tiedotteiden lisäksi sosiaalisen median kanavia, joiden ylläpidosta osastot tai yksiköt vastaavat itsenäisesti. Museoviraston verkkosivuilla julkaistujen tiedotteiden linkkejä on 2013 ryhdytty jakamaan myös Museoviraston Facebook- ja Twitter-tilien kautta. Museoviraston Kulttuuriympäristön suojelu - osastolla on oma Facebook-sivunsa, jossa jaetaan niin ikään Museoviraston tiedotteita ja blogipostauksia, mutta myös muiden kulttuuriperintöalan toimijoiden tuottamia sisältöjä sekä mediasta poimittuja alan uutisia. Museoviraston Arkeologiset kenttäpalvelut vastaa puolestaan kenttätutkimusten kuvien ja tunnelmien jakamisesta yksikön Facebook-sivulla. Metsähallituksen kulttuuriperintöinventointia tehneet arkeologit ovat kirjoittaneet ”Kadonneen kulttuuriperinnön metsästäjät” -blogia (KMO - Metsähallitus, 2015) ja ylläpitäneet Twitter-tiliä (@KMOArchaeology), jotka molemmat keskittyivät inventoinnin etenemisen ja inventoinnissa dokumentoitujen kohteiden esittelyyn. Rajasin sosiaalisen median tekstit ulos primääriaineistostani, mutta esitän joitakin huomioita niiden luonteesta ja ominaispiirteistä suhteessa analysoimiini tiedotteisiin (ks. 6.3).

5.3.3 Verkkosivustot

Primääriaineistooni valitsemani verkkosivustot ovat Museoviraston, maakuntamuseoiden, Metsähallituksen, YM:n ja OKM:n sekä Helsingin, Turun ja Oulun yliopistojen arkeologian oppiaineiden ylläpitämiltä, kaikille avoimilta internet-

sivustoilta vuonna 2014 tallennettuja tekstejä (ks. Liite 2). Selasin sivustot läpi pääosin vuoden 2014 alussa ja tallensin niiden sisällöistä aineistokseni ensisijaisesti arkeologiaa, muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä, mutta myös yleisemmin kulttuuriperintöä ja kulttuuriympäristöä käsitteleviä osioita. Joidenkin museoiden verkkosivustot ovat aineistossani käytännössä kokonaisuudessaan, mutta esimerkiksi Museoviraston (2014e) 500-sivuiselta sivustolta, ”Kulttuuriympäristö”-pääsivun alta tallentamani aineisto kattaa ainoastaan noin 5 % koko sivustosta. Museoviraston verkkosivustolta tallennettu teksti on tästä huolimatta pisin primääriaineistooni kuuluvista luonnollisista teksteistä.

Kaikilla verkkosivustoilla ei ole kerrottu luonti- tai päivitysajankohtaa, mutta sivustot, joissa viimeisin päivitys oli mainittu, ajoittuvat vuosiin 2012–2014. Tässä yhteydessä ei ollut mahdollista selvittää yksittäisten verkkosivustojen tuottamiskäytäntöjä eikä -historiaa. Oletan kuitenkin, että suurin osa teksteistä on suhteellisen tuoreita ja alkujaankin nimenomaan verkkosivustoa varten luotuja *hypertekstejä*. Vielä 2000-luvun alussa vain pieni osa internetissä olevista teksteistä oli alun perin kirjoitettu verkossa julkaistaviksi ja verkosta luettaviksi (Miikkulainen 2005). Nykyisin verkkosivustot ja verkkomedian ominaisuuksia hyödyntävät hypertekstit mielletään kuitenkin yleisesti omaksi tekstilajikseen, joten niitä myös tuotetaan nämä lähtökohdat huomioon ottaen.

Verkkosivut ovat tyypillisesti *multisemioottisia*¹⁴¹, millä tarkoitetaan ensinnäkin kuvan ja kirjoituksen, mutta myös äänen tai liikkuvan kuvan yhdessä muodostamia merkityksiä (Svinhufvud 2005). Tekstin tuottajan valittavissa on useita erilaisia tapoja ilmaista asiansa. Sivustot, etenkin laajat sellaiset, koostuvat siten monentyyppisistä elementeistä, joihin voi verkkoon tarkoitettujen tekstien ja kuvien lisäksi kuulua esimerkiksi sähköisessä muodossa olevia asiakirjoja sekä erilaisia toiminnallisuksia: lomakkeita ja hakutoimintoja. Museoviraston ja Metsähallituksen tiedotteetkin (ks. 5.3.2) ovat nykyisellään osa verkkosivustojen sisältöjä. Rajasin aineistoni kirjoitettuun tekstiin, joten verkkosivujen kuvat tai muu semioottinen aines jäi analyysini ulkopuolelle. Esitän silti joitakin huomioita tutkimieni tekstien ja niitä tukevan kuvituksen suhteesta (ks. 6.2 ja 6.3).

Primääriaineistooni tallennettuina verkkosivustot ovat pääosin menettäneet multisemioottisen luonteensa ja pelkistyneet kirjoitetuiksi teksteiksi, joita luetaan

---

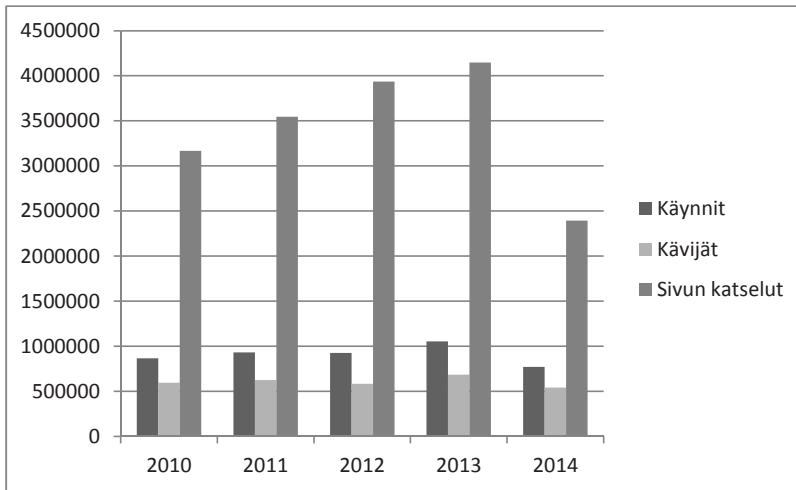
¹⁴¹ Samaan ilmiöön viitataan myös multimodaalisuuden käsitteellä (Svinhufvud 2005).

lineaarisesti edeten. Verkkotekstit ovat kuitenkin hyperteksteinä alkujaan epäjatkuvia ja verkostomaisia. Haarautuva rakenne luodaan linkkien avulla ja lukijalla on mahdollisuus päättää, mitä ja missä järjestyksessä hän valittavissa olevia polkuja seuraa. (Miikkulainen 2005.) Primääriaineistooni kuuluvat verkkosivustot sisältävät sekä sivuston omia sivuja ja tekstijaksoja yhdistäviä sisäisiä linkkejä että tekstienvälisiä ulkoisia linkkejä, jotka kytkevät verkkosivustoja toisiinsa. Museoviraston verkkosivusto muodostaa tässä verkostossa jonkinlaisen solmukohdan, johon johtaa linkkejä lähes kaikkien muiden toimijoiden sivuilta (ks. myös 6.3.1). Rinnastan verkkosivujen linkitykset näkyvää intertekstuaalisuutta (ks. 4.3.2) määrittäviin suoriin lainauksiin ja merkittyihin viittauksiin, joita käsittelem analyysiluvuissa 6.3 ja 6.4.

Valtion- ja kunnallishallinnon verkkosivujen rakentamista ja ylläpitoa, sekä tietohallintoa ylipäätään, koskevat Julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunnan (JUHTA) antamat JHS-järjestelmän mukaiset suositukset. Verkkopalveluiden suunnittelua ja toteuttamista ohjaavat periaatteet on koottu suositukseksi JHS 129, jonka ensimmäinen versio julkaistiin 2005 (JUHTA 2012). Suosituksessa otetaan teknisen toteutuksen lisäksi kantaa myös verkkosivujen sisällön toimittamiseen ja todetaan perusvaatimuksia olevan ”sanonnan selkeys ja lyhyys sekä selkeät lauserakenteet”. Lisäksi JHS 129 ohjeistaa verkkotekstejä kirjoittavia pyrkimään ”luonnollisen, hyvä [sic] ja selkeän yleiskielen käyttöön” ja välttämään erikoissanastoa.

Verkkopalveluiden käytettävyyttä ja saavutettavuutta ohjeistetaan JHS 129-suosituksessa seuraamaan muun muassa kävijämäärien avulla. Laadukkuuden kriteeriksi JHS 129 määrittelee sen, että palvelua käytetään toistuvasti. Museoviraston verkkosivustoa koskevat kävijätilastot (ks. Kaavio 6) havainnollistavat sekä Museoviraston sivujen että ylipäätään verkkotekstien merkitystä perintödiskurssin keskeisenä aineksena, kaikkien internetiä käyttävien kansalaisten saavutettavissa olevina teksteinä.

Kaavio 6. Käyntikertojen, yksilöityjen kävijöiden¹⁴² ja katseltujen sivujen määrät Museoviraston verkkosivustolla 2010–2014 (tiedot: Museovirasto [Haimila 2015]).

Museoviraston tuottamien kävijätilastojen mukaan organisaation verkkosivustolle on tehty tarkastelujakson aikana parhaimmillaan yli miljoona vierailua vuodessa (2013)¹⁴³, jolloin sivustolla selattiin yli neljää miljoonaa sivua. Käyntien ja yksilöityjen kävijöiden määrien vertailu osoittaa, että Museoviraston sivustolle myös palataan ja sillä on jossain määrin vakiintunut käyttäjäkuntansa. ”Kulttuuriympäristö”-pääsivu ladattiin Museovirastojen tilastojen mukaan 17070 kertaa vuonna 2013, ja se oli tuolloin Museoviraston verkkosivuston sadan suosituimman suomenkielisen sivun listalla sijalla 32. Vuonna 2014 latauksia oli 13202 ja sivun sijoituksena 27.

5.4 Tutkimushaastattelut

Primääriaineistoni tutkimushaastattelut [H1-11] ovat itse tuottamiani akateemisina tutkijoina, opettajina ja hallintovirkamiehinä toimivien suomalaisten arkeologien haastatteluja. Keskeinen haastatteluaineistoni kokoamista ohjannut kriteeri oli tiettyjen ihmisten ja organisaatioiden teoreettinen kiinnostavuus oman tutkimusongelmani ratkaisussa (vrt. Eskola & Suoranta 2008: 65). Yksi suomalaiselle arkeologialle luonteellisista piirteistä on arkeologien suhteellisen vähäinen määrä. Tästä seuraa,

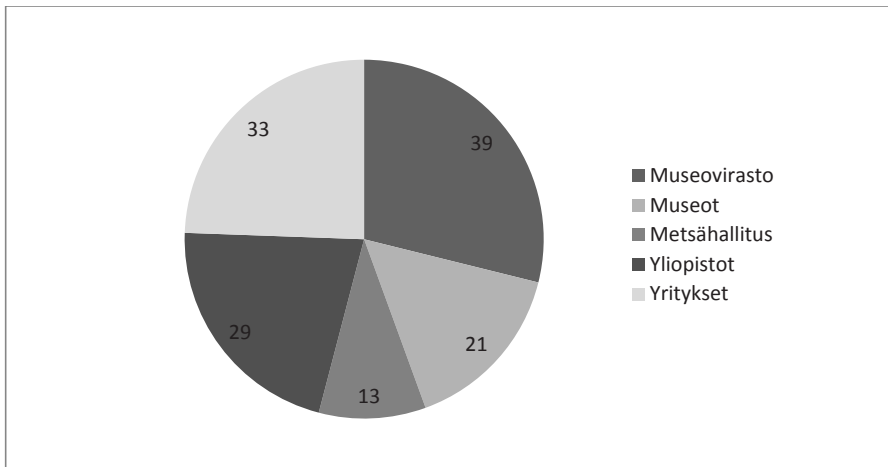
¹⁴² Vuoden 2010 yksilöityjen kävijöiden määrä on Museoviraston kokoamassa tilastossa ilmoitettu likimääräiseksi.

¹⁴³ Vertailun vuoksi todettakoon, että muista viranomaisista esimerkiksi Kelan (2014) sivuille tilastoitiin samana vuonna 2013 yli 21 miljoonaa vierailua. Suomalaisista verkkosivustoista suosituimpia oli 2013 Iltalehti, jonka sivuilla käytiin yhdessä viikossa yli 20 miljoonaa kertaa. Suunnilleen yhtä monta käyntiä kuin Museoviraston verkkosivuille tehtiin 2013 esimerkiksi sivustoille Raahen seutu, Autobild ja Anna-lehti. (TNS Gallup 2015.)

että yksittäisilläänkin ihmisillä, heidän valinnoillaan, mieltymyksillään ja painotuksillaan, on saattanut olla suuri merkitys koko alan kehitykselle (esim. Immonen & Taavitsainen 2011: 139). Valitsin haastateltavikseni henkilöitä, joiden katsoin olevan jollain tavalla avainasemassa tarkastelemassani toiminnassa tai joilla on ollut käsitykseni mukaan mahdollisuuksia vaikuttaa tutkimaani ilmiöön.

Vaikka tarkasteluni kohdistuu tutkimushaastatteluisia tavallaan yksittäisiin henkilöihin, ymmärrän heidät ensisijaisesti yhteisönsä ja siinä kuvastuvien ammatillisten roolien edustajina (ks. 6.1). Tutkimukseni keskiössä olevaa arkeologiyhteisöä yhdistää koulutuksen ja työkokemuksen kautta hankittu yhteinen tieto, joka osaltaan vaikuttaa erilaisiin viestintätilanteisiin liittyvän kielenkäytön muotoutumiseen (vrt. Larjavaara 2007: 45–46). Kaikki haastateltavani työskentelevät alan keskeisissä organisaatioissa: Museovirastossa, maakuntamuseossa sekä Helsingin, Turun tai Oulun yliopistossa.

Kaavio 7. Suomalaisten arkeologien (yht. 135) sijoittuminen alan organisaatioihin 2015. Tiedot on kerätty organisaatioiden verkkosivustoilta. Yliopistojen arkeologeihin on laskettu opetushenkilökunnan lisäksi henkilöstösivuilla mainitut tutkijat, yliopistotutkijat, tutkijatohtorit tai projektien vetäjät, mutta ei dosentteja¹⁴⁴. Yritysten osalta olen tilastoinut vain vakituisina tai ”lähes vakituisina” (esim. Mikrolitiitti Oy 2015) työskentelevät arkeologit.

Kokosin tutkimukseni yhteydessä saatavilla olevat tiedot suomalaisten arkeologien sijoittumisesta alan organisaatioihin ja instituutioihin (ks. Kaavio 7). Tarkasteluni perusteella yhteensä 135 arkeologia työskenteli vuonna 2015 Museovirastossa, maakunta- ja paikallismuseoissa, Metsähallituksessa, yliopistoissa sekä arkeologisia

¹⁴⁴ Henkilökohtaista apurahaa nauttivien, ’itsenäisinä’ akateemisina tutkijoina toimivien tai päätoimisesti tohtoriksi koulutautuvien määrää on vaikea selvittää tarkalleen. Muutamia tähän ryhmään kuuluvia, ensisijaisesti yliopistoja tai akatemiaa edustavia arkeologeja, on todennäköisesti jäänyt pois luvuistani.

kenttätutkimuksia tarjoavissa yrityksissä. Haastattelemieni arkeologien osuus on tästä joukosta noin 8 %. Haastateltavani edustavat arkeologin ammattia harjoittavaa suomalaista arkeologiyhteisöä, mutta erityisesti yhteisössä asemansa vakiinnuttanutta, vuosikymmeniä alalla työskennellyttä 'eliittiä' (ns. eliittiotannasta, ks. esim. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Hyödynsin edustavuuden kriteerinä siis tavallaan yhteisön itsensä toteuttamaa sisäistä valintaa: haastattelin niitä ihmisiä, jotka alan harvoihin virkoihin ja työpaikkoihin seuloituneina on syystä tai toisesta katsottu sopiviksi edistämään tiettyjä arvoja, tavoitteita ja toimintatapoja sekä näiden taustalla vaikuttavia ideologioita (vrt. Virtanen 2002: 49).

Tämä kriteeri vaikutti osaltaan siihen, että kukaan haastateltavistani ei ainakaan haastatteluhetkellä edustanut kenttärkeologian alalla toimineita yrityksiä, vaikka alan yrityksissäkin on muutamia vanhoja ja vakiintuneita toimijoita, kuten Muuritutkimus ky ja Mikroliitti Oy. Sovelsin haastateltavien valinnassa myös niin kutsuttua lumipallotekniikkaa (ks. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Hirsjärvi & Hurme 2011: 59–60) eli pyysin haastateltaviani haastattelun lopuksi mainitsemaan kolme heidän mielestään kiinnostavaa haastateltavaa. Kuusi viimeisintä haastateltavaani olivat kaikki jonkun viidestä ensimmäisestä haastatellusta ehdottamia.

En päättänyt haastateltavien tarkkaa määrää etukäteen, vaan jatkoin haastatteluja siihen asti, kunnes alkoi vaikuttaa siltä, että haastatteluissa ei tule esille enää olennaisesti uusia tietoja ja tietyt lausumat sekä puhettavat toistuvat (vrt. Eskola & Suoranta 2008: 62–63). Päättelin näihin seikkoihin nojaten 11 henkilöä haastateltuani, että aineistoa on omien tutkimuskysymysteni näkökulmasta tarpeeksi, mitä kutsutaan aineiston *saturaatioksi* tai kylläntymiseksi (Hirsjärvi & Hurme 2011: 60). Tähän on kuitenkin lisättävä, että haastateltavat ovat kukin ainutlaatuisia tapauksia. Ehdotonta varmuutta siitä, että mitään uutta ei haastatteluja jatkamalla olisi ilmennyt, ei ollut siis mahdollista saada (vrt. Eskola & Suoranta 2008: 63–64). Lisäksi olin tiettyssä mielessä yllättynyt siitä, kuinka paljon uutta opin myös niiden ihmisten ajattelutavoista ja näkemyksistä, joiden kanssa olin ollut tekemisissä koko urani ajan ja jotka kuvittelin tuntevani melko hyvin.

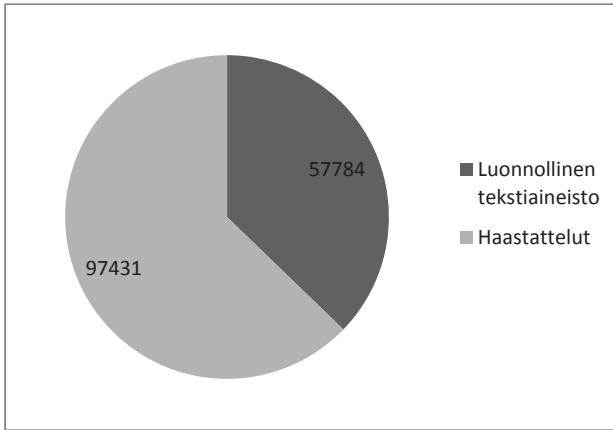
Haastattelun voi ymmärtää tekstilajiksi, jossa yhdistyy piirteitä erilaisista haastattelu- ja kerrontatraditioista (Heikkinen ym. 2012b: 108). Sekä haastateltavilla että haastattelijalla on yleensä omiin kokemuksiin ja tietoihin pohjautuvia ennakoasenteita siitä, kuinka tilanteessa käyttäydytään ja millaisia toimijuuksia omaan rooliin kuuluu. Kaikki haastateltavani ovat lisäksi jollain tavalla tuttuja itselleni, ja olimme tavanneet

aiemmin. Jotkut haastateltavistani olen tuntenut opiskeluajoistani lähtien eli viimeiset parikymmentä vuotta, ja joidenkin kanssa olen myös työskennellyt Museovirastossa. Tästä syystä haastattelutilanteet olivat yleisesti ottaen hyvin epämuodollisia ja intiimejä, ja haastateltavat puhuivat avoimesti ja vapautuneesti. Yhteistä tietoa ja keskinäistä ymmärrystä kuvaa esimerkiksi se, että haastateltavat viittasivat keskusteluissa esiin nousseisiin ihmisiin (muihin arkeologeihin) useimmiten pelkästään etunimillä tai lempinimillä.

Lähestyin haastateltavia sähköpostikirjeellä (ks. Liite 3), jossa selostin yleisesti tutkimukseni ja haastattelun aiheen. Haastattelukysymyksiä en kuitenkaan lähettänyt etukäteen. Kukaan haastatteluun pyytämistäni henkilöistä ei kieltäytynyt, ja kaikki antoivat myös luvan anonymisoitujen lainausten esittämiseen. Jotkut haastateltavista olisivat nimenomaan tahtoneet esiintyä omalla nimellään, mikä ehkä osaltaan kuvastaa arkeologiyhteisössä esiintyvää tarvetta saada 'oma ääni' kuuluviin ja toisaalta huolta omia ajatuksia koskevan 'tekijänoikeuden' tai omistajuuden luovuttamisesta.

Seurasin haastatteluissa laatimaani kolmen teeman alle koottua kysymyslistaa (ks. Liite 4), mutta keskustelu saattoi rönsyillä näistä aiheista eteenpäin ja tein itse lisäkysymyksiä tilanteen mukaan. Kommentoin joitakin vastauksia myös varmistaakseni, että olin ymmärtänyt oikein. Perintödiskurssin avainkäsitteiden määrittelyyn ja luokitteluun liittyvän ensimmäisen teeman lisäksi kysyin haastateltaviltani käsitteiden määrittelyprosessista ja suomalaisen arkeologiyhteisön toiminnasta: sisäisen vuorovaikutuksen, kommunikaation ja yhteistyön ongelmista, mutta myös hyvistä puolista sekä arkeologien ja arkeologian suhteesta muuhun yhteiskuntaan. Kolmas haastatteluaihe käsittelee muinaisjäännösten ja kulttuuriperinnön määrittelyyn liittyvää valtaa ja oikeutusta. Yhteensä haastatteluaineistoa kertyi noin 17,5 tuntia, mikä tekstiksi litteroituna muodostaa 63 % koko primääriaineistosta (ks. Kaavio 8).

Kaavio 8. Haastatteluaineiston ja luonnollisen tekstiaineiston laajuus (sanamäärät) suhteessa toisiinsa.

Haastattelujen kesto vaihteli reilusta tunnista [H1, H6] lähes kolmeen tuntiin [H10] riippuen haastateltavan puheliaisuudesta ja puhetyylistä. Haastattelujen pituuksien keskiarvo oli 94 minuuttia, ja litteroitujen haastattelujen sanamäärien keskiarvo puolestaan 8857 sanaa. Litteroin äänitiedostot SoundScriber-ohjelman avulla Word-dokumenteiksi, jotka nimesin haastateltaville antamieni numeroiden mukaan (H1, H2 jne.). Lisäsin kunkin dokumentin alkuun myös haastattelun tunnistetiedot: haastattelun aika ja paikka, haastateltavan ikä ja sukupuoli, haastateltavan titteli/toimenkuva ja työnantaja sekä haastateltavan koulutus ja valmistumisvuosi.

Koska analyysini kohteena ei ollut kielen käyttö itsessään tai siihen liittyvä muu vuorovaikutus, en käyttänyt litteroinnissa erikoismerkkejä, enkä kiinnittänyt huomiota esimerkiksi äänenpainoihin, taukoihin tai erilaisiin äännähdyksiin. Kirjoitin puhtaaksi siis ainoastaan kaikki puhutut lauseet ja virkkeet – myös omat kysymykseni ja kommenttini, silloinkin kun tuntui, että ne eivät suoranaisesti liity tutkittavaan aiheeseen. Tutkimuskysymysteni kannalta oleellisten kohtien valikointi tapahtui siis vasta analyysivaiheessa, kun olin siirtänyt tekstimuotoisen haastatteluaineiston kokonaisuudessaan ATLAS.ti-ohjelmaan.

Tutkimushaastatteluiden puhekieli eroaa kirjalliseen muotoonkin siirrettynä monin tavoin kirjakielestä, etenkin analyysini keskeisenä kohteena olevista virkateksteistä. Kirjoittamis- ja lukemiskäytänteet ovat erilaisia kuin puhumis- ja kuuntelemiskäytänteet (Heikkinen 1999: 178 [Halliday 1996]). Tästä syystä haastatteluaineistoa ei ollut mielekästä analysoida samojen kielen piirteiden suhteen kuin muuta primääriaineistoa.

Esimerkiksi tekstin modaalisuutta määrittävät, ”tulee tehdä” -muotoiset direktiivit (ks. 4.3.4) esiintyvät yleensä vain kirjoitetussa kielessä. Kiinnitin haastatteluaineiston kohdalla siis enemmän huomiota tekstin sisältöön, siihen *mitä* sanotaan, kuin muotoon, siihen *miten* sanotaan.

Haastatteluvastaukset valottavat erityisesti perintödiskurssia ympäröivän sosiokulttuurisen kontekstin olosuhteita ja ominaisuuksia: sitä yhteisöllistä todellisuutta, jota tutkimani tekstit yhtäältä heijastavat ja toisaalta luovat (ks. 6.1). Haastattelut voi ymmärtää myös luonnollisen tekstiaineiston vertailuaineistoksi, jonka avulla saatoin tämentää ja ’testata’ diskurssianalyttisen tarkastelun tuloksia. Siinä missä luonnollinen tekstiaineisto edustaa tutkimuskohteenani olevien käsitteiden tekstuaalisia representaatioita, haastattelut luotaavat ihmisten ajattelua ja käsityksiä koskien sekä näitä representaatioita että sitä, mitä ne representoivat.

5.5 Avaintekstit

Avainteksteiksi olen määritellyt 1) muinaismuistolain (MML 295/1963) sekä 2) Museoviraston (2014a) ylläpitämän muinaisjäännösrekisterin. Avaintekstit ovat muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteiden sekä näiden näkökulmasta tarkastellun APD:n rakentumisen kannalta keskeisiä ja suhteellisen pitkäikäisiä tekstejä, joihin primääriaineistossa viitataan säännöllisesti – joko suorasti tai epäsuorasti. Avainteksteissä esiintyvät käsitteet, luokittelut ja määritelmät sekä näiden taustalla vaikuttavat ideologiat elävät ja siirtyvät siinä tekstikontekstissa, josta olen primääriaineistoni valinnut. Toisaalta ne ovat teksteinä myös merkityksiä vakiinnuttavia ja legitimoivia, jolloin niiden muuttamisella on erityisen suuri vaikutus niitä ympäröivään diskurssiin.

Olen erottanut avaintekstit omaksi ryhmäkseen, koska ne edustavat muusta aineistosta poikkeavia tekstilajeja sekä erilaisia ajallisia, sosiokulttuurisia ja yhteiskunnallisia konteksteja kuin varsinaisen primääriaineistoni. Näistä syistä en pitänyt varsinaisen analyttisen luennan kohdistamista avainteksteihin tarkoituksenmukaisena.

Muinaisjäännösrekisterin laajuus ja luonne huomioon ottaen tämä olisi ollut myös käytännössä mahdotonta. Katsoin kuitenkin tarpeelliseksi esitellä ne primääriaineiston yhteydessä, koska erityisesti MML:n, mutta myös muinaisjäännösrekisterin merkitys tekstien perustavina rakennusaineksina oli yksi ilmeisimmistä primääriaineiston tarkastelussa esiin nousseista piirteistä (ks. 6.4.1).

Oletin tutkimusta aloittaessani, että myös kulttuuriperintöä koskevat kansainväliset sopimukset ja julistukset olisivat suomalaisen perintödiskurssin näkökulmasta määriteltävissä avainteksteiksi. Tämä esioletus pohjautui ennen kaikkea Smithin (2006) teoriaan sisältyvään käsitykseen, jonka mukaan APD rakentuu sekä kansainvälisen että kansallisen tason avaintekstien pohjalta. Kansainvälisten sopimusten merkitys hallinnon käsitteistön muotoutumisessa tulikin selvästi esille käsitehistoriallisessa analyysissä (ks. luku 3). Kuten siinä yhteydessä esitin, Maltaan sopimuksen (Council of Europe 1992a) ratifioinnin myötä tšekäläiseenkin kielenkäyttöön on omaksuttu termi ”arkeologinen kulttuuriperintö/perintö”, ja ”kulttuuriperinnön” nousun hallinnan ja huomion kohteeksi ylipäättään voi liittää erityisesti maailmanperintösopimuksen (UNESCO 1972) syntyyn. Samoin tuoreen kulttuuriympäristöstrategian 2014–2020 (Valtioneuvosto 2014) yhtymäkohdat esimerkiksi Faron sopimukseen (Council of Europe 2005) ovat ilmeisiä. Primääriaineistoni teksteissä Suomen ratifioimien kansainvälisten sopimusten suora vaikutus näyttäytyy kuitenkin merkittävästi vähäisempänä kuin kansallisen tason avaintekstien. Se, että 2010-luvulla tuotettujen arkeologista kulttuuriperintöä koskevien tekstien intertekstuaalisuutta luova aines on pääosin peräisin 1950-luvulla valmistellusta kansallisesta säädöksestä, eikä esimerkiksi 2000-luvulla solmituista, uudenlaista perintökäsitystä ja perintöyhteisöjen merkitystä korostavista kansainvälisistä sopimuksista, on tietysti merkityksellinen havainto sinänsä. Ilmiö kertoo osaltaan nykyisen APD:n taustaideologiasta sekä julkilausuttujen kulttuuri- ja ympäristöpoliittisten tavoitteiden ja käytännön toiminnassa syntyvän todellisuuden välisestä suhteesta, mihin palaan tulosten ja johtopäätösten yhteydessä (ks. erityisesti 7.3).

5.5.1 Muinaismuistolaki

Vuonna 1963 voimaan tullut MML sääntelee laissa määriteltyjen kiinteiden muinaisjäännösten (ks. 3.1.4), laivalöytöjen ja irtaimien muinaisesineiden suojelua sekä niihin kajoamista, mihin luetaan kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu kajoaminen (MML § 1). MML:n (§ 3) mukaan rauhoitusta valvoo Museovirasto, jolla on myös oikeus tutkia kiinteitä muinaisjäännöksiä tai antaa määräämillään ehdoilla jollekin toiselle toimijalle lupa muinaisjäännöksen tutkimiseen (*tutkimuslupa*) (MML § 10). ELY-keskukset voivat Museovirastoa ja maanomistajaa kuullen myöntää luvan kajota muinaisjäännökseen

(*kajoamislupa*)¹⁴⁵, mikäli kiinteä muinaisjäännös tuottaa merkitykseensä verraten ”kohtuuttoman suurta haittaa” (MML § 11).

Kulttuuriympäristön suojelusta vastaavat viranomaiset (Museovirasto tai yhteistyösopimuksen tehneet maakuntamuseot) voivat edellyttää MML:n perusteella tutkimuksia (nk. inventoinnit ja esitutkimukset) silloin, kun suunnitellaan yleistä työhanketta tai kaavoitusta ja on selvítettävä, koskeeko hanke kiinteitä muinaisjäännöksiä (MML § 13). Maankäyttöön ja rakentamiseen liittyviä selvityksiä on mahdollista vaatia myös maankäyttö- ja rakennuslain (MRL 132/1999) vaikutusten arviointia koskevien pykälien nojalla (MRL § 5, § 9), joita MML:n 13 § täydentää (Museovirasto 2013d: 12). Jos on tiedossa, että yleinen tai suurehko työhanke¹⁴⁶ tulee koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä, viranomainen arvioi, millaisin ehdoin muinaisjäännös on säilytettävä tai tutkittava. Hankkeen toteuttajan on tällöin korvattava mahdollisista tutkimuksista (kaivaukset) aiheutuvat kulut (MML § 15).

MML asettuu Museoviraston lakimiehenä toimineen Matleena Haapalan (2013) mukaan oikeusjärjestyksessä kahden oikeudenalan välimaastoon: kyse on yhtäältä kulttuuria ja koulutusta koskevasta lainsäädännöstä, toisaalta MML sisältää ympäristöoikeudellisia elementtejä. MML:n tyypillisimmät soveltamisalueet ovat maankäytön suunnittelu sekä ympäristöön liittyvät lupa-asiat, ja rikoslaisissa kiinteän muinaisjäännöksen turmeleminen luetaan ympäristörikoksiin. Haapala (2013: 16) katsoo, että soveltamistilanteissa ongelmia tuottaa kuitenkin se, että MML:a säädettäessä ei ole selkeästi osoitettu lain tarkoituksen ulottuvan myös tiettyjen ympäristöarvojen vaalimiseen. Muinaisjäännöksiä koskevan sääntelyn on MML:n tarkoituksena sen sijaan katsottu tähtäävän ensisijaisesti tieteellisen tutkimuksen ja tutkimusaineistojen turvaamiseen (ks. esim. HE 5/1961; Maisemansuojelun kehittämistoimikunta 1985: 74; Seppälä 1996: 37; Haapala 2013: 16). Tämä tavoite, MML:n taustalla olevana ideologiana, välittyi myös nykyiseen perintödiskurssiin muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun perusteluna.

Kuten käsitehistoriallisen analyysin (ks. 3.1) yhteydessä kävi ilmi, on MML:n ongelmia ja uudistamista pohdittu säännöllisesti 70-luvulta lähtien. Lakia ei ole kuitenkaan kokonaisuutena uudistettu sen säätämisen jälkeen, vaikka MML todettiin ”osittain

---

¹⁴⁵ Jos kajoamislupa on Museoviraston lausunnon vastainen, se on alistettava OKM:n vahvistettavaksi (MML § 11).

¹⁴⁶ Pienten, yksityisten hankkeiden kulut korvaa valtio. Käytännössä nämä tutkimukset hoitaa Museoviraston Arkeologiset kenttätyöt -yksikön koekaivausryhmä (Museovirasto 2014e).

vanhentuneeksi ja vaikeaselkoiseksi” jo vuonna 1979 (Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979). Epämuodollisempaa keskustelua uudistamisen tarpeellisuudesta, hyödyistä ja uhkakuvista on käyty myös arkeologikunnan sisällä viimeiset 30 vuotta.

Suomen arkeologinen seura järjesti vuonna 2004, MML:n täytettyä 40 vuotta, lain toimivuutta ja soveltamista koskeneen seminaarin ja keskustelutilaisuuden. Tilaisuuden vaikutelmia tiivistänyt Hanna-Maria Pellinen (2005) totesi tuolloin tulleen esitelmien ja keskustelun perusteella siihen käsitykseen, että valtaosa Suomen arkeologeista oli tyytyväisiä nykyiseen lakiin. Arkeologiyhteisön sisältä esitetty arvostelu koski lähinnä lain tulkintoja tuomioistuimissa sekä Museoviraston kaksoisroolia lain valvojana ja toimeenpanijana. Muutospaineiden katsottiin tulevan ennemminkin maanomistajien ja -käyttäjien taholta. (Pellinen 2005.)

Pellisen kuvaileman konsensuksen saavuttamista on tosin saattanut edesauttaa valtionarkeologi Paula Purhosen esiintyminen, jonka viestin Purhonen (2005: 15) itse kiteytti jälkepäin seuraavasti:

”Yhtä vahvaa suojelulakia muinaismuistohallinnon työkaluksi ei ole tänä päivänä mahdollista säätää. Siksi oman ammattikuntamme sisältä päin tulevia pyrkimyksiä sen muuttamiseksi on hyvin vaikea hyväksyä.”

Muinaismuistolaki 40 vuotta -seminaarissa ”tutkimuksen näkökulmaa” edustanut professori Lavento (2005) näki MML:n vaikutuksen suomalaiselle arkeologialle sekä positiivisena että negatiivisena. Hyvää oli hänen mielestään se, että laki on mahdollistanut suuren määrän tutkimukselle välttämättömiä arkeologisia kenttätöitä. Tämä on hänen mukaansa edistänyt myös suomalaisten arkeologien monipuolista kenttäosaamista. Lisäksi Lavento piti positiivisena sitä, että keskitetysti toimiva Museovirasto pystyy määrittämään kenttätöille vähimmäisvaatimukset ja valvomaan, että ne täyttyvät. Tästä seuraa Lavennon mukaan se, että virastolla on myös keskeinen vastuu siitä, millaista tutkimusta¹⁴⁷ maassa tehdään ja miten arkeologisen tutkimuksen yleiset linjaukset Suomessa määritellään – varsinkin, kun Museovirasto on todennut olevansa tutkimuslaitos¹⁴⁸, kuten Lavento huomauttaa.

---

¹⁴⁷ Lavento (2005: 31) käyttää nimenomaan termiä ”tutkimus”, eikä ”kenttätutkimus”.

¹⁴⁸ Lavento viitaa lakiin 282/2004 ja asetukseen 407/2004 Museovirastosta, joissa Museoviraston tehtäväksi määritellään muun muassa kulttuuriperinnön sekä arkeologian alan tutkimus. Museoviraston (2009: 18) omassa tutkimusstrategiassa muinaisjäännösten inventointi ja arkeologiset tutkimuskaivaukset luetaan ”väljästi tulkiten” perustutkimukseksi.

MML:n negatiiviseksi seurauksiksi Lavento (2005) määritteli sen, että MML takaa rahoituksen vain kenttätutkimukselle ja sen raportoinnille, mutta ei varsinaiselle tutkimukselle ja tutkimustulosten julkaisulle – mikä on osaltaan johtanut suomalaisen arkeologian painottumiseen kenttätöihin. Tämä on yksi arkeologiyhteisöä laajemminkin keskusteluttaneista lain epäkohdista, joka nostettiin esiin esimerkiksi suomalaisen kenttärkeologian laatuohjeita (Museovirasto 2014b) valmisteltaessa. Lain takaamien resurssien rajaamisen ainoastaan kenttätutkimuksiin on myös katsottu olevan ristiriidassa Maltaan sopimukseen (Council of Europe 1992a) sisältyvien, tutkimustulosten julkaisua koskevien säännösten (7 artikla) kanssa¹⁴⁹. Sopimusta ratifioitaessa 1994 näiden kahden säädöksen todettiin kuitenkin olevan niin yhdenmukaisia, ettei MML:a nähty tarpeelliseksi muuttaa¹⁵⁰ (Purhonen 2005: 15).

MML oli toisena aiheena¹⁵¹ jälleen vuoden 2012 Arkeologipäivillä, kun laki lähestyi puolen vuosisadan ikää. Esitelmistä ja käydyistä keskusteluista saattoi tulkita, että lain uudistamiseen ei liity yhtä voimakkaita pelkoja kuin edellisellä vuosikymmenellä (ks. myös Halinen 2013: 21). Vaikka huoli erityisesti MML:ssa säädetyn ”automaattisen rauhoituksen” purkamisesta ja siten lain ’heikennyksestä’ on arkeologien keskuudessa edelleen olemassa, nähdään lakiuudistus kuitenkin välttämättömänä, tai ainakin väistämättömänä kehityksenä.

Suomen nykyinen perustuslaki ei ollut MML:a säädettäessä vielä voimassa, joten MML tullaan Haapalan (2013) mukaan käymään muun lainsäädännön tavoin ennemmin tai myöhemmin läpi perustuslain perusoikeussäännösten näkökulmasta. Hän arvelee, että huomiota kiinnitetään tällöin erityisesti omaisuuden suojan rajoituksiin. Haapala (2013: 19) toteaa tähän liittyen, että

”Arkeologisen kulttuuriperinnön suojelemiseen väistämättä liittyvä tietty arvoituksellisuus ja lainsäädännön vaikutusten ennakoitavuusvaatimus muodostavat mielenkiintoisen vuoropuhelun”.

---

¹⁴⁹ Maltaan sopimuksen selvitysosiossa (Council of Europe 1992b) tosin huomautetaan, että artiklassa ei ”määrätä” (engl. *mandate*) julkaisemaan tutkimustuloksia. Sen sijaan sopimuksen allekirjoittaneita valtioita edellytetään ryhtymään ”kaikkiin käytännön toimenpiteisiin” sen varmistamiseksi, että arkeologisten kenttätutkimusten jälkeen julkaistaan ensinnäkin tieteellinen tutkimusraportti ja toiseksi tuloksia kokoava tieteellinen tutkimus.

¹⁵⁰ Museovirasto on lisäksi katsonut, että Arkeologia Suomessa -julkaisusarja täyttää osaltaan Maltaan sopimuksen asettamat kriteerit arkeologisten kenttätutkimusten tulosten julkaisemisesta.

¹⁵¹ Aiheen otsikko kuului ”Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta: vetreä keski-ikäinen vai raihmainen vanhus?” (Enqvist ym. 2013).

Helsingin Sanomien mielipideosastolla 30.6.2013 julkaistussa kommentissaan opetus- ja kulttuuriministeriön ylläjohtaja Riitta Kaivosoja ja Museoviraston pääjohtaja Juhani Kostet pitivät MML:n ongelmien kartoittamista tärkeänä ja antoivat samalla julkisuuteen ensimmäisen tiedon suunnitellusta uudistushankkeesta: MML:n uudistus oli tarkoitus käynnistää nykyisen lain ongelmakohtia koskevalla selvityksellä syksyllä 2013. MML:n uudistamista pidettiin perusteltuna myös Kulttuuriympäristöstrategiassa 2014–2020 (Valtioneuvosto 2014: 18–19), jotta toimintaympäristössä ja muussa lainsäädännössä tapahtuneet muutokset voitaisiin ottaa nykyistä paremmin huomioon. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmassa (Ympäristöministeriö 2015: 8) vastuu lain uudistamisesta on osoitettu OKM:lle. Tätä kirjoittaessani syyskuussa 2015 lakiuudistusta ei ole kuitenkaan virallisesti aloitettu.

5.5.2 Muinaisjäännösrekisteri

Museoviraston (2014a) ylläpitämä ja päivittämä muinaisjäännösrekisteri on verkkoselaimella käytettävä tietokanta, joka sisältää perustiedot Manner-Suomen¹⁵² tunnetuista kiinteistä muinaisjäännöksistä, mahdollisista muinaisjäännöksistä, muista kulttuuriperintökohteista, irtainten esineiden löytöpaikoista ja luonnonmuodostumista. Muinaisjäännösrekisteri on keskeinen tietolähde ja työkalu viranomaistyössä, mutta sillä on merkitystä tutkimuksenkin välineenä. Muinaisjäännösrekisteri on ollut 2009 lähtien myös kaikkien internetin käyttäjien selattavana, osana Museoviraston ”Kulttuuriympäristön rekisteriportaalia” (Haimila 2012: 26).

Rekisterin perustietoyksikkö on ”kohde” (ks. myös 3.1.7), joita voi hakea kunnan, kohteen nimen tai rekisteritunnuksen perusteella sekä ”tyypin” (esim. alusten hylyt, asuinpaikat, hautapaikat), ”ajoituksen” (esim. moniperiodinen, esihistoriallinen, kivikautinen) tai ”lajin” (esim. kiinteä muinaisjäännös, mahdollinen muinaisjäännös, muu kulttuuriperintökohde) mukaan. Vuonna 2014¹⁵³ kulttuuriympäristön rekisteriportaalin sivustolla oli kokonaisuudessaan 41789 istuntoa, johon voi sisältyä useita sivujen tai linkkien avaamisia. Portaalin sovelluksista eniten istuntoja oli muinaisjäännösrekisterissä: 30462, mikä on noin 73 % kaikista rekisteriportaalin istunnoista. (Ryyppö & Veijola-Reipas 2015.)

¹⁵² Ahvenanmaan muinaisjäännösten hallinnoinnista ja tiedoista vastaa maakunnan oma hallinto (Ålands landsskapsregering 2015).

¹⁵³ Museovirasto alkoi seurata kulttuuriympäristön rekisterien käyttöä Google Analytics -palvelun avulla vasta 22.5.2014, joten tiedot eivät kata koko vuotta. Vuoteen 2010 sivuston selailutietoja seurattiin Awstat-tilastointipalvelulla, mutta väliin jääviltä vuosilta ei ole saatavilla seurantatietoja. (Ryyppö & Veijola-Reipas 2015.)

Muinaisjäännösrekisterin rekisterilinkkien avulla kohteita voi linkittää muihin Museoviraston rekistereihin, kuten niin sanottuun hankerekisteriin, joka tuo kuvauksiin uuden tason esittämällä kohteessa tehdyt tutkimushankkeet. Muinaisjäännösrekisteri ei siis ole staattinen kirjoitettu teksti, vaan tekstin, kuvien, karttojen sekä erilaisten koodien ja symbolien muodossa olevaa sisältöä sekä muissa hallinnon tietokannoissa olevien sisältöjen välisiä linkkejä järjestävä ja esittävä dynaaminen tietojärjestelmä – olemuksellisesti intertekstuaalinen, hypertekstuaalinen ja elävä kudelma. Rekisteriin on kutoutunut muista tekstilajeista siirrettyä sisältöä sekä tietojärjestelmän rakennetta määrittäviä tiedon järjestämisen ja hallinnan käytäntöjä. Rekisterin ainekset edustavat siten lukuisia historiallisia konteksteja koko sähköisen muinaisjäännösrekisterin elinkaaren ajalta, mutta myös kauempaa muinaismuistohallinnon menneisyydestä.

Muinaisjäännösrekisteri sai alkunsa 1990-luvun alussa Museoviraston ja ympäristöministeriön yhteistyönä valmisteltuna prototyypinä. Arkeologia 2000 -toimikunta (1984: 73–75) oli esittänyt mietinnössään ATK-pohjaisen rekisterin perustamista, jotta viraston omien suojelutehtävien hoito sekä tutkimusten suunnittelu helpottuisi ja lausuntomenettelyn tarve vähentyisi. Rekisterin todettiin jo tuolloin olevan tarpeellinen myös muille arkeologista tutkimusta harjoittaville laitoksille. Pohjatiedot rekisteriin saatiin 1880-luvulta lähtien kerätyistä tarkastus-, inventointi- ja kaivauskertomuksista. Näitä tietoja suunniteltiin saatettaviksi ajan tasalle muinaisjäännösalueiden määrittämis- ja mittausryhmäksi 1982 perustetun koekaivausryhmän avulla (Härö 2010a: 146). Koekaivausryhmä keskittyi kuitenkin hoitamaan MML:n nojalla valtion korvattaviksi tulleita yksityisiin rakennushankkeisiin liittyviä tutkimuksia. Kaikki takautuvasti syötettävät tiedotkin saatiin vietyä rekisteriin vasta 2000-luvun puolivälissä (Haimila 2012: 31).

Muinaisjäännösrekisterillä on sähköisenä tietokantana siis yli kaksikymmenvuotinen historiansa (Haimila 2012), mutta se kantaa muistumia myös digitaalisia tiedonkäsittelytapoja edeltäneistä tiedon säilytys- ja jäsentelytavoista sekä toisenlaisista tiedon tarpeista. Rekisteri sisältää useita analogiselta ajalta periytyviä 'rudimentteja', menneisyyteen viittaavia indeksikaalisia merkkejä, kuten esimerkiksi muinaisjäännöksen "etäisyystieto" ja "järjestysnumero".

Ennen paikkatieto-ohjelmia ja sähköisiä karttoja kohteen sijaintiin oli helppo orientoitua, kun sen etäisyystieto eli kilometreinä ja ilmansuuntana ilmoitettu suhde johonkin yleisesti tunnettuun ja tiedossa olevaan maamerkkiin, käytännössä lähimpään

kirkkoon, oli määritetty. Etäisyystietoja mitattiin vielä 2000-luvulla inventointien jälkitöiden yhteydessä, tosin paikkatieto-ohjelmalla, koska jotkut Museoviraston arkeologian osaston virkamiehistä pitivät käytäntöä edelleen tarpeellisena. Kohteen järjestysnumero on samankaltainen historiallinen jäännös, joka on sidoksissa vanhaan kuntajakoon. Ennen muinaisjäännösrekisterin lanseeraamista uusille muinaisjäännöksille annettiin kuntakohtainen järjestysnumero, joka oli myös osa kohteen nimeä. Kuntaudistusten ja muinaisjäännösrekisterissä kohteille automaattisesti muodostuvan rekisteritunnuksen myötä muinaisjäännösten vanhoilla järjestysnumeroilla on nykyisin lähinnä nostalgia-arvoa, mutta kenttä näyttää pysyvän sitkeästi osana kohdekuvausta (ks. myös Hamari 2003: 29–30).

Muinaisjäännösrekisteri uudistettiin 1996, jolloin tietokannan tietokentät luotiin sellaisiksi kuin ne ovat nykyisinkin (Haimila 2012: 26). Samassa yhteydessä tarkistettiin rekisterin yhteensopivuus ICOM:in dokumentoinnista vastaavan komitean CIDOC:in ja Euroopan neuvoston (1995) yhteistyönä luodun, arkeologisia kohteita koskevan tietostandardin kanssa. Standardin todettiin olevan ”niin yleispiirteinen, ettei rekisteriin sen vuoksi juuri muutoksia tarvinnut tehdä”. (Hamari 2003: 25; ks. myös Moisanen 2000: 86.) Vuonna 2002 rekisteri muutettiin Access 2.0 -tietokannasta verkkoselaimella käytettäväksi, mikä mahdollisti tietojen yhteiskäytön (Haimila 2012: 26).

Tekniikan kehityksestä huolimatta ”Museoviraston itsekkriittisyys muinaisjäännösrekisterin sisällön puutteiden suhteen” on Museoviraston Tiedonhallintayksikön yli-intendentti Miikka Haimilan (2012: 27) mukaan hidastanut rekisterin sisällön täydentämistä ja muokkausta koskevan vastuun jakamista. Ylläpitovastuuta on kuitenkin hajautettu vuodesta 2010 lähtien, jolloin rekisterin muokkaus oikeuksia ryhdyttiin myöntämään Museoviraston kanssa yhteistyösopimuksen solmineissa maakuntamuseoissa työskenteleville arkeologeille (Haimila 2016).

Sen lisäksi, että muinaisjäännösrekisterissä olevien kohteiden kokonaismäärä on viimeisen 15 vuoden aikana yli kolminkertaistunut¹⁵⁴, on rekisteriin vietyjen kohteiden ”lajien” välinen suhde muuttunut. Vuonna 2000 vielä valtaosa eli 89 % rekisterissä olevista kohteista oli kiinteitä muinaisjäännöksiä (Haimila 2012: 30), vuonna 2014 vain

---

¹⁵⁴ Rekisterissä olevien kohteiden määrä kasvaa tasaisesti: vuonna 2000 muinaisjäännösrekisterissä oli 13443 kohdetta, joista 11907 kiinteää muinaisjäännöstä (Haimila 2012: 30). Vuoden 2014 lopussa rekisterissä oli yhteensä 42965 kohdetta, joista 28658 oli kiinteitä muinaisjäännöksiä. Vuonna 2014 muinaisjäännösrekisteriin avattiin 2024 uutta kohdetta, joista 1059 oli kiinteitä muinaisjäännöksiä. (Museovirasto 2014f.)

hieman yli puolet eli 67 %. Vuonna 2014 rekisteriin viedyistä uusista kohteista ainoastaan 52 % määriteltiin kiinteäksi muinaisjäännökseksi. (Museovirasto 2014f.) Tämä kehitys liittyy erityisesti historiallisen ajan kohteiden systemaattisten inventointien lisääntymiseen, osana MML:n ja MRL:n nojalla edellytettäviä selvityksiä. Inventointien myötä hallinnon tietoon tulee yhä enenevässä määrin arkeologisoituneita, mutta suhteellisen nuoria 'jäännöksiä', joiden suojelustatusta ei voida tai haluta määrittellä MML:n perusteella. Syynä menettelylle ovat joko puutteelliset kohdetiedot (nk. mahdollinen muinaisjäännös) tai Museoviraston omat linjaukset koskien tiettyjä jäännöstyyppisiä (nk. muu kulttuuriperintökohde) (Museovirasto 2014d) (ks. myös 3.2.3).

Edellä kuvattu kehitys viittaa osaltaan MML:n, laissa säädetyn suojelun ja suojelun kohteiden määrittelyjen, vanhentuneisuuteen. Ajastaan jälkeen jääneen lain ongelmia on kierretty uudistamalla muinaisjäännösrekisterin asiansanastoa, jotta tietojärjestelmä palvelisi paremmin muuttuneita käsityksiä ja tarpeita. Tämä on mitä ilmeisimmin auttanut myös yhtenäistämään ja vakiinnuttamaan käytännön työssä syntyneitä toimintatapoja ja suojelun periaatteita. Toisaalta jatkuvat, suhteellisen lyhyellä aikavälillä tehdyt muutokset sekä käsitteiden määrittelyyn liittyvä horjuvuus ja epä johdonmukaisuus kielivät vaikeuksista hahmottaa kokonaiskuvaa ja suojelun tavoitteita – ennen kaikkea sitä, mihin luokitteluilla lopulta pyritään.

Muinaisjäännösrekisteriä kehitetään¹⁵⁵ nykyisin osana ”kulttuuriympäristön tietojärjestelmää”, joka kattaa kaikki Museoviraston ylläpitämät kohde- ja muut rekisterit karttaliittymineen. Museovirasto on käynnistänyt vuonna 2015 ”Kulttuuriympäristö kartalla” -hankkeen, jonka tavoitteena on antaa kaikille tietojärjestelmiä käyttäville enemmän mahdollisuuksia osallistua kulttuuriympäristöä koskevan tiedon tuottamiseen ja jakamiseen (Seppälä 2015). Museovirastossa paikkatietoasiantuntijana työskentelevän Sirkka-Liisa Seppälän (2015) mukaan

---

¹⁵⁵ Kehittämistä koordinoi keskitetysti työryhmä, johon kuuluu ARTI- ja KYS-osastoissa työskenteleviä kulttuuriympäristön tiedonhallinnasta sekä rekistereiden tietosisällöstä vastaavia henkilöitä. Syyskuussa 2015 ryhmään kuuluivat yli-intendentti Miikka Haimila, paikkatietoasiantuntijat Minna Ryyppö, Ritva Veijola-Reipas ja Anna Riionheimo (ARTI) sekä erikoistutkija Sirkka-Liisa Seppälä sekä yli-intendentti Ulla Salmela (KYS). Kehittämisessä konsultoidaan muita kulttuuriympäristöä koskevasta tiedosta vastaavia tahoja Museoviraston sisällä (mm. arkistoja ja kokoelmia) ja tarpeen vaatiessa myös ulkopuolella. Pieniä muutoksia (esim. korjaukset, haut, linkitykset) tietojärjestelmiin tehdään jatkuvasti päivitystyön yhteydessä. Isommista muutostarpeista tehdään tarvittaessa esitykset osastojen johdolle. Rekisterin tietosisältöön olennaisesti vaikuttavat muutokset, mistä esimerkkinä rauhoitusluokista luopuminen vuonna 2014, käsitellään KYS:n pääallikkokokouksessa. Erillistä projektia ja budjetointia edellyttävissä kehittämishankkeissa suunnitelmat esitellään ja hyväksytetään viraston johtoryhmässä. (Seppälä 2015.)

muinaisjäännösrekisterin kehittämisessä on ”tunnistettu tarve uudistaa ja kehittää tiedon hakua (ja löytämistä) helpottavia ominaisuuksia ja mahdollisuuksia”, mihin rekisterin luokitukset ja tyypittelytkin olennaisesti liittyvät. Asiasanoituksen ja luokittelujen muokkaus on kytketty Museoviraston koordinoimassa ”Arkeologisen kulttuuriperinnön opas” -hankkeessa tehtäviin määrittelyihin ja kuvauksiin.

6 DISKURSSIANALYYSI

Erittelen seuraavassa primääriaineistoni analyysin kielelle käännettynä ja järjestettynä, rekonstruoimieni henkilö- ja lajikonkettien (ks. 4.2) sekä aineistossa havaitsemieni diskursiivisten käytänteiden ja tyypillisten kielellisten piirteiden kautta (ks. 4.3). Tarkoitukseni on tässä luvussa antaa edustava kuvaus siitä, mitä analysoimissani teksteissä analysoijan näkökulmasta ’tapahtuu’. Esittelen siis primääriaineiston tarkastelussa esiin nousseita kielellisiä ilmiöitä, joiden suhde maailman ilmiöihin muodostaa tutkimusongelmani ytimen. Käsitelen seuraavassa luvussa 7 näiden kahden tason yhdistämisestä seuranneita johtopäätöksiä sekä sitä, miten analyysini tulokset suhtautuvat tutkimuskysymysteni ja aineiston tulkinnan taustalla olevaan teoriaan APD:sta (Smith 2006, 2012a).

Diskurssit eivät ole itsenäisiä olioita, vaan ihmisten sosiaalisessa toiminnassa, tässä tapauksessa erityisesti kielenkäytössä tunnistettavia ja tietyn yhteisön teksteissä ilmeneviä säännönmukaisuuksia. Diskurssit ovat siis lopulta aina tiettyjen ryhmien tai yhteisöjen, eivätkä yksilöiden, luomuksia. Analysoimani tekstit kertovat näistä yhteisöistä, ajasta, paikasta ja koko siitä kulttuurista, jossa ne on tuotettu. Tekstiä ympäröivät kontekstit tavallaan ”tunkeutuvat” teksteihin ja ovat luettavissa niistä. (Tiililä 2000; Heikkinen 2004/2012a.)

Olen käsitellyt primääriaineistoni piirteitä määrittäviä yhteiskunnallisia, institutionaalisia, sosiokulttuurisia ja yhteisöllisiä konteksteja jo II osassa. Tarkennan tätä kuvaa edelleen, ja esittelen tekstiaineiston tuottaneen yhteisön ja sen jäsenten toimintaa, institutionaalisia ja sosiaalisia rooleja sekä keskinäistä dynamiikkaa (ks. 6.1, 6.3.2). Tuon tässä yhteydessä kuvaan mukaan myös tekstien tulkitsijat ja kuluttajat, jotka ovat läsnä lajikonkettien kautta määrittyvinä rooleina ja toimijuuksina. Kuvaan primääriaineistoni tyypillisiä piirteitä suoren lainauksin, jotka edustavat esimerkkeinä keskeisimpiä empiirisiä havaintoja, joihin tutkimukseni tulokset kiinnittyvät. Olen

jäsentänyt havaintoni kielen merkitysfunktioiden (Halliday 1973, 2004; Fairclough 2004) (ks. luku 4) mukaisesti kolmeen alalukuun, joissa esittelen aineistoni teksteissä rakentuvia representationaalisia (6.2), vuorovaikutuksellisia (6.3) sekä tekstuaalisia merkityksiä (6.4).

Tutkimuskohteenani olevien käsitteiden näkökulmasta kielen olennaisin tehtävä on sen ideationaalinen funktio, maailman käsitteellistäminen ja kuvaaminen erilaisina representaatioina. Vakiintuneet merkityksellistämisen ja esittämisen tavat kulttuuriperintöä hallinnoivien ja tutkivien instituutioiden teksteissä rakentavat tiettyä luonnolliseksi muuttuvaa todellisuutta sekä ylläpitävät instituutioiden valtaa määrittellä sekä kulttuuriperinnön itsensä (ontologiset kysymykset), mutta myös sitä koskevan tiedon (epistemologiset kysymykset) sekä arvojen ja arvostelmien (aksiologiset/eettiset kysymykset) olemus.

Lähestyn kielenkäyttöön kietoutuvaa valtaa erityisesti kielen vuorovaikutuksellisen funktion näkökulmasta, analysoimalla diskursiivisen kehyksen luomia ja mahdollistamia rooleja ja identiteettejä sekä näiden välisiä suhteita ja vuorovaikutuksen laatua. Tekstuaalinen funktio taas liittyy siihen, miten tekstejä rakennetaan, mitä niillä 'tehdään' ja viestitään sekä siihen, mitkä ovat teksteinä ilmenevän sosiaalisen toiminnan syyt ja seuraukset. Tähän kuuluvat esimerkiksi tavat, joiden avulla diskursissa syntyvää maailmankuvaa ja sitä kannattelevaa ideologiaa ylläpidetään tai toisaalta haastetaan teksteissä ilmenevinä kielellisinä valintoina.

Tarkennan analyttisen katseeni välillä yksittäisiin teksteihin, ja välillä tarkastelun kohteena ovat tekstien tuottajia ja vastaanottajia luonnehtivan henkilökontekstin, siihen sitoutuvan lajikontekstin tai institutionaalisen kontekstin määrittämät analyttiset luokat. Erittelen primääriaineiston ominaispiirteitä myös näiden luokkien sekä aineistoryhmien välisillä vertailuilla. Nostan esiin aineistossa erottuvia kontekstien, toimijoiden, roolien ja diskursiivisten käytänteiden "risteymiä" eli *neksuksia*, joissa kielenkäytön mikrotaso ja sosiaalisen todellisuuden makrotaso kohtaavat ja vaikuttavat toisiinsa (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 38–39). Näiden kahden ulottuvuuden leikkauspisteissä syntyvät merkitykset voi käsittää tutkimukseni kohteena olevan perintödiskurssin kiteytymiksi.

6.1 Henkilökonteksti – osallistujat, roolit ja toimijuudet

Primääriaineistoni henkilökontekstit kiinnittyvät kaikkien viestintätilanteiden välttämättömiin osapuoliin: tekstien tuottajiin ja kuluttajiin (Larjavaara 2007: 42), joskin pääpaino on tässä yhteydessä tekstien tuottajissa eli arkeologiyhteisön jäsenissä. Henkilökonteksteja luonnehtivat: 1) aineiston tekstilajeihin kytkeytyvät institutionaaliset ja sosiaaliset roolit ja roolien muodostamat identiteetit sekä 2) ainutkertaisissa tilannekonteksteissa toimivat osallistujat, jotka ilmentävät toiminnassaan pysyvämpiä rooleja sekä konkreettisissa kielenkäyttötilanteissa muodostuvia toimijuuksia. Tekstien tuottajat ja kuluttajat ovat identiteetteineen siis todellisia tekstien kirjoittamiseen ja lukemiseen osallistuneita henkilöitä, mutta roolit, toimijuudet sekä niiden muutokset ovat myös kielenkäyttöön kirjoittuvia merkityksiä ja siten yksi analyysini kohteista (Kankaanpää 2006: 45).

Olen soveltanut tekstien tuottajien eli arkeologiyhteisön jäsenten asiantuntijaroolien määrittelyssä seuraavia Isto Huvilan (2006; 2014) muodostamia arkeologisen työn kategorioita tai työrooleja¹⁵⁶, jotka pohjautuvat suomalaisten ja ruotsalaisten arkeologien haastatteluihin:

- 1) *Kulttuuriperinnön hallinnointi: hallinnoija* – hallinnolliset tehtävät kulttuuriperinnön suojelusta vastaavissa valtionhallinnon organisaatioissa,
- 2) *Antikvaarinen toiminta: antikvaari* – kokoelmien hallinnointi sekä artefaktien analysointiin liittyvät tehtävät museoissa ja tutkimuslaitoksissa,
- 3) *Akateeminen tutkimus: tutkija* – akateeminen tutkimus arkeologian alalla,
- 4) *Akateeminen opetus: opettaja* – tulevien arkeologien koulutus ja opettaminen yliopistoissa
- 5) *Kenttäarkeologia: kenttätutkija* – inventoinnit, esitutkimukset, kaivaukset ja muut arkeologiset kenttätyöt,
- 6) *Tiede- ja yhteisöviestintä¹⁵⁷: viestijä* – (arkeologisen) tiedon ja tutkimustulosten esittely ja yleistajuistaminen (esim. tiedotteet, kirjat, verkkosivut, näyttelyt ja

---

¹⁵⁶ Työrooli (engl. *work role*) on Huvilan (2006: 22–27) tutkimuksessa keskeinen, rooliteoriaan viittaava analyttinen käsite, joka linkittää tietotyön sekä työn tekijöihin että rooliin kuuluviin tehtäviin. Työrooli ei tässä merkityksessä ole missään tietyissä organisaatioissa tehtävän todellisen työn kuvaus, joten se sopii myös omiin tarkoituksiini.

¹⁵⁷ Huvila (2006, 2014) on nimennyt vastaavan kategorian termillä ”*public dissemination*” ja määrittelee sen arkeologisen tiedon popularisoinniksi. Laajentaakseni kategorian oman tutkimukseni tarpeisiin korvasin otsikon *tiede- ja yhteisöviestintä*llä, joka viittaa myös esimerkiksi sosiaalisen median mahdollistamaan kaksisuuntaiseen viestintään (engl. *communication*) eikä pelkästään yksisuuntaiseen

työpajat) sekä organisaation tai yhteisön toimintaa koskeva viestintä sidosryhmille ja kansalaisille (esim. tiedotteet, blogit ja verkkosivut),

7) *Infrastruktuurin kehittäminen: kehittäjä* – menetelmien, teknologioiden, tietojärjestelmien ja hyvien käytäntöjen kehittäminen.

Roolit eivät ole toisiaan poissulkevia, ja todellisuudessa ihmisten ammatillinen identiteetti koostuu yleensä jonkinlaisista roolien ja toimijuuksien yhdistelmistä, jotka vaihtelevat ja muuntuvat heidän uransa aikana sekä erilaisissa käytännön tilanteissa (ks. myös Huvila 2014: 25). Esimerkiksi yliopistojen opetuskaivauksilla sama henkilö voi toimia sekä akateemisen tutkijan, opettajan että kenttärkeologin roolissa ja ”hallinnoijaksi” määrittävän virkamiehen työrooliin kuuluu yleensä hallinnollisiin tehtäviin liittyen tai niiden lisäksi monenlaista viestintää, työn ja työskentelytapojen kehittämistä sekä maastossa tehtäviä tarkastuksia (kenttärkeologiaa).

Henkilökontekstia määrittävien roolien ja toimijuuksien muodostumista ohjaa se, mitkä kielelliset vaikutustavat ja tekstilajit ovat ylipäätään sallittuja ja kuuluvat tiettyä diskurssia toteuttavan yhteisön diskurssijärjestykseen. Arkeologista kulttuuriperintöä koskevassa perintödiskurssissa tai arkeologian tieteellisessä diskurssissa ’hyväksytyt’ tekstilajit muodostavat lajikonkstin, joka yhdistää nivelkohtana kaikkien diskurssia rakentavien tekstien yleisiä tilannekonteksteja sekä diskurssia ympäröivää sosiokulttuurista ja yhteisöllistä kontekstia (vrt. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 35) (ks. 4.2). Määrätyillä tekstilajeilla on tietyt vakiintuneet tarkoituksensa ja tehtävänsä arkeologista kulttuuriperintöä ympäröivää diskurssia ylläpitävän yhteisön diskurssijärjestyksessä. Näihin lajikonksteihin kiinnittyvät tekstit ovat siis tavoitteellista toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan tietyllä tavalla tekstien vastaanottajan toimintaan tai käsityksiin.

Olen yhdistänyt perintödiskurssin ja arkeologian tieteellisen diskurssin näkökulmasta keskeiset tekstilajit tekstien tuottajien ja kuluttajien oletettuihin rooleihin sekä tilanteissa muodostuviin toimijuuksiin taulukoissa 1 ja 2. Taulukoissa 1 ja 2 esittämäni jaottelu on teoreettinen yleistys, johon liitetyt roolit ja -toimijuudet on ymmärrettävä ensisijaisesti tietyn tekstilajin tarkoitukseen ja tehtäviin liittyvinä oletuksina. Tekstien tuottajille ja vastaanottajille oletamani roolit ja toimijuudet ovat sosiokulttuurisen ja yhteisöllisen kontekstin tekijöitä, mutta ne voi ymmärtää myös primääriaineiston

---

tiedonvälitykseen ja ’valistukseen’ (engl. *dissemination*). Käytän lisäksi popularisoinnin sijaan yleistymässä olevaa termiä ”yleistajuistaminen” (esim. Strellman & Vaattovaara 2013).

lajikontekstin muuttujiksi. Tilanteisten roolien ja toimijuuksien havainnointi ja erottelu primääriaineistostani on sen sijaan analyysin tulos, joka kuvaa yksittäisissä kielenkäyttötilanteissa muodostuvia identiteettejä (ks. erityisesti 6.3).

Tekstilaji	Tuottajan roolit	Toimijuudet
viranomaislausunto/ -lupa/ -ilmoitus	hallinnoija	ohjaaja/velvoittaja/valvoja/ päättäjä/vastaaaja/ kommentoiija/argumentoiija/ tiedon käyttäjä/tiedon välittäjä/tiedon tuottaja
tiedote	viestijä	tiedon välittäjä/kertoja/ markkinoija
verkkosivusto	viestijä	tiedon välittäjä/markkinoija
kohderekisteri	hallinnoija/ kehittäjä	päättäjä/valvoja/tiedon välittäjä/tiedon käyttäjä/ tiedon tuottaja
menettelytapaohje	kehittäjä/ hallinnoija/ antikvaari	ohjaaja/ neuvoja/valvoja/ tiedon tuottaja/tiedon käyttäjä
tutkimusraportti	kenttätutkija	tiedon tuottaja/havainnoija/ dokumentoiija/kuvailija/ raportoiija
tutkimusjulkaisu	tutkija	tiedon tuottaja/tiedon käyttäjä/argumentoiija/ keskustelija/kommentoiija
yleistajuinen julkaisu	viestijä	tiedon välittäjä/tiedon käyttäjä/kertoja
sosiaalisen median kanavat	viestijä	tiedon välittäjä/kertoja/ kokija/keskustelija
luento	opettaja	tiedon välittäjä/opastaja/ ohjaaja/keskustelija

Taulukko 1. Perintödiskurssia ja arkeologian tieteellistä diskurssia rakentavat tekstilajit, institutionaaliset ja sosiaaliset roolit sekä niihin liittyvät toimijuudet tekstien tuottajien näkökulmasta.

Esimerkiksi yksittäiseen kenttätöistä kertovaan tiedotteeseen [TI34] saattaa kirjoittaa useita ammatillisia rooleja: yhtäältä sisällöstä vastaavan asiantuntijan eli arkeologin roolit suurta yleisöä yleistajuisesti lähestyvänä viestijänä ja tutkimustuloksia raportoivana kenttätutkijana, mutta toisaalta myös tiedotteiden muodosta vastaavan viestinnän ammattilaisen eli tiedottajan roolit organisaation markkinoijana ja julkikuvasta huolehtijana (ks. myös Kankaanpää 2006).

Tekstilaji	Kuluttajan roolit	Toimijuudet
viranomaislausunto/ -lupa/ -ilmoitus	lausunnon pyytäjä/luvan hakija/ kenttätutkija/alueidenkäytön suunnittelija/kaavoittaja/ rakennuttaja/ maanomistaja	kysyjä/ohjailtava/ neuvottava/päätöksen alainen/velvollinen
tiedote	median edustaja/sidosryhmän edustaja/kansalainen	tiedon käsittelijä/tiedon välittäjä/yleisö/asiakas/ kuluttaja
verkkosivusto	kansalainen/sidosryhmän edustaja/ kenttätutkija/harrastaja	yleisö/asiakas/kuluttaja/ tiedon etsijä/tiedon käyttäjä
kohderekisteri	hallinnoija/ kenttätutkija/ tutkija/ sidosryhmän edustaja/ harrastaja/ kansalainen	asiakas/tiedon etsijä/tiedon käyttäjä/
menettelytapaohje	hallinnoija/ kenttätutkija/ harrastaja/ maankäytön suunnittelija/ maankäyttäjät	ohjailtava/neuvottava
tutkimusraportti	hallinnoija/ kenttätutkija/tutkija/ maankäytön suunnittelija/ maankäyttäjät	tiedon käsittelijä/tiedon arvioija/tiedon välittäjä
tutkimusjulkaisu	tutkija/ kenttätutkija/opettaja/ hallinnoija/viestijä	tiedon arvioija/tiedon käyttäjä/tiedon välittäjä/ kommentoija/oppija
yleistajuinen julkaisu	harrastaja/kansalainen	yleisö/tiedon etsijä/oppija
sosiaalisen median kanavat	sidosryhmän edustaja/ harrastaja/kansalainen	yleisö/tiedon etsijä/ keskustelija
luento	opiskelija	oppija/tiedon käyttäjä/ yleisö/keskustelija

Taulukko 2. Perintödiskurssia ja arkeologian tieteellistä diskurssia rakentavat tekstilajit, institutionaaliset ja sosiaaliset roolit sekä niihin liittyvät toimijuudet tekstien kuluttajien näkökulmasta.

Olen katsonut haastateltavieni vastaavasti toteuttavan tiettyjä ammatillisia rooleja tai identiteettejä. Haastatellut arkeologit edustavat samalla tekstien tuottamiseen osallistuneita todellisia henkilöitä ja yhteisöä sekä alan keskeisiä organisaatioita, jotka puolestaan kuuluvat joko ”hallinnon” (Museovirasto ja maakuntamuseot) tai ”akatemian” (yliopistot) instituutioihin (ks. Taulukko 3). Haastateltavien ensisijaisen työroolin määrittely perustuu heidän omaan identifiointiinsa, pääasiallisiin työtehtäviinsä haastatteluhetkellä sekä työuraa kokonaisuutena hallitsevaan rooliin. Haastateltavien toissijaiset työroolit taas ovat rooleja, joissa he ovat työskennelleet jossain vaiheessa uraansa ja joita he pitivät mainitsemisen arvoisina nykyisen roolin lisäksi. Toissijaiset roolit ovat myös rooleja, jotka periaatteessa liittyvät henkilön

nykyisiin työtehtäviin, mutta joiden toteuttamiseen jää syystä tai toisesta vähemmän aikaa kuin ensisijaisen roolin.

Tunnus	Organisaatio/Instituutio	Uran kesto (v)	Työrooli 1	Työrooli 2
H1	Mv/hallinto	31–35	hallinnoija	kehittäjä
H2	yo/akatemia	26–30	tutkija	opettaja
H3	yo/akatemia	21–25	tutkija	opettaja
H4	Mv/hallinto	21–25	kenttätutkija	hallinnoija
H5	yo/akatemia	26–30	opettaja	tutkija
H6	Mv/hallinto	21–25	kehittäjä	hallinnoija
H7	Mv/hallinto	36–40	hallinnoija	kenttätutkija
H8	Mv/hallinto [eläkkeellä]	>40	hallinnoija	opettaja
H9	Mv/hallinto	26–30	kehittäjä	tutkija
H10	yo/akatemia	36–40	tutkija	hallinnoija
H11	mkm/hallinto	36–40	hallinnoija	tutkija

Taulukko 3. Tutkimuksessa haastateltujen arkeologien nykyinen organisaatio (Mv= Museovirasto, yo= yliopisto, mkm= maakuntamuseo) ja instituutio, uran kesto vuosina sekä ensisijainen (1) ja toissijainen (2) työrooli.

Suomalaisten arkeologien identiteettiä sekä ammatillista profiilia määrittävät roolit vaikuttavat haastatteluideni perusteella olevan laaja-alaisia, monipuolisia ja instituutioiden rajat ylittäviä, eivätkä ihmiset tahdo määritellä omaa toiminta-alueitaan ahtaasti [H2, H3, H4, H5, H7, H9]. Huvila (2006: 185–186) havaitsi saman ilmiön tutkimuksessaan: arkeologit profiloivat itsensä harvoin vain yhteen työrooliin, ja useimmilla on kokemusta monista erilaisista rooleista. Vaikuttaa lisäksi siltä, että on tavallisempaa nähdä muut kollegat suoraviivaisemmin ja stereotyyppisemmin jonkin roolin tai instituution edustajana kuin tuntea itse kuuluvansa tiettyyn lokeroon. Jotkut haastateltavistani [H7] halusivat identifioida itsensä nimenomaan ”arkeologiksi”, joka pitää identiteettinä sisällään kaikki henkilön toteutuneet tai tavoiteltavissa olevat ammatilliset roolit ja työtehtävät.

Arkeologit voivat nähdä itsensä yhtä aikaa esimerkiksi hallintovirkamiehinä ja tutkijoina, mutta käytännössä yksi rooleista yleensä todellisuudessa hallitsee ajankäyttöä. Muut ammatillista identiteettiä rakentavat roolit ovat ehkä olleet jossain vaiheessa uraa merkityksellisempiä tai niiden toteuttaminen koetaan juuri tällä hetkellä mahdottomaksi, mutta kuitenkin tärkeäksi tavoitteeksi tai unelmaksi. Ristiriita todellisen ja ideaalisen roolin välillä voi aiheuttaa jännitteitä, jotka heijastuvat henkilön kaikkeen toimintaan. Nämä jännitteet saattavat liittyä henkilökohtaiseen tunteeseen elämänhallinnasta ja omien valintojen punnintaan, mutta oletan niiden kuvastavan myös erilaisten työroolien arvostusta ja arvojärjestystä arkeologiyhteisön sisällä.

Akateeminen tutkimus ja tutkijana oleminen vaikuttaisi olevan arvoasteikossa korkeimmalla sijalla, kun taas virkamiehet [H4, H6, H7, H11] kokevat omaan tehtäväänsä, erityisesti ”museovirastolaisuuteen”, liitettävän usein negatiivisia ja vähätteleviä merkityksiä. Jotkut virkamiehet [H7] tuntevat itsekin jonkinlaista alemmuudentunnetta siitä, että he eivät pysty toteuttamaan itseään ”tutkijoina”, koska hallintotyötä tehdään kiireellä ja ”liukuhihnatyönä”. Tämä ammatillisten roolien sekä niitä määrittävien työtehtävien arvottaminen värittää erityisesti arkeologiyhteisön sisäistä vuorovaikutusta, mutta heijastuu myös analysoimiini teksteihin, mitä käsitelen lähemmin alaluvussa 6.3.

6.2 Representationaaliset merkitykset – maailman esittäminen

Aineistostani nousevat representationaaliset merkitykset käsittävät analysoimissani teksteissä rakentuvat kuvat ja käsitykset todellisuudesta eli sen, millaisena maailma ilmiöineen esitetään (vrt. Heikkinen 2002: 18). Primääriaineistoni luonnollinen tekstiaineisto on määriteltävissä ”virkateksteiksi”, millä viitataan laajaan kategoriaan ”virkakulttuurissa” tuotettuja ja ”virkakielellä” kirjoitettuja tekstejä (mts. 16). Virkakieltä analysoineet tutkijat (esim. Heikkinen ym. 2000) ovat nähneet virkatekstien kuvastavan maailmaa, jossa toimijoina ovat erilaiset tekstit tai muut abstraktit, institutionaaliset oliot. Tätä maailmaa hallitsevat järjestelmät, mallit ja kaaviot enemmän kuin ihmiset, ja tärkeimpiä ovat asioiden väliset suhteet kuin konkreettinen tekeminen. (Heikkinen 2000b: 323–324; Heikkinen 2002: 16.)

Virkatekstit luovat *tekstuaalista todellisuutta* tuottaen tekstejä teksteistä. Tässä todellisuudessa aiemmat tekstit etäännytetään tekstien tuottajista ja lukijoista ja nojaututaan itsestään selvinä pidettyihin totuuksiin sekä alkuoletuksiin, joita ei kirjoiteta näkyviksi. Virkatekstien tyypillisiä kielellisiä piirteitä ovat muun muassa kaavamainen jäsentely, yleistävyys, substantiivivaltaisuus, pitkät määriteketjut sekä rinnastusten ja luettelojen yleisyys. Uudet asiat esitetään tuttuina ja mielipiteet itsestään selvinä, kaikkien tuntemina tosiasioina. Virkatekstien kirjoittajat näyttäytyvät usein ylivertaisina asiantuntijoina ja tekstien lukijaksi kirjoitetaan toinen asiantuntija tai kirjoittajan antamiin merkityksiin alistuva lukija. (Heikkinen ym. 2000; Heikkinen 2002: 16; Heikkinen ym. 2012b: 110.) Edellä mainitut ominaisuudet voi yleisesti ottaen liittää myös omaan aineistooni: verkkosivustojen teksteihin, lausuntoihin ja tiedotteisiin.

6.2.1 Taksonomisesti luokiteltu ja arvotettu maailma

Primääriaineistossani kuvastuva maailma järjestyy systemaattisilta ja luonnontieteellisen tarkoilta vaikuttaviin 'taksonomioihin', jotka rajaavat erilaisia tutkimuksen ja hallinnan, tiedon ja vallan, kohteita. Nämä luokittelut määrittävät sekä tiedon alaa että konkreettisia, reaali maailmasta osoitettavia alueita. Luokitelluille maailman osille, "kohteille", nimetään samalla 'omistaja-vartijat': tietyt asiantuntijoiden ryhmät, joiden tehtävä on ensinnäkin hallita kohteita koskevaa tietoa ja toiseksi kontrolloida sitä, kuinka yhteiskunnan muut jäsenet voivat kohteita kohdata ja tuntea. "Arkeologinen", kuten "historiallinen" tai "kulttuurihistoriallinenkin", ovat kaikki attribuutteja, jotka liittävät käsitteitä ja tekstien aiheita tiettyihin tieteellisen tiedon ja asiantuntemuksen aloihin. Mikään toinen tieteenala ei kuitenkaan tule esitellyksi ja käsiteltyksi muinaismuistohallinnon teksteissä samalla tavoin ja yhtä usein kuin arkeologia.

Perintödiskurssissa rakentuva käsitejärjestelmä, tapa luokitella maailmaa, näyttäytyy luonnollisessa tekstiaineistossa kaikista epäjohdonmukaisuuksistaan, ristiriitaisuuksistaan ja haastatteluiden kautta välittyvistä kirjoittajien todellisista näkemyksistä huolimatta itsestään selvänä, varmana ja kiistämättömänä. Teksteissä jäsenyvä todellisuus vaikuttaa maailman luonnollisten jakolinjojen mukaan järjestäytyneeltä, koska luokittelun perusteet jäävät luokittelua hallitsevan yhteisön omaisuudeksi ja 'tiedoksi'. Tämä tieto saa oikeutuksensa diskurssia hallitsevan yhteisön jäsenten asemasta alan asiantuntijoina ja tiedon kohteiden 'omistaja-vartijoina' (ks. 6.2.2).

Perintödiskurssin aihetta ja alaa keskeisimmin määrittävä "arkeologinen kulttuuriperintö" esiintyy "muinaisjäännös"-termin kanssa synonyymisena, samaan avainkäsitteeseen viittaavana ilmaisuna hallinnon toimijoiden [VS5, VS6, VS8, VS10, VS16, VS17, VS18] verkkosivuilla sekä Museoviraston tiedotteissa [TI12, TI14, TI18, TI19, TI21, TI29] ja lausunnoissa [LA3, LA4, LA5, LA7, LA8, LA21, LA22, LA27, LA33]. Teksteissä rakentuva arkeologisen kulttuuriperinnön käsite on muinaisjäännösten tavoin jotakin aineellista, joka sijaitsee maantieteellisesti määriteltävissä paikoissa arkeologisin tutkimusmenetelmin erotettavina – löydettävänä – fyysisinä kohteina. Arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteellistämisen materiaalisiksi olioiksi voi ymmärtää ontologiseksi metaforaksi (Lakoff & Johnson 1980), joka

pelkistää moniulotteisen abstraktin ilmiön helpommin hallittavaan ja käsiteltävään muotoon:

”Arkeologisen kulttuuriperinnön hoidolla tarkoitetaan muinaisjäännösten ja niiden ympäristön kunnossapitoa sekä tällaisten alueiden käytön suunnittelua ja organisointia.” [VS8],

”Museovirasto ei ole edellyttänyt maakuntakaavan laatimisen yhteydessä koko maakunnan aluetta koskevan arkeologisen kulttuuriperinnön inventointia” [LA5],

”Niiden välittömästä läheisyydestä ei tunneta muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä, joten arkeologisen kulttuuriperinnön osalta Museovirastolla ei ole huomautettavaa vaihekaavasta.” [LA8],

”Soiden käyttöä koskeviin suunnittelumääräyksiin on sisällytettävä arkeologisen kulttuuriperinnön (muinaisjäännösten) huomioon ottaminen sekä lausunnotmenettely niiden käytännön selvitystarpeen arvioimiseksi.” [LA21].

Akatemiaa edustavista toimijoista ainoastaan Oulun yliopiston arkeologian oppiaineen verkkosivuilla mainitaan arkeologinen kulttuuriperintö yhtenä tutkimuksen kohteista, mutta käsitteen merkitystä tai suhdetta muinaisjäännöksen käsitteeseen ei tässä yhteydessä määritellä:

”Painopistealueina ovat Pohjois-Suomen ja pohjoisten alueiden arkeologinen kulttuuriperintö globaalissa kontekstissa.” [VS12].

Muita arkeologian alaan viittaavia termejä ovat muun muassa *”arkeologinen kohde”* [VS13, VS18, MH9, MH13, TI17, TI26, LA21, LA32], *”arkeologinen jäännös”* [VS8, VS10, VS13, TI34, LA9, LA21], *”arkeologinen kulttuurivaranto”* [TI28], *”arkeologinen kulttuuriympäristö”* [VS13, LA3], *”arkeologinen materiaali”* [VS4, TI28], *”arkeologinen aineisto”* [VS13], *”arkeologinen rakenne”* [VS10] ja *”arkeologinen intressi”* [LA21]. Nämä teksteissä synnytyt sanaliitot nimeävät maailman ilmiöitä ja kohteita liittäen ne samalla eksplisiittisesti tietynlaiseen asiantuntemukseen ja ammatilliseen identiteettiin (vrt. Hiidenmaa 2000b: 59).

Hallinnon käytäntöjä ohjaava ja sen teksteissä heijastuva käsitteistö ei kuitenkaan ole ainakaan arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteen suhteen yhdenmukainen haastateltujen arkeologien käsitysten kanssa. Kaikki hallinnossa työskentelevät [H1, H4,

H6, H7, H8, H9, H11] tiedostivat selvästi, että arkeologinen kulttuuriperintö on ”jotain enemmän” ja käsitteenä ”laajempi” kuin muinaisjäännös:

”Aikaisemmin ne jotenkin intuitiivisesti samaisti toinen toisiinsa, mutta mä luulen et arkeologian kehityksen myötä [...] ajatus arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja muinaisjäännöksistä on yhä selvemmin erkaantumassa”. [H1],

”Muinaisjäännös on arkeologista kulttuuriperintöä aika oleellinen osa, mutta arkeologinen kulttuuriperintö on mun mielestä laajempi. [...] arkeologista kulttuuriperintöä on varmaan ne dokumentit niistä tuhoutuneista muinaisjäännöksistä. Sekin on arkeologista kulttuuriperintöä.” [H4],

”Se on jotakin paljon enemmän kuin ne muinaisjäännökset, se arkeologinen kulttuuriperintö. Että siihen sisältyisi sitten kaikkea, ihan ne muinaisjäännökset ja sitten ne esineet ja maisema ja tieto ja [...] perimätieto, kaikki tällanen mikä liittyy tavallaan siihen ihmisen menneeseen toimintaan. Mutta [...] sen ei tarvitse olla mitään fyysistä sinänsä, että se voi olla just jotain tietoa tai tarinaa.” [H6],

”Arkeologinen kulttuuriperintö saattaa mielestäni olla laajempi käsite kuin muinaisjäännös. [...] Muinaisjäännökset tuottavat ainesta arkeologiselle kulttuuriperinnölle.” [H8],

”Perintö [...] on paljon syvempää, paljon enemmän on kysymys siitä, mitä me kannetaan ja siirretään.” [H9],

Tiettyä ristiriitaa omien ajatusten ja toiminnan välillä jotkut haastateltavista perustelivat käytännöllisyydellä:

”H7: [...] tämä arkeologisen kulttuuriperinnön suhde muinaisjäännöksiin. Että taas vertaan tähän lausunnon kirjoittamiseen. Niin mä olen vetänyt yhteysmerkit silleen, että arkeologinen kulttuuriperintö on kiinteät muinaisjäännökset.

JE: Sä ajattelet yhtäläisenä?

H7: *En mä ajattele oikeastaan, se on laajempi käsite. Mutta jotta mä en sekoita sitä vastaanottajaa, [...] niin tavallaan tietoisesti yksinkertaistan sen siinä. [...] Musta se on hyvä termi, silloin kun pitää ihmisille puhua. Niin se perintö sana on jotenkin musta hyvä.”*

”Arkeologisen kulttuuriperinnön oikeastaan, jotta se on hallittava ja ymmärrettävä vaikkapa omassa työssä ja tässä konkreettisessa arjessa ihmisten kanssa

toimittaessa, niin kyllä se täytyy ajatella tällöisenä esineenä ja jäännöksinä, [...] mutta se ei ole mikään totuus tai semmoinen joku oikeasti tapahtunut asia. Se ei ole menneisyyttä, vaan se on tätä hetkeä ja tulevaisuutta.” [H11].

Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitys nimenomaan hallinnon terminä ja akateemisessa tutkimuksessa sivuutettuina merkityksinä kävi niin ikään ilmi haastatteluista:

”Me oltiin siellä jossakin seminaarissa, niin mä kuulin kun takana yliopistossa työskentelevä kollega sanoi toiselle, että mikä ihmeen arkeologinen kulttuuriperintö. Ja sitten mä havahtuin, että hetkinen, kuka sitä termiä käyttää.” [H7],

”Mun näkemykseni olivat paljon yksioikoisemmat siihen aikaan, kun mä olin yliopistolla ja sitten, kun jouduin lainausmerkeissä puolustamaan arkeologista kulttuuriperintöä. Niin se oma näkemys asioista laajeni.” [H8].

Suurin osa akatemiaa edustaneista haastateltavista [H3, H5, H10] ei ollut aikaisemmin juurikaan pohtinut muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön välistä eroa. Asiasta keskusteltaessa he kuitenkin päätyivät intuitiiviseen näkemykseen siitä, että käsitteet eivät täysin vastaa toisiaan:

”Muinaisjäännöksiä suojellaan ja arkeologisen kulttuuriperinnön kanssa enemmänkin toimitaan. [...] muinaisjäännöksethän on jätetty sinne metsään, ne sijaitsee jossain. [...] ne on sitä arkeologista kulttuuriperintöä silloin, kun ne tulee tämän nykyisen toiminnan piiriin.” [H3],

”Kulttuuriperintö varmaan viittaisi johonkin sellaiseen, joka on arvokasta sinänsä, joka on arvokasta ihmisille ilman että he välttämättä suuressa määrin sitä kyseenalaistavat.” [H5],

”En ole koskaan suoraan sanottuna miettinyt arkeologista kulttuuriperintöä. Kulttuuriperintö on mulle vähän kaikkea ja siinä on sitten osatekijänä arkeologia. [...] Musta se on materiaalista, johtuen mun taustastani. Mutta mä tietysti ymmärrän, että siihen kuuluu kaikki aineeton ja niin edelleen.” [H10].

Yksi akatemiaa edustaneista haastateltavista [H2] tosin hyväksyi muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön merkitysten rinnastamisen, ja näki käsitteiden välisen eron lähinnä sopimuksenvaraisena, kohteiden ajoitukseen ja MML:n määritelmään liittyvänä näkökohtana:

”Mä puhun arkeologisesta kulttuuriperinnöstä sekä kiinteänä muinaisjäännöksenä että irtaimina muinaisesineinä, [...] muinaisjäännöksen määritelmä lähtee tavallaan sieltä muinaismuistolaista ja suojelunäkökulmista. Sitten taas arkeologinen kulttuuriperintö on laajempi, siihen kuuluu myös nuoremmat kohteet.” [H2].

Myös termi ”arkeologinen perintö” esiintyy aineistossa joitakin kertoja [VS6, VS15, TI23, TI28, LA21], erityisesti Pirkanmaan maakuntamuseo [VS13] vaikuttaa suosivan sitä ”arkeologinen kulttuuriperintö”-sanan sijaan. Metsähallitus puhuu sen sijaan sekä tiedotuksessaan [MH4, MH6, MH9, MH10, MH11, MH14, MH15, MH16, MH20, MH21, MH28] että verkkosivustollaan yleisesti [VS9] ”kulttuuriperintökohteista”, mutta myös ”kulttuuriperintötyötyöt” [MH13] mainitaan. Termeillä viitataan Metsähallituksen teksteissä muinaisjäännösten lisäksi muunlaisiinkin kohteisiin, jolloin käsite määrittyy lähinnä muinaisjäännöksen yläkäsitteeksi:

”Suojelualueen kulttuuriperinnön inventoinnin tavoitteena on kuvata alueen kulttuuriperintökohteet, joihin kuuluvat arkeologiset kohteet, rakennukset ja maisema.” [VS9],

”Inventoitaviin kohteisiin sisältyvät lakisäätösten suojeltujen muinaisjäännös- ja rakennusperintökohteiden lisäksi myös muut kulttuuriperintökohteet.” [VS9],

”Esihistoriallisten muinaisjäännösten lisäksi alueelta dokumentoitiin useita mielenkiintoisia historiallisen ajan kulttuuriperintökohteita. Vanhojen savottakämppien jäänteet, lapinkentät sekä toisen maailmansodan aikaisten vankileirien maatuneet rakenteet kertovat alueen rikkaasta ja rankastakin menneisyydestä.” [MH9].

Museoviraston käytössä ’kulttuuriperintökohde’¹⁵⁸ on ennemminkin ’muinaisjäännöksen’ tai ’muinaisjäännöskohteen’ vieruskäsite, sille vaihtoehtoinen suojeluluokitus, jonka soveltaminen ei perustu lainsäädäntöön, vaan virastossa sovittuun käytäntöön¹⁵⁹ (Seppälä 2015) (ks. myös 3.1.7):

”Molempia on pidettävä lähinnä kulttuuriperintökohteina, mutta toisaalta niiden ehjissä osissa saattaa olla jäljellä vielä muinaisjäännöstä. Siksi Pirkanmaan

---

¹⁵⁸ Muinaisjäännösrekisterissä käytetty termi on ”muu kulttuuriperintökohde”, joka viitanee juuri Metsähallituksen luomaan merkitykseen: ’muu kuin muinaisjäännös’.

¹⁵⁹ Kulttuuriperinnön suojelusta vastaavat viranomaiset voivat kuitenkin esittää, että kulttuuriperintökohteet suojellaan kaavassa MRL:n keinoin. Päätöksen suojelumääräyksistä tekee kaavoittaja. (Museovirasto/KYS 2015: 2.)

maakuntamuseo on [...] edellyttänyt kaapelointiin liittyvien kaivutöiden arkeologista valvontaa em. historiallisten kyläonttien kohdilla.” [LA23],

”Myöskään tämä sillanpaikka ei ole kiinteä muinaisjäänös. Kyseessä on kuitenkin paikallisesti arvokas kulttuuriperintökohde, ja Museovirasto suosittelee, että rakenne säilyttäisiin [sic].” [LA14].

Yhtäältä muinaisjäänökset siis rinnastetaan Museoviraston ja maakuntamuseoiden teksteissä arkeologiseen *kulttuuriperintöön*, mutta toisaalta ’kulttuuriperintökohteet’ ja ’muinaisjäänöskohteet’ eivät ole suojelua toteutettaessa samanarvoisia. ’Kulttuuriperintökohteen’ status ja arvo, kuten sen asema ja määritelmä perintödiskurssin käsittehierarkiassakin, ovat Museoviraston teksteissä häilyviä:

”Suomessa on kuusi Unescon maailmanperintöluetteloon hyväksyttyä kulttuuriperintökohdetta.” [TI31].

Kulttuuriperintökohteiden lisäksi sekä Museovirasto [LA20, LA21, TI4] että Pirkanmaan maakuntamuseo [VS13] puhuvat ”*kulttuuriympäristökohteista*”, joka on kulttuuriperintökohteen tapaan jonkinlainen ympäristössä suojeltavia entiteettejä kokoava käsite:

”Kulttuuriympäristökohteita voidaan suojella esimerkiksi kaavoituksen yhteydessä maankäyttö- ja rakennuslain perusteella, rakennussuojelulla ja muinaismuistolalla.” [VS13].

’Muinaisjäänöskohde’, mitä ilmeisimmin yksi ’kulttuuriympäristökohteen’ alakäsitteistä ja ’muun kulttuuriperintökohteen’ vieruskäsite, näyttäytyy puolestaan hallinnollisena yksikkönä, johon koostumussuhteisesti liittyviä alakäsitteitä ovat muinaisjäänökset sekä muinaisjäänösryhmät tai -alueet (ks. myös 3.1.5):

”Muinaisjäänöskohde on esihistoriallinen muinasijäänösryhmä [sic], josta merkinä ovat olleet vuonna 1994 poluilla ja koekuopissa havaitut, muinaiseen asuinpaikkaan viittaavat kvartsi-iskokset ja kivilatomus, mahdollinen hautarakenne.” [LA32].

”Inventointityön tuloksena rekisteröitiin 23 muinaisjäänöskohdetta, jotka pitävät sisällään 45 kiinteää muinaisjäänöstä. Näistä 25 on varmoja esihistoriallisia muinaisjäänöksiä.” [MH2]

”Myrskyn aiheuttamista vaurioista ovat kärsineet yksittäisten muinaisjäännösten lisäksi myös useat opastein merkityt muinaisjäännösalueet, jotka ovat nähtävyyshkohteita.” [TI20]

Museoviraston ja ympäristöministeriön ylläpitämällä Rakennusperinto.fi -sivustolla [VS15] määritellyn ”kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteistön” lisäksi hallinnossa käytettäviä luokittelevia käsitteitä ja termejä, edellisten määritelmiä ja synonyymeja sekä käsitteiden välisiä suhteita eksplikoidaan luonnollisessa tekstiaineistossa silloin tällöin – etenkin verkkosivustoilla, mutta myös joissakin lausunnoissa:

”Kiinteä muinaisjäännös = muinaisjäännös [...] Laissa käytetään sekä kiinteä muinaisjäännös että muinaisjäännös -käsitettä tarkoittamaan samaa asiaa.” [VS15],

”Merituulivoimapuistojen rakennusvaiheessa voi tuhoutua rauhoitettuja vedenalaisia muinaisjäännöksiä (hylkyjä, joiden voidaan olettaa olleen uponneena yli sadan vuoden ajan).” [LA21].

Olen avannut seuraavien käsitteiden hierarkiaa valottavien lainausten merkitykset muinaisjäännöksen käsitteen ja sille määrittyvän yläkäsitteen kautta havainnollistaakseni käsitteistön moniselitteisyyttä:

”[Kulttuuriympäristö] muodostuu muinaisjäännöksistä, rakennetusta ympäristöstä, maisemasta ja perinnebiotoopeista.” [VS10]

→ ’Muinaisjäännökset ovat osa kulttuuriympäristöä’.

”Rakennettua perinnemaisemaa ovat esim. historialliset rakennukset ja muinaisjäännökset.” [VS10]

→ ’Muinaisjäännökset ovat osa rakennettua perinnemaisemaa’.

”Rakennettuun kulttuuriympäristöön kuuluvat muun muassa historialliset rakennukset, varhaisen teollisuuden ja liikenteen miljööt, puutarhakulttuurin muovaamat maisemat ja muinaisjäännökset.” [VS22]

→ ’Muinaisjäännökset ovat osa rakennettua kulttuuriympäristöä’.

”Muinaisjäännökset ovat osa varsinaissuomalaista kulttuurimaisemaa.” [VS21]

→ ’Muinaisjäännökset ovat osa kulttuurimaisemaa’.

Edellä esitetyissä esimerkeissä heijastuvia käsitejärjestelmän epäloogisuuksia tai käytetyn terminologian horjuvuutta, yksittäisten tekstien sisällä tai tekstien välillä, ei selitetä, pikemminkin päinvastoin. Yllä olevissa lainauksissa verbien modus eli modaalista merkitystä ilmaiseva tapaluokka on *indikatiivi*¹⁶⁰, joka on mahdollista nähdä modaalisella asteikolla siten, että se ilmaisee kategorisen väitteen.

Indikatiivimuotoisessa väitteessä on kyse jopa suuremmasta episteemisestä varmuudesta kuin sellaisessa lausumassa, jossa on välttämättömyyttä osoittava modus tai muu modaalinen keino. (Hakulinen ym. 2004: § 115, § 1590.) Tulkitseen esiin nostamissani esimerkeissä ja muissa aineiston samankaltaisissa lausumissa olevien verbimuotojen siten ilmaisevan varmana pidettyä tietoa maailman ominaisuuksista (vrt. Kankaanpää 2006: 71; Waterton ym. 2006).

Episteeminen modaalisuus kuvaa asiaintilan mahdollisuutta, todennäköisyyttä tai välttämättömyyttä tekstin tuottajan näkökulmasta (Hakulinen ym. 2004: § 1556; Larjavaara 2007: 404). Haastatteluaineistoni valossa liitän luokittelua koskevan kategorisuuden tässä tapauksessa ennemminkin kirjoittajien rooleihin perintödiskurssia ylläpitävinä hallinnoijina ja virkamiehinä kuin todellisten, tekstit kirjoittaneiden henkilöiden omiin arvioihin tai käsityksiin (ks. myös 6.3.2). Sama episteeminen varmuus, jolla reaali maailmaa – fyysistä ympäristöä ja sen ilmiöitä – koskevat luokittelut esitetään, leimaa myös luonnollisessa tekstiaineistossa mainittuja arvottavia luokitteluja ja muita arvoarvostelmia:

”Kohteen arvon määrittämisessä (arkikielessä myös arvottaminen) käytetään vakiintuneita kriteerejä. Alueiden ja kohteiden hoito ja suojele perustuu tunnistettuihin arvoihin ja niiden valtakunnalliseen, maakunnalliseen tai paikalliseen merkittävyyteen.” [VS15],

”Arvottaminen tapahtuu suhteessa alueenkäyttötavoitteisiin. Hyvä arvottaminen voidaan tehdä vain hyvän inventoinnin avulla. Kulttuuriympäristö voi olla myös rumaa ja todiste asiasta, jota ei haluta muistella. Kauneus ja rumuus ovat kuitenkin suhteellisia käsitteitä, jotka tulisi pitää erossa kulttuuriympäristöä arvotettaessa.” [VS13].

”Arvottaminen”, hallinnan kohteena olevien entiteettien ”arvojen” ja näistä arvoista johdetun ”merkittävyyden” punninta, kuvataan eksplisiittisten kriteerien ja mitattavien

---

¹⁶⁰ Moduksia ovat indikatiivin lisäksi konditionaali, potentiaali ja imperatiivi. Indikatiivi on tunnuksen modus. (Hakulinen ym. 2004: § 115–118.)

suureiden avulla toimitettavana, tieteellisen täsmällisenä luokitteluna. Arvottamisen perustana olevia ”tunnistettuja arvoja” tai ”vakiintuneita kriteereitä” ei mainita, mutta lukijan annetaan ymmärtää, että ne ovat kuitenkin tekstien tuottajien tiedossa.

Alempaan lainaukseen kirjoittuu myös presuppositio eli implisiittinen oletus siitä, että toisin kuin esimerkiksi kauneus ja rumuus, asiantuntijoiden hallitsemat ja käyttämät arvot eivät ole suhteellisia, vaan absoluuttisia.

Yleisimmät teksteissä esiintyvät ’arvot’, joilla luokiteltuja kohteita kuvataan, ovat ”arvokkuus” ja ”merkittävyys”. Molemmat mainitaan useita kymmeniä kertoja kaikissa aineistoryhmissä. Niiden varaan syntyy samalla kehämäinen päättelyketju, jossa asialla on arvoa, koska se on arvokas tai merkittävä. Adjektiivia ”*arvokas*” käytetään erityisesti suurelle yleisölle suunnatussa viestinnässä korostamaan suojeluun ja tutkimukseen liittyvien toimien tärkeyttä. Yhdistettynä metaforiseen kieleen arvoa kuvaavat adjektiivit lisäävät viestin vaikuttavuutta:

”Luonnossamme säilyneet muinaisjäännökset ovat arvokkaita viestejä esihistorialliselta ajalta tai muistomerkkejä historiallisista tapahtumista.” [VS9].

Adjektiivi ”*merkittävä*” taas liittyy usein, mutta ei välttämättä aina, kolmiportaiseen luokitteluun, jossa kohteen arvo määrittyy valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai paikallisesti merkittäväksi:

”Valtakunnallisesti tai maakunnallisesti merkittävien muinaisjäännösten säilyttäminen tulee taata kaikissa olosuhteissa. Näillä muinaisjäännöksillä on huomattavan tieteellisen arvon lisäksi usein myös nähtävyyсарvoa.” [VS10],

”Redutti Tiutinen on arvioitu valtakunnallisesti merkittäväksi muinaisjäännöskohteeksi, joten sitä koskevien suunnitelmien tulee olla erityisen hyvin perusteltuja.” [LA27].

Tämä arvoluokitus liittyy erityisesti maankäytön suunnittelun ja kaavoituksen tarpeisiin, missä yhteydessä se vaikuttaa esimerkiksi muinaisjäännösten merkintään eri kaavatasoilla. Luokittelu esitetään yleisesti ottaen kaikkien tuntemana ja kyseenalaistamattomana järjestelmänä, vaikka Museoviraston verkkosivuilta löytyykin jonkinlainen varaus koskien itse luokitteluprosessin täsmällisyyttä. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan täsmennetä, miksi joitakin kohteita on vaikeampi luokitella kuin toisia:

”Kaikkien kohteiden kohdalla ei ole aina mahdollista tehdä tarkkaa luokittelua valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai paikallisesti merkittäviin muinaisjäänöksiin.” [VS10].

Vaikka merkittävyyden arvioinnin vaikeus on tiedossa, se ei estä Museovirastoa edellyttämästä sitä muilta toimijoilta tutkimusluvan ehdoissa:

”Jos valvonnan aikana tulee esiin sellaisia merkittäviä löytöjä tai kiinteitä rakenteita, joilla saattaa olla erityisiä suojelu-, säilyttämis- tai konservointitarpeita, on työ keskeytettävä välittömästi.” [LA23].

Muita luonnollisessa tekstiaineistossa useimmin esiin nousseita, erityisesti muinaisjäänöksiin ja arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyviä arvottavia adjektiiveja ja ilmaisuja ovat: *”mielenkiintoinen/kiinnostava”* [VS8, VS9, VS10, VS17, MH2, MH6, MH8, MH9, MH13-19, MH28, TI23, TI27, TI34, LA9],

”monipuolinen/monimuotoinen” [VS9, VS10, VS15, VS21, MH5, MH6, MH10, MH20, MH22, TI4, TI15, TI26, TI35, LA3, LA21], *”hyvin säilynyt”* [VS1, VS5, VS8, VS9, VS10, VS13, VS15, MH3, TI3, TI6, TI11, TI12, TI28, TI37, LA3, LA4, LA5, LA18, LA21], *”ainutlaatuinen”* [VS9, VS10, VS11, MH18, TI9, TI27, TI28],

”edustava/näyttävä/nähtävyys” [VS1, VS10, MH15, MH16, MH26, TI20, TI24],

”rikas” [VS17, VS21, MH5, MH6, MH9, MH10, MH20, LA18, LA3]:

”Muinaisjäänös voi olla edustava joko näyttävyytensä tai sijaintinsa vuoksi tai sillä voi olla merkittävä asema arkeologian tutkimushistoriassa. Usein hoitokohteeksi valittu muinaisjäänös on tyypillinen oman alueensa tai aikakautensa edustaja.” [VS10].

Tieteelliset [VS8, VS10, VS17, TI6, LA9], opetukselliset [VS9, VS10, MH4, MH10, MH14, MH15] sekä matkailulliset arvot [VS10, MH2, MH4, MH10, MH14, MH15, MH16, MH17, MH26, MH27, MH30, TI12, TI24, LA20] tulevat niin ikään mainituiksi:

”Tutkimuksellisesti arvokkaita, täysin autioituneita kylänpaikkoja on kuitenkin edelleen jäljellä esimerkiksi Haltialassa ja Viikissä.” [VS17],

”Suunniteltu rakennuspaikka sijaitsee Raahen vanhalla 1600-luvun asemakaava-alueella [...], joka on tutkimuksellisesti erityisen mielenkiintoista ja suojelullisesti arvokasta aluetta.” [LA9],

”Hoidetut muinaisjäännökset ovat monipuolisia käyntikohteita, joita voidaan hyödyntää niin opetuksessa, matkailussa kuin virkistyskäytössäkin.” [VS10].

Muinaisjäännöksiä kuvaavien superlatiivien viljely on arkeologien keskuudessa liitetty suurelle yleisölle suunnattuun yleistajuiseen viestintään kuuluvaksi piirteeksi, joka on herättänyt ristiriitaisia tunteita (esim. Wickholm 2007). Tutkimuskohteiden määrittely ”vanhimmiksi”, ”suurimmiksi” tai ”ainutlaatuisimmiksi” on nähty sekä välttämättömänä viestin saamiseksi läpi mediassa että vältettävänä, jotta kuva tieteellisen tutkimuksen tavoitteista ei vääristyisi. Omassakin aineistossani esimerkiksi superlatiivit ”*vanhin*”, ”*suurin*”, ”*arvokkain*” ja ”*tärkein*” kuuluvat ensisijaisesti lehdistötiedotteiden kieleen, erityisesti Metsähallituksen tiedotuksessa [MH5, MH8, MH17, MH20, MH21, MH23, MH29, MH30, TI9], mutta ilmaisut esiintyvät myös joidenkin verkkosivustojen teksteissä [VS1, VS5, VS8, VS9, VS10, VS21].

Vertauskuvat ja metaforat ovat perintödiskurssin aihetta ja alaa kuvaavien laatusanojen ja arvottavien ilmausten lisäksi yksi primääriaineistoni analyysissa esiin nousseista teemoista (ks. 4.3.1). ’Perintö’ on itsessään metafora: se viittaa johonkin, jota pidetään arvokkaana ja halutaan säilyttää sekä siirtää tuleville sukupolville. Muinaisjäännöksiin liitetyt metaforat ilmentävät ontologista metaforisuutta (Lakoff & Johnson 1980), joka rinnastaa aineelliset, konkreettiset oliot abstrakteihin käsitteisiin. Hallinnan kohteiksi aineellistetuille ja pelkistetyille maailman ilmiöille pyritään metaforien avulla palauttamaan niihin kuuluvaa moniulotteisuutta. Analysoimieni tekstien kielessä muinaisjäännökset eivät pelkästään symboloi tai edusta aineettomia merkityksiä, vaan ne ovat ”*muistoja*”, ”*tietopankkeja*” ja ”*kertojia*”.

MML:n asema keskeisenä intertekstuaalisuuden lähteenä heijastuu muinaisjäännöksiä koskevan perintödiskurssin kieleen suorien viitteiden lisäksi muisto/muisti-metaforan yleisyytenä (ks. myös 6.4.1). Muisto-sana sisältyy myös esimerkiksi kaavamerkinnöissä käytössä olevaan ”muinaismuisto”-termiin. Metaforisessa käytössä ”muisto” esiintyy niin hallinnon [VS1, VS6, VS7, VS9, VS10, VS13, VS21] kuin yliopistojenkin [VS20] verkkosivuilla, tiedotteissa [MH17, TI12] ja lausunnoissa [LA10, LA19, LA20] sekä haastateltavien puheissa [H8, H10, H11]:

”Muinaisjäännöksiä suojellaan muistoina maamme aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Ne ovat ainoa olemassa oleva lähdeaineisto esihistorialliselta ajalta.” [VS10],

”Niin kutsuttu Pontuksen kaivanto nykyisen kanavan itäpuolella on muisto vuosina 1607 -1608 tehdystä kanavoimisyrityksestä.” [VS1],

”Mun mielestä muinaisjäännös on maastossa sijaitseva menneisyyden muisto.” [H10],

”Oikeastaan olen ruvennut tykkäämään muinaismuisto-sanasta enemmän. Mua häiritsi se viranomaisluonne alkuaikoina enemmän, [...] ehkä se oli jotain semmoista vanhakantaisuutta joka siinä oli. Mutta oikeastaan sitten, kun siinä on se muistosana, niin sehän on aika semmoinen aikaa kestävä.” [H11].

Muisto-metafora korostaa muinaisjäännösten merkitystä kollektiivisen ja yksilöllisen tajunnan, identiteetin ja kulttuurin osatekijänä. Muistot ja muistaminen ovat välttämättömiä, jotta voimme yksilöinä ja yhteisöinä ylipäätään toimia ja muodostaa jonkinlaista järjestystä kaottiseen maailmaan. Muistamattomuus tai muistinmenetys assosioituu puolestaan ihmiseen, joka on kadottanut itsensä ja historiansa. Ilman muistia ei ole mahdollista oppia uutta tai peilata aikaisempia kokemuksia nykyisyyteen ja tulevaisuuteen.

Muistojen ja muistin arvo on siis ilmeinen ja kaikkien ymmärrettävissä, joten metaforaa käytetään laajemminkin ”muistiorganisaatioiden” tekemän työn merkityksen korostamisessa ja oikeuttamisessa. Museovirasto ja muut muistiorganisaatiot rinnastetaan metaforisesti ’yhteiskunnan muistiin’, joka kerää, tallettaa ja vaalii ’muistoja’. Tässä tehtävässään muistiorganisaatiot käytäntöineen samalla institutionalisoivat, valitsevat ja luovat sen menneisyyden ja perinnön, joka määritellään muistamisen ja säilyttämisen arvoiseksi. Muistihan on tunnetusti valikoiva; se tuottaa ehyitä ja mielekkäitä kokonaisuuksia täydentämällä aukkoja tarvittaessa valemuistoilla.

Muisto-metaforan ohella yleisimpiä muinaisjäännöksiin liittyviä vertauskuvia luonnollisessa tekstiaineistossani ovat *”tarina/tarinankertoja/kertoja”* [VS3, VS10, VS21, MH1, MH5, MH6, MH9, MH13–17, MH19, MH21, MH22, MH24, MH26, MH27, MH30, TI10] sekä *”jälki/merkki”* [VS4, VS9, VS10, VS18, VS21, MH2, MH5, MH13–16, MH21, MH22, TI12, LA15, LA32], jotka esiintyvät erityisen usein Metsähallituksen tiedotteissa:

”Tulisijan jäännökset ja hiekkaan hautautunut kvartsikaavin kertovat kivikauden ihmisen leiriytyneen paikalle.” [MH13],

”[Muinaisjäännökset] kertovat elämisestä, asumisesta, liikkumisesta, elinkeinojen ja uskonnon harjoittamisesta sekä kuolleiden hautaamisesta.” [VS10],

”Arkeologiset kohteet - kiinteät muinaisjäännökset - ovat ympäristössä säilyneitä ihmisen toiminnan jälkiä kivikaudelta 1900-luvulle.” [VS18].

Tarina-metafora vie ajatukset 1800-luvulle, kansallisuusaatteen siivittämistä kehitelyihin kansakunnan suuriin kertomuksiin ja muinaismuistoihin tämän henkisen perinnön kannattelijoina (ks. 3.2.1). Perintödiskurssissa kierrätetyillä vertauskuvilla on yhtymäkohtia myös Maltan sopimukseen (Council of Europe 1992a), jossa arkeologinen perintö kuvataan ”Euroopan maiden yhteisen muistin lähteenä” ja ”muinaisilta ajoilta periytyvät ihmisen toiminnan jäljet” tämän perinnön osatekijöinä. Muita aineistoni teksteissä useammin kuin kerran käytettyjä vertauskuvia ovat tietoihmiset metaforat ”tietopankki/tietolähde” [VS10, VS20, VS21, TI22, TI27], sekä ”omaisuus/kansallisomaisuus” [VS17, TI4, TI27]:

”Kulttuurikerros on tietopankki, joka välittää tietoa paitsi kaupungista asuinympäristönä myös kaupunkilaisten tavarantoiminnan ja kuluttamisesta, kaupankäynnistä, kotitarvekäsityöstä sekä ammattimaisesta tuotannosta.” [VS21],

”Kaiken ikäiset hylt ovat arvokkaita menneisyyden tietolähteitä.” [TI27],

”Lain mukaan kaikki yli sata vuotta vanhemmat esineet, joiden omistajaa ei tunneta, ovat muinaisesineitä ja valtion omaisuutta.” [VS17].

Tarinankertoja-metaforan tavoin tietopankki- ja tietolähde-kielikuvat asettavat jäännökset aktiivisiksi toimijoiksi, jotka säilyttävät ja välittävät tietoa vastaavalla tavalla kuin pankit valuuttaa tai kertovat ja puhuvat menneisyyttä todistaneina tietolähteinä. Jälki- ja merkki-metaforissa korostuvat muinaisjäännösten ja menneen todellisuuden semioottinen suhde sekä näiden ”merkkien” sisältämien merkityksien tulkinnassa vaadittavat erikoistaidot (ks. myös 6.2.2). Omaisuuksien metafora, kuten pankki-vertauskin, aktivoivat puolestaan talouteen ja täsmälliseen, mitattavaan arvoon liittyviä mielikuvia. Muinaisjäännöksille on ”omaisuutena” osoitettavissa myös omistaja eli valtio tai ”kansallisomaisuutena” kansakunta ja kansa. Valtio siis hoitaa tätä ”kansalle” kuuluvaa omaisuutta niin, ettei sen arvo alene.

Kielen metaforisuus liittyy primääriaineistossani oleellisesti siihen, kuinka kulttuuriperinnön suojelua ja tutkimusta perustellaan ja legitimoidaan suurelle yleisölle suunnatussa viestinnässä. Erilaiset kielikuvat ovat tässä yhteydessä kielen poeettista

funktiota toteuttavaa vakiintunutta retoriikkaa, tiettyyn kontekstuaalisesti määräytyneeseen esittämistapaan liittyviä manereita. Kaavamaiset fraasit ja ilmaisut muodostuvat, esiintyvät ja viittaavat toisiinsa tekstien muodostamassa verkostossa, jossa yhteys lausumien taustalla vaikuttaviin intresseihin ja ideologioihin on kuitenkin hämärtynyt.

6.2.2 Arkeologit arkeologisen kulttuuriperinnön omistaja-vartijoina

Arkeologien suhde materiaalisiin jäännöksiin ja suojeltuihin muinaisjäännöksiin ei koostu pelkästään asiantuntijuuteen kuuluvasta tiedollisesta kiinnostuksesta, vaan on lähes poikkeuksetta myös henkilökohtainen ja tunnepitoinen. Kenties arkeologian materiaallinen luonne, kenttätutkimusten mahdollistava moniaistillinen kokemuksellisuus luo poikkeuksellisen yhteyden tutkijan ja tutkimuskohteen välille. Etenkin omaan ammatilliseen historiaan ja identiteettiin liittyvät kohteet, kohteet jotka henkilö on itse löytänyt tai joita hän on tutkinut, muodostuvat läheisiksi:

”Silloin kun mä olen kentällä, niin mä olen niin lähellä sitä muinaisjäännöstä. Mä olen kiinni siinä. [...] tämä saattaa olla järkyttävää, mutta mä inhimillistän [muinaisjäännöksiä] myös hirveästi. Ja tavallaan mä havahduin tästä mun omasta suhteesta niihin, kun me oltiin [...] neuvottelemassa, saako [paikkakunnalle X] rakentaa replikan keskiaikaisesta puukirkosta. Ja yhtäkkiä mä huomasin, että koko tämän seurakunnan edessä mä riitelin niitten kanssa, että kenelle se kappeli sitten kuuluu. Ja mä olin ihan, että hei, se on mun. Se on mulle niin läheinen ja rakas.” [H7],

”[...]ja kaikki nämä muinaisjäännökset, jotka on itse löytänyt, niin niihin on emotionaalinen suhde. Ja mä väitän, [...] että ne on vähän niinku mun lapsia.” [H3].

Arkeologien ja arkeologian erityinen, etuoikeutettu ja eksklusiivinen, asema suhteessa muinaisjäännöksiin sekä arkeologiseen kulttuuriperintöön korostuu primääriaineistossani monin tavoin. Haastatteluaineistossa esiin nousut arkeologien kokonaisvaltaisen inhimillinen, tunnepitoinen ja kokemuksellinen suhde muinaisjäännöksiin jää luonnollisessa tekstiaineistossa kuitenkin asiantuntijuutta ja objektiivista tieteellistä havainnointia korostavien merkitysten alle. Esimerkiksi kertoja-, jälki/merkki- ja tietolähde-metaforiin sisältyy joskus eksplisiittisestikin ilmaistu oletus siitä, että muinaisjäännökset avautuvat vain tietyille ihmisille, arkeologeille, jotka

osaavat tulkita ”jälkiä” ja ”merkkejä” sekä koota ja käyttää menneisyyden ”tietopankkeihin” sisältyvää ”tietoa”:

”Sammaloitunut kivikasa saattaa kertoa arkeologille monia asioita paikan historiasta.” [MH19].

Arkeologian erityisasema kulttuuriperinnön hallinnossa ilmenee myös primääriaineiston tekstejä yleisesti leimaavana käsitteellisenä hämäryytenä, joka sekoittaa toisiinsa arkeologian tieteellisenä tutkimuksena, arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun hallinnollisena toimintana sekä arkeologisen kulttuuriperinnön näiden toimien kohteena. Verkkosivustoilla muinaisjäännösten suojeluun liittyvää viranomaistoimintaa saatetaan käsitellä otsikolla ”Arkeologia” [VS7, VS14, VS18, VS21] tai vastaavasti Museoviraston ”Arkeologinen kulttuuriperintö”-nimisellä sivulla esitellään pääasiassa arkeologian tieteenalaa ja arkeologista tutkimusta [VS10]. Arkeologia, arkeologisen kulttuuriperinnön suojelu sekä arkeologinen kulttuuriperintö itsessään rinnastuvat ja sekoittuvat myös leipäteksteissä:

”Turun museokeskuksenn [sic] arkeologisiin tehtäviin kuuluvat kaupunkiarkeologiset kaivaukset, eräät muinaisjäännösten suojeluasiat sekä muinaisten aikojen tutkimus ja tunnetuksi tekeminen.” [VS21],

”Arkeologia ei ole vain menneisyyden tutkimusta, vaan se käsittelee monipuolisesti menneisyyden ihmisen elämän eri osa-alueita. Myös kulttuuriperinnön säilyttäminen on tärkeässä roolissa.” [TI26].

Lisäksi arkeologin koulutus määrittyy teksteissä välttämättömäksi edellytykseksi suoriutua arkeologista kulttuuriperintöä koskevista hallinnollisista tehtävistä:

”Sopimuksen myötä museo ryhtyy hoitamaan toiminta-alueellaan mm. maankäytön suunnitteluun liittyviä, arkeologista kulttuuriperintöä koskevia viranomaistehtäviä. Sopimus oli mahdollista solmia, koska Kuopion kulttuurihistoriallisessa museossa työskentelee päätoiminen arkeologi.” [TI14].

Toisin kuin muita kulttuuriperinnön suojeluun liittyviä tieteenaloja, esimerkiksi historiaa tai taidehistoriaa, arkeologiaa ei siis käsitellä ja määritellä pelkästään yliopistojen [VS4, VS12, VS20], vaan myös hallinnon verkkosivuilla [VS6, VS7, VS8, VS10, VS13]:

”Arkeologia on tieteenala, joka tutkii ihmisen menneisyyttä maassa ja vedessä säilyneiden aineelliseen ja henkiseen kulttuuriin liittyvien jäännösten avulla.” [VS8].

Yllä olevan kaltaisia eksplisiittisiä määritelmiä lukuun ottamatta arkeologinen tutkimus ja tiede representoituu hallinnon teksteissä käytännössä aina kenttätutkimuksina eli tieteellisen tutkimusprosessin näkökulmasta tutkimusaineiston kokoamisena ja havaintojen tekona (ks. Kiikeri & Ylikoski 2011: 37). Arkeologia pelkistetään tällöin kenttärkeologiaksi, jonka tavoitteeksi määrittyy ennemminkin materiaalistien jäännösten dokumentointi kuin ihmisen menneisyyden tai menneiden kulttuurien tutkimus (vrt. Herva 2009: 46). Haastattelujeni perusteella viranomaistekstejä tuottavat arkeologit tosin tiedostavat tämänkin perintödiskurssin piirteinä heijastuvan todellisen ongelman:

”Kaikessa tässä on yksi suuri ongelma, [...] tämä tutkimuksen puute. Se on ihan kaikilla tasoilla [...]. Mun on ihan mahdotonta käsittää, että miten voidaan sallia, [...] niin ei mitään muuta tehdä kuin kaavainventointeja. [...] Mä en voi yksinkertaisesti hyväksyä sitä, en millään, en poliitikoitten, enkä viraston johdon, enkä yliopistojen tahoilta. [H7].

Kuvallinen aines tukee teksteissä rakentuvaa kuvaa arkeologeista erikoistaitoja ja -tietoa hallitsevina asiantuntijoina, joilla on erityisoikeus lähestyä muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä tavoilla, jotka eivät ole muille ryhmille sallittuja. Suurimmassa osassa esimerkiksi Museoviraston (2014e) verkkosivuilla [VS10] olevista muinaisjäännöksiä esittävistä kuvista ei ole lainkaan ihmisiä¹⁶¹. Jos ihmisiä esiintyy, he ovat muutamaa poikkeusta (ks. 6.3.2) lukuun ottamatta kenttätutkimusta tekeviä arkeologeja (ks. Kuva 3).

Kenttärkeologit esitetään kuvissa nimenomaan asiantuntijaroolissaan: työvaatteissaan ja -varusteissaan, käyttämässä erilaisia mittalaitteita ja välineitä. Tässä kontekstissa arkeologien suhde muinaisjäännöksiin välittyy persoonattomana ja kliinisenä; he eivät tuntele, ihaile nähtävyyshohdetta tai koe elämyksellistä ’perintöä’, vaan he keräävät tietoa: havainnoivat, mittaavat ja dokumentoivat. Muinaisjäännökset ja arkeologinen kulttuuriperintö määrittyvät samalla ’tutkimuskohteiksi’, joiden oleellisin merkitys on niiden potentiaali tieteellisen tutkimuksen aineistona.

---

¹⁶¹ Tämä havainto näyttäisi koskevan myös Museoviraston verkkosivustolta löytyvää, rakennusperintöä koskevaa kuvamateriaalia.

Kuva 3. Arkeologit dokumentoivat vuonna 2011 Porin sataman alueella niin kutsuttua Kallonlahden hylkyä, kuva: Riikka Tevali/Museovirasto (2014e).

Koska Museoviraston Arkeologiset kenttäpalvelut on yksi arkeologisia kenttätutkimuksia myyvistä toimijoista, voi Museoviraston verkkosivujen [VS10] sisällön näiltä osin tulkita myös osaksi kenttäpalveluiden markkinointia. Markkinointidiskurssia heijastavaksi piirteeksi tulkittuna kenttärkeologian ja (Museoviraston) arkeologien asiantuntijuuden laajan esittelyn viranomaisen verkkosivuilla voi nähdä jossain määrin ongelmallisena. Se hämärtää osaltaan Museoviraston viranomaistoiminnan eli lausunnoissa määritettävien tutkimustarpeiden sekä maksullisen toiminnan, määritettyjen tutkimusten toteuttamisen välistä rajaa sekä häivyttää muut kenttätutkimuksista kilpailevat toimijat, vaikka heidät Museoviraston verkkosivustolta löytyvässä listassa mainitaankin.

Muinaisjäännösten merkitys nimenomaan arkeologisen tutkimuksen ja tiedon kohteena esitetään primääriaineiston teksteissä usein suojelun ensisijaisena tarkoituksena:

”Kaikki kiinteät muinaisjäännökset on suojeltu automaattisesti muinaismuistolaillla (295/1963) eikä niihin saa kajota ilman Museoviraston lupaa. Tämä on tärkeää, jotta asiantuntijoiden tutkittavana on koskematon paikka, josta saadaan talteen kaikki tieto.” [TI37].

Museoviraston verkkosivuston [VS10] kuvallinen sisältö tukee tekstiä myös tässä suhteessa. Sivustolle on esimerkiksi jostain syystä valittu kuva Karijoen Susiluolasta, jossa luolan suuaukko on suljettu aidalla¹⁶². Kuvatekstin mukaan

”Ainutlaatuinen tutkimuskohde pyritään säilyttämään koskemattomana. Sen vuoksi Susiluolan suuaukko on jouduttu sulkemaan aidalla.”

Sekä kuva että kuvateksti viestivät molemmat, että asiantuntijoiden tutkimukselliset intressit syrjäyttävät muinaisjäännöksen muut merkitykset. Tieteellinen arvo, kyseenalaistettunakin (esim. Immonen & Taavitsainen 2011: 162–163), oikeuttaa siis rajoittamaan ei-asiantuntijoiden – paikallisten asukkaiden, matkailijoiden, arkeologian harrastajien, keiden tahansa kiinnostuneiden – pääsyä arkeologisen kulttuuriperinnön äärelle, todellisten aineellisten kohteiden yhteyteen.

Arkeologien tarpeet ja tutkimukselliset intressit oikeuttavat samalla myös muinaisjäännösten hävittämisen kajoavien tutkimusten yhteydessä, esimerkiksi kaivauksissa:

”Muinaisjäännös yleensä ’tuhoutuu’ arkeologisten kaivausten yhteydessä, mutta tieto kohteesta säilyy raportin muodossa.” [VS10],

”Tutkimalla näitä muinaisjäännöksiä saamme tietoa ajasta, jolta kirjoitettua tietoa ei ole tai tieto on muuten niukkaa. Kuva menneisyydestämme rakentuu ja täydentyy näin pala palalta.” [VS21].

Tähän sisältyvä ideologinen arvovalinta on siis se, että menneisyyttä koskevien tieteellisten teorioiden ja (arkeologisen) ’tiedon’ muodostaminen on arvokkaampaa kuin se, että materiaallinen jäännös säilyisi kaikkien koettavissa olevana osana ympäristöä sekä tulevaisuudessa mahdollisesti kehitettävien, uusien kajoamattomien tutkimusmenetelmien ulottuvilla. Näiden arvovalintojen tekeminen, ”yhteistä kulttuuriperintöämme” [VS18] edustavien muinaisjäännösten katoamisesta aiheutuvien haittojen sekä tutkimuksen tuottamasta tiedosta koituvien hyötyjen suhteen punnitseminen, on hallinnan käytännöissä osoitettu arkeologien itsensä vastuulle. Arkeologian alan koulutus tai asiantuntemus ei sellaisenaan kuitenkaan anna eväitä muun kuin menneisyyden tutkimusta koskevan tieteellisen potentiaalin tunnistamiseen. Perintönäkökulma, arkeologisen kulttuuriperinnön merkitykset nykyisin eläville ihmisille ja yhteisöille, jää tällöin väistämättä katveeseen.

---

¹⁶² Kuva ei valitettavasti ollut saatavilla painokelpoisena tiedostona.

6.2.3 Tieto toiminnan tuotteena, kohteena ja tarkoituksena

Millaista on sitten se muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä koskeva 'tieto', jota kenttätutkijoina sekä hallintovirkamiehinä toimivat arkeologit aineistoni teksteissä "keräävät", "tuottavat", "kokoavat", "tulkitsevat", "käyttävät", "tallentavat", "esittävät", "hyödyntävät", "antavat", "jakavat", "välittävät", "päivittävät", "lisäävät" ja "tarjoavat"? Valotan asiaa tarkastelemalla muinaisjäännösrekisteriä (ks. 5.5.2), joka Museoviraston ylläpitämänä tietojärjestelmänä ja "ainoana ajantasaisena arkeologisen kulttuuriympäristön rekisterinä" [LA3] esittää erilaisissa arkeologisissa tutkimuksissa tuotettua ja muinaismuistohallintoa ohjaavaa tietoa.

Muinaisjäännösrekisterin voi ymmärtää muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä koskevan auktorisoidun diskurssin 'teknisenä representaationa', kumuloituneen tiedon sekä muinaisjäännösten hallinnan käytäntöjen ja historiallisen kehityksen tiivistelmänä. Sellaisena muinaisjäännösrekisteri sisältää sekä 1) säännöt muinaisjäännöksen/yksittäisen kohteen esittämiselle (asiasanat, luokittelut, hierarkiat, tietokannan kentät, linkitykset) että 2) jokaista Suomen tunnettua muinaisjäännöstä kuvaavat esitykset (yksittäisiä kohteita koskeva tietosisältö) (ks. Kuva 4). Kohteiden yksilölliset kuvaukset on siis muodostettu rekisterin rakenteen ja asiansanoituksen, rekisterin täyttämistä ja muokkaamista koskevien ohjeiden (esim. Museovirasto 2010, 2013b, 2014d) sekä epävirallisten tapojen ja tottumusten asettamissa rajoissa. Nämä samat muinaisjäännösrekisterin käyttöön liittyvät reunaehdot ohjaavat myös arkeologisten tutkimuskertomusten kirjoittamista, koska raportin sisällön on oltava siirrettävissä rekisteriin sellaisenaan (Museovirasto 2012: 13–14).

Kuvassa 4 on muinaisjäännösrekisterin tietue, joka sisältää Espoon Soukassa sijaitsevan, "Sökö"-nimisen kohteen "perustiedot". Tiedoista käy ilmi, että rekisterissä kuvattu kiviröykkiö on arvotettu valtakunnallisesti merkittäväksi kiinteäksi muinaisjäännökseksi (nk. rauhoitusluokka 1) ja sen arvioidaan ajoittuvan pronssi- tai rautakaudelle. Mitään muita viitteitä kohteen luonteesta, siihen liittyvistä tulkinnoista tai sen suojelun, merkittävyyden ja arvon perusteista ei anneta. Arkeologi tai arkeologian ajoitusmenetelmistä ja pronssikautisista hautaröykkiöistä jotain tietävä olettaa, että ajoitus ja samalla tulkinta on tehty jäännöksen korkeustiedon perusteella. Rekisteriä selaavalle henkilölle, jolla ei ole arkeologian alan pohjatietoja, jää puolestaan kokonaisuudessaan epäselväksi, miksi tämä nimenomainen kiviröykkiö on ylipäättään

suojeltu muinaisjäännöksenä ja vieläpä arvotettu erityisen merkittäväksi – sikäli kun merkittävyyskään on maallikon pääteltävissä pelkän rauhoitusluokan perusteella. Tässä tapauksessa jo ”muinaisjäännöstyyppi” (kivirakenteet) tarkenteineen (röykkiö) paljastaa, että itse jäännös on kiviröykkiö, eikä ”Kuvaus”-kentän vapaa teksti sisällä muita lisätietoja kuin röykkiön koon.

Espoo		Sökö	
		49010084	
perustiedot	lisätiedot	alakohteet	tilat
Nimi:	Sökö	Kunta:	Espoo
Muut nimet:			
Järjestysnumero:	84		
Laji:	kiinteä muinaisjäännös	Vedenalainen:	ei
Suojelukriteeri:			
Muinaisj.tyyppi:	kivirakenteet	Tyyppin tarkenne:	röykkiöt
Rauhoitusluokka:	1	Lukumäärä:	1
Ajoitus:	pronssikautinen	Ajoitustarkenne:	ei määritelty
Luonti: 24.9.1997 museovirasto\instrandb		Muutos: 16.2.2006 museovirasto\hranta	
Ajoitus:	rautakautinen	Ajoitustarkenne:	ei määritelty
Luonti: 24.9.1997 museovirasto\instrandb		Muutos: 16.2.2006 museovirasto\hranta	
siirry kartalle			
Koordinaatit:	P: 6669539 I: 369659 P (YKJ): 6672340 I (YKJ): 3369776 Lat (ETRS89/WGS84): 60,14197708° Lon (ETRS89/WGS84): 24,65281116° Lat (ETRS89/WGS84): 60° 8,5186' Lon (ETRS89/WGS84): 24° 39,1687' Lat (ETRS89/WGS84): 60° 8' 31,1175" Lon (ETRS89/WGS84): 24° 39' 10,1202" Z/m.mpy alin: 16,00 Z/m.mpy ylin: 17,00 syvyyssmax: syvyyssmin:		
Koord.selite:			
Paikannustarkk:	ei määritelty		
Etaisyystieto:	Espoon kirkosta n. 7,5 km etelään		
Peruskartta:	203212	Perusk. nimi:	Espoo
Kuvaus:	Kohde sijaitsee Laurinlahden asuntoalueella, Ristinientieletä nousevan Mereneidonpolun itäreunassa, Laurinrin rivitalon pihamaalla. Matalalla kalliokohoumalla on kivistä kasattu röykkiö (6 x 6 x 1 m), jonka keskellä on kuoppa. Inventoinnissa 2005 todattiin, että röykkiötä oli jonkin verran pengottu kiviä kääntelemällä. Jäännöksellä on opastaulu. Paikalta on avoin näkymä Soukanlahdelle.		
Luonti: 24.9.1997 museovirasto\instrandb	Muutos: 16.2.2006 museovirasto\hranta		

KUVAT (0 kpl)

LIITTEET (0 kpl)

Rekisterilinkit

Kuva 4. Kuvakaappaus muinaisjäännösrekisterin tietueen 49010084 ”perustiedot”-lehestä, tallennettu 23.12.2014¹⁶³ (Museovirasto 2014a).

Valtaosa koko kohdekuvausten tietosisällöstä liittyy sen sijaan kohteen paikantamiseen monessa eri muodossa annettujen maantieteellisten koordinaattien, sanallisten kuvausten ja karttalinkin avulla. Numerosarjat ja mittayksikköjen kirjo luovat esitykseen luonnontieteelliseen lähestymistapaan viittaavaa täsmällisyyttä, joka lopulta kertoo kuitenkin vain sen, että tiettyssä, metrin tarkkuudella paikannetussa pisteessä sijaitsee kasa kiviä. Vierailin paikalla itse maaliskuussa 2013 ja totesin, että kyseiselle muinaisjäännökselle pystytetty opastaulu oli rispaantunut lukukelvottomaksi.

Laurinlahden asuinalueella asuville ihmisille ei siis käytännössä ole tällä hetkellä

¹⁶³ Kuva on kopioitu Museoverkon kautta kirjautumalla käytettävästä muinaisjäännösrekisteristä, joka sisältää enemmän tietosisältöä kuin verkossa avoimesti selattava versio.

tarjolla ymmärrettävää ja relevanttia tietoa heidän lähiympäristössään olevasta ”arkeologisesta kulttuuriperinnöstä”.

Muinaisjäännösrekisteriä ei alun alkaen ole suunniteltu suuren yleisön tietolähteeksi, vaan viranomais- ja tutkijakäyttöön, hallinnon ja tutkimuksen työvälineeksi (ks. 5.5.2) – mikä luonnollisesti heijastuu sen rakenteeseen ja sisältöihin. Materiaalisten jäännösten ulkokohtaiseksi kuvaukseksi jäävä yksityiskohtaisuus sekä tutkimusraporttien kielelliseen tyyliin viittaavat piirteet, kuten luettelomaisuus ja kvanttorilauseet¹⁶⁴, ovat kuitenkin tavallisia myös yleistajuisiksi tarkoitettussa viestinnässä, esimerkiksi arkeologisia tutkimuksia koskevissa lehdistötiedotteissa:

”Hankkeessa kartoitetaan valtion metsätalousmaiden kulttuuriperintökohteet noin neljän miljoonan hehtaarin alalta. Yhtä laajaa ja yhtä suurta määrää arkeologeja työllistävää inventointia ei ole aiemmin Suomessa tehty. Hanke kestää kuusi vuotta ja sen kokonaiskustannukset ovat neljä miljoonaa euroa. Luonnonsuojelualueilla ja KMO-hankeessa metsätalouksella työskentelee vuosittain noin 20 arkeologia. Heidän kävelemiensä kilometrien tuloksena maastamme on vuoteen 2011 mennessä kartoitettu yli 7000 erilaista kulttuuriperintökohdetta, joista suuri osa on aiemmin tuntemattomia.” [MH21].

Luonnollisen tekstiaineiston kieli esittää numeroiksi ja matemaattisiksi suhteiksi käännetyn maailman, jonka tarkoitteet, myös ihmiset, on laskettavissa ja määriteltävissä täsmällisinä lukuina. Hallinnan kohteet ovat siten luokiteltavissa, verrattavissa ja suhteutettavissa toisiinsa sekä olosuhteina hallinnassa ja hallittavissa. Tässä maailmassa toimitaan logiikan ja matemaattisten lakien alaisuudessa, eikä epäjohdonmukaisesti tai sattumanvaraisesti. (vrt. Heikkinen 1999: 112–113.)

Analysoimissani teksteissä ’tieto’ esitetään useimmiten konkreettisenä entiteettinä, joka muodostuu, kulkee ja muuntuu erilaisissa tutkimuksen ja hallinnon prosesseissa ja käytännöissä. Prosessoitua ’lopputuotetta’ jaetaan ja siirretään edelleen sidosryhmien ja kansalaisten käyttöön:

”Inventointi on järjestelmällistä tiedon hankintaa ja tallentamista maisemasta, rakennetusta ympäristöstä, muinaisjäännöksistä tai perinnebiotoopeista. Siinä

---

¹⁶⁴ Kvanttorilauseet muodostuvat partitiivimuotoisesta substantiivilausekkeesta sekä sen tarkoitteiden määrää ilmaisevasta lausekkeesta eli määränilmauksesta (Hakulinen ym. 2004), esimerkiksi: ”Pirkanmaalla suojeltuja arkeologisia kohteita on noin 1 500, koko maassa noin 22 000.” [VS13].

kerätään, järjestetään ja tuotetaan tietoa esim. kulttuuriympäristön nykytilasta ja siihen johtaneista syistä.” [VS15],

”Inventoinnista laaditaan raportti. Siinä on oleellinen tieto muinaisjäänöksistä kohde kohteelta. [...] Raportissa olevaa tietoa voidaan hyödyntää myös kotiseututyössä ja kouluopetuksessa.” [VS21],

”Museoviraston, museoiden, yliopistojen ja muiden tutkimuslaitosten arkeologit kaivoivat viime kesäkaudella kymmenillä paikkakunnilla esiin lisää tietoa Suomen muinaisuudesta.” [TI22]

Tieto, yleensä nimenomaan tieteellinen tutkimustieto, sekä sen tavoittelu rakentuu itseisarvoiseksi lähtökohdaksi kaikelle toiminnalle. Tutkimusten ja selvitysten tulee kattaa tietyt implisiittisesti tai eksplisiittisesti merkityksellisiksi määritellyt tiedon alueet, sekä konkreettiset että käsitteelliset:

”Arkeologian tehtävänä on kerätä tietoa ja esittää tulkintoja sellaisista ihmisen historian osa-alueista ja aihepiireistä, joista kirjallista tietoa on olemassa liian vähän tai ei lainkaan.” [VS6],

”Monilla Lapin alueilla tiedot kulttuuriperinnöstä ovat vielä puutteellisia. Arkeologit ja historioitsijat eivät ole ehtineet kaikkialle, joten tutkimattomia alueita riittää. [...] Tietoa kerätään kulttuuriperinnön suojelua varten, sitä käytetään opastuksessa, alueiden hoidon ja käytön suunnittelussa sekä ennallistamisen taustatiedoksi.” [MH6],

”Arkeologinen tutkimus tuottaa monipuolista tietoa nykyihmiselle ja yhteiskunnalle” [TI26].

Edellisiin lainauksiin ja aineiston teksteihin kirjoittuu oletus siitä, että nykyinen yhteiskunta ja sen jäsenet tarvitsevat asiantuntijoiden, arkeologien ja historioitsijoiden tuottamaa, menneisyyttä koskevaa faktatietoa. Tästä huolimatta muut kuin kulttuuriperinnön tutkimuksesta ja suojelusta vastaavien instituutioiden tai niiden sidosryhmien sisältä tulevat tarpeet jäävät yleensä ilmaisematta tai täsmentymättä.

Tekstien retoriikassa muodostuu idealistinen näkemys arkeologisesta tutkimuksesta, joka kokoaa ”menneisyyden” ja hämärään jääneen historian kuvaa kuin palapeliä. Tätä arkeologien hartaasti koostamaa kuvaa vilautetaan kuitenkin vain silloin tällöin, esimerkiksi Museoviraston verkkosivustolla arkeologisten aikakausien ja kronologian

kuvauksena [VS10] tai yksittäisissä, tutkimuksen näkökulmasta poikkeuksellisia löytöjä koskeissa tiedotteissa [TI9] (ks. 6.4.1).

Arkeologista kulttuuriperintöä ja muinaisjäännöksiä koskeva ”arkeologinen tutkimustieto” näyttäytyy aineistoni teksteissä muuten pääasiassa erilaisten materiaalien jäännösten sijaintia ja fyysistä ulottuvuutta koskevinä kuvauksina – tietona, jota kenttäarkeologit ”keräävät” ja ”kaivavat esiin” maastosta. Tällä ”paikkatiedolla” on seurauksensa ja tarkoituksensa, jotka liittyvät lähinnä kohteiden fyysisen koskemattomuuden turvaamiseen arkeologien tutkimusaineistona, esimerkiksi maankäytön yhteydessä. Muut yhteiskunnalliset kytkökset ja nimenomaan perintönäkökulmaan liittyvät merkitykset jäävät sen sijaan epäselviksi.

Muinaisjäännöksiä fyysisinä entiteetteinä koskeva havaintoaineisto ei ole tietoa ’perinnöstä’ – ainakaan siinä tapauksessa, jos kulttuuriperinnön käsite ymmärretään kriittisen perinnön tutkimuksen uudelleen määrittelemänä yksilöiden ja yhteisöjen identiteettiä ilmentävänä tekemisellä ja materiaalis-diskursiivisena prosessina (Harrison 2013b) – tai ylipäätään nyky-yhteiskunnan suhteena menneisyyden jäännöksiin.

6.3 Vuorovaikutukselliset merkitykset – subjektit ja vuorovaikutus

Aineiston analyysissä erottelemani vuorovaikutukselliset merkitykset koskevat sitä, millaisia subjekteja, toimijoita ja toiminnan kohteita rooleineen ja identiteetteineen teksteissä luodaan ja puhutellaan. Näiden merkitysten kautta synnytetään erilaisin tavoin painottunutta vuorovaikutusta ja arvioidaan asioita (vrt. Heikkinen 2002: 18). Kielen vuorovaikutukselliseen funktioon liittyy oman tutkimusongelman näkökulmasta oleellisia kysymyksiä siitä, kenen ääni teksteissä korostuu ja kenen vaimentuu, millaista vuorovaikutusta toimijoiden välille muodostuu, kuka vuorovaikutusta ohjaa, ketkä asetetaan ohjailun kohteiksi ja millaisin kielellisin keinoin sekä valinnoin ohjailua tuotetaan.

Suomalaista perintödiskurssia ylläpitävän yhteisön diskurssijärjestykseen ei kuulu tekstejä, joiden tuottamiseen pääsisivät todellisuudessa osallistumaan muut ihmisryhmät kuin asiantuntijat kulttuuriperintöä hallinnoivissa ja tutkivissa instituutioissa.

Perintödiskurssi ei siten ole ainakaan tässä suhteessa moniääninen. Perintödiskurssia rakentavien ja primääriaineistooni kuuluvien tekstien intertekstuaalinen aineskin on useimmiten peräisin toisista virkateksteistä ja säädöksistä (ks. 6.4). Tämän hallinnon teksteille tyypillisen piirteen on katsottu lähtökohtaisesti luovan vastakkainasetteluja ja

hierarkkisia suhteita, joissa asiantuntija usein sivuuttaa maallikon (Heikkinen 2002: 16; Heikkinen ym. 2012b: 110 [Tiililä 2007]).

Virkatekstien kautta välittyvien virallisten, auktorisoitujen näkemysten ja asiantuntijoiden äänen korostuminen primääriaineistossani oli monesta syystä ilmeistä ja ennalta arvattavaa. Analyysin avulla teksteistä oli kuitenkin mahdollista erotella nyansseja, jotka eivät kumoa Smithin (2006; 2012) APD:a koskevan teorian perusteella hahmottelemiani ennako-oletuksia, mutta jotka piirtävät suomalaisen perintödiskurssin kuvasta alkuolettamuksia hienopiirteisemmän ja moniulotteisemman.

Henkilökontekstia kuvaavat osallistujat, roolit ja toimijuudet (ks. 6.1) luonnehtivat osaltaan teksteissä rakentuvan vuorovaikutuksen sävyä ja tapaa. Esimerkiksi kaikki intertekstuaaliset valinnat tuovat tekstiin toisten tekstien ja tekstilajien piirteitä, jotka kaiuttavat niihin liittyvien roolien ääniä (Heikkinen ym. 2012b: 110). Tarkastelin analyysissäni myös tilanteisten toimijuuksien suhdetta lajikontekstin kautta määrittyviin asiantuntijaroleihin. Havaitsemani kytkökset sekä ristiriidat ja 'poikkeamat' institutionaalisten ja tilanteisten roolien välillä ovat siis analyysissä esiin nousseita ilmiöitä, jotka osaltaan joko vahvistivat tai kumosivat oletuksiani tiettyjen tekstilajien, roolien ja toimijuuksien vakiintuneista yhteenliittymistä (ks. 6.1, Taulukot 1 ja 2).

6.3.1 Toimijat ja toiminnan kohteet

Virkatekstien maailmassa toimijoina eivät yleensä esiinny ihmiset, vaan erilaiset tekstit tai muut abstraktit, institutionaaliset oliot (Heikkinen ym. 2000). Tähän liittyen hallinnossa käytetyille tekstilajeille ja muodollista tyyliä edustaville teksteille on yleisesti ottaen ominaista, että subjektina on organisaatio kolmannessa persoonassa (Heikkinen ym. 2012a). Hallinnon organisaatiot, Museovirasto, Metsähallitus ja maakuntamuseot, esiintyvät myös omassa aineistossani 'personoituina', erilaisia tiedollisia ja arvottavia kantoja ottavina, toisten organisaatioiden kanssa kommunikoivina, aktiivisesti ja konkreettisesti toimivina subjekteina:

"Metsähallitus on kartoittanut lokakuun ajan vedenalaista kulttuuriperintöä Hossan retkeilyalueella." [MH12],

"Arkeologisen kulttuuriperinnön osalta Museovirasto yhtyy Pirkanmaan maakuntamuseon näkemyksiin, jotka vaihemaakuntakaavassa on otettu hyvin huomioon." [LA4].

Teksteissä korostetaan erityisesti muinaismuistohallinnon verkoston muodostavien toimijoiden, kansallisella tasolla Museoviraston ja maakuntamuseoiden välistä yhteistyötä. Suoria viittauksia yhteistyösopimuksiin tehdään sekä verkkosivustoilla [VS2, VS6–VS8, VS13, VS14, VS16, VS17, VS21] että Museoviraston tiedotteissa [TI14, TI18, TI19, TI21]:

”Saamelaimuseo tuntee yhteenkuuluvaisuutta myös maailman alkuperäiskansojen museoverkoston.” [VS16],

”Maakuntamuseot ovat Museoviraston keskeisiä yhteistyökumppaneita, joiden kanssa on solmittu kulttuuriympäristön vaalimisen yhteistyösopimuksia jo parinkymmenen vuoden ajan.” [TI21].

Museoviraston hallitseva asema alan keskeisenä organisaationa ja toimijana on aineiston teksteihin sisältyvien suorien viittausten ja Museoviraston verkkosivustolle johtavien linkkien perusteella kiistaton. Myös kaikki haastateltavani viittasivat Museovirastoon jossain vaiheessa haastattelua, monet useita kertoja. Neljä haastateltavaani [H2, H5, H9, H10] nostivat Muinaistieteellisen toimikunnan muodonmuutoksen Museovirastoksi 1972 myös yhdeksi suomalaisen arkeologian käännekohtista. Museovirasto mainitaan yhtä poikkeusta lukuun ottamatta [VS20] aineistoni kaikilla verkkosivustoilla joko tekstissä tai linkeissä sekä noin kolmasosassa Metsähallituksen tiedotteita [MH3, MH9, MH10, MH12, MH14, MH25, MH27, MH29, MH30].

Vaikka ”tutkimuksesta” puhutaan aineistoni teksteissä taajaan, tulevat yliopistot mainituiksi muiden toimijoiden verkkosivuilla vain satunnaisesti [VS6, VS9, VS10, VS19]:

”Museovirasto toteuttaa vuosittain sekä kaivauksia että inventointeja. Lisäksi virasto myöntää tutkimuslupia mm. yliopistojen arkeologisille laitoksille ja museoille.” [VS10].

Yliopistot esiintyvät myös Metsähallituksen ja Museoviraston tiedotteissa, jotka koskivat yhteistyössä toteutettuja hankkeita [MH2, MH8, MH29, TI15, TI26], tietyllä alueella tehtyjä kenttätutkimuksia [MH5, TI5] tai ylipäätään kuluneen kenttäkauden tuloksia [TI22]. Kaikki haastateltavani nostivat haastatteluissa yliopistot ja yliopistojen toiminnan esiin, ja kolme heistä [H4, H5, H9] piti professuurien perustamista Turun ja Oulun yliopistoihin, toimijakentän laajentumista, suomalaisen arkeologian alan

käännekohtina. Etenkin akatemian edustajat [H2, H3, H5, H6, H10] puhuivat yliopistollisista toimijoista, ja akateemisesta maailmasta ylipäätään, myös suhteellisen kriittisesti:

”Yliopistomaailmassa on tällä hetkellä olemassa selkeä tai tulossa se pudotuspeli eteen ja siinä tieteenalat kilpailee toisiaan vastaan ja kamppailu on käynnissä koko ajan. Ja sitten toisaalta myös eri paikkakuntien toimijoiden kamppailu on käynnissä” [H2],

”Kyllä se on yliopistossa aika hyvin taottu päähän, että ne on ne kaks asiaa, millä mitataan eli julkaisut ja valmistuneet ihmiset.” [H3],

”Yliopistot on olleet vähän lamaantuneessa tilassa valtiosta eroamisen vuoksi. Mutta toivon mukaan tästä nyt päästään eroon. Nämä ongelmat alkoivat siis viimeistään vuonna 2010.” [H5].

Yliopistojen arkeologian oppiaineiden omilla verkkosivustoilla [VS4, VS12, VS20] kerrotaan oppiaineen sisällöstä, opiskelusta, työelämään sijoittumisesta ja oppituolien historiasta, mutta tietoa yliopistoissa tehtävästä tutkimuksesta tai varsinkaan tutkimustuloksista on tarjolla niukemmin. Esimerkiksi Helsingin yliopiston sivustolla luetellut linkit yliopiston ylläpitämiin, päättyneitä tutkimusprojekteja koskeviin tietokantoihin (TUHTI, ASTI, MUTI, YHTI, JULKI) eivät ainakaan vuonna 2015 enää toimineet. Selvänä erona hallinnollisten toimijoiden kielellisiin käytäntöihin voi pitää sitä, että yliopistojen verkkosivustojen teksteissä toimijuus kiinnittyy organisaation sijaan useimmiten abstraktiin entiteettiin ”*arkeologia*” sekä joskus myös konkreettisempaan, mutta kuitenkin yleiskäsitteenä mainittuun toimijaan ”*arkeologi*”:

”Arkeologia tutkii ihmistä ja kulttuuria jäljelle jääneiden materiaalien lähteiden kautta. [...] Arkeologi on monialainen menneisyyden tutkija ja suojelija.” [VS12],

”Akateemisesti koulutetut arkeologit työskentelevät tutkijoina, lukuisissa tehtävissä hallinnossa ja museoissa sekä kulttuurielämässä.” [VS4],

”Aineistonsa arkeologia hankkii pääasiassa kaivauksin, joissa sovelletaan omien menetelmien lisäksi yhä enenevässä määrin luonnontieteellisiä ja teknillisiä menetelmiä ja analyysijä.” [VS20].

Primääriaineistoni teksteissä esiintyviä muita abstrakteja, institutionaalisia subjekteja ovat ”*valtio*” tai ”*Suomi*” [VS4, VS5, VS6, VS7, VS8, VS9, VS11, VS13, VS15, VS17,

MH1, MH3, MH4, MH14, MH19, MH27, MH30, TI12, TI23, TI28, LA21, LA23], ”*valtioneuvosto*” [LA3, LA4, LA21,] tietyt ”*ministeriöt*” (YM, OKM, MMM) [VS9, VS11, VS15, VS22, TI7, TI10, TI16, TI25, TI29, LA3, LA4, LA5, LA20], ”*maakuntien liitot*” [VS16, VS21, VS22, MH26, TI28, LA2, LA3, LA7, LA8, LA18, LA20, LA21, LA22], ”*ELY-keskukset*” [VS16, VS17, VS22, TI24, LA9, LA17, LA20, LA24, LA26, LA28], ”*kunnat ja kaupungit*” [VS2, VS3, VS7, VS8, VS11, VS17, VS21, VS22, MH9, MH16, MH18, MH19, TI6, TI12, TI19, LA9, LA12, LA20, LA26, LA32], ”*yhdistykset*” [VS3, VS6, VS9, VS10, VS13, VS18, VS19, TI10, LA26] sekä ”*yritykset tai yrittäjät*” [VS4, VS8, VS13, MH16, MH26, MH30, TI12, TI29] ja ”*elinkeinoelämä*” [VS15].

Valtio ja ministeriöt määrittävät teksteissä hallinnon toiminnan rahoittajaksi, strategiseksi suunnittelijaksi ja ohjaajaksi, kulttuuriperinnön ”omistajaksi” sekä kansainvälisen tason toimijoiksi, kun taas muut toimijat esitetään muinaismuistohallinnon organisaatioiden sidosryhminä ja yhteistyökumppaneina, mutta myös ohjailun kohteina, erityisesti lausunnoissa (ks. 6.3.3). Kansainvälisistä toimijoista useammin kuin kerran tulevat mainituiksi ”*EU*” [VS10, VS11, VS13, MH11, MH16, MH19, TI12], ”*Unesco*” ja ”*maailmanperintökomitea*” [VS9, VS11, MH27, TI31], joista EU lähinnä hankkeiden rahoittajana. Unescon ja maailmanperintösopimuksen maininnat liittyvät Suomen valintaan Unescon maailmanperintökomitean jäseneksi 2013 sekä samana vuonna Suomessa voimaan tulleeseen Unescon yleissopimukseen aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta.

Organisaatioiden tai hallinnollisten yksiköiden lisäksi primääriaineistoni toimijoina esiintyvät tietyt hallintojärjestelmää ohjaavat tekstit, erityisesti normit ja säädökset, useimmiten MML (ks. myös 6.4.1):

”Lait ja sopimukset antavat Metsähallitukselle vastuuta myös kulttuuriperinnön vaalimisessa.” [VS9],

”Muinaismuistolaki muinaisjäännösten suojelijana” [VS10],

”Muinaismuistolaki rauhoittaa automaattisesti kiinteät muinaisjäännökset niiden löytyessä.” [VS13].

Analysoimissani teksteissä luodaan lisäksi lauseissa subjekteina toimivia ”kiteymiä”, jotka nimeävät ilmiöitä määritteen ja pääsanana muodostamin sanaliitoin, kuten

esimerkiksi ”*arkeologinen tutkimus*” [VS6] tai ”*hyvä säilyminen*” [VS13] (vrt. Hiidenmaa 2000b: 59). Pääsana ilmaisee tällöin nominaalistettua¹⁶⁵ prosessia:

”Keski-Suomen museon arkeologinen tutkimus on keskittynyt Keski-Suomen maakunnan menneisyyden tutkimiseen.” [VS6]

”Muinaisjäännösten hyvä säilyminen kulttuuriympäristön osana on kulttuuritahdon ja säädösten yhteisvaikutuksen tulosta” [VS13].

Nominaalistuksilla nimetään ilmiöitä ja käsitteellistään siten maailmaa, mutta ne eivät kerro täsmällisesti siitä, kuka toimii, missä ja milloin. Kielellisinä vaikutuskeinoina nominaalistukset muuntavat ilmauksia geneerisiksi ja abstrakteiksi. Nominaalistusten avulla on mahdollista käsitellä ja kiteyttää laajoja kokonaisuuksia sekä prosesseja tiiviiksi ilmaisuiksi, joihin voi määritteiden kautta yhdistää uusia ominaisuuksia tai tietoja (Hiidenmaa 2000b: 55). Samalla ne kuitenkin luovat maailman, jossa muutos, toiminta ja dynaamiset prosessit on pysäytetty staattisten, ikään kuin kaikkien tuntemien, mutta tarkemmin määrittelemättömien ilmiöiden välisiksi suhteiksi.

Vuorovaikutuksellisten merkitysten näkökulmasta nominaalistukset ilmaisevat asenteita ja suhtautumista tietoon: muinaisjäännösten hyvä säilyminen kulttuuritahdon ja säädösten yhteisvaikutusten tuloksena [VS13] ei ole tekstin kirjoittajan tai tietyn organisaation mielipide, vaan yleinen totuus (vrt. Hiidenmaa 2000b: 55–57).

Käytännössä kaikissa primääriaineistoni teksteissä esiintyvät yleisimmät nominaalistukset vaihtelevine määritteineen ovat ”*tutkimus*”, ”*suojelu*”, ”*säilyminen/säilyttäminen*”, ”*vaaliminen*” ja ”*hoito*”. Nämä kiteymät edustavat samalla itsestään selvästi olemassa olevia, tekstien tuottajille annettuja tehtäviä ja tarkoituksia, joita ei yleensä konkretisoida, määritellä tai selitetä tarkasti:

”Perustutkimuksen lisäksi museon arkeologisen toiminnan keskeisiin tehtäviin kuuluu myös kymenlaaksolaisen arkeologisen kulttuuriperinnön tunnetuksi tekeminen sekä sen suojelu, hoito ja vaaliminen yhteistyössä muiden toimijatahojen kanssa.” [VS8],

”Koska muinaisjäännökset ovat korvaamattomia ja ainutlaatuisia ovat suojelu ja säilyttäminen etusijalla kohteen käyttöä suunniteltaessa.” [VS10],

---

¹⁶⁵ Nominaalistus tarkoittaa verbistä johdettua substantiivia (Tieteen termipankki 2015f). Nominaalistusta on kutsuttu kieliopilliseksi metaforaksi, jonka avulla voidaan nimetä ilmiöitä, kun vastaavat verbirakenteet kuvaavat prosesseja (Hiidenmaa 2000b: 55–57).

”[Maailmanperintösopimuksen] pohjalta tuetaan kansainvälisessä yhteistyössä toteutettavaa kulttuuriperinnön pelastamista, vaalimista ja kunnostamista silloin, kun kansalliset voimavarat eivät riitä.” [VS11],

”Yhteistyön piiriin kuuluvat kulttuuriympäristön inventoinnit, dokumentoinnit ja tutkimus, suojeluohjelmien valmistelu ja toteuttaminen sekä kulttuuriympäristön konkreettinen hoito, restaurointi ja käytön kehittäminen.” [MH3],

”Myös hylyn suojelu on turvattu viranomaisten valvonnan kautta.” [TI10],

”Arkeologisten kohteiden kartoittaminen ja tutkimus ovat saaneet viime vuosina avukseen tärkeitä uusia menetelmiä kuten laser-teknologiaa käyttävän kaukokartoituksen.” [TI26].

Raskaita määriteketyjä, liikasanaisuutta, lukuisia johdoksia ja nominaalistuksia on pidetty jo pitkään virkakielen tyypillisinä ominaisuuksina (Hiidenmaa 200b: 53–55). Nominaalistukset ovatkin erityisen tavallisia lausuntoaineistossani, jonka teksteissä ne sekä toimivat itse subjekteina että kiteyttävät lausunnoissa ohjailtua toimintaa ja toiminnan kohteita:

”Alierakenteen tavoitteita ovat Oulun seudun yhdyskuntarakenteen parantaminen ja maakunnan tasapainoisen aluerakenteen turvaaminen, jonka todetaan turvaavan myös arvokkaiden kulttuuriympäristöjen säilymistä.” [LA3],

”Merkkipuut ovat luonteeltaan muinaisjäännöksiä, joiden pitempiaikainen säilyminen ilman erityisiä toimenpiteitä on luonnollisista syistä erityisen vaikeaa. [...] Puun suojelun turvaamiseksi on hankkeelle tehtävä jo ennen käytännön töiden aloittamista erillinen suunnitelma.” [LA17],

”Myös C-kohdemerkintään on liitetty suunnittelumääräys kulttuuriympäristön ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeiden arvojen varmistamisesta suunnittelussa ja rakentamisessa.” [LA21],

”Maisemanhoidon avulla muinaisjäännös tuodaan esille maisemassa ja vahvistetaan kohteen säilymistä.” [LA27].

Organisaatiot koostuvat ihmisistä ja kaikki tekstit, myös aktiivisina subjekteina esitetyt säädökset tai nominaalistetut prosessit, ovat ihmisten tuottamia ja heidän toiminnastaan riippuvia. Persoonalliset, inhimilliset toimijat piiloutuvat aineistoni teksteissä kuitenkin institutionaalisten, abstraktien toimijoiden ja toimintojen taakse. Kielen piirteenä tämä

ilmiö ensinnäkin häivyttää kaikkien ihmisyksilöiden ja -yhteisöjen toimintaan välttämättömästi liittyvää, mutta hallintojärjestelmän ja sitä ohjaavan lainsäädännön näkökulmasta ei-toivottavaa epäjohdonmukaisuutta, ristiriitaisuutta, tiedollista vajavaisuutta ja ennustamattomuutta. Toiseksi ihmisten häivyttäminen esittää instituutiot ja niitä edustavat organisaatiot teksteineen jonkinlaisina itsestään syntyneinä, muuttumattomina ja itsenäisesti olemassa olevina maailman ominaisuuksina, mikä liittyy ilmiön myös perintödiskurssin kielen representationaaliseen funktioon (ks. 6.2).

Aktiivisina toimijoina esitettujen organisaatioiden, tekstien ja nominaalistettujen prosessien lisäksi muina aineistossa rakentuvina subjekteina teksteissä puhutellaan tai mainitaan tiettyjä ihmisryhmiä ja yhteisöjä sekä lausunnoissa nimettyjä vastaanottajia. Verkkosivut ja tiedotteet on tekstilajeina suunnattu mahdollisimman laajalle yleisölle (ks. 5.3), periaatteessa kenelle tahansa, mutta niidenkin sisällöissä on osioita tai yksittäisiä tekstejä, joiden kohderyhmä on implisiittisesti tai eksplisiittisesti rajatumpi.

”Kansalaisiin/yksityisiin kansalaisiin”, ”yleisöön/suureen yleisöön”, ”asukkaisiin/paikallisiin asukkaisiin” tai vain yleisesti *”ihmisiin”* viitataan suoraan ja puhutellaan spesifioituna ryhmänä verkkosivustoilla [VS2, VS6, VS7, VS9, VS10, VS13, VS15, VS17, VS18, VS21, VS22] sekä tiedotteissa [TI27, TI32, MH1, MH2, MH4, MH7, MH11, MH12, MH13, MH16, MH18, MH19, MH21, MH26]. Tavalliset ihmiset määrittävät tällöin yleensä toiminnan kohteiksi, tiedon tai palvelun vastaanottajiksi (ks. 6.3.3). Tulevaisuuteen siirretty suuri yleisö eli *”tulevat sukupolvet”* esiintyy useaan kertaan Museoviraston verkkosivuston [VS10] teksteissä, mutta myös muutamilla muilla sivustoilla [VS3, VS6, VS11, VS13] sekä yksittäisissä Metsähallituksen [MH15] ja Museoviraston [TI1] tiedotteissa. Oulun yliopiston verkkosivustolla [VS12] puhutaan neutraalimmin *”tulevaisuudesta”*, jolle *”menneisyyttä”* säilytetään:

”Muinaisesineen tai kiinteän muinaisjäännöksen löytyminen johtaa vain harvoin kaivauksiin. Ensisijaisena tavoitteena on aina muinaisjäännöksen säilyttäminen tuleville sukupolville.” [VS10],

”[Maailmanperintösopimuksen] keskeisenä lähtökohtana on huoli maailman uhanalaisen kulttuuri- ja luonnonperinnön säilymisestä tuleville sukupolville.” [VS11],

”Arkeologisen kulttuuriperinnön suojelu on osa ympäristönsuojelua, ja arkeologin eettisenä päämääränä on säilyttää mahdollisimman paljon menneisyyttä tulevaisuudelle.” [VS12],

”Suojelu on arkeologisen perinnön arvostamista ja siirtämistä tuleville sukupolville.” [VS13],

”Kartoituksen avulla saadaan säilytettyä tarkkaa, paikkaan sidottua tietoa myös tuleville sukupolville.” [MH15].

”Tulevien sukupolvien” asettaminen nykyisyydessä säilytetyn ja suojellun kulttuuriperinnön vastaanottajiksi on retorinen valinta¹⁶⁶, joka indeksoi sekä museolakiin (1992/729: 1 §) että maailmanperintösopimukseen (4. artikla) (UNESCO 1972). Primääriaineistoni maininnoista yksi [VS6] lainaakin suoraan museolakia, toinen [VS11] taas referoi maailmanperintösopimusta. Muissa tapauksissa yhteyttä kumpaankaan näistä APD:a kannattelevista teksteistä ei osoiteta, eikä ehkä myöskään tiedosteta. Yksi haastateltavistani [H6] mainitsi niin ikään ”tulevat sukupolvet” pohtiessaan suojelun merkitystä ja tarkoitusta. Toisin kuin luonnollisesta tekstiaineistostani välittyvässä asetelmassa, hän asetti nykyiset sukupolvet, ”meidät”, tulevien edelle kulttuuriperinnön arvon määrittäjinä:

”Että kyllä meidän pitää tehdä sitä ensisijaisesti meille ja sitten välittää sitä. Että jos ei sillä ole meille oikeasti merkitystä, niin ei sillä ole tuleville sukupolvillekaan merkitystä.” [H6].

Kun Metsähallituksen tiedotteissa korostetaan tutkimusalueen asukkaiden merkitystä tutkimusprosessissa, myös tiedonantajina, painottuu Museoviraston tiedotteissa ennemminkin asiantuntijoiden ylivertainen tiedollinen asema muihin ryhmiin nähden. ”Asiantuntijat”, ”asiantuntijaviranomainen”, ”asiantuntijatehtävät”, ”asiantuntijatyö”, ”asiantuntijapalvelut”, ”asiantuntija-apu” tai ”asiantuntijanäkemykset” mainitaan Metsähallituksenkin tiedotteissa [MH10, MH11, MH14], mutta asiantuntijuuteen kiinnittyvä toimijuus hallitsee hallinnon verkkosivustoja [VS5, VS6, VS7, VS8, VS9, VS10, VS11, VS13, VS14, VS15, VS17, VS18, VS19, VS21, VS22] sekä Museoviraston tiedotteita [TI14, TI15, TI18, TI19, TI21, TI25, TI37]. Erityisesti

---

¹⁶⁶ Cornelius Holtorf ja Anders Högberg (esim. 2014) ovat tarkastelleet tulevaisuutta koskevien skenaarioiden näkökulmasta sitä, millaisia seurauksia ja ehtoja kulttuuriperinnön säilyttämisessä ”tuleville sukupolville” todella tulisi ottaa huomioon.

Museoviraston tiedotteissa tähdennetään asiantuntijoiden sekä hallinnon organisaatioihin sisältyvän asiantuntemuksen ensiluokkaisuutta:

”Alueella toimiva asiantuntija on tehokas, nopea ja oikea-aikainen sekä helposti asiakkaiden tavoitettavissa.” [TI18],

”Laajennetun yhteistyösopimuksen pohjalta Satakunnan Museon korkeatasoinen kulttuuriympäristön asiantuntijuus ja paikallistuntemus voidaan kytkeä kokonaisvaltaisesti Satakunnan maankäytön suunnitteluun ja ohjaukseen. [TI21].

Kiinnostava yksityiskohta on, että joissakin Metsähallituksen tiedotteissa [MH17, MH18, MH20] arkeologit esiintyvät haastateltavina omilla nimillään, mutta eivät pelkästään tiukasti rajatussa asiantuntijaroolissa kenttärkeologeina, vaan myös perinnön kokijoina ja ihmisinä, joilla on tutkimuskohteisiinsa emotionaalinen suhde:

”Kun kartoittaa ainutlaatuisen kohteen [...], niin tuntee erityisen vahvasti yhteyden menneisyyteen. Se on niitä hetkiä, jolloin tietää miksi tälle alalle on ryhtynyt’, kertoo Henrik Jansson, Metsähallituksen luontopalveluiden arkeologi.” [MH18].

Vastaava tunnepitoinen ja kokemuksellinen näkökulma vaikuttaa yleisesti ottaen välittyvän Metsähallituksen KMO-inventointiin liittyvästä sosiaalisen median viestinnästäkin: sekä Kadonneen kulttuuriperinnön metsästäjät -blogista että projektin Facebook- ja Twitter-päivityksistä (ks. esim. Kelola-Mäkeläinen 2014). Nämä tekstit eivät kuuluneet tämän tutkimuksen primääriaineistoon, joten vaikutelmani ei perustu systemaattiseen analyttiseen luentaan tai kielen piirteiden havainnointiin. Olen kuitenkin seurannut tiiviisti KMO-inventointiin liittyvää viestintää koko hankkeen ajan kaikilta edellä mainituilta kanavilta.

Arkeologin lisäksi asiantuntijoiden ammatillista osaamista ja asiantuntemuksen laatua tarkemmin kuvaaviksi toimijoiksi teksteissä määrittyvät muun muassa ”rakennustutkija” [VS2, VS7, VS14], ”suunnittelija” [VS6, VS7, VS10, TI16, TI18, TI21], ”kaavoittaja” [VS10, VS12], ”kulttuuriperintöasiantuntija” [VS9, MH10, MH14], ”antikvaarinen asiantuntija” [VS8, VS21], ”historioitsija” [MH6], ”museoalan asiantuntija” [VS8], ”restauroinnin asiantuntija” [TI19] ja ”perinnerakennusmestari” [VS13]. Asiantuntijoiden ohella tekstien tapahtumissa ovat jollain tavalla aktiivisina tai vähintäänkin huomioon otettavina osallisina maan-, metsän-, kiinteistöjen ja hylkyjen omistajat [VS6, VS8, VS10, VS13, VS17, MH19, TI12, TI16, TI20, TI27, TI31, LA1, LA9, LA10, LA17, LA23, LA24, LA26–LA28].

Arkeologian harrastajat esiintyvät sen sijaan vain Museoviraston teksteissä: verkkosivustolla ja tiedotteissa. Museoviraston verkkosivustolta löytyy erityisesti metallinilmainsinharrastajille omistettu sivu sekä opas ”Muinaisjännökset ja metallinetsin” (Maaranen 2015). Muut sivustolla mainitut arkeologian harrastajat ovat hylyistä ja vedenalaisista kohteista kiinnostuneita ja niistä ilmoituksia tekeviä harrastajasukeltajia:

”Arkeologiset kenttäpalvelut tekee virkatyönä tarkastussukelluksia vedenalaisille kohteille, joista harrastajasukeltajat, museot ja muut historiasta kiinnostuneet henkilöt ja yhteisöt ovat tehneet ilmoituksia.” [VS10].

Museoviraston tiedotteissa [TI15, TI27, TI37], joissa harrastajat mainitaan, luodaan samalla kuvaa oikeanlaisesta ja ’hyvästä’, viranomaisen näkökulmasta ”vastuullisesti” ja ”esimerkillisesti” toimivasta harrastajasta:

”Museovirasto sai tiedot kajoamisista aktiivisilta harrastajasukeltajilta, jotka harrastavat vastuullista hylkysukellusta ja haluavat hylkyjen säilyvän myös tuleville sukeltajasukupolville.” [TI1],

”Hautalöydön tehneet historianharrastajat toimivat esimerkillisesti ilmoittaessaan löydöstä heti Museovirastoon.” [TI37],

”Palladan hyllyllä sukeltaneet [harrastajasukeltajat] ovat toimineet esimerkillisesti. He eivät ole kajonneet hylkyyn, joka on myös sotilaiden hauta.” [TI27].

6.3.2 Arkeologiyhteisön sisäinen vuorovaikutus

Koska primääriaineistoni luonnollisessa tekstiaineistossa esitetyt aktiiviset toimijat ovat pääsääntöisesti organisaatioita, on teksteissä välittyvä vuorovaikutus myös useimmiten vuorovaikutusta organisaatioiden välillä. Organisaatioiden väliset suhteet esitetään verkkosivustoilla ja tiedotteissa myönteisessä valossa, toimijoiden yhteistyön sujuvuutta ja tasaveroista asemaa korostaen:

”Yhdessä Museovirasto ja maakuntamuseot ovat vahva ammatillinen yhteisö, osaaja ja vaikuttaja.” [TI21].

Esimerkiksi primääriaineistoon valitsemani Metsähallituksen KMO-inventointia koskeva Museoviraston lausunto [LA16] on kokonaisuudessaan vahva kannanotto ja tuen osoitus itse hankkeelle ja sen jatkorahoitukselle:

”Virasto pitää inventointihankkeen loppuunsaattamista poikkeuksellisen tärkeänä kulttuuriperintöhankkeena. [...] Inventointi on tuottanut uutta, merkittävää tietoa sekä metsien kulttuuriperinnöstä että sitä koskevan tiedonhankinnan menetelmistä. [...] Inventointihankeessa [sic] on tehokkaasti toteutettu valtion metsien osalta Kansallisen metsäohjelman tavoitteita ja saavutettu pitkäaikaista yhteiskunnallista vaikuttavuutta.”

Oman kokemuksen ja haastatteluaineiston perusteella Museovirastossa, maakunta- ja paikallismuseoissa, Metsähallituksessa, yliopistoissa, itsenäisinä tutkijoina ja nykyisin yhä enenevässä määrin myös alan yrityksissä työskentelevien arkeologien muodostama yhteisö on kuitenkin jännitteinen ja täynnä instituutioiden ja organisaatioiden historiasta, eriävistä intresseistä, toiminnan luonteesta ja tavoitteista, ihmisten henkilökohtaisten ominaisuuksien kohtaamattomuudesta sekä työn puitteiden ikaikaisesta niukkuudesta kumpuavia ristiriitoja, epäluuloja ja viestintäongelmia:

”Mä näen Museoviraston ehkä sellaisena paikkana, missä yllättäen viedään asioita eteenpäin tai siis johonkin suuntaan ainakin. Ja sitten me [yliopistolla] saadaan todeta, että näin on.” [H5],

”Yliopistot on esimerkiksi sellaisia, jotka haluavat olla kriittisiä. Ja siellä on aina tietyt henkilöt [...] Muutama heti tuli tässä mieleen, joilla on ehkä sellainen rooli, että he haluaa jotenkin ravisuttaa. [...] Että heidän edustamansa näkemys arkeologiasta olisi jotenkin puhtaampi kuin tällöinen rahan korruptoima joku muu näkemys.” [H6].

Arkeologiyhteisössä muhii vanhojen, esimerkiksi akatemian ja hallinnon väliseen juopaan liittyvien kiistojen lisäksi ihmisten välisiä henkilökohtaisia erimielisyyksiä, kaunaa, katkeruutta ja epäluottamusta. Harvemmat haastateltavistani ylipäättään kokivat olevansa osa laajempaa, instituutioiden ja organisaatioiden rajat ylittävää yhteisöä, joko muiden kuvittelun tai todellisen torjunnan tai oman vetäytymisensä takia:

”JE: Koetko ylipäättään olevasi osa jonkinlaista instituutioiden rajat ylittävää arkeologiyhteisöä?

H9: Mä haluaisin olla sitä. Se on sitten eri asia, että kyllä mut mielletään museovirastolaisena, vaikka mä olisin missä tahansa, paitsi Museovirastossa ei ehkä.”

”Tuntuu, että [...] oli aikaisemmin sellaista naiviakin luottamusta ja yhteenkuuluvaisuutta, että se on aika lailla karissut.” [H6],

”Mutta johtuen sitten taas näistä Museovirasto-taustoista ja siitä asennoitumisesta, mikä on ollut muhun, niin kyllä mä nyt myös yritän ignorata oman porukkani. [...] Ei ole tullut tukea todella vaikeisiin asioihin. [...] Suurin osa kollegoista on rintamakarkureita ja vapaamatkustajia, kun olisi pitänyt tarttua asioihin. Mutta sen mä olen huomannu: sama yliopistolla. Sen takia meillä meneekin huonosti.” [H10].

Arkeologien silmissä instituutioon tai organisaatioon kiinnittyvä konteksti, erityisesti ”museovirastolaisuus”, vaikuttaa siis määrittävän arkeologiyhteisön jäseniä enemmän kuin arkeologius, koulutuksen ja ammatillisten kiinnostusten kohteiden kautta muodostuva yhteinen tausta. Muun muassa alan organisaatioihin kytkeytyvistä sidoksista juontuva hajanaisuus, jännitteisyys, ”kuppikuntaisuus”, keskinäinen kilpailu ja kateus nousivat haastatteluissani useimmin mainituiksi, arkeologiyhteisön sisäisiksi heikkouksiksi (ks. Taulukko 4).

On myös ilmeistä, että suomalaiset arkeologit näkevät yhteisössään huomattavasti enemmän heikkouksia kuin vahvuuksia, kuten taulukosta 4 voi niin ikään todeta. Tämä negatiivisuus leimaa suomalaisen arkeologian alan keskustelukulttuuria sekä kuvastaa ilmapiiriä, johon arkeologeiksi opiskelevat tietystä mielessä indoktrinoidaan opiskelujen alusta lähtien. Seurauksena on se, että ihmiset eivät luota toisiinsa, eivätkä itseensä ja rajoittavat kritiikin pelossa sekä omaa että koko alan kehitystä. Yksi haastateltavistani [H9] pohtikin ilmeisen aiheellisesti, *”onko arkeologin pahin uhka arkeologi itse”*.

Heikkouksien kääntöpuolina on toisaalta tunnistettuja vahvuuksia, joihin keskittymällä alan toimijoiden yhteistyötä ja kommunikaatiota olisi ehkä mahdollista parantaa. Merkittävimiksi syiksi yhteisön hajanaisuuteen osoitettiin toimijajoukon pienuus sekä ulkopuolelta tuleviin uhiin kuuluva ”vähäiset resurssit” (ks. 6.3.3), joista valittaminen mainittiin myös yhtenä heikkoutena. Suurin osa haastateltavistani totesi jatkuvan kilpailun harvoista vakinaisista viroista, määräaikaaisista työpaikoista, apurahoista tai kenttätöistä synnyttäneen epäluottamusta, kateutta ja katkeruutta. Niukkoihin resursseihin liittyvä vahvuus on yhden haastateltavani mukaan kuitenkin se, että vähät voimavarat osataan käyttää tehokkaasti – arkeologian ’tuottavuus’ on siis korkea.

VAHVUUDET	HEIKKOUEDET
<ul style="list-style-type: none"> - arkeologit ovat laaja-alaisia, koulutus mahdollistaa monenlaiset työt [H2, H7, H9, H11] - etenkin nuori polvi on kansainvälistynyt ja verkostoitunut laajalti [H2, H3, H5, H10] - arkeologit ovat intomielisiä, motivoituneita sekä sitoutuneita alansa ja työhönsä [H6, H10, H11] - ihmiset ystävystyvät ja tuntevat toisensa hyvin, koska yhteisö on pieni; saa olla oma itsensä [H5, H6, H8] - arkeologiasta on tullut aidosti monitieteistä ja arkeologit osaavat toimia muiden tieteenalojen edustajien kanssa [H5] - yhteisö on tasa-arvoistunut, kun miehiä on tullut lisää [H8] - vähät resurssit osataan käyttää tehokkaasti [H10] - yhteistyökykyisiäkin ihmisiä löytyy [H4] 	<ul style="list-style-type: none"> - yhteisö on hajanainen, jännitteinen ja kuppikuntainen, organisaatiot sekä yksilöt kilpailevat keskenään ja kadehtivat toisiaan; yhteisiä tavoitteita ja työnjakoa ei ole [H1, H2, H3, H6, H8, H9, H10, H11] - toimijajoukko on pieni, kriittinen massa puuttuu ja yksilöiden valta voi paisua liialliseksi [H1, H2, H5, H9, H11] - toimintakulttuuri on joustamaton, konservatiivinen ja sisäänpäin kääntynyt [H1, H3, H5, H9] - keskustelukulttuuri ei edistä asioiden käsittelyä, keskinäistä kommunikointia pitäisi olla enemmän [H1, H3, H11] - arkeologit eivät usko itseensä, ymmärtävät oman osaamisensa kapea-alaisesti, eivätkä kykene uudistumaan [H5, H7, H11] - akateemiset tutkijat ja virkamiehet eivät tunne toistensa työtä [H7, H9, H11] - markkinointiosaamista puuttuu [H7] - Museovirastosta puuttuu arkeologian asiantuntemusta [H10] - Museoviraston käytännöt ja palvelukulttuuri vaikeuttavat tutkimusaineistojen käyttöä [H10] - arkeologit kuvittelevat olevansa ”erityisiä” ja ovat liian tietoisia arvovallastaan [H8] - ihmiset lannistetaan jo opintojen alussa ja pelotellaan työttömyydellä, arkeologit marginalisoivat itse itsensä [H9] - opiskelijoilta puuttuu kielivalmiuksia ja yleissivistystä [H10] - ainainen resurssien vähyydestä valittaminen [H11] - tutkimusalueiden ja aineistojen omiminen sekä niiden ”päällä istuminen” [H3] - kollegoihin ei voi luottaa [H10]

Taulukko 4. Haastateltavien mainitsemat arkeologiyhteisön sisäiset vahvuudet ja heikkoudet (ns. SWOT-analyysi¹⁶⁷).

Noin puolet haastateltavistani totesi, että pienen yhteisön sisällä yksittäiset ihmiset saattavat saada suhteettoman paljon valtaa, jota joidenkin Museovirastossa johtavassa

¹⁶⁷ SWOT tulee englannin sanoista Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats. SWOT-analyysi on yleinen, erityisesti yrityksissä käytetty työkalu, joka perustuu sekä sisäisten että ulkoisten tekijöiden tarkasteluun. Analyysin tulokset esitetään yleensä nelikenttänä, mutta olen tässä jakanut sisäiset vahvuudet ja heikkoudet sekä ulkoiset mahdollisuudet ja uhat omiksi taulukoikseen (Taulukot 4 ja 6).

asemassa olleiden katsottiin käyttäneen väärin (ks. Taulukko 5). Ongelmaksi koettiin lisäksi se, että monessa yhteydessä peräänkuulutettua 'kriittistä massaa' ei muodostu, kun tiedeyhteisössä on liian vähän erityisesti tohtorikoulutuksen saaneita jäseniä. Tilanne on tosin joidenkin mielestä [H2] tässä suhteessa jo ratkaisevasti parempi kuin vielä 2000-luvun alussa. Lisäksi juuri siksi, että arkeologiyhteisö on suhteellisen pieni, ihmiset tuntevat toisensa hyvin. Tämän nähtiin helpottavan verkostoitumista, yhteistyökumppaneiden etsintää, tietojen vaihtoa ja ylipäättään yhteydenpitoa kollegoihin. Etenkin arkeologien nuori polvi on usean haastateltavani mielestä vahvasti verkottunut, myös kansainvälisesti ja tieteidenvälisesti.

Toisaalta heikkoutena mainittiin se, että eri instituutioita, akatemiaa ja hallintoa, edustavat ihmiset eivät tunne toistensa työtä, vaikka tuntisivatkin toisensa. Asiaan sisältyvä riski on lisäksi se, että läheiset, usein henkilökohtaisellakin tasolla solmitut suhteet johtavat helposti ristiriitoihin, jotka eivät ole pelkästään ammatillisia. Koska arkeologit ovat ylipäättään sitoutuneita työhönsä ja alaansa, ammatillisista asioista tulee helposti muutenkin henkilökohtaisia. Arkeologius ei monen mielestä olekaan ammatti sanan suppeimmassa merkityksessä, vaan ennemminkin elämäntapa ja ihmistä kokonaisuudessaan määrittävä identiteetti (ks. myös 6.1).

Yhtä [H7] lukuun ottamatta kaikki haastateltavani kokivat itse jollain tavalla vaikuttaneensa joko suomalaisen muinaismuistohallinnon tai arkeologian alan tutkimuksen nykyisen tilan muotoutumiseen. Pyysin haastateltaviani mainitsemaan myös muita ihmisiä, jotka ovat vaikuttaneet alan yleiseen, tutkimusta tai suojelua koskevaan kehitykseen sekä heidän henkilökohtaiseen kasvuunsa arkeologiksi. Vastausten perusteella kokoamani 'vaikuttajien' listan (ks. Taulukko 5) tarkastelussa esiin nousevia havaintoja on ensinnäkin se, että listan kärkisijoja eli eniten mainintoja keränneiden arkeologien joukkoa hallitsevat pääasiassa hallinnossa uransa tehneet arkeologit. Neljänneksi eniten mainintoja saanut Mikko Härö ei edes ole koulutukseltaan arkeologi, vaan historioitsija, mutta hänen katsottiin Museoviraston virkamiehenä vaikuttaneen erityisen merkittävästi muun muassa historiallisen ajan muinaisjäännösten suojelun kehittämiseen.

VAIKUTTAJA	ALAN YLEISEEN KEHITYKSEEN	HENKILÖKOHTAISEEN KEHITYKSEEN
Torsten Edgren* (h)	H1, H2, H5, H7, H10	
Ari Siiriäinen (a)	H2, H5, H10, H11	H5, H6
Anna-Liisa Hirviluoto (h)	H4, H7, H10	H7, H9, H10
Mikko Härö (h)	H1, H4, H8	H6
Tuula Heikkurinen-Montell (h)	H7, H8, H11	H7
Pirkanmaan maakuntamuseon arkeologit (h)	H1, H7, H11	
Paula Purhonen* (h)	H1, H2, H10	
Anne Wikkula (a)	H5, H9	H9
Matti Huurre (h)	H7, H10	H10
Jussi-Pekka Taavitsainen (a)	H1, H2	
Henrik Lilius (h)	H2, H11	
Unto Salo (a)	H2, H8	
Marianna Niukkanen (h)	H1, H4	
yliopistojen professorit (a)	H1, H2	
Hans-Peter Schulz (a)	H5	H5
Christian Carpelan (a)		H5, H7
Marianne Schauman-Lönnqvist (h)	H1	
Tapani Tuovinen (a)	H2	
Milton Núñez (a)	H2	
Markku Niskanen (a)	H2	
Heikki Matiskainen (a)	H1	
Leena Lehtinen (a)	H7	
Ella Kivikoski (a)	H8	
Museoviraston aluevalvojat (h)	H3	
Museoviraston kenttärkeologit (h)	H3	
Leena Söyrinki-Harmo* (h)	H2	
Derek Fewster (a)		H6
Aino Nissinaho (h)		H9
Pekka Sarvas (h)		H10
Tuija-Liisa Soininen (h)		H11

Taulukko 5. Haastateltavien mainitsevat henkilöt, joilla on ollut erityistä vaikutusta joko arkeologian alan, tutkimuksen ja/tai suojelun kehitykseen yleisesti tai haastateltavan omaan ammatilliseen kehitykseen. Henkilöt on jaoteltu hallinnon (h) ja akatemian (a) edustajiin. Tähdellä * merkittyjen henkilöiden vaikutus oli kahden haastateltavan [H2, H10] luonnehtimana kielteinen, vahingollinen tai kehitystä jarruttava.

Kokonaisuudessaan vaikuttajina mainittiin sekä hallinnon että akatemian edustajia lähes yhtä paljon: yhteensä 30 vaikuttajasta 16 on liitettävissä ensisijaisesti hallinnon

instituutioon ja 14 akatemiaan. Haastateltavien tuntui kuitenkin olevan vaikeampi nostaa esiin leimallisesti akateemisen tutkimuksen saralla kunnostautuneita ihmisiä kuin hallinnossa työskennelleitä arkeologeja, listan kärjessä olevaa Ari Siiriäistä lukuun ottamatta:

”Tutkimuksessa taas, niin mun täytyy sanoa, että mä en nyt pysty nostamaan esille ketään erityisesti. Että se Suomen arkeologian tutkimus on aika tasapaksua.” [H8].

Toisekseen, eniten alan yleistä kehitystä koskevia vaikuttajamainintoja saaneen Torsten Edgrenin, kuten niin ikään Museovirastossa vaikuttaneiden Paula Purhosen ja Leena Söyrinki-Harmonkin, vaikutusta jotkut [H2, H10] arvioivat kielteiseksi tai suorastaan vahingolliseksi.

Edgrenin ja Söyrinki-Harmon koettiin olleen lähinnä saamattomia, mistä syystä asioita ei ole saatu edistettyä tai kehitettyä. Purhosen tapa toimia ja johtaa ensin arkeologian osastoa ja myöhemmin koko Museovirastoa nähtiin sen sijaan erityisen haitallisena, ei pelkästään hänen alaisilleen, vaan koko arkeologiyhteisön ilmapiirille ja keskustelukulttuurille. Yksi haastateltava [H11] viittasi toisessa yhteydessä myös Purhosen (2005: 15) pyrkimykseen vaientaa keskustelu MML:n uudistamisesta 2000-luvun alussa (ks. 5.5.1), ja totesi, että nykyisin uudistamisen tarpeesta ”saadaan puhua”. ’Negatiiviset vaikuttajahahmot’ liittyyneen ilmiönä alan sisäisenä heikkoutena mainittuun yhteisön pienuuteen sekä siihen, että vallan keskittymisen tietyille yksittäisille henkilöille on koettu aiheuttaneen ongelmia ja vähintäänkin hidastaneen alan kehitystä.

Vaikuttajiksi mainittujen yksilöiden vastapainoksi esiin nostettiin myös kollektiiveja, kuten ”Pirkanmaan maakuntamuseon arkeologit”, joiden katsottiin tuoneen alalle uudenlaista, analyttistä ja innovatiivista ajattelua. ”Yliopistojen professorit”, ”Museoviraston aluevalvojat” ja ”Museoviraston kenttäarkeologit” mainittiin puolestaan ryhmänä, joihin kuuluvilla yksilöillä on yleisesti ottaen valtaa ja vaikutusta alaan – riippumatta siitä, keitä he kulloinkin ovat.

Muinaismuistohallinnossa, erityisesti Museovirastossa työskennelleiden ja työskentelevien arkeologien suhteellisesti suuremmaksi arvioitu vaikutus akateemista tutkimusta tekeviin kollegoihinsa verrattuna ei varsinaisesti yllätä. Ilmiö luo kuitenkin kiinnostavan ristiriidan sen oletuksen kanssa, että virkamiehet ovat toimijoina kasvottomampia kuin akateemisessa maailmassa vaikuttavat kollegansa. Virkamiesten odotetaan siis häivyttävän itsensä viranomaisen ’äänen’ taakse, kun taas tutkimuksen

tekijöille nimenomaan henkilöön kiinnittyvä maine, meriitit ja 'nimen' saaminen ovat välttämättömiä edellytyksiä menestyksekkäälle uralle tutkijana. Haastatteleman virkamiehet vaikuttivat olevan myös tietoisia vastuista ja rajoituksista, jotka heitä virkamiehen roolissa koskevat:

"Mä olen kuitenkin Museovirastosta, niin mulla on se rooli oltava jollain tavalla mukana. Jos mä olisin yliopistosta, mä voisin paljon vapaammin kommentoida asioita [...] Mutta mun täytyy kuitenkin miettiä, että se mitä mä sanon, niin se vaikuttaa niin moneen asiaan. Että pitää enemmän pitää kokonaisuus koko ajan hallinnassa tai mietinnässä." [H4].

Haastatteluissa heijastuvasta tietoisuudesta huolimatta yhteen primääriaineistooni kuuluvista Museoviraston lausunnoista [LA6] on kirjoittunut erityisen selvästi virkamiehen ja hallinnoijan roolin syrjäyttävä tilanteinen rooli. Yksittäisenä tapauksenakin tämä lausunto riittää todistamaan sen, että kaikissa tilanteissa virkamiehet eivät todellisuudessa tyydy toimimaan vain viranomaisen 'ääninä', vaan pyrkivät toteuttamaan esimerkiksi arkeologiyhteisössä korkealle arvostettua tutkijan roolia. Näin tehdessään virkamies kuitenkin samalla laajentaa hallintaansa alueille, joille hänen toimivaltansa ei ulotu, mikä on monin tavoin ongelmallista.

Analysoimani lausunto [LA6] on osoitettu toiselle asiantuntijaorganisaatiolle eli Metsähallituksen luontopalveluille ja se koskee Metsähallituksen esitystä Suomussalmen Hossan Väräkallion kalliomaalauksen uusiksi opastauluiksi. Museovirasto arvioi lausunnossaan sekä opastaulujen sijoittamiseen liittyviä käytännön yksityiskohtia että niiden sisältöä, joista jälkimmäistä aihetta koskeva kohta kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti:

"Ehdolla olevat uudet lisäopasteet kuvaavat kalliomaalauskuvioiden sisältöä ja merkitystä siten kuin Metsähallituksen julkaisemassa opaskirjassa (2011) ja sen pohjalta tehdyn Hossan luontokeskuksen näyttelyssä 'Mihin näillä selkosilla ennen uskottiin' on esitetty. Muutamit tekstissä esitetyt tulkinnat ovat kuitenkin kiistanalaisia. Erityisesti tulkinnalle vasemmasta ja oikeasta 'sukupuolisena vastakkainasetteluna' (nainen - vasen, oikea - mies) sekä selitykselle 'kuolleesta naisshamaanista' ei ole todisteita Pohjois-Euroopan kalliotaiteessa. Nämä ovat vain yhden venäläisen arkeologin, A. M. Zhulnikovin, tekemiä yleistyksiä, jotka pohjautuvat sattumanvaraisesti valikoituihin, Siperian kansojen kulttuurista tai

paleolittisesta [sic] luolataiteesta poimittuihin esimerkkeihin. Edellä esitetyistä syistä Museovirasto toteaa, ettei lausunnonlehteen lähetetty lisäopasteiden seliteosio edusta sellaista tieteellistä tasoa, jota edellytetään valtakunnallisesti merkittävän kalliomaalauksen edustalle sijoitettavalta opastaululta. Kalliomaalauksen informaatiotauluissa olisi tarkoituksenmukaisinta pitäytyä vain selviin faktatietoihin ja tiedeyhteisön yleisesti hyväksymiin tulkintoihin.” [LA6].

Kuten edellä olevasta tekstilainauksesta käy ilmi, Museovirasto ei lausu pelkästään opastaulujen sisällöstä, vaan kommentoi Metsähallituksen julkaisemassa, arkeologi Oili Räihälän (2011) kirjoittamassa näyttelyjulkaisussa sekä siihen liittyvässä näyttelyssä esitettyjä kalliomaalauksen kuvien tulkintoja. Lausunnon kirjoittanut virkamies käyttää tässä tapauksessa viranomaisvaltaansa ja -asemaansa esiintyäkseen myös tieteellisenä auktoriteettina ja ilmoittaa tässä roolissaan, tarkemmin määrittelemättömän tiedeyhteisön kantana, mitkä tulkinnot menneisyydestä ovat hyväksyttäviä ja ’oikeita’.

Tekstin kirjoittaja esittää käsityksensä indikatiiviverbein ilmaistuina kategorisina väitteinä ja siten vastaavalla episteemisellä varmuudella, millä esimerkiksi erilaiset kohdeluokitteet ja niihin liittyvät arvoarvostelmat tavataan hallinnon teksteissä esittää (ks. 6.2.1). Lausunto ilmaisee ja uusintaa samalla Museoviraston itseoikeutettua ja kaikenkattavaa valta-asemaa suhteessa muihin asiantuntijaorganisaatioihin, kuten Metsähallitukseen. Henkilökontekstin kautta tarkasteltuna Museoviraston arkeologi (lausunnon kirjoittaja) asettautuu tiedollisesti sekä Metsähallituksen arkeologi Räihälän että venäläisen arkeologin, A. M. Zhulnikovin yläpuolelle, mistä asemastaan hän opettaa ja ohjailee tieteellisten tulkintojen tekoa sekä sitä, millaisia asioita valtakunnallisesti merkittävän kalliomaalauksen äärelle päätyville vierailijoille saa kertoa (ks. myös 6.3.3.).

Jälkimmäiseen ohjailun aiheeseen liittyy lisäksi tekstistä tulkittavissa oleva merkitys, että vähemmän merkittävillä kohteilla voi opastaulun tieteellinen tasokin olla matalampi kuin valtakunnallisesti merkittävillä kohteilla. ”Merkittävyyden” ja ”tieteellisen tason” asettaminen toimintaa ohjaaviksi kriteereiksi luo lisäksi tekstin mielekkyyttä pohjustavan presupposition, että Museovirasto (ja tekstin kirjoittaja) kykenee luotettavasti ja täsmällisesti arvioimaan ja mittaamaan näitä molempia arvoja. Samoin tekstistä on tulkittavissa, että on olemassa kalliomaalauksia koskevia, yleisesti tunnettuja ja ”selviä faktatietoja”, joiden alkuperää tai sisältöä lausunnossa ei kuitenkaan paljasteta.

Lausuntotekstiin kirjautuneet merkitykset ovat pulmallisia muun muassa siksi, että tieteellisten tulkintojen ja väitteiden totuudellisuus ei riipu niiden esittäjästä, vaan tulkintoja tukevista perusteluista. Tieteellisiä väitteitä tukevia tai niitä horjuttavia todisteita arvioidaan tieteellisissä keskusteluissa ja teksteissä, joihin kuuluu tiettyjä, sekä väitteiden että itse tekstien pätevyyden arvioinnin kannalta välttämättömiä ominaisuuksia, kuten esimerkiksi viittausjärjestelmän käyttö. Viranomaislausunto ei voi toimia puheenvuorona tieteellisessä keskustelussa, koska tekstilajilta puuttuu olennaisia tieteelliseltä tekstiltä vaadittavia piirteitä. Tieteellisiä tulkintoja koskevat väitteet on esitetty tässä tapauksessa väärässä lajikontekstissa.

Viranomaislausunnossa ei ylipäätään ole kyse keskustelun avauksesta, vertaisarvioinnin läpikäyneestä tieteellisestä puheenvuorosta tai kommentista, johon odotettaisiin vastausta, vaan lainsäädäntöön nojaavaa auktoriteettia kantavasta ilmoituksesta ja viranomaisen tehtäviin liittyvästä ohjauksesta. Lausuntotekstin vastaanottajalla ei hallinnollisessa diskurssissa ole mahdollisuutta tasavertaiseen vasta-argumentointiin, eikä hän kykene lähdeviitteiden avulla tarkistamaan, löytyykö lausunnossa esitetylle väitteelle tiedeyhteisön näkemyksestä perusteluja. Museovirasto ei myöskään ole viranomaisena ja organisaationa legitiimi tieteellisten väitteiden esittäjä tai erilaisten tieteellisten tulkintojen totuudellisuuden arvioija, vaikka yksittäiset Museovirastossa virkamiehinä työskentelevät arkeologit voivatkin tutkijan roolissa osallistua tieteelliseen diskurssiin.

Hossan opastauluja koskevassa lausunnossa virkamies käyttää asemaansa viranomaisen 'äänenä' tutkijaidentiteettinsä vahvistamiseen ja esilletuomiseen. Sekoittamalla omat hallinnoijan ja tutkijan roolinsa hän sekoittaa samalla hallinnollisen ja tieteellisen diskurssin sekä näihin diskursseihin kuuluvien tekstilajien ominaisuudet. Tämä kielii osaltaan hallinnon ja akatemian, suojelun ja tutkimuksen päällekkäisyyksistä ja vanhastaan epämääräisistä rajoista, mutta edustaa samalla juuri niitä diskursiivisia käytänteitä, jotka instituutioiden eroja hämärtävät. Hallinnon tekstejä kirjoittaville arkeologeille ei näytä olevan aina selvää, missä roolissa he toimivat, millaisen tiedon varaan heidän pitäisi linjauksensa rakentaa tai missä heidän toteuttamansa hallinnan rajat ylipäätään kulkevat.

Oikeus täydentää ja muokata muinaisjäännösrekisteriä, "arkeologisen kulttuuriperinnön tärkeintä tietolähdettä" ja perintödiskurssin keskeistä legitimoivaa tekstiä (ks. 6.4.2), oli vuoteen 2010 asti vain Museoviraston arkeologeilla (Haimila 2012: 32; 2016).

Museovirastossa hallintovirkamiehinä työskentelevien arkeologien valta-asema ja ohjaileva rooli suhteessa kaikkiin muihin arkeologiyhteisön jäseniin korostuu myös MML:n perustuvassa tutkimuslupajärjestelmässä sekä tutkimuslupaan kytkeytyvien, suomalaisen kenttärkeologian käytäntöjä ja laatua koskevien ohjeiden antajana (esim. Museovirasto 2012, 2014b). Museoviraston omat Arkeologiset kenttäpalvelut - yksikössä työskentelevät arkeologitkin joutuvat nykyisin muiden toimijoiden lailla hakemaan tutkimuslupaa kajoaviin kenttätutkimuksiin.

Silloinkin, kun kajoava kenttätutkimus tehdään puhtaasti tieteellisistä lähtökohdista ja tieteellisiin kysymyksenasetteluihin, on tutkimussuunnitelma alistettava hallintovirkamiehen arvioitavaksi ja haettava tutkimuslupaa asianmukaisella tavalla. Tutkimuslupakäytäntö rakentaa siis valta-asetelman, joka ei ole kaikkien, etenkin akateemisten tutkijoina työskentelevien arkeologien näkökulmasta perusteltu tai tarkoituksenmukainen. Viranomaisen ja tutkimuslupaa hakevan kenttätutkijan suhde on lähtökohdiltaan asymmetrinen: viranomainen on portinvartija, kun hakija taas on viranomaisen päätöksistä riippuvainen ja niihin alistuva. Viranomainen toimii edustamansa instituution kielellisten käytänteiden mukaan, ja luvan hakijan on asiaansa ajaakseen sovitettava oma kielenkäyttönsä tähän institutionaalisten kielenkäytön konventioiden muodostamaan kehykseen. Kielen ja vallankäytön suhde on erityisen korostunut tutkimusluvan edustamassa tekstilajissa, koska se on seurausta yhteiskunnan sosiaalisiin käytäntöihin kytkeytyvästä tekstien institutionaalisuudesta. (vrt. Kalliokoski 1995: 16–17 [Erickson & Schultz 1982].)

Valitsin primääriaineistooni yhden viranomaispäätöksen [LA23], jossa myönnetään arkeologista valvontaa koskeva tutkimuslupa Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:lle. Aineistooni kuuluva tutkimuslupa seuraa geneerisesti luvulle tyypillistä rakennetta ja sisältää tietyt tutkimusluvalle asetettavat vakiintuneet ehdot.

Tutkimusluvassa ei siis myönnetä pelkästään lupaa arkeologisen tutkimukseen, vaan siinä edellytetään luvan ehtoina lukuisia muita toimia itse tutkimuksen lisäksi. Lupa ehtoineen kuvaa ja määrittelee Museoviraston ohjaileman 'tutkimuksen', joka tässä tapauksessa on alkanut hallinnon tekemästä tutkimustarpeen määrittelystä ja päättyy ohjeiden mukaisesti käsiteltyjen löytöjen sekä hallinnossa hyväksyttävän tutkimusraportin luovuttamiseen Museovirastolle.

Primääriaineistooni kuuluvassa tutkimusluvassa ei kommentoida tutkimuslupahakemuksen liitteenä olleen tutkimussuunnitelman sisältöä, mutta sen

noudattaminen mainitaan yhdeksi luvan ehdoista. Tekstistä käy ilmi myös se, että arkeologista valvontaa on edellytetty aikaisemmassa Pirkanmaan maakuntamuseon lausunnossa, joten Museovirasto toimii asiassa vain tutkimusluvan hakijan pätevyuden, laaditun hakemuksen ja tutkimussuunnitelman arvioijana, eikä ota enää kantaa tutkimustarpeeseen tai tutkittavan kohteen luonteeseen. Yhden hallinnollisen toimijan tekstissä ilmaistu arvio saa näin vahvistuksensa toisen hallinnollisen toimijan tuottamassa uudessa tekstissä.

Kielellisesti luvan saajaa ohjailaan pääasiassa deonttista modaalisuutta eli yhteiskunnallisen toimijan asettamista normeista riippuvaa välttämättömyyttä ja velvollisuutta ilmaisevilla verbirakenteilla (esim. ”*tulee toimittaa*”, ”*on sovittava*”), indikatiivimuotoisilla verbeillä (esim. ”*luvan saaja selvittää/vastaa*”, ”*johtajana toimii Kirsi Luoto*”) sekä lupaa ja mahdollisuutta ilmaisevilla modaali- tai performatiiviverbeillä (esim. ”*työturvallisuusohjeita saa pyydettyäessä*”; ”*hallintopäätös, josta voidaan valittaa*”; ”*raportoinnissa suositellaan noudatettavan*”) (vrt. Hakulinen ym. 2004: § 1554). Erilaisten normien merkitys korostuu myös sitä kautta, että tutkimusluvassa viitataan useaan otteeseen sekä lainsäädäntöön (MML:n, lakiin viranomaisten toiminnan julkisuudesta [621/1999] ja hallintolainkäyttölakiin [586/1996]) että Museoviraston (2012, 2014b) omiin ohjeisiin, jotka koskevat tutkimusten raportointia, löytöjen käsittelyä, työturvallisuutta ja kenttätutkimusten laatua.

Tutkimuslupa edustaa hallintopäätöksenä institutionaalista tekstilajia, joka lisää päätöksessä mainittujen epävirallisten ohjeiden painoarvoa ja velvoittavuutta, vaikka ne olisivat puutteellisia, vanhentuneita tai ristiriidassa joidenkin muiden tekstien kanssa. Museoviraston myöntämässä tutkimusluvassa viitataan yleensä esimerkiksi Museoviraston antamiin tutkimuskertomuksen laatimista koskeviin ohjeisiin (Museovirasto 2012: 13), joissa kehoitetaan inventoijaa määrittämään kohteille muun muassa rauhoitusluokka. Muinaisjäännösrekisterin täyttöä koskevan viimeisimmän ohjeen (Museovirasto 2014d: 4) mukaan rauhoitusluokista on kuitenkin luovuttu.

Hallinnossa tuotettujen ohjaavien tekstien sisällölliset päällekkäisyydet ja ristiriitaisuudet kertovat osaltaan siitä, että instituutioiden sekä niitä edustavien organisaatioiden sisälläkin on erilaisia ryhmittymiä, jotka eivät syystä tai toisesta viesti keskenään tai joilla on näkemyseroja ja keskinäisiä valtataisteluita. Museovirastossa nämä ryhmät ovat perinteisesti noudattaneet osastojen tai yksikköjen välisiä jakoja, ja

vaikuttaa siltä, että nykyisessä organisaatiossa ainakaan arkeologisten tutkimusten raportoinnin ohjeistuksesta vastaava arkisto sekä muinaisjäännösrekisteriä koskevia ohjeita laativa suojelun ohjaus ja tuki -yksikkö eivät ainakaan kaikilta osin ole kyenneet yhdenmukaistamaan linjauksiaan.

Kielen ideologisuudessa ilmenevä ”vallan asymmetria” määrittää siis sekä instituutioiden, hallinnon ja akatemian, välisiä että niiden sisäisiä sosiaalisia suhteita (vrt. Kalliokoski 1995: 16–17). Tästä juontuvat instituutioiden ja organisaatioiden sisäiset erimielisyydet ovat yleisesti ottaen peitellympiä ja vaikeammin ulkopuolelta havaittavissa tai tutkittavissa kuin instituutioiden väliset arvovaltaan ja sisällöllisiin näkemyksiin kietoutuvat kiistat. Vallan asymmetriat eivät ole merkityksellisiä vain institutionaalisella tasolla, vaan ne heijastuvat kaikkeen ihmisten väliseen vuorovaikutukseen makrotasolta mikrotasolle. Suomalaisen arkeologiyhteisön jännitteisyys on monen osatekijän ja pitkällisen historiallisen kehityksen tulosta, mutta primääriaineistoni tekstuaalisesta todellisuudestakin välittyvä valtasuhteiden epätasapaino lienee yksi epäluottamuksen ja hajanaisuuden ilmapiiriä luovista tekijöistä.

6.3.3 Arkeologien suhde yhteiskuntaan

Erittelen seuraavaksi vuorovaikutuksellisten merkitysten näkökulmasta yhtä perintödiskurssin keskeisimmistä piirteistä eli *ohjailevuutta*, jonka voi sinällään katsoa oleelliseksi osaksi minkä tahansa hallinnollisen instituution ominaisuuksia ja tehtäviä. Hallinnon tavoitteena on ohjailla kansalaisia sekä muita yhteiskunnallisia toimijoita täyttämään velvollisuuksiaan tai käyttämään oikeuksiaan (Kankaanpää 2006: 51). Oman tutkimusasetelmani näkökulmasta kiinnostavaa on, millaisia ilmauksia ohjailuun käytetään ja millaiseksi ohjaileva vuorovaikutus niiden kautta rakentuu. Kansalaisten osallistumiseen ja perinnön ’demokratisointiin’ tähtäävien pyrkimysten kannalta on merkityksellistä, painottuuko ohjailevuus oikeuksien ja mahdollisuuksien osoittamiseen vai korostetaanko sen kautta enemmänkin velvollisuuksia ja rajoituksia, kuten omassa aineistossani. Tarkastelen myös sitä, keitä ohjailun kohteeksi nimetään ja millaisia aiheita primääriaineistossani ilmenevä ohjailu koskee.

Muuhun yhteiskuntaan, sen tarkasti määriteltyihin ja nimettyihin tai abstrakteihin ja rajaamattomiin ryhmiin ja jäseniin kohdistuva ohjailu eli kielelliset direktiivit ilmaistaan primääriaineistossani pääasiassa performatiiviverbein sekä modaalisin verbi-ilmaisuin. Institutionaalisten tekstien tapaan aineistossani on tavanomaista, että ohjailevaa toimintaa ilmaiseva performatiiviverbi on kolmannessa persoonassa tai passiivissa,

jolloin ohjailijaksi määrittänyt eksplisiittisesti tekstin tuottanut organisaatio (vrt. Kankaanpää 2006: 61, 84). Lisäksi ohjailu koskee tällöin yleensä tiettyä nimettyä ohjailun kohdetta, sekä määrättyä tilannetta (vrt. mts. 64):

”Museovirasto pyytää poliisia tutkimaan hylkyihin kajoamiset” [TI1].

Performatiiviverbein (*”pyytää”* [MH19, TI1, TI20], *”toivoo”* [MH18], *”suositella”* [VS10, LA14, LA15, LA23, LA26], *”kehottaa”* [TI20], *”muistuttaa”* [LA25], *”ehdottaa”* [LA12, LA27], *”huomauttaa”* [LA27]) ilmaistun ohjailun kohteiksi määrittävät aineistossani tutkimusalueen asukkaiden ja yleisön [MH18, MH19] sekä tutkimus- tai hoitolupien saajien [LA23, LA26] lisäksi muinaisjäännösalueilla liikkuvat ihmiset [TI20], poliisi [TI1], metsien käsittelyn suunnittelijat ja toteuttajat yleisesti [VS10] ja nimettyinä [LA25] sekä lausuntojen vastaanottajiksi nimetyt rakennuttajat [LA14, LA15] ja yksityishenkilöt [LA27]:

”Metsähallitus pyytää yleisöltä vinkkejä alueiden historiallisista kohteista ja vieraslajeista.” [MH19],

”Museovirasto kehottaa ihmisiä välttämään liikkumista alueilla, joissa puita on kaatunut.” [TI20],

”Museovirasto huomauttaa, että maaperään kajoaminen on muinaisjäännösalueella kielletty.” [LA27].

Modaalista verbi-ilmausta käytettäessä näkökulma siirtyy modaalisen asiointilan aiheuttajasta itse tilaan, mahdollisuuteen tai välttämättömyyteen (Kankaanpää 2006: 57). Ja siinä missä performatiiviverbein ilmaistu ohjailu kertoo ohjailijan toiminnasta, modaalisilla verbi-ilmauksilla (*”tulee”* [VS6, VS8, VS10, VS11, VS22, MH25, TI19, TI28, TI37, LA3, LA5, LA11, LA12, LA14, LA19–LA24, LA26, LA27, LA29, LA31, LA32], *”on syytä”* [VS10, TI27, LA3, LA6, LA7, LA12, LA17, LA18, LA20–LA22, LA25], *”voi”* [VS1, VS2, VS6–VS11, VS13, VS17, VS18, VS21, VS22, MH3, MH4, MH16–MH19, MH28, TI4, TI10, TI25, TI26, LA1, LA3, LA12, LA23, LA25, LA32], *”pitää”* [VS13, TI27], *”ei pidä”* [VS8], *”on mahdollista”* [VS8, VS9, VS10, VS17, LA5, LA7, LA17, LA27], *”ei ole mahdollista”* [VS10, VS17, LA21, LA30, LA32], *”ei voi”* [VS10, LA3, LA30], *”ei saa”* [VS9, TI1, TI37], *”kannattaa”* [VS1, VS10, TI27, LA12, LA17, LA24], *”on kielletty”* [VS10, VS17, TI7, TI10, TI25, LA20, LA27]), kuten imperatiiveillakin (*”ilmoita”*, *”ota valokuva”*, *”merkitse”*, *”jätä”*, *”älä kaiva”*,

”sovi” [VS6, VS8, VS17], ”auta” [MH22]) esitetty ohjailu korostaa ohjailtavan toimintaa (vrt. Kankaanpää 2006: 60, 63–64):

”Ne tulee merkitä maakuntakaavaan ja niiden suojeleminen on syytä huomioida suunnittelumääräyksin” [LA3],

”Kesän kenttätutkimukset Vrouw Maria -hylyllä ovat alkaneet – hylkyyn voi sukeltaa myös Suomen merimuseon näyttelyssä” [TI25],

”Hylyn ympärillä on muinaismuistolain mukainen suoja-alue, jonka sisällä on ankuroiminen ja virkistyskulttuurin kielletty.” [TI7, TI10, TI25],

”Jos olet havainnut mahdollisen muinaisjäännöksen tai löytänyt erikoisen vanhan esineen maasta jossakin Keski-Suomen kunnassa, ilmoita siitä Keski-Suomen museoon. Merkitse muistiin löytöpaikka. Jätä kohde odottamaan tutkijan maastokäyntiä äläkä kaiva paikkaa enempää.” [VS6].

Edellä mainituin modaaliverbein ja verbi-ilmauksin primääriaineistossani ohjaillaan nimettyjä lausuntojen vastaanottajia sekä tekstiyhteydestä tulkittavia generisiä, epäspesifisiä kollektiiveja, kuten kunnat [VS17, TI19], maankäytön suunnittelijat ja kaavoittajat [VS10, VS18, VS22, TI28], kiinteistöjen omistajat [VS17, TI31], maankäyttäjät [VS8, VS18, VS21], metsätöiden tekijät [VS10], tiedotusvälineiden edustajat [TI23, TI26], museot [VS6, VS13], asiakkaat [TI4], lausunnon pyytäjät [VS6], mahdollisten muinaisjäännösten ja muinaisesineiden löytäjät [VS6, VS8, VS10, VS17, VS21, TI12, TI37], muinaisjäännösten hoitajat [VS10], paikalliset asukkaat ja yhdistykset [VS13], saamelaiset [VS9], maahanmuuttajat [VS13], retkeilijät [MH16], muinaisjäännöksillä tai museoissa vierailevat [VS1, VS2, VS6, VS9, MH3, TI7, TI10, TI25] sekä yleisö [VS17, MH18, MH19]:

”Kuntien tulee jatkossa ohjata lausuntopyyntö oikealle taholle tämän mukaisesti.” [TI19],

”Laajat, museoviranomaisen erityisen merkittäviksi arvioimat muinaismuistoalueet tulee merkitä aluevarauksina.” [VS10],

”Katsoja voi siinä nähdä shamaaneja ja käärmekuvioita.” [VS1],

”Yleisöllä on mahdollisuus osallistua syyskuun alussa järjestettäviin kaivauksiin.” [VS17],

”Adoptoimalla monumentin voivat paikalliset asukkaat tai yhdistykset hoitaa muinaisjäännöskohdetta maakuntamuseon antaessa tukea ja tietoa.” [VS13].

Usein modaalisten ilmausten subjektina teksteissä esiintyy nollapersoona, jolloin velvoite tai lupa voi kohdistua periaatteessa kehen tahansa lukijaan (vrt. Hakulinen ym. 2004: § 1564, 1668–1680). Erityisesti voida-verbin varaan rakennettuina nämä ilmaukset on tulkittavissa yleensä dynaamismodaalisiksi eli dynaamista mahdollisuutta ilmaiseviksi suosituksiksi, neuvoiksi tai mahdollisuuksiksi (vrt. Kankaanpää 2006: 58):

”Helsingin kaupungin alueella kaupunginmuseon tekemien arkeologisten valvontatehtävien, inventointien ja kaivausten raportteja voi tiedustella kaupunginmuseosta.” [VS7],

”Menneiden sukupolvien jälkien tunnistaminen maisemassa voi vahvistaa paikallisen identiteetin tunnetta ja johtaa myös uusiin työ- ja toimeentulomahdollisuuksiin metsien kulttuuriperinnön parissa.” [TI12],

”Puolangan ja koko Suomen arkeologisiin kohteisiin voi tutustua Museoviraston ylläpitämässä muinaisjäännösrekisterissä” [TI17],

”Nekin ovat arvokasta kulttuuriperintöä, jota halutaan ja jota kannattaa vaalia.” [TI27].

Nollapersoona tarjoaa tekstin lukijalle tavallaan mahdollisen tunnistamisen ja samastumisen kohteen, johon hän voi tulkita kuuluvansa. Samastumiseen vaikuttaa toiminta, johon ohjailaan. (Kankaanpää 2006: 54–56.) Tekstikonteksti sekä samastumiskohteeksi määrittyvä abstrakti ryhmä rajaavat ohjailun kohdetta edelleen esimerkiksi tietyllä alueella matkailleihin tai matkailuyrittäjiin. Tällöin teksteihin rakentuu usein myös lukija, jolla on valtaa päättää itse, kuinka hän toimii (mts. 58):

”Jos haluaa tutustua kaikkiin linnoituksiin, kierrokselle kannattaa varata useampi päivä.” [VS1],

”Sotakohteita voi hyödyntää myös matkailussa.” [MH17],

”Suomessa on runsaasti mielenkiintoisia muinaisjäännöksiä, joiden käyttö matkailu- ja virkistyskohteena on mahdollista.” [VS10].

Erityisesti lausuntoaineistoni teksteissä yleisimmin esiintyvät modaaliset nesessiiviverbit ja verbirakenteet ”*tulee*” ja ”*on syytä*” edustavat deonttista modaalisuutta, johon sisältyy sekä kirjoittajan tahtoa että yhteiskunnallisen toimijan,

lainsäätäjän tai Museoviraston itsensä, asettamia normeja ilmaiseva lupa ja velvollisuus. Teksteihin kirjoittuva deonttinen velvoite kohdistuu tällöin moraalisesti vastuullisen ja intentionaalisen toimijan tekoihin. (vrt. Hakulinen ym. 2004: § 1554; Kankaanpää 2006: 57.) Sekä ”tulee” että ”on syytä” -rakenteet muodostavat ilmeisesti niin vahvan kielellisen konvention, että toisinaan ilmaisuja toistellaan viestin velvoittavuuden ja ymmärrettävyyden kannalta tarpeettoman usein:

”Tässä yhteydessä on syytä muistuttaa siitä, että myös metsäsuunnitelman läheisyyteen sijoittuvat muinaisjäännökset on syytä ottaa huomioon hakkuusuunnitelmia laadittaessa.” [LA25].

Deonttinen modaalisuus on tekstin tyyliä ja sävyä värittäväenä velvoittavana asenteena tietystä mielessä oletettava ja yhteneväinen lausuntojen lajikontekstiin liittyvien hallinnoijan ja ohjaajan roolien sekä kielellisen toiminnan tavoitteiden kanssa (ks. Taulukko 1). Sen sijaan hallinnollisten toimijoiden verkkosivustoilla sekä Museoviraston tiedotteissa esiintyvät deonttiset velvoitteet tuovat teksteihin jäykkyyttä ja autoritäärisyyttä, joka ei välttämättä palvele kyseisten tekstilajien tarkoitusta suurelle yleisölle suunnattuna viestintänä. Viestijän sijaan niissä kirjoittaa hallinnoija, joka toistaa ja valvoo lainsäätäjän ja oman instituutionsa asettamia normeja. Hän ei tuo esiin tai selitä normien taakse kätkeytyviä valintoja, arvoja ja intressejä, vaan kuvaa ainoastaan asiointilan eli lukijaa koskevat velvollisuudet:

”Lain mukaan kaikenlainen kajoaminen muinaisjäännökseen ilman lakiin perustuvaa lupaa on kiellettyä (Muinaismuistolaki 295/1963). Irtaimen muinaisesineen osalta tämä tarkoittaa sitä, että sellaisen löydyttyä se tulee toimittaa välittömästi museoviranomaisille.” [VS8],

”Kiinteät muinaisjäännökset ovat muinaismuistolain automaattisesti suojelemia, niitä ei saa hävittää eikä penkoa. Metsän- ja maisemanhoitotöissä ne on siis tunnettava ja tunnistettava.” [VS9],

”Valtakunnallisesti tai maakunnallisesti merkittävien muinaisjäännösten säilyttäminen tulee taata kaikissa olosuhteissa.” [VS10].

Auktoriteettiin ja normiin vetoaminen riittää siis yleensä direktiivin perusteluksi, jolloin tekstin tuottaja näyttäytyy muuhun yhteiskuntaan kohdistuvien määräysten esittäjänä sekä joissakin yhteyksissä myös uhkailijana. Vaikka lain rikkomisesta koituvia seurauksia ei teksteissä yleensä konkretisoida, voidaan katsoa olevan yleisesti tiedossa,

että laittomuudesta seuraa rangaistus. Lainsäädäntöön vetoaminen liittyy direktiiviin siten ääneen lausumattoman uhkauksen. Uhkaa saatetaan vielä tehostaa tuomalla mukaan muita auktoriteetteja tai vihjaamalla määräysten noudattamatta jättämisen seurauksista, kuten Museoviraston tiedotteessa [TI1], joka on otsikoitu ”Museovirasto pyytää poliisia tutkimaan hylkyihin kajoamiset”:

”Veden alla olevat ihmisen muinoin tekemät rakennelmat, esimerkiksi väyläesteet sekä siltojen ja laitureiden jäänteet ovat automaattisesti rauhoitettuja eikä niihin saa puuttua ilman lupaa. [...] Kun kiinteä muinaisjäänös tai siitä peräisin oleva esine löytyy, on asiasta ilmoitettava viipymättä Museovirastolle.” [TI1].

Joissakin tapauksissa [TI37, TI28] direktiiviä kuitenkin pehmennetään esittämällä sille perusteluja, jolloin tekstiin tulee suostutteleva sävy (vrt. Kankaanpää 2006: 76). Primääriaineistooni kuuluvissa teksteissä määräyksiä ja kieltoja puoltavaksi argumentiksi annetaan tutkimuspotentiaalini ja tutkimusaineiston varjelu eli asiantuntijoita varten vaalittava tieteellinen merkitys:

”Kaikki kiinteät muinaisjäänökset on suojeltu automaattisesti muinaismuistolailla (295/1963) eikä niihin saa kajoa ilman Museoviraston lupaa. Tämä on tärkeää, jotta asiantuntijoiden tutkittavana on koskematon paikka, josta saadaan talteen kaikki tieto. Myöskään maasta irrallaan löydettyä muinaisesinettä ei pidä puhdistaa eikä käsitellä millään tavalla. Esine ja sen löytötiedot tulee toimittaa Museovirastoon tai maakuntamuseoon.” [TI37],

”Myös soiden käyttöä ja kulttuuriperintöä tulee tarkastella maankäytön suunnittelussa. [...] Kulttuuriperintöä soihin yhdistetään harvemmin, vaikka niissä on paljon tutkimatonta, potentiaalia [sic] arkeologista perintöä.” [TI28].

Direktiivit ja deonttinen modaalisuus liittyvät aineistoni teksteissä erityisesti MML:in viittaaviin lausumiin. Lukuisat, suorat ja epäsuorat, viittaukset lainsäädäntöön antavat suomalaiselle perintödiskurssille leimallisesti juridis-hallinnollisen sävyn, jonka tekstuaalista rakentumista tarkastelen lähemmin alaluvussa 6.4.1.

Mitä kaikkea primääriaineistossani ilmenevä ohjailu sitten koskee? Edellä käsittelemäni (ks. 6.3.2) Hossan kalliomaalaukselle ehdotettuja opastauluja koskeva lausunto [LA6] valottaa myös sitä, kuinka arkeologit, tässä tapauksessa Museoviraston hallintovirkamiehet, hallitsevat muinaisjäänöksiä koskevia representaatioita. Perintöä hallinnoiva virkamies ei vartioi siis pelkästään kulttuuriperinnön fyysisistä

koskemattomuutta, vaan ohjaa ja rajoittaa lisäksi aineelliseen kohteeseen liitettäviä merkityksiä ja tapoja, joilla kohde esitetään. Tätä kautta hallitaan sitä, kuinka yhteiskunnan muiden jäsenten on mahdollista tulkita ja kokea muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä. Kaikki menneisyyttä, muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä edustavat representaatiot siis potentiaalisesti vaikuttavat siihen, miten menneisyyden jäännöksinä suojellut aineelliset kohteet kohdataan ja koetaan (Watson 2009; Waterton & Watson 2010b).

Museoviraston lausunnossa [LA6] esitetty toteamus siitä, että ”informaatiotauluissa olisi tarkoituksenmukaisinta pitäytyä vain selviin faktatietoihin ja tiedeyhteisön yleisesti hyväksymiin tulkintoihin”, sisältää ajatuksen kirjoittajan tuntemien tosiasioiden ja tieteellisen tiedon yliveritaisuudesta. Lukijalle jää kuitenkin epäselväksi viitataan ”selvillä faktatiedoilla” kenties empiirisiin, kenen tahansa todennettavissa oleviin tosiasioihin: kalliolla on punaisella värillä tehtyjä kuvioita. Vai tarkoittaako faktatieto tieteellisin menetelmin saatuja havaintoja esimerkiksi punaisen väriaineen koostumuksesta?

Tekstistä välittyy joka tapauksessa asetelma, jossa viranomaisen tehtävä on suodattaa ja säädellä sitä tietosisältöä, joka arkeologisesta kulttuuriperinnöstä on saatavilla. Suurta yleisöä suojellaan ristiriitaisilta tai ”kiistanalaisilta tulkinnoilta”, sen sijaan että ruokittaisiin ihmisten mielikuvitusta, innostettaisiin heitä ihmettelemään, vertailemaan ja esittämään itse tulkintoja kalliomaalausten kuvioista, jotka toisin kuin monet muut jäännökset, ovat suhteellisen helposti kaikkien paikalla vierailevien nähtävissä ja koettavissa. Ainoastaan valikoitujen asiantuntijoiden tuottamaan tieteelliseen tietoon perustuva kokeminen ja elämyksellisyys on tämän, myös Museoviraston verkkosivustolla toistetun näkemyksen mukaan tavoiteltavaa:

”Rekonstruktioit ovat oiva keino elävöittää esihistoriaa. [...] Niiden on perustuttava tutkittuun tietoon.” [VS10].

Kaikki representaatiot eivät ole opastaulujen tapaan suunnattuja suurelle yleisölle, vaan niillä voi olla toisenlaisia funktioita ja kohderyhmiä. Esimerkiksi kaavoituksen yhteydessä syntyvät dokumentit, kaavakartat ja -selostukset, voi niin ikään ymmärtää muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä edustavina esityksinä. Muinaismuistohallinto tarkastelee suunnittelijoiden esityksiä juuri tästä näkökulmasta ja arvioi, kuinka hyvin tai huonosti kulttuuriympäristön osa-alueet on kaavoituksessa

otettu huomioon eli onko suunniteltu maankäyttö ja sen vaikutukset sovitettu yhteen muinaisjäännösten suojelun ja säilyttämisen kanssa:

”Tunnetut muinaisjäännökset ovat olleet yhtenä poissulkevana kriteerinä tuulivoimaloiden aluevarauksia rajattaessa. Suunnittelukriteeri on kulttuuriympäristön suojelun kannalta oikea.” [LA7].

Arkeologisen kulttuuriperinnön osalta tämä tarkoittaa ensinnäkin sitä, että viranomaisen varmistaa mahdollisimman aikaisessa kaavoitusprosessin vaiheessa, että kaavoittajan tiedot muinaisjäännöksistä ovat ajan tasalla eli yhdenmukaiset muinaisjäännösrekisterin tietojen kanssa. Mikäli kaavoitettavalla alueella ei ole tehty arkeologista inventointia, tai inventointi katsotaan vanhentuneeksi, voidaan edellyttää tutkimuksia kaavaan merkittävänä varauksina tai suunnitteluprosessin aikana:

”Jotta laajojen maankäyttöhankkeiden vaikutuksia arkeologiseen kulttuuriperintöön pystyttäisiin riittävän kattavasti arvioimaan, tulee muinaisjäännösinventointeja täydentää muuttuvan maankäytön alueilla.” [LA3].

Toiseksi viranomaisen tarkistaa kaavaluonnoksesta tai -ehdotuksesta lausueessaan, että kaikki muinaisjäännösrekisterissä olevat muinaisjäännökset on merkitty kaavakartalle oikeanlaisin ja johdonmukaisin merkinnöin:

”Muinaisjäännösten merkitsemistapaan on tarpeen syventyä, ehkä vaihtoehtoisia tapoja tarkastellen, mahdollisimman hyvän maankäytön suunnittelua ohjaavan ratkaisun saavuttamiseksi.” [LA3].

Museoviraston verkkosivustoon [VS10] sisältyy ”Muinaisjäännökset ja kaavoitus” -teemalle omistettu sivu, joka käsittelee nimenomaan muinaisjäännösten merkitsemistä kaavakarttoihin eri kaavatasoilla (asema-, yleis- ja maakuntakaavoihin). Verkkosivulla esitettyjä ohjeita toistetaan tarvittaessa myös lausunnoissa [esim. LA20]. Tiettyjä sanamuotoja noudattavien karttamerkintöjen lisäksi Museovirasto edellyttää, että kaavaselostuksessa on luettelo kaikista alueelta tunnetuista kiinteistä muinaisjäännöksistä sekä ”teksti niiden merkityksestä maankäytön suunnittelussa” [VS10]. Museoviraston verkkosivustolla tätä kiinteiden muinaisjäännösten merkitystä ei eritellä tarkemmin, mutta yhdestä primääriaineistoon kuuluvasta lausunnosta [LA20] löytyy jonkinlainen vihje siitä, mitä merkityksellä tässä yhteydessä tarkoitetaan:

”Kiinteät muinaisjäännökset on merkitty karttaan, ja niiden merkitys sekä kulttuuriympäristön vanhimpana elementtinä ja identiteetin luojana että maankäyttöön vaikuttavina reunaehtoina on tunnistettu.”

Edellä lainatun toteamuksen voi katsoa samalla eksplisiittisesti kiteyttävän tavoitteita, joita arkeologista kulttuuriperintöä hallinnoiva viranomaisen maankäyttöä ohjaaville representaatioille asettaa. Näiden tarkoitusten täyttymisen arviointi muodostaa yhtäältä abstrakteja ja epämääräisiä sekä toisaalta suhteellisen konkreettisia ja täsmällisiä kysymyksiä. Viranomaisen tekemässä arvioinnissa on ymmärrettävästi helpointa syventyä jälkimmäisiin.

Primääriaineistoni lausunnoista noin kolmasosa koskee kaavoja [LA2-5, LA7-8, LA11, LA18, LA20-22, LA33], niiden osallistumis- ja arviointisuunnitelmia, kaavaluonnoksia ja -ehdotuksia. Kaikki analysoimistani lausunnoista keskittyvät nimenomaan muinaisjäännösten merkitsemiseen sekä niiden merkitykseen ”maankäyttöön vaikuttavina reunaehtoina”. Käytännössä lausunnonantaja siis varmistaa, että tunnettujen muinaisjäännösten ajantasaiset tiedot on siirretty muinaisjäänösrekisteristä kaavakartoille ja varustettu niiden suojelun ehtoja täsmentävin merkinnöin – jotta niitä ei tuhottaisi maankäytön yhteydessä, ainakaan ilman tutkimuksia. Tämä takaa ehkä jäännöskohteiden säilymisen, mutta ei perustele sitä, miksi muinaisjäännöksiä on ympäristöineen tarpeellista varjella viranomaisen ja lainsäädännön määräämin ehdoin. Missään yhteydessä ei pohdita tai eritellä, mitä muinaisjäännösten merkitys esimerkiksi ”identiteetin luojana” todella merkitsee tai mitä siitä voisi seurata maankäytön suunnittelun näkökulmasta.

Myös muinaisjäännösten hoito niiden ympäristöä manipuloimalla voidaan ymmärtää jäännöksiä edustavien representaatioiden luomiseksi samalla tavoin kuin kirjallisten tai kuvallisten esitystenkin tuottaminen. Kasvillisuuden raivaus jäännöksen rakenteiden paljastamiseksi, erilaisten jäännöksen ymmärtämistä tukevien näkymien ”avaaminen” tai toisaalta ”sulkeminen” ”maisemallisten häiriötekijöiden” poistamiseksi (ks. esim. Taskinen 1995: 9–10) liittyvät kaikki nimenomaan visuaaliseen hahmottamiseen ja tietynlaisten maisemakuvien tavoitteluun (ks. myös 3.2.2). Kasvillisuuden raivauksella on käytännöllisempikin tarkoituksensa jäännösten säilymisessä, ja nämä molemmat merkitykset mainitaan muinaisjäännösten hoidon etuina lausunnoissa, jotka koskevat muinaisjäännöksen ja sen ympäristön hoitoon myönnettyjä lupia [LA24, LA26–28]:

”Usein asutuksen keskellä olevia muinaisjäännöskohteita hoidetaan puoliavoimina maisematiloina. Maisemapuut ja pensaskerros tuovat maisemaan syvyyttä ja mittakaavaa. [...] Maisemanhoidon avulla muinaisjäännös tuodaan esille maisemassa ja vahvistetaan kohteen säilymistä.” [LA27],

”Maiseman avoimuus tukee alueen suojelua sekä nostamalla sen arvostusta hoidettuna kohteena että ehkäisemällä puuvartisen kasvillisuuden aiheuttamia vaurioita.” [LA24].

Maiseman ”avoimuus” esitetään pääsääntöisesti tavoiteltavana, Museoviraston määrittelemän ”hyvän hoidon” linjauksia toteuttavana ominaisuutena: muinaisjäännös asetetaan näin esille ja tehdään näkyväksi poistamalla ’kuvasta’ häiritseviä tekijöitä. Samalla eliminoidaan muinaisjäännöksen materiaalista säilymistä häiritsevää luontoa. Tämän todetaan nostavan kohteen ”arvostusta”, mikä nähdään taas suojelua tukevana tekijänä. Kasvillisuuden peittämät, hädin tuskin ympäristöstään erottuvat ja takaisin luontoon sulautumassa olevat jäännöskohteet eivät tästä näkökulmasta katsottuna ole yhtä arvostettavia. Suojelun ja hoidon perustavanlaatuisen ideologian mukaisesti ihmisen tulee siis jollain tavoin pysäyttää tai ainakin puuttua siihen prosessiin, jossa jäännöksiksi muuttuneet entiteetit ’jäännöstyvät’ ja hajoavat vääjäämättä edelleen.

Sen lisäksi, että muinaisjäännöksiä hallitaan osana maisemakuvaa, primääriaineistoni lausunnoissa tarkastellaan myös niiltä tarjoutuvia maisemia. Kolmessa maakuntakaavojen eri vaiheita koskevassa lausunnossa [LA5, LA18, LA22] keskitytään tuulimyllyjen aiheuttamiin muutoksiin muinaisjäännöksiltä avautuvissa näkymissä:

”Koska kysymyksessä on kuitenkin maailmanperintökohde, johon olennaisesti kuuluvat myös sieltä avautuvat näkymät ja maisemat, on tämän selvitysalueen kohdalla mahdollisimman konkreettisesti ja havainnollisesti, ainakin havainnekuvin tutkittava tuulipuiston näkyvyyttä maailmanperintökohteelle.” [LA5, LA18],

”Tuulivoima-alueita koskevissa maisema- ja näkemäalueselvityksissä ei ilmene onko näkemävaikutuksia tarkasteltu suhteessa sellaisiin kiinteisiin muinaisjäännöksiin, joilla on erityinen yhteys maisemaan, esimerkkinä Etelä-Savon maakunnalle ominaiset kalliomaalaukset.” [LA22].

Edellä lainatuista lausunnoista ei yksiselitteisesti selviä, mikä viranomaisen kanta tuulipuistojen näkymiseen muinaisjäännöksille tarkalleen ottaen on tai miten sitä perustellaan. Toisaalla todetaan myös, että

”Tuulivoimaloiden sijoittaminen olemassa olevan mittavan infrastruktuurin yhteyteen voi olla myös positiivinen maisemallinen lisä.” [LA3].

Muinaisjäännöksiä koskevat lainaukset on kuitenkin tulkittavissa niin, että koska maisema ymmärretään joissakin tapauksissa muinaisjäännökseen kiinteästi liittyväksi elementiksi, ainakaan isot ja näkyvät muutokset eivät ole toivottavia. Ajatuksena siis on, että esimerkiksi Sammallahtenmäen maailmanperintökohteen arvo laskee ja eheys rikkoutuu, jos muinaisjäännökseltä näkyy tuulipuisto. Tämä johtopäätös vaikuttaa olevan asiantuntijan roolissa lausuvalla kirjoittajalle itsestään selvä, looginen seuraus, jota hän ei katso tarpeelliseksi avata.

Teksteistä välittyvä ilmeinen pyrkimys hallita sitä, mitä muinaisjäännöskohteilla vierailevat näkevät ja kokevat, myös kaukomaiseman mittakaavassa. Jää kuitenkin arvoitukseksi, mitä heille loppujen lopuksi halutaan esittää: autenttisuutta tavoittelevia ’muinaismaisemia’ vai tarkemmin määrittelemättömille esteettisille arvoille perustuvia maisemakonstruktioita? Tekstistä ei myöskään selviä, millaisiin arvoihin, tietoihin ja linjauksiin ohjailu perustuu tai mitä sillä loppujen lopuksi tavoitellaan.

Yhdessä primääriaineistoni lausunnoista [LA17] otetaan kantaa Suomussalmella sijaitsevan, kaatuneen ”merkkipuun” nostamiseen eli yhdenlaisen rekonstruktion luomiseen. Tätä Porrasjoen keloja koskevassa lausunnossa viitataan suoraan paikalliseen ”näkemykseen” ja ”tahtoon”, joiden varaan viranomaisen ilmoittaa perustavansa oman mielipiteensä:

”Koska paikallisen näkemyksen mukaan puu tulisi ensisijaisesti suojella alkuperäisellä paikallaan ja alueella on tahtoa tämän toteuttamiseksi, myös suojeluviranomaiset pitivät tätä vaihtoehtoa kannatettavana ja toteutuskelpoisena.” [LA17].

Paikalliseen näkemykseen ei kuitenkaan luoteta kaikissa asioissa, vaan viranomaisen antaa täsmennyttömään ja olosuhteenomaiseen normiin nojaavia ohjeita puun suojauski pystytettävän suojakatoksen toteuttamiseksi:

”Rakentamisessa on syytä käyttää perinteisiä merkkipuuhun sekä sen ympäristöön sopivia materiaaleja ja työtapoja.” [LA17].

Sille, miksi modernia suojakatosta ei saisi rakentaa nykyaikaisin materiaalein ja menetelmin, ei siis esitetä perusteluja. ”Perinteisiä”, merkkipuuhun ja sen ympäristöön sopivia materiaaleja tai menetelmiä ei myöskään täsmennetä, joten lukija jätetään

pohtimaan, onko esimerkiksi sähkölaitteiden käyttö sallittua. Paikallisesti ilmaistu tahto säilyttää ja suojella puu sellaisenaan, alkuperäisellä paikallaan, ei myöskään estä jäännöksen vahingoittamista tutkimuksen nimissä:

”Katselmuksessa todettiin myös merkkipuun ajoittamistarve, mikä edellyttää näytekiekon sahaamista puun iän määrittämiseksi vuosilustojen laskentaan pohjautuvan menetelmän avulla.” [LA17].

Edellä olevassa lainauksessa merkkipuun ”ajoittamistarve” esitetään ikään kuin asiantuntijan ’diagnosoimana’ ja toteamana kyseisen merkkipuun ongelmana ja kiistämättömänä ominaisuutena, joka väistämättä johtaa puun sahaamiseen.

”Ajoittamistarve” on nominaalistettu subjekti, joka ei kiinnity mihinkään tiettyyn toimijaan tai tavoitteisiin. Se on vain itsestään selvästi olemassa, eikä tarvitse siten perusteluja.

Kansalaiset, yleisö/suuri yleisö, asukkaat/paikalliset asukkaat tai vain yleisesti ihmiset näyttäytyvät primääriaineistoni teksteissä ryhmänä, joka ei itse määrittele ja ilmaise tarpeitaan, koska heidän etunsa on jo tekstien tuottajien tiedossa tunnettuina tosiasioina:

”Museo palvelee yleisöä arkeologisia kohteita ja löytöjä koskevissa kysymyksissä.” [VS6],

”Ihmiset kiintyvät ympäristöönsä asuinpaikassaan, harrastuksissaan ja kuulumalla erilaisiin yhteisöihin kuten sukuun. On kiehtovaa tietää myös ennen omaa syntymää vaikuttaneista ihmisistä, esineistä sekä luonnon ja kulttuuriympäristön muutoksista.” [VS2],

”Hylkyjen kunnioittaminen ja harkitseva toiminta on kaikkien, niin sukeltajien, tutkijoiden kuin suuren yleisönkin etu.” [TI27].

Poikkeuksena erottuu Metsähallituksen tiedotus, jossa tavalliset kansalaiset tai tutkimusalueella asuvat paikalliset ihmiset esitetään korostetusti arkeologioiden tärkeänä yhteistyökumppanina, sekä tiedon tuntijoina että antajina. Asiantuntijoiden ja ei-asiantuntijoiden suhde kuvataan tasavertaisemmaksi ja vastavuoroisemmaksi kuin muiden toimijoiden teksteissä, joissa ”yleisö” on useimmiten passiivinen ohjailun ja toiminnan kohde. Metsähallituksen teksteissä asiantuntijuus ei ole erottelun peruste, koska ”asukkaat” nähdään tutkijoiden lailla tietävinä ja toimivina subjekteina, joiden osallistuminen työhön on onnistumisen välttämätön edellytys:

”Oletko metsästysreissulla ihmetellyt kivikasan merkitystä tai mikä tarina on rakennusten jäännösten takana? Auta meitä kartoituksissa kertomalla havaintosi meille.” [MH22],

”Paikallisilta alueiden tuntijoilta saatujen vihjeiden avulla inventoinnit onnistuivat erinomaisesti.” [MH13],

”Yhteistyö paikallisten asukkaiden ja sidosryhmien [...] kanssa on edellytys kartoitusten onnistumiselle” [MH18].

Ainoa ”suurta yleisöä” koskeva viittaus analysoimassani Museoviraston lausuntoaineistossa löytyi juuri Metsähallituksen kulttuuriperintöinventointia käsittelevästä lausunnosta [LA16]:

”Hankkeessa on esimerkillisesti panostettu viestintään ja tiedotustoimintaan sekä tehty maamme metsien kulttuuriperintökohteita tutuiksi myös suurelle yleisölle.”

Edellä olevassa Museoviraston muotoilussa tutkijoiden ja suuren yleisön suhde välittyy kuitenkin jälleen konventionaalista kaavaa seuraavassa muodossaan: asiantuntijat ovat aktiivisia tietoa tuottavia ja jakavia toimijoita, kun taas muut ihmiset ymmärretään ”yleisöksi”, joka ottaa toiminnan kohteina passiivisesti vastaan tarjottua tietoa. Tämä sama asetelma välittyy niin Museoviraston kuin muidenkin hallinnon toimijoiden verkkosivustoilta; yliopistojen sivustoilla suurta yleisöä tai tavallisia ihmisiä ei mainita. Arkeologille rakentuu puhujan, ohjaajan, opastajan, neuvojan, vastaajan, opettajan ja valistajan rooli, jolloin hänen yleisönsä osaksi jää olla kuuntelijan, ohjailtavan, opastettavan, arkeologin antaman tiedon tarvitsijan, kysyjän, opetettavan ja valistettavan roolissa:

”Yleisö ohjataan muinaisjäännösalueelle viitoitusten ja opasteiden avulla.” [VS10],

”Tutkimustuloksista kerrotaan yleisölle esimerkiksi esitelmien ja julkaisujen muodossa.” [VS10],

”Painopistealueena on kaikenikäisille suunnattu kulttuuriympäristöön liittyvä opetus, joka lisää tietoa ja ymmärrystä kulttuurimaisemasta, rakennetusta kulttuuriympäristöstä sekä arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja vahvistaa ympäristölukutaitoa.” [VS6],

”Arkeologi neuvoo paikallisia museoita, yhteisöjä ja yksityisiä asiakkaita arkeologiaan liittyvissä kysymyksissä.” [VS7].

Asiantuntijan ja yleisön roolijakoa vahvistetaan myös Museoviraston verkkosivuston kuvallisissa esityksissä. Niissä harvoissa kuvissa, joissa muinaisjäännöksillä esiintyy muitakin ihmisiä kuin arkeologeja työssään, asiantuntijat ja ei-asiantuntijat esitetään asymmetrisissä asetelmissa, jotka korostavat heidän eriarvoisia roolejaan, esimerkiksi opettajina ja opetettavina. Roolijako ulottuu myös tulevaisuuteen, missä tulevat sukupolvetkin ovat joko yleisöä (katsojia) tai arkeologeja (tutkijoita):

”Muinaismuistolailla pyritään turvaamaan maassa olevan kansallisen kulttuuriperinnön säilyminen tulevien sukupolvien nähtäväksi ja tutkittavaksi.” [VS10].

Vastaava asetelma välittyi myös haastateltavien käsityksistä, joista jyrkimmissä arkeologisen tiedon ja tutkimustulosten omaksuminen nähdään jonkinlaisena kansalaisvelvollisuutena, josta tavalliset ihmiset eivät kuitenkaan ole – arkeologien ponnisteluista huolimatta – suoriutuneet:

”On heikkous, että ihmiset tietää [suomalaisesta arkeologiasta] hirveän vähän yleisellä tasolla. [...] monta kertaa liikutaan jollain 20–30 vuotta vanhalla tietotasolla. Että ei olla omaksuttu niitä uusia tutkimustuloksia tai tutkimusmenetelmiä tai mitä tahansa uutta, mitä suomalainenkin arkeologia on tuonut ja tuottanut. Se ei vaan oo menny perille, vaikka siitä olis tietoa olemassa ja on niin sanotusti valistettu ihmisiä.” [H2].

Haastattelujen perusteella muodostuva kuva arkeologien ja yhteiskunnan suhteesta ei ole kuitenkaan siinä mielessä yksioikoinen, että se painottaisi pelkästään tieteellisen tiedon merkitystä. Esiin nousee esimerkiksi tarinallisuuden, kokemuksellisuuden ja elämyksellisyyden merkitys, vaikka näihinkin arvoihin liittyy yleensä ajatus nimenomaan arkeologin roolista aktiivisena tarinankertojana, viestijänä ja tunnelmanluojana:

”Arkeologia voi olla yhtä lailla seikkailu siinä mielessä, että siihen voidaan laittaa näitten niin sanottujen faktojen ympärille myös paljon tarinaa, mikä voi auttaa ihmisiä omaksumaan tai näkemään niitä tarinoita.” [H2],

”Arkeologi on jonkinnäköinen tulkki tai tällainen perinteensiirtäjä, joka kertoo sitten tarinaa. Hän opiskelee tietääkseen enemmän menneisyydestä, ja sitten hän siirtää,

hän kertoo muille yhteisön jäsenille, mitä on saanut selville menneisyydestä ja siirtää sitä tietoa eteenpäin.” [H9],

”Kohteet, mitä me esitellään yleisölle, niin kyllä niissä pitää olla se kokemuksellisuus ehdottomasti mukana. Turha viedä jonkun kikkareen viereen, mistä ne ei ymmärrä [...] Että kyllä siinä täytyy olla se ympäristö ja pitää tulla se tunnelma ja se kokemus.” [H4].

Jotkut haastateltavistani [H6, H11] kritisoivat arkeologien tapaa esittää tutkimustuloksia ja tietoa, mutta myös tietosisältöjen mielekkyyttä yhteiskunnan ja kansalaisten näkökulmasta:

”[Arkeologia] esitetään semmoisella tavalla, että se tappaa ihmisten mielenkiinnon tai sitten fiksumpi huomaa heti alussa, että eihän tässä ollut mitään järkeä. Koska välillähän on sellaisia tutkimuksia, joissa ei ehkä ollut mitään järkeä tai tullut mitään tuloksia sen kummemmin.” [H6].

Hallinnossa työskentelevät haastateltavani mainitsivat kohtaamiset ja keskustelun tavallisten ihmisten kanssa kuitenkin tärkeänä ja palkitsevana osana työtään:

”Mä yhä vielä koen silti tärkeänä nämä niin sanotut tavalliset ihmiset. Että on aina ilo, vaikka se olisi sitten kipakkaakin, niin aina ilo puhua tavallisen ihmisen kanssa ja tavata tavallinen ihminen. Silloin mä itse saan siitä enemmän kuin toimiessani toisten viranomaisten kanssa.” [H7],

”Kyllä mä teen pitkälti sitä, mitä haluaisin, mistä nautin arkeologiassa eli tätä suojelun monimuotoista työtä viranomaisena ja sitten olla siis niiden maankäyttäjien ja kansalaisten kanssa tekemisissä. [...] Se on väljää ja vähän epämääräistä, mutta siihen mahtuu kauhean paljon asioita.” [H11].

Yksi haastateltavistani [H9] muistutti myös muinaismuistohallinnon ja muinaistutkimuksen historiaan kuuluvasta, mutta jossain määrin virallisen toiminnan varjoon jääneestä kansalaisosallistumisesta ja -aktiivisuudesta, jollaiseksi voi lukea muinaisesineiden keruun Suomenkin maaseudulla erityisesti peltotöiden yhteydessä.

Akatemiaa edustaneiden haastateltavien suhde ei-asiantuntijoihin näyttäytyi sen sijaan, etenkin henkilökohtaisen vuorovaikutuksen tasolla, olemattomana, etäisenä ja asymmetrisenä:

”[Arkeologia on] tasainen kelkkamäki hautaan ja egotrippi. [...] Se on luova tapa kuluttaa yhteiskunnan ylijäämää. Ja institutionalisoitu tapa, jota ihmiset pitävät hienona.” [H3].

Yksi akateemista tutkimusta ja kulttuuriperinnön hallintoa erottavista tekijöistä on juuri suhde yhteiskuntaan ja kansalaiseen. Kaikki haastatelluista tunnistivat arkeologien velvollisuuden tarjota jotakin yhteiskunnalle, mutta näkemykset siitä, mistä tämä vastuu kumpuaa, jakautuivat. Akateemisten tutkijoiden näkökulmasta esimerkiksi tutkimustulosten yleistajuuden viestinnän arvo näyttäytyy usein välineellisenä: populäärit julkaisut ovat tarpeellisia, koska ne perustelevat arkeologian olemassaoloa ja turvaavat siten tutkimuksen rahoitusta sekä asemaa yhteiskunnallisena instituutiona. Sen sijaan hallinnossa työskentelevät näkevät suojeluun liittyvän kaksisuuntaisen yhteiskuntasuhteen ja kansalaisten osallistumisen enemmän hallinnollisen instituution tehtäviin ja tarkoitukseen kuuluvana itseisarvoisena elementtinä – siitäkin huolimatta, että sen sisällyttäminen kaikkiin hallinnan käytäntöihin on käytännössä vaikeaa.

Kokonaisuudessaan arkeologiyhteisön yhteiskuntasuhdetta määrittävät ulkoiset uhat ja mahdollisuudet (ks. Taulukko 6) muodostavat haastattelemieni arkeologien määrittäminä huomattavasti tasapainoisemman kokonaisuuden kuin yhteisön sisäinen ulottuvuus, joka on heikkouksien hallitsema. Merkittävimmäksi yhteiskunnan taholta arkeologiaan kohdistuvaksi uhaksi nähtiin resurssien, virkojen ja työpaikkojen niukkuus sekä toiminnan taloudellisen perustan epävarmuus, minkä seurauksia arkeologiyhteisön sisäiselle dynamiikalle käsittelin jo edellä (ks. 6.3.2). Yksi haastateltavistani totesi kuitenkin Suomen olevan talouden lamasta huolimatta rikas valtio, mistä syystä hän uskoi rahoitustakin löytyvän, jos sitä vain osataan hakea. Myös kulttuuriperinnön kaupallistaminen mainittiin tilaisuutena uusien rahoittajien sekä rahoitusmallien löytämiseksi. Toisaalta talousajattelun ylivallan ja voitontavoittelun pelättiin johtavan kulttuuriperinnön tuhoutumiseen.

Noin puolet haastateltavistani oli joka tapauksessa sitä mieltä, että yhteiskunnan tarjoamien resurssien, niukkojenkin, vastineeksi arkeologien on ”annettava takaisin” viestimällä yleistajuisesti ja pyrkimällä vuorovaikutukseen tavallisten ihmisten kanssa sosiaalisen median kanavilla. Tämä nähtiin arkeologian tärkeimpänä mahdollisuutena, varsinkin kun arkeologeilla koettiin olevan sanottavaa ja arkeologien viestien pääsevän hyvin esille mediassa. Tähän liittyväksi uhaksi ymmärrettiin tosin se, että vain superlatiiveja ja sensaatioita sisältävät viestit huomataan.

MAHDOLLISUUDET	UHAT
<ul style="list-style-type: none"> - käytetyt resurssit voi ”antaa takaisin” yleisölle viestimällä tieteestä ja tutkimuksesta yleistajuisesti, erityisesti sosiaalisen median kanavilla [H2, H3, H4, H6, H9; H11] - arkeologia kiinnostaa ihmisiä [H6, H7, H8] - uudenlaisia rahoittajia ja rahoitusmahdollisuuksia voi etsiä kulttuuriperintöä kaupallistamalla [H7, H9] - arkeologialla on sanottavaa, selitettävää ja viestittävää nyky-yhteiskunnalle [H7] - arkeologioiden viestit menevät hyvin läpi mediassa [H9] - sosiaalisen median vuorovaikutteisuus voi lähentää tutkijoita/viranomaisia ja tavallisia ihmisiä [H4] - ulkopuolelta tuleva kritiikkiä voi hyödyntää toiminnan kehittämisessä [H5] - kilpailu tuo uusia toimijoita, näkökulmia ja kiinnostuksen kohteita [H4] - Suomi on rikkaampi kuin koskaan, rahaa löytyy, jos sitä osataan hakea [H9] - MML:n mukainen automaattinen suojele mahdollistaa aineiston säilymisen [H10] - pienet resurssit pakottavat suunnittelemaan toiminnan tavoitteet ja keinot huolella [H11]. 	<ul style="list-style-type: none"> - resurssit ovat vähäisiä ja pienenevät entisestään, toiminnan taloudellinen pohja on epävarma [H1, H2, H6, H8, H11] - MML:n uudistaminen [H6, H8, H10] - akateemisen maailman suorituskeskeisyys tai viranomaistyön tehokkuusvaatimukset eivät edistä yhteistyötä [H3, H6, H7] - kilpailuyhteiskunta pakottaa kilpailemaan, mikä hajottaa alaa sekä saattaa heikentää suojele, tutkimuksen ja tiedon laatua [H4, H7] - ihmisten tietämys arkeologiasta on vähäistä ja vanhentunutta, näkökulmat ja tiedon alat pirstoutuvat ja kaventuvat entisestään [H2, H9] - arkeologia nähdään merkityksettömänä yhteiskunnalle, ketään ei kiinnosta [H3, H6] - talousajattelun ylivalta ja voitontavoittelu johtavat korvaamattoman kulttuuriperinnön katoamiseen [H4, H8] - virkoja ei riitä kaikille, mikä johtaa epäterveeseen kilpailuun ja katkeruuteen [H3, H6] - arkeologioiden toimintaedellytyksistä päättävien tietämys ja sivistys on puutteellista [H7] - vain sensaatioita ja superlatiiveja sisältävät viestit menevät läpi mediassa [H9] - suojele ymmärretään kehityksen esteenä [H3] - arkeologit alkavat itse uskoa ulkopuolelta tulevaan kritiikkiin [H5] - valmistuneet jättävät alan, kun töitä ei ole [H9] - arkeologian asema suhteessa hallintoon ja muuhun yhteiskuntaan on epäselvä [H11].

Taulukko 6. Haastateltavien mainitsemat arkeologiyhteisöön ulkopuolelta kohdistuvat mahdollisuudet ja uhat (ns. SWOT-analyysi).

Yhteiskunnan muiden jäsenten suhde arkeologiaan näyttäytyy haastateltavieni käsityksissä kaksijakoisena: Yhtäältä korostettiin sitä, että arkeologia kiinnostaa ihmisiä. Toisaalta oltiin huolissaan siitä, että sekä suuren yleisön että päättäjien tietämys

on vähäistä ja vanhentunutta ja että arkeologia nähdään merkityksettömänä ja epäkiinnostavana, suojelu puolestaan kehityksen esteenä. Yksi haastatelluista [H5] totesi, että ulkopuolelta tuleva kritiikki on joka tapauksessa hyödyksi toiminnan kehittämisessä, kunhan arkeologit eivät ala itse uskoa siihen.

Ulkoisina uhkina pidettiin myös akateemisen maailman suorituskeskeisyyden sekä viranomaistyön tehokkuusvaatimusten synnyttämiä paineita sekä ”kilpailuyhteiskunnan” ajamaa jatkuvaa kilpailua, minkä pelättiin hajottavan alaa sekä heikentävän suojelun, tutkimuksen ja tiedon laatua. Kilpailun nähtiin toisaalta myös tuovan alalle uusia toimijoita, näkökulmia ja kiinnostuksen kohteita. Yksi haastateltu mainitsi uhkana arkeologian epäselvän aseman suhteessa hallintoon ja muuhun yhteiskuntaan. Kolme haastatelluista [H6, H8, H10] piti lisäksi MML:n uudistamista uhkana ja yksi heistä [H10] nosti vielä nykyiseen MML:n perustuvan ”automaattisen suojelun” aineiston säilymisen ja siten tulevaisuuden tutkimuksen mahdollistavaksi tekijäksi.

Yleistajuinen viestintä, pyrkimys ihmisten tiedon ja sivistyksen lisäämiseen nousi haastatteluissa siis esiin merkittävänä mahdollisuutena ja huomioon otettavana seikkana arkeologien ja arkeologian yhteiskuntasuhteessa. Viestintä ymmärretään tällöin ennemminkin muusta toiminnasta erillisenä, intentionaalisena tiedotuksena ja strategisena vaikuttamisen keinona kuin kaikkien kielelliseen toimintaan väistämättä sisältyvinä ideologisina viesteinä. Myös tiedotukseen ja tiedotteisiin kirjoittuu suunniteltujen tavoitteiden sekä viestittäväksi tarkoitettun sisällön lisäksi diskursiivisten käytänteiden, diskurssin kielellisten piirteiden kautta rakentuvia merkityksiä, joista tekstien tuottajat eivät välttämättä ole tietoisia.

Näiden merkitysten näkyväksi tekeminen on yksi tämän tutkimuksen keskeisistä tavoitteista, vaikka minkä tahansa tekstin tulkintamahdollisuuksia on periaatteessa yhtä paljon kuin on tulkitsijoitakin. Tietoisuus diskurssin piirteistä, voimasta ja vaikutuksesta auttaa pohtimaan tulevaisuudessa sitä, kuinka ei-toivottuja merkityksiä puretaan tai haluttuja tavoitteita yhdennetään niihin kaikkiin viesteihin ja representaatioihin, teksteihin, puheeseen ja kuviin, joita arkeologit jo tuottavat – sekä hallinnossa että akateemisessa tutkimuksessa.

6.4 Tekstuaaliset merkitykset – tekstien rakentuminen

Kielen tekstuaalinen funktio viittaa kielen tehtävään tekstien rakentajana ja aineksena. Tekstuaalinen merkitys on ymmärrettävissä hyvin moniulotteisesti, koska periaatteessa kaikki tekstissä on ”tekstuaalista” (Heikkinen 1999: 279). Kielen funktioihin liittyy oleellisesti ajatus kielenkäyttötilanteiden merkityksestä, ja erityisesti kielen tekstuaalinen funktio liittää tekstit kontekstiinsa (mts. 40, 43). Primääriaineistoni tekstuaaliset merkitykset kertovat siitä, kuinka analyysini kohteena olevia institutionaalisia tekstejä tuottamalla muodostetaan puheenaiheita, tiedon kohteita ja tietoa. Tarkastelen seuraavassa primääriaineistoni tekstien rakentumista, sitä miten merkityksiä kytetään toisiinsa ja luodaan uusia merkityskokonaisuuksia; kuinka tekstit käyvät keskustelua toisten tekstien kanssa intertekstuaalisten ja interdiskursiivisten suhteiden kautta. (vrt. Heikkinen 2002: 18.)

Aineistoni temaattinen intertekstuaalisuus syntyy jo tutkimuksen lähtökohdista ja aineiston kokoamisen periaatteista: analysoimillani teksteillä on yhteinen aihe (vrt. Heikkinen ym. 2012a). Niitä yhdistää myös tiettyjen tekstinulkoista todellisuutta kuvaavien luokittelujen ja käsitteellistysten toistaminen – maailmankuva (ks. 6.2.1) (vrt. Heikkinen 1999: 279). Lisäksi tietyt tekstilajit ovat missä tahansa yhteisössä tai instituutiossa arvostetumpia kuin toiset, ja näistä lajeista myös otetaan aineksia omiin teksteihin mieluummin kuin joistakin toisista – mikä vaikuttaa yhteisölle tyypillisen diskurssijärjestyksen muodostumiseen. Virkatekstit viittaavat usein lähinnä toisiin virkateksteihin ja säädöksiin, kuten omassa aineistossanikin. (ks. esim. Heikkinen 2000a; Heikkinen ym. 2012b: 110.)

6.4.1 Intertekstuaalisuuden ainekset ja diskurssijärjestys

Etenkin primääriaineistooni kuuluvat lausunnot muodostavat tiheitä intertekstuaalisia kudoksia, joiden aines on suurelta osin peräisin tietystä hallinnollisten tekstien ja säädösten joukosta. Intertekstuaalisuutta voi pitää olemuksellisena osana nimenomaan lausuntotekstien kokonaisrakennetta, koska tekstilajin perimmäinen viestintäfunktio on ottaa kantaa toisiin eksplikoituihin teksteihin ja niissä kiteytyviin kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin käytänteisiin (vrt. Heikkinen 1999: 173–174).

Esimerkiksi Pohjois-Karjalan maakuntaliitolle osoitetussa, maakuntakaavan 3. vaiheen luonnosta koskevassa Museoviraston lausunnossa [LA20] viitataan laskutavasta riippuen noin parinkymmeneen muuhun nimettyyn tekstiin: lausunto sisältää mainitussa

järjestyksessä viittaukset lausunnolla olevaa kaavaa edeltäviin 1) 1. ja 2) 2. vaihemaakuntakaavaan, 3) kaavan osallistumis- ja arviointisuunnitelmaan ja siihen liittyvään 4) Museoviraston aikaisempaan lausuntoon, 5) ympäristöhallinnon ohjeisiin tuulivoimarakentamisen suunnittelusta (Ympäristöministeriö 2012b), 6) valtioneuvoston periaatepäätöksellä 1995 vahvistettuihin valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin sekä niiden 7) päivitysinventointiin 2010–2014, 8) valtioneuvoston 2009 vahvistamaan ja Museoviraston laatimaan valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY) koskevaan inventointiin, 9) Pohjois-Karjalan museon ja alueen kuntien rakennusperintöä koskeviin 1980-luvulla tehtyihin inventointeihin, 10) Pohjois-Karjalan ympäristökeskuksen koordinoimassa Rakennusperintö kunniaan -hankkeessa 2000-luvun alussa tehtyihin inventointeihin sekä näiden 11) päivityksiin 2008–2011, 12) tarkemmin määrittelemättömiin ympäristöministeriön ohjeisiin maakuntakaavojen merkinnöistä, 13) valtion omistamien rakennusten suojelusta annettuun asetukseen (480/1985), 14) lakiin rakennusperinnön suojelemisesta (LaRS 498/2010), 15) Ympäristöministeriön (2011) oppaaseen ”Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa”, 16) MML:in, 17) muinaisjäännösrekisteriin, 18) Pohjois-Karjalan museon esihistoriallisten kohteiden inventointeihin 2002–2006 sekä 19) Jorma Kankaisen vuonna 2011 tekemään sotahistorialliseen selvitykseen.

Edellä oleva esimerkki valaisee ensinnäkin perintödiskurssin tekstien tekstuaalista kontekstia sekä sitä, kuinka tekstit rakentuvat toisista teksteistä ja muodostavat tiettyihin teemoihin sekä käsiteltäviin asioihin liittyviä intertekstuaalisia ja -diskursiivisia verkostoja sekä ketjuja. Toisekseen se kertoo siitä, mitkä tahot ja tekstit määrittävät sen tiedollisen pohjan ja sisällön, joihin kulttuuriympäristön hallinta perustuu. Tämä kuvaa osaltaan sitä, keiden äänet perintödiskurssissa kuuluvat, keiden välillä keskustelua käydään ja ketkä sitä hallitsevat (ks. myös 6.3).

Esimerkissäni tulevat esitellyksi kaikki suomalaisen perintödiskurssin diskurssijärjestykseen oleellisesti kuuluvat tekstilajit sekä diskurssia ylläpitävien tekstien tuottajat. Keskeisimmät tekstilajit ovat kulttuuriperintöä koskeva lait, hallinnollisten toimijoiden antamat ohjeet ja normit, kulttuuriympäristön eri osa-alueiden asiantuntijoiden tekemät suojelukohteiden ja -alueiden inventoinnit ja selvitykset sekä viranomaisen ylläpitämät kohderekisterit.

Lainsäädäntö sijoittuu tekstien hierarkiassa ylimmälle ja velvoittavimmalle tasolle, koska se edustaa hallinnollisia toimijoita, kuten kaikkia yhteiskunnan jäseniä, ohjaavaa

ja 'yleistä hyvää' määrittävää toimintakehystä. Lainsäätäjä, käytännössä eduskunta ja ministeriöt, siis teoriassa uuttaa yhteiskunnassa vallitsevat arvot ja eettiset käsitykset lainsäädännöksi, jota esimerkiksi ympäristö- ja muinaismuistohallinto toimiessaan tulkitsevat. Aineistoni teksteihin ei ole tuotu pelkästään kulttuuriperintöä koskevien erityislakien sisältöä, vaan joillakin hallinnon verkkosivustoilla [VS7, VS9, VS18] referoidaan, lähinnä viestinnän tehokeinona, myös perustuslakia:

”Suomen perustuslain mukaan vastuu ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille Suomen kansalaisille.” [VS18].

Vaikka perintödiskurssin teksteihin upotetut säädösviittaukset muodostavat syy-seuraussuhteenomaisen yhteyden alkuperäisen lakitekstin ja uusien käyttötilanteiden välille, ne luovat samalla institutionaalisen etäisyyden tekstejä tuottavien ihmisten ja juridista diskurssia edustavan normin välille. Diskursiivinen käytänte siis tavallaan etäännyttää lakia toistavan ja sellaisena institutionaalisen vallan kyllästäjän tekstin vallan alkuperäisestä lähteestä, vaikka tekstit samaan aikaan viittaavat juridiseen diskurssiin ja tekevät säädöksistä tekstien toimijoita (ks. myös 6.3.1):

”Mikäli maata kaivettaessa löytyy kiinteä muinaisjäännös, laki määrää keskeyttämään työn ja ilmoittamaan asiasta Museovirastolle tai maakuntamuseolle.” [VS10].

Muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteiden näkökulmasta perintödiskurssin keskeiseksi intertekstuaalisuuden sekä interdiskursiivisuuden ainekseksi analyysissäni nousi MML. Laki ja erityisesti sen tietyt kohdat, kuten 1 §¹⁶⁸, esiintyvät kaikkien aineistoryhmien teksteissä suorina sitaatteina ja merkittyinä viittauksina sekä alluusioina, jotka esimerkiksi muisto-metafora herättää (ks. myös 6.2.1). Alluusiot ovat tunnistettavia vain niille, joille myös alkuperäinen lähde ja konteksti ovat tuttuja. Retoriseksi tehokeinoksi tulkittuina niiden merkitys tekstin rakennusaineina on toinen kuin suorien lakiviittausten:

”Muinaisjäännökset ovat maassa tai vedessä säilyneitä muistoja menneistä sukupolvista.” [VS10, VS21],

”Arkeologia tutkii menneisyyttä ihmisyhteisöjen jättämien aineellisten muistojen avulla.” [VS20].

---

¹⁶⁸ ”Kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta” (MML: 1 §).

Säädökset ovat keskeinen intertekstuaalisuuden lähde erityisesti Museoviraston lausunnoissa, ja aineistoni lausunnoista kaksi kolmasosaa [LA1, LA8–LA12, LA14, LA15, LA17–LA24, LA26–LA31, LA33] sisältää ainakin yhden viittauksen MML:in. Näistä lausunnoista puolessa [LA9–LA11, LA20, LA21, LA23, LA24, LA26–LA28, LA29] MML mainitaan useita kertoja:

”Tervahautoja suojellaan muinaismuistolain (295/63) nojalla muistoina historiallisena aikana tapahtuneesta tervanpoltosta.” [LA10],

”Alueella sijaitsee muinaismuistolain (295/63) rauhoittama kiinteä muinaisjäänös.” [LA11],

”Hakalan silta ei täytä muinaismuistolain [sic] (295/1963) tarkoittaman muinaisjäänöksen kriteereitä, eikä sen suojelulle ole siten tarvetta.” [LA14],

”Muinaismuistolain (295/63) rauhoitus koskee myös ennestään tuntemattomia kiinteitä muinaisjäänöksiä.” [LA20, LA22],

”Jos muinaisjäänöksen hoidossa tehdyt toimenpiteet valitaan ja toteutetaan vastoin Museoviraston edellä vahvistamaa, ja joku hakee toimenpiteiden aiheuttamista vahingoista korvausta muinaismuistolain perusteella, on korvausvelvollisuus luvan saajalla.” [LA24, LA26, LA28],

”Selvityksen perusteella maa-aineksen ottamiselle ei ole muinaismuistolain (295/1963) asettamaa estettä.” [LA30].

Luonnollisista tekstiaineistoistani laajimmassa, Museoviraston verkkosivustolta [VS10] tallentamassani tekstissä, on yhteensä 32 viittausta MML:in. Useimmissa tapauksissa lähde on nimetty tai se käy ilmi tekstiyhteydestä. MML mainitaan myös muiden, sekä hallinnollisten että yliopistollisten, toimijoiden verkkosivustoilla [VS4-10, VS13, VS15, VS17, VS18, VS21, VS22] – hieman yli puolessa aineistooni kuuluvista sivustoista. Lakiin viitataan vain yhdessä Metsähallituksen tiedotteessa [MH10], mutta Museoviraston tiedotteista yli neljäosassa [TI1, TI7–TI10, TI21, TI25, TI27, TI30, TI37]. Museoviraston tiedotuksessa MML:n normeja toistavat fraasit liittyvät erityisesti hylkyjä ja vedenalaista kulttuuriperintöä koskeviin tiedotteisiin, mutta laki esiintyy muissakin yhteyksissä:

”Hylyn ympärillä on muinaismuistolain mukainen suoja-alue, jonka sisällä ankkuroiminen ja virkistysukeltaminen on kielletty.” [TI7, TI10, TI25],

”Pääosa yksikön töistä on muinaismuistolain 13 ja 15 §:n perusteella tilauksesta tehtäviä kenttätöitä, jotka liittyvät johonkin suurempaan rakennus- tai maankäyttöhankkeeseen.” [TI8].

Juridisen diskurssin näkökulmasta muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön suojeleminen on lain noudattamista (vrt. Solin 2002: 165), mitä näkemystä aineistoni tekstit MML:in indeksoivalla aineksella välittävät. Lakiin sisältyvien normien esittäminen uusissa yhteyksissä synnyttää kuvan luonnollisesta, vastaanotomattomasta asiainnosta, josta ei ole mahdollista keskustella. Vallan sekä vallankäytön ulkoistaminen maailman ominaisuudeksi vapauttaa normien toistajat normiin sisältyvän sääntelyn perustelemiselta – he vain kuvaavat todellisuutta. (vrt. Iedema 2005: 73–74.)

Juridisen vallan ja ensisijaisesti lakiin nojaavan suojelemissä näkemysten manifestointi ei aineistossani rajoitu pelkästään viranomaisen institutionaalisiin tehtäviin toteuttaviin virallisiin lausuntoteksteihin, vaan ulottuu kaikkeen viestintään, myös suurelle yleisölle suunnattuihin tiedotteisiin. Tiedotetekstien tuottajinaan arkeologit eivät siis unohda hallinnoijan rooliaan.

Yhtä [H4] lukuun ottamatta myös kaikki haastateltavani viittasivat jossain vaiheessa haastattelua MML:in, erityisesti lain uudistamiseen liittyvinä huolina, toiveina ja muina näkökohtina tai kysyessäni muinaisjäännöksen käsitteen määrittelystä sekä arkeologian tutkimuksen suojeleminen ja tutkimuksen käännekohtista (ks. Liite 4). Kiinnostavaa on, että virkamiehinä työskentelevät arkeologit vaikuttivat olevan yleisesti ottaen tietoisia siitä, että hallinnossa tuotetut arkeologista kulttuuriperintöä koskevat tekstit kiertyvät vahvasti MML:n ympärille, ja näkivät sen ongelmana:

”Meidän kommunikaatiota on huonontanut ja meidän asemaa on huonontanut, että me vaan sanotaan, että MML ja piste. Sitä olisi pitänyt aukaista ja selostaa enemmän.” [H7].

MML:n lisäksi aineistoni teksteissä useaan otteeseen mainittuihin lakeihin kuuluu maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL). Maininnat liittyvät kuitenkin rakennusperintöä tai yleisemmin kulttuuriympäristöä koskeviin osioihin joillakin verkkosivustoilla [VS5, VS7, VS9, VS13, VS15, VS17, VS22], maakuntamuseoiden kanssa solmituista yhteistyösopimuksista kertoviin tiedotteisiin [TI14, TI21] sekä yhteen kaavalausuntoon [LA3], eivätkä varsinaisesti arkeologiseen kulttuuriperintöön.

Museoviraston ja ympäristöministeriön ylläpitämällä Rakennusperinto.fi -sivustolla [VS15] olevan, kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä listaavan ja määrittävän käsiteluetellon perustaksi ilmoitetaan nimenomaan MRL:ssa esiintyvät käsitteet. Tämä todistaa osaltaan säädösten perustavanlaatuisesta merkityksestä kulttuuriympäristön hallinnon diskursseissa ja käsitejärjestelmissä, olipa niiden aiheena sitten arkeologinen kulttuuriperintö, rakennusperintö tai maisema.

Metsähallituksen verkkosivustolla MRL esitetään MML:n rinnalla yhtenä kulttuuriperintöinventoinnin taustalla vaikuttavista laeista, mikä toistaa edellä mainittua, juridiseen diskurssiin viittaavaa näkemystä suojelusta lain toteuttamisena, mutta laajentaa sen myös (kenttä)tutkimukseen:

”Kulttuuriperintöinventoinnin avulla täytetään muinaismuisto-, rakennusperintö-, maankäyttö- ja rakennuslakien sekä metsäsertifioinnin velvoitteet ja turvataan kulttuuriperintökohteiden säilyminen.” [VS9].

Vaikka MRL ei aineistoni perusteella yleensä esiinny muinaisjäännöksiä käsittelevissä teksteissä, neljä hallintoa edustaneista haastateltavistani [H6, H7, H8, H9] nosti lain voimaantulon esiin yhtenä arkeologian alaa, erityisesti muinaisjäännösten suojelua, määrittäneistä käännekohtista. MRL:n nähtiin osaltaan vaikuttaneen siihen, että hallinnossa työskentelevien arkeologien työn painopiste on 2000-luvun kuluessa siirtynyt enenevässä määrin lausuntojen antamiseen eli lain velvoitteiden valvomiseen. Lausunnoista on samalla tullut muinaismuistohallinnon ja yhteiskunnan yhteydenpidon näkökulmasta ensisijainen tekstilaji ja vuorovaikutustapa, jota on käytetty myös hallinnon ja virkamiesten tehokkuuden mittarina:

”Suojelupuolella mä sanoisin, että melkein tärkeämpi kuin muinaismuistolaki [...] oli maankäyttö- ja rakennuslaki vuonna 2000. Sen tulo helpotti suojelua huomattavasti.” [H8],

”Maankäyttö- ja rakennuslailla on ollut huomattava merkitys, tavallaan sillä että miten siihen on reagoitu. Ja se on muuttanut taas sitten Museoviraston arkeologien toimenkuvaa, niin että on tullut tällainen lausuntoautomaatin käsite.” [H9].

Heti lainsäätäjistä seuraavana kulttuuriympäristön hallintaa koskevissa teksteissä korostuu ympäristöhallinnon ja ympäristöpolitiikkaa ohjaavan YM:n vaikutus. MRL:n mukaiseen alueidenkäytön suunnittelujärjestelmään kuuluvat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT) [VS6, VS9, VS22, LA5, LA21], valtakunnallisesti

merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen inventointi (RKY) [VS8, VS15, VS22, LA3, LA4, LA20, LA21] sekä valtakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden inventointi [VS15, VS22, LA20, LA21] ovat aineistossani esiin nousevia kulttuuriympäristön hallinnan avaintekstejä, jotka sääntelevät ja ohjaavat hallinnollisia toimijoita:

”Viranomaisena Metsähallitus on velvollinen ottamaan huomioon valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, myös kulttuuriympäristöjen vaalimisessa.” [VS9].

Lainsäädännön tavoin ympäristöhallinnon antamat ohjeet ja oppaat, niissä muotoillut linjaukset ja käytänteet sekä valtioneuvoston vahvistamat inventoinnit ovat todellisuutta viipaloivia luokitteluja sekä normeja, jotka esitetään aineistoni teksteissä luonnollistuneina, kiistämättöminä ja itsestään selvinä tosiasioina – tietona (vrt. 6.2.3). Esimerkkilausunnossani [LA20] Museovirasto ohjaa kaavan suunnittelijaa sisällyttämään tätä tietoa myös omaan esitykseensä, jolloin alkuperäisen tekstin sisältämät väitteet tulevat toistetuiksi ja vahvistetuiksi jälleen uudessa yhteydessä:

”Maakuntakaavassa tulee kuitenkin osoittaa myös voimassa olevien valtakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden rajaukset”.

Ympäristöhallinnossa tuotetut yleiset kaavoitusta tai maankäytön suunnittelua koskevat ohjeet ja tavoitteet tai valtakunnalliset kulttuuriympäristön inventoinnit eivät kuitenkaan määritä muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan yksityiskohtia, mitä koskevia ohjeita laaditaan pääasiassa Museovirastossa.

Primääriaineistoni teksteissä viitataan tässä tarkoituksessa Museoviraston antamiin ohjeisiin sekä ylipäätään Museoviraston verkkosivustolle [VS10] (ks. 6.3.1), mistä seuraavaksi mainitut ohjeet löytyvät joko erillisinä dokumentteina tai omina sivuinaan. Erikseen nimetyiksi tulevat historiallisen ajan muinaisjäännösten tunnistamista ja suojelua käsittelevä niin kutsuttu Hiki-opas (Niukkanen 2009) [VS8], Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät -opas (Salo & Niukkanen 2011) [TI15], Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet (Museovirasto 2014b) [TI15, LA23], tutkimuskertomuksen laatimista koskeva ohje (Museovirasto 2012) [LA23], kenttätöiden työturvallisuusohje [LA23], muinaisjäännösten hoitoa käsittelevät ohjeet [VS13, LA27] sekä Museoviraston, MTK:n, Metsähallituksen ja Tapion (2009) yhteistyössä laatima ohje ”Metsien hoito ja käyttö kulkutiemuinaisjäännöksillä” [MH25].

MML:n jälkeen oleellisin intertekstuaalisuuden lähde muinaisjännöksistä ja arkeologista kulttuuriperintöä käsittelevissä teksteissä ja lausumissa on muinaisjännösrekisteri:

”Muinaisjännösten osalta kaavan tietolähteenä todetaan muinaisjännösrekisteri. Sen aseman korostaminen verkossa [...] tarkasteltavana ainoana ajantasaisena arkeologisen kulttuuriympäristön rekisterinä on erityisen tarpeellista.” [LA3].

Museoviraston ylläpitämään muinaisjännösrekisteriin ja sen tietosisältöön viitataan niin hallinnon verkkosivustoilla [VS7, VS8, VS10, VS17, VS21, VS22], Metsähallituksen ja Museoviraston tiedotteissa [MH14, MH25, MH29, TI12, TI17] kuin Museoviraston lausunnoissakin [LA1, LA3, LA7, LA9–LA11, LA13, LA15, LA17, LA20, LA21, LA23–LA28, LA30, LA32]:

”Muinaisjännösrekisteriä päivitetään reaaliajassa, sitä mukaa kun uutta tietoa maamme muinaisjännöskohteita sekä arkeologisista löytöpaikoista saadaan.” [VS8],

”Metsähallituksen tietojärjestelmissä on tiedot valtion mailla sijaitsevista, Museoviraston muinaisjännösrekisterissä olevista kiinteistä muinaisjännöksistä.” [MH14].

Kaksi haastateltua [H3, H8] nosti muinaisjännösrekisterin käyttöönoton myös yhdeksi merkittävimmistä käännekohdista arkeologian alan kehityksessä, vaikka rekisterin luokitteluihin, asiansanoitukseen ja sisällöllisiin puutteisiin liittyvät ongelmatkin (ks. 3.1.7 ja 5.5.2) on haastattelujen perusteella tiedostettu.

Muinaisjännösrekisteri näyttäytyy aineistoni perusteella arkeologisissa kenttätutkimuksissa tuotettua tietoa legitimoivana avaintekstinä, joka on tekstilajina ja sisällöltään yksi arvostetuimmista arkeologista kulttuuriperintöä koskevan perintödiskurssin diskurssijärjestyksessä. Muinaisjännösrekisteri on säädösten tavoin teksti, jonka tuottaminen ja muokkaus on vain harvojen oikeus. Näillä tekstilajeilla on lisäksi tietyt, normatiivisesti määritellyt tehtävänsä institutionaalisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. Muinaisjännösrekisterin sisältämä ’tieto’ on hallinnossa suodatettua ja punnittua, hallinnoijan roolissa toimivan arkeologin arvioimaa ja muotoilemaa, vaikka sen lähteenä ovatkin pääsääntöisesti kenttätutkijoiden tuottamat tekstit eli tutkimusraportit.

Muinaisjännösrekisteri esitetään virallisena ja auktorisoituna tietolähteenä esimerkiksi maanomistajille lähetettävien rauhoitusilmoitusten [LA1] avausfraasissa.

Muinaisjäännösrekisterin asemaa ja rekisterissä olevan tiedon velvoittavuutta korostetaan sen jälkeen kytkemällä se kiinteän muinaisjäännöksen käsitteen kautta MML:in:

”Museoviraston ylläpitämän muinaisjäännösrekisterin mukaan omistamanne kiinteistön alueella sijaitsee osa kiinteää muinaisjäännöstä. Tällaiset kiinteät muinaisjäännökset on rauhoitettu suoraan muinaismuistolailla (295/63).” [LA1].

Ilmoitustekstissä ei kuvailta sen tarkemmin, mitä tarkalleen ottaen rauhoitetaan ja millä perusteilla, mutta liitteenä on ”rekisteriote” eli suora lainaus muinaisjäännösrekisteristä – mikä ei, kuten edellä esitin (ks. 6.2.3), välttämättä avaa kiinteänä muinaisjäännöksenä suojellun kohteen merkitystä asiaan perehtymättömille. Muinaisjäännösrekisterin tai minkä tahansa tekstin saatavilla olo ei tarkoita siis pelkästään teknistä saavutettavuutta. Se edellyttää myös sitä, etteivät tekstin kielelliset konventiot, termit ja käsitteistö, sulje lukijaa ulos tai aseta hänelle kohtuuttomia vaatimuksia tekstin tulkitsijana.

Rauhoitusilmoituksen teksti esittää muinaisjäännösrekisterin, MML:n tavoin, olosuhteenomaisena toimijana ja asiointilana, jolle maanomistajaan kohdistuva vallankäyttö on ulkoistettu. Kielenkäyttö häivyttää muinaisjäännösrekisteristä vastaavien virkamies-arkeologien osuuden asiaan, mutta se piilottaa lisäksi ilmoituksen syynä olevan alkuperäisen tietolähteen ja siitä vastanneet kenttätutkija-arkeologit. Heidän äänensä on kuitenkin yleisesti ottaen kuuluvissa muinaisjäännösrekisterissä, joka sisältää sekä tutkimusraporteista peräisin olevaa sisältöä että suoria linkkejä ”Muinaisjäännösten hankerekisteriin” (Museovirasto 2015b). Hankerekisteriin on lisäksi linkitetty digitaalisessa muodossa olevia tutkimusraportteja, joiden voi teksteinä katsoa olevan kiinteä osa muinaisjäännösrekisterin ympärille muodostuvaa intertekstuaalista ja hypertekstuaalista kudosta.

Kenttätutkimusten tutkimusraportit ovat tekstilajina siis tärkeä osa perintödiskurssin diskurssijärjestystä muinaisjäännösrekisterin oleellisimpana lähteenä, mutta raportteihin viitataan aineistossani myös muilla tavoilla. Valtaosassa lausunnoista [LA2, LA3, LA5, LA7, LA9, LA11–LA13, LA15, LA16, LA18–LA25, LA27, LA29–LA33] arvioidaan olemassa olevien, arkeologista kulttuuriperintöä koskevien tutkimusten ajantasaisuutta sekä kattavuutta ja tämän perusteella joko edellytetään uusia tutkimuksia tai nojataan jo tehtyjen kenttätutkimusten tuloksiin eli juuri tutkimusraportteihin. Lausuntotekstit sekä

käyttävät tutkimusraporttien sisältöjä että vaikuttavat tekstuaalisena toimintana siihen, että uusia tutkimusraportteja tuotetaan:

”Pohjois-Pohjanmaan liiton sinänsä arvokkaat kiinteiden muinaisjäännösten luettelajulkaisut [...] ovat maankäytön suunnittelun tietolähteenä auttamatta vanhentuneet. [...] Jotta laajojen maankäyttöhankkeiden vaikutuksia arkeologiseen kulttuuriperintöön pystyttäisiin riittävän kattavasti arvioimaan, tulee muinaisjäännösinventointeja täydentää muuttuvan maankäytön alueilla. Kaupunkiarkeologiset inventoinnit on tehty Raahesta (2001) ja Oulusta (2002/2007) ja ne ovat ladattavissa verkossa.” [LA3],

”Muinaisjäännösrekisterissä mahdollisen kivistä asuinpaikan [...] aluerajausta on nyt korjattu vuoden 2007 inventointiraportin mukaiseksi [...], koska aikaisempi rajausta perustui vuoden 1984 inventointiin. Asuinpaikan rajausta on kuitenkin yhä arvio, [...] Ja siksi po. suunnitelman mukainen hankkeen toteuttaminen tarkoittaa arkeologisia koekavauksia kaapelilinjalla ennen kaapelin maahan kaivamista.” [LA15].

Joillakin verkkosivustoilla [VS10, VS13, VS21] taas kuvataan yleisesti arkeologisten kenttätutkimusten prosessia ja sen yhteydessä myös tutkimuksen raportointia sekä tutkimusraporttien arkistointia ja saatavuutta. Museoviraston verkkosivuilta löytyvässä lausumassa tutkimusraportti esitetään muotoaan muuttaneena muinaisjäännöksenä, siis eräänlaisena jäännöksen representaationa. Itse kohde on hävitetty, mutta arkeologien näkökulmasta sen oleellisin ominaisuus eli tieto, on kerätty talteen raportiksi:

”Tutkimusraportti talletetaan Museoviraston arkistoon; muinaisjäännös yleensä ’tuhoutuu’ arkeologisten kaivausten yhteydessä, mutta tieto kohteesta säilyy raportin muodossa. Raportit ovat julkisia asiakirjoja, jotka ovat luettavissa arkistossa sekä ladattavissa esimerkiksi Museoviraston rekisteriportaalin hankerekisteristä.” [VS10].

Tiedoteaineistossani tutkimusraportit ovat tekstuaalisena aineksena läsnä raporttien digitoinnista ja saatavuudesta kertovassa Museoviraston tiedotteessa [TI36] sekä kenttätutkimusten tuloksia koskevissa teksteissä [MH2, MH6, MH8, MH9, MH12, MH13, MH15–MH17, MH21, MH23, MH24, MH28, MH29, TI16, TI34, TI37], jotka referoivat raporttien sisältöä tai joiden kielenkäyttö allusoi tutkimusraportin kielellisiin konventioihin (ks. myös 6.2.3). Sen lisäksi, että arkeologit puhuvat tiedotteissa usein

hallinnoijan roolissa, he käyttävät ääntään myös kenttätutkijan ominaisuudessa, mikä ei yleensä edistä viestinnän yleistajuistamista:

”Tutkimusryhmään kuului yhdeksän arkeologia ja arkeologian opiskelijaa. Tutkimuksissa paljastui hieman lisää jo aikaisemmin tutkittua pihakiveystä. Tutkimusalueen pohjoisreunassa havaittiin myös vanhempaa pihakiveystä. Molemmat kiveykset on todennäköisesti rakennettu vasta 1700-luvun jälkipuoliskolla. [...] Tämän vuoden tutkimuksissa kivijalka osoittautui itä-länsisuunnassa kuusi metriä pitkäksi. Pohjois-eteläsuunnassa kivijalasta oli säilynyt vain noin 2,2m pituinen pätkä. [...] Kaivausalueen eteläreunasta paljastui myös toisen em. talon pohjaa vanhemman rakennuksen kivijalan pätkä. Kellari sijaitsi kaivausalueen pohjoisreunassa. Tutkimuksissa kävi ilmi, että siinä oli kaksi eriaikaista rakennusvaihetta. [...] Kellarin lattiasta löytyi halkaisijaltaan noin 60 cm:n kuoppa” [TI34].

Siinä missä viittaukset MML:in sekoittavat perintödiskurssiin juridisen diskurssin piirteitä, tuo tutkimusraportteihin indeksoivan aineksen kautta syntyvä interdiskursiivisuus heijastumia arkeologian tieteellisestä diskurssista. Nykyistä suomalaista perintödiskurssia voi siis luonnehtia olemukseltaan *hallinnollis-juridis-tieteelliseksi*. Tosin perintödiskurssin vakiintuneeseen diskurssijärjestykseen kelpuutettuna, tieteellistä diskurssia edustavana tekstilajina tutkimusraportti heijastaa suomalaista arkeologiaa juuri sellaisena kuin sitä on kritisoitu (esim. Herva 2009): dokumentointiin ja havaintojen keruuseen keskittyvänä kenttätutkimuksena, eikä ”varsinaisena” tieteellisenä tutkimuksena.

Yliopistojen verkkosivustoilla [VS4, VS12, VS20] on luonnollisesti tietoja yliopistoon kytköksissä olevien tutkijoiden julkaisuista, linkkejä opinnäytteisiin ja elektronisiin oppimateriaaleihin sekä tutkimusprojektien tai tutkijoiden sivuille, joiden kautta on mahdollista päästä käsiksi myös tutkimusjulkaisuihin. Hallinnon tuottamissa teksteissä ei sen sijaan esiinny avointa intertekstuaalisuutta edustavia suoria ja nimettyjä viittauksia arkeologian alan tutkimuksiin. Vakiintuneisiin kulttuurijakso- ja periodijakoihin viittaavat lausumat voi kuitenkin tulkita tunnusmerkiksi arkeologian tieteenalan tutkimustuloksiin ja tieteellisiin synteeseihin indeksoivasta aineksestä.

Aikajanoilla, aikajärjestyksellä ja arkeologisen aineiston esittämisellä vakiintuneeseen kolmi-periodijakoon perustuen on pitkät perinteet arkeologiassa ja ylipäätään

historiatieteissä sekä museoiden ja arkistojen luokitteluissa ja representaatioissa. Myös valtaosassa suomalaisia arkeologian alan väitöskirjoja perinteistä kronologista jakoa on käytetty tutkimusaiheen rajauksessa (Viitanen & Salminen 2012: 33). Esimerkiksi maininnat kivi-, pronssi- tai rautakaudesta voi nähdä viittauksina tiettyyn arkeologian tieteelliseen teoriaan eli Thomsenin 1800-luvulla muodostamaan typologiseen jakoon (ks. 2.2.1) ja sille rakentuvaan tutkimukseen, vaikka niitä ei voikaan pitää osoituksena nykyarkeologian tutkimustuloksia syväluotaavan tieteellisen diskurssin läsnäolosta. Erilaisia ajoittavia termejä esiintyy sitä paitsi myös kenttätöistä kertovissa teksteissä sekä tutkimusraporteissa. Lisäksi kolmiperiodijaon tuntemisen voi nykyisellään katsoa kuuluvan jossain määrin yleissivistykseen.

Sekä verkkosivustoilla [VS6, VS8, VS9, VS10, VS13, VS17, VS18] että erityisesti Metsähallituksen tiedotteissa [MH14, MH20, MH21, MH22, MH30, TI8] toistuu hienoisina variaatioina fraasi ”kivikaudelta/-kaudesta...”, jonka avulla kuvataan sekä korostetaan laajaa aikaskaalaa, jonka arkeologien asiantuntemus kattaa ja jolle arkeologiassa tutkitut kohteet tai suojeltavat muinaisjäännökset ajoittuvat. ’Kivikausi’ edustaa näissä lausumissa nimenomaan yleisesti tunnettua kaukaisinta muinaisuutta, jonkinlaista ihmiskunnan alkuhämärää, jota tarvitaan aikajanan alkupisteen konkretisoimiseksi:

”Museon tavoitteena on tutkia ja suojella kaikkia arkeologisia aikakausia aina varhaisesta kivikaudesta historialliselle ajalle saakka.” [VS6],

”Tutkittavien arkeologisten kohteiden ikä vaihtelee suuresti ja ne ajoittuvat kivikaudelta aina 1900-luvulle asti.” [VS8],

”Arkeologiset kohteet - kiinteät muinaisjäännökset - ovat ympäristössä säilyneitä ihmisen toiminnan jälkiä kivikaudelta 1900-luvulle.” [VS18],

”Arkeologien on myös hallittava kohteiden pitkä ajallinen kirjo kivikaudelta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan” [MH20],

”Museovirastolta Metsähallituksen luontopalveluille siirtyneet kiinteistöt kertovat Suomen historiasta kivikaudelta 1900-luvulle.” [MH30].

Joillakin verkkosivustoilla [VS1, VS10] on opettavaan ja yleistajuiseen sävyyn kirjoitettuja osioita, joissa avataan ja esitellään suomalaisessa arkeologiassa käytettyä kronologiaa sekä joitakin keskeisiä tutkimusteemoja ja niihin liittyviä nykikäsitteitä:

”Kivikauden lopun kulttuuri jatkui lähes sellaisenaan pronssikaudelle, sillä kuparia ja tinaa ei juuri tänne levinnyt. [...] Jo kivikauden lopulla (1900 eKr) ihminen on ilmeisesti alkanut myös täällä harjoittaa pyynnin ohella viljanviljelyä ja karjanhoitoa.” [VS1],

”Esihistorialliseksi ajaksi kutsutaan sitä ajanjaksoa, jolloin kirjoitustaitoa ei vielä tunnuttu. [...] Esihistoriallinen aika päättyi Länsi-Suomessa noin 1150 jKr., maan itä- ja pohjoisosissa vasta noin 1300 jKr. Muinaisjäännökset ja niistä löytyneet esineet ovat tärkein maamme varhaisimman historian lähdeaineisto.” [VS10].

Jotkut maakuntamuseoista [VS1, VS5, VS8, VS19] esittelevät sivustoillaan maakunnan merkittävimpiä muinaisjäännöksiä, joita käsittelevien tekstien esitystapa allusoi sekä tutkimusraportin että muinaisjäännösrekisterin kielellisiin konventioihin, kuten luettelomaisuuteen sekä kvanttorilausein rakennettuun numeerisiin arvoihin keskittyvään ilmaisuun. Kohteiden kuvausten yhteydessä mainitaan myös yleensä paikalla tehdyt kenttätutkimukset ja keskitytään tutkimuksissa saatujen löytöjen sekä ajoitustulosten selostamiseen:

”Hyrynsalmen Koirajärven pohjoispuolella kerrotaan olleen kaksi lappalaisten asuntonaan käyttämää kuoppaa. Näistä toinen on paikallistettu. Kyseessä on suuri neliömäinen kuoppa. Se sijaitsee aivan tien varressa ja maantieojaa kaivettaessa on maata nostettu sen yhdelle reunalle. Kuopan koko on vallin päältä mitattuna noin 8,5 x 8,5 metriä, varsin tasaisen pohjan koko on ennen tientekoa ollut noin 4 x 4 metriä. Syvyyttä kuopalla on puolisenttoista metriä. Kuopassa tehtiin kesällä 2004 pieni koekaivaus, mutta kuopan tarkoitus jäi edelleen arvoitukseksi. Kuoppa on kaikesta päätellen peräisin historialliselta ajalta, todennäköisimmin vuosien 1500–1800 väliltä.” [VS5],

”Haaparannan kunnan pohjoisosassa, noin 10 km länteen Torniojoesta, on läheisen vaaran mukaan Saivaaraksi nimetty kivikautinen asuinpaikka. Alueella on noin 50 erikokoista soikean kuoppamaista painannetta, jotka ovat jääneet merkeiksi asumuksista ja muista rakenteista paikalla noin 5000 vuotta sitten. [...] Maannousun myötä Saivaara on nykyään 57-61 m merenpintaa korkeammalla. Saivaara löytyi 1980-luvun puolivälissä Uumajan yliopiston tekemissä arkeologisissa inventoinneissa yhdessä parinkymmenen muun asumuspainanteita sisältävän kohteen kanssa. [VS19].

Museoviraston lausunnoissa viitteet arkeologian tutkimustuloksiin ovat aineistoni perusteella harvinaisia. Havainto lienee ainakin osittain sidoksissa edellä käsitellyn, Hossan kalliomaalausten opastauluja koskevan lausunnon [LA6] yhteydessä esiin nostamiini, tieteellisen ja hallinnollisen diskurssin sekoittamisesta seuraaviin ongelmiin (ks. 6.3.2). Kyseinen lausunto on lausuntoteksteistä ainoa, jossa tämänkaltaista tieteellistä diskurssia lainaava interdiskursiivisuus on ilmeistä. Muuten lausuntoihin pöimitään aineksia kenttätutkimusten tutkimusraporteista.

Kolmiperiodijakoon tai historiallisen ajan kronologiaan liittyvät termit (”kivikautinen”/ ”pronssikautinen”/ ”rautakautinen”/ ”keskiaikainen”) esiintyvät lausunnoissa [LA15, LA21, LA24, LA28] adjektiivinomaisina, muinaisjäännöstyyppenä täsmäntävinä attribuutteina. Näin muodostuvia entiteettejä, kuten ”kivikautinen asuinpaikka”, määritellään lähinnä niihin liittyviä löytöjä tai rakenteita luettelemalla:

”Paikalta 1950-luvulla löydetyt merkit kivikautisesta asuinpaikasta (kivikirves, kvartsin kappaleet, palaneet, kivet) ovat juuri siltä peltokumpareelta, jonka yli kaapelireitti suunnitelmassa kulkee.” [LA15],

”Kyseessä on laaja rautakautinen kokonaisuus, johon kuuluu kalmisto, uhrikivi, asuinpaikkaan viittaavia kulttuurikerroksia ja rakenteita jne. Alueella sijaitsee myös keskiaikainen kylätontti.” [LA26]

Kuten edellä esitin, tiedotteiden tieteelliseen diskurssiin viittaava aines keskittyy kuvaamaan kenttätutkimuksia tutkimusraportin kielellisin konventioin. Yhteen aineistooni kuuluvaan Museoviraston tiedotteeseen [TI9], jonka senkin aiheena on tosin kaivaustutkimus, sisältyy kuitenkin myös lausumia, jotka siteeraavat ”aiempaa tietoa” ja asettavat kaivaustutkimuksen tulokset laajempaan tutkimukselliseen kehykseensä:

”Keelaharjun hauta on Suomen vanhin kivilatomukseen tehty hautaus. Se ajoittuu Pohjois-Ruotsin vastaavien hautausten ja rannansiirtymiseen perustuvan ajoituksen perusteella aikaan noin 5000 eKr., eli aivan esikeraamisen ja keraamisen kivikauden taitteeseen. Aiemman tiedon mukaan röykkiöhautauksen ensiaskeleet otettiin Pohjois-Pohjanmaalla 3000–2500 eKr.” [TI9].

Tiedotteessa korostetaan tutkimuskohteen ainutlaatuisuutta, mutta tekstistä ei selviä, mitä menneistä yhteiskunnista ja ihmisistä voidaan hautausten perusteella päätellä tai miksi hautauksen suhteellinen ’vanhuus’ on merkityksellistä. Etusijalle nostetaan jälleen kenttätutkimuksista vastannut arkeologi, jonka meriiteiksi uuden hautatyyppin

”löytäminen” ja ”kaivaminen” asetetaan. ”Uusi hautatyyppi” esitetään ikään kuin tutkimuksen tuloksena, vaikka ’tyypit’ ovat typologiseen menetelmään ja tiettyihin typologioihin kuuluvina kategorioina ennemminkin tutkimuksen ja tulkinnan välineitä:

”Lisäksi hauta on ainoa laatuaan Suomessa, mikä lisää kohteen ainutlaatuisuutta. Uuden hautatyyppin löytäminen ja kaivaminen on arkeologille ’kerran elämässä’ -juttu.” [TI9].

Sen lisäksi, että kenttätutkimukset näyttäytyvät analysoimissani teksteissä arkeologian representaationa, arkeologinen tutkimus määrittyy aineistoni interdiskursiivisten viitteiden kautta toiminnaksi, jonka tarkoituksena on lähinnä arkeologisen aineiston, esineiden ja kiinteiden jäännösten, mittaaminen, kuvaus, ajoittaminen ja luokittelu erilaisiin tyypeihin ja kronologisesti toisiaan seuraaviin kulttuureihin.

Perintödiskurssin tieteellinen ulottuvuus muistuttaa siten teoreettiselta perustaltaan arkeologian kulttuurihistorialliseen suuntaukseen liitettyjä luonnehdintoja (ks. 2.1.1).

6.4.2 Ketjutettu ja uudelleenkontekstualisoitu tieto

Perintödiskurssin diskurssijärjestykseen kuuluvat tekstilajit ja niitä ilmentävät tekstit muodostavat ketjuja, joissa tekstilajien kielelliset piirteet ja tekstien sisällöt siirtyvät uusiin yhteyksiin: toiseen diskurssiin, tekstilajiin tai tekstiin.

Uudelleenkontekstualisointi toistaa, vahvistaa ja legitimoii diskurssissa kierrätettäviä merkityksiä ’tiedoksi’ ja rakentaa tekstuaalisen todellisuuden ohella sosiaalista todellisuutta (Heikkinen ym. 2012a). Vakiintuneet ketjut, joissa tieto muodostuu, kehystävät sitä, mitkä asiat diskurssissa liittyvät toisiinsa ja mitkä asiat ovat oleellisia. Kun tekstilajista toiseen siirtyvä sisältö rajaa ja määrittää tietoa, rajaa se samalla perintödiskurssissa toimivan vallan aluetta ja kohdetta.

MML on läsnä kaikissa perintödiskurssin diskurssijärjestykseen kuuluvissa tekstilajeissa antaen muinaisjäännösten hallintaan liittyvälle tekstuaaliselle toiminnalle sekä syytä että perusteluja. MML on teksti, joka tuottaa uusia tekstejä säätämällä esimerkiksi kajoavien tutkimusten luvanvaraisuudesta (10§) tai kaavoitukseen liittyvästä selvitystarpeesta (13 §). MML toimii tavallaan perintödiskurssissa syntyvien tekstiketjujen laukaisijana, muita tekstejä edeltävänä ja pohjustavana ’ensimmäisenä’ tekstinä. Kuvaan seuraavaksi hypoteettisen tekstien ja tekstilajien ketjun, joka rakentuu muun muassa edellä mainittujen lainkohtien varaan. Perintödiskurssin vakiintuneita

genre-ketjuja havainnollistavassa esimerkissäni syntyy uusia tekstejä (numeroitu ja kursivoitu), joiden tuottamista ohjaa tietty, mainittujen tekstien joukko:

Kunnan kaavoittaja luo 1) *kaavaluonnoksen*, jota viranomainen vertaa muinaisjäännösrekisterin tietoihin ja edellyttää antamassaan 2) *lausunnossa* MML:n 13 §:ään nojaten arkeologista inventointia. Kaavoittaja valitsee Museoviraston verkkosivustolta löytyvästä arkeologisia kenttätutkimuksia suorittavien toimijoiden listasta yritykset, joille kunta lähettää 3) *tarjouspyynnön*. Tutkimusten tarjoajat lähettävät lausunnossa määritellyt ehdot toteuttavat 4) *tarjouksensa*, joista kunta hyväksyy yhden. Kenttätutkija suorittaa inventoinnin noudattaen Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeita (Museovirasto 2014b) ja kirjoittaa inventoinnista 5) *tutkimusraportin* sekä luetteloi inventointilöydöt 6) *löytöluetteloksi* seuraten tutkimuskertomuksen kirjoittamisesta ja löytöjen luetteloinnista annettuja ohjeita (Museovirasto 2012). Viranomainen liittää tutkimusraportin sähköisen version inventoinnille luomaansa 7) *hankerekisterin* tietueeseen ja vie tutkimusraportin tiedot 8) *muinaisjäännösrekisteriin*, josta kaavoittaja siirtää ne 9) *kaavaehdotuksen kaavakarttaan* noudattaen Museoviraston verkkosivustolla olevia ohjeita muinaisjäännösten merkitsemisestä.

Kunta haluaa kuitenkin ehdottomasti osoittaa rakentamista alueelle, jossa muinaisjäännösrekisteriin vietyjen inventointitietojen mukaan sijaitsee kiinteä muinaisjäännös ja lähettää viranomaiselle asiaa koskevan 10) *lausuntopyynnön*. Museovirasto toteaa 11) *lausunnossaan*, että alueelle voidaan rakentaa sen jälkeen, kun muinaisjäännös on poistettu kaivaustutkimuksin ja toteaa MML:n 15 § perusteella, että tutkimuksen kustannuksista vastaa kunta. Kunta valitsee jälleen kaivausten toteuttajan, joka 12) *tarjouspyynnön* saatuaan lähettää 13) *tarjouksensa*, jonka kunta hyväksyy. Tutkimusten suorittajaksi valittu toimija kirjoittaa Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeiden (Museovirasto 2014b) mukaisen 14) *tutkimussuunnitelman*, joka liitetään Museovirastolle osoitettuun 15) *tutkimuslupahakemukseen*. Museovirasto myöntää tutkimussuunnitelmaa arvioituaan MML:n 10§ mukaisen 16) *tutkimusluvan* ja luvan saaja kaivaa kohteen noudattaen luvan ehtoja sekä Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeita (Museovirasto 2014b). Kaivausten johtaja lähettää tiedotusvälineille kaivausten aikana 17) *lehdistötiedotteen* ja kirjoittaa kenttätöiden jälkeen 18) *tutkimusraportin* sekä luetteloi kaivauslöydöt 19) *löytöluetteloksi* seuraten tutkimuskertomuksen kirjoittamisesta ja löytöjen luetteloinnista annettuja ohjeita

(Museovirasto, 2012). Viranomainen liittää tutkimusraportin sähköisen version kaivaukselle luomaansa 20) *hankerekisterin* tietueeseen ja vie tutkimusraportin tiedot 21) *muinaisjäännösrekisteriin*.

Arkeologista kulttuuriperintöä koskevat hallinnolliset prosessit etenevät siis toisiinsa reagoivina ja viittaavina teksteinä, joiden tuottamista säätelevät taas toiset tekstit. Prosessia kuljettavat tekstit koostetaan tietyistä, perintödiskurssiin kuuluvasta tekstien ja tekstilajien kokoelmasta, jotka tuodaan uusiin teksteihin intertekstuaalisena aineksena (ks. 6.4.1). Tiettyjen tekstilajien ketjujen vakiintuessa vakiintuvat myös kontekstista toiseen siirtyvät merkitykset, kielelliset konventiot ja esittämisen tavat.

Perintödiskurssin ydin, tapa jolla diskurssissa elävät tieto ja valta syntyvät ja levittäytyvät, on nimenomaan tämä monipolvinen ja -ulotteinen tekstien verkosto.

'Arkeologinen tieto' esiintyy perintödiskurssin tekstikudelmassa yleensä vain yhden tieteellistä diskurssia edustavan tekstilajin, tutkimusraportin, kautta tekstiketjuihin upotettuna aineksena. Kun tutkimusraporttien sisältö uudelleenkontekstualisoidaan uusiin teksteihin – muinaisjäännösrekisteriin, kaavakartoille, lausuntoihin, tiedotteisiin – sen asema 'tietona' samalla institutionalisoidaan, vahvistetaan ja legitimoidaan. Arkeologia ja arkeologinen (kenttä)tutkimus valjastetaan näin 'hallinnan teknologiaksi' (vrt. Smith 2004: 80, 157–159), joka luo hallintavallan kohteena ja välineenä käytettävää tietoa sekä määrittää alueen, jonka sisällä tähän 'arkeologiseen tietoon' nojaava valta toimii.

Siinä missä MML on avaintekstinä perintödiskurssissa muodostuvan tietoa luovan prosessin syy ja alku, on muinaisjäännösrekisteri sen seuraus ja loppu – teksti, jossa perintödiskurssissa liikkuvat merkitykset sementoidaan lopullisesti tiedoksi. Tämä ei tarkoita pelkästään rekisterin sisällöllisiä päivityksiä ja uuden tiedon tuontia järjestelmään, vaan tietosisältöä säätelevän rakenteen ja asiasanoituksen, tiedon kriteerien, muokkauksia. Muinaisjäännösrekisteriä voi siten pitää tekstinä ja määritelmänsä mukaisesti *tietojärjestelmänä*, joka legitimoii perustavanlaatuisesti perintödiskurssia kannattelevan, muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä koskevan tiedon.

Tästä syystä muinaisjäännösrekisterin kohteiden suojelustatusta kuvaavaan luokitteluun tehdyt muutokset ovat kiinnostavia uudelleenkontekstualisoinnissa ilmenevän diskursiivisen vallan näkökulmasta. Erityisesti ”muu kulttuuriperintökohde” -kategorian

lisääminen 2012 huipensi ja konkretisoi yhden kehityskaaren, jossa perintödiskurssissa vaalitut viralliset, konventionaaliset merkitykset tulivat haastetuiksi ja sen seurauksena uudistetuiksi. Prosessissa kuvastuu myös kahden kulttuuriperintöä hallinnoivan toimijan välinen valtasuhde, vuorovaikutus sekä tapa, jolla perintödiskurssi voi muuttua ja kehittyä sulauttamalla käsitejärjestelmäänsä uudenlaisia näkemyksiä ja intressejä kiteyttäviä käsitteitä. Oleellista tässä tapauksessa on, että Museovirasto ei ohjannut Metsähallitusta muuttamaan käsitteistöään muinaisjäännösrekisteriä vastaavaksi, vaan muinaisjäännösrekisteriä muokattiin yhdenmukaiseksi Metsähallituksen käsitejärjestelmän kanssa.

Käsitteen 'kulttuuriperintökohde' synnyn voi jäljittää MMM:n (2008) koordinoimaan Kansalliseen metsäohjelmaan 2015 (KMO 2015), jonka toimenpide-ehdotuksiin kuuluivat sekä "metsien kulttuuriperintöä" koskevan ohjelman laatiminen että metsissä olevien "kulttuuriperintökohteiden" inventointi. "Kulttuuriperintökohde" alkaa tämän jälkeen, vuodesta 2008 lähtien esiintyä säännöllisesti Metsähallituksen tiedotuksessa. Tosin yksi esiintymä löytyy jo vuodelta 2006¹⁶⁹:

"Merkittävä saamelainen kulttuuriperintökohde, Kaapin Jounin kenttä, siirtyi valtion omistukseen ja liitettiin kansallispuistoon." [MH4].

'Kulttuuriperintökohde' vakiinnutettiin oleelliseksi osaksi Metsähallituksen vuosina 2008–2015 toteuttaman KMO-inventoinnin käsitejärjestelmää ja tekstejä: Metsähallituksen omassa inventointijärjestelmässä, verkkosivustolla, tiedotteissa ja tutkimusraporteissa. Inventoinnin ollessa vielä käynnissä käsite omaksuttiin 2012 myös osaksi muinaisjäännösrekisterin käsitteistöä (ks. 3.1.7). Yhtenä syynä oli nimenomaan tarve luoda Metsähallituksen käyttämää käsitettä vastaava luokka, jotta KMO-inventoinnissa löydettyjä kohteita olisi mahdollista viedä muinaisjäännösrekisteriin (Seppälä 2015). Sirkka-Liisa Seppälän (2015) mukaan Museovirastossakin oli havaittu ja todettu tarve kategorialle, johon olisi mahdollista luokitella kohteita, jotka eivät täytä kiinteän muinaisjäännöksen kriteereitä, mutta joilla saattaa olla kuitenkin kulttuurihistoriallista merkitystä ja arvoa¹⁷⁰. Uuden luokan nähtiin samalla selkeyttävän

---

¹⁶⁹ "Metsien kulttuuriperintö" mainitaan myös samana vuonna julkaistussa Kansallisessa metsäohjelmassa 2010 (Maa- ja metsätalousministeriö 2006).

¹⁷⁰ Tällaisiksi kohteiksi määriteltiin esimerkiksi edelleen käytössä olevat kylätontit sekä toisen maailmansodan aikaiset puolustusvarustukset, joiden merkitsemistä kaavakarttoihin "säilymistä edistävin merkinnöin" pidettiin perusteltuna (Seppälä 2015).

muinaisjäännösrekisterissä jo olleita ”mahdollinen muinaisjäännös” ja ”muu kohde” - kategorioita.

Metsähallitus nousi KMO-inventointiprojektinsa myötä hetkellisesti yhdeksi merkittävimmistä toimijoista suomalaisen arkeologian alalla. Useiden kymmenien kulttuuriperintönä suojeltujen kohteiden, myös muinaisjäännösten, hallinnan luovuttaminen 2014 Museovirastolta Metsähallituksen luontopalveluille siirsi Metsähallitukselle vaikutusvaltaa myös kulttuuriperinnön hallinnoijana. Metsähallitus ei tässä roolissa tyytynyt vain olemassa oleviin Museoviraston määritelmiin, vaan uudisti aktiivisesti käsitteistöä omista näkökulmistaan ja tarpeistaan lähtien. Uuden kulttuuriperintökohteen käsitteen käytännöllinen tehtävä oli koota kaikki ne inventoinnissa löydetty jäännökset ja arkeologisoituneet kohteet, jotka eivät täyty Museoviraston tulkintaa MML:ssa mainituista kiinteän muinaisjäännöksen kriteereistä. Käsitteeseen voi katsoa sisältyvän myös emansipatorisen tavoitteen kiinnittää erityistä huomiota perinteisen suojelukatseen unohtamiin ja ’hyljeksimiin’ jäännöksiin. ”Kulttuuriperintö-” termin etuliitteenä viittaa lisäksi paikallisia yhteisöjä osallistavaan pyrkimykseen ja tieteellistä merkitystä laajempaan arvokäsitykseen, joka välittyi Metsähallituksen tiedotuksestakin (ks. 6.3.3).

Luomalla oman käsitejärjestelmänsä Metsähallitus otti itselleen määrittelyoikeutta, jonka on ajateltu kuuluneen vain Museovirastolle. Museovirasto arvioi kuitenkin Metsähallituksen käsitteellistykseen kytkeytyvien määritelmien palvelevan myös sen omia tarkoituksia, joten jäännösten suojeluluokituksen uudistus on hyväksytty ja legitimoitu uudelleenkontekstualisoimalla se osaksi arkeologisen kulttuuriperinnön hallintaa määrittävää avaintekstiä: muinaisjäännösrekisteriä. Tämän nimenomaisen prosessin, erilaisten tekstien ja tekstilajien ketjuissa muodostuneen ja siirtyneen, monissa konteksteissa toistetun ja näiden yhteyksien merkityksiä kantavan tiedon, voi katsoa muokanneen perintödiskurssia ehkä aavistuksen verran moniäänisemmäksi. Lainsäätäjän, kulttuuriperinnön hallinnoijan ja kenttätutkijan ohella 2010-luvun perintödiskurssin on mahdollista kuulla kaiuttavan – vaikkakin toistaiseksi vielä hyvin hiljaisena – tavallisen ihmisen, ei-asiantuntijan ja kansalaisen eli perinnön oikean omistajan ääntä.

IV OSA, TULOKSET JA ARVIONTI

Ajan suunta tekee eron menneisyyden ja tulevaisuuden välillä ja ilmoittaa siten mihin suuntaan aika kulkee. [...] Ensinnäkin termodynaaminen aika ilmoittaa, missä suunnassa entropia tai epäjärjestys kasvaa. Toiseksi psykologinen aika kertoo meille, mikä on menneisyyttä ja mikä tulevaisuutta, koska voimme muistaa vain menneisyyden. Kolmanneksi on kosmologinen ajan suunta, jossa maailmankaikkeus laajenee.”

– Stephen Hawking (1988).

7 TULKINNAT JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän luvun rakenne seuraa pääpiirteissään kohdassa 1.2 esitettyjä tutkimuskysymyksiä. Käsitelen ensin suomalaista auktorisoitua perintödiskurssia (APD) ideologiana (7.1) ja esitän tässä yhteydessä käsitehistoriallisen analyysin ja diskurssianalyysin tulosten valossa tulkintani siitä, millaisia määritelmiä ja merkityksiä – käsitteitä – termeihin ”muinaisjäännös” ja ”arkeologinen kulttuuriperintö” on liitetty muinaismuistohallinnon ja akateemisen arkeologian alan institutionaalisessa kontekstissa syntyneiden tekstien verkostossa.

Muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteet ovat saaneet merkityksensä osana APD:ia kannattelevaa käsitejärjestelmää, jonka taustalla vaikuttavaa ideologiaa olen analyysini avulla tarkastellut. Johtopäätökseni APD:n luonteesta maailman ideologisena jäsentäjänä ja käsiteellistäjänä juontuvat käsitteiden määrittelystä sekä tavoista, joilla muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteitä representoidaan nykyisessä perintödiskurssissa. Käsitteiden esittämistä koskeviin tulkintoihini kuuluu lisäksi niiden keskeisten kontekstien osoittaminen ja kuvaus, joissa arkeologista kulttuuriperintöä ja muinaisjäännöksiä koskevaa APD:ia rakennetaan.

Toisena kokonaisuutena käsitelen APD:n osallistujia eli tulkintojani diskurssia rakentavista toimijoista rooleineen, äänineen ja identiteetteineen (7.2) sekä näiden toimijoiden välisistä suhteista ja vuorovaikutuksesta. Muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä koskevat tekstit kiinnittyvät tuottajiensa ja tulkitsijoidensa kautta moniulotteiseen ja -kerroksiseen kontekstiin, erilaisiin ihmisryhmiin ja -yhteisöihin, organisaatioihin ja instituutioihin, joiden olemusta, muotoutumista ja yhteyksiä olen

kuvannut sekä historiallisen tarkastelun että primääriaineistooni kuuluvien haastattelujen avulla.

Perintöä koskevien tekstien diskursiivinen tuotto- ja tulkintakehys, APD, antaa tekstin tuottajille ja tulkitsijoille sekä teksteissä rakentuville subjekteille erilaisia rooleja, ääniä ja identiteettejä. Nämä määrittelevät esimerkiksi sitä, millaisissa rooleissa ja tilanteissa kansalaisten tai ei-asiantuntijoiden on mahdollista kokea muinaisjäännöksiä ja muita kulttuuriperinnöksi nimettyjä objekteja. APD:ssa määrittyvät subjektit keskinäisine suhteineen, eri tavoin ilmaistu ohjailu, vaihtelevat mahdollisuudet toimia tai päästä ääneen kulttuuriperintöä koskevissa kysymyksissä perustelevat johtopäätöksiäni perintödiskurssia taustoittavasta ideologiasta, erityisesti siihen sisältyvien valtasuhteiden näkökulmasta.

Kolmas tulkintojen ja johtopäätösten kokonaisuus koskee APD:n toimintaa, sen ylläpitoa ja haastamista, diskurssin syitä ja seurauksia (7.3). Perintödiskurssia ympäröivä historiallinen, yhteiskunnallinen, kulttuurinen, institutionaalinen ja sosiaalinen todellisuus luo diskursiivista todellisuutta, niitä tapoja ja käytänteitä, joiden avulla perintöä koskevaa tietoa, tiedon aiheita, alueita ja kriteereitä kielellistetään ja perintöä koskevia tekstejä rakennetaan. Diskursiivisen kehyyksen ohjaamana kielellistetty maailma taas toisaalta muokkaa diskurssia ympäröivää sosiaalista todellisuutta, diskurssin vaikutuspiirissä olevia ihmisiä ja heidän välisiään suhteita. Tämä kaksisuuntainen vaikutus on diskurssiin liittyvän tiedon ja vallan yhteenliittymän ytimessä, mihin perustan myös omat johtopäätökseni suomalaisen APD:n syistä ja seurauksista.

7.1 Perintödiskurssi ideologiana

Seuraavassa ehdottamani käsitteellisen jäsennyksen tarkoitus on eritellä ja selventää erilaisten materiaalien jäännösten, muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön, tutkimuksen sekä suojelun yhteydessä käytettyjen käsitteiden välisiä eroja erityisesti käytännöllisestä näkökulmasta. Korostettakoon vielä, että käsitteellistykset ja käsittejärjestelmät sisältävät aina valintoja ja hämäämistä, joten tätäkään esitystä ei pidä tulkita lopulliseksi totuudeksi aiheesta. Hahmottelemani jäsenitys voi kuitenkin toimia hyödyllisenä lähtökohtana arkeologian tutkimuskohteita, muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä koskevien tieteellisten tai hallinnollisten luokittelujen muodostamiselle ja kehittämiseksi tulevaisuudessa. Esitän

kunkin käsitteen yhteydessä käsitteen määritelmän, käsitteeseen viittaavat termit sekä selvyuden vuoksi yhden suositeltavan termin, merkitystä ja määritelmää avaavan selitteen ja käsitteen lähikäsitteitä kuvaavan käsitepuun.

7.1.1 Perintödiskurssin käsitejärjestelmä

Kiinteän muinaisjäännöksen käsite syntyi MML:n tullessa voimaan vuonna 1963, mutta muinaisjäännös on sanana ollut osa muinaismuistohallinnon ja tieteellisen arkeologian terminologiaa jo 1800-luvulta lähtien. Termille on ajan kuluessa muodostunut useita, osin päällekkäisiä merkityksiä, jotka aiheuttavat sekaannuksia ja väärinymmärryksiä. Näillä merkityksillä on käsitteinä kuitenkin tietyt tehtävänsä ja tarkoituksensa sekä muinaismuistohallinnon että arkeologisen tutkimustoiminnan käytännöissä, joten niiden erottelu ja selventäminen on tarpeellista. Muinaisjäännös-sanalla on viitattu ja viitataan siis ainakin seuraaviin käsitteisiin tai käsitteen merkitysvariantteihin, joihin liittyy myös muita synonyymisesti käytettyjä sanoja ja termejä:

1) Määritelmä: päättyneen ihmistoiminnan tai ihmisen vaikutuksesta käynnistyneiden prosessien tuloksena syntyneen ja sittemmin hävinneen materiaalsen muodostelman jäljelle jäänyt osa

Suosittelava termi: jäännös

Muut termit: muinaisjäännös

Selite: Tämä merkitys ei sisällä oletuksia jäännöksen 'muinaisuudesta' ja suojelustuksesta, vaan se kuvaa ainoastaan materiaalsien objektien 'arkeologisoitunutta' luonnetta päättyneen ihmistoiminnan jälkinä ja siten arkeologian tieteenalan potentiaalisena tutkimuskohteena. Merkityksenanto ei siis edellytä muita tulkintoja kuin sen, että tietty aineellinen entiteetti liittyy jotenkin menneeseen ihmistoimintaan. Arkeologiseen tutkimusprosessiin sijoitettuna tämä käsitteellinen taso on rinnastettavissa *havaintoaineistoon*, jota käytetään todistusaineistona erilaisten ilmiöiden olemassaolon päättelemiseksi (Kiikeri & Ylikoski 2011: 37–40).

Muinaisjäännösten suojelun näkökulmasta 'jäännös' on tässä merkityksessä niin ikään havainto, joka viittaa siihen, että tietyssä paikassa saattaa sijaita suojeltavaksi kiinteäksi muinaisjäännökseksi tulkittavissa oleva objekti.

Muinaisjäännös kantaa terminä vahvaa konnotaatiota nimenomaan muinaismuistohallinnossa määriteltyihin ja MML:n tarkoittamiin, tietyt kriteerit täyttäviin suojeltuihin kohteisiin. Suojelustatus ei kuitenkaan ole sinällään

merkityksellinen 'jäännöksen' tutkimuksellisen potentiaalin kannalta, vaikka näillä ominaisuuksilla onkin yhteyksiä. Oletan, että muun muassa tästä syystä akateemisen arkeologian piirissä arkeologian tutkimusaineistoon viitataan nykyisin useimmiten hallinnollisten merkitysten suhteen neutraaliutta tavoittelevalla ilmaisulla ”*materiaaliset/aineelliset jäännökset*” tai ”*materiaaliset lähteet*”, eikä muinaisjäännökset (esim. Oulun yliopisto/Arkeologia 2014).

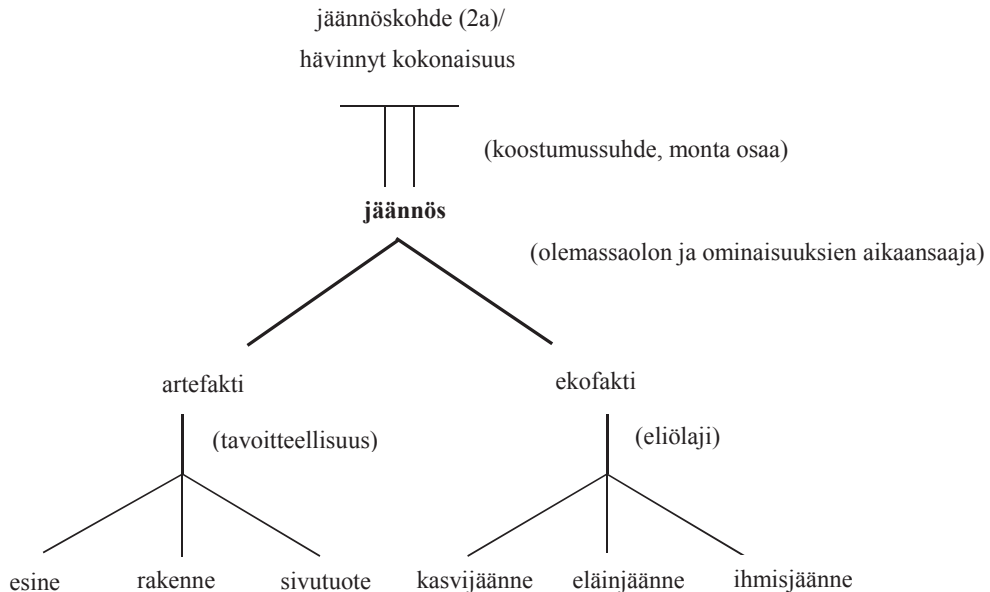
Jonkin materiaalisen muodostelman tulkitseminen ihmisen tekemäksi ei tosin ole sekään yksiselitteistä tai itsestään selvää. Filosofisella tasolla aihetta on tarkasteltu ainakin taiteenfilosofian ja biotekniikan filosofian piirissä kysymyksenä artefaktin eli ”tekotuotteen” määrittelystä: millaisin ehdoin jokin voidaan määrittellä artefaktiksi eli ihmisen työllään tuottamaksi entiteetiksi (Siipi 2008). Helena Siipi (2008) kiteyttää, että ”artefaktius edellyttää sekä ominaisuuksien että olemassaolon aikaansaamista”; artefakteilla on lisäksi tietty tehtävä, ja ne ovat olemassa nimenomaan ihmisten päämäärien ja suunnitelmien vuoksi. Artefaktiuden määrittelyn ongelmaan liittyy laajempi filosofinen keskustelu artefaktiuden vastapariksi asetettavasta ’luonnollisuudesta’, joka sekin jakautuu moniksi luonnollisen käsitteiksi (ks. esim. Boyd 1991; Pöyhönen 2007).

Artefaktit on nähty vastakohtana ihmisestä riippumattomille entiteeteille, kuten koskemattomille erämaille ja niiden eliöille. Ihmisen vaikutus voisi siis tehdä luonnonalueesta tai -materiaalista artefaktin, ja artefakteja olisivat myös artefaktien tuottamisessa syntyneet sivutuotteet, kuten erilaiset työstöjätteet tai maaperään muodostuneet kemialliset ja geofysikaaliset anomaliat. (Siipi 2008 [Katz 1997; Elliot 1982].) Näin määriteltynä artefaktien luokka voi määrittäytyä luokittelun tarkoituksesta riippuen liian laajaksi, mutta tieteellisen arkeologian näkökulmaa ja tutkimusaineistoa kuvaavan käsittehierarkian yhdeksi tasoksi artefaktin laaja määritelmä saattaisi sopia. Arkeologiassa tarkasteltavien materiaalisten entiteettien mittakaavalle ei ole olemassa raja-arvoja: arkeologinen katse voi teoriassa kohdistua mihin tahansa nanopartikkeleista globaaleiden ilmiöiden materiaaliin seurauksiin¹⁷¹ (esim. Edgeworth 2010).

---

¹⁷¹ Uudeksi geologiseksi epookiksi ehdotettu ”antroposeeni” perustuu nimenomaan ihmisen globaaliin vaikutukseen ilmastoa, maaperää, valtameriä ja biosfääriä muokkaavana tekijänä (esim. Zalasiewicz ym. 2011).

Kaavio 9. Käsitteen 1) 'jäännös' lähikäsitteitä kuvaava moniulotteinen¹⁷² diagrammi.

'Artefakti' ja sen vieruskäsitteeksi määrittyvä 'ekofakti' kattavat nähdäkseni 'jäännöksen' alakäsitteinä kaikki arkeologisen tutkimuksen piirissä tarkasteltavat materiaaliset primäärilähteet. On tarkoituksenmukaisuuden perusteella ratkaistava sopimuskysymys, luetaanko kivikautisen asuinpaikan kulttuurikerroksessa oleva työstämätön piinoduli, seitoina palvotut luonnonmuodostumat tai hautarakenteen yhteydestä löytyvät ihmisjäänteet artefakteiksi, ekofakteiksi vai niiden väliin jäävään kolmanteen luokkaan, jonka olemassaoloa jotkut ovat ehdottaneet (ks. Siipi 2008 [Dipert 1993; Vogel 2003]).

Joka tapauksessa artefaktius ja luonnollisuus eivät ole niinkään joko-tai -ominaisuuksia kuin jatkumo, jonka päätepisteet, täysin "luonnollinen" ja "keinotekoinen", ovat ideaalisia abstraktioita (Siipi 2008 [Angermeier 2000]). Artefaktin ja ekofaktin käsitteet on mahdollista jakaa edelleen alakäsitteiksi monin vaihtoehtoisin kriteerein, esimerkiksi kaaviossa 9 esitetyllä tavalla artefaktin synnyttäneen toiminnan tavoitteellisuuden ja ekofaktin alkuperää kuvaavan eliölajin perusteella. Nämä alakäsitteet voidaan jakaa jälleen uusiin alakäsitteisiin esimerkiksi esineiden ja rakenteiden valmistusmateriaalin perusteella.

¹⁷² Yhdeksi diagrammiksi koottua käsitejärjestelmää, joka sisältää useamman kuin yhden kriteerin perusteella eroteltuja alakäsitteitä kutsutaan moniulotteiseksi (Suonuuti 2006: 14–15)

Jäännöksen käsitteeseen liittämäni käsittehierarkia auttaa jäsentämään ja luokittelemaan havaintoja arkeologisen tutkimuksen tarpeisiin, mutta käsitteistöä voidaan käyttää tukena myös suojeltavien ja suojelun arvoisten kohteiden ja alueiden määrittelyssä sekä määrittelyjen perustelemisessa. Tutkimuksen näkökulmasta valmiin kvartsisiesineen ja sen valmistuksessa syntyneen työstöjätteen arvolla ei ole eroa, mutta suojelun näkökulmasta kaikki menneen toiminnan sivutuotteet eivät välttämättä ole suojelun arvoisia – varsinkin jos sivutuotteet ymmärretään laajasti minä tahansa muutoksena ympäristössä.

Ovatko esimerkiksi historiallisessa raudanvalmistuksessa hyödynnetyt raaka-ainelähteet, järvi- ja suomalmikerrostumat, tai toisaalta raudanvalmistuksessa syntyneet kuonakasat samanarvoisia kuin talonpoikaiseen raudanvalmistukseen liittyvien harkkoyhtien tai rautaruukkien arkeologisoituneet rakenteet? Nämä kysymykset kytkeytyvät myös 'jäännöksen' yläkäsitteeksi asettamani 'jäännöskohteen' (2a) sekä 'jäännöskohteeseen' liittyvän muinaisjäännösmerkityksen (2b) määrittelyyn.

Kielitoimiston sanakirjan määritelmän mukaan 'jäännös' on osa, joka jostakin hävinneestä kokonaisuudesta on jäänyt jäljelle, jäte tai riipe (Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy 2014). Tähän ajatukseen perustuen 'jäännöksen' (1) yläkäsitteeksi on seuraavaksi määrittelemäni 'jäännöskohteen' (2a) lisäksi mahdollista ymmärtää myös se hävinnyt kokonaisuus, esimerkiksi muinoin hylätty rakennus tai raaka-aineen valmistuspaikka, jonka jäljelle jääneitä osia 'jäännökset' ovat. Näin ymmärrettynä nykyisyydessä havaitun 'jäännöksen' yläkäsite edustaisi arkeologisen tutkimuksen ja tulkinnan kohdetta, menneisyydessä olevaa ilmiötä, jonka olemassaolosta ja olemuksesta jäännökset havaintoina todistavat (vrt. Kiikeri & Ylikoski 2011: 37).

Hävinneen kokonaisuuden ja sitä edustavan jäännöksen välinen käsitesuhde on tällöin luokiteltavissa sekä hierarkkiseksi koostumussuhteeksi (osa ja kokonaisuus) että laajaan assosiaatioon perustuvien funktiosuhteiden kategoriaan, tietyn ajallisen etäisyyden sekä arkeologisoitumisprosessin eli erilaisten postdepositionaalisten tekijöiden yhdistämäksi ”alkuperäksi” ja ”lopputuotteeksi” (vrt. Suonuuti 2006: 16–18) (ks. myös Kaavio 10).

2a) Määritelmä: kiinteästi tietyllä paikalla sijaitsevien, toisiinsa liittyvien jäännösten (1) muodostama kokonaisuus

Suosittelava termi: jäännöskohde

Muut termit: muinaisjäännös, muinaismuisto, jäännös, kohde (engl. *site*), arkeologinen kohde, kulttuuriperintökohde, kulttuurihistoriallinen kohde, aktiviteettialue

Selite: Merkityksen 1) tavoin merkitys 2a) ei sisällä tulkintoja jäännöskohteen 'muinaisuudesta' tai MML:n mukaisesta suojelustuksesta. Se viittaa jäännösten (1) eli päättyneen ihmistoiminnan ja ihmisen vaikutuksesta käynnistyneiden prosessien tuloksena syntyneiden materiaalien muodostelmien tai muokattujen materiaalien joukkoon, joiden tulkitaan kuuluvan yhteen (ajallisesti, toiminnallisesti tms.) ja muodostavan siten kokonaisuuden eli analyttisesti rajatun kohteen. Jäännöskohteen, toisiinsa liittyvien arkeologisoituneiden objektien ryhmän määrittämisestä voi kuvata osin intuitiiviseksi, osin loogiseksi päättelyprosessiksi¹⁷³, jossa arkeologi tulkitsee materiaalisia jäännöksiä koskevia havaintoja verraten niitä omiin kokemuksiinsa ja aikaisemmin tehtyihin yleistyksiin erilaisista jäännösten yhteenliittymistä eli *kohdetyypeistä*.

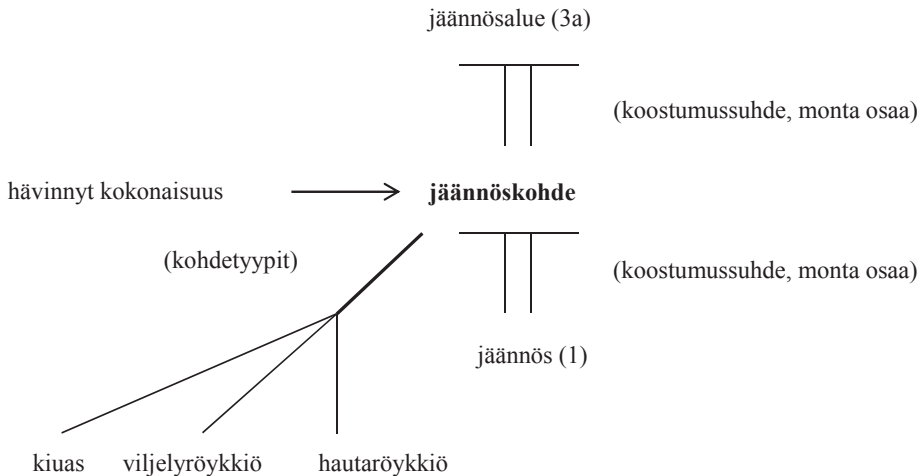
Kohdetyypit ovat siis yhdenlaisia jäännöskohteita, joihin kiinnittyy erilaisia tulkinnan ja tiedon tasoja sisältäviä käsityksiä tyyppin yhteydestä menneeseen toimintaan ja hävinneeseen kokonaisuuteen (ks. Kaavio 10). Vaikka joidenkin tyyppien, kuten esimerkiksi röykkiöiden, voi intuitiivisesti ajatella koostuvan vain yhdestä 'jäännöksestä', kivirakenteesta, on käsitteellisen eron teko yksittäisen jäännöksen (1) ja jäännöskohteen (2a) välille niidenkin kohdalla tarkoituksenmukainen: röykkiö on 'jäännökseenä' (1) havaittu kivirakenne fyysisine ulottuvuuksineen, mutta jäännöskohteenä (2a) siihen sisältyy tulkinta rakenteen synnystä ja tarkoituksesta (esim. kiuas, viljelyröykkiö, hautaröykkiö) sekä mahdollinen yhteys muihin jäännöselementteihin, kuten röykkiön alustaan, muihin rakenteisiin, löytöihin tai ihmisjäänteisiin. Tästä seuraa myös se, että niin kauan kuin tulkinnan mahdollistavia havaintoja tai muuta lähdeaineistoa ei ole riittävästi, on syytä puhua vain "kivirakenteesta". Tulkinta perustuu siis materiaalista jäännöstä koskevien havaintojen sekä kaiken muun käytettävissä olevan lähdeaineiston yhdistämiseen: kuten esimerkiksi kivirakenteen korkeustiedon ja pronssikautisten röykkiöiden sijoittumista koskevan tutkimustiedon suhteen tarkasteluun.

---

¹⁷³ Marko Marila (2013) on nostanut esiin "päättelyn parhaaseen selitykseen" eli abduktiivisen päättelyn arkeologialle ominaisena päättelyn muotona. Marila (2013: 55) pitää abduktiota oleellisena erityisesti tilanteissa, joissa "arkeologit kohtaavat tutkimusaineistonsa ensimmäisen kerran", millä hän viittaa nimenomaan kenttätutkimusten yhteydessä tehtäviin havaintoihin. (Arkeologisen päättelyn historiasta ja luonteesta, ks. myös Lucas 2012).

Kaavio 10. Käsitteen 2a) 'jäännöskohde' lähikäsitteitä kuvaava moniulotteinen diagrammi.

Kohdetyyppien luokittelu ei ole tarpeellista pelkästään arkeologisen tutkimuksen näkökulmasta, vaan tyypit muodostavat myös suojelun linjausten perustana toimivan käsitteellisen tason. ”Kivirakenteiden” suojelua on vaikeampi perustella kuin pronssikautisten hautaröykkiöiden suojelua. Kohdetyypeistä valitaan siis ne tyypit, joiden MML:n mukainen suojelu katsotaan tarpeelliseksi tai toisaalta ne tyypit, joiksi luetut jäännöskohteet määritetään pääsääntöisesti ”muiksi kulttuuriperintökohteiksi”.

Se, millaisin kriteerein jäännöskohteita ja toisaalta jäännöskohteiden (2a) yläkäsitteeksi asettamiani jäännösalueita (3a) rajataan ja määritellään, on jälleen tarkoituksesta, tilanteesta ja kohdetyyppistä riippuva sopimuskysymys: ovatko esimerkiksi lähekkäin sijaitsevat hautaröykkiöt kaksi jäännöskohdetta, yksi röykkiökalmistoksi tulkittu jäännöskohde vai muodostavatko ne ympäristön ja mahdollisten muiden kohteiden kanssa jäännösalueen?

3a) Määritelmä: määrätty alue, jolla on useita jäännöskohteita (2a)

Suosittelava termi: jäännösalue

Muut termit: muinaismuistoalue, muinaisjäännösalue, muinaisjäännösryhmä, muinaisjäännöskokonaisuus, muinaisjäännöskompleksi, kohde, arkeologinen kohde, kulttuuriperintökohde, kulttuurihistoriallinen kohde, asutusalue (engl. *settlement*)

Selite: Jäännösalueen 3a) käsite on ymmärrettävissä joko tietyllä alueella olevina, rakenteeltaan samankaltaisina tai muuten yhteen kuuluvina (toiminnallisesti tai ajoitukseltaan) arkeologisoituneiden jäännösten (1) muodostamina jäännöskohteina (2a)

tai vain tietyllä alueella olevina jäännöskohteina, joilla ei välttämättä ole paikan lisäksi muuta yhteyttä¹⁷⁴. Jäännösalueella olevien jäännöskohteiden välissä on ikään kuin tyhjää aluetta, 'ei-jäännöstä', joka voi olla kuitenkin merkityksellistä varsinaisten jäännöskohteiden säilymisen ja ymmärtämisen kannalta. Jäännösalueen (3a) voi käsittää myös tutkimuksellisenä hypoteesina: tietyin kriteerein, esimerkiksi topografian perusteella rajatulla alueella havaitut erilaiset jäännökset (1) tai jäännöskohteet (2a), jotka saattavat liittyä toisiinsa ja samaan tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön tai olla liittymättä.

Merkitys 2a) on ymmärrettävissä erilaisten jäännösten ja ilmiöiden muodostamana elimellisenä kokonaisuutena, jonka kaikkien elementtien tulkitaan syntyneen yhden ja saman prosessin aikana menneisyydessä. Jäännösalue 3a) määrittyy enemmänkin sopimuksenvaraisia käytäntöjä noudattavaksi rajaukseksi, jonka tarkoitus liittyy yleensä joko MML:n toteuttamiseen, tieteellisiin tutkimuskysymyksiin tai molempiin. Vaikka jäännösalueet 3a) hahmotetaan jäännöskohteiden 2a) tavoin käytännössä havainnoinnin, havaintojen analysoinnin ja tulkinnan tuloksena, eivät kaikki 'hävinneen kokonaisuuden' ulottuvuudet ole välttämättä tutkimuksenkaan jälkeen tiedossa.

Laajimmillaan jäännösalueen (3a) voi ymmärtää tiettyä kohdetyyppiä edustavien jäännöskohteiden levinneisyysalueeksi, kuten esimerkiksi rannikkovyöhyke, jolla Suomen pronssikautiset hautaröykkiöt sijaitsevat.

Edellä mainittuihin käsitteisiin 1) jäännös, 2a) jäännöskohde ja 3a) jäännösalue *ei* siis sisälly suojeltavan muinaisjäännöksen merkitystä, mutta sekä jäännöskohteet 2a) että useita jäännöskohteita sisältävät jäännösalueet 3a) voivat tulla määritellyiksi MML:n tarkoittamiksi muinaisjäännöksiksi:

2b) Määritelmä: MML:n tarkoittamaksi tulkittu jäännöskohde (2a)

Suosittelava termi: muinaisjäännös, muinaismuisto

3b) Määritelmä: MML:n tarkoittamaksi tulkittu jäännösalue (3a)

Suosittelava termi: muinaisjäännösalue, muinaismuistoalue

---

¹⁷⁴ Muinaisjäännösrekisterissä on muinaisjäännöstyyppiin viittavana asiasanana myös ”muinaisjäännösr ryhmä”, jolla tarkoitetaan useiden erilaisten muinaisjäännöstyyppien muodostamaa kohdetta (Uino 2000: 242). Arkeologisten kenttätöiden laatuohjeessa (Museovirasto 2014b: 28) käsitteestä pyrittiin luopumaan, ja pienellä alueella sijaitsevat eri-ikäiset ja toisiinsa liittymättömät jäännöskohteet ohjeistettiin rajaamaan omiksi kohteikseen. Muinaisjäännösrekisterissä on kuitenkin edelleen kohteita, joiden tyyppiä on määritelty ”moniperiodinen muinaisjäännösr ryhmä”. Yhteen kiinteään muinaisjäännökseen on tällöin sisällytetty useita erilaisia ja eri-ikäisiä muinaisjäännöstyyppisiä.

Selite: Merkitykset muinaisjäännös (2b) ja muinaisjäännösalue (3b) ovat jäännöskohteen (2a) tai jäännösalueen (3a) käsitteiden avulla määriteltäviä, hallinnollista suojelustatusta kuvaavia kategorioita. Muinaisjäännöksen ja muinaisjäännösalueen käsitteet viittaavat tässä siis tiettyihin, todellisiin entiteetteihin, joihin 'muinaisjäännöksisyyden' tulkitaan liittyvän arvona tai ominaisuutena.

Tämän MML:n tulkintaan sekä viranomaisen päättämiin linjauksiin perustuvan merkityksen antaminen edellyttää ensinnäkin jäännöskohteen (2a) tai -alueen (3a) erottamista havaintoihin ja tulkintoihin perustuvien analyttisten rajoitusten sekä toiseksi jonkinlaista tulkintaa ja näkemystä kohdetyypistä. Jäännöselementtien itsensä lisäksi ympäristö tai konteksti on oleellinen 'muinaisjäännöksisyyden' arviointia ohjaava tekijä, joka vaikuttaa sekä jäännöskohteiden ja -alueiden hahmottamiseen että niiden suojelustatuksen määrittelyyn.

Yksittäiset jäännökset saattavat MML:n vakiintuneiden tulkintojen kautta liittyä muinaisjäännöksiin kohteeseen, jonka muut osat ovat edelleen käytössä ja/tai joiden suojelustatusta ei määritellä MML:n nojalla. Tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi rakennusperintönä suojeltujen kirkkojen lattioiden alla olevat hautarakenteet ja kerrokset. Tällöinkin suojelu perustuu tietyn kokonaisuuden tunnistamiseen ja tulkittamiseen eli merkitykseen (2a), eikä 'jäännöksen' havaitsemiseen merkityksessä 1.

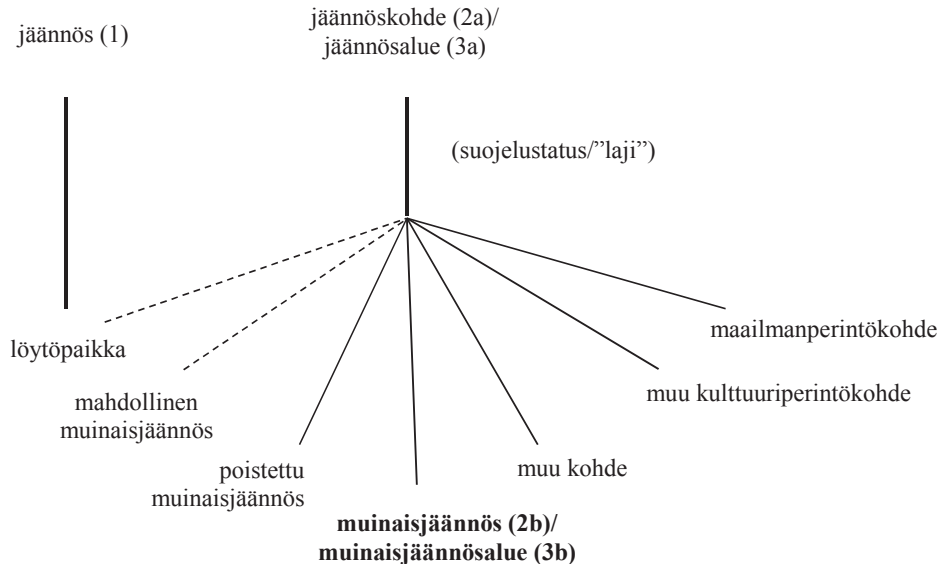
Muinaisjäännösrekisterin (Museovirasto 2014a) nykyisessä asiasanastossa ”*kiinteä muinaisjäännös*” kuvaa kohteen ”lajia”, ja sen hierarkkisia vieruskäsitteitä eli muita mahdollisia lajeja ovat: ”*mahdollinen muinaisjäännös*”, ”*poistettu kiinteä muinaisjäännös (ei rauhoitettu)*”, ”*muu kulttuuriperintökohde*”, ”*löytöpaikka*”, ”*muu kohde*” ja ”*luonnonmuodostuma*” (ks. 3.1.7). Jätin luonnonmuodostuman pois muinaisjäännöksen lähikäsitteitä kuvaavasta kaaviosta 11, koska 'artefaktius' on väistämättä 'muinaisjäännöksen' yläkäsitteiksi määrittämieni jäännöskohteen (2a) ja jäännösalueen (3a) ominaisuus. Ne eivät siten voi tulla määritetyiksi luonnonmuodostumiksi¹⁷⁵, joka ei ole myöskään suojelun kategoria, vaan materiaalisen entiteetin syntyprosessia kuvaava tekijä ja sellaisena tietyissä mielessä ihmisen aikaansaaman jäännöksen (1) vieruskäsite.

---

¹⁷⁵ Jotkut luonnonmuodostumat, kuten esimerkiksi ”pirunpellot” eli muinaiset rantakivikot, saattavat muistuttaa jäännöskohteita. Siksi mahdollisuus sisällyttää muinaisjäännösrekisteriin myös luonnonmuodostumia on katsottu tarpeelliseksi.

Lisäsin käsitekaavioon 11 myös 'maailmanperintökohteen', joka on yhtenä jäännöskohteen tai -alueen mahdollisista suojelustatuksista selvästi muinaisjäännöksen vieruskäsite, vaikka ei muinaisjäännösrekisterin ”lajeista” löydykään.

Kaavio 11. Käsitteiden 2b) 'muinaisjäännös' ja 3b) 'muinaisjäännösalue' lähikäsitteitä kuvaava diagrammi.

”Löytöpaikka” tarkoittaa Museoviraston (2014d: 4) määrittelemänä

”kohdetta, jolta on ihmisen toimintaan liittyviä esineitä tai niiden katkelmia, mutta jolta ei ole tarkastuksessa pystytty havaitsemaan esim. muinaisjäännökseen viittaavia rakenteita tai kulttuurikerrosta”.

Jäännöskohteen (2a) sijaan luontevampi yläkäsite löytöpaikalle olisi tämän perusteella jäännös (1): yksittäinen tai muuten puutteellinen havainto, jonka perusteella ei voi tehdä päätelmiä paikalla olevasta jäännöskohteesta tai sen tyypistä. Mahdollinen muinaisjäännös ei sekään kaikissa tapauksissa istu jäännöskohteen tai -alueen alakäsitteeksi. Muinaisjäännösrekisterissä mahdollisella muinaisjäännöksellä voidaan viitata sekä maallikoiden ilmoittamiin jäännöksiin ja jäännöskohteisiin että muiden lähteiden, kuten historiallisten karttojen tai laserkeilausaineiston, avulla paikannettuihin kohteisiin, joita ei ole vielä havainnoitu maastossa (Museovirasto 2014d: 4). Jälkimmäiset, esimerkiksi kartta-analyysissa havaitut ilmiöt voivat olla jäännöskohteisiin viittaavia havaintoja, mutta ne ovat tällöin käsitteellisesti

enemminkin tutkimuksen havaintoaineistoksi ymmärretyn jäännöksen (1) vieruskäsitteeksi rinnastuvia 'muuta aineistoja'.

Muinaisjäännös ja sen vieruskäsitteet muodostavat toisiinsa sidoksissa olevan käsitejärjestelmän, joka luokitteluna kattaa suomalaisessa muinaismuistohallinnossa luodut tavat järjestää ja käsitellä hallinnan ja suojelun kohteita. Nämä kohteen laatua ilmaisevat käsitteet voi hierarkkisten käsitesuhteiden lisäksi ymmärtää funktiosuhteisena käsitejärjestelmänä, joka kuvaa jonkinlaista tiedon lisääntymisen tai materiaalisen muutoksen prosessia: muuna kuin konkreettisena jäännöksenä havaittu ”mahdollinen muinaisjäännös” voi saada uusien havaintojen myötä ”muinaisjäännöksen” merkityksen ja tulla lopulta kokonaisuudessaan tutkittuna tai muuten tuhoutuneena määritellyksi ”poistetuksi muinaisjäännökseksi”.

Jokaisella jäännöskohteen tai -alueen ”lajia” kuvaavalla käsitteellä on enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti ilmaistut määritelmänsä ja kriteerinsä (ks. Museovirasto 2014d) sekä tietyt konkreettiset seuraukset suojelun toteuttamisessa. Se, kuinka hyvin tai huonosti suojelustatusta kuvaava käsitteistö vastaa hallinnon tarpeita ja tarkoituksia, on oma kysymyksensä, johon ei ole tässä yhteydessä mahdollista ottaa kantaa. Parhaiten käsitejärjestelmän tarkoituksenmukaisuutta pystyvät arviomaan käsitteiden käyttäjät. Se edellyttää tosin sitä, että sekä tarpeiden että käsitteiden määrittelystä vallitsee jonkinlainen yhteinen näkemys, ja että kummatkin on ylipäätään määritelty. Ydintehtävien hoidossa käytetyn käsitteistön säännöllisen arvioinnin ja kehittämisen, ajantasaisuuden ja johdonmukaisuuden vaalimisen pitäisi joka tapauksessa olla yksi tunnistetuista tehtävistä missä tahansa organisaatiossa.

Esitin edellä merkityksiin 2b) ja 3b) viittaaviksi suositeltaviksi termeiksi tarkoituksella ”muinaisjäännöstä” ja ”muinaisjäännösaluetta”, koska halusin selvyuden vuoksi erottaa ne seuraavasta ’kiinteän muinaisjäännöksen’ käsitteen merkityksestä:

4) Määritelmä: muinaisjäännöksen (2b) tai muinaisjäännösalueen (3b) sekä siihen MML:n nojalla liittyvän suoja-alueen muodostama hallinnollis-juridinen yksikkö

Suosittelava termi: kiinteä muinaisjäännös

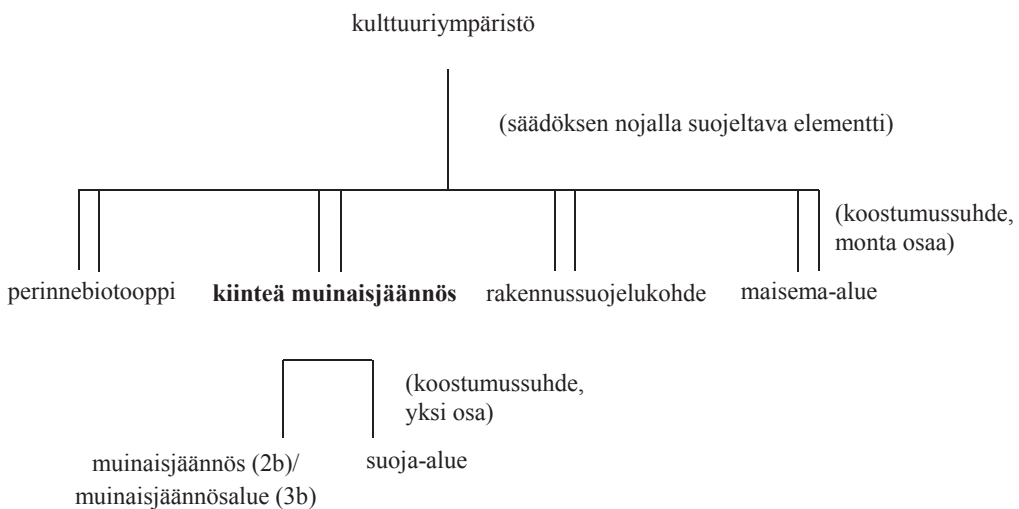
Selite: Kiinteä muinaisjäännös on tässä merkityksessä abstrakti lakikäsite, joka määrittyy ennen kaikkea MML:ssa annettujen kriteerien ja reunaehtojen kautta. Museovirasto tulkitsee MML:ssa ’kiinteälle muinaisjäännökselle’ annettua määritelmää arvioidessaan sitä, mitkä kohdetyypit (yleiskäsitteet) tai yksilöidyt jäännöskohteet (2a)

ja -alueet (3a) (yksilökäsitteet) ovat lain suojaamia muinaisjäännöksiä (2b) tai -alueita (3b). Nämä tulkinnat eivät kuitenkaan muuta laissa määriteltyä 'kiinteän muinaisjäännöksen' käsitettä, jota voi muokata ainoastaan MML:a uudistamalla.

Oleellista on, että 'kiinteä muinaisjäännos' sisältää jäännöskohteen lisäksi myös sitä ympäröivän suoja-alueen, joten sen voi yksilökäsitteenä määritellä tietyn 'muinaisjäännöksen' oikeusvaikutteiseksi, muinaisjäännosrekisteriin sisältyväksi rajaukseksi ja kuvaukseksi. Muinaisjäännos (2b) voi esimerkiksi olla kalliopohjalle ladottu pronssikautinen hautaröykkiö, johon liittyvä 'kiinteän muinaisjäännöksen' yksilökäsite on röykkiön ulkoreunoista kahden metrin säteelle ulottuva, viranomaisen muinaisjäännosrekisteriin tekemä rajaus. Useimmiten muinaisjäännöksiksi määritetyillä jäännöskohteilla ei ole näkyviä ulkoreunoja, jolloin kohteen rajaus on maastossa tehtyjen havaintojen perusteella muodostettu päätelmä. Tällöin sama rajaus on mielekästä vahvistaa myös 'kiinteän muinaisjäännöksen' rajaukseksi, sen sijaan että sitä laajennettaisiin mielivaltaisesti kaksi metriä joka suuntaan.

Juridisen diskurssin alaan kuuluvana lakikäsitteenä 'kiinteä muinaisjäännos' rinnastuu muihin ympäristöä koskevassa lainsäädännössä tai muissa oikeuslähteissä luotuihin suojelun kohteisiin ja institutionaalisesti hallittavan 'kulttuuriympäristön' elementteihin, jotka voi määritellä sen vieruskäsitteiksi (ks. Kaavio 12).

Kaavio 12. Käsitteen 'kiinteä muinaisjäännos' (4) lähikäsitteitä kuvaava diagrammi.

Kaaviossa 12 kuvattujen 'kulttuuriympäristön' suojeltavien elementtien luettelu ei siten tyhjänsä kulttuuriympäristön käsitettä, vaan kuvaa sitä yhdestä, suhteellisen suppeasta hallinnollis-juridisesta näkökulmasta. Seuraavaksi määrittelemäni 'arkeologisen perinnön' yläkäsitteenä kulttuuriympäristö on merkitykseltään laajempi:

5) Määritelmä: päättyneen ihmistoiminnan tai ihmisen vaikutuksesta käynnistyneiden prosessien tuloksena syntyneiden ja sittemmin hävinneiden materiaalistien muodostelmien jäljelle jääneet osat (ja niihin nykyisyydessä liitetyt käytännöt ja merkitykset)

Suosittelava termi: arkeologinen perintö

Muut termit: arkeologinen kulttuuriperintö

Selite: ”Kulttuuriperintö/perintö” on sanana metaforinen ja viittaa käsitteenä pelkkää tieteellistä ja tiedollista arvoa laajempaan ja moniäänisempään merkitykseen. Se on tavallaan itsessään perustelu kaikille niille toimille, joita institutionalisoituun perintöön kuuluvat käytännöt, suojelu ja tutkimus, edellyttävät. Maltan sopimuksen (Council of Europe 1992) ratifioinnin myötä suomalaiseen perintödiskurssiin 90-luvulla omaksuttu ilmaus ”arkeologinen perintö/arkeologinen kulttuuriperintö” ei käsittehistoriallisesta näkökulmasta kuitenkaan ole uusi käsite, vaan uusi termi, joka esiintyy muinaismuistohallinnon teksteissä useimmiten synonyymisena ilmauksena ’muinaisjäännöksen’ käsitteelle.

Termi latistaa ’perinnön’ moniulotteisine merkityksineen tällöin pragmaattiseksi työkaluksi ja retoriseksi keinoksi. Arkeologinen kulttuuriperintö ei siis lisää muinaisjäännöksen merkityssisältöön mitään, vaan toimii ennemminkin diskurssiin kuuluvana retorisenä valintana ja kielellisenä vaikutuskeinona. Tästä seuraa, että ’arkeologinen perintö’ on nykyisessä merkityksessään, paradoksaalista kyllä, käsitteenä tietyssä mielessä tarpeeton suomalaiselle kulttuuriperinnön hallinnolle. Toisaalta ’perintöä’ on kaikissa merkityksissään mahdotonta, tai ainakin vaikeaa, kokonaisuudessaan purkaa hallinnan työkaluna palvelevaksi käsitejärjestelmäksi.

Arkeologinen kulttuuriperintö on joissakin yhteyksissä, esimerkiksi Metsähallituksen kulttuuriperintöinventoinnissa 2010–2015, ymmärretty kokoavana käsitteenä kaikille arkeologisoituneille jäännöksille riippumatta niiden suojelustatuksesta. Tässä tapauksessa voi tulkita, että käsitteen valintaan ja käyttöön sisältyy myös ideologinen tavoite ja eksplisiittinen intressi venyttää konventionaalista kulttuuriperinnön

määritelmää kattamaan muitakin kuin viralliseen, suojeltujen muinaisjäännösten kaanoniin kuuluvia viittauskohteita. Joissakin muissa yhteyksissä, kuten Museoviraston Arkeologisen kulttuuriperinnön opas -hankkeessa, intressi on käytännöllisempi. Kulttuuriperinnön käsitettä käyttämällä vältetään luettelemasta moninaisten materiaalien jäännösten kirjoa ja samalla ilmaistaan historiallisissa ja nykyisissä diskursiivisissa muodostelmissa legitimoitu arvostelma tämän kokonaisuuden arvosta ja merkityksestä.

Perintödiskurssia kannattelevan käsitejärjestelmän loogisuutta vahvistaisi, jos käsitteellä 'arkeologinen perintö' viitattaisiin jatkossa johdonmukaisesti *kaikkiin arkeologisoituneisiin jäännöksiin ja jäännöskohteisiin riippumatta niiden suojelustatuksesta*, eikä pelkästään muinaisjäännöksinä suojeltuihin kohteisiin.

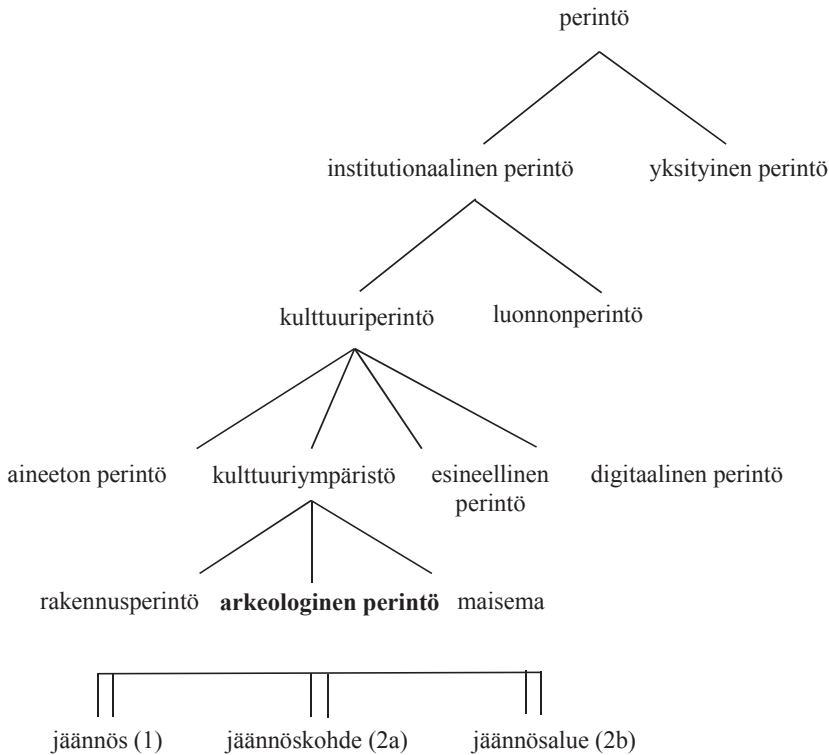
Arkeologinen perintö on mahdollista ymmärtää vielä tätäkin laajemmin käsitteenä, joka kattaa tutkimuksen kohteena olevien aineellisten kiinteiden jäännösten ja esineiden lisäksi arkeologian tieteenalan ja arkeologyhteisön 'henkisen perinnön' sekä materiaaliset tuotokset: teoriat, menetelmät ja tutkimuskäytännöt, tutkimus- ja oppihistorian, julkaisut ja kenttätutkimuksissa tuotetut dokumentit.

Laajassa merkityksessään käsite voisi kattaa myös muun yhteiskunnan muinaisjäännöksiin liittämät merkitykset ja prosessit. Tällöin käsite ei kuitenkaan palvelisi tarkoitustaan hallinnon työkaluna, vaikka hallinnossa työskentelevät vaikuttavatkin tiedostavan (arkeologisen) perinnön käsitteeseen liittyvän moniulotteisuuden.

'Arkeologinen perintö' kuuluu käsitteenä joka tapauksessa institutionalisoidun perinnön alakäsitteisiin, johon liittyvän käsitehierarkian olen hahmotellut kaavioon 13. Tässä tarkoituksessa 'arkeologisen perinnön' merkitys on erottaa yksi kulttuuriympäristön hallinnan ja asiantuntijuuden osa-alue, siihen liittyvät aineelliset kohteet arvoineen ja merkityksineen. Kulttuuriympäristö taas määrittyy jäsenyyksensä yhdenlaiseksi kulttuuriperinnöksi, vaikkakin sen yhteys myös 'luonnonperintöön' on ilmeinen. Tämäkään käsitteellistys ei siis määrittele tyhjentävästi kulttuuriympäristöä tutkimuksen kohteena tai ihmisten arkipäiväisessä elämässä ja elinympäristöissä ilmenevänä kokemuksellisuutena. 'Perintöprosessin' ja perinnöksi kutsutun ilmiön henkilökohtaisella tasolla ilmenevät merkitykset kytkeytyvät institutionaalisen perinnön vieruskäsitteeksi määrittelemääni 'yksityisen perinnön' käsitteeseen, jonka olemuksen erittely muodostaa kokonaan oman tutkimusteemansa.

Kaavio 13. Käsitteen 'arkeologinen perintö' (5) lähikäsitteitä ja käsitehierarkiaa kuvaava diagrammi.

7.1.2 Perintödiskurssin maailmankuva

Suomalainen APD, kuten mikä tahansa diskurssi, kutsuu katsomaan maailmaa tietystä näkökulmasta ja määrittää sen, mitä pidetään tietona, totuutena ja normaalina (vrt. Kunelius 2009: 223–225). Kielessä ilmaistujen sosiaalisen todellisuuden rajojen ja jäsenysten kautta APD vaikuttaa ihmisten toimintaan ja luo todellisuutta. Perinnön hallintaan kietoutuva diskursiivinen vallankäyttö ilmenee, toimii ja saa oikeutuksensa APD:ssa rakentuvassa maailmankuvassa, joka kääntää todellisuuden itsestään selviksi ja luonnollisiksi kategorioiksi sekä luonnontieteellistä täsmällisyyttä tavoitteleviksi mittaustuloksiksi ja numeroiksi. APD paloittelee maailman erilaisin jaotteluin esimerkiksi luonnon- ja kulttuuriympäristöksi, joista jälkimmäisen elementeiksi se määrittelee rakennusperinnön, kulttuurimaiseman ja arkeologisen kulttuuriperinnön. Näiden luokittelujen päälle perintödiskurssi rakentaa monimutkaisia arvoluokkia, jotka

kuvaavat materiaalisesta todellisuudesta erotettujen ja rajattujen ”kohteiden” suojelun tapaa ja ”merkittävyyttä”.

Arkeologista kulttuuriperintöä ja muinaisjäännöksiä esittäviä representaatioita tuotetaan nykyisellään lähes yksinomaan kulttuuriperintöä tutkivissa ja hallinnoivissa instituutioissa: Museovirastossa, museoissa, Metsähallituksessa ja yliopistoissa.

Tieteellisiä representaatioita sääntelevät tieteellisen esittämisen konventioiden lisäksi viranomaisen antamat ohjeet aineiston keräämisestä, dokumentoinnista ja raportoinnista, esimerkiksi tutkimusraportin tai löytöluettelon laatimisesta.

Eksplisiittiset ohjeet ja suositukset sekä implisiittiset tavat, perinteet ja kulttuuri luovat siis osaltaan sen kehikon, jonka mukaisesti arkeologisia tutkimuskohteita jäsennetään. Käsitteet muinaisjäännöksistä muodostuvat sekä näiden jäsenysten että tätä tiettyä kaavaa noudattavien esitysten kautta.

Erilaiset maailmaa ja sen ilmiöitä rajaavat ja nimeävät luokittelut toistuvat usealla tasolla: instituutioiden sekä niihin liittyvien organisaatioiden ja hallinnan muodoissa ja nimissä, näiden organisaatioiden tuottamissa teksteissä ja representaatioissa.

Kulttuuriperinnön hallinto on järjestelmänä luotu hallitsemaan tietynlaisiin osiin jaettua ja rajattua maailmaa, tietynlaisen kulttuuri-, ympäristö- ja ihmiskäsityksen pohjalta.

Systeemin ja sitä kehystävän diskurssin on vaikea taipua esimerkiksi nykyistä demokraattisempaan ja keskustelempaan kulttuuriperinnön määrittelyyn, koska sillä ei ole uuteen määritelmään sopivia hallinnan keinoja ja käytäntöjä. Myös diskurssia ylläpitävä käsitejärjestelmä muuttuisi irrationaaliseksi ja epäloogiseksi, jos jotakin keskeistä käsitettä muokattaisiin niin, että sen suhteet muihin käsitteisiin muuttuisivat perustavasti.

Käsitteistä käydään toisaalta kamppailua määrittämällä niitä uudelleen omiin tarkoituksiin ja lähtökohtiin sopivalla tavalla. Esimerkiksi kulttuuriympäristön käsitteen merkitykset ovat tämän seurauksena ’liikkeessä’: se on hallinnollinen käsite, mutta kulttuuriympäristön omaksuminen tutkimuksen kohteeksi tuo siihen väistämättä uusia merkityssisältöjä. Määrittelemällä avainkäsitteitä uudelleen ja käyttämällä niitä omia intressejä palvelevissa merkityksissä rajataan samalla tiedon ja vallan alueita (vrt. Foucault & Gordon 1980).

Arvoluokitusten väistämättömästä subjektiivisuudesta ja suhteellisuudesta huolimatta muinaisjäännösten ja arkeologisten kulttuuriperinnön arvo ja merkitys näyttävät

perintödiskurssissa itsestään selvinä ja kiistämättöminä, mikä vaikeuttaa arvostusten kriteerien avaamista ja kommunikointia muulle yhteiskunnalle. APD:n ilmentämässä ideologiassa sekä muinaisjäännökset että arkeologinen kulttuuriperintö ovat arkeologin asiantuntemuksella reaali maailmasta löydettäviä, rajattavia ja nimettäviä aineellisia entiteettejä, joiden arvo muodostuu lähinnä niiden potentiaalista perinteisen arkeologisen tutkimuksen aineistona ja menneisyyttä koskevien tulkintojen lähteenä.

Arkeologin koulutuksen saaneet virkamiehet vartioivat näiden hallinnollisiksi kohteiksi määriteltyjen ”tietopankkien” fyysistä koskemattomuutta, niiden esittämistä, kohtaamista ja kokemista MML:n valtuuttamina, velvoittamina ja ohjaamina. APD:n asettama tulkintakehys, käytännöt ja representoinnin tavat määräävät tätä kautta sen, millaisilla tavoilla yhteiskunnan muilla jäsenillä on mahdollisuus kietoa muinaisjäännöksiksi nimettyjä fyysisiä objekteja ’perinnöksi’ kutsuttuun materiaalis-diskursiiviseen prosessiin (vrt. Harrison 2013b: 113).

Perintödiskurssia kannattelevan hallinnan ideologian keskeinen tavoite on maailmaan väistämättömästi kuuluvan muutoksen säätely ja kontrollointi. Arkeologisen kulttuuriperinnön suojelua ja hoitoa ohjaavan hallintamentaliteetin mukaan materiaalien ja rakenteiden luonnolliseen hajoamisen ja katoamisen prosessiin on puututtava (ks. myös Pétursdóttir 2013: 34, 37). Äärimmillään tämä idea kärjistyy näkemykseksi, jonka mukaan luonnon kiertokulku on manipuloitavissa ja jopa pysäytettävissä tai palautettavissa asiantuntijoiden valitsemaan, historiallista ’autenttisuutta’ edustavaan tilaan. Materiaalisen kohteen fyysistä suojelua ja hoitoa edellyttävä arvo ei kuitenkaan perustu materiaalisuuteen sinänsä – ainakaan sellaisenaan. Kohteen täytyy täyttää tietyt institutionalisoidulle perinnölle asetetut ehdot, esimerkiksi esteettiset kriteerit, jotka erottavat arkeologiseksi kulttuuriperinnöksi kohotetun materian jätteistä, roskasta ja romusta (vrt. Burström 2009; Pétursdóttir 2013: 38, 47).

Käsitteisiin kiteytyviä arvoja, merkityksiä ja perusteluita esimerkiksi muinaisjäännösten suojelulle ei APD:ssa yleensä ilmaista muuten kuin MML:a lainaten: ”kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta” (ks. esim. Museovirasto 2014a) tai lainkohtaan viittaavien muisto-metaforien kautta rakennettuna retoriikkana. Perinnön hallinnan yhteiskunnallinen tehtävä, arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun ja tutkimuksen merkitys pelkistyy siten lain noudattamiseksi. MML esitetään aktiivisena toimijana ja kyseenalaistamattomana olosuhteena, jonka taakse piiloutuvat sekä lakiin perustuvaa valtaa käyttävät

virkamiehet että lakiin tiivistyviä tarpeita ja tahtoa tuottava yhteiskunta. APD:n rakentaman maailman keskipisteessä ovat ajattomina ja omaehtoisina toimijoina näyttäytyvät tekstit, organisaatiot ja instituutiot, eivätkä tässä hetkessä ja reaalityodellisuudessa elävät, aistivat ja tuntevat ihmiset.

Muinaisjäännös ja arkeologinen kulttuuriperintö määrittyvät hallinnon teksteissä synonyymisiksi, pragmaattisiksi ilmaisuiksi, jotka viittaavat tietyllä hallinnonalalla vallitseviin käytäntöihin, normeihin, arvostuksiin ja vaadittavaan asiantuntijuuteen sekä osoittavat samalla sisällöllistä työnjakoa kulttuuriperintöä hallinnoivissa organisaatioissa. Käsitteet ovat ennemminkin hallinnollisiin jakoihin liittyviä käytännön työkaluja kuin maailmassa havaittuja todellisia jakolinjoja kuvaavia luokkia, vaikka arkeologian tieteenala taustoittaakin muinaisjäännöksiksi luettavien reaali maailman viittauskohteitten luokittelua.

Adjektiivisella etuliitteellä ”arkeologinen” tietty osa kulttuuriperinnöstä omistetaan arkeologeille, joilla on myös etuoikeus kajota säilytettäväksi luettuihin objekteihin, vaikkakin tietyin ehdoin. Muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön kohtaaminen, kokeminen ja tulkitseminen esitetään siten toimintana ja tekemisenä, josta vastaavat arkeologit, tieteellisiä menetelmiä ja ’oikeanlaista’ tietoa hallitsevat ammattilaiset ja asiantuntijat. Arkeologisen kulttuuriperinnön ja muinaisjäännösten tärkein merkitys on niiden sisältämässä tiedossa, jonka vain arkeologit osaavat koodata ulos.

Akateemisten arkeologien jatkuva huoli akateemisen arkeologian osattomuudesta hallinnon käytäntöihin on ristiriidassa sen kanssa, että arkeologialla on tieteenä ollut, ja on edelleen, erityisasema suomalaisessa kulttuuriperinnön hallinnossa. Mikään toinen tieteenala ei tule mainituksi ja esitettyksi samalla tavoin kulttuuriperintöä hallinnoivien organisaatioiden teksteissä. Arkeologian ja arkeologisen kulttuuriperinnön välille piirtyy toisinaan yhtäläisyysmerkki, ja arkeologia esiintyy sekä rakennusperintöön ja kulttuurimaisemaan rinnastettavana osana kulttuuriympäristöä että jonkinlaisena hallinnollisen toiminnan muotona. Arkeologian ainutlaatuisena näyttäytyvä merkitys perinnön hallinnassa on siinä mielessä paradoksaalinen, että ’perintö’ on näkökulmana ja käsitteenä lähes täydellisen vieras suomalaiselle akateemiselle arkeologialle.

Muinaisjäännöksen, arkeologisen kulttuuriperinnön tai ylipäätään kulttuuriperinnön käsitteitä ei ole käytännössä käytetty tai käsitelty tutkimuksessa, eikä siten myöskään

teoretisoitu tai analysoitu lukuun ottamatta muutamia poikkeuksia (ks. esim. Ikäheimo 2010; Immonen 2012; Herva 2014). Akatemian edustajat, yliopiston opettajina tai tutkijoina työskentelevät arkeologit ovat kuitenkin 1980-luvulta lähtien osallistuneet myös perinnön hallintaa koskevaan metadiskurssiin mielipidekirjoitusten sekä kommenttipuheenvuorojen kautta. Näitä tekstejä hallitseva ideologia perustuu tieteellisen tiedon ja akateemisen, nimenomaan arkeologian alan asiantuntijuuden korostamiselle ja heijastaa muistumia positivismin periaatteista (vrt. Raatikainen 2014).

Keskeisenä teemana suomalaisen arkeologian tilasta käydyssä keskustelussa on 2000-luvulla ollut huoli ”varsinaisen” arkeologisen tutkimuksen vähäisyydestä. Tässä yhteydessä esiin nostettu ”Suomen arkeologian paradoksaalisuus” (Herva 2009: 45) viittaa ilmiöön, jossa arkeologisia kenttätöitä perustellaan tutkimuksen tarpeilla, mutta todellista tutkimusta tehdään vähän. Tapa, jolla arkeologista tutkimusta APD:ssa representoidaan esittää saman, tieteelliselle tutkimusprosessille asetettujen kriteerien näkökulmasta vääristyneen kuvan. Arkeologinen tutkimus typistyy APD:ssa, ”hallinnan teknologiana” (vrt. Smith 2004: 80, 157–159), erilaisiksi lain kirjainta toteuttaviksi kenttätutkimuksiksi: arkeologisiksi selvityksiksi, inventoinneiksi, esitutkimuksiksi ja kaivauksiksi. ’Arkeologinen tieto’ määrittyy vastaavasti kenttätutkimuksissa kootuksi havaintoaineistoksi, materiaalisia kohteita kuvaileviksi mittaustuloksiksi ja dokumentaatioksi – joka rinnastetaan ’tietoon arkeologisesta kulttuuriperinnöstä’. Akateemisten arkeologien vaatimukset ”todellisen” tieteellisen asiantuntemuksen ja tutkimuksen lisäämiseksi hallinnossa voi nähdä tämän valossa perusteltuna.

Smithin (2004: 33–43; 2008: 67–69) väitteen mukaan prosessualistinen teoria on vaikuttanut perustavanlaatuisena teoreettisena kehyksenä sekä kansainvälisissä dokumenteissa että niitä heijastavissa kansallisen tasoin teksteissä rakentuvaan APD:iin. Suomalaista arkeologiaa on sen sijaan kuvattu ’teoriattomaksi’, länsieurooppalaisesta ja angloamerikkalaisesta tutkimusyhteisöstä erilliseksi saarekkeeksi, joka on 1800-luvulta lähtien toteuttanut lähinnä kulttuurihistorialliseen paradigmaan liittyviä ihanteita (esim. Rankama 1984; Asplund 1999; Immonen & Taavitsainen 2011). Mikään ei omassakaan selvityksessäni viittaa siihen, että suomalaista arkeologiaa kokonaisuutena voisi missään vaiheessa kutsua leimallisesti prosessualistiseksi.

Suomalaisessa APD:ssa heijastuu ennemminkin aineiston kokoamiseen, järjestämiseen ja kuvailuun keskittynyt kulttuurihistoriallinen tutkimusote, joka peilaa samalla karrikoitua kuvaa kenttätöihin uppoutuneesta ja luonnontieteellisistä analyyseistä

uskottavuutta hakevasta suomalaisesta arkeologiasta. Toisaalta juuri tieteellisen rationaalisuuden korostamisen voi nähdä sekä prosessualismin että luonnontieteellisesti suuntautuneen arkeologian yhteisenä kantavana teesinä.

Ovatko hallinnon käytännöt muokanneet suomalaisen arkeologian sellaiseksi kuin se on vai toisinpäin? Vaikutus on akatemian ja hallinnon yhteenkietoutuneen, yli vuosisataisen historian aikana ollut epäilemättä kaksisuuntaista – etenkin kun ihmiset pitkään liikkivat ja vaihtoivat työpaikkaansa yli instituutorajojen. Esiin on kuitenkin nostettavissa ainakin yksi käännekohta, uudistus, jolla on ollut perustavanlaatuiset seuraukset arkeologisen kulttuuriperinnön ja muinaisjäännösten yhdistämälle yhteisölle, sen toiminnalle ja toiminnan tavoitteille. MML:n säätämisen myötä vuonna 1963 iso osa Suomen edelleenkin suhteellisen pienestä arkeologikunnasta valjastettiin alueidenkäytön suunnitteluun ja rakentamiseen liittyvien velvoitteiden hoitamiseen – 2000-luvulle asti pääosin Museoviraston toteuttamissa projekteissa ja nykyisin yhä enenevässä määrin tilaustutkimuksia tarjoavissa yrityksissä.

Tämän seurauksena arkeologista tutkimusta tai arkeologisen kulttuuriperinnön suojelua ei Suomessa ohjata niinkään kokonaisvaltaista ja pitkäjänteistä näkemystä tavoittelevilla tutkimusstrategioilla tai perintöprosessin teoretisointiin pohjaavilla hallinnollisilla linjauksilla kuin suunnittelijoiden ja rakennuttajien tarpeiden sekä poliittiseen hallintojärjestelmään kuuluvien käytäntöjen, dokumenttien ja lainsäädännön kautta. Valta päättää muinaisjäännöksiä koskevien tutkimusten toteuttamisesta ei keskity enää pelkästään hallintoon, vaan levittäytyy verkostomaisesti kenttätutkimuksia toteuttaville yrityksille sekä näiltä yrityksiltä tutkimuksia tilaaville toimijoille. 'Arkeologisesta tiedosta' on samalla tullut hyödyke, jota myydään ja ostetaan.

Kuten Smith (2004: 34) on korostanut, arkeologian teorioilla, prosessualistisilla tai postprosessualistisilla, ei ole voimaa selittää arkeologisen prosessin ja 'arkeologisen tiedon' vaikutuksia kulttuuriperintöä koskevissa hallinnollisissa tai poliittisissa kysymyksissä. Eikä arkeologian menetelmin tuotettu 'arkeologinen tieto' anna sellaisenaan tyhjentävää tietoa kulttuuriperinnöstä. Nämä huomioit ovat tärkeitä perinnön ja hallinnon tutkimuksen teoreettisten lähtökohtien kannalta sekä käytännössä arvioitaessa arkeologian alan asiantuntemuksen merkitystä ja arvoa hallinnon tehtävissä ja sisällöissä – nykyisyydessä ja tulevaisuudessa.

Suomalaisen arkeologian perinteisyys ja vanhakantaisuus heijastunee hallinnon näkökulmiin myös siten, että arkeologian uusimmista teoreettisista suuntauksista ja ennen kaikkea perinnön tutkimuksen kehityksestä ei ole uskallettu tai osattu ottaa tukea hallinnon toiminnan kehittämiseen. Akateemisella arkeologialla on edelleen vaikutusvaltaa suhteessa muinaismuistohallintoon esimerkiksi sitä kautta, että ’todelliset tutkijat’ arvotetaan arkeologiyhteisössä yleisesti ottaen korkeammalle kuin virkamiehen roolissa toimivat arkeologit. Hallinnossa on ehkä tästä syystä ripustauduttu suomalaisen arkeologian tarjoamaan konservatiiviseen tiedekäsitykseen ja akateemisten tutkijoiden tyrkyttämään ’tieteellisen tiedon’ merkitykseen, sen sijaan että olisi etsitty uutta ja omaa, nimenomaan perintöön keskittyvää näkökulmaa.

Perintödiskurssissa näennäisen täsmällisesti luokiteltu ja käsitteellistetty maailma, taustalla vaikuttavine ideologioineen, on monin tavoin ristiriidassa diskurssia ylläpitävän yhteisön jäsenten, suomalaisten arkeologien ajattelun kanssa. Ja toisin kuin Foucault’n (1969, 1971) teoria diskursseista esittää, he tiedostavat tämän ristiriidan. Suomalainen APD ei siis ainakaan tästä näkökulmasta ole Foucault’n (1971) termein ”väkivaltaa” asioita kohtaan, vaan ennemminkin tietoinen, perusteltu valinta. Tosin Foucault kenties toteaisi, että juuri diskursiivinen kehys saa tietyt kielelliset valinnat näyttämään välttämättömiltä ja ihmiset sopeuttamaan toimintansa diskurssissa rakentuvassa maailmassa tarkoituksenmukaisilta vaikuttaviin tavoitteisiin – hallitsemaan, valvomaan ja rajoittamaan itse itseään. Koska tavoitteet, joita käytännöllisyydeksi puettu välttämättömyys palvelee, ovat diskurssin sisällä luotuja, ovat ne diskurssia ylläpitävien näkökulmasta mielekkäitä.

Suomalaisen arkeologiyhteisön sisäinen jännitteisyys ja ristiriidat, hallinnon autoritääriinen johtamiskulttuuri ja joidenkin vaikuttavissa asemissa toimineiden henkilöiden pyrkimykset vaimentaa keskustelua ovat nekin epäilemättä synnyttäneet sosiaalista painetta, joka väistämättä lisää ihmisten itsekontrollia.

Perinnön hallinnan mielekkyyden näkökulmasta perustava kysymys kuuluu, ovatko APD:n ilmentämät institutionaaliset tarpeet ymmärrettäviä ja oikeutettuja myös muissa tulkintakehyksissä tai suhteessa ihmisten todellisiin, moniäänisen keskustelun kautta muodostettuihin ja demokraattisessa prosessissa koeltuihin tarpeisiin. Lisäksi jää epäselväksi, millaisiin periaatteisiin ja oletuksiin nojautuen näihin tarpeisiin hallinnossa vastataan. Sama teoriattomuus, joka on nähty suomalaisen arkeologian vitsauksena, vaikuttaa vaivaavan myös perinnön määrittelyä ja perintöprosessin hallintaa – erityisesti

käsityksiä perintöä koskevasta 'tiedosta'. Muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön suojeluun kuuluvien käytäntöjen ja näkökantojen tueksi kaivataan tulevaisuudessa johdonmukaisia perusteluja, jotka avaavat ja selittävät sitä yhteyttä, joka muinaismuistohallinnon toiminnan ja yhteiskunnan tarpeiden välillä oletetaan olevan.

7.2 Perintödiskurssi vuorovaikutuksena

Yksi keskeisimmistä, joskaan ei yllättävistä havainnoistani on se, että suomalaista perintödiskurssia pitää yllä suppea joukko organisaatioita ja ihmisiä. Etuoikeutettua asemaa diskurssin ylläpitäjänä on pidetty oleellisena vallan lähteenä (Van Dijk 1993: 255–257, 259), joten suomalaisen APD:iin rakentuva valta-asetelma on ulossulkeva ja epäsymmetrinen jo lähtökohdiltaan. Arkeologisen kulttuuriperinnön näkökulmasta tarkasteltuna APD rajautuu Suomessa muinaismuistohallinnon, Museoviraston ja joidenkin viraston kanssa yhteistyösopimuksen solmineiden maakuntamuseoiden, hallitsemaksi ja ohjaamaksi osaksi yleisempää kulttuuri- ja ympäristöpolitiikkaa koskevaa juridis-hallinnollista diskurssia. Tieteellistä maustetta perintödiskurssiin tuovat arkeologiset tutkimusraportit, joista uutettu 'arkeologinen tieto' muodostaa "kulttuuriympäristön tietojärjestelmään" siirrettynä arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan sisällöllisen perustan.

Käsitykset arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja muinaisjäännöksistä sekä niihin liittyvä diskurssi eivät ole siis sinneet 'virastollisessa tyhjiössä', ainoastaan lainsäädännöstä valtuutuksensa saaneiden virkamiesten mielissä. Kyseessä on ennemminkin monimutkainen elävä kudelma, jonka sommittelusta vastaavat diskurssin osallistajat – hallintovirkamiehet sekä akateemiset tutkijat. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kaikilla yhteiskunnan jäsenillä ei ole tasavertaisia mahdollisuuksia osallistua "yhteistä kulttuuriperintöämme" koskevaan keskusteluun.

Viranomaisen ääninä toimivia virkamiehiä ohjaavat paitsi yleiset hyvää hallintoa ja hallinnon toimintaa säätelevät lait myös oman erityisalan lainsäädäntö sekä poliittiset ja strategiset tavoitteet, periaatteet ja käytännöt. Virkamiehet eivät pelkästään toistelee ennalta määritettyjä lausumia, vaan työssään he rakentavat ja muokkaavat, luovat ja ylläpitävät edustamansa viranomaisen linjauksia ja määritelmiä. Samalla tavoin akateemisen arkeologian alalla toimivat tutkijat, opettajat ja opiskelijat sopeuttavat oman toimintansa yhteisössään yleisesti hyväksytyihin sääntöihin, käytäntöihin ja

arvomaailmaan. Vaikka akateeminen tutkija on näennäisesti vapaampi kuin virkamies, ohjaavat hänenkin ilmaisuaan tietyt reunaehdot. Tämä osin tiedostamaton sääntöjen kokoelma – diskurssi – määrittää normaalin ja hyväksyttävän vuorovaikutuksen tapoja ja sisältöjä sekä tiedeyhteisössä että perinnön hallintaan liittyvissä ryhmissä.

Perintödiskurssi on ulossulkevaa ja rajoittunutta sekä osallistujien, että tekstilajien suhteen. APD:ssa hyväksytyjen tekstilajien kirjo on suhteellisen kapea ja diskurssin olemuksen kannalta ensisijaiset tekstilajit, kuten viranomaislausunnot, ovat sekä muodoltaan että sisällöltään tiukasti määriteltyjä. Suomalainen APD on hallinnollisen instituution tarpeisiin ja tehtäviin liittyvä vuorovaikutustapojen kokonaisuus, johon ei kuulu akateemisten tutkijoiden provosoimaa keskustelua tai todellista vuoropuhelua mahdollistavia kielellisiä käytäntöjä. APD:ssa rakentuva vuorovaikutus perustuu lähtökohdiltaan asymmetriseen asetelmaan, mikä värittää kaikkia siinä rakentuvia suhteita. APD:n sävy on yleisesti ottaen ohjaileva ja rajoittava, joskus jopa uhkaileva.

Tietoon kytkeytyvän vallan näkökulmasta eriarvoistava roolijako, asiantuntijuuden ja tiettyjen 'rituaalien' kautta syntyneen tiedon merkityksen painottaminen, yhdistää perintödiskurssia sekä arkeologian tieteellistä diskurssia, mutta tieteelliseen diskurssiin jonkinasteisen eksklusiivisuuden voi katsoa kuuluvan. Kuten edellä (ks. 7.1) esitin, perintödiskurssissa rakentuva arkeologisen kulttuuriperinnön käsite ei eroa merkitykseltään muinaisjäännöksestä. Ne ovat siten molemmat rinnastettavissa 'arkeologisen tiedon' kohteena oleviin "materiaalisiin jäännöksiin". Tähän määritelmään liittyy sekä hallinnon että arkeologian diskursseissa tieteellisen tiedon ja tätä tietoa tuottavan asiantuntijaeliitin aseman korostaminen. Kansalaisilla ja ei-asiantuntijoilla ei ole juurikaan valtaa tai mahdollisuuksia osallistua keskusteluun muuten kuin asiantuntijoiden ennalta määrittelemissä ja kontrolloimissa rooleissa ja tilanteissa: etupäässä yleisönä, tiedon vastaanottajina, asiakkaina tai vierailijoina. Nämä ovat ne roolit ja asemat, joihin kulttuuriperintöä määrittelevä hallintavalta meidät Foucault'n termin "normalisoi".

Arkeologit mieltävät itsensä 'omistaja-vartijoiksi', jotka uurastavat yhteisen, kaikille kuuluvan kulttuuriperinnön säilymisen puolesta (vrt. Smith 2006). Arkeologikunnan omaksumassa roolissa on kuitenkin kaksinaismoralistinen vivahde: arkeologit haluavat jäännöskohteiden säilyvän, jotta he saisivat tuhota ne itse (esim. Karl 2013). Vaikka muinaisjäännös on asianmukaisesti suoritettujen tutkimusten jälkeen vertauskuvallisesti olemassa arkistoituna dokumentaationa ja erilaisina representaatioina, se ei ole enää

olemassa tai saavutettavissa sellaisena kuin se oli ennen arkeologien interventiota. Silloin tällöin esiin nouseva keskustelu siitä, voiko tutkimukseen viitata tuhoamisena on siten retorinen.

Arkeologeilla on siis etuoikeus olla monella tavalla suoraan kosketuksissa muinaisjäännöksiä kuvaavien esitysten reaalimaailman viittauskohteiden, materiaalisten jäännösten kanssa, mutta tavallisten ihmisten mahdollisuudet vastaaviin kokemuksiin ovat rajoitetummat. Heidän käsityksensä ja kokemuksensa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä nojaavat oletettavasti ennemminkin muinaisjäännöksiä edustaviin representaatioihin, esimerkiksi kulttuuriperinnöstä vastaavien organisaatioiden verkkosivuilla ja tiedotteissa, nähtävyyскоhteiden opastauluissa tai yleistajuisissa julkaisuissa.

Vaikka Metsähallituksen viestinnässä korostuu myös kansalaisten ja paikallisten asukkaiden rooli informantteina, asiantuntijoille vinkkejä ja vihjeitä – tietoa – antavina ja tietävinä toimijoina, asiantuntijoiden suhde maallikoihin on ensisijaisesti valistava ja sivistävä. 'Kansa' saa kokea kulttuuriperinnön vain asiantuntijoiden valitseman ja tulkitseman tiedon kautta. Kulttuuriperintö määritellään samalla osaksi suomalaista identiteettiä, jota pitää ylläpitää, kiinteyttää ja vahvistaa – ihmiskuvaa rakennetaan siis tietyn institutionalisoidun kulttuurin subjektina (vrt. Häyrynen 2006: 175–178).

Kaikki poliittiset diskurssit, jollaiseksi perintödiskurssinkin voi ymmärtää, rakentavat subjektinsa ja määrittelevät ihmistä: kansalaisena, kuluttajana, asiakkaana, oppilaana, asiantuntijana tai tietyn kulttuurin kantajana. Vastaavasti kulttuuriperinnön säilyttäminen on APD:iin sisältyvänä ideologiana tavoite, jolla vaikutetaan identiteettikokemukseen sekä rajataan ulos sitä, mikä ei kuulu identiteettiin (Häyrynen 2006: 194; Smith 2006). Kulttuuripoliittisessa diskurssissa identiteetti on erityisesti Unescon (1982) antaman Meksikon kulttuuripoliittisen julistuksen jälkeen ymmärretty kiinteyttävänä ja vahvistettavana entiteettinä, ihmisen tai yhteisön ”juurina” (Häyrynen 2006: 176). Myös perinnön tutkimuksessa identiteetin, etenkin kulttuurisen tai yhteisöllisen identiteetin rakentaminen on nähty oleelliseksi osaksi perintöprosessia, yhdeksi sen 'funktioista' (Graham ym. 2000: 2–3 [Hall 1997/2000a]).

Poliittisista ja institutionaalisista lähtökohdista määritelty kulttuuriperintö voi kuitenkin synnyttää jännitteitä, mikäli siihen sisältyvät ja sen tarjoamat identiteetit eivät kohta ihmisten todellisia tuntemuksia ja samaistumisen kohteita. APD pyrkii kytkemään

ihmisten ja yhteisöjen identiteetit ”kansallisella”, ”maakunnallisella” tai ”paikallisilla” tasolla vaikuttaviin symbolisiin konstruktioihin, kuten kansallismaisemiin tai merkittäviin kulttuuriperintökohteisiin. Samalla diskurssi luo identiteettejä, jotka eivät välttämättä ole todellisten, tässä ajassa elävien ihmisten tunnistettavissa. Kun erilaisten ”kuviteltujen yhteisöjen” (Anderson 1983/2006) identiteetit kytketään APD:n perustavaan ideaan kulttuuriperinnöstä tarkkarajaisina, pysäytettyinä ja muuttumattomina kohteina, kadotetaan kaikkiin ihmisyhteisöihin olemuksellisesti kuuluva epäyhtenäisyys ja dynaamisuus (Waterton & Smith 2010: 12).

Suomalaisten arkeologien suhde viranomaisvaltaa käyttävään Museovirastoon näyttää kaksijakoisena. Yhtäältä viraston valta-asemaa ja asiantuntemusta on kritisoitu, kun hallintavalta on kohdistunut tieteenharjoittajiin itseensä (esim. Immonen & Taavitsainen 2011). Toisaalta viranomaiselta on vaadittu entistä tiukempia toimia, tiedonsaannin rajoittamista ja valvontaa suhteessa muihin intressiryhmiin ja kansalaisiin, esimerkiksi metallinilmaisinharrastamiseen liittyvissä keskusteluissa (esim. Yle Uutiset 2014). Vaikuttaa siltä, että akateemisen arkeologian ja muinaismuistohallinnon erkaantuessa toisistaan 1900-luvun kuluessa osa tieteenharjoittajista on omaksunut itselleen jonkinlaisen ’vallan vahtikoiran’ roolin suhteessa viranomaisen ja virkamiesten toimintaan. Jostain syystä akateemisten tutkijoiden omaa, tiedon ja asiantuntijuuden kautta rakentuvaa valtaa ei kuitenkaan ole tiedostettu, kyseenalaistettu tai pohdittu vastaavalla innolla.

Tämä tietynlainen kyvyttömyys itsekritiikkiin tai oman tieteenalan kriittiseen tarkasteluun lienee yksi este suomalaisen arkeologian kehitykselle tai perintönäkökulman omaksumiselle arkeologisessa tutkimuksessa. Arkeologisen tutkimuksen merkitys ja suhde arkeologisen kulttuuriperinnön hallintaan on ylipäättään epäselvä ja osoittamatta: Mikä on se arkeologinen tieto, jonka akatemian edustajat toivovat hallinnon diskurssiin siirtyvän ja mitä tällä tiedolla on tarkoitus tehdä? Miten arkeologinen tutkimus auttaa perinnöksi ymmärrettävän kulttuuriympäristön hallinnassa? Kysymys tulisikin ehkä esittää toisin: miten arkeologisen perinnön hallinta voi vahvistaa arkeologian yhteiskunnallista kytköstä?

Arkeologian alan akateemisessa keskustelussa on jo muutaman vuosikymmenen ajan noussut esiin kysymys arkeologian yhteiskunnallisesta merkityksestä. Vastausta ei kuitenkaan ole etsitty tutkimuksesta yhteiskunnalle koituvan hyvän näkökulmasta, vaan ennemminkin arkeologikuntaa hyödyttävänä välinearvona. Arkeologian

yhteiskunnallisen merkityksen lisääminen on siis ensisijaisesti ymmärretty edellytykseksi tutkimukselle tulevaisuudessa suotaville resursseille. Ongelmallista tässä keskustelussa on se, että koska arkeologinen tutkimus oletetaan itseisarvoisesti merkitykselliseksi, sitä ei ole nähty tarpeelliseksi juurikaan problematisoida tai perustella. Kysymys pelkistyy siten viestinnälliseksi ongelmaksi: kuinka arkeologisen tutkimuksen merkitys *esitetään* niin, että yhteiskunta voi sen hyväksyä. Oleellisempi edellytys niin arkeologian yhteiskuntasuhteen kuin suojelu- ja tutkimusinstituutioiden välisen vuorovaikutuksenkin parantamiseksi on se, että hallinnon ja tieteen, arvojen ja tiedon, perintöprosessin ja arkeologian väliset erot tiedostetaan ja ymmärretään (ks. myös Enqvist 2014).

7.3 Perintödiskurssi toimintana

Perintödiskurssin alaa määrittävien arkeologisen kulttuuriperinnön ja muinaisjäännöksen käsitteiden kuvaamisessa nojataan tiettyihin 'sitkeisiin' määritelmiin ja kielikuviin, luokitteluihin ja sisältöihin, esittämisen tapoihin ja kielellisiin konventioihin, jotka siirtyvät tekstistä ja kontekstista toiseen yhdistäen lausumien verkostoa. Tämä risteävien lainausten ja viittausten intertekstuaalinen ja interdiskursiivinen järjestelmä on APD:n ydintä ja se tapa, jolla vallitsevia käsityksiä ylläpidetään, luonnollistetaan ja toisaalta haastetaan.

Perintödiskurssissa luodun tekstuaalisen todellisuuden ja sitä ympäröivän sosiaalisen todellisuuden kaksisuuntaisesta suhteesta johtuen teksteissä luotu maailma käsitteellistyksineen vaikuttaa ensinnäkin siihen, miten ihmiset itsensä identifioivat ja millaisissa rooleissa he toisensa kohtaavat. Toisekseen APD valitsee ja vahvistaa ketjuuntuvien tekstien ja diskurssijärjestykseen hyväksytyjen tekstilajien kautta ne sisällöt sekä kielelliset ja tekstuaaliset ainekset, joita on mahdollista käyttää uusien tekstien rakennusaineina. APD määrittää siis ideologiset rajat sekä osallistujien vuorovaikutukselle että sille, millaisia asioita ja aiheita diskurssia ylläpitävässä yhteisössä voidaan käsitellä ja miten niitä ilmaistaan kielellisesti.

Museovirasto määrittelee keskeisenä vallankäyttäjänä suojelua koskevien linjausten, vakiintuneiden käytäntöjen, ohjeistusten ja ylläpitämiensä tietojärjestelmien kautta sitä, miten ja millaista tietoa kulttuuriympäristöstä ja muinaisjäännöksistä on saatavilla sekä sen, mitä ylipäätään pidetään esimerkiksi arkeologista kulttuuriperintöä koskevana 'tietona'. Näin määritelty tieto ohjaa puolestaan sitä, millaisia representaatioita –

tekstejä, kuvia, multimediaa – muinaisjäännöksistä on mahdollista luoda ja millaisina ne tavataan esittää erityisesti hallinnon, mutta myös akateemisen arkeologian diskursseissa. Museoviraston ylläpitämään kulttuuriympäristön tietojärjestelmään kuuluva muinaisjäännösrekisteri rakentuu viranomais- ja asiantuntijatoimijoiden tuottamista käsitteellistyksistä ja teksteistä, jotka legitimoituvat rekisterin sisältönä viralliseksi, auktorisoiduksi 'tiedoksi'. Tätä tietoa käytetään ja kierrätetään jälleen uusien tekstien sisältönä sekä siirretään myös muiden yhteiskunnallisten toimijoiden käyttöön.

Suomalainen APD on kontekstuaalisena ilmiönä väistämättä sidoksissa kulloisiinkin kulttuuri- ja ympäristöpoliittisiin diskursseihin, jotka ovat osin päällekkäisiä ja käyttävät yhteisiä ideologisesti latautuneita ja poikkihallinnollisia käsitteitä, kuten ”kestävä kehitys”. Muun muassa näiden avainkäsitteiden kautta eri politiikkasektorit kytkeytyvät toisiinsa sekä hallintojärjestelmän ylimmällä tasolla, valtioneuvostossa ja hallitusohjelmassa, määriteltyihin tavoitteisiin ja toimintatapoihin – yhteiskunnan ja kansalaisten oletettuihin tarpeisiin.

Kulttuuri- ja ympäristöpolitiikan hallinnan alueet, kulttuuri ja ympäristö, ovat molemmat laajoja ja monimerkityksisiä käsitteitä ja sisältävät useita alalohkoja. Poliittisen ja hallinnollisen toiminnan viittauskohteina ne kuitenkin rajaavat vain tietyn osan käsitteisiin liitetystä merkityksistä poliittisiksi käytännöiksi: 'institutionalisoiduksi kulttuuriksi' sekä 'institutionalisoiduksi ympäristöksi'. Institutionalisoitunut kulttuuri ja ympäristö määrittävät samalla sitä, mitä pidetään 'oikeana' tai 'hyvänä' kulttuurina ja ympäristönä – tai kulttuuriympäristönä. Politisoinnin tuloksena tietty ilmiöjoukko, kuten kulttuuriperintö tai -ympäristö, siis institutionalisoituu politiikan alaksi (Häyrynen 2006: 17). Samalla politisointi valitsee ja muuttaa tietyt merkitykset ja niiden taustalla olevat ideologiat luonnollisiksi, normaaleiksi ja tavoiteltaviksi.

Yleiset käsitteet ja teemat tuodaan tehokkaasti poikkihallinnolliseen strategiapuheeseen, mutta yksityiskohtaisempi käsitteistö, erilaiset hallinnolliset luokittelut ja hallinnonalojen rajaukset muodostavat toisistaan poikkeavia ideologioita ja diskursiivisia muodostelmia, kuten APD. Näiden diskurssien taustaideologiat ovat muotoutuneet osana erilaisten tieteen- ja hallinnonalojen historiaa ja niihin liittyvien yhteisöjen kehitystä.

Keskeinen, myös diskursiivisia seurauksia aiheuttava piirre muinaisjäännösten ja arkeologisen kulttuuriperinnön, kuten näiden yläkäsitteeksi ymmärretyn

kulttuuriympäristönkin, nykyisessä hallinnassa on niiden rajaaman aihepiirin sijoittuminen osittain perinteisesti määriteltyjen hallinnonalojen, politisoidun kulttuurin ja ympäristön, väliin. Maastossa sijaitsevat suojellut kiinteät muinaisjäännökset rinnastetaan yhtäältä museoissa ja arkistoissa säilytettäviin *kulttuurisineisiin ja -omaisuuteen* (esim. Museovirasto 2013c), mutta toisaalta ne ovat erottamaton osa *kulttuuriympäristöä*, sen historiaa ja ominaispiirteitä sekä samalla yksi ihmisten arkisten elinympäristöjen elementeistä (ks. Valtioneuvosto 2014).

Kulttuurin ja luonnon tai toisaalta ihmisen ja ympäristön välisiä erotteluja on tutkimuksen piirissä problematisoitu modernistisina dikotomioina, joiden hälventäminen on nähty yhtenä kriittisen perinnön tutkimuksen sekä arkeologian niin kutsutun materiaalisen käänteän tavoitteista (Harrison 2013b: 44–45; González-Ruibal 2013b: 16). Poliittinen toiminta ja hallinnolliset käytännöt kuitenkin pohjaavat erilaisille luokitteluille ja eronteoille, jotka eivät välttämättä jää pelkästään pragmaattisiksi työvälineiksi. Luokittelut ovat juuri niitä diskursiivisia käytäntöjä, joiden kautta hallinta ja hallintavalta toimivat. Ne luovat representaation maailmasta, joka vaikuttaa olevan järjestäytynyt tiettyihin poliittisen hallinnan tavoittamiin säännönmukaisiin kategorioihin. Reaalimaailma on toki olemassa riippumatta näistä representaatioista, mutta ne vaikuttavat oleellisesti siihen, kuinka todellisuutta lähestytään, koetaan ja ilmaistaan.

Tavoiteltavaan ja hyvänä pidettyyn kulttuuriin sekä ympäristöön sisältyy molempiin oleellisesti suojelupoliittinen näkökulma siihen liittyvine suojelun käytäntöineen. Kulttuurin aineettomien ja aineellisten muotojen, ympäristön ja luonnon suojelu muodostaa kulttuuri- ja ympäristöpolitiikkojen keskeisen teeman, poliittisen kysymyksen ja tarpeen sekä toiminnan ytimen. Vuosien kuluessa rakennettu ja vakiintunut kulttuuripoliittinen järjestelmä on kuitenkin etääntynyt ydinkysymyksistään (Häyrynen 2006: 17). Omalakiseksi muuttunut hallinto ei siis enää etsi vastauksia varsinaisiin kulttuurisiin tarpeisiin, vaan pui järjestelmän sisällä synnytettyjä institutionaalisia tarpeita. Nämä tarpeet näyttäytyvät hyödyllisinä, jopa välttämättöminä, ja perustelevat samalla koko systeemin olemassaoloa (Järvelä 1991: 45–46).

Koko kulttuuriperinnön suojelun ympärillä pyörivän maailmanlaajuisen järjestelmän kansallisine ja kansainvälisine organisaatioineen, säädöksineen ja normeineen voi vastaavasti nähdä instituutioon, joka kulttuuristen tarpeiden määrittelyn ohella lopulta luo myös ne institutionaaliset tarpeet, joihin se itse pyrkii vastaamaan. Esimerkiksi

kulttuuriperinnön suojelua koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin liittyvät listaukset, luetteloinnit ja nimeämiset tuottavat kohdekaanoneita, joiden merkitys ei ole kohteiden säilymisen tai sopimusten tavoitteiden edistämisen kannalta lainkaan yksiselitteinen (ks. esim. Cleere 2011; Kanerva & Mitchell 2015: 70–71; Meskell 2015).

Arkeologisen kulttuuriperinnön osalta suomalaisen APD:n muodostama tekstuaalinen verkosto nojaa vahvasti muinaismuistolakiin (MML 295/1963) sekä suoriin viittauksiin ja lainauksiin että epäsuorien alluusioiden ja kielikuvien kautta. Vuodelta 1963 peräisin oleva MML kantaa poikkeuksellisen pitkäikäisenä lakina muistumia toisenlaisesta ajasta, yhteiskunnasta ja käsityksistä. MML katsoo taaksepäin ja siirtää nykyiseen perintödiskurssiin yhtäältä 1800-luvun fennomania-aatteesta sinneeseen ”kansalliseen muinaistieteeseen” asti jäljitettäviä nationalistisia kaikuja sekä toisaalta sotien jälkeisen funktionalistis-prosessualistisen arkeologian positivistista tiedekäsitystä.

Vaikka kansan tai kansakunnan käsitteet nähdään nykyisin ongelmallisina kulttuurin määrittäjinä tutkimuksen piirissä, kansakunta muodostaa edelleen olennaisen käsitteellisen ja käytännöllisen kehyksen suomalaiselle kulttuuripolitiikalle (Häyrynen 2006: 39). *Suomen* aikaisempi asutus ja historia, myyttinen ’alkusuomalaisuus’ rajaa myös MML:n alaa ja perustelee muinaisjäännösten suojelua yhteiskunnallisena velvoitteena. Kansallisen identiteetin näkökulmasta on huomionarvoista, että laissa on nostettu esiin nimenomaan ”Suomen asutus”, eikä viitattu pelkästään historiaan tai yleisemmin ihmisten toimintaan tai elämään. Tapani Tuovinen (2000:34) näkee, että lain taustalla vaikuttaa

”kansallisten tieteitten tuottama mielikuva asumattomasta erämaasta, kaoottisesta luonnosta, jonka uudisraivaaja ottaa haltuunsa, järjestää kaseksi, kulttuuriksi ja lopulta jalostaa sen isänmaaksi”.

Muinaisjäännökset ovat asutuksen muistoina siis osa suurta syntytarinaa, joka symboloi kansakunnan mentaliteettia ja identiteettiä: työteliäisyyttä, ahkeruutta ja väsymättömiä ponnisteluja oman maan hyväksi. Samaan aikakauteen MML:n valmistelun kanssa sijoittuvan Väinö Linnan (1959) ”Täällä Pohjantähden alla” -trilogian ikoniseksi muuttunut alkulause ”Alussa olivat suo, kuokka – ja Jussi” kuvaa vastaavaa myyttistä alkutilannetta. Tarinan edetessä suomalaisen miehen symboliksi kohotettu kulttuuriheeros, Jussi, kesyttää luonnon ankaralla työllä ja raivaa siten konkreettisesti tilan perheensä asumukselle. Sekä Jussi Koskelan hahmo että MML:n muotoilu

muinaisjäännöksistä 'Suomen asuttamisen muistoina' heijastelevat ehkä molemmat jälleenrakennuskauden henkeä, joka oli tärkeä sodasta toipuvalle ja kehittyvälle yhteiskunnalle. Ne ovat kuitenkin samalla elementtejä edelleen tunnistettavassa ja toistetussa kansakunnan synty- ja kehityskertomuksessa.

APD:ssa rakentuvat ehdot määrittävät sitä, millaiseksi perintöä koskeva tieto ymmärretään. Arkeologisen kulttuuriperinnön osalta tiedoksi määrittäyty se kaikki sisältö, jota diskurssissa muodostetut luokittelut, sen ydintä kannattelevat käytännöt sekä konkreettiset tietojärjestelmät pystyvät käsittelemään. Tiedolle varatulla alueella ei ole siten tilaa esimerkiksi ei-asiantuntijoiden muistoille, tarinoille tai kokemuksille, vaikka ne nimenomaan kertoisivat jotakin ihmisten suhteesta muinaisjäännöksiin ja siitä aineettomasta perintöprosessista, joka aineellisiin jäännöksiin kietoutuu.

Perintödiskurssin tarjoamat 'paikalliset', 'maakunnalliset' tai 'kansalliset identiteetit' eivät perustu ihmisten itseidentifiointiin, vaan poliittisia ideologioita ja intressejä palveleviin, historiallisesti rakentuneisiin ja institutionaalisesti ylläpidettyihin tarinoihin.

APD ei ole kuitenkaan pysyvä ja staattinen viitekehys, vaan muuttuva ja elävä, monimuotoisten käytänteiden, tapojen ja lausumien muodostama kudelma.

Metsähallituksen asema ja nousu yhdeksi kulttuuriperintöalan toimijoista 2000-luvulla muodostaa mielenkiintoisen kehityskaaren, jota oli mahdollista tarkastella myös oman, suhteellisen suppeaa ajanjaksoa kuvaavan primääriaineiston avulla. Metsähallitus sijoittuu organisaationa tietyssä mielessä alan perinteisten instituutioiden väliin, eivätkä kahden vanhan vastapoolin, akatemian ja hallinnon, keskinäiset ristiriidat raskauttaneet uuden toimijan lähtökohtia. Metsähallituksen arkeologit saattoivat pohtia 'kulttuuriperinnön' määrittelyä ja merkitystä tietyssä mielessä vapaina vakiintuneita organisaatioita vaivaavien konventioiden kahleista, vaikka inventoijat olivatkin hankkineet työkokemusta ja osaamista myös Museoviraston kenttätöissä.

Metsähallituksen kulttuuriperintöinventointi mahdollisti ainakin hetkellisen irtautumisen APD:n käsitteellistyksistä. Inventoitavien kohteiden määrittely sekä hankkeessa tuotetut ja sovelletut luokittelut venyttivät ja muokkasivat institutionalisoidun kulttuuriperinnön käsitettä tuomalla tarkastelun piiriin jäännöksiä, joiden arvo tai suojelustatus on perinteisen näkemyksen mukaan epäselvä.

Huomioimalla myös ne jäännökset, joiden arvo ei ole niiden tieteellisessä potentiaalissa tai näyttävyudessa, sysättiin yksityistä ja institutionaalista perintöä lähemmäs toisiaan.

Samalla muutkin APD:n vaikutuspiirissä olevat toimijat pakotettiin arvioimaan ja artikuloimaan kulttuuriperintönä suojeltujen kohteiden määrittelyn ja säilyttämisen perusteluja.

Institutionaaliset tarpeet, joita muinaismuistohallintokin toteuttaa, synnytetään laajemmassa yhteiskunnallisessa ja poliittis-hallinnollisessa diskurssissa ja tuodaan perintödiskurssiin erilaisten säädösten, strategioiden tai päätösten kautta. Häyrynen (2006: 107–108; 112–118) kiteyttää Suomen nykyisen kulttuuripolitiikan julkisiksi päämääriksi kulttuurin demokratisoinnin ja kulttuuridemokratian, toisin sanoen sekä kulttuurin vastaanottajien että kulttuurinäkemysten tasa-arvon. Suomalaisen kulttuuriperinnön hallinnon tuoreimmista hankkeista erityisesti Faron sopimus ja sen ratifiointiprosessi tuovat APD:iin väistämättä vaikutteita tästä yhteiskunnallisella ja yhteiskuntatieteellisellä tasolla vaikuttavasta demokratiadiskurssista, joka liittyy oleellisesti myös perinnön emansipatoriseen uudelleenmäärittelyyn.

Perintöä ei pyritä ymmärtämään pelkästään tieteen ja tutkimuksen kautta, tutkimuskohteina ja materiaalisina objekteina, vaan yhä enenevässä määrin monialaisena ja moniäänisenä sosiaalisena ja yhteiskunnallisena voimavarana, jonka määrittelystä käytävä keskustelu kuuluu kaikille. Lisäksi perinnön tutkimuksen nousu omana suuntauksenaan laajentaa väistämättä hallinnon näkökulmia, kun perintöä on ryhdytty tarkastelemaan kokonaisuutena, eikä yksittäisten tieteenalojen muodostamista tirkistysrei'istä. Perinnön tutkimukseen kuuluu oleellisena aspektina myös hallinnon tutkimus ja teoretisointi poliittisten ideologioiden kohteena, mikä osaltaan edistää hallinnon hahmottamista ja ymmärtämistä tieteenharjoittamisesta erilliseksi sosiaaliseksi toiminnaksi.

Oletankin, että arkeologian ja arkeologioiden itsestään selvänä pidetty ja etuoikeutettu asema kulttuuriperinnön 'omistaja-vartijoina' sekä ensisijaisina tulkitsijoina on muuttumassa. Kehitystä tukee tieteellisen arkeologian ja muinaismuistohallinnon erkaantuminen erillisiksi aloikseen sekä tähän liittyvä hallinnon 'ammattimaistuminen' ja virkamiesten ammatti-identiteettien muotoutuminen aikaisempaa laaja-alaisemmiksi kulttuuriperinnön tai -ympäristön hallinnan asiantuntijoiksi. Etenkin jotkut akatemiaa edustavat arkeologit tuntuvat pitävän tätä kehitystä vältettävänä, mikä on tavallaan ymmärrettävää: kuka puolustaisi arkeologian tieteenalaa ja tutkimusta, elleivät arkeologit? Mikäli osa arkeologikunnasta haluaa samalla kuitenkin pidättää itsellään elitistisen yksinoikeuden määrittellä sekä arkeologisen kulttuuriperinnön että sitä

koskevan tiedon olemus ja kriteerit, ovat vaatimukset sovittamattomassa ristiriidassa uudelleenmääritellyn, yhteisen, osallistavan ja demokraattisen perinnön idean kanssa.

8 POHDINTA

Tarkastelen seuraavassa tutkimustani, tutkimustuloksiani ja metodisia valintojani muun muassa luotettavuuden ja pätevyyden näkökulmasta sekä suhteessa lähtökohtiini, ennakko-oletuksiini ja tavoitteisiini. Arvioin myös kriittisen perinnön tutkimuksen teoreettisten lähtökohtien käyttökelpoisuutta tutkimuksen näkökulmana sekä suhteessa käytännön tavoitteisiin. Hahmottelen lisäksi mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita sekä tutkimuksen kuluessa heränneitä uusia tutkimuskysymyksiä.

8.1 Tutkimuksen arviointi

Ihmisten toiminnan, sosiaalisen vuorovaikutuksen, kulttuurisen järjestelmän ja sen tuottamien merkitysten ymmärtämiseksi ei ole käytettävissä yleispätevää menetelmää. Laadullisten menetelmien menestyksestä soveltamista kulttuuristen tai ylipäänsä sosiaalisten ilmiöiden analysoinnissa on pidetty vaikeana, koska laadulliset lähestymistavat ovat enemmän tai vähemmän vakiintumattomia ja joustavia. (Luomanen & Räsänen 2000.) Metodologinen viitekehys täytyy siis rakentaa kulloisenkin tutkimusaiheen ja -kysymysten mukaisesti – kuten tässä tutkimuksessa. Tutkimuskehysten muodostamista on laadullisessa tutkimuksessa kuvattu luovaksi prosessiksi, jossa tutkijan mielikuvitus sekä aktiivinen rooli ”arvoituksen ratkaisijana” ovat merkityksellisiä ja analyysimenetelmiä hyödynnetään tutkijan intuition ohjaamana (Alasuutari 1999: 45–48; Luomanen & Räsänen 2000; Eskola & Suoranta 2008: 20–22). Tämäkin kuvaus sopii omaan tutkimusprosessiini.

Laadullisten tutkimusmenetelmien arvostelu kohdistuu usein juuri metodisten käytäntöjen selkiytymättömyyteen sekä ”impressionistisiin” analyysitapoihin. On vaarana, että menetelmälliset periaatteet jäävät hahmottomatta, jos analyysi nähdään eräänlaisena ”taiteen lajina” ja tulkintojen logiikka välitetään lukijalle lähinnä retorisin keinoin. (Luomanen & Räsänen 2000.) Analyysin vaiheet ja menetelmä on siis avattava ja selitettävä systemaattisesti, jotta ei jää epäselväksi, kuinka aineistosta on päädytty johtopäätöksiin. Tämän ongelman olen pyrkinyt välttämään esittelemällä yksityiskohtaisesti ja kattavasti omat lähtökohtani ja tutkimuksellisen asemoitumiseni,

teoreettisen kehikseni, tutkimusmenetelmäni peruseriaatteen, primääriaineistonin sitä taustoittavine konteksteineen sekä aineiston keskeiset piirteet analyysin kielelle käännettynä ja analyttisten havaintojeni yhteyden tutkimukseni tuloksiin ja tekemiini johtopäätöksiin.

Koska laadullinen tutkimus on tavoitteiltaan ja lähtökohdiltaan erilaista kuin määrällinen tutkimus, tutkimusten tuloksia ei voi arvioida täsmälleen samoin käsittein. Tietyt tieteelliselle tutkimukselle asetettavat vaatimukset, kuten luotettavuus eli *reliabiliteetti* ja pätevyys eli *validius*, toimivat perustavina lähtökohtina arvioinnille sekä laadullisessa että määrällisessä tutkimuksessa. Kriteerit näiden punnitsemiseksi ovat kuitenkin erilaiset riippuen tutkimusotteesta.

Luotettavuus tarkoittaa sitä, että tutkimuksen tulokset eivät riipu olosuhteista tai tilanteista, joissa havainnot on tehty, vaan ovat pysyviä ja periaatteessa toistettavissa. Pätevyys on ymmärrettävissä, etenkin sosiaalikonstruktivistisissa tutkimuksissa, lähinnä uskottavuudeksi ja vakuuttavuudeksi: kuinka hyvin tutkijan esittämät konstruktiot vastaavat tutkittavien tuottamia ja kuinka ymmärrettävästi nämä konstruktiot on kuvattu tutkimuksen lukijoille. (Silverman 1993/2006: 282; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Muita laadullisen tutkimuksen arvioinnissa käytettyjä käsitteitä ovat vastaavuus, sovellettavuus ja siirrettävyys (ks. myös 8.2). Vastaavuus, kuten pätevyteen liittyvä uskottavuuskin, edellyttävät, että tutkimuksen tulokset nousevat aineistosta ja ovat niin tutkittavan yhteisön kuin tiedeyhteisönkin hyväksyttävissä – vaikka tulosten merkityksestä oltaisiinkin eri mieltä. Tulosten vastaavuus empiirisen aineiston kanssa luo siis uskottavuutta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 170–171.)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kannalta on oleellista että tutkimusprosessi on läpinäkyvä, mikä tarkoittaa tulkintojen perustana olevien teoreettisten lähtökohtien eksplikointia sekä tutkimuksen etenemisen ja analyysimenetelmän kuvaamista riittävällä tarkkuudella (Silverman 1993/2006: 282). Luotettavuutta parantaviksi tekijöiksi on luettu esimerkiksi tekstien analysoimisessa käytettyjen kategorioiden sekä kielen piirteiden aukikirjoittaminen ja perustelu sekä haastatteluiden tallentaminen, koska tallenteiden avulla muutkin kuin tilanteessa läsnä ollut tutkija voivat teoriassa analysoida aineistoa ja vertailla havaintojaan (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka (2006) korostavat kuitenkin laadullisen

tutkimuksen pätevyyteen liittyen, että tutkittavaa ilmiötä ei ole koskaan mahdollista kuvata täydellisesti sellaisena kuin se tutkimustilanteessa tai tutkijalle ilmenee.

Analysoimani tekstit ovat haastatteluita lukuun ottamatta periaatteessa kenen tahansa saatavilla. Tutkimuksen yhteydessä tekemiini haastatteluihinkin on tarvittaessa mahdollista palata, koska ne ovat olemassa sekä alkuperäisinä äänitallenteina että tekstiksi litteroituina tiedostoina. Olen esitellyt sekä primääriaineistoni että siihen soveltamani analyysimenetelmän ja analyysin perustana käyttämäni kielelliset piirteet eli suomalaisen APD:n näkökulmasta merkityksellisinä pitämäni diskursiiviset käytänteet. Olen kiinnittänyt tulkintani ja johtopäätökseni empiirisiin havaintoihin, primääriaineistoni teksteissä esiintyviin ominaisuuksiin, jotka olen esitellyt esimerkkien avulla (ks. luku 6). Lisäksi olen osoittanut näiden havaintojen yhteyden sekä kriittisen perinnön tutkimuksen että kriittisen tekstintutkimuksen teoreettiseen ja menetelmälliseen perustaan (ks. luku 4).

Tutkimukseni tulokset ovat uskottavia myös siksi, että ne eivät käsittääkseni osoita suomalaisen arkeologyhteisön sisäisestä dynamiikasta tai diskurssien piirteistä mitään erityisen odottamatonta, mitään mikä sotisi tutkimuksen keskiössä olleen yhteisön jäsenillä olevaa intuitiivista tietoa tai käsityksiä vastaan. Joillekin ehkä itsestään selvyyskinä näyttäytyvien johtopäätösteni arvo on yllätyksellisyyden sijaan tavassa, jolla kollektiiviset tuntemukset ja taustalla vaikuttavat ideologiat on sanoitettu ja muunnettu systemaattisen analyysin ja empiirisen havaintojen avulla perustelluksi tutkimustiedoksi sekä tietyn sosiaalisen ja diskursiivisen todellisuuden kuvaukseksi.

Laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena on tutkittavan ilmiön ymmärtäminen eikä tilastollisten yhteyksien etsiminen. Tästä syystä tutkimusaineiston ei tarvitse välttämättä olla suuri, joskus yksikin tapaus voi riittää. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Keräsin oman tekstiaineistoni sillä ajatuksella, että sitä tarkastelemalla olisi mahdollista saavuttaa mahdollisimman luotettava ja uskottava kuva tutkimuskohteena olevasta ilmiöstä eli arkeologisen perinnön hallintaa ympäröivästä diskurssista ja sen keskeisistä ominaisuuksista. Oletan siis, että luonnollinen tekstiaineistoni edustaa kattavasti suomalaisen APD:n kielellisiä piirteitä. Tuottamani haastatteluaineiston arvioin puolestaan edustavaksi näytteeksi diskurssia ylläpitävien arkeologien käsityksistä ja sitä kautta diskursiivisen sekä sosiaalisen todellisuuden kaksisuuntaista suhdetta avaavaksi vertailuaineistoksi.

En soveltanut aineiston kokoamisessa tilastollisia otantamenetelmiä, joten käsitykseni primääriaineiston edustavuudesta ja kattavuudesta – sen kylläntymisestä – pohjautuu laadullisessa tutkimuksessa käyttökelpoisina pidettyjen ”lumipallo-” ja ”eliittiotannan” soveltamiseen (ks. 5.1), aikaisempaan kokemukseeni hallinnollisten tekstien tuottajana ja käyttäjänä sekä aineiston keruun ja tekstien läpikäynnin aikana muodostuneeseen, osin intuitiiviseen ymmärrykseen tiettyjen ominaispiirteiden toistumisesta.

Museoviraston keskeinen asema suomalaisen APD:n luojana ja ylläpitäjänä kävi ilmi jo aineistoa kootessani ja sai edelleen vahvistusta sekä historiallisessa että diskurssianalyttisessä tarkastelussa. Tästä syystä en pidä todennäköisenä, että analyysini ulkopuolelle olisi jäänyt tekstikokonaisuuksia, joissa muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä esitettäisiin tavalla, joka ei olisi jollain tavalla hallinnossa luotujen ’virallisten’ käsitteellistysten tai perinnön institutionaalista hallintaa taustoittavan ideologian muovaama.

Sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä APD, kuten diskurssit ylipäätään, on yhteisöllinen ilmiö. Tutkimuksessa luomani kuvaus, suomalaisen APD:n representaatio, on väistämättä yleistys. Se nostaa esiin vain tietyt, oleellisimmiksi arvioimani piirteet ja jättää katveeseen yksityiskohtia ja yksittäisiä poikkeuksia. Institutionaaliset yhteisöt, joita käytin erilaisten diskursiivisten muodostelmien nimeämisessä ja rajaamisessa (”akademia”, ”hallinto”) ovat nekin valitsemalleni tasolle rajattuja yleistyksiä, joita ei pidä ymmärtää kaikkien yhteisöjen jäsenten toimintaa määrittävinä ja determinoivina selityksinä. Akateemisen tutkimuksen ja hallinnon instituutioiden sisäisten diskursiivisten muodostelmien erottelukin olisi uskoakseni mahdollista, esimerkiksi eri yliopistojen tai hallinnon organisaatioiden välillä, mutta edellyttäisi toisenlaisin painotuksin valittua aineistoa.

Pyrin tarkastelemaan muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteitä ympäröivää perintödiskurssia monesta eri näkökulmasta, erilaisten aineistojen ja kontekstien avulla (nk. aineistotriangulaatio) tavoittaakseni tutkimani ilmiön moniulotteisuuden mahdollisimman todenmukaisesti ja kokonaisvaltaisesti.

Triangulaation on katsottu parantavan tutkimuksen pätevyyttä (Hirsjärvi ym. 2010: 233), mutta kulttuurisia ilmiöitä ja sosiaalista todellisuutta tutkittaessa yhden objektiivisen kokonaiskuvan muodostaminen ei ole mahdollista, koska tutkimuksen

kohde *on* erilainen näkökulmasta riippuen¹⁷⁶ (vrt. Silverman 1993/2006: 291).

Tutkimani ilmiön syvälinen, monipuolinen ja moninäkökulmainen kuvaus sekä sen asettaminen tutkimukselliseen kehykseensä lisäävät joka tapauksessa tutkimustulosteni sovellettavuutta ja hyödynnettävyyttä (vrt. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 171).

Tutkimuksen sovellettavuus ja siirrettävyys kuvaavat sitä, miten tutkimustuloksia on mahdollista hyödyntää ja mitä merkitystä niillä on paitsi tiedeyhteisölle myös tutkittavalle yhteisölle. Kun tutkimuskohteena on sosiaalinen toiminta erilaisissa konteksteissa, tulokset saattavat olla myös sovellettavissa vastaavaan ilmiöön toisissa konteksteissa sekä hyödynnettävissä opetuksessa tai toiminnan kehittämisessä ja suunnittelussa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 171.) Tutkimukseni lähtökohdat ja taustalla vaikuttava emansipatorinen intressi, ‘demokratisoitu perintödiskurssi’, nimenomaan sisältävät odotuksen tulosten konkreettisesta hyödyistä ja soveltamisen mahdollisuudesta.

Kaikilla ihmisillä, myös tutkijoilla, on ideologisia ja poliittisia kantoja sekä arvoja, joiden vaikutusta tutkimukseen ei useinkaan tiedosteta tai ainakaan julkilausuta. Päätin ilmaista omat arvovalintani, poliittiset ja ideologiset ihanteeni eksplisiittisesti, tutkimusprosessin avoimuuden ja läpinäkyvyyden ylläpitämiseksi – jotta sekä minä itse että tutkimukseni lukijat ja arvioijat olisimme niistä tietoisia. Ideologinen asemoitumiseni kuvastaa myös näkemystäni tieteen sekä tutkimuksen merkityksestä ja mahdollisuuksista luontevana yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja ’maailmanparantamisen’ muotona. Emansipatoristen intressieni avaaminen ei poista tai muuta eettistä vastuutani tutkijana, velvollisuuttani mahdollisimman todenmukaisen ja tutkimuskohdettani kunnioittavan kuvan luomiseen. Omat poliittiset kantani tai ihanteeni eivät myöskään muodosta motiivia tietyllä tavalla painotettujen tai värittyneiden tulkintojen tekemiseen, vaan ennen kaikkea tunnistamieni epäkohtien korjaamisessa ja toiminnan kehittämisessä tarvittavan pätevän ja luotettavan tutkimustiedon synnyttämiseen.

Olen ollut aikaisemmissa työrooleissani virkamiehenä ja kenttäreologina itse tuottamassa ja ’kuluttamassa’ nyt tutkijana tarkastelemaani diskurssiin ja analysoimiini tekstilajeihin kuuluvia tekstejä, mikä on väistämättä vaikuttanut tulkintoihini.

---

¹⁷⁶ Tästä syystä on ehdotettu, että triangulaatio korvattaisiin termillä ”kiteyttäminen” (engl. *crystallization*), joka vertaa tutkimusta ”kristalliin katsomiseen”: se mitä näemme kristallipalassa riippuu siitä, kuinka me katsomme sitä (Hirsjärvi ym. 2010: 233).

Nykyisessä roolissani kriittisenä tekstintutkijana olen kuitenkin erilainen lukija kuin ne, jotka tutkimiani tekstejä normaaleissa tilanteissa tulkitsevat – tutkijaluenta eroaa tavallisesta luennasta. Vesa Heikkinen (1999: 57) on todennut, että kriittisessä tekstintutkimuksessa tehdään ”ennustamista ja päättelemistä” eli osoitetaan todennäköisiä tulkintoja ja niiden perusteluja, mutta mitään varmuutta sen enempää tarkoitetuista kuin yksittäisten lukijoiden tulkitsemistakaan merkityksistä ei ole mahdollista saada. Jos tämä ongelma nähdään ylitsepääsemättömänä, ei kyse Heikkisen mukaan ole pelkästään kriittisen tekstintutkimuksen ongelmasta. Aina kun tarkastellaan kielellisiä merkityksiä ja niiden tulkintaa, on yleistettävän pätevyyden tavoittaminen vaikeaa ja vastaväitteiden esittäminen helppoa (mts. 57).

Teun van Dijk (1993: 253) katsoo, että kriittinen diskurssianalyysi on kaikkea muuta kuin helppo menetelmä, koska sen soveltaminen vaatii aitoa monitieteisyyttä sekä kielen, sosiaalisen kognition, vallan, yhteiskunnan ja kulttuurin monisyisten suhteiden huomioon ottamista. Kriittisen näkökulman voima ei ole pelkästään sen potentiaalissa havainnoinnin, kuvaamisen tai selittämisen työkaluna. Onnistuminen mitataan van Dijkin mukaan lopulta sen perusteella, kuinka tehokas tai relevantti analyysi on muutosta mahdollistavana kontribuutiona.

Tässä suhteessa vaatimattomuus lienee paikallaan: akateeminen tutkimus on lopulta marginaalinen tekijä muutosprosessissa, joka kuuluu ensisijaisesti asianosaisille – erityisesti niille, jotka kokevat jääneensä osattomiksi tai tulleet vaiennetuiksi ja väärin kohdelluiksi. Foucault’a seurailleen normalisoivan hallinnan pyrkimyksiä on mahdollista torjua, ei ainoastaan asettumalla vastustamaan hallinnan normeja ja vaatimuksia, vaan luomalla käytäntöjä, joissa suhde itseen ja toisiin saa uuden muodon (vrt. Tiisala 2010/2014). Vastuu hedelmällisen, rakentavan ja toisia kunnioittavan vuorovaikutuksen synnyttämisessä on siis ennen kaikkea siihen osallistuvilla.

8.2 Tutkimustulokset suhteessa lähtökohtiin ja ennakko-oletuksiin

Suomalaisen APD:n olemassaolosta, piirteistä ja taustaideologiasta on tärkeää tulla tietoiseksi, mikä oli tämän tutkimuksen keskeinen tavoite. Vaikka tarkastelin tutkimaani ilmiötä kriittisesti, ei APD:ia sinällään voi määritellä ’hyväksi’ tai ’huonoksi’. Diskurssia on mahdollista arvioida vain suhteessa tarkoituksiin, joita esimerkiksi institutionaalista perintöä muodostavissa organisaatioissa tai kulttuuriperintöpoliittisessa keskustelussa perinnön hallinnalle asetetaan. Kriittisen perinnön tutkimuksen piirissä

vaalittu ajatus perintöä koskevan määrittelyvallan demokratisoinnista tai yksi tutkimukseni lähtökohdista, emansipatoriseksi tavoitteeksi muotoilemani 'demokratisoitu perintödiskurssi', eivät kumpikaan ole virallisen kulttuuripolitiikan näkökulmasta radikaaleja tai niille vastakkaisia tarkoituksia.

Kulttuuriperinnön määrittely alhaalta ylöspäin, yhteisölähtöisyys¹⁷⁷, ihmiskeskeisyys, yhteiskunnallinen merkitys ja kulttuurinen kestävyys ovat avainsanoja tämänhetkisessä eurooppalaisessa kulttuuriperintöpolitiikassa, jota Suomikin aktiivisesti toteuttaa ratifioimalla uusia näkemyksiä korostavia kansainvälisiä sopimuksia (Museovirasto & Suomen Kotiseutuliitto 2015: 12). Tutkimukseni vahvistamien ennakko-oletusten mukaan ne ovat kuitenkin toistaiseksi toteutumattomia ihanteita – ainakin tässä tarkastellussa viitekehyksessä.

Yhden länsimaisen kulttuuripolitiikan keskeisistä ristiriidoista on nähty kulminoituvan juuri laaja-alaisen ihanteen ja suppean käytännön yhteensovittamattomuuteen (Häyrynen 2006: 170–171). Demokratiapyrkimyksistä huolimatta politisoitu perintökin kattaa siis vain institutionalisoitun kulttuuriperintöön liittyvät käytännöt, jotka luovat demokratialle tietyt rajat. Tutkimukseni yhtenä saavutettuna tarkoituksena oli nimenomaan paljastaa niitä kansalaisten osallistumista rajaavia reunaehtoja, jotka institutionalisoitua kulttuuriperintöä rakentava diskursiivinen kehys, APD, muodostaa. Tulevaisuudessa tarvittavaa soveltavaa tutkimusta määriteltäessä on oleellista pohtia, kuinka demokratiaa ja kansalaisten osallistumista korostavat päämäärät olisi mahdollista yhdistää institutionalisoidun ja politisoidun perinnön käytännön hallintaan.

Mihin tahansa kulttuuripoliittiseen hankkeeseen, koski se sitten Yleisradion ohjelmapolitiikkaa tai taidemuseon perustamista, sisältyy yleensä jonkinlainen metatason keskustelu siitä, tulisiko ihmisiä valistaa oikeaan kulttuurikäsitelyyn vai antaa heidän itsensä päättää, mikä on heille parhaaksi (Häyrynen 2006: 127).

Suomalaisissa kulttuuripolitiikan tutkimuksissa (mm. Malkavaara 1989; Alasuutari 1996; Luttinen 1997; Häyrynen 2002) on käsitelty eri näkökulmista tätä perusristiriitaa, joka konkretisoituu yleensä tasapainoiluksi valistamisen ja niin sanotun kansalaismielipiteen välillä.

---

¹⁷⁷ ”Yhteisön” (engl. *community*) käsitteeseen sekä ”yhteisölähtöiseen” kulttuuriperintöpolitiikkaan ja akateemiseen tutkimukseen liittyviä ongelmia ovat käsitelleet esimerkiksi Waterton ja Smith (2010). Heidän mukaansa yhteisöt eivät koskaan ole niin yhtenäisiä ja harmonisia kokonaisuuksia kuin esimerkiksi poliittisista linjauksista välittyvät ihannoivat ja essentialisoivat näkemykset olettavat. Kaikki yhteisöt eivät myöskään tarjoa lähtökohtia myönteisen ja voimaannuttavan identiteetin muodostamiselle.

Kysymykseen ei ole yksiselitteistä, pelkästään tiedollisin perustein löydetävää vastausta, eikä sellaisen etsiminen ollut tämän tutkimuksen päämääränä. Oma, tutkimuksen edetessä muotoutunut kantani sijoittuu ääripäiden välille: kulttuuriperintöä tutkivien ja hallinnoivien instituutioiden tehtävä on johdattaa kansalaiset tiedon äärelle, tarjota ihmisille tukea, opastusta, välineitä ja mahdollisuuksia kohdata omaehtoisesti sekä kulttuuriperintöä kuvaavia esityksiä että kulttuuriperinnöksi määriteltyjä materiaalisia objekteja – jotta ihmiset voisivat itse muodostaa käsityksensä ja suhteensa perinnöksi kutsuttuun ilmiöön. Haastattelujeni perusteella monet arkeologisen perinnön hallinnasta vastaavat arkeologit ajattelevat samansuuntaisesti, minkä osoittamisen katson yhdeksi tutkimukseni ansioista.

Laurajane Smithin (2006) luonnehtimana APD näyttäytyy kehyksenä, joka pakottaa etenkin hallinnossa työskentelevät arkeologit tietyn tiedostamattoman ideologian palvelijoiksi ja arkeologian tätä ideologiaa toteuttavan ”hallinnan teknologiaksi”. Tämän tutkimuksen valossa vaikuttaa siltä, että nimenomaan akatemiaa edustavat arkeologit vaativat lisää tilaa ja arvostusta arkeologian tieteelliselle asiantuntemukselle sekä ’arkeologiselle tiedolle’ kulttuuriperinnön hallintaa ja suojelua koskevissa kysymyksissä.

Hallinnossa työskentelevät arkeologit vaikuttavat sen sijaan olevan yleisesti ottaen tietoisia APD:ssa ilmentyvän ideologian ja omien käsitystensä ristiriidoista. He hyväksyvät perintödiskurssin tarjoaman käsitteellisen kehyksen pragmaattisena ratkaisuna monimutkaisiin kysymyksiin ja käytännön ongelmiin, joihin ei ole yksiselitteisesti oikeita tai ainakaan näillä tiedoin parempia vastauksia.

Voidaan myös ajatella, että kriittisen perinnön tutkimuksen piirissä kritisoitu perinnön suojelun ymmärtäminen materiaalien ja fyysisten entiteettien säilyttämisenä, on jonkinlainen välttämätön perustaso sekä edellytys kaikkien muiden merkitysten muodostamiselle. Jos aineelliset kohteet katoavat, ei niitä ole mahdollista käyttää enää minkäänlaisten perintöprosessien elementteinä. Perinnön hallinnassa on lopulta aina kyse ihmisten sekä ihmisryhmien identiteettiin, maailmankuvaan ja arvostuksiin syvällisesti puuttuvista arvovalinnoista, mikä ei ole kevyt tai helppo vastuu kantaa. Hallinnan pelkistäminen materiaalistien objektien säilyttämiseksi kadottaa jotakin perinnöksi kutsutun ilmiön moniulotteisuudesta, mutta tekee asian käsittelystä ainakin näennäisesti yksinkertaisempaa ja neutraalimpaa.

Foucault'n (1969, 1971) mukaan diskurssia ei omista kukaan, eikä se ole kenenkään hallinnassa, joten siihen voi ainoastaan sopeutua. Itse en suhtaudu asiintilaan näin pessimistisesti. APD:ssa luodun todellisuuden ja diskurssia kantavien ihmisten käsityksissä havaitsemani erot ja ristiriidat antavat uskoakseni hyvän lähtökohdan sekä jatkotutkimukselle että hallinnon kehittämistä, ihanteen ja käytännön yhdistämistä koskeville kriittisille ja analyyttisille pohdinnoille. Diskursiivisia resursseja on mahdollista muokata tietoisesti (nk. tekstuaalinen interventio) (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 76–77), ja tässä tutkimuksessa osoittamani perintödiskurssia kannattelevat 'avaintekstit', MML ja muinaisjäännösrekisteri, ovat avaimia myös muutokseen, mikäli sellainen katsotaan tarpeelliseksi.

Näen tutkimukseni kokonaisuudessaan edellä mainittuja ongelmia koskevana 'interventiona', puuttumisena tiettyihin omalla alallani havaitsemiini epäkohtiin tieteellisen tutkimuksen keinoin. Luonnollistuneiden, konventionaalisten käsitysten purkaminen on välttämätöntä, jotta voidaan rakentaa uusia teorioita tai ajatella toisin kuin ennen. Monimutkaisia kysymyksiä tai ongelmia ei kuitenkaan ole mahdollista ratkaista yhdellä tutkimuksella, eikä perinnön 'demokratisointi' ole kiinni pelkästään puuttuvasta tieteellisestä tiedosta.

On oletettavaa, että mikäli tiettyä tiedon aluetta määrittäviin diskursseihin osallistuu auktoriteetteja, kuten viranomaisten edustajia tai akateemisesti meritoituneita tutkijoita, syntyy aina myös 'auktorisoi-tuja diskursseja'. Tutkimukseeni sisältyvä kriittinen näkökulma ei siten koske auktorisoidun diskurssin kautta ilmenevän vallankäytön oikeutusta sinänsä. On kuitenkin kiinnostava ja hyödyllinenkin ajatusleikki pohtia, mihin perinnön kokemista, määrittelyä ja olemassaoloa määrittäviä auktoriteetteja ja hallintaa tulevaisuudessa tarvitaan tai tarvitaanko niitä ylipäätään.

APD:ssa rakentuvien käsitteiden analysointi ja kielen kriittinen luenta ovat tapoja avata valta-asetelmiin sekä ulossulkemisen tapoihin ja käytäntöihin liittyviä ongelmia. Kriittisen perinnön tutkimuksen tieteellinen diskurssi on kuitenkin vastaavia asetelmia muodostava diskurssi itsessään, ja samalla yksi APD:n 'vastadiskursseista'. Kriittisessä perinnön tutkimuksessa esitetyt uudelleenmäärittelyt ovat yhtä lailla sidoksissa kontekstiinsa sekä tiettyihin diskursiivisiin käytänteisiin ja diskurssijärjestykseen. Ne eivät edusta neutraalia, lopullista totuutta, vaan tämänhetkistä yhden tieteenalan menetelmillä saavutetuista näkemyksistä koostuvaa ymmärrystä asioiden luonteesta, jolla silläkin on ideologinen taustansa. Kriittiseen perinnön tutkimukseen sisältyvä

paradoksi on, että tekemällä 'perinnöstä' tieteellinen kysymys ja määrittelemällä se uudelleen tutkimuksen tuottamana 'tietona' luodaan samalla uusia normeja, joilla voidaan hallita sekä ihmisten kokemusta perinnöstä että ihmisiä perinnön kokijoina (vrt. Foucault 1997).

Foucault'n seksuaalisuutta koskevien analyysien keskeisenä saavutuksena on pidetty sitä, että kysymys sukupuolisuudesta irrotettiin psykiatriasta ja palautettiin etiikan piiriin, mikä antaa ihmisille suuremman vapauden, mutta toisaalta myös vastuun sekä itseymmärryksensä että toiminnassaan (Tiisala 2010/2014). Perimmäiset kysymykset perinnön olemuksesta sekä perintöön liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista ovat ehkä nekin pohjimmiltaan eettisiä. Ihmisten arvoja ja eettisiä käsityksiä on myös mahdollista tutkia ja 'kääntää' ne siten tieteelliseksi tiedoksi, joka on mitä ilmeisimmin tarpeellista perinnön hallintaa koskevia ongelmia ratkaistaessa ja arvovalintojen perustana.

Perinnön käsitteen tai sitä ympäröivää maailmaa totuudenmukaisimmin kuvaavan käsitejärjestelmän määrittelystä ei ole tieteessä yksimielisyyttä, mutta kriittisyys ja kyseenalaistaminen edellyttävät tutkijoiltakin jossain vaiheessa konkreettisten, käytäntöjä koskevien vaihtoehtojen pohtimista. Tieteellisessä diskurssissa ymmärrettävien ja käytettyjen käsitteiden siirtäminen toiseen kontekstiin tai soveltaminen käytäntöön ei kuitenkaan ole yksinkertainen tai suoraan operatiiviseksi ohjeiksi käännettävissä oleva prosessi. Yhteisöjen ja ”yleisön” arvoja koskevien tutkimusten perusteella perinnön hallinnan prosessi on usein emotionaalisesti latautunut ja siten otollinen ympäristö erilaisten vastakkainasettelujen ja konfliktien muodostumiselle (Waterton 2005). Tästä syystä sitä on mahdotonta pelkistää tieteellisesti määritellyiksi käytännöiksi.

Vaikka erilaisten perintönäkökulmien kautta tehtäisiinkin soveltavaa tutkimusta, jää vastuu perinnön hallintaa ja suojelua, käytännön toimintaa koskevista poliittisista arvoalinnoista ja päätöksistä kuitenkin muille kuin akateemisille tutkijoille. Juuri näiden arviointi- ja päätöksentekoprosessien avoimuus, läpinäkyvyys ja demokraattisuus määrittää lopulta sen, millaisena institutionaalinen perintö tulevaisuudessa näyttäytyy.

8.3 Jatkotutkimus ja -kysymykset

Perintöä voi tutkimuksen kohteena lähestyä monin tavoin, useista toisiaan täydentävistä näkökulmista. Perintöä on mahdollista tarkastella yhtäältä yksityisenä ja yhteisöllisenä, kognitiivisena, emotionaalisenä, affektiivisena ja kehollisena prosessina ja kokonaisvaltaisena inhimillisenä kokemuksena tai toisaalta tutkimalla tekstejä, kuvia, kieltä ja diskursseja eli perintöä edustavia representaatioita ja käsitteellistyksiä – kuten itse olen tehnyt. Perinnön voi nähdä ihmisen ja muiden materiaalistien objektien välisenä vuorovaikutuksena, toimijuutena ja prosessina tai keskittyä institutionaalisen perinnön hallintaan ja hallinnan taustalla vaikuttaviin ideologioihin sekä poliittisiin ja taloudellisiin intresseihin yhteiskunnallisina kysymyksinä.

Suomalaisen akateemisen arkeologian ja muinaismuistohallinnon suhteen näkökulmasta tulevaisuudessa on oleellista selvittää, mikä tehtävä arkeologisella tutkimustiedolla on perinnön hallinnassa ja suojelussa: miten tieto määritellään, mihin sitä tarvitaan ja miten sitä käytetään. Onko arkeologian tehtävä jatkossakin toimia vain hallinnan tekniikkana, joka lakia toteuttavana menetelmänä tuhoaa kulttuuriympäristön ”vanhinta kerrostumaa” edustavia muinaisjäännöksiä muuntamalla ne arkistoihin tallennetuiksi dokumenteiksi ja varastoihin järjestetyiksi löytökokoelmiksi? Vai voiko arkeologia auttaa ymmärtämään perinnön olemusta, arvoa ja merkitystä; voiko arkeologinen tutkimus kertoa jotakin myös nykyisyydestä?

Vaikka perintö ja arkeologia eivät ole yhteneväiset, arkeologia on ymmärrettävissä yhdenlaiseksi perinnöksi: se on eräs tapa vuorovaikuttaa maailman kanssa ja olla suhteessa ympäröivään todellisuuteen, etenkin sen materiaaliseen ulottuvuuteen. Materiaalisen kulttuurin tutkijoina arkeologeilla on erityinen kytkös aineellisuuteen, ja heille ’perintö’ saattaa näyttäytyä pohjimmiltaan materiaalisena ilmiönä (esim. Carman 2009; Huvila 2006: 246; Immonen 2012: 144). Arkeologia ruokkii perintöprosessia paljastamalla, esittelemällä ja tuottamalla potentiaalista ’perintömateriaalia’, jota ei olisi saatavilla ilman arkeologien työtä (González-Ruibal 2013b: 22).

Rodney Harrisonin (2013b: 113) mukaan perinnön tutkimuksessa ei ole vielä riittävästi teoretisoitu materiaalisuutta ja sen vaikutuksia, ihmisten, materiaalistien objektien ja ympäristön välisiä suhteita. Tämän suhteiden verkoston, aineellisiin asioihin ja omaan materiaalisuuteemme kietoutuvan prosessin tutkiminen voisi olla juuri sen kontribuution ydin, mitä arkeologialla on perinnön tutkimukselle tarjota. Viime

vuosikymmeninä materiaalisen kulttuurin tutkimuksessa on tapahtunut muutoksia, joihin on viitattu 'paluuna asioihin' (engl. *return to things*) tai arkeologian näkökulmasta 'symmetrisenä arkeologiana' (esim. Olsen 2010; Witmore 2007). Näille uusille ajatuksille on keskeistä tarkastella ihmisen toimijuutta tasavertaisena suhteessa materiaalisten objektien toimijuuteen ja objektien muodostamaan toimijaverkostoon.

Perintöön sovellettuna symmetrisen arkeologian idea esittää inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden 'yhteistyössä' luovan ja tuottavan menneisyyttä nykyisyydessä. Perintö ei ole siis pelkästään inhimillisen luovuuden tuote, vaan kytkös ihmisten ja materiaalisen maailman, menneisyyden ja nykyisyyden välillä. (Harrison 2013b: 36–38). Esimerkiksi Yannis Hamilakis (2013) kehittänyt 'aistimuksellinen arkeologia' (engl. *sensorial archaeology*) viitoittaa tietä arkeologian uudelleenmäärittelylle sensuaaliseksi ja affektiiviseksi 'multitemporaaliseksi' toiminnaksi, jonka aikaperspektiivi ei ole sidottu vain menneisyyteen.

Koska perinteisen arkeologian näkökulma kuitenkin on menneisyydessä, kun taas perinnön nykyisyydessä ja tulevaisuudessa, saattaisi joillakin muilla tieteenaloilla olla enemmän, tai ainakin toisenlaista annettavaa nimenomaan perinnön hallintaa ja hallintoa tukevana tutkimuksena. Esimerkiksi ympäristöestetiikka, -etiikka ja -filosofia voisivat tarjota käyttökelpoisia työkaluja perinnön ja siihen rinnastuvan kulttuuriympäristön prosessien sekä ihmisten ympäristösuhteen ymmärtämisessä ja analysoinnissa.

Yhdeksi perinnön hallintaa koskevan tutkimuksen keskeisimmistä kysymyksistä näen valtionhallinnon organisaatioissa luotavien ja toteutettavien institutionaalisten tarpeiden sekä yhteiskunnan ja sen jäsenten, ihmisten ja ihmisyhteisöjen todellisten ja potentiaalisten tarpeiden välisen suhteen. Tarkastelemalla, vertaamalla ja analysoimalla perintöä yhtäältä institutionaalisesti tuotettuna, hallinnan ja poliittisen vaikuttamisen kohteena sekä toisaalta yksityisenä, inhimillisenä kokemuksena ja aineelliseen ympäristöön liittyvinä tunteina ja merkityksinä, olisi ehkä mahdollista muodostaa näkemys perinnön hallinnan sekä sen taustalla vaikuttavien politiikkojen ja ideologioiden yhteydestä perinnön kokemukselliseen tasoon sekä ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Tähän tutkimusasetelmaan sisältyvä emansipatorinen tiedonintressi on selvittää sitä, millaisin edellytyksin, ehdoin ja käytännöin 'institutionaalinen' ja 'yksityinen perintö' voisivat kohdata toisensa – ihmisten elinympäristön muutoksia ja kehittämistä koskevan hallinnan demokraattisuuden

lisäämiseksi sekä ennen kaikkea ihmisten ja luonnon muodostaman erottamattoman kokonaisuuden hyvinvoinnin turvaamiseksi.

9 LOPUKSI

”Tule ylös sieltä kuopasta arkeologi, älä kaivele menneitä arkeologi. Sitä mikä on kadonnut kuitenkin, et tavoita milloinkaan. Älä kaivele menneitä, sillä ilta on kaunis. Tyttö on valmis. Hän on ehjä vaasi ja elävä kukka.” – Pentti Saarikoski (1966/2004)

Menneisyyden jäännösten, muinaismuistojen, myötä läsnä on aina jotakin selittämätöntä, mysteeri, johon kietoutuva perintö on yleisinhimillinen tunne, muistoja, inspiroitumista, psykologis-kognitiivinen prosessi, materiaallinen, diskursiivinen, esteettinen ja moniaistillinen kokemus. Suhde perintöön peilaa ihmisen menneisyyttä ja aikaisempia kokemuksia. Se liittyy oman tarinan ja identiteetin rakentamiseen, mutta myös toiseuden ja vieraan tarkasteluun. Se käsittelee muistamista ja vaalimista, ja sitä kautta unohtamista ja katoamista.

Arkeologin rooliin kuuluu eettinen velvollisuus suojella ja säilyttää menneisyyden materiaalisia jälkiä sekä oikeus tuhota niitä tieteen ja tutkimuksen nimissä. Arkeologin näkökulmasta jäännösten luoma mysteeri on siis ratkaistavissa – jatkuvasti tarkentuvilla tutkimusmenetelmillä, mittaamalla, dokumentoimalla, lähestymällä tutkimuskohdetta erilaisin tutkimusvälinein, objektiivisesti ja tieteellisesti. Todellisuus ei ole kuitenkaan tyhjentävästi selitettävissä tieteen keinoin, eikä kaikkiin kysymyksiin ole tiedollisesti oikeita vastauksia. Maailmaa ei myöskään voi pysäyttää kuviksi menneisyydestä; ajan hampaat syövät väistämättä sitä, mitä on nyt, oli vielä äsken. Syntymä, kukoistus ja jatkuvuus kuten kuolema, hajoaminen ja katoavaisuuskin kuuluvat maailmaan ja elämään muodostaen inhimillisen olemassaolon ja sen tarkoituksen ikuiset kysymykset.

Perinnön hallinnan, suojelun ja säilyttämisen motiivi ei voi siten perustua pelkästään tieteelliseen tiedonhankintaan, vaan laajempaan, monimuotoista perintöä ja ihmiselämää kunnioittavaan, maailman ja ihmisen ykseyden tunnustavaan näkökulmaan.

Kulttuuriperinnön, erilaisten kohteiden tai esineiden vaalimisen, tutkimuksen ja suojelun merkitys on siinä, että etsimällä, osoittamalla, kuvaamalla ja säilyttämällä näitä aineellisia kohteita mahdollistetaan niiden kytkeytyminen osaksi erilaisia aineettomia perintöprosesseja. Perintöä tallentavien ja tutkivien instituutioiden yhteiskunnallinen

tehtävä on tarjota ihmisille tilaisuuksia ja aineksia identiteetin, hyvinvoinnin ja merkityksellisten kokemusten rakentamiseen.

Arkeologit, tutkijat ja virkamiehet ovat avustajia, tulkkeja ja opastajia tässä tehtävässä. On tärkeää, että pääsy mysteerien lähteille turvataan, että kaikilla ihmisillä on mahdollisuus kohdata mennyt myös materiaalisina jäännöksinä, niiden kautta ja niiden välityksellä.

Itse näen perinnön ja sitä rakentavat prosessit, tiedot ja tunteet, universaalina tarpeena ja tapana pohtia sitä, mitä on olla ihminen, omassa henkilökohtaisessa elämässä ja tietyssä tilanteessa sekä suhteessa johonkin suurempaan: toisiin ihmisiin ja yhteisöihin, eläimiin ja kaikkeen elolliseen – koko maailmaan. Uskon, että tämänkaltainen pohdinta voi parhaimmillaan tuottaa sellaisia merkityksellisyyden kokemuksia, jotka paitsi lisäävät ymmärrystä omasta itsestämme myös auttavat käsittämään maailmassa vallitsevaa ykseyttä, luonnon ja kaikkien sen luontokappaleiden keskinäistä riippuvuutta.

Tai kuten yksi haastateltavistani [H3] asian muotoili:

”Mitä arkeologia osoittaa mun mielestä, on se, että ne on ne samat kusipäät ja kaikki rakastuneet ja mitä siellä nyt on, niin ne on siellä menneisyydessä, ne on ihan samanlaisia.”

LÄHDELUETTELO

- Aalto, I. 2012. *Miekanhiojia vai myrrysmiehiä? Hiomauurrekivet osana Hämeen rautakautista kulttuuriympäristöä*. Turun yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon proseminaariesitelmä.
- Aarnipuu, P. 2008. *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana. Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 1162*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Adams, W.Y. & Adams, E.W. 1991. *Archaeological typology and practical reality. A dialectical Approach to artifact classification and sorting*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ahl-Waris, E. 2010. *Historiebruk kring Nådendal: och den kommemorativa anatomin av klosters minnesplats*. Vadstena: Societas Sanctae Birgittae.
- Ahmad, Y. 2006. The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible. *International Journal of Heritage Studies* 12 (3), 292–300.
- Aikio, A. 2000. Keskustelua: Arkeologian tila ulkopuolisen silmin. *Muinaistutkija* 2000 (4), 58–62.
- Aikio, A. 2001. Keskustelua: Tieteiden välisestä viestinnästä ja sokeista pisteistä. *Muinaistutkija* 2001 (2), 55–56.
- Alasuutari, P. 1996. *Toinen tasavalta: Suomi 1946-1994*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, P. 1999. *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Alhanen, K. 2007. *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämistoimikunta 1993. *Alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämistoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1993:5*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Alvik, R. 2003. *Kätetty kulttuuriperintö. Vedenalaiset muinaisjäännökset Suomessa*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Anderson, B. 1983/2006. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of*. London & New York: Verso.

- Angermeier, P. L. 2000. Natural Imperative for Biological Conservation. *Conservation Biology* 14, 373–381.
- Anttonen, P. J., Siikala, A.-L., Mathisen, S. R. & Magnusson, L. (toim.) 2000. *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity. A Festschrift for Barbro Klein*. Botkyrka: Multicultural Centre.
- Apo, S. & Kinnunen, E.-L. (toim.) 2001. *Perinteentutkimuksen terminologia. 3. korjattu painos. Folkloristiikan oppiaine, Helsingin yliopisto*. Saatavilla verkossa: <http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/opiskelu/terminologia.htm> [Viitattu 28.5.2015].
- Appadurai, A. 1996. *Modernity at large : cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Arkeologia 2000-toimikunnan mietintö 1984. *Komiteanmietintö 1984:48*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Aronsson, P. 2004. *Historiebruk - att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.
- Aro-Valjus, S. 2013a. Kreikan pitäisi varjella maassa vielä säilyneitä aarteita. *Mielipide. Helsingin Sanomat* 4.9.2013.
- Aro-Valjus, S. 2013b. Muinaismuistoista pitäisi kantaa yhteistä vastuuta. *Mielipide. Helsingin Sanomat* 10.9.2013.
- Ashworth, G. & Tunbridge, J. 1996. *Dissonant Heritage: The management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester: Wiley.
- Aspelin, E. 1887. *Suomalainen Kansallismuseo. Asiasta, joka on päivän kysymykseksi tuleva. Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen Aikakauskirja VIII*. Helsinki: Suomen Muinaismuisto-Yhdistys.
- Aspelin, J. R. 1875. *Suomalais-ugrilaisen muinaistutkinnon alkeita. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 51*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Asplund, H. 1999. The identity and frontline of archaeology - mixed notes from a BSAAN seminar. *Muinaistutkija* 1999 (4), 40–49.
- Association of Critical Heritage Studies (ACHS) 2014. *Association of Critical Heritage Studies Manifesto*. Saatavilla verkossa: [393](http://criticalheritagestudies.org/site-admin/site-</p>
</div>
<div data-bbox=)

[content/about-achs](#)

[Viitattu 13.3.2014].

Atalay, S. 2008. Pedagogy of decolonization: advancing archaeological practice through education. Teoksessa: S. Silliman (toim.) *Collaborating at the Trowel's Edge: Teaching and Learning in Indigenous Archaeology*. Tucson: University of Arizona Press, 123–144.

Atalay, S. 2010. 'We don't talk about Çatalhöyük, we live it': sustainable archaeological practice through community-based participatory research. *World Archaeology* 42 (3), 418–429.

Atwood, M. 1994. *Ryövärimorsian* [suom. K. Drews]. Helsinki: Otava.

Auer, P. 2009. Context and contextualization. Teoksessa: J. Verschueren & J. Östman (toim.) *Key Notions for Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 86–101.

Autio, V.-M. 1986. *Opetusministeriön historia IV. Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917–1944*. Helsinki: Kirkollistoimikunta - Opetusministeriö.

Autio, V.-M. 1994. *Opetusministeriön historia VI. Suurjärjestelmien aika koittaa 1966–1980: hyvinvointivaltion koulutus- ja kulttuuripoliittiset visiot haasteeksi uudistuneelle opetusministeriölle*. Helsinki: Opetusministeriö.

Bendix, R. 2009. Heritage between economy and politics: an assessment from the perspective of cultural anthropology. Teoksessa: L. Smith & N. Akagawa (toim.) *Intangible Heritage*. Abingdon: Routledge, 253–269.

Berger, P. L. & Luckmann, T. 1966/1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Kuudes painos. Helsinki: Gaudeamus.

Berlin, L. N. 2011. Fighting words. Hybrid discourse and discourse processes. Teoksessa: A. Fetzer & E. Oishi (toim.) *Context and contexts: parts meet whole? Pragmatics & Beyond New Series (P&BNS) Volume 209*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 41–65.

Bintliff, J. 2011. The death of archaeological theory? Teoksessa: J. Bintliff & M. Pearce (toim.) *The Death of Archaeological Theory?* Oxford: Oxbow Press, 7–22.

- Björkholm, J. 2011. *Immateriellt kulturarv som begrepp och process. Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskbygder med folkmusik som exempel*. Åbo: Åbo Akademi.
- Bomansson, K. A. 1858. *Om Ålands Fornminnen. Akademisk Afhandling*. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Bond, G. C. & Gilliam, A. (toim.) 1994. *Social Construction of the Past. Representation as power. One World Archaeology 24*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. 1975. The specificity of the scientific field and the social conditions on the progress of reason. *Social Science Information* 14 (6), 19–47.
- Boyd, R. 1991. Realism, anti-foundationalism and the enthusiasm for natural kinds. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition* 61 (1/2), 127–148.
- Burström, M. 2009. Garbage or Heritage: The Existential Dimension of a Car Cemetery. Teoksessa: C. Holtorf & A. Piccini (toim.) *Contemporary Archaeologies. Excavating Now*. Frankfurt am Main & New York: Peter Lang.
- Byrne, D. 1991. Western hegemony in archaeological heritage management. *History and Anthropology* 5, 269–276.
- Byrne, D. 1991/2008a. Western hegemony in archaeological heritage management. Teoksessa: R. Harrison, G. Fairclough, H. J. Jameson Jnr & J. Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London & New York: Routledge, 229–234.
- Byrne, D. 2008b. Heritage as Social Action. Teoksessa: G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson Jnr & J. Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London: Routledge, 149–173.
- Carlson, A. 2000. *Aesthetics and the environment: the appreciation of nature, art, and architecture*. London & New York: Routledge.
- Carman, J. 1991. Beating the bounds: archaeological heritage management as archaeology, archaeology as social science. *Archaeological Review From Cambridge* 10 (2), 175–184.

- Carman, J. 2000. Theorising a realm of practice introducing archaeological heritage management as a research field. *International Journal of Heritage Studies* 6 (4), 303–308.
- Carman, J. 2002. *Archaeology and Heritage: An Introduction*. London: Continuum.
- Carman, J. 2009. Where the Value Lies: The Importance of Materiality to the Immaterial Aspects of Heritage. Teoksessa: E. Waterton & L. Smith (toim.) *Taking Archaeology out of Heritage*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 192–208.
- Carman, J. & Sørensen, M. L. S. 2009. Heritage studies: an outline. Teoksessa: M. L. S. Sørensen & J. Carman (toim.) *Heritage Studies. Methods and Approaches*. London: Routledge, 11–28.
- Carpelan, C. 1984. Kenttätöyöseminaari?!! *Suomen arkeologisen seuran tiedotuslehti* 1984 (2), 31.
- Carson, R. 1963. *Äänetön kevät* [suom. P. Jotuni]. Helsinki: Tammi.
- Castrén, J., Forsman, J., Grotenfelt, K., Hendell, L., Hjelt, E., Saxen, U., Setälä E. N., Välikangas, I. & Wichmann, Yrjö (toim.) 1915. *Tietosanakirja. Seitsemäs osa. Oulun tuomiokunta-Ribes*. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö.
- Childe, V. G. 1925/1947. *The Dawn of European Civilization*. London: Keagan, Trench, Trubner.
- CIDOC (ICOM) & Council of Europe 1995. *International Core Data Standard for Archaeological Sites and Monuments*. Saatavilla verkossa: <http://archives.icom.museum/objectid/heritage/int.html> [Viitattu 7.9.2015].
- Clarke, A. 1993. Cultural Resource Management (CRM) as Archaeological Housework: Confining Women to the Ghetto of Management. Teoksessa: H. Du Cros & L. Smith (toim.) *Women in Archaeology: A Feminist Critique*. Canberra: The Australian National University, 191–194.
- Cleere, H. 2011. The 1972 UNESCO World Heritage Convention. A Success or a Failure? *Heritage & Society* 4 (2), 173–186.
- Cleere, H. F. (toim.) 1989. *Archaeological Heritage Management in the Modern World*. London: Unwin Hyman.

- Cleere, H. (toim.) 1984. *Approaches to the archaeological heritage. A comparative study of world cultural resource management systems. [New directions in archaeology]*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohon, R. 2010. *Hume's Moral Philosophy*. Teoksessa: E. N. Zalta (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2010 Edition)*. Saatavilla verkossa: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/hume-moral/> [Viitattu 9.8.2013].
- Collins, H. 2001. Tacit Knowledge, Trust and the Q of Sapphire. *Social Studies of Science* 31, 71–85.
- Council of Europe 1969. *The European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe 1985. *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe 1992a. *European Convention on the Protection of Archeological Heritage, Revised No 143 (Valletta Convention)*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe 1992b. *Explanatory Report. European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (revised)*. Saatavilla verkossa: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/143.htm> [Viitattu 3.9.2015].
- Council of Europe 2000. *European Landscape Convention*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe 2005. *The Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention)*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe 2014. *Culture, Heritage and Diversity – The Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention, 2005)* [Euroopan neuvoston verkkosivusto]. Saatavilla verkossa: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Identities/default_en.asp [Viitattu 1.4.2014].
- Council of Europe & ERICarts 2014. *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe, 15th edition*. [Mitchell, R., Kanerva, A.] *Country Profile: Finland*. Saatavilla

verkossa: <http://www.culturalpolicies.net/web/profiles-download.php> [Viitattu 16.2.2015].

Council of the European Union 2014. *Conclusions on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe. EDUCATION, YOUTH, CULTURE and SPORT Council meeting in Brussels*. Saatavilla verkossa: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressd [Viitattu 20.5.2014].

Crane, T. 1995. Representation. Teoksessa: T. Honderich (toim.) *Oxford Companion to Philosophy*. Oxford & New York: Oxford University Press, 769–770.

Crimmins, M. 1991. Representation. Teoksessa: H. Burkhardt & B. Smith (toim.) *Handbook of Metaphysics and Ontology Vol. 2*. Munich: Philosophia, 791–793.

Darwin, C. 1859/2009. *On the origin of species. By means of natural selection*. Kuudes painos. Waiheke Island: Floating Press.

Davison, G. 2000/2008. From Patrimony to Pastiche. Teoksessa: G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson Jnr & J. Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London: Routledge, 31–41.

Dawkins, R. 1989. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.

Dewey, J. 1934/2005. *Art as Experience*. New York: Perigee Books.

Donner, J. 2007. On the lack of evidence of artifacts in the Susiluola Cave in Finland. *Fennoscandia Archaeologica XXIV*, 53–56.

Donner, J. 2008. Some comments on the contribution by Hans-Peter Schulz and Tapani Rostedt on Susiluola. *Fennoscandia Archaeologica XXV*, 83.

Edgeworth, M. 2010. Beyond Human Proportions: Archaeology of the Mega and the Nano. *Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress* 6 (1), 138–149.

Edgeworth, M. 2011. Excavation as a Ground of Archaeological Knowledge. *Archaeological Dialogues* 18 (1), 44–46.

Edgren, T. 1966. *Jäkärilä-gruppen: en västfinsk kulturgrupp under yngre stenålder. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 64*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

- Edgren, T., Moisanen, J. & Taskinen, H. (toim.) 1995. *Suomen hoidetut muinaisjäännökset*. Helsinki: Museovirasto, muinaisjäännösten hoitoyksikkö.
- Eggs, S. & Martin, J. R. 1997. Genres and registers of discourse. Teoksessa: T. A. van Dijk (toim.) *Discourse as structure and process*. London: Sage Publications, 230–256.
- Elliot, R. 1982. Faking Nature. *Inquiry* 25, 81–93.
- Emerick, K. 2009. Archaeology and the Cultural Heritage Management “Toolkit”. The Example of Cawood, North Yorkshire. Teoksessa: E. Waterton & L. Smith (toim.) *Taking Archaeology out of Heritage*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 91–116.
- Enqvist, J. 2014. The New Heritage: A Missing Link between Finnish Archaeology and Contemporary Society? *Fennoscandia Archaeologica* XXXI, 101–123.
- Enqvist, J., Ruohonen, J. & Suhonen, M. (toim.) 2013. *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta: vetreä keski-ikäinen vai raihmainen vanhus & Arkeopeda - opetusta, opastusta, oppimista*. Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry.
- Erickson, F. & Schultz, J. 1982. *The counselor as gatekeeper: Social interaction in interviews*. New York: Academic Press.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 8. painos. Tampere: Vastapaino.
- Euroopan neuvosto 1998. *Syrjästä esiin: puheenvuoro kulttuurista ja kehityksestä Euroopassa. Eurooppa-työryhmän raportti Euroopan neuvostolle*. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Euroopan neuvosto, Museovirasto & Sanastokeskus (TSK) 2011. *Eurooppalaisen kulttuuriperintöpolitiikan sanasto*. Saatavilla verkossa: http://www.tsk.fi/tiedostot/pdf/Eurooppalaisen_kulttuuriperintöpolitiikan_sanasto.pdf [Viitattu 26.11.2014].
- Fairclough, G. 2008. New Heritage, an Introductory Essay - People, Landscape and Change. Teoksessa: G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson Jr & J. Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London & New York: Routledge, 297–212.
- Fairclough, G., Harrison, R., Jameson Jr, J. H. & Schofield, J. (toim.) 2008. *The Heritage Reader*. London: Routledge.

- Fairclough, N. 1989. *Language and power*. 10. painos. London: Longman Group.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. 1995. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman.
- Fairclough, N. 1997. *Miten media puhuu* [suom. V. Blom & K. Hazard]. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, N. 2004. *Analyzing discourse: Textual analysis for social research*. New York: Taylor & Francis e-Library.
- Fairclough, N. 2010. *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Second edition. Harlow: Pearson Education Limited.
- Fairclough, N., Graham, P., Lemke, J. & Wodak, R. 2004. Introduction. *Critical Discourse Studies* 1 (1), 1–7.
- Fairclough, N., Jessop, R. & Sayer, A. 2002. Critical realism and Semiosis. *Journal of Critical Realism* 5 (1), 2–10.
- Fairclough, N. & Wodak, R. 1997. Critical discourse analysis. Teoksessa: T. A. Van Dijk (toim.) *Discourse as social interaction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE, 258–284.
- Fetzer, A. & Oishi, E. 2011. Introduction. Teoksessa: A. Fetzer & E. Oishi (toim.) *Context and contexts: parts meet whole? Pragmatics & Beyond New Series (P&BNS) Volume 209*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1–8.
- Fewster, D. 1985. Arkeologin i Finland, en vetenskap? *Muinaistutkija* 1985 (2), 17–19.
- Fewster, D. 2000. Keskustelua: Lisiä muinaisuuden poliittisuuteen. *Muinaistutkija* 2000 (1), 49–53.
- Fewster, D. 2006. *Visions of past glory: nationalism and the construction of early Finnish history*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Fewster, D. 2008. Arkeologisen tutkimuksen historia Suomessa. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 97–108.

- Fingerroos, O. 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. *Elore* 2003 (2). Saatavilla verkossa: http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_03/fin203c.html [Viitattu 25.10.2015].
- Fojut, N. 2009. The philosophical, political and pragmatic roots of the convention. Teoksessa: Council of Europe (toim.) *Heritage and beyond*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 13–21.
- Foucault, M. 1969. *L'archéologie du savoir*. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. 1971. *L'ordre du discours: leçon inaugurale au Collège de France prononcée le 2 décembre 1970*. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. 1980. *Tarkkailla ja rangaista* [suom. E. Nivanka]. Helsinki: Otava.
- Foucault, M. 1984. The order of discourse. Teoksessa: M. Shapiro, toim. *The Language of Politics*. Oxford: Blackwell, 108–138.
- Foucault, M. 1975/1994. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. 1997. *Seksuaalisuuden historia: Tiedontahto – Nautintojen käyttö – Huoli itsestä* [suom. P. Sivenius]. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, M. & Gordon, C. 1980. *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972–1977*. Brighton: The Harvester Press.
- Foucault, M. & Kilpeläinen, T. 2005. *Tiedon arkeologia*. Tampere: Vastapaino.
- Fowler, P. J. 1987. What price the man-made heritage? *Antiquity* 61, 409–423.
- Fowler, P. J. 1992. *The Past in Contemporary Society: Then, Now*. London: Routledge.
- Fowler, R. & Kress, G. 1979. Critical linguistics. Teoksessa: R. Fowler, B. Hodge, G. Kress & T. Trew (toim.) *Language and control*. London: Routledge & Kegan Paul, 185–213.
- Franssila, S. & Mäki, M. 1994. Läänin kulttuuriympäristöohjelman laatiminen. Ympäristöministeriö: julkaisematon moniste.
- Frege, G. 1892/2008. Mielestä ja merkityksestä [suom. T. Aho]. Teoksessa: P. Raatikainen (toim.) *Ajattelu, kieli, merkitys. Analyttisen filosofian avainkirjoituksia*. Helsinki: Gaudeamus, 41–56.

Frické, M. 2009. The knowledge pyramid: a critique of the DIKW hierarchy. *Journal of Information Science* 35 (2), 131–142.

Friese, S. 2013. *ATLAS.ti 7 User Guide and Reference*. Berlin: ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH. Saatavilla verkossa: http://atlasti.com/wp-content/uploads/2014/05/atlasti_v7_manual_201312.pdf?q=/uploads/media/atlasti_v7_manual_201312.pdf [Viitattu 31 Elokuu 2015].

Gadamer, H.-G. 2004. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteessä ja filosofiassa* [suom. I. Nikander]. Tampere: Vastapaino.

Gibson, L. & Pendlebury, J. (toim.) 2009. *Valuing Historic Environments*. Farnham: Ashgate.

González-Ruibal, A. (toim.) 2013a. *Reclaiming Archaeology. Beyond the Tropes of Modernity*. London: Routledge.

González-Ruibal, A. 2013b. Reclaiming archaeology. Teoksessa: A. González-Ruibal (toim.) *Reclaiming Archaeology. Beyond the Tropes of Modernity*. Abingdon & New York: Routledge, 1–29.

Gottlund, C. A. 1831 [po. 1832]. *Otawa eli suomalaisia huvituksia. I / C. A. Gottlundilta. Oppiva*. Tukholmissa: Lundberg.

Graham, B., Ashworth, G. J. & Tunbridge, J. E. 2000. *A Geography of Heritage*. London: Arnold.

Graham, G. 2015. Behaviorism. Teoksessa: E. N. Zalta (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2015 Edition)*. Saatavilla verkossa: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/behaviorism/> [Viitattu 3.6.2015].

Gram, M. S. & Martin, R. 1980. The Perils of Plenitude: Hintikka Contra Lovejoy. *Journal of History of Ideas* 41 (3), 497–511.

Granö, J. G. 1930. *Puhdas maantiede. Tutkimusesimerkeillä Suomesta ja Virosta valaistu metodologinen selvitys*. Helsinki: WSOY.

Grimwade, G. & Carter, B. 2000. Managing Small Heritage Sites with Interpretation and Community Involvement. *International Journal of Heritage Studies* 6 (1), 33–48.

- Grönholm, P. & Sivula, A. (toim.) 2010. *Medeiasta pronssisoturiin: kuka tekee menneestä historiaa? Historia mirabilis 6*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys ry.
- Haapala, M. 2013. Muinaismuistolaki ja perusoikeussäännösten huomioon ottaminen lainuudistusprosesseissa. Teoksessa: J. Enqvist, J. Ruohonen & M. Suhonen (toim.) *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta: vetreä keski-ikäinen vai raihnainen vanhus & Arkeopeda - opetusta, opastusta, oppimista*. Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 16–19. Saatavilla verkossa: <http://www.sarks.fi/ap/ap2012/ap2012.html>
- Habermas, J. 1972. *Knowledge and human interests* [transl. J. J. Shapiro]. London: Heinemann.
- Habermas, J. 1987. *The Philosophical Discourse of Modernity* [transl. F. Lawrence]. Cambridge: Polity Press.
- Hacking, I. 1999/2009. *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* [suom. I. Koskinen]. Tampere: Vastapaino.
- Haggrén, G., Halinen, P., Lavento, M., Raninen, S. & Wessman, A. 2015. *Muinaisuutemme jäljet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Haila, Y. 2001. 1. Johdanto: mikä ympäristö? 2. "Ympäristöherätys". Teoksessa: Y. Haila & P. Jokinen (toim.) *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Tampere: Vastapaino, 9–46.
- Haimila, M. 2012. Muinaisjäännösrekisteri 20 vuotta myöhemmin – muinaisjäännösrekisterin lyhyt historia. Teoksessa: H. Ranta, T. Nurminen, T. Tenhunen & M. Niukkanen (toim.) *Arkeologia Suomessa 2007–2008*. Helsinki: Museovirasto, 25–33. Verkkojulkaisu: <http://www.nba.fi/fi/File/1691/arkeologia-suomessa-2007-2008.pdf> [Tallennettu 4.6.2014].
- Haimila, M. <miikka.haimila@museovirasto.fi> 2015. Kysymyksiä mjrekisteristä ja Mv:n verkkosivuista. Sähköpostiviestit Johanna Enqvistille 14.9.2015 ja 15.9.2015.
- Haimila, M. <miikka.haimila@museovirasto.fi> 2016. Muinaisjäännösrekisterin editointioikeudet? Sähköpostiviesti Johanna Enqvistille 6.5.2016.
- Hajer, M. A. 1995. *The Politics on Environmental Discourse. Ecological Modernization and the Policy Press*. Oxford: Oxford University Press.

- Hakulinen, A., Vilkuna, M., Korhonen, R., Koivisto, V., Heinonen, T. R., Alho, I. 2004. *Iso Suomen Kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkko-versio: <http://scripta.kotus.fi/visk> [Viitattu 24.8.2015].
- Halinen, P. 2013. Muinaismuistolain epämääräisiä ilmaisuja. Teoksessa: J. Enqvist, J. Ruohonen & M. Suhonen (toim.) *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta: vetreä keski-ikäinen vai raihmainen vanhus & Arkeopeda - opetusta, opastusta, oppimista*. Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 21–25.
- Halinen, P., Immonen, V., Lavento, M., Mikkola, T., Siiriäinen, A. & Uino, P. (toim.) 2008. *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Halliday, M. A. K. 1973. *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. 1994. *An introduction to functional grammar*. Second edition. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. 1996. Literacy and linguistics: A functional perspective. Teoksessa: R. Hasan & G. Williams (toim.) *Literacy in society*. Newark: Longman, 339–376.
- Halliday, M. A. K. 2004. *An introduction to functional grammar* [Revised by C. M. I. M. Matthiessen]. London: Arnold.
- Hall, S. 1999. *Identiteetti* [suom. ja toim. M. Lehtonen & J. Herkman,]. Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. 1997/2000a. The work of representation. Teoksessa: S. Hall (toim.) *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London & Thousand Oaks & New Delhi: SAGE Publications & The Open University, 13–74.
- Hall, S. 1997/2000b. Introduction. Teoksessa: S. Hall (toim.) *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London & Thousand Oaks & New Delhi: SAGE Publications & The Open University, 1–11.
- Hall, S. 1999/2008. Whose Heritage? Un-settling 'The Heritage', re-imagining the post-nation. Teoksessa: R. Harrison, G. Fairclough, H. J. Jameson Jr & J. Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London & New York: Routledge, 219–228.
- Hamari, P. 2003. Muinaisjäännösrekisterin uudistuksia Museovirastolla. *Muinaistutkija*, 2003 (3), 25–36.

- Hamilakis, Y. 2013. *Archaeology and the Senses: Human Experience, Memory, and Affect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harlin, E.-K. 2008. *Recalling Ancestral Voices – Repatriation of Sámi Cultural Heritage. Prosjektets Interreg IIIA Sluttrapport*. Inari: Siida Sámi Museum.
- Harrison, R. 2010. What is heritage? Teoksessa: R. Harrison (toim.) *Understanding the politics of heritage*. Manchester: Manchester University Press, 5–42.
- Harrison, R. 2013a. Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the ‘crisis’ of accumulation of the past. *International Journal of Heritage Studies* 19 (6), 579–595.
- Harrison, R. 2013b. *Heritage. Critical Approaches*. London: Routledge.
- Harvey, D. C. 2001. Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies* 7 (4), 319–338.
- Harvey, D. C. 2013. Reflections on reflections, or: less gloom please – let go and celebrate. *International Journal of Heritage Studies* 19 (4), 377–379.
- Hautamäki, I. 2010. *Nykytaide ja hermeneuttinen filosofia. Filosofia.fi. LOGOS – ensyklopedia*. Verkkojulkaisu: http://filosofia.fi/node/5072/#Hermeneutiikka_ymmärtämisen_filosofiana [Viitattu 2.7.2015].
- Hawking, S. 1988. *Ajan lyhyt historia. Alkuräjähdyksestä mustiin aukkoihin* [suom. R. Varteva]. Helsinki: WSOY.
- Heikkilä, M. 2001. *Arvo ja arvottaminen muinaisjäännösten suojelussa*. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Heikkinen, V. 1999. *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Heikkinen, V. 2000a. Tekstuaalinen pirunnyrkki. Teoksessa: V. Heikkinen, P. Hiidenmaa & U. Tiililä (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus, 63–115.
- Heikkinen, V. 2000b. Virallisen ideologiaa. Teoksessa: V. Heikkinen, P. Hiidenmaa & U. Tiililä (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus, 297–326.

Heikkinen, V. 2002. Virkakieli lumoa ja pelottaa. Teoksessa: V. Heikkinen (toim.) *Virkapukuinen kieli. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja* 112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–25.

Heikkinen, V. 2004/2012a. *Tekstin kanssa. Kohti kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismallia*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Saatavilla verkossa: http://www.kotus.fi/files/864/heikkinen_konteksti.pdf [Viitattu 9.1.2015].

Heikkinen, V. 2012b. Diskurssi. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genre-analyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 94–99.

Heikkinen, V. 2012c. Konteksti. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genre-analyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 88–93.

Heikkinen, V. 2012d. Teksti. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genre-analyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 59–66.

Heikkinen, V., Hiidenmaa, P. & Tiililä, U. (toim.) 2000. *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.

Heikkinen, V., Lauerma, P. & Tiililä, U. 2012a. Kolme näkökulmaa intertekstuaalisuusanalyysiin. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genreanalyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 255–270.

Heikkinen, V., Lauerma, P. & Tiililä, U. 2012b. Intertekstuaalisuus. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genre-analyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 100–111.

Helén, I. 2010. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa: J. Kaisto & M. Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 27–48.

Henson, D. 2009. What on Earth is Archaeology? Teoksessa: E. Waterton & L. Smith (toim.) *Taking Archaeology out of Heritage*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 117–135.

- Herva, V.-P. 1999. Tiedettä! Suomalainen arkeologia alennustilassa. *Muinaistutkija*, 1999 (3), 47–54.
- Herva, V.-P. 2000a. Terveen järjen jäljillä: uskotko enkeleihin? *Muinaistutkija* 2000 (2), 65–66.
- Herva, V.-P. 2000b. Kadonneen elämän metsästäjät: materiaallinen kulttuuri ja monien merkitysten mysteerit. *Muinaistutkija* 2000 (2), 51–58.
- Herva, V.-P. 2008a. Prosessualismin kritiikistä postprosessualismiin. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 91–94.
- Herva, V.-P. 2008b. Arkeologia vuosituhannen vaihteessa. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 94–96.
- Herva, V.-P. 2009. Keskustelua: Mitä, tutkimusta? Mitä tutkimusta? *Muinaistutkija* 2009 (2), 45–49.
- Herva, V.-P. 2010. Buildings as Persons: Relationality and the Life of Buildings in a Northern Periphery of Early Modern Sweden. *Antiquity* 84 (324), 440–452.
- Herva, V.-P. 2014. Haunting Heritage in an Enchanted Land: Magic, Materiality and Second World War German Material Heritage in Finnish Lapland. *Journal of Contemporary Archaeology* 1 (2), 297–321.
- Herva, V.-P. & Ikäheimo, J. 2011. Keskustelua. Marmorinorsu posliinikaupassa: Parthenonin marmorit ja sivulliset uhrin. *Muinaistutkija* 2011 (1), 40–45.
- Herva, V.-P. & Lavento, M. 2003. QUO VADIS, ARKEOLOGIA? Arkeologian teorian suuntaviivoja uuden vuosituhannen taitteessa. *Muinaistutkija* 2003 (2), 27–43.
- Herva, V.-P., Lavento, M. & Muurimäki, E. 2008. Tutkimusprosessi. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 109–123.
- Herva, V.-P. & Nordin, J. M. 2013. Classicism and Knowing the World in Early Modern Sweden. Teoksessa: C. Watts (toim.) *Relational Archaeologies: Humans, Animals, Things*. London: Routledge, 209–227.

- Hewison, R. 1987. *The Heritage Industry. Britain in a climate of decline*. London: Methuen.
- Hiekkanen, M. 1984. Arkeologia vailla voimaa. Helsinkiläinen historiallisen ajan arkeologia - missä? *Muinaistutkija* 1984 (1), 4–5.
- Hiekkanen, M. 1985a. Historiallinen aika, esihistoriallinen aika ja arkeologia. *Muinaistutkija* 1985 (1), 18–21.
- Hiekkanen, M. 1985b. Tekniikka, arkeologia, ajattelu – vastaus Heikki Matiskaiselle. *Muinaistutkija* 1985 (2), 4–8.
- Hiekkanen, M. 1985c. Arille A-2000 -mietinnöstä. *Muinaistutkija* 1985 (3–4), 14.
- Hiekkanen, M. 1990. Päällekkäisyysfobia ja itsetunto. *Muinaistutkija* 1990 (4), 17–18.
- Hiidenmaa, P. 2000a. Lingvistinen tekstintutkimus. Teoksessa: K. Sajavaara & A. Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 161–190.
- Hiidenmaa, P. 2000b. Poimintoja virkakielen rekisteristä. Teoksessa: V. Heikkinen, P. Hiidenmaa & U. Tiiilä (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus, 35–62.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2011. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2010. *Tutki ja kirjoita*. 15.-16. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hirvi-Ijäs, M. & Kanerva, A. (toim.) 2015. *Kulttuuriperintöpolitiikan kansainvälinen ulottuvuus. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäitiö Cuporen verkkojulkaisuja 34*. Saatavilla verkossa:
http://www.cupore.fi/documents/Kulttuuriperintöpolitiikankansainvalinenulottuvuus_ve_rkkoversio_LOPULLINEN.pdf [Tallennettu 14.1.2016].
- Hodder, I. 1982. *Symbols in action. Ethnoarchaeological studies of material culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hodder, I. 1993. Changing configurations: the relationships between theory and practice. Teoksessa: J. Hunter & I. Ralston (toim.) *Archaeological Resource Management in the UK: an Introduction*. Gloucestershire: Sutton Publishing, 11–18.
- Hodder, I. 1999. *The Archaeological Process: An Introduction*. Oxford: Blackwell.

- Hodder, I. (toim.) 2012a. *Archaeological Theory Today*. Second edition. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Hodder, I. 2012b. Introduction. Teoksessa: I. Hodder (toim.) *Archaeological Theory Today. Second Edition*. Cambridge & Malden: Polity Press, 1–14.
- Holtorf, C. 2010. Meta-stories of archaeology. *World Archaeology* 42 (3), 381–393.
- Holtorf, C. & Fairclough, G. 2013. The New Heritage and re-shapings of the past. Teoksessa: A. González-Ruibal (toim.) *Reclaiming Archaeology. Beyond the Tropes of Modernity*. London: Routledge, 197–210.
- Holtorf, C. & Högberg, A. 2014. Communicating with future generations: what are the benefits of preserving for future generations? Nuclear power and beyond. *European Journal of Post-Classical Archaeologies* 4, 343–358.
- Honkanen, S. 2009. Lauseet, jaksot ja (ala)laji viraston ohjailevissa kirjeissä. Teoksessa: V. Heikkinen (toim.) *Kielen piirteet ja tekstilajit. Vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen. Tietolipas 229*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 191–217.
- Howard, P. 2013. A geographer in heritage. Responding to ‘decennial reflections’. *International Journal of Heritage Studies* 19 (4), 373–376.
- Huhtala, H. M. J. 2004. *The emancipated worker? A foucauldian study of power, subjectivity and organising in the information age*. Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letter.
- Husa, S. 1995. "Foucault'lainen metodi". *niin & näin. Filosofinen aikakauslehti*, 1995 (3), 42–48.
- Huttunen, R. 2010/2014. Habermas, Jürgen. *Filosofia.fi. LOGOS – ensyklopedia*. Verkkojulkaisu: [http://filosofia.fi/node/5305#Tiedonintressiparadigma ja Habermasin Marx-tulkinta](http://filosofia.fi/node/5305#Tiedonintressiparadigma_ja_Habermasin_Marx-tulkinta) [Viitattu 11.3.2015].
- Huurre, M. 1990. *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. Neljäs painos. Helsinki: Otava.
- Huurre, M. 1996. Arkeologiset kaivaukset Suomessa 1884–1994. Teoksessa: T. Edgren, H. Ranta, P. Purhonen & P. Maaranen (toim.) *Arkeologia Suomessa - Arkeologi i Finland 1993–1994*. Helsinki: Museovirasto, 17–32.

- Huvila, I. 2006. *The Ecology of Information Work. A Case Study of Bridging Archaeological Work and Virtual Reality Based Knowledge Organisation*. Åbo: Åbo Akademi.
- Huvila, I. 2014. Archaeologists and their information sources. Teoksessa: I. Huvila (toim.) *Perspectives to Archaeological Information in the Digital Society. Meddelanden från Institutionen för ABM vid Uppsala universitet Nr 5*. Uppsala: Uppsala Universitet, 25–54.
- Hymes, D. 1996. *Ethnography, linguistics, narrative inequality. Towards an understanding of voice*. London: Taylor & Francis.
- Hyvärinen, M. 2003. Valta. Teoksessa: M. Hyvärinen, J. Kurunmäki, K. Palonen, T. Pulkkinen & H. Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 63–116.
- Hyvärinen, M., Kurunmäki, J., Palonen, K., Pulkkinen T. & Stenius, H. (toim.) 2003. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria..* Tampere: Vastapaino.
- Härö, E. 1980. Johdanto. Teoksessa: P. Kaarto, P. Kaila, M. T. Knapas & I. Lounatvuori (toim.) *Juhlakirja omistettu Elias Härölle*. Helsinki: Juhlakirjan toimituskunta, 7–13.
- Härö, M. 1981. *Suomen muinaismuistohallinnon synty. Helsingin yliopiston arkeologian laitos, Moniste No 28*. Suomen historian pro gradu -tutkielma Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Härö, M. 1984. *Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus. Muinaistieteellinen toimikunta 1884–1917*. Helsinki: Museovirasto.
- Härö, M. 1985. Kulttuurimuistojen suojeleminen ja yhteiskunta - esimerkkeinä 1600- ja 1800-lukujen säädökset. *Fennoscandia archaeologica* II, 11–19.
- Härö, M. 2010a. Maan museotoimen kivijalka eli Museoviraston ja Suomen kansallismuseon historiaa. Teoksessa: S. Pettersson & P. Kinanen (toim.) *Suomen museohistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 129–152.
- Härö, M. 2010b. Euroopan neuvosto kulttuuriympäristön vaalijana. *RY Rakennettu ympäristö* 2010 (4), 36. Saatavilla verkossa:
<http://www.rakennustieto.fi/lehdet/ry/index/lehti/5wvfHVXjQ.html>
[Viitattu 31.8.2015].

- Härö, M. 2015. Museovirasto maaseudulla. Maaseudun uusi aika, MUA-verkkolehti 2015 (3). Verkkojulkaisu: <http://www.mua-lehti.fi/museovirasto-maaseudulla/> [Viitattu 18.1.2016].
- Häyrinen, A. 2012. *Open sourcing digital heritage: digital surrogates, museums and knowledge management in the age of open network*. *Jyväskylä studies in humanities* 1459–433, 187. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Häyrynen, M. 2005. *Kuvitettu maa: Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Häyrynen, S. 2002. *Kansakunnan ja maakunnan välissä. Pohjois-Karjalan alueyhteisön rakentuminen kulttuuripoliittisen edunvalvonnan keskus/periferia -suhteessa*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan julkaisuja no 57. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Häyrynen, S. 2006. *Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripoliitiikka*. *SoPhi 99*. Jyväskylä: Minerva kustannus.
- ICOMOS 1964. *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter)*. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS 1979 [revised in 1981, 1988, 1999 and 2013]. *Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance (Burra Charter)*. Burwood: Australia ICOMOS.
- Iedema, R. 2005. The language of administration: organizing human activity in formal institutions. Teoksessa: F. Christie & J. R. Martin (toim.) *Genre and Institutions: Social Processes in the Workplace and School*. *Open linguistics series*. New York: Continuum International Publishing, 73–100.
- Iedema, R. & Wodak, R. 1999. Introduction: organizational discourses and practices. *Discourse & Society* 10 (1), 5–19.
- Ikäheimo, J. 2009. Kolumni: Kyttäyskeikka. *Muinaistutkija* 2009 (4), 59–60.
- Ikäheimo, J. 2010. Kulttuuriperintöpesulan isot pojat ja imaginäärinen uusmuinaisjännös. *Muinaistutkija* 2010 (4), 14–21.
- Ikäheimo, J. & Perttola, W. 2010. Näennäisarkeologisia linjanvetoja Suomen muinaisuuteen. *Muinaistutkija* 2010 (4), 22–33.

- Immonen, V. 2003. Arkeologin vaateparsi, kentän logiikka ja feministinen tieteenkriittikki. *Naistutkimus* 2003 (4), 20–30.
- Immonen, V. 2008a. Kulttuurihistoriallinen suuntaus. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 82–85.
- Immonen, V. 2008b. Romantiikka ja evoluutioantropologian vuosisata. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 78–81.
- Immonen, V. 2008c. Funktionalismi ja prosessualismi. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 85–91.
- Immonen, V. 2012. Heritageisation as a material process: the bishop's crosier of Turku Cathedral, Finland. *International Journal of Heritage Studies* 18 (2), 144–159.
- Immonen, V. & Taavitsainen, J.-P. 2011. Oscillating Between National and International: The Case of Finnish Archaeology. Teoksessa: L. R. Lozny (toim.) *Comparative Archaeologies: A Sociological View of the Science of the Past*. New York: Springer Science & Business Media LLC, 137–177. Sähköinen kirja: DOI 10.1007/978-1-4419-8225-4_6 [Tallennettu 7.10.2013].
- Jakobson, R. 1960. Concluding statement: Linguistics and poetics. Teoksessa: T. A. Sebeok (toim.) *Style in Language*. Cambridge: MIT Press, 350–377.
- Janson, S. 1974. *Kulturvård och samhällsbildning. Nordiska museets Handlingar 83*. Stockholm: Nordiska museet.
- Jensen, O. W. 2000. The Many Faces of Stone Artefacts: A Case Study of the Shift in the Perception of Thunderbolts in the Late 17th and early 18th Century. Teoksessa: O. W. Jensen & H. Karlsson (toim.) *Archaeological Conditions. Examples of Epistemology and Ontology. Gotarc Serie, No. 40*. Göteborg: Göteborg University, 129–143.
- Jensen, O. W. 2002. Forntid i Historien. En arkeologihistorisk studie av synen på forntid och forntida lämningar, från medeltiden till och med förupplysningen. *GOTARC: Serie B. Gothenburg Archaeological Theses no 19*.
- Jensen, O. W. 2012. A thematic and theoretical introduction to histories of archaeological practices. Teoksessa: O. W. Jensen (toim.) *Histories of archaeological*

practices. Reflections on methods, strategies and social organization in past fieldwork. The National Historical Museum Studies 20. Stockholm: The National Historical Museum, 9–51.

JUHTA - julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunta 2012. *JHS 129 Julkishallinnon verkkopalvelun suunnittelun ja toteuttamisen periaatteet.* Saatavilla verkossa: <http://docs.jhs-suositukset.fi/jhs-suositukset/JHS129/JHS129.html> [Viitattu 14.9.2015].

Julkunen, R. 2001. *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalinen reformi Suomessa.* Tampere: Vastapaino.

Jussila, T. 1989. Burned Bone BBS. Elektroninen konferenssi-, viestinvälitys- ja keskustelufoorumi arkeologeille. *Muinaistutkija* 1989 (2), 9–11.

Jyväskylän yliopisto 2015. *Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisterikoulutus - KUOMA.* Verkkosivusto: <https://www.jyu.fi/hum/laitokset/taiku/kuoma> [Viitattu 1.12.2015].

Järvelä, M. 1991. *Palkkatyö ja koulutustarve. Tutkimus palkkatyön kasvusta, ammatillistumisesta ja toimijoiden strategioista Suomessa toisen maailmansodan jälkeen.* Helsinki: Tutkijaliitto.

Järventaus, E. 1964. Rakennussuojelulaki ja sen vaatimat käytännön toimet. Teoksessa: A. Heimala (toim.) *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojelu.* Helsinki: Museovirasto, 85–192.

Järvinen, E. 2015. Maaseudun parhaat maisemat. *Ympäristö-lehti* 2015 (3). Saatavilla verkossa: http://www.ym.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Julkaisut/Ymparistolehti/2015/Maaseudun_parhaat_maisemat%2833649%29 [Viitattu 12.12.2015].

Kaivonurmi, H. 2008. *Mitä kivet kertovat? Museoammattilaisten haastattelut esihistorian näyttelystä viestinnän välineenä.* Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Kaivosoja, R. & Kostet, J. 2013. Muinaismuistolain ongelmat on tärkeä kartoittaa. *Mielipide, Helsingin Sanomat* 30.6.2013.

- Kalliokoski, J. 1995. Johdanto. Teoksessa: J. Kalliokoski (toim.) *Teksti ja ideologia. Kirjoituksia kielestä ja vallasta julkisessa kielenkäytössä. Kieli 9*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 8–36.
- Kanerva, A. & Mitchell, R. (toim.) 2015. *Elävä aineeton kulttuuriperintö. Hankkeen loppuraportti. Cuporen verkkojulkaisuja 28*. Helsinki: Museovirasto & Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämisyhdistys - CUPORE.
- Kankaanpää, S. 2006. *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1086*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karhunen, E. (toim.) 2012. *Kulttuuriympäristöt arjen arvoiksi. Satakunnan museon julkaisuja 18/2012*. Pori: Satakunnan museo.
- Karilainen, U. 2008. *Arkeologisen aineiston vaikutus paikalliseen historiankuvaan Kuhmoisten ja Padasjoen kunnissa*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Karl, R. 2. 2013. Do as we say, not as we do! Archaeological heritage protection and the excluded Austrian public . Teoksessa: A. Lagerlöf (toim.) *Who cares? Perspectives on Public Awareness, Participation and Protection in Archaeological Heritage Management. EAC Occasional Paper No. 8*. Jambes (Namur): EAC (Europae Archaeological Consilium), 115–22.
- Karvonen, P. 1995. *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Katila, S. & Meriläinen, S. 2006. Henkilökohtainen kokemus tiedon lähteenä: toimintatutkimus akateemisessa yhteisössä. Teoksessa: K. Rolin, M. Kakkuri-Knuuttila & E. Henttonen (toim.) *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 134–154.
- Katz, E. (toim.) 1997. *Nature as Subject: Human Obligation and Natural Community*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Kaukio, V. 2013. *Sateenkaari lätäkössä. Kuvitellun ja kerrotun ympäristöestetiikkaa. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities and Theology No 48*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Keisteri, T. 1990. *The study of changes in cultural landscapes. Fennia 168:1*. Helsinki: Geographical Society of Finland.

Kela 2014. *Kelan verkkosivuilla yli 21 miljoonaa vierailua viime vuonna. Tietoa Kelasta. Ajankohtaista 17.1.2014*. Verkkosivusto: <http://www.kela.fi/-/kelan-verkkosivuilla-yli-21-miljoonaa-vierailua-viime-vuonna?inheritRedirect=true> [Viitattu 15.9.2015].

Kelola-Mäkeläinen, H. 2014. *"Siellä, missä meille ainoastaan revontulet loistivat" - Kenttärata eli Kuoleman rata Taivalkoskella. Kadonneen kulttuuriperinnön metsästäjät - Blogi Metsähallituksen talousmetsien kulttuuriperintöinventoinnista*. Verkkosivusto: <http://kulttuuriperintöinventointi.blogspot.fi/2014/01/siella-missa-meille-ainoastaan.html> [Viitattu 4.11.2015].

Keski-Pohjanmaan liitto 2014. *Keski-Pohjanmaan maakuntastrategia. Maakuntasuunnitelma 2030 ja Maakuntaohjelma 2014–2017*. Saatavilla verkossa: <http://www.keski-pohjanmaa.fi/alueen-kehittaminen/strategiat/maakuntastrategia-2030-ja-ymparistoselostus> [Viitattu 12.2.2015].

Kiiänmies, M. 2012. *Museomiehistä museonaisiin. Museoalan naisistuminen Suomessa 1950–1980-luvuilla*. Tampereen yliopisto, historian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Kiikeri, M. & Ylikoski, P. 2011. *Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen*. Kolmas painos. Helsinki: Gaudeamus.

Kivikoski, E. 1966. *Suomen kiinteät muinaisjännökset. Tietolipas 43*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kivinen, O. & Piironen, T. 2008. Kehollisesta osaamisesta kielelliseen tietoon. Teoksessa: E. Kilpinen, O. Kivinen & S. Pihlström (toim.) *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 185–208.

KMO - Metsähallitus 2015. *Kadonneen kulttuuriperinnön metsästäjät - Blogi Metsähallituksen talousmetsien kulttuuriperintöinventoinnista*. Verkkosivusto: <http://kulttuuriperintöinventointi.blogspot.fi/> [Viitattu 14.9.2015].

Knuutila, T. & Lehtinen, A. P. 2010. Johdanto: Representaatio - tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi. Teoksessa: T. Knuutila & A. P. Lehtinen (toim.) *Representaatio - tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Helsinki: Gaudeamus, 7–31.

- Koikkalainen, P. 2015. *Kriittinen massa, vielä kerran. Tieteentekijöiden liiton blogi 11.5.2015*. Verkkosivusto:
http://tieteentekijoidenliitto.fi/media/blogi/kriittinen_massa_vielä_kerran.1073.blog
[Viitattu 25.6.2015].
- Koivusalo, E. (toim.) 2005. *Talonpoikain laki. Kuningas Kristofferin maanlain suomennos (1442) Coloniuksen kopion mukaisena. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 954. Talonpoikauskulttuurisäätiön julkaisuja 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kokkonen, J. 1984. Näkemystä etsimässä. *Suomen arkeologisen seuran tiedotuslehti* 1984 (2), 7–10.
- Kokkonen, J. 1985. La pensée sauvage. *Muinaistutkija* 1985 (2), 14–16.
- Kong, K. 2014. *Professional Discourse*. Cambridge Books Online. Cambridge: Cambridge University Press.
- Korhonen, P. 2010. *Nähtävyydestä matkailukohteeksi; Suomenlinnan matkailun kehittyminen 1700-luvulta 1980-luvulle*. Turku: University of Turku.
- Korjonen-Kuusipuro, K. 2012. *Yhteinen Vuoksi – Ihmisen ja ympäristön kulttuurinen vuorovaikutus Vuoksen jokilaaksossa 1800-luvulta nykypäiviin*. *Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora* 109, 2012. Oulu: Oulun yliopisto.
- Korkeakoski-Väisänen, K. 2003. Arkeologia tarvitsee humanistisia tieteitä, luonnontieteitä, yhteiskuntatieteitä, lääketiedettä... Mitä arkeologi tarvitsee? *Muinaistutkija* 2003 (1), 29–39.
- Kortekangas, O. 2015. Globaalit ideat "Pohjan perillä". *Historiallinen Aikakauskirja* 113 (1), 86–94.
- Koskiahho, B. 1977. *Ympäristöpolitiikkamme järjestelmä. Ympäristöpolitiikka osa I*. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.
- Kossinna, G. 1911. *Die Herkunft der Germanen: Zur Methode der Siedlungsarchäologie*. Würzburg : Curt Kabitzsch.
- Kostet, J. 2013. *Rakentavaa keskustelua museoiden kokoelmista tarvitaan. Museoviraston blogi 23.4.2013*. Saatavilla verkossa:

<http://blogi.nba.fi/2013/rakentavaa-keskustelua-kokoelmista-tarvitaan>

[Viitattu 3.7.2015].

Kostet, J. 2015. *Halvasta harrastuksesta viranomaistoiminnan oivaksi apulaiseksi. Museoviraston blogi 13.2.2015*. Saatavilla verkossa:

<http://blogi.nba.fi/2015/harrastuksesta-viranomaistoiminnan-apulaiseksi>

[Viitattu 25.5.2015].

Kotimaisten kielten keskus 2015. *Vanhan kirjasuomen sanakirja (VKS). Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 38*. Verkkojulkaisu:

<http://kaino.kotus.fi/vks/?p=main> [Viitattu 18.2.2015].

Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy 2014. *Kielitoimiston sanakirja*.

Saatavilla verkossa: <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>

[Viitattu 18.1. ja 31.3.2015].

Kotivuori, H. 2008. Kulttuuriperinnön suojelun onnistuminen. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 464–471.

Kuhn, T. 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.

Kulttuuriympäristötutkimuksen seura 2015. *Kulttuuriympäristötutkimuksen seura*.

Verkkosivusto: <https://kulttuuriymparistotutkimuksenseura.wordpress.com/> [Viitattu 1.12.2015].

Kunelius, R. 2009. *Viestinnän vallassa. Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin*. 5.-7. painos. Helsinki: WSOY.

Kusch, M. 1993. *Tiedon kentät ja kerrostumat - Michel Foucault'n tieteen tutkimuksen lähtökohdat* [suom. H. Hakosalo]. Oulu: Kustannus Pohjoinen.

Kuukkanen, J.-M. 2006. *Minkä historiaa käsitehistoria on? Ennen ja nyt – historian tietosanomat 2006* (1). Saatavilla verkossa:

http://www.ennenjanyt.net/2006_1/referee/kuukkanen.html#_edn33

[Viitattu 15.5.2015].

Kuusela, O. 1998. Wittgensteinin kieliopillinen filosofia. *niin & näin, Filosofinen aikakauslehti* 1998 (3), 18–25.

- Kähkönen, S. 2015. Kulttuuriympäristöohjelmien kulttuuriympäristö. *TAHITI* 2015 (4). Saatavilla verkossa: <http://tahiti.fi/04-2015/tieteelliset-artikkelit/kulttuuriymparistoohjelmien-kulttuuriymparisto/> [Viitattu 14.1.2016].
- Kähtävä-Marttinen, M. 2008. Elämyksiä kulttuuriperinnöstä. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 490–495.
- Lagerstedt, J. 2008. *Ensimmäisen maailmansodan maalinnoitteet Suomessa. Sotilaskäytöstä suojelukohteiksi*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Lahdenvesi-Korhonen, L. 2009. *Kulttuuriympäristöohjelma – miksi ja miten*. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Lahelma, A. 2013. *Museoviraston uskottavuus asiantuntijana alkaa karista*. *Vieraskynä, Helsingin Sanomat* 1.7.2013. Saatavilla verkossa: <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/Museoviraston+uskottavuus+asiantuntijana+alkaa+kari+sta/a1372560441785> [Tallennettu 1.8.2013].
- Lakatos, I. 1978. *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press .
- Lammenranta, M. 1993. *Tietoteoria*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lange, K. 2008. *Menneisyyden heijastuksia tulevaisuuteen. Arkeologisen museopedagogiikan mahdollisuudet ja rajat Suomessa*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Lapland's Dark Heritage -project 2015. *Lapland's Dark Heritage. Material heritage of German WWII military presence in Finnish Lapland*.
Verkkosivusto: <http://blogs.helsinki.fi/lapland-dark-heritage/projektista-about-the-project/> [Viitattu 18.3.2015].
- Larjavaara, M. 2007. *Pragmasemantiikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).

- Latour, B. 1999. *Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latour, B. 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Lavento, M. 1995. Ovatko relativismi ja posprosessualismi tulleet suomalaiseen 1990-luvun arkeologiaan? *Muinaistutkija* 1995 (2), 17–20.
- Lavento, M. 1997. Nordic TAG 1997 - havaintoja ja näkökulmia. *Muinaistutkija* 1997 (3), 37–39.
- Lavento, M. 2000. Keskustelua: Näkemyksiä Suomen arkeologian alennustilasta. *Muinaistutkija* 2000 (2), 61–65.
- Lavento, M. 2002. Milloin keramiikkatyyppi katoaa? – ajoituksia ja ajoituksen filosofiaa. Teoksessa: P. Halinen, J. Kankaanpää & P. Pesonen (toim.) *Arkeologipäivät 2001. Kronologia*. Helsinki: Suomen Arkeologinen Seura ry, 39–45.
- Lavento, M. 2005. Muinaismuistolaki 40 vuotta - tutkimuksen näkökulma. *Muinaistutkija* 2005 (1), 26–35.
- Lavento, M. 2006. Kulttuuri ja kulttuurit suomalaisen arkeologian silmin - katsaus 1950-luvulta 1990-luvun alkuun. Teoksessa: P. Pesonen & T. Mökkönen (toim.) *Arkeologipäivät 2005. Arkeologia ja kulttuuri & Uutta kivikauden tutkimuksessa*. Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 6–17.
- Lavento, M. 2007. Menneisyyden ja median kohtaaminen. Teoksessa: T. Mökkönen & S.-L. Seppälä (toim.) *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media & Mikä on muinaisjäännös?* Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 34–44.
- Layton, R. & Ucko, P. J. 1999. Introduction: gazing on the landscape and encountering the environment. Teoksessa: P. J. Ucko & R. Layton (toim.) *The Archaeology and Anthropology of Landscape: Sharing your Landscape*. London: Routledge, 1–20.
- Lehtinen, L. 1990. Muinaisjäännösten suojelun kehitysmahdollisuudet Etelä-Savossa. *Muinaistutkija* 1990 (3), 10–20.
- Lehtinen, L. 1991. Suojelusta ja vähän muustakin. *Muinaistutkija* 1991 (1), 11–18.
- Lex archaeologica -työryhmä 1994. *Lex archaeologica -työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita*. Helsinki: Opetusministeriö.

Liikenne- ja viestintäministeriö 2011. *Julkisen tietoaaineiston saatavuudesta periaatepäätös. Liikenne- ja viestintäministeriön tiedote 3.3.2011.*

Saatavilla verkossa:

<http://www.valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=322870> [Viitattu 11.12.2014].

Lilius, H. 1998. *Aineellinen kulttuuriperintö ja tietoyhteiskunta. Opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin tietoyhteiskuntaneuvottelukunnan keskustelumuistioita.* Helsinki: Opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin tietoyhteiskuntaneuvottelukunta (OTKULTTI).

Lillbroända-Annala, S. 2010. *Från kåk till kulturarv. En etnologisk studie av omvärderingen av historiska trädadsområden i Karleby och Ekenäs.* Åbo: Åbo Akademi.

Lillbroända-Annala, S. 2014. Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä. Teoksessa: T. Steel, A. Turunen, S. Lillbroända-Annala & M. Santikko (toim.) *Muuttuva kulttuuriperintö - Det föränderliga kulturarvet. Ethnos-toimite 16.* Helsinki : Ethnos ry, 19–40.

Lindberg, M. 2012. Kansallinen korkeakoulupolitiikka ja yliopistojen profiloituminen. *Tieteessä tapahtuu* 2012 (3), 18–25.

Linkola, H. 2015. Administration, Landscape and Authorized Heritage Discourse – Contextualising the Nationally Valuable Landscape Areas of Finland. *Landscape Research* 40 (8), 939–954.

Linna, V. 1959. *Täällä pohjantähden alla. Ensimmäinen osa.* Helsinki: WSOY.

Lohtander, L. 2007. *Maisema ja muinaisjäännös. Arkeologinen näkökulma maisematutkimukseen ja hankesuunnitteluun.* Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Lohtander, L. & Saressalo, L. (toim.) 2010. *Kulttuuriympäristöni. Rakennettu maisema. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:20,* Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto & Ympäristöministeriö.

Lowenthal, D. 1985. *The Past is a Foreign Country.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lowenthal, D. 1998. *The Heritage Crusade and the Spoils of History.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lubbock, J. 1865/1913. *Prehistoric Times, as Illustrated by Ancient Remains, and the Manners and Customs of Modern Savages*. 7th edition. London: Williams and Norgate.

Lucas, G. 2001. *Critical Approaches to Fieldwork. Contemporary and historical archaeological practice*. London & New York: Routledge.

Lucas, G. 2012. *Understanding the Archaeological Record*. Cambridge: Cambridge University Press.

Luomanen, J. & Räsänen, P. 2000. Systemaattisuudesta kvalitatiivisessa sosiaalitutkimuksessa. *Tieteessä tapahtuu* 2000 (1). Saatavilla verkossa: <http://www.tieteessatapahtuu.fi/001/kesk.htm#luo> [Viitattu 4.12.2014].

Luoto, K. 2015. Vastine Muinaistutkijan (3/2015) pääkirjoitukseen "Firmat, kilpailu ja arkeologia". *Muinaistutkija* 2015 (4), 54–55.

Luttinen, J. 1997. *Fragmentoituva kulttuuripolitiikka. Paikallisen kulttuuripolitiikan tulkintakehykset Ylä-Savossa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 126*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lyotard, J.-F. 1979. *La condition postmoderne. Rapport sur le savoir. Collection "Critique"*. Paris: Éditions de Minuit.

Lähdesmäki, U., Raninen, S. & Nordqvist, K. (toim.) 2013. *Archaeology in Society and Daily Life. Challenges and Co-operation in the 21st Century. Tampereen museoiden julkaisuja 133*. Tampere: Pirkanmaa Provincial Museum.

Maa- ja metsätalousministeriö 2006. *Kansallinen metsäohjelma 2010*. Saatavilla verkossa: http://mmm.fi/documents/1410837/1708293/KMO_monipuolisesti_metsasta.pdf [Viitattu 27.11.2015].

Maa- ja metsätalousministeriö 2008. *Kansallinen metsäohjelma 2015. Lisää hyvinvointia monimuotoisista metsistä. Valtioneuvoston periaatepäätös. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 3/2008*. Saatavilla verkossa: http://www.mmm.fi/attachments/metsat/kmo/5ywg0T9jr/3_2008FI_netti.pdf [Viitattu 22.5.2015].

Maa- ja metsätalousministeriö 2011. *Kansallinen metsäohjelma 2015 - metsäalasta biotalouden vastuullinen edelläkävijä*. Saatavilla verkossa: <http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/metsat/kmo.html> [Viitattu 22.5.2015].

- Maaranen, P. 2011. Tulevaisuus ja arkeologia: mitä haluamme – mitä saamme? Teoksessa: E. M. Viitanen (toim.) *Arkeologia ja geenitutkimus, Suomalaisen arkeologian tutkimuksen tila & LiDAR-ilmalaserkeilaus. Arkeologipäivät 2010*. Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 16–22.
- Maaranen, P. 2014. *Arkeologinen kulttuuriperintö - näkyvää ja näkymätöntä. Kulttuuriympäristö -blogi*. Verkkosivusto: <http://kulttuuriymparisto.blogspot.fi/2014/09/arkeologinen-kulttuuriperinto-nakyvaa.html> [Viitattu 31.8.2015].
- Maaranen, P. 2015. *Muinaisjäännökset ja metallinetsin: harrastajan opas*. Helsinki: Museovirasto.
- Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.) 2000. *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Helsinki: Museovirasto, arkeologian osasto.
- Machery, E. 2005. Concepts are not a natural kind. *Philosophy of Science* 72 (3), 444–467.
- Macnaghten, P. & Urry, J. 1998. *Contested Natures*. London: Sage.
- Magga, P. & Ojanlatva, E. (toim.) 2013. *Ealli biras – Elävä ympäristö. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma. Saamelaismuseosäätiön julkaisuja n:o 9*. Inari: Sámi Museum - Saamelaismuseosäätiö.
- Maisema-alue työryhmä 1993. *Maisema-alue työryhmän mietintö I. Maisemanhoito Osa I. Mietintö 66/1992*. Helsinki: Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto.
- Maisemansuojelun kehittämistoimikunta 1985. *Maisemansuojelun kehittämistoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1985:4*, Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.
- Maisematoimikunta 1980. *Maisematoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1980:44*, Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.
- Malkavaara, J. 1989. "Kauneus" ja "mahti". *Taidejärjestelmän ja poliittis-hallinnollisen ohjausjärjestelmän välisten suhteiden taidekeskeistä tarkastelua. Taiteen keskustustoimikunnan julkaisuja 4*. Helsinki: Taiteen keskustustoimikunta.
- Mantila, H. 2012. Kyrö, Pohjankangas vai Viltti-Hattula? Kansalaisten ehdotuksia uuden kunnan nimeksi. *Virittäjä* 2012 (2), 231–253.

- Margolis, E. & Laurence, S. 2007. Ontology of Concepts - Abstract Objects or Mental Representations? *NOÛS* 41 (4), 561–593.
- Marila, M. 2013. Abduktiivinen päättely arkeologiassa: arkeologian epistemologiasta sen historian ja nykytilanteen valossa. *Muinaistutkija* 2013 (3), 45–63.
- Marshall, Y. 2002. What Is Community Archaeology? *World Archaeology* 34 (2), 211–219.
- Mason, R. 2008. Assessing Values in Conservation Planning: Methodological issues and choices. Teoksessa: G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson Jnr & J. Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London: Routledge, 99–124.
- Massa, I. 1994. *Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistorian Lapissa ja Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Matiskainen, H. 1985. 2000-toimikunnan mietinnöllä kolmannelle vuosituhannele. *Muinaistutkija* 1985 (1), 4–14.
- Meadowcroft, J. 1999. Planning for sustainable development: what can be learned from the critics? Teoksessa: M. Kenny & J. Meadowcroft (toim.) *Planning Sustainability*. London: Routledge, 12–38.
- Meltzer, D. 2013. *Lewis Binford*. *Oxford Bibliographies Online*. Saatavilla verkossa: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199766567/obo-9780199766567-0102.xml> [Viitattu 3.6.2015].
- Meskell, L. 2002. The Intersections of Identity and Politics in Archaeology. *Annual Review of Anthropology* 31, 279–301.
- Meskell, L. 2012. The Social Life of Heritage. Teoksessa: I. Hodder (toim.) *Archaeological Theory Today. Second Edition*. Cambridge & Malden: Polity Press, 229–250.
- Meskell, L. 2015. Gridlock: UNESCO, global conflict and failed ambitions. *World Archaeology* 47 (2), 225–238.
- Metsähallitus 2015. *Metsähallituksen kotisivut*. Verkkosivusto: <http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Sivut/Etusivu.aspx> [Viitattu 21.5.2015].
- Miikkulainen, R. 2005. Mikä teksti, mikä verkko? *Kielikello* 2005 (2). Verkkojulkaisu: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1568> [Viitattu 21.9.2015].

Mikroliitti Oy 2015. *Mikroliitti Oy:n esittely*. Verkkosivusto: <http://www.mikroliitti.fi/> [Viitattu 20.9.2015].

Miller, D., Rowlands, M. & Tilley, C. (toim.) 1989. *Domination and Resistance. One World Archaeology 3*. London: Unwin Hyman.

Mitchell, W. J. T. 1994. Introduction. Teoksessa: W. J. T. Mitchell (toim.) *Landscape and power*. Chicago: The University of Chicago Press, 1–4.

Moisanen, J. 2000. Museoviraston muinaisjäännösrekisteri. Teoksessa: P. Maaranen & T. Kirkinen (toim.) *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Helsinki: Museovirasto, arkeologian osasto, 86–88.

Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954. *Komitean mietintö 22*. IV.1950. Helsinki: Valtioneuvosto.

Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979. *Komiteanmietintö 1979:12*. Helsinki: Opetusministeriö.

Murphy, G. L. 2002. *The Big Book of Concepts*. Cambridge (MA): The MIT Press.

Murto-Orava, L. <lea.murto-orava@museovirasto.fi> 2015. Kysymyksiä Museoviraston tiedotteista ja verkkosivuista. Sähköpostiviesti Johanna Enqvistille 23.9.2015.

Museovirasto 2009. *Tutkimusstrategia 2010–2015*. Saatavilla verkossa:

<http://www.nba.fi/fi/File/899/mvn-tutkimusstrategia-2015.pdf>

[Viitattu 15.9.2015].

Museovirasto 2010. *Muinaisjäännösrekisterin täyttöohjeet, versio 9.7.2010*,

Museoviraston verkkosivustolla ollut tiedosto ei ole enää saatavilla verkossa

[Tallennettu 19.10.2010].

Museovirasto 2012. *Ohjeita arkeologisen tutkimuskertomuksen laatijalle. Koskee ulkopuolisten toimijoiden arkeologisista kenttätöistä laatimia raportteja*. Saatavilla verkossa: http://www.nba.fi/fi/File/1391/ohjeita-arkeologisen-tutkimuskertomuksen-laati_jall.pdf [Viitattu 4.10.2015].

Museovirasto 2013a. *Muinaisjäännökset ja kaavoitus*. Verkkosivusto:

http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen_perinto/arkeologisen_kulttuuriperinnon_suojelu/kaavoitus [Viitattu 24.4.015].

Museovirasto 2013b. *Muinaisjäännösrekisterin täyttöohjeet, versio 13.3.2013.*

Museoviraston verkkosivustolla ollut tiedosto ei ole enää saatavilla verkossa
[Tallennettu 8.4.2014].

Museovirasto 2013c. *Museoviraston kiinteistöt siirretään Senaatti-kiinteistöille ja Metsähallitukselle. Tiedotearkisto.* Verkkosivusto:

<http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/tiedotearkisto?Article=5862> [Viitattu 20.5.2015].

Museovirasto 2013d. *Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet: tausta-aineisto.*

Saatavilla verkossa: <http://www.nba.fi/fi/File/1876/laatuohjeiden-tausta-aineisto.pdf>
[Viitattu 22.5.2015].

Museovirasto 2014a. *Muinaisjäännösrekisteri. Kulttuuriympäristön rekisteriportaali.*
Saatavilla verkossa:

http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx [Viitattu 23.12.2014].

Museovirasto 2014b. *Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet.* Saatavilla

verkossa: http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen_perinto/laatuohjeet
[Viitattu 13.2.2015].

Museovirasto 2014c. *Museoverkko.* Verkkosivusto: <https://www.museoverkko.fi/>

[Viitattu 4.1.2015].

Museovirasto 2014d. *Muinaisjäännösrekisterin täyttöohjeet, versio 9.5.2014.* Saatavilla

verkossa: <http://www.nba.fi/fi/File/2223/muinaisjaannaosrekisterin-tayttoohje-2014.pdf>
[Tallennettu 21.5.2014].

Museovirasto 2014e. *Museoviraston verkkosivut.* Verkkosivusto: <http://www.nba.fi>

[Viitattu 2.9.2014].

Museovirasto 2014f. *Tilinpäätös 2014. Museoviraston suunnittelun ja seurannan*

asiakirjat. Saatavilla verkossa: <http://www.nba.fi/fi/File/2494/mv-tilinpaatos-2014.pdf>
[Viitattu 4.9.2015].

Museovirasto 2014g. *Museoviraston työjärjestys.* Saatavilla verkossa:

<http://www.nba.fi/fi/File/2150/museoviraston-tyojarjestys.pdf>

[Viitattu 8.9.2015].

Museovirasto 2015a. *Arkeologisten kenttätöiden tilaaminen*. Verkkosivusto: http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen_kulttuuriperinto/arkeologisten_kenttatoiden_tilaaminen#Arkeologisia [Viitattu 13.2.2015].

Museovirasto 2015b. *Muinaisjäännösten hankerekisteri. Kulttuuriympäristön rekisteriportaali*. Saatavilla verkossa: <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx> [Viitattu 15.5.2015].

Museovirasto 2015c. *Muinaiskalupäiväkirja. Kulttuuriympäristön rekisteriportaali*. Saatavilla verkossa: http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/kmloyto/read/asp/r_default.aspx [Viitattu 9.4.2015].

Museovirasto 2015d. *Kulttuuriympäristön tulosalueen asianhallintasovellus, Asiat2007-rekisteri. Kulttuuriympäristön rekisteriportaali*. Saatavilla verkossa: <https://www.museoverkko.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx> [Viitattu 9.9.2015].

Museovirasto/KYS 2015. *Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus. Ohjeita kulttuuriympäristön viranomaistehtäviä hoitavien käyttöön*. Helsinki: Museoviraston Kulttuuriympäristön suojelu -osastolla laadittu julkaisematon ohje.

Museovirasto, Kainuun museo & Kainuun TE-keskus 2015. *Kajaanin linna. Linnasta usein kysyttyä*. Verkkosivusto: <http://www.kajaaninlinna.fi/index.php?k=13709> [Viitattu 3.3.2015].

Museovirasto & Suomen Kotiseutuliitto 2015. *Kohti kestävästä kulttuuriperintötyötä. Taustaselvitys Faron yleissopimuksen voimaansaattamiseksi Suomessa. Toim. U. Salmela, H. Matikka, P. Latvala & P. Kauppi*. Saatavilla verkossa: <http://www.nba.fi/fi/File/2560/kohti-kestavaa-kulttuuriperintotyota.pdf> [Viitattu 7.12.2015].

Museovirastotoimikunta 1989. *Komiteanmietintö* 1989:46. Helsinki: Opetusministeriö.

Muurimäki, E. 1995. Saarijärven kivikauden kylän rakennusennallistukset - teoreettista taustaa. *Muinaistutkija* 1995 (2), 3–11.

Muurimäki, E. 1996. Shanksin ja Tilley'n tieteellinen etiikka - kriittinen arvio. *Muinaistutkija* 1996 (3), 17–22.

- Muurimäki, E. 2006. Arkeologinen kulttuuri - realistinen vai instrumentalistinen käsite. Teoksessa: P. Pesonen & T. Mökkönen (toim.) *Arkeologipäivät 2005. Arkeologia ja kulttuuri & Uutta kivikauden tutkimuksessa*. Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 18–25.
- Muurimäki, E. 2007. Book review. Cornelius Holtorf: *Archaeology is a Brand! The meaning of archaeology in contemporary popular culture*. *Fennoscandia Archaeologica* XXIV, 98–100.
- Mäkinen, A. 2008. *Lainsäädäntö, ongelmat ja käytäntö kiinteiden muinaisjäännösten suojelemissa Suomessa*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Määttänen, P. 2009. *Toiminta ja kokemus. Pragmatistista terveen järjen filosofiaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mökkönen, T. 2014. *Kivikauden kulttuurimaisema. Rakennusperinto.fi*.
Verkkosivusto:
http://www.rakennusperinto.fi/kulttuuriymparisto/artikkelit/fi_FI/Kivikauden_kulttuuri_maisema/ [Viitattu 13.12.2015].
- Niiniluoto, I. 1980. *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 1990. *Maailma, minä ja kulttuuri. Emergentin materialismin näkökulma*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 1994. *Järki, arvot, välineet. Kulttuurifilosofisia esseitä*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 2003. *Totuuden rakastaminen. Tieteenfilosofisia esseitä*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 2009. Facts and Values - A Useful Distinction. Teoksessa: S. Pihlström & H. Rydenfelt (toim.) *Pragmatist Perspectives. Acta Philosophica Fennica Vol. 86*. Helsinki: The Philosophical Society of Finland, 109–133.
- Nissinaho, A. 2013. Experiences of the Adopt-a-Monument Programme in Finland. Teoksessa: U. Lähdesmäki, S. Raninen & K. Nordqvist (toim.) *Archaeology in Society and Daily Life. Challenges and Co-operation in the 21st Century. Tampereen museoiden julkaisuja* 133: 65. Tampere: Pirkanmaa Provincial Museum, 65–73.

- Niukkanen, M. 2004. *Kaupungit muinaisjännöksinä – kaupunkiarkeologia Suomessa. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 25*. Helsinki: Museovirasto.
- Niukkanen, M. 2009. *Historiallisen ajan kiinteät muinaisjännökset –tunnistaminen ja suojele. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3*. Helsinki: Museovirasto.
- Núñez, M. 2007. My problem with Susiluola. *Fennoscandia Archaeologica XXIV*, 84–91.
- Núñez, M. 2008. Susiluola – The problem persists. *Fennoscandia Archaeologica XXV*, 84–85.
- Nyholm, M. 2012. *Visuaalinen arkeologia. Näköaloja menneisyyteen tulevaisuudessa*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Nykänen, P. 1999. Arkeologia vuosituhannen vaihteessa. *Muinaistutkija 1999 (2)*, 21–28.
- Oikeusministeriö 2013. *Otakantaa.fi*. Verkkosivusto: <https://www.otakantaa.fi/fi-FI> [Viitattu 3.7.2013].
- Oksala, J. 2005. *Foucault on freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oksala, O. 1990. Provinssiaalinen näkökulma arkeologiseen tiedepolitiikkaan. *Muinaistutkija 1990 (2)*, 6–9.
- Olsen, B. 2003. Material culture after text: re-membering things. *Norwegian Archaeologica Review 36 (2)*, 87–104.
- Olsen, B. 2010. *In Defense of Things. Archaeology and the Ontology of Objects*. Walnut Creek and Lanham: AltaMira.
- Olsen, B. 2012. Symmetrical Archaeology. Teoksessa: I. Hodder (toim.) *Archaeological Theory Today. Second Edition*. Cambridge: Polity Press, 208–228.
- Olsen, B., Shanks, M., Webmoor, T. & Witmore, C. 2012. *Archaeology: The Discipline of Things*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015a. *Yhteinen perintömme. Kansallinen maailmanperintöstrategia 2015–2025. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:14*. Saatavilla verkossa:

<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2015/liitteet/okm14.pdf>

[Viitattu 7.12.2015].

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015b. *YM ja OKM tekivät yhteisen kulttuuriympäristösitoumuksen. Lehdistötiedote 11.6.2015*. Saatavilla verkossa:

<http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2015/06/kulttuuriymparistositoutumus.html?lang=fi> [Viitattu 13.12.2015].

Opetushallitus 2010. *EDU.fi. Kulttuuriperintöopetus. Suomen Tammi -hanke*.

Verkkosivusto:

http://www.edu.fi/yleissivistava_koulutus/teemat/kulttuuriperintöopetus/suomen_tammi_hanke [Viitattu 12.2.2015].

Opetusministeriö 2009. *Kulttuuripolitiikan strategia 2020. Opetusministeriön julkaisuja 2009:12*. Saatavilla verkossa:

http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2009/Kulttuuripolitiikan_strategia_2020 [Viitattu 12.2.2015].

Orrman, E. 2015. Arkistolainsäädännön historiaa. *Historiallinen Aikakauskirja* 113 (1), 73–82.

Orwell, G. 1949/2000. *Nineteen Eighty-Four. With an Introduction by Thomas Pynchon and A Note on the Text by Peter Davison*. London: Penguin Books.

Oulun yliopisto/Arkeologia 2014. *Arkeologia. Humanistinen tiedekunta*.

Verkkosivusto: <http://www oulu.fi/arkeologia/> [Viitattu 9.9.2014].

Oulun yliopisto 2014. *Arkeologit tutkivat hirttopaikkaa Oulussa. Tiedotteet*.

ePressi.com. Saatavilla verkossa: <http://www.epressi.com/tiedotteet/tiede-ja-tutkimus/arkeologit-tutkivat-hirttopaikkaa-oulussa.html> [Viitattu 16.3.2015].

Paloheimo, H. & Wiberg, M. 1997. *Politiikan perusteet*. Helsinki: WSOY.

Palonen, H. 2008. *Toiseuden diskurssista neandertaleja kuvaavassa tutkimuksessa*.

Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Palonen, K. 1993. Introduction: From policy and polity to politicking and politicization.

Teoksessa: K. Palonen & T. Parvikko (toim.) *Reading the political. Exploring the margins of politics*. Tampere: The Finnish Political Association, 6–16.

- Pellinen, H.-M. 2005. Pääkirjoitus: Kun muinaismuistolaki täytti 40 vuotta. *Muinaistutkija* 2005 (1), 1.
- Petersen, N. M. & Thomsen, C. J. 1836. *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed*. Kjøbenhavn: Nordiske oldskrift-selskab.
- Petrisalo, K. 2001. *Menneisyys matkakohteena: kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa*. SKS:n toimituksia 802. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Pétursdóttir, Þ. 2013. Concrete matters: Ruins of modernity and the things called heritage. *Journal of Social Archaeology* 13 (1), 13–53.
- Piccinini, G. 2011. Two Kinds of Concepts: Implicit and Explicit. *Dialogue* 50, 179–193.
- Pietikäinen, P. 2010. Johdanto: Epäilyttävä, houkutteleva valta. Teoksessa: P. Pietikäinen (toim.) *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 7–18.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pihlman, S. 1990. Arkeologian relevanssi yhteiskunnassa. Sirkku Pihlmanin puheenvuoro seuran kevätkokouksessa 19.4.1990. *Muinaistutkija* 1990 (3), 5–8.
- Pohjamo, U. 2011. *Esikaupunki moniäänisenä kulttuuriperintönä: Oulun Hietasaari. Taidehistoriallisia tutkimuksia*, 43. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Pohjoismaiden ministerineuvosto 2002. *Kulttuuriympäristö ympäristövaikutusten arvioinnissa – opas pohjoismaiseen käytäntöön*. Nord 2002: 5. Kööpenhamina: Pohjoismaiden ministerineuvosto.
- Poikola, A., Kola, P. & Hintikka, K. A. 2010. *Julkinen data - johdatus tietovarantojen avaamiseen*. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- Polkunen, M.-L. 2003. *Nota bene. Sitaatteja antiikin Roomasta*. Helsinki: Otava.
- Portin, P. 2004. Biologinen evoluutio ja kulttuurin kehitys. *Tieteessä tapahtuu* 2004 (1), 7–11.
- Potinkara, N. 2014. Oikeus omaan kulttuuriperintöön. Saamelaismuseot identiteettipolitiikan näyttämöinä. Teoksessa: T. Steel, A. Turunen, S. Lillbroända-

- Annala & M. Santikko (toim.) *Muuttuva kulttuuriperintö – Det föränderliga kulturarvet. Ethnos-toimite* 16. Helsinki: Ethnos ry, 277–298.
- Prendergast, C. 2000. *The Triangle of Representation*. New York: Columbia University Press.
- Puolakka, K. 2015. Pragmatistinen estetiikka. *Filosofia.fi. LOGOS – ensyklopedia*. Verkkojulkaisu: <http://filosofia.fi/node/6962> [Viitattu 21.1.2015].
- Purhonen, P. 2005. Kokemuksia muinaismuistolaista 30 vuoden ajalta. *Muinaistutkija* 2005 (1), 12–16.
- Purhonen, P., Hamari, P. & Ranta, H. (toim.) 2001. *Maiseman muisti. Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjännökset*. Helsinki: Museovirasto.
- Putnam, H. 1975/2008. "Merkityksen" merkitys [suom. T. Nevanlinna]. Teoksessa: P. Raatikainen, toim. *Ajattelu, kieli, merkitys. Analyyttisen filosofian avainkirjoituksia*. Helsinki: Gaudeamus, 359–414.
- Pyburn, K. A. 2007. Archeology as Activism. Teoksessa: H. Silverman & D. F. Ruggles (toim.) *Cultural Heritage and Human Rights*. New York: Springer Science + Business Media, LLC, 172–183.
- Pälsi, S. 1915. *Riukjärven ja Piiskunsalmen kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pöyhönen, S. 2007. *Luonnollisuuden rajoilla: Tutkielma ihmistieteellisistä luokituksista ja luonnollisten luokkien teoriasta*. Helsingin yliopisto, käytännöllisen filosofian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Pöyhönen, S. 2013. *Chasing Phenomena. Studies on classification and conceptual change in the social and behavioral sciences*. University of Helsinki, Faculty of Social Sciences: unpublished academic dissertation.
- Raatikainen, P. 2008. Ajattelu, kieli ja merkitys - näkökulmia nykyajan filosofian avaintemoihin. Teoksessa: P. Raatikainen (toim.) *Ajattelu, kieli, merkitys. Analyyttisen filosofian avainkirjoituksia*. Helsinki: Gaudeamus, 9–40.

- Raatikainen, P. 2014. *Looginen positivismi ja Wienin piiri. Filosofia.fi. LOGOS – ensyklopedia*. Verkkojulkaisu: <http://www.filosofia.fi/node/6891>
[Viitattu 15.9.2014].
- Rajakylä, M. 2012. *Muinaismuistolain mukaiset suoja-alueet normeina ja käytännössä*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Rankama, T. 1984. Onko Suomessa arkeologiaa? *Suomen arkeologisen seuran tiedotuslehti* 1984 (1), 6–7.
- Renfrew, C. 1983. Divided we stand: Aspects of Archaeology and information. *American Antiquity* 48 (1), 3–16.
- Rinne, J. 1923. Kulttuurimuistojen suojelusta. Teoksessa: *Ensimmäiset museopäivät Helsingissä v. 1923. Selonteko kokouspäivistä ja esitelmät*. Helsinki: Museopäivät, 70–78.
- Rouhinen, S. 1993. Ympäristöpolitiikan horisontit. Hyvä näkyvyys eteen ja taakse? *Futura* 12 (3), 91–98.
- Rowlands, M. 1994. The politics of identity in archaeology. Teoksessa: G. C. Bond & A. Gilliam (toim.) *Social Construction of the Past. Representation as power. One World Archaeology* 24. London: Routledge, 129–143.
- Ryypö, M. <minna.ryypö@museovirasto.fi> 2015. Kysymyksiä mjrekisteristä ja Mv:n verkkosivuista. Sähköpostiviesti Johanna Enqvistille 15.9.2015.
- Ryypö, M. & Veijola-Reipas, R. 2015. *Kulttuuriympäristön tietojärjestelmän kartunta- ja käyttötilastot vuonna 2014*. Museovirasto: julkaisematon sisäinen raportti.
- Räihälä, O. 2000. Mikä onkaan suomalaisen arkeologian tila? *Muinaistutkija* 2000 (3), 52–56.
- Räihälä, O. 2011. *Mihin näillä selkosilla ennen uskottiin*. Vantaa: Metsähallitus.
- Rönkkö, E. 2012. *Kulttuuriympäristöselvitykset: tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa*. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja A 56. Oulu: Oulun yliopisto.
- Rönkä, M. 2014. *Ihmis- ja kulttuurikuva suomalaisissa esihistorian näyttelyissä*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.

- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]*. Verkkojulkaisu: <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/> [Viitattu 30.7.2015].
- Saarikoski, P. 1966/2004. *Runot* [toim. M. Aarne]. Helsinki: Otava.
- Salminen, T. 1993. *Suomalaisuuden asialla. Muinaistieteen yliopisto-opetuksen syntyvaiheet n. 1877–1923*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 110.
- Salminen, T. 2000a. Keskustelua: Muinaistutkijat suomalaisia etsimässä. *Muinaistutkija*, 2000 (1), 43 - 48.
- Salminen, T. 2000b. Keskustelua: Tutkija ja jännittävät kuriositeetit. *Muinaistutkija*, 2000 (4), 63–64.
- Salminen, T. 2002. Suomenkielistä muinaistutkimusta? Arkeologisen käsitteistön ja kielenkäytön muotoutuminen tutkimusongelmana. *Muinaistutkija* 2002 (3), 20–28.
- Salminen, T. 2003. *Suomen tieteelliset voittomaat; Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870–1935. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 110. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Salminen, T. 2007. The Ural-Altai Bronze Age as seen by J.R. Aspelin and A.M. Tallgren. *Fennoscandia archaeologica*, XXIV(2007), 39 -51.
- Salminen, T. 2008. *Aatteen tiede. Suomalais-ugrilainen Seura 1883–2008. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1172. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Salminen, T. 2013. Arkeologia tieteenä: tutkijoiden keskustelua 1900-luvun alkukymmeninä. *Muinaistutkija* 2013 (2), 25–44.
- Salo, K. & Niukkanen, M. (toim.) 2011. *Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät*. Helsinki: Museovirasto.
- Salo, U. 1968. *Die frühromische Zeit in Finnland. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 67. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Salo, U. 1988. Arkeologiasta Suomessa. *Muinaistutkija*, 1988 (2), 12–15.
- Salo, U. 1999. Keskustelua: Soikeiden tuluskivien tulkinnasta. *Muinaistutkija* 1999 (2), 45–50.

Sanastokeskus TSK 2005. *TEPA – Sanastokeskus TSK:n termipankki*.

Saatavilla verkossa: <http://www.tsk.fi/tepa/netmot.exe?UI=figr&height=150>

[Viitattu 26.11.2014].

Sanastokeskus TSK 2015. *Sanastotyön kehittäminen ja standardisointi*.

Verkkosivusto:

http://www.tsk.fi/tsk/fi/sanastoty%C3%B6n_kehitt%C3%A4minen_ja_standardisointi-63.html [Viitattu 30.3.2015].

Sandell, S. 2012. ”Nyt jäitä päähälloön”. *Tapaustutkimus Huhtiniemen arkeologisten kaivausten tiedottamisesta ja mediajulkisuudesta*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Sarvas, P. 1975. Esihistorialliset muinaisjäännökset ympäristömme osana. Teoksessa: L. Arkio, K. Pöykkö, M.-T. Knapas, H. Koskinen & K. Salmela (toim.) *Taidehistoria ja ympäristöntutkimus*. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab, 63–72.

Schauman-Lönnqvist, M. 2005. Muinaismuistolain käytännön soveltamista. *Muinaistutkija* 2005 (1), 17–21.

Schofield, J. 2008. Heritage management, Theory and Practice. Teoksessa: G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson Jr & J. Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London: Routledge, 15–30.

Schulz, E.-L. & Schulz, H.-P. 1993. Hämeenlinna Varikkoniemi: Eine späteisenzeitliche-frühmittelalterliche Kernsiedlung in Häme: Die Ausgrabungen 1986–1990. *Suomen Museo* 99, 41–85.

Schulz, H.-P., Eriksson, B., Hirvas, H., Huhta, P., Jungner, H., Purhonen, P., Ukkonen, P. & Rankama, T. 2002. Excavations at Susiluola Cave. *Suomen Museo* 109, 5–45.

Schulz, H.-P. & Rostedt, T. 2008. Debating Susiluola – Some Commentary. *Fennoscandia Archaeologic* XXV, 73–82.

Seeger, T. 1985. Status quo – Matiskaisen mukana 3. vuositukselle. *Muinaistutkija* 1985 (2), 9–13.

Seppälä, M. 1996. Kiinteään muinaisjäännökseen kajoaminen. *Ympäristöjuridiikka* 1996 (2–3), 28–53.

- Seppälä, S.-L. 2007. Onko muinaisjäännöksellä tilaa tulevaisuudessa – pisteistä alueita. Teoksessa: T. Mökkönen & S. Seppälä (toim.) *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media & Mikä on muinaisjäännös?* Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 47–53.
- Seppälä, S.-L. < sirkka-liisa.seppala@museovirasto.fi > 2015. Kysymyksiä mjrekisteristä ja Mv:n verkkosivuista. Sähköpostiviestit Johanna Enqvistille 25.9.2015 ja 29.9.2015.
- Shackel, P. A. 2013. ‘Where we need to go’: comments on ‘decennial reflections on A Geography of Heritage’. *International Journal of Heritage Studies* 19 (4), 384–387.
- Shanks, M. 2007. Symmetrical Archaeology. *World Archaeology* 39 (4), 589–596.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1987. *Social theory and archaeology*. London: Polity Press.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1989. Archaeology in to the 1990s’. *Norwegian Archaeological Review* 22 (1), 42–54.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1992. *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice*. Second edition. London & New York: Routledge.
- Shore, S. 1992. *Aspects of a systemic-functional grammar of Finnish*. Macquarie University, Sydney: julkaisematon väitöskirja.
- Shore, S. 2012a. Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalisessa teoriassa. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genre-analyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 131–157.
- Shore, S. 2012b. Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genre-analyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 158–185.
- Siikala, A.-L., Klein, B. & Mathisen, S. R. (toim.) 2004. *Creating Diversities. Folklore, Religion and the Politics of Heritage. Studia Fennica Folkloristica* 14. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Siipi, H. 2008. Artefakti. *Filosofia.fi. LOGOS – ensyklopedia*.
Verkkajulkaisu: <http://filosofia.fi/node/4121/> [Viitattu 20.10.2015].
- Siiriäinen, A. 1980. Arkeologina Suomessa. *Kanava* 8 (7), 400–402.
- Siiriäinen, A. 1984. Johdantoa Arkeologia 2000 -keskusteluun. *Muinaistutkija* 1984 (4), 3-5.

- Siiriäinen, A. 1985. Heikille ja Markukselle. *Muinaistutkija* 1985 (2), 3.
- Siiriäinen, A. 1988. Jutustelua arkeologian profiilista. *Muinaistutkija* 1988 (1), 5–8.
- Siiriäinen, A. 1990a. Kuka tai mikä on arkeologi?. *Muinaistutkija* 1990 (2), 5–6.
- Siiriäinen, A. 1990b. Päällekkäisyysfobia. *Muinaistutkija* 1990 (2), 3–5.
- Siiriäinen, A. 1990c. Onko arkeologiassa yhteiskunnallista relevanssia? *Muinaistutkija* 1990 (3), 2–4.
- Siiriäinen, A. 1991. Vielä päällekkäisyysfobiasta. *Muinaistutkija* 1991 (1), 6–8.
- Siiriäinen, A. 2000. Inkat ja Amazonia - eli uusia löytöjä ja rahanpuutetta. *Tieteessä tapahtuu* 18 (8). Saatavilla verkossa: <http://www.tieteessatapahtuu.fi/008/siiriainen.htm>. [Viitattu 1.4.2015].
- Siivonen, K. 2013. Kestävä aineellinen ja aineeton kulttuuri. Perinne, kulttuurin perinnöllisyys ja kulttuuriperintö Myrsky-taidehankkeessa. Teoksessa: O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim.) *Mitä on kulttuuriperintö? Tietolipas* 243. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 318–335.
- Siltainsuu, J. 2012. *Voimavara vai uhka? Yleisön ja asiantuntijan kohtaaminen yleisökaivauksella*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu - tutkielma.
- Siltainsuu, J. & Wessman, A. 2014. Keskustelua. Yhteistapahtumia ja esineiden tunnistusta. Espoon kaupunginmuseon metallinilmaisinyhteistyö vuonna 2014. *Muinaistutkija* 2014 (3), 34–40.
- Silverman, D. 1993/2006. *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction*. Third edition. London & Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Silverman, H. 2013. What's in a name? A Geography of Heritage revisited. *International Journal of Heritage Studies* 19 (4), 388–394.
- Sipponen, K. & Hulkko, J. (toim.) 1963. *Yhteiskuntasuunnittelu. Tampereen kesäyliopiston yhteiskuntasuunnittelun seminaarissa 10.-14.6.1963 pidetyt esitelmät ym.* Helsinki: Suomalaisuuden liitto.
- Sirola, J. 2006. Kulttuuriympäristöä haravoimassa. *Hiidenkivi* 2006 (1), 6–9.
- Sisäasiainministeriö & Kaavoitus- ja rakennusosasto 1975. *Asuinympäristön suunnitteluperiaatteet. Kaavoitusohjeita 2/1975*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

- Sisäasiainministeriö & Kaavoitus- ja rakennusosasto 1977. *Asemakaavamääräyksiä koskevat ohjeet. Kaavoitusohjeet 1/1977*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sisäasiainministeriö & Kaavoitus- ja rakennusosasto 1981. *Ympäristön parantaminen kaavoja uudistamalla. Kaavoitusohjeita 1/1981*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sisäasiainministeriö & Kaavoitus- ja rakennusosasto 1983. *Maaseututaajamien ympäristösuunnittelu ja osayleiskaavoitus*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sivula, A. 2010. Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista kulttuuriperintöprosessia. Teoksessa: P. Grönholm & A. Sivula (toim.) *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa? Historia mirabilis 6*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys ry, 21–39.
- Skeates, R. 2000. *Debating the Archaeological Heritage. Duckworth Debates in Archaeology*. London: Duckworth.
- Smith, E. & Medin, D. 1981. *Categories and Concepts*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Smith, L. 1993/2008. Towards a Theoretical Framework for Archaeological Heritage Management. Teoksessa: G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson Jnr & J. Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London: Routledge, 62–74.
- Smith, L. 2000. ?Doing Archaeology?: cultural heritage management and its role in identifying the link between archaeological practice and theory. *International Journal of Heritage Studies* 6 (4), 309–316.
- Smith, L. 2004. *Archaeological Theory and the Politics of Cultural Heritage*. New York: Routledge.
- Smith, L. 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Smith, L. 2012a. Discourses of heritage: implications for archaeological community practice. *Nuevo Mundo Mundos Nuevos [Online] Current Issues*, DOI: 10.4000/nuevomundo.64148. Verkkojulkaisu: <http://nuevomundo.revues.org/64148> [Tallennettu 11.8.2013].
- Smith, L. 2012b. Editorial. *International Journal of Heritage Studies* 18 (6), 533–540.
- Smith, L. & Akagawa, N. (toim.) 2009. *Intangible Heritage*. Abingdon: Routledge.

- Solin, A. 2001. *Tracing texts. Intertextuality in environmental discourse*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Solin, A. 2002. Arvot vai ohjeavot? Ympäistönsuojelun merkityksistä hallinnon teksteissä. Teoksessa: V. Heikkinen (toim.) *Virikapukuinen kieli. Tietolipas* 182. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 157–171.
- Solin, A. 2012. Kriittinen diskurssintutkimus. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genreanalyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 558–563.
- Solli, B., Burström, M., Domanska, E., Edgeworth, M., González-Ruibal, A., Holtorf, C., Lucas, G., Oestigaard, T., Smith, L. & Witmore, C. 2011. Some Reflections on Heritage and Archaeology in the Anthropocene. *Norwegian Archaeological Review* 44 (1), 40–88.
- Spaulding, A. C. 1988. Distinguished Lecture: Archeology and Anthropology. *American Anthropologist* 90 (2), 263–271.
- Steel, T., Turunen, A., Lillbroända-Annala, S. & Santikko, M. (toim.) 2014. *Muuttuva kulttuuriperintö – Det föränderliga kulturarvet. Ethnos-toimite* 16. Helsinki : Ethnos ry.
- Strellman, U. & Vaattovaara, J. (toim.) 2013. *Tieteen yleistajuistaminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Stubbs, M. 1997. Whorf's children. Critical comments on critical discourse analysis (CDA). Teoksessa: A. Ryan & A. Wray (toim.) *Evolving models of language*. Clevedon: Multilingual Matters, 100–116.
- Suhonen, M. 2008. Arkeologian lähdeaineistot: Menneisyyden fyysinen kulttuuriperintö. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 129–143.
- Suhonen, V.-P. 2006. Keskustelua: Muinaismuistolain alkujuurilla - Vuoden 1429 suuri pohjalöytötapaus. *Muinaistutkija* 2006 (3), 57–59.
- Suomen arkeologinen seura 2006. *Suomen arkeologinen seura ry:n kotisivut*. Verkkosivusto: <http://www.sarks.fi/> [Viitattu 7.6.2015].

Suomen keskiajan arkeologian seura 2015. *Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland kotisivut*. Verkkosivusto: <http://org.utu.fi/muut/skas/> [Viitattu 8.6.2015].

Suomen Kotiseutuliitto 2015. *JOY-kulttuuriympäristökampanja 2010. Suomen Kotiseutuliiton kotisivut*. Verkkosivusto: <http://www.kotiseutuliitto.fi/toiminta/joy-kulttuuriymp%C3%A4rist%C3%B6kampanja> [Viitattu 13.12.2015].

Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura 2015. *Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seuran kotisivut*. Verkkosivusto: <http://www.kulttuuriperintokasvatus.fi/> [Viitattu 13.12.2015].

Suomen Kunnallisliitto 1991. *Ympäristöasiat kunnan suunnittelussa. Suomen Kunnallisliiton ympäristöjulkaisut nro 21*. Helsinki: Suomen Kunnallisliitto.

Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 2: L-P 1995. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suomen virallinen tilasto (SVT) 2014. *Yliopistokoulutus. Helsinki: Tilastokeskus*. Verkkojulkaisu: http://www.stat.fi/til/yop/2014/yop_2014_2015-05-06_tie_001_fi.html [Viitattu 8.6.2015].

Suomen väestön esihistorialliset juuret 1984. *Suomen väestön esihistorialliset juuret. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 131*. Helsinki: Suomen tiedeseura.

Suomen ympäristökeskus SYKE 2014. *Kansallismaisemat. YMPARISTO.fi. Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu*. Verkkosivusto: <http://www.ymparisto.fi/fi-fi/luonto/Maisemat/Kansallismaisemat> [Viitattu 12.12.2015].

Suonuuti, H. 2006. *Sanastotyön opas*. Toinen painos. Helsinki: Sanastokeskus TSK ry.

Swensen, G., Jerpåsen, G. B., Sæter, O. & Sundli Tveit, M. 2013. Capturing the Intangible and Tangible Aspects of Heritage: Personal versus Official Perspectives in Cultural Heritage Management. *Landscape Research* 38 (2), 203–221.

Svinhufvud, K. 2005. Yrityksen kotisivu tekstinä ja tekstilajina. *Kielikello* 2005 (2). Verkkojulkaisu: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1567> [Viitattu 21.9.2015].

Taavitsainen, J.-P. 2005. Roska ei valehtele: nuoret ajat ja arkeologia. *Tieteessä tapahtuu* 2005 (5), 19–26.

Taavitsainen, J.-P. 2008. Muinaisuuden tutkimus ennen tieteellisen arkeologian syntyä. Teoksessa: P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 66–77.

Taavitsainen, J.-P. & Immonen, V. 2013. Looking at archaeology through 30 years of Fennoscandia archaeologica – an interview. *Fennoscandia archaeologica* XXX, 3–11.

Taivainen, J. 2013. Muinaismuistolain suojelema tai ei – Metsien kulttuuriperintö on moninaista ja arvokasta. Teoksessa: J. Enqvist, M. Suhonen & J. Ruohonen (toim.) *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta: vetreä keski-ikäinen vai raihmainen vanhus & Arkeopeda - opetusta, opastusta, oppimista*. Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 26–28.

Taivainen, J. <jouni.taivainen@metsa.fi> 2015. KMO kulttuuriperintöinventointihanke loppuseminaari Kansallismuseolla 9.10.2015. Sähköpostiviesti Johanna Enqvistille 22.5.2015.

Tallgren, A. M. 1918a. *Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäännökset*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Tallgren, A. M. 1918b. *Muinaistutkimuksen työmaalta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Tallgren, A. M. 1924. *Museomiehen työpöydältä. Kirjoitelmia muinaistieteellisten ja antikvaaristen harrastusten historiasta Suomessa*. Helsinki: Tietosanakirja-osakeyhtiö.

Tallgren, A. M. 1934. Oman itsensä kanssa painiskeleva muinaistiede. *Kalevalaseuran vuosikirja* 14. Helsinki: Kalevalaseura, 200–211.

Tallgren, A. M. 1936. Archaeological studies in Soviet Russia. *Eurasia Septentrionalis Antiqua* 10, 129–170.

Tarjanne, L. 1995. Kulttuuriympäristön arvoja ei aina edes huomata. *Ympäristö* 9 (6), 22–24.

Tarjanne, L. 1999. Saadaanko kulttuuriympäristö kunniaan? *Hiidenkivi* 1999 (1), 22–23.

Taskinen, H. 1995. Muinaisjäännösten hoito vuosina 1988–1994. Teoksessa: T. Edgren, J. Moisanen & H. Taskinen (toim.) *Suomen hoidetut muinaisjäännökset*. Helsinki: Museovirasto, muinaisjäännösten hoitoyksikkö, 6–10.

Tieteen termipankki 2015a. *Terminologiaoppi: käsite*. Verkkojulkaisu:
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Terminologiaoppi:kaasite> [Viitattu 23.3.2015].

Tieteen termipankki 2015b. *Kielitiede: intensio*. Verkkojulkaisu:
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:intensio> [Viitattu 25.3.2015].

Tieteen termipankki 2015c. *Kielitiede:ekstensio*. Verkkojulkaisu:
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:ekstensio> [Viitattu 25.3.2015].

Tieteen termipankki 2015d. *Kirjallisuudentutkimus: suuret kertomukset*.
Verkkojulkaisu:
http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:suuret_kertomukset
[Viitattu 4.6.2015].

Tieteen termipankki 2015e. *Kielitiede: modaalisuus*. Verkkojulkaisu:
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:modaalisuus> [Viitattu 24.8.2015].

Tieteen termipankki 2015f. *Kielitiede: nominalisaatio*. Verkkojulkaisu:
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:nominalisaatio>
[Viitattu 18.10.2015].

Tieteen termipankki 2015g. *Kielitiede: performatiivi*. Verkkojulkaisu:
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:performatiivi>
[Viitattu 7.12.2015].

Tieteen termipankki 2016. *Semiotiikka: semiosis*. Verkkojulkaisu:
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Semiotiikka:semiosis> [Viitattu 26.1.2016].

Tiililä, U. 2000. Tapaus päivähoitopäätös. Teoksessa: V. Heikkinen (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus, 215–266.

Tiililä, U. 2007. *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etupäätösten kielestä ja konteksteista*.
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tiisala, T. 2010/2014. Michel Foucault. *Filosofia.fi. LOGOS – ensyklopedia*.
Verkkojulkaisu: <http://filosofia.fi/node/5351> [Viitattu 15.12.2015].

Tiitinen, T. Koivisto, L., Maaranen, P., Mikkonen-Hirvonen, S., Moisanen, J., Pajunen, H. & Soininen, O. 1999. *Hiidenkiuas ja Tulikukka. Opas arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoon*. Helsinki: Museovirasto, muinaisjäännösten hoitoyksikkö.

- Tilastokeskus 2007. *Suomi 1917-2007. Itsenäisyyden aika tilastojen valossa*.
Verkkosivusto: <http://www.stat.fi/tup/suomi90/index.html> [Viitattu 21.4.2015].
- TNS Gallup 2015. *Suomen web-sivustojen viikkoluvut. TNS Metrix -palvelu*.
Verkkosivusto: <http://tnsmatrix.tns-gallup.fi/public/> [Viitattu 15.9.2015].
- Trigger, B. 2006. *A History of Archaeological Thought*. Second edition. New York: Cambridge University Press.
- Tulonen, A. 2000. *Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma*. Hämeenlinna: Hämeen ympäristökeskus.
- Tunbridge, J. E. 1984/2008. Whose Heritage to Conserve? Cross-cultural reflections on political dominance and urban heritage conservation. Teoksessa: R. Harrison, G. Fairclough, H. J. Jameson Jnr & J. Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London & New York: Routledge, 235–244.
- Tunbridge, J. E., Ashworth, G. J. & Graham, B. J. 2013. Decennial reflections on a geography of heritage (2000). *International Journal of Heritage Studies* 19 (4), 365–372.
- Tuneld, E. 1795. *Geographie öfwer Sweriges Rike. Femte hufvuddelen. Om storfurstendömet Finland*. Stockholm.
- Tuomela, R. 1983. *Tiede, toiminta ja todellisuus: Tieteellisen maailmankäsityksen filosofiset perusteet. Filosofian kirjasto 11*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. & Kivilaakso, A. (toim.) 2013a. *Mitä on kulttuuriperintö? Tietolipas 243*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. & Kivilaakso, A. 2013b. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa: O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim.) *Mitä on kulttuuriperintö? Tietolipas 243*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 12–27.
- Tuovinen, T. 2000. Löytö toteuttaa etsijän tahtoa. Teoksessa: P. Maaranen & T. Kirkinen (toim.) *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Helsinki: Museovirasto, arkeologian osasto, 33–41.
- Turun yliopisto 2015. *Humanistinen tiedekunta. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma. Maisemantutkimus*.

Verkkosivusto:

<http://www.utu.fi/fi/yksikot/hum/yksikot/ktmt/opiskelu/oppiaineet/Sivut/Maisemantutkimus.aspx> [Viitattu 10.6.2015].

Tusa, M. 1990. Keskustelua alustuksien aiheesta [seuran kevätkokouksessa 19.4.1990]. *Muinaistutkija* 1990 (3), 8–9.

Törrönen, J. 2010. Kuvaus, näkökulma, ääni: Representaatioiden analyysi empiirisessä sosiaalitutkimuksessa. Teoksessa: T. Knuuttila & A. P. Lehtinen (toim.) *Representaatio - tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Helsinki: Gaudeamus, 276–304.

Uino, P. 2000. Inventoinnin raportointi ja muinaisjäännösrekisteri - alustava ohjeisto. Teoksessa: P. Maaranen & K. Tuija (toim.) *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Helsinki: Museovirasto, arkeologian osasto, 236–245.

UNESCO 1954. *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Paris: UNESCO.

UNESCO 1972. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris: UNESCO.

UNESCO 1982. *Mexico City Declaration on Cultural Policies*. Paris: UNESCO.

Saatavilla verkossa: http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=12762&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [Viitattu 16.2.2015].

UNESCO 2003a. *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.

UNESCO 2003b. *Charter of the Preservation of the Digital Heritage*. Paris: UNESCO.

United Nations (UN) 1987. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Saatavilla verkossa: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> [Viitattu 12.2.2015].

University of Helsinki/ARGEOPOP 2012. *ARGEOPOP: Finnish pre-history reconstructed in the light of archaeological and population genetic data*.

Verkkosivusto: <http://www.helsinki.fi/bioscience/argeopop/#> [Viitattu 2.7.2015].

Urry, J. 1990. *The Tourist Gaze*. London: Sage.

- Vaara, E. & Laine, P.-M. 2006. Kriittinen diskurssianalyysi metodologiana strategiatutkimuksessa. Teoksessa: K. Rolin, M. Kakkuri-Knuuttila & E. Henttonen (toim.) *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 155–173.
- Vahtikari, T. 2013. *World Heritage Cities between Permanence and Change. International Construction of ‘Outstanding Universal Value’ and Local Perceptions at Old Rauma from the 1970s to the 2000s*. University of Tampere, School of Social Sciences and Humanities: unpublished academic dissertation.
- Vainisalo, S. 1988. *Kantele: muinaisjäännös vai elävä soitin?* Helsinki: Helsingin yliopisto, musiikkiteide: julkaisematon seminaarityö.
- Waltari, M. 1955. *Turms, kuolematon I*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Valtioneuvosto 1998. *Valtioneuvoston arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 17.12.1998*. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta ja opetusministeriö.
- Valtioneuvosto 2008. *Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista, ajantasaistettu versio (sisältää vuoden 2000 päätöksen ja sen tarkistuksen vuodelta 2008)*. Saatavilla verkossa: <http://www.ymparisto.fi/download/noname/%7BA2516D1A-DF52-4E0B-A00C-E2DDC51EF440%7D/59386> [Viitattu 12.12.2015].
- Valtioneuvosto 2014. *Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020*. Saatavilla verkossa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/43197> [Viitattu 12.2.2015].
- Valtonen, H. 2006. *Tavallisesta kuriositeetiksi: kahden Keski-Suomen Ilmailumuseon Messerschmitt Bf 109 -lentokoneen museoarvo*. *Jyväskylä studies in humanities*, 1459-4323; 49. Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto.
- Valtonen, S. 1998. Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa: A. Kantola, I. Moring & E. Väliverronen (toim.) *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 93–121.
- Van Dijk, T. A. 1993. Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society* 4 (2), 249–283.
- VanPool, C. S. & VanPool, T. L. 1999. The Scientific Nature of Postprocessualism. *American Antiquity* 64 (1), 33–53.

- Warren-Findley, J. 2013. Rethinking heritage theory and practice: the US experience. *International Journal of Heritage Studies* 19 (4), 380–383.
- Waterton, E. 2005. Whose Sense of Place? Reconciling Archaeological Perspectives with Community Values: Cultural Landscapes in England. *International Journal of Heritage Studies* 11 (4), 309–325.
- Waterton, E. & Smith, L. 2009a. Introduction: Heritage and Archaeology. Teoksessa: E. Waterton & L. Smith (toim.) *Taking Archaeology out of Heritage*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 1–7.
- Waterton, E. & Smith, L. 2009b. There is no such thing as Heritage. Teoksessa: E. Waterton & L. Smith (toim.) *Taking Archaeology out of Heritage*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 10–27.
- Waterton, E. & Smith, L. 2010. The recognition and misrecognition of community heritage. *International Journal of Heritage Studies* 16 (1-2), 4–15.
- Waterton, E., Smith, L. & Gary, C. 2006. The Utility of Discourse Analysis to Heritage Studies: The Burra Charter and Social Inclusion. *International Journal of Heritage Studies* 12 (4), 339–355.
- Waterton, E. & Watson, S. (toim.) 2010a. *Culture, Heritage and Representation. Perspectives on Visuality and the Past*. Surrey: Ashgate.
- Waterton, E. & Watson, S. 2010b. Introduction: A Visual Heritage. Teoksessa: E. Waterton & S. Watson (toim.) *Culture, Heritage and Representation. Perspectives on Visuality and the Past*. Surrey: Ashgate, 1–16.
- Waterton, E. & Watson, S. 2013. Framing theory: towards a critical imagination in heritage studies. *International Journal of Heritage Studies* 19 (6), 546–561.
- Watson, S. 2009. Archaeology, Visuality and the Negotiation of Heritage. Teoksessa: E. Waterton & L. Smith (toim.) *Taking Archaeology out of Heritage*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 28–47.
- Webmoor, T. & Witmore, C. L. 2008. Things Are Us! A Commentary on Human/Things Relations under the Banner of a ‘Social’ Archaeology. *Norwegian Archaeological Review* 41 (1), 53–70.

- Veijola-Reipas, R. 2008. *Suomenlinnan arkeologinen selvitys. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja* 19. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Verschueren, J. 2009. Introduction: The pragmatic perspective. Teoksessa: J. Verschueren & J. Östman (toim.) *Key Notions for Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1–27.
- Verschueren, J. 2011. *Ideology in Language Use. Pragmatic Guidelines for Empirical Research*. Cambridge Books Online. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verschueren, J. & Brisard, F. 2009. Adaptability. Teoksessa: J. Verschueren & J. Östman (toim.) *Key Notions for Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 28–47.
- Wiberg, M. 2012. Poliitiikan tutkimus. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genreanalyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 624–630.
- Wickholm, A. 2007. Millaisen kuvan sanomalehdet antavat arkeologiasta? Teoksessa: T. Mökkönen & S. Seppälä (toim.) *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media & Mikä on muinaisjäännös?* Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 27–37.
- Widdowson, H. G. 1995. Discourse analysis: a critical view. *Language and Literature* 4 (3), 157–172.
- Viitanen, E.-M. 2010. *Locus Bonus. The Relationship of the Roman Villa to its Environment in the Vicinity of Rome*. Helsinki: University of Helsinki.
- Viitanen, E.-M. & Salminen, T. 2012. Tohtorit suomalaisen arkeologian kentässä. Teoksessa: E.-M. Viitanen (toim.) *Arkeologipäivät 2011. Arkeologian asema muuttuvassa yhteiskunnassa & Nuoret muinaisjäännökset ja nykyisyyden arkeologia*. Helsinki, Suomen arkeologinen seura ry, 30–43.
- Vikkula, A. 1984. Arkeologisen julkaisutoiminnan kriisi. *Muinaistutkija*, 1984 (2), 12–13.
- Vikkula, A. 1990. Suojelu – arkeologin omanarvontunnon pönkittäjä ja itsetarkoitus? *Muinaistutkija*, 1990 (4), 12–16.
- Vilkuna, J. 1985. Arkeologia 2000 ja maakuntamuseot. *Muinaistutkija* 1985 (1), 15–17.

- Vilkuna, J. 1996. Keski-Suomen muinaismuistojen inventointiprojekti. Teoksessa: T. Edgren, H. Ranta, P. Purhonen & P. Maaranen (toim.) *Arkeologia Suomessa - Arkeologia i Finland 1993–1994*. Helsinki: Museovirasto, 33–38.
- Vilkuna, J. 2003. Täytetyn tiikerin äärellä – museologia, mitä se on? *Tieteessä tapahtuu* 2003 (7), 5–10.
- Vilkuna, J. 2007. Yhteinen kulttuuriperintömme. Teoksessa: P. Kinanen (toim.) *Museologia tänään. Suomen museoliiton julkaisuja 57*. Helsinki: Suomen museoliitto, 12–43.
- Winter, T. 2013a. Clarifying the Critical in Critical Heritage Studies. *International Journal of Heritage Studies* 19 (6), 532–545.
- Winter, T. 2013b. Going places; challenging directions for the future of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies* 19 (4), 395–398.
- Winter, T. 2014. Heritage studies and the privileging of theory. *International Journal of Heritage Studies* 20 (5), 556–572.
- Virtanen, M. 2002. *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 831*. Toinen painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Witmore, C. L. 2007. Symmetrical Archaeology: Excerpts of a Manifesto. *World Archaeology* 39 (4), 546–562.
- Wittgenstein, L. 1953. *Philosophical Investigations* [transl. by G. E. M. Anscombe]. Oxford: Blackwell.
- Wittgenstein, L. 1984. *Philosophische Untersuchungen. Werkausgabe Bd 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Wodak, R. 1996. *Disorders of discourse*. London: Longman.
- Von Bonsdorff, P. 1996. Maiseman esteettinen tulkinta ja arvottaminen. Teoksessa: M. Häyrynen & O. Immonen (toim.) *Maiseman Arvo(s)us. Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin raportteja n:o 1*. Helsinki: Gummerus, 26–36.
- von Bonsdorff, P. & Haapala, A. 1999. Introduction. Teoksessa: P. von Bonsdorff & A. Haapala (toim.) *Aesthetics in the Human Environment. International Institute of Applied Aesthetics Series vol. 6*. Lahti: International Institute of Applied Aesthetics, 5–11.

von Wright, G. H. 1968. *Logiikka, filosofia ja kieli* [suom. J. Hintikka & T. Nyberg]. *Ajattelijoita ja ajatussuuntia nykyajan filosofiassa*. Helsingissä: Otava.

Wright, P. 1985/2009. *On Living in an Old Country: The National Past in Contemporary Britain*. London & New York: Verso.

Vuorinen, J.-M. 1997. Arkeologi: kolmannen sektorin fundamentalisti? *Muinaistutkija* 1997 (3), 29.

Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto 2003. *Otantamenetelmät. KvantiMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto*. Verkkojulkaisu:
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/> [Viitattu 30.7.2015].

Yle Uutiset 2014. *Yöhaukat ryövävät muinaiskohteita – Luvattomat kaivaukset yleistyvät. Kotimaa 13.8.2014*. Saatavilla verkossa:
http://yle.fi/uutiset/yohaukat_ryovaavat_muinaiskohteita_luvattomat_kaivaukset_yleistyvat/7407925 [Viitattu 3.3.2015].

Ylilääkkölä, T. 1999. *Mitä mieltä muinaisjäänöksistä matkailukohteina? - maanomistajien ja suuren yleisön asenteita muinaisjäänöksiin ja matkailun vaikutuksiin Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Mikkelin seudulla*. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine: julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Ympäristöministeriö 2011. *Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa. Suomen ympäristö 28/2011*. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Ympäristöministeriö 2012a. *Strategia 2020*. Saatavilla verkossa:
<http://www.ym.fi/strategia2022> [Viitattu 12.2.2015].

Ympäristöministeriö 2012b. *OH 4/2012 Tuulivoimarakentamisen suunnittelu. Ympäristöhallinnon ohjeita 4/2012, Rakennettu ympäristö*. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Ympäristöministeriö 2013a. *Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa. Suomen ympäristö 14/2013*, Helsinki: Ympäristöministeriö.

Ympäristöministeriö 2013b. *Lausuntoyhteenvedo 13.10.2013. Työryhmän esitys Kulttuuriympäristöstrategiaksi 2014–2020*. Saatavilla verkossa:
<http://www.ym.fi/download/noname/%7BA5B910E4-02B4-4FC3-B41B-0C14B602559D%7D/93497> [Tallennettu 13.12.2015].

Ympäristöministeriö 2014. *Kansallinen kestävä kehityksen strategia*.

Saatavilla verkossa: [http://www.ym.fi/fi-fi-Ymparisto/Kestava_kehitys/Kansallinen_kestavan_kehityksen_strategia](http://www.ym.fi/fi-fi/Ymparisto/Kestava_kehitys/Kansallinen_kestavan_kehityksen_strategia) [Viitattu 12.2.2015].

Ympäristöministeriö 2015. *Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana*.

Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014-2020. Työryhmä 30.1.2015. Saatavilla verkossa: <http://www.ym.fi/kulttuuriymparistostrategia> [Viitattu 28.5.2015].

Ympäristöministeriö & Museovirasto 2015. *Rakennusperinto.fi. Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä*. Verkkosivusto:

http://www.rakennusperinto.fi/kulttuuriymparisto/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/ [Viitattu 7.1.2015].

Ympäristönsuojelun tavoitteita tutkiva työryhmä 1972. *Ympäristönsuojelun tavoitteita tutkivan työryhmän raportti. Liite 4*. Helsinki: Talousneuvosto, Yhteiskuntapolitiikan tavoitteita ja niiden mittaamista tutkiva jaosto.

Zalasiewicz, J., Williams, M., Haywood, A. & Ellis, M. 2011. The Anthropocene: a new epoch of geological time? *Philosophical Transactions of the Royal Society A* 369 (1938), 835–841.

Ålands landsskapsregering 2015. *Kulturarv. Arkeologi och fornlämningar*.

Verkkosivusto: <http://www.regeringen.ax/kulturarv/arkeologi-fornlamningar> [Viitattu 6.9.2015].

Äikäs, T. 2011. *Rantakiviltä tuntureille – Pyhät paikat saamelaisten rituaalisessa maisemassa*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Societas Historica Finlandiae Septentrionalis.

Äyräpää, A. 1930. Die relative Chronologie der steinzeitlichen Keramik in Finnland I-II. *Acta Archaeologica* 1, 165–190, 205–220.

Kulttuuriperintöä koskeva ajantasainen lainsäädäntö ja Suomen ratifioimat valtiosopimukset (kronologisessa järjestyksessä)

Muinaismuistolaki (MML, 295/1963).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295>

Laki kulttuuriesineiden maastaviennin rajoittamisesta (115/1999).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990115>

Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL, 132/1999).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>

Laki varastetuista tai laittomasti maastaviedyistä kulttuuriesineistä tehdyn Unidroit'n yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä ja yleissopimuksen soveltamisesta (877/1999). <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990877>

Laki rakennusperinnön suojelemisesta (LarS 498/2010)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498>

Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta, ratifioitu 1987 (ns. Maailmanperintösopimus, SopS 19/1987) [UNESCO 1972: Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage].

http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaliset_asiat/kansainvaliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/mperintosopimus

Asetus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemista koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta (19/1987).

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1987/19870019>

Yleissopimus Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelusta, ratifioitu 1992 (ns. Granadan sopimus, SopS 10/1992) [CoE 1985: Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe].

Asetus Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta (10/1992).

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1992/19920010>

Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemiseksi aseellisen selkkauksen sattuessa, ratifioitu 1994 (ns. Haagin sopimus, SopS 93/1994) [UNESCO 1954: Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict].

http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaeliset_asiat/kansainvaeliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/haag?lang=fi>

Tarkistettu Eurooppalainen yleissopimus arkeologisen perinnön suojelusta, ratifioitu 1995 (ns. Maltan/Vallettan sopimus, SopS 26/1995) [CoE 1992: European Convention on the Protection of Archeological Heritage, Revised No 143].

http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1995/19950026/19950026_2>

Asetus arkeologisen perinnön suojelua koskevan tarkistetun eurooppalaisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta (486/1995).

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1995/19950486>>

Yleissopimus kulttuuriomaisuuden luvattoman tuonnin, viennin ja omistusoikeuden siirron kieltämiseksi ja ehkäisemiseksi, ratifioitu 1999 (ns. Pariisin sopimus, SopS 92/1999) [UNESCO 1970: Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict].

http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaeliset_asiat/kansainvaeliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/kulttuuriomaisuus>

Eurooppalainen maisemayleissopimus, ratifioitu 2006 (ns. Firenzen sopimus) [CoE 2004: European Landscape Convention].

Tasavallan presidentin asetus Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta (14/2006).

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060014>>

Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta, ratifioitu 2013 [UNESCO 2003: Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage].

<http://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/index>>

Valtioneuvoston asetus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta (47/2013).

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047>>

LIITTEET

Liite 1. Instituutio-, aate- ja oppihistoriallinen kronologia/historialliset kontekstit ja tekstit

Liite 2. Luettelo tutkimuksen primääriaineistosta

Liite 3. Haastattelupyyntö

Liite 4. Haastattelukysymykset

Liite 1. Instituutio-, aate- ja oppihistoriallinen kronologia/historialliset kontekstit ja tekstit

Käsittehistoriallisen analyysin yhteydessä käsitellyt tekstidokumentit on lihavoitu.

HALLINNOLLINEN KONTEKSTI	TIETEELLINEN KONTEKSTI	KANSAINVÄLINEN KONTEKSTI
		Suurvalta-aika 1600–1808: Ruotsin valtion ikaikaisen kunnan, valtiollisen olemassaolon ja suurvalta-aseman perustelu; raamatulliset esi-isät; göötiläisyys; vanhimmat löytöjä ja muinaismuistoja koskevat säädökset
1630 – Valtiollinen antikvaarin virka (<i>Riksanantikvarie</i>) perustetaan		
1648 – <i>Antiquarius Regni</i> virka perustetaan	1640 – Kuminkaallinen Turun akatemia perustetaan	
1666 – Kuminkaallinen plakaatti ”Om Gamble Monumenter och Antiquiteter”	1660-l. → Muinaismuistoja koskevien tietojen kerääminen kirkkoherrojen välityksellä alkaa Ruotsissa	
1667 – Antikviteettikollegio perustetaan		
1671 – Antikviteettikollegiosta <i>Antikviteetsarkivet</i>		
1684 – Antikviteettiplakaatti, jossa vaatimus muinaisesinelöytöjen tarjoamisesta kruunun lunastettavaksi		
	1700-l. → Muinaisesineiden keräily ja ’tutkimukset’ papiston harrastukseksi	
1734 – Yleinen laki, jossa muinaislöytöjä koskevaa sääntelyä kehitettiin edelleen		
1786 – Antikviteetsarkivetin tehtävät ottaa <i>Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademi</i>		
		1800 → Tieteellinen muinaistutkimus alkaa kehittyä.

Autonomian aika 1809–1916: Suomalaisen tieteellisen arkeologian ja muinaismuistohallinnon synty ja muotoutuminen; nationalismin ja ”kansallisten tieteiden” nousu: kansallinen muinaistiede kansakunnan historian ja identiteetin muodostajana	
1809 → Antikvaarihallinnon tehtävät lääninhallinnon ja rakennushallinnon hoidettaviksi, vastuu kokoelmista yliopistolle	
1828 – Turun akatemia siirtyy Turun palon jälkeen Helsinkiin ja saa nimekseen Keisarillinen Aleksanterin-Yliopisto Suomessa	
1832 – Gottlund julkaisee ”Otawan”	
1835–1836 – Kalevalan ensi painos julkaistaan	1836 – Thomsenin kolmiperiodijärjestelmä (Petersen & Thomsen 1836)
1840 – Yliopiston raha-, mitali- ja taidekabinetti nimetään Etnografiseksi museoksi (<i>Etnografisk museum</i>)	
1846 – Ensimmäinen Suomen muinaisjäännöksiä käsittelevä ”tieteellinen” artikkeli (Fellman)	
1849 – Yliopiston kokoelmat jakautuvat <i>Historiallis-kansatieteelliseksi museoksi</i> ja <i>Raha- ja mitalikabinetiksi</i>	
	1850 – Skandinaaviset muinaistutkimuksen opit alkavat levitä myös muualle Eurooppaan
1858 – Ensimmäinen arkeologian väitöskirja Suomessa (Bomansson)	
	1859 – Darwin julkaisee ”Lajien synnyn”
1850–60-l. – Ensimmäisiä tieteellisiä kaivauksia suoritetaan	
1862 – J.R. Aspelin aloittaa yliopisto-opintonsa	

			1865 – Sir John Lubbock (1865/1913) erottellee paleoliittisen ja neoliittisen kivilauden
		1867 – J.R. Aspelin lähtee Ruotsiin Oscar Monteliusen ja Hans Hildebrandin oppiin	
		1870 – Suomen muinaismuistoyhdistys perustetaan	1870-l. – Schliemannin kaivaukset Troijassa ja Mykenessä
		1875 – J.R. Aspelin väittelee ja valitaan amanuenssiksi hoitamaan Yliopiston arkeologisia kokoelmia	
		1876 → Muinaismuistoyhdistys ryhtyy luetteloimaan löytyneitä muinaisjäännöksiä kihlakunnittain	
		1878 – J.R. Aspelin arkeologian ylimääräiseksi professoriksi Helsingin yliopistoon	
	1880-l. – Rakennushallinto restauroi linnoja		
	1883 – Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta		
	1884 – Arkeologinen toimisto perustetaan	1877–1884 – J.R. Aspelinin julkaisee ”Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumus-aloilta”	
	1885 – J.R. Aspelin ensimmäiseksi valtionarkeologiksi	1885 – Muinaistieteen yliopisto-opetus katkeaa Aspelinin lähdyttyä, vastuu opetuksesta siirtyy museohallinnolle	
	1890 – Suomen keskiaikaisten linnojen tutkimusten ja restaurointien intensiivisin kausi alkaa	1890 → Nationalistinen ”nuorsuomalainen” arkeologia, Venäjän arkeologiset tutkimukset taukoavat	1890 → Tieteellisen arkeologian kulttuurihistoriallinen suuntaus saa alkunsa
	1893 – Yliopiston Historiallis-kansatieteellisen museon ja Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokoelmat, Ylioppilaskuntien kansatieteellinen museo ja		

Muinaistieteellisen toimikunnan kokoelmat yhdistetään <i>Valtion historialliseksi museoksi</i> : maahan perustetaan kulttuurihistoriallinen keskusmuseo (nimitetään 1917 Suomen kansallismuseoksi)		
1905 – Paikallismuseoille ryhdytään myöntämään avustusta Valtopäivien Längmanin rahastosta	1905 – Hackman esittää teorian suomalaisten vähittäisestä, varhaisesta migraatiosta	
1908 – Arkeologisen toimiston nimitys vaihtuu Muinaistieteelliseksi toimikunnaksi	1908 → Venäjän ja Aasian tutkimus elpyy (etääntyminen kansallisesta arkeologiasta)	
1909 – Seurasaaren ulkomuseo avataan		
1910 – Paikallismuseoiden avustukset alkavat kanavoitua toimikunnan kautta	1910 – Julius Aliio yliopiston muinaistieteen dosentiksi	
1910 – Kansallismuseon rakennus valmistuu		1911 – Kossinna julkaisee asutusarkeologisen metodinsa
1912 – Valtionarkeologi virallistaa toimikunnan osastonjoon esihistorialliseen, historialliseen ja kansatieteelliseen osastoon		
1915 – Hjalmar Appelgren-Kivalo valtionarkeologiksi		

Suomen itsenäistymisen jälkeinen aika 1917–1939: Muinaistieteellisten instituutioiden vahvistuminen; empiirisen ja empiristisen näkökulman omaksuminen arkeologiassa; ”kompromissiarkeologia” 1930-luvulla		
1917 – Kirkollistoimikunta muuttuu kirkollis- ja opetusasiatointimikunnaksi (kirkollis- ja opetusministeriöksi)		
1918 – Toimituskunta jaetaan kolmeksi aliosastoksi, joista kansalaisivistystä koskeva käsittelee yliopistoilta sekä Muinaistieteellistä toimikunnalta tulevia asioita	1918 – A. M. Tallgren julkaisee ”Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjännökset” sekä ” Muinaistutkimuksen	

1918 – Suomenlinnan hoitokomitea asetetaan	työmaalta”	
	1919 – Helsingin yliopisto saa nykyisen nimensä	
	1919 – Åbo Akademi perustetaan	
	1919 – A. M. Tallgren Helsingin yliopiston muinaistieteen dosentiksi	
1920 – Toimikunta muuttuu luottamuselimestä virastoksi, jonka puheenjohtajana ja samalla Kansallismuseon esimiehenä on valtionarkeologi	1920 → Arkeologisessa tutkimuksessa huomio kääntyy heimokansoista kotimaahan	
1920 – Kansallismuseon esihistorian näyttely	1920 – A. M. Tallgren Tarton yliopiston arkeologian professoriksi	
kivikaudelta varhaisempaan rautakauteen valmistuu		
1920 – Kansallismuseon rahakammion toiminta alkaa	1921 – Suomen ja pohjoismaiden arkeologian professuuri Helsingin yliopistoon	
	1921 – C. A. Nordman Helsingin yliopiston muinaistieteiden dosentiksi	
1922 – Kirkollis- ja opetusministeriö muuttuu opetusministeriöksi (Autio 1986: 24).	1922 – Turun yliopisto perustetaan	
1923 – Luonnonsuojelulaki		
1923 – Kansallismuseon nuoremman rautakauden näyttely sekä suomalais-ugrilainen osa valmistuvat	1923 – A.M. Tallgren ensimmäiseksi Suomen ja pohjoismaiden arkeologian professoriksi Helsingin yliopistoon	
1926 – Julius Ailio vt. valtionarkeologiksi sekä opetusministeriksi		1925 – Childe julkaisee synteesisin Euroopan esihistorian kronologiasta
1927 – U. T. Sirelius vt. valtionarkeologiksi		
1927 – Kansallismuseon rahakammio avataan yleisölle		
1928 – Julius Ailio vt. valtionarkeologiksi		

1929 – Juhani Rinne valtionarkeologiksi			
1930-l. – Linnosten ja linnoitusten kunnostuksen ja restauroinnin merkitys kasvaa lisääntyneen matkailun myötä	1930-l. → ”Kompromissiarkeologia”		1930-l. – Kulttuurihistoriallisen suuntauksen ”kriisi”
1936 – C. A. Nordman valtionarkeologiksi	1933 – Aarne Äyräpää Helsingin yliopiston arkeologian dosentiksi		
	1938 – Aarne Äyräpää Helsingin yliopiston esihistoriallisen arkeologian ylimääräiseksi professoriksi		

1939–1944 Sotavuodet

Jälleenkennus ja talouskasvuun aika 1945–1963: Teollistuminen, kaupungistuminen, kylmä sota; ”neutraali tiede”, funktionalistinen ja evolutionistinen kulttuurikäsitys; MML:n valmistelu; prosessuaalismin synty; ympäristötietoisuuden nousu ja ympäristöliikkeen synty			
	1945 – Aarne Äyräpää Helsingin yliopiston Suomen ja pohjoismaiden arkeologian vt. professoriksi		1945 → Funktionalismi 1945 – UNESCO perustetaan
	1948 – Ella Kivikoski Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinaavian arkeologian professoriksi		
			1949 – Radiohiilijoiutus keksitään
1950 – Muinaismuistolainsäädännön uusimista pohtineen komitean mietintö (julkaistaan 1954)			1950 → Uusi arkeologia eli prosessuaalismi saa alkunsa
			1954 – Haagin sopimus (UNESCO)
1956 – Suomi liittyy UNESCO:n jäseneksi			
	1958 – Oulun yliopisto perustetaan		

1959 – Nils Cleve valtionarkeologiksi 1959 – Uusi rakennuslainsäädäntö		
1960 → Seutukaavaliittojen muinaijäännösinventoinnit alkavat		1960 → Prosessualismi hallitsee angloamerikkalaista tieteellistä keskustelua
1963 – Muinaisuistolaki		1963 – Carsonin ”Äänetön kevät” julkaistaan

Hyvinvointivaltion synty 1964–1979: Kulttuurin ”valtiollistaminen” ja institutionalisointi lainsäädännön sekä uusien lakeja valvovien organisaatioiden avulla; valtionhallinnon muutostila 60–70-luvuilla		
1964 - Rakennusuojelulaki		1964 – Venetsian julistus (ICOMOS) 1965 – ICOMOS perustetaan
1966 – Opetusministeriön organisaatiouudistus	1966 – Kivikoski julkaisee ”Suomen kiinteät muinaijäännökset”	
1968 – Epävirallinen meriarkeologian toimisto perustetaan valtionarkeologin alaisuuteen	1968 – Ensimmäinen Oulun yliopiston toteuttama arkeologinen kaivaus	
1970 – Muinaisuustoiminnan kehittämistä ja organisointia selvittäneen toimikunnan mietintö valmistuu	1969 – Arkeologian professuuri Turun yliopistoon	
1970–80-l. → Muinaijäännöksiä hoidetaan talkootyönä kotiseutuharrastajien kanssa	1970 – C.F. Meinander Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinaavian arkeologian professoriksi	1970 – Pariisin sopimus (UNESCO)
1972 – Muinaistieteellinen toimikunta Museovirastoksi, muinaijäännöksistä vastaavat tutkimusosaston esihistorian ja merihistorian toimistot sekä rakennushistorian osasto	1972 – Unto Salo Turun yliopiston arkeologian professoriksi	1972 – Maailmanperintösopimus (UNESCO)
1972 – C. J. Gardberg valtionarkeologiksi	1975 – Oulun yliopiston arkeologian laboratorio perustetaan	

1978 – Laki kulttuuriesineiden maastaviennistä		
1979 – Muinaismuistolakityöryhmän mietintö		
Postmoderni ja yhdentävä Eurooppa 1980–2000: Globaalistuminen/eurooppalaistuminen; valtionhallinnon uudistukset 1980-luvulla; tieteellisen ja ”hallinnollisen” arkeologian ammatillistuminen; postprosessualismi ja arkeologian piristaloituminen; kansallisen menneisyyden merkityksen väheneminen; historiallisen ajan kohteiden tutkimuksen ja suojelun kehitys		
	1980 – Jatkuvuusteoria hyväksytään Tvärminne-seminaarissa	1980 → Postprosessualismi saa alkunsa
1982 – Museoviraston perustetaan muinaisjäännösten määrittys- ja mittausryhmä (koekaivausryhmä)	1982 – Suomen arkeologinen seura ry. (SARKS) perustetaan	1982 – Hodder julkaisee ”Symbols in action”
1983 – Ympäristöministeriö perustetaan	1983 – Ari Siiräinen Helsingin yliopiston arkeologian professoriksi	
1984 – Arkeologia 2000-toimikunnan mietintö		
1985 – Maakuntamuseoiden verkosto valmistuu		1985 – Granadan sopimus (EN)
1985 – Museovirasto alkaa saada kaivauksiin rahoitusta valtion työllisyysohjelmasta		
1986 – Muinaisjäännöskisterin valmistelu alkaa		
1987 – Suomi ratifoi Maailmanperintösopimuksen		
1988 – Museoviraston koekaivausryhmä jaetaan kahtia	1988 – Mikrolitti Oy perustetaan	
1988 – Muinaisjäännösten hoito aloitetaan työllisyysrahoituksella		
1989 – Museovirastotoimikunnan mietintö	1989 – Helsingin yliopiston arkeologian laitos siirtyy omiin tiloihinsa (pois Museoviraston yhteydestä)	
1990 – Muinaisjäännöskisterin kehittäminen alkaa	1990 – Suomen keskiajan arkeologian seura (SKAS) perustetaan	
1992 – Suomi ratifoi Granadan sopimuksen	1992 – Suomen Klassillisen Arkeologian Seura ry.	1992 – Maltan sopimus (EN)

<p>1992 – Asetus Museovirastosta uusitaan</p> <p>1992 – Museoviraston muinaisjäännösten hoitoyksikkö sekä arkeologian osasto perustetaan</p> <p>1993 – Alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämistoimikunnan mietintö</p> <p>1994 – Suomi ratifioi Haagin sopimuksen</p> <p>1994 – Henrik Lilius valtionarkeologiksi</p> <p>1994 – Lex Archaeologica -työryhmän muistio</p> <p>1994 – Museoviraston ja maakuntamuseoiden välisiä yhteistyösopimuksia ryhdytään laatimaan</p> <p>1995 – Suomi EU:n jäseneksi</p> <p>1995 – Suomi ratifioi Maltaan sopimuksen</p> <p>1995 – Valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä</p> <p>1996 – Muinaisjäännöskisteri uudistetaan nykyiseen muotoonsa</p> <p>1999 – Suomi ratifioi Pariisin sopimuksen</p> <p>1999 – Maankäyttö- ja rakennuslaki</p> <p>1999 – Laki kulttuuriesineiden maastaviennistä uudistetaan</p> <p>1999 – ”Maiseman muisti – Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset” julkaistaan</p> <p>1999 – Opas arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoon julkaistaan</p>	<p>(SKLAS) perustetaan</p>	<p>1995 – Jussi-Pekka Taavitsainen Turun yliopiston arkeologian professoriksi</p> <p>1996 – Arkeologian professuuri Oulun yliopistoon</p>	<p>1995 → Prosessuaalismin ja postprosessuaalismin rajat alkavat hämärtyä; arkeologian pirstoutuminen useiksi koulukunniksi</p>
---	----------------------------	---	---

Globaali kapitalismi ja ilmastomuutos 2000–2015: Kulttuuriperintö ja -ympäristö hallinnon toimialojen määrittäjiksi; perinnön tutkimuksen ja perintönäkökulman nousu; sekä tieteellinen että tulkitseva näkökulma arkeologisessa tutkimuksessa; arkeologia etsii itseään: uudet metodit (esim. geenitutkimus) ja teorit; arkeologia yritystoimintana ja tutkimustoiminnan kilpaileminen		
2000 – ”Inventointiopus” julkaistaan		
2003 – Paula Puhonen valtioneurologiksi		2003 – Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta (UNESCO)
2004 – Laki ja asetus Museovirastosta uusitaan		2004 – Firenzen sopimus (EN)
2004 – ”Kaupungit muinaisjäänkönsinä” julkaistaan	2004 – Mika Lavento Helsingin yliopiston arkeologian professoriksi	2005 – Faron sopimus (EN)
2006 – Suomi ratifioi Firenzen sopimuksen		
2006 – Museoviraston aluetoimipisteet Vaasaan ja Hämeenlinnaan		
2008 – Kansallinen metsäohjelma 2015		2008 – ”Johdatus arkeologiaan” julkaistaan (Halinen ym.)
2009 – ”Hiki-opas” julkaistaan		
2010 – Juhani Kostet Museoviraston pääjohtajaksi		
2010 – Rakennussuojelulaki uudistetaan: laki rakennusperinnön suojelemisesta		
2011 – Museoviraston organisaatiouudistus		
2013 – Suomi ratifioi yleissopimuksen aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta		
2014 – Suomen arkeologisten kenttätoiden laatuohjeet (SALAVA)		2014 – Vesa-Pekka Herva Oulun yliopiston arkeologian professoriksi
2014 – Kulttuuriympäristöstrategia		2014 – Kulttuuriympäristötutkimuksen seura perustetaan
2015 – Maailmanperintöstrategia		

Liite 2. Luettelo tutkimuksen primääriaineistosta

Tunnus = Jokaiselle tekstidokumentille annettu yksilöllinen tunnistus, johon viitataan tässä tutkimuksessa.

Museoviraston lausunnot LA1-LA33

Tunnus	Vuosi	Selite	Tekstilaji	Sanamäärä
LA1	2010	Dnro 021/301/2010, Ilmoitus maallanne olevasta kiinteistä muinaisjäännöksistä	viranomaislausunto	205
LA2	2010	Dnro 061/303/2010, Lausunto Keski-Suomen maakuntasuunnitelman 2030 luonnoksesta	viranomaislausunto	172
LA3	2010	Dnro 495/303/2010, Lausunto Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaavan uudistamisen osallistumis- ja arviointisuunnitelmasta	viranomaislausunto	971
LA4	2011	Dnro 417/303/2011, Lausunto Pirkanmaan 1. vähemaakuntakaavasta	viranomaislausunto	223
LA5	2011	Dnro 441/303/2011, Lausunto Satakunnan vähemaakuntakaavan 1. osallistumis- ja arviointisuunnitelmasta	viranomaislausunto	345
LA6	2011	Dnro 457/304/2011, Esitys Suomussalmen Hossan Väräkallion opastaulujen uudelleenjärjestelystä	viranomaislausunto	317
LA7	2011	Dnro 555/303/2011, Lausunto Kymenlaakson energiamaakuntakaavan luonnoksesta	viranomaislausunto	243
LA8	2011	Dnro 596/303/2011, Lausunto Pohjanmaan vähemaakuntakaavan 1:n toisesta ehdotuksesta koskien kaupallisten palvelujen sijoittumista	viranomaislausunto	251
LA9	2012	Dnro 004/300/2012, Kiinteistöä 678-3-9-9 Cortenkatu 7, 92100 Raabe, koskevassa kajoamisluvassa edellytetyt ja syyskuussa 2012 toteutetut riittävät arkeologiset tutkimukset	viranomaislausunto	174
LA10	2012	Dnro 044/304/2012, Tiedustelu tervehaudan suojelusta tilalla Peltola Rn:o 12:65, Haapajärvi	viranomaislausunto	138
LA11	2012	Dnro 094/303/2012, Järvenpääntien ja Kirkkotien muinaisjäännösinventoinnin tulosten vaikutus asemakaavoitukseen	viranomaislausunto	305
LA12	2012	Dnro 113/304/2012, Lausunto arkeologisen inventoinnin tarpeesta Vihdissä	viranomaislausunto	468
LA13	2012	Dnro 147/304/2012, Lausunto Vantaan Sotungin kylätontille suunnitellusta	viranomaislausunto	579

			maailmpöjärjestelmästä			
LA14	2012	Dnro 159/304/2012, Lausunto Vihdin Haimoontien Hakalan sillan uudisrakentamisesta		viranomaislausunto	206	
LA15	2012	Dnro 251/304/2012, Lausunto Äänekosken Hietamalle kaivettavan maakaapelin vaikutuksesta mahdolliseen kiinteään muinaisjäännökseen		viranomaislausunto	283	
LA16	2012	Dnro 281/304/2012, Lausunto Metsähallituksen Kansallisen metsäohjelman (KMO) kulttuuriperintöinventointihankkeesta jatkoraahoituspäätöksen tekoa varten		viranomaislausunto	283	
LA17	2012	Dnro 302/304/2012, Lausunto Suomussalmen Porrasjoen kelon (muinaisjäännösrekisterin tunnus 1000015306) merkkipuun nostamisesta ja suojelemisesta		viranomaislausunto	461	
LA18	2012	Dnro 402/303/2012, Lausunto Satakunnan vaihemaakuntakaavan 1. luonnoksesta ja valmisteluaineistosta		viranomaislausunto	554	
LA19	2012	Dnro 427/304/2012, Lausunto Nordkalk OY AB:n hakkuista louhoksen laajennusalueella, Vimpeli		viranomaislausunto	163	
LA20	2012	Dnro 554/303/2012, Lausunto Pohjois-Karjalan maakuntakaavan 3. vaiheen luonnoksesta		viranomaislausunto	1544	
LA21	2012	Dnro 555/303/2012, Lausunto Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaavan uudistamisen 1. vaihekaavan luonnoksesta		viranomaislausunto	1333	
LA22	2012	Dnro 789/303/2012, Lausunto Etelä-Savon tuulivoimamaakuntakaavan valmisteluvaiheesta		viranomaislausunto	501	
LA23	2013	Dnro 001/302/2013, Päätös tutkimusluvan myöntämisestä Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:lle Vatajan ja Järviän historiallisilla kylätointeilla tehtävää arkeologista valvonta[si] varten Sastamalassa		viranomaispäätös	689	
LA24	2013	Dnro 001/305/2013, Lausunto Härkätien ympäristönsuojeluyhdistys ry:n hakemuksesta maatalouden erityistutkimukseksi perinnebiotooppien hoitoon		viranomaispäätös	421	
LA25	2013	Dnro 003/304/2013, Lausunto Tornator Oyj:n hakkuusuunnitelmasta koskien Kemnimaan Illinkumpu 1 sekä 2 muinaisjäännöksiä		viranomaislausunto	239	
LA26	2013	Dnro 004/305/2013, Hoitolupa Maskun Määksmäen muinaisjäännösalueelle		viranomaispäätös	438	
LA27	2013	Dnro 007/305/2013, Lausunto kiinteälle muinaisjäännökselle, Redutti Tiutiselle, suunnitelluista hoitotoimenpiteistä		viranomaislausunto	332	
LA28	2013	Dnro 023/305/2013, Lausunto Varsinais-Suomen perinnemaisemayhdistys ry:n hakemuksesta maatalouden erityistutkimukseksi perinnebiotooppien hoitoon Salon Nummen Kylämaellä		viranomaislausunto	341	
LA29	2013	Dnro 026/304/2013, Kuninkaankatu 39 maalämpökaivojen tekemiseen liittyvät arkeologiset tutkimukset		viranomaislausunto	157	
LA30	2013	Dnro 028/304/2013, Lausunto Granico Oy:n maa-aineslupahakemuksesta, Virolahti Ala-Pihlaja, tilat Niittyraanta 1:137 ja Uusilahti 1:78, arkistoselytys		viranomaislausunto	185	
LA31	2013	Dnro 036/304/2013, Lausunto Södra Truttklippanin saaren venesataman laajentamisesta ja ruoppauksesta Kokkolassa		viranomaislausunto	269	

LA32	2013	Dnro 043/304/2013, Lausunto enduropuiston ympäristötölpahakemuksesta Tornion Koivurovalle, Kankaanpään muinaisjäännöskohteen (100001183) kohdalle ja ympäristöön	viranomaislausunto	280
LA33	2013	Dnro 077/303/2013, Halsuan kirkonseudun eteläosan asemakaavan muutosalueen arkeologinen kulttuuriperintö	viranomaislausunto	122
Yht.				12992

Museoviraston tiedotteet TI1-TI37

Tunnus		Vuosi	Selite	Tekstilaji		Sanamäärä
TI1	2011	Museovirasto pyytää poliisia tutkimaan hylkyihin kajoamiset, 8.11.2011		tiedote		292
TI2	2011	Hellpolukuista historiatietoa suomalaisista linnoituksista, 26.10.2011		tiedote		168
TI3	2011	Museoviraston arkeologiset kenttäpalvelut tekee koetutkimuksia Espoon Orioninmäellä, 6.10.2011		tiedote		155
TI4	2011	Museoviraston arkisto- ja tietopalvelut on avattu uusissa toimitiloissa - suomalaisten kansallisuusmuudella on nyt arvoisensa säilytystilat, 26.9.2011		tiedote		369
TI5	2011	Museovirasto tekee arkeologisia kaivauksia Oulun Pikisaaressa, 16.9.2011		tiedote		128
TI6	2011	Museovirasto inventoi Helsingin historialliset kylätontit, 9.9.2011		tiedote		125
TI7	2011	Vrouw Marian ruumasta löytyi siemeniä, hohkakiveä ja väriainetta, 17.8.2011		tiedote		494
TI8	2011	Museovirasto tekee kesällä arkeologisia kenttätöitä Hangosta Muonioon, 8.7.2011		tiedote		228
TI9	2011	Pohjois-Pohjanmaalta löytyi uusi kivikautinen hautatyppi, 6.7.2011		tiedote		317
TI10	2011	Vrouw Marian hylkyä tutkitaan kesällä 2011 jälleen myös pinnan alla, 21.6.2011		tiedote		410
TI11	2011	Museoviraston kaivaukset Haminan varuskunnan harjoitusalueella jatkuvat elokuulle saakka, 20.6.2011		tiedote		184
TI12	2011	Pohjoismainen yhteistyö Merenkurkun metsien kulttuuriperinnön suojelemiseksi jatkuu, 4.5.2011		tiedote		467
TI13	2011	Museoviraston arkeologiset kenttäpalvelut tutkii Haminan varuskunnan harjoitusalueita, 3.5.2011		tiedote		151
TI14	2011	Kuopion kulttuurihistoriallinen museo ja Museovirasto vaalivat kulttuuriperintöä entistä tiivimässä yhteistyössä, 2.5.2011		tiedote		246
TI15	2011	Museoviraston uusi verkkosivusto kertoo arkeologisten hautakaivausten tutkimuserelmistä, 14.4.2011		tiedote		174

TI16	2011	Museoviraston tutkimukset Salpalinjan linnoitusketjulla jatkuvat, 8.4.2011	tiedote	295
TI17	2011	Puolangalta löytyi rautakaudelta peräisin olevia hopeisia kaularenkaita, 2.2.2011	tiedote	311
TI18	2011	Kymenlaakson museo ja Museovirasto vahvistavat yhteistyötään kulttuuriympäristön vaalimisessa, 14.1.2011	tiedote	263
TI19	2011	Saamelaismuseo Siida ja Museovirasto vahvistavat yhteistyössä saamelaisien kotiseutualueen kulttuuriympäristöä, 3.1.2011	tiedote	329
TI20	2012	Myrskytuhoja varottava myös muinaisjäännösalueilla, 9.1.2012	tiedote	146
TI21	2012	Satakunnan Museo hoitaa nyt myös arkeologisen kulttuuriperinnön asiantuntija- ja viranomais tehtäviä Satakunnassa, 31.1.2012	tiedote	364
TI22	2012	Arkeologit kokoontuvat esittelemään kenttätöiden 2011 tuloksia, 6.2.2012	tiedote	113
TI23	2012	Suomi isännöi arkeologian alan suurinta eurooppalaista konferenssia, 24.5.2012	tiedote	171
TI24	2012	Museovirasto julkaisi raportin Suvorovin kanavien restauroinnista, 4.6.2012	tiedote	182
TI25	2012	Kesän kenttätutkimukset Vtrow Maria -hyllyllä ovat alkaneet – hylkyyn voi sukeltaa myös Suomen merimuseon näytteilyssä, 6.6.2012	tiedote	409
TI26	2012	Arkeologinen tutkimus tuottaa monipuolista tietoa nykyihmiselle ja -yhteiskunnalle, 20.8.2012	tiedote	347
TI27	2012	Kaiken ikäiset hylt ovat arvokkaita menneisyyden tietolähteitä, 16.10.2012	tiedote	322
TI28	2012	Myyös soiden käyttöä ja kulttuuriperintöä tulee tarkastella maankäytön suunnittelussa, 24.10.2012	tiedote	244
TI29	2012	Meitsän siimeksessä -seminaarissa keskustellaan yksityismetsien kulttuuriperinnöstä, 27.12.2012	tiedote	99
TI30	2013	Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten korjausta ja muinaisjäännösalueiden hoitoa tuettiin 1,6 miljoonalla eurolla, 29.4.2013	tiedote	207
TI31	2013	Maailmanperintökohteille myönnettiin avustuksia, 30.4.2013	tiedote	162
TI32	2013	Museovirasto jakoi avustukset suomalaisen kulttuuriperinteen tallentamiseen ja tutkimiseen, 2.5.2013	tiedote	77
TI33	2013	Museovirasto tekee kesällä tutkimuksia kymmenissä muinaisjäännös-kohteissa, 10.6.2013	tiedote	206
TI34	2013	Presidentinlinnan arkeologisissa kaivauksissa löytyi lisää sirpaleita Helsingin varhaisesta historiasta, 25.6.2013	tiedote	543
TI35	2013	Kulttuuriympäristön hoidon leiri elokuussa Rapolassa, 27.6.2013	tiedote	123
TI36	2013	Museoviraston kulttuuriympäristötäineistoja verkkoon, 14.11.2013	tiedote	133
TI37	2013	Janakkalasta löytyi arvokas muinaishauta, 15.11.2013	tiedote	308
Yht.				9262

Metsähallituksen tiedotteet MH1-MH30

Tunnus	Vuosi	Selite	Tekstilaji	Samamäärä
MH1	2001	Metsähallitus avasi kulttuuriperinnön verkkosivut, 14.9.2001	tiedote	200
MH2	2001	Syöte Life-alueen arkeologinen inventointi valmistui, 24.10.2001	tiedote	319
MH3	2003	Kulttuuriperinnön suojelu tehostuu Museovirasto ja Metsähallitus tiivistävät yhteistyötään, 1.10.2003	tiedote	286
MH4	2006	Pääjohtaja Jan Heino Lemmenjoen juhlassa: "Lemmenjoen kansallispuisto tärkeä sekä luonnon- että kulttuuriperinnön säilyttäjä myös jatkossa", 27.4.2006	tiedote	427
MH5	2007	Metsähallitus vaalii kulttuuriperintöä Lapissa, 4.9.2007	tiedote	224
MH6	2008	Metsähallituksen kulttuuriperintökartoituksissa paljon uusia kohteita Lapissa	tiedote	200
MH7	2008	Arkeologeista meribiologeihin, Metsähallitus työllistää satoja nuoria	tiedote	184
MH8	2008	Vanha uhripaikka löytyi Inarin Ukonjärven Ukko-saaresta, 15.10.2008	tiedote	221
MH9	2008	Inventointiyhteistyön tuloksena kymmeniä uusia muinaisjäännöskohteita Inarissa, 12.11.2008	tiedote	187
MH10	2009	Metsähallitus kouluttaa henkilöstöään kulttuuriperintökohteiden tunnistamiseen ja hoitoon, 24.4.2009	tiedote	219
MH11	2009	Valtakunnallisesti arvokkaan perinnepäristön kunnostus Itäisen Suomenlahden kansallispuistossa alkoi reippailla talkoilla, 9.9.2009	tiedote	294
MH12	2009	Hossan vedenalaisissa kartoituksissa tehtiin runsaasti löytöjä, 28.10.2009	tiedote	199
MH13	2009	Mielenkiintoisia kulttuuriperintötyöitä Metsähallituksen Lapin inventoinneissa, 4.11.2009	tiedote	251
MH14	2010	Metsähallitus kerää tietoa valtion metsien kulttuurihistoriallisesti kiinnostavista kohteista, 19.5.2010	tiedote	292
MH15	2010	Välähdyksiä vuosituhansien varrelta – valtion metsien kulttuuriperintökartoitus tuo uutta tietoa metsien historiasta, 25.10.2010	tiedote	291
MH16	2011	Lapin suojelualueet ja erämaat täynnä esihistorian jälkiä, 28.11.2011	tiedote	277
MH17	2011	Seittoa ja sotaa - Rovaniemen kulttuuriperintöinventoinnin tuloksena 300 kohdetta, 19.12.2011	tiedote	280
MH18	2011	Arkeologit yllätyivät Selkämeren kulttuuriperinnön runsaudesta - historiallisten kohteiden kartoitus edennyt puoleen väliin, 12.7.2011	tiedote	264
MH19	2012	Luonnonhoito ja kulttuuriperinnön kartoitus alkavat Kuopion seudulla – Metsähallitus pyytää vinkkejä historiallisista kohteista ja vieraslajeista, 27.4.2012	tiedote	221
MH20	2012	Suomen suurin arkeologinen inventointihanke tuottaa uutta tietoa menneisyydestämme, 24.5.2012	tiedote	180

		Etelä-Suomen metsissä ja saaristossa		
MH21	2012	Erätoimitajapäivät: Tuhansia kulttuuriperintökohteita löydetty, 6.9.2012	tiedote	258
MH22	2013	Metsähallituksen arkeologit suuntaavat taas maastokaudelle Lappiin, 16.4.2013	tiedote	153
MH23	2013	Kuhmon vanhin kivikautinen asuinpaikka löytyi Metsähallituksen inventoinnissa	tiedote	119
MH24	2013	Parolannummelta löytyi 1800-luvun venäläinen sotilashautausmaa	tiedote	352
MH25	2013	Metsähallitus toimii Vienan retin metsäyökohteessa muinaisjäätännösohjeiden mukaisesti, 29.10.2013	tiedote	123
MH26	2013	Örön saari liitetään Saaristomeren kansallispuistoon – sotilasrukkihohta vapautuu matkailukäyttöön, 13.11.2013	tiedote	437
MH27	2013	Suomi valittiin Unescon maailmanperintökomitean jäseneksi – edustajina Metsähallituksen luontopalvelut ja Museovirasto, 20.11.2013	tiedote	157
MH28	2013	Metsähallituksen kulttuuriperintöinventointia Suomussalmella: Kvartsikaapimesta hautasaariin	tiedote	290
MH29	2013	Kulttuuriperintöä inventoitiin Kuhmon Ystävyiden puistossa kesällä 2013, 17.12.2013	tiedote	213
MH30	2014	Linnanraunioista kalmistoihin – Museoviraston kiinteistöjä Metsähallitukselle, 5.2.2014	tiedote	242
Yht.				7360

Verkkosivustot VS1-VS23

Tunnus	Vuosi	Selite	Tekstilaji	Sanamäärä
VS1	2014	Etelä-Karjalan museot: http://www.etelakarjalanmuseot.fi/ , tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	1530
VS2	2014	Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo: http://www.seinajoki.fi/kulttuurijalokunta/Etela-museo/ , tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	324
VS3	2014	Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo: http://www.hameenlinna.fi/Kulttuuri/Museot/Historiallinen-museo/ , tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	349
VS4	2014	Helsingin yliopisto arkeologian oppiaine: http://www.helsinki.fi/arkeologia/ , tallennettu 5.3.2014	verkkosivusto	1071
VS5	2014	Kainuun museo: http://www.kainuunmuseo.fi/ , tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	735
VS6	2014	Keski-Suomen museo: http://www.jyvaskyla.fi/keski-suomenmuseo/museot/ , tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	2195

VS7	2014	Keski-Uudenmaan maakuntamuseo: http://www.hel.fi/hki/Museo/fi/Keski-Uudenmaan++maakuntamuseo,tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	726
VS8	2014	Kymenlaakson museo: http://www.kotka.fi/kymenlaaksonmuseo,tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	1722
VS9	2013	Metsähallitus – Kulttuuriperintö: http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Luonnonsuojelu/Kulttuuriperinto/Sivut/Metsahallitussuojelueemyoskulttuuriperintoa.aspx,tallennettu 13.2.2014	verkkosivusto	1752
VS10	2014	Museovirasto - Kulttuuriympäristö: http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto,tallennettu 3.1.2014 ja 7.8.2014	verkkosivusto	6449
VS11	2014	Opetus- ja kulttuuriministeriö - Museot ja kulttuuriperintö/ - Maailmanperintö: http://www.minedu.fi/OPM/,tallennettu 9.9.2014	verkkosivusto	1417
VS12	2014	Oulun yliopiston arkeologian oppiaine: http://www.oulu.fi/arkeologia/,tallennettu 9.9.2014	verkkosivusto	668
VS13	2014	Museokeskus Vapriikki - Pirkanmaan maakuntamuseo: http://vapriikki.fi/kyy/,tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	974
VS14	2014	Pohjois-Pohjanmaan museo: http://www.ouka.fi/oulu/ppm/,tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	109
VS15	2014	Rakennusperintö.fi - Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä: http://www.rakennusperinto.fi/kulttuuriymparisto/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/,tallennettu 3.1.2014	verkkosivusto	1695
VS16	2014	Siida – Saamelaismuseo: http://www.siida.fi/sisalto,tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	283
VS17	2014	Satakunnan museo - Kulttuuriympäristö ja maakuntamuseotyö: http://www.pori.fi/kulttuuri/satakunnanmuseo/satakunnanmuseo.html,tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	785
VS18	2014	Savonlinnan maakuntamuseo - Arkeologia/ - Kulttuuriympäristö: http://www.savonlinna.fi/miisaari/tutkimus,tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	186
VS19	2014	Tornionlaakson maakuntamuseo: http://www.tornio.fi/index.php?p=museo,tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	439
VS20	2014	Turun yliopisto arkeologia: http://www.utu.fi/fi/yksikot/hum/yksikot/arkeologia/Sivut/home.aspx,tallennettu 9.9.2014	verkkosivusto	223
VS21	2014	Turun muscokeskus/Varsinais-Suomen maakuntamuseo - Kulttuuriympäristö/ - Arkeologian neuvonta/ - Arkeologiset kokoelmat: http://www.turku.fi/vapaa-aika/museo/varsinais-suomen-maakuntamuseo,tallennettu 7.1.2014	verkkosivusto	2071
VS22	2014	Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu YMPÄRISTÖ.FI: http://www.ymparisto.fi/fi-FI - Maisemat,tallennettu 17.2.2014	verkkosivusto	2017
VS23	2014	Ympäristöministeriö - Maisemanhoitoalueet: http://www.ym.fi/fi-FI/Luonto/Luonnonsuojelualueet/Maisemanhoitoalueet,tallennettu 18.2.2014	verkkosivusto	296
VS24	2014	(Museovirasto) Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY): http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx,tallennettu 18.2.2014	verkkosivusto	154
Yht.				28170

Haastattelut H1 – H11

Tunnus	Vuosi	Organisaatio	Tekstilaji	Sanamäärä
H1	2013	Museovirasto	tutkimushaastattelu	6884
H2	2013	Helsingin yliopisto	tutkimushaastattelu	7575
H3	2013	Oulun yliopisto	tutkimushaastattelu	7330
H4	2013	Museovirasto	tutkimushaastattelu	7836
H5	2013	Helsingin yliopisto	tutkimushaastattelu	6318
H6	2013	Museovirasto	tutkimushaastattelu	6897
H7	2013	Museovirasto	tutkimushaastattelu	10830
H8	2013	Museovirasto/Helsingin yliopisto	tutkimushaastattelu	5573
H9	2013	Museovirasto	tutkimushaastattelu	12799
H10	2014	Turun yliopisto	tutkimushaastattelu	15140
H11	2014	Pirkanmaan maakuntamuseo	tutkimushaastattelu	10249
Yht.				97431

Liite 3. Haastattelupyynnö

Parahin xx,

Kerään parhaillaan empiiristä aineistoa tutkimustani varten ja tiedustelen, olisitteko ystävällisesti käytettävissä yhtenä haastateltavana.

Tutkin Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineeseen valmistelemassani väitöskirjassa muinaisjäännöksiä ja arkeologista kulttuuriperintöä kuvaavien käsitteiden määrittelyä, rakentumista ja käyttöä suomalaisessa arkeologiassa. Analysoin käsitteiden lisäksi niiden muodostamia luokitteluja, määrittelyn ja luokittelun prosessia, prosessiin osallistuvia toimijoita sekä vallan käyttöä ja oikeutusta tässä prosessissa.

Kokoan aineistoni muinaismuistohallinnon ja akateemisen arkeologian aloilla tuotetuista teksteistä sekä haastattelemalla suomalaisia arkeologeja. Haastattelun tavoitteena on selvittää yksittäisten ihmisten tapoja määrittellä tutkimiani käsitteitä sekä heidän käsityksiään arkeologian alasta, yhteisöstä, sen toiminnasta ja siinä toimimisesta. Käytän haastatteluaineistoa institutionaalisten tekstien kanssa keskustelevana vertailuaineistona. Julkaisen tutkimukseni tulokset väitöskirjassani, missä tarkoituksessa pyydän haastateltaviltani myös lupaa käyttää tarvittaessa suoria lainauksia haastatteluaineistosta (anonyymisti).

Pyrin haastattelemaan suhteellisen pitkään alalla toimineita tutkijoita ja virkamiehiä, joilla ennako-oletusteni mukaan on tutkimuskysymysteni kannalta kiinnostavia näkemyksiä ja sanottavaa. Haastatteluun osallistuminen ei edellytä valmistautumista tai käsiteanalyttistä erityisosaamista. Haastattelu vie noin 1,5–2 tuntia, ja se voidaan järjestää teille parhaiten sopivassa paikassa, mahdollisuuksienne mukaan vielä vuoden 2013 aikana.

Vastaan mielelläni tutkimustani tai itse haastattelua koskeviin kysymyksiin. Väitöskirjatyöhöni voi tutustua myös blogissani: <http://johannaenqvist.blogspot.fi/> sekä Academia.edu -palvelussa: <http://helsinki.academia.edu/JohannaEnqvist>

Toivon, että vastaatte myöntävästi. Asiantuntemuksenne olisi tutkimukseni kannalta ensiarvoisen tärkeää.

Ystävällisin terveisin,

Johanna Enqvist

Liite 4. Haastattelukysymykset

Taustamuuttujat

- Ikä, nykyinen titteli/toimenkuva ja työnantaja
- Koulutus, valmistumisvuosi ja opinahjo
- Ammatillisen uran kesto ja ajankohta
- Oma identifiointi (virkamies, akateeminen tutkija, kenttäarkeologi, opettaja tms.)
- Oma kontribuutio ja kiinnostuksen kohteet arkeologian alalla yleisesti?

Käsitteet & Luokittelu

- Miten määrittelet:
  - arkeologian
  - muinaisjäännöksen
  - arkeologisen kulttuuriperinnön
  - kulttuuriympäristön?
- Miten kulttuuriperintö syntyy – kulttuuriperintöprosessin määritelmä?
- Millaisia yleisiä harhakäsityksiä käsitteisiin liittyy? Mitä ne eivät ole?
- Osaatko analysoida, mihin määritelmäsi perustuvat, miten olet omaksunut ne? Ovatko määritelmäsi muuttuneet ajan myötä?
- Millaisia arkeologisen kulttuuriperinnön tai muinaisjäännösten luokitteluja käytät tai tarvitset? Millaisia luokituksia mieleesi tulee ylipäätään? Toimivatko samat luokitukset sekä hallinnossa että tutkimuksessa?
- Millaisin kriteerein muinaisjäännöksiä pitäisi luokitella ja mihin tarkoituksiin?
- Millaisia ongelmia luokitteluihin tai luokkiin liittyy? Sano esimerkki erityisen ongelmallisesta luokittelusta tai luokasta.

Määrittelyprosessi & Toimijat

- Kuvaile omaa rooliasi/tehtävääsi arkeologiyhteisössä kulttuuriperinnön tutkimuksen ja suojelelun saralla? Millaisia muita rooleja ja toimijoita nostaisit esiin?
- Koetko ylipäätään olevasi osa jonkinlaista instituutioiden rajat ylittävä yhteisöä? Vai toimivatko arkeologiyhteisön jäsenet ennemminkin yksilöinä?
- Mitkä ovat merkittävimpiä käännekohtia arkeologisen kulttuuriperinnön tutkimuksessa ja suojelelussa viimeisen 50 vuoden ajalta?

- Mikä on juuri nyt ”pinnalla” ja työn alla tai keskusteluttaa tutkimuksessa tai suojelussa?
- Millaisia ongelmia arkeologian alan toimijoiden yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen liittyy? Mikä siinä on hyvää? Millaisin keinoin keskinäistä ymmärrystä voisi lisätä – entä suhteessa sidosryhmiin ja yhteiskuntaan?
- Mitkä ovat suurimmat heikkoudet ja uhat sekä vahvuudet ja mahdollisuudet (SWOT) arkeologian alan sisällä? Miten niihin tulisi vastata?
- Mitkä ovat suurimmat ulkoiset ulkopuolelta tulevat heikkoudet ja uhat tai vahvuudet ja mahdollisuudet (SWOT) suomalaiselle arkeologialle? Miten niihin tulisi vastata?

Oikeutus & Valta

- Oletko mielestäsi vaikuttanut siihen, millaista akateeminen arkeologinen tutkimus on Suomessa nyt – entä hallintoon tai erityisesti (suojeltavan) arkeologisen kulttuuriperinnön määrittelyyn? Millä tavalla olet vaikuttanut?
- Pystytkö nostamaan esiin yksittäisiä ihmisiä tai toimijoita (henkilöitä tai organisaatioita), jotka ovat erityisesti vaikuttaneet omiin käsityksiisi ja siihen, mitä arkeologia ja arkeologisen kulttuuriperinnön suojelu ja tutkimus ovat nykyisin: ketkä ovat tai ovat olleet keskeisiä toimijoita arkeologian alalla Suomessa?
- Kenen pitäisi saada päättää, mitä suojellaan arkeologisena kulttuuriperintönä ja muinaisjäännöksinä?
- Käydäänkö Suomessa kulttuuriperintöpoliittista keskustelua? Jos käydään, niin ketkä sitä käyvät? Missä kulttuuriperintöpoliittisia päätöksiä tehdään?
- Mikä on mielestäsi arkeologian ja arkeologin rooli/tehtävä nyky-yhteiskunnassa tai tulevaisuudessa? Miksi arkeologit ovat tärkeitä?
- Miksi muinaisjäännöksiä pitää tutkia? Miksi arkeologista kulttuuriperintöä pitää suojella? Onko jompikumpi mielestäsi ensisijaista?
- Jos olisit diktaattori, mitä muuttaisit suomalaisessa arkeologiassa?
- Mainitse kolme ihmistä, joiden haastattelu olisi tarpeellista tätä tutkimusta varten.

